Ára 5

210589

A JEGYESSÉG- ÉS HÁZASSÁGKÖTÉSI FORMA KIFEJLŐDÉSE A NE TEMERE DECRETUMIG

(JOGTÖRTÉNETI BEVEZETÉS A NE TEMERE DECRETUMHOZ).

A FŐBB FORRÁSSZÖVEGEKNEK A FÜGGELÉKBEN VALÓ KÖZLÉSE MELLETT

IRTA

HANUY FERENC dr.
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1912.

Ára 5 korona.

A

JEGYESSÉG ÉS HÁZASSÁGKÖTÉSI FORMA KIFEJLŐDÉSE A NE TEMERE DECRETUMIG

(JOGTÖRTÉNETI BEVEZETÉS A NE TEMERE DECRETUMHOZ)

A FŐBB FORRÁSSZÖVEGEKNEK A FÜGGELÉKBEN VALÓ KÖZLÉSE MELLETT

IRTA

HANUY FERENC dr.

EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1912.

Nr. 8335.

Nihil obstat.

Dr. Bita Desiderius, m. p.
censor a.-dioec.

Imprimatur.

Strigonii, die 11. Januarii 1912.

Ludovicus Rajner, m. p.
eppus, vicarius generalis.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap

Bevezetés ... 1

I. RÉSZ.

Az ókori kereszténységgel kapcsolatos népek házasságkötési joga.

1. §. Házasságkötési cselekvények a régi zsidóknál ... 3
2. §. Házasságkötési cselekvények a régi görögöknél ... 9
3. §. Házasságkötési cselekvények a rómaiaknál ... 14
4. §. Házasságkötési cselekvények a germánoknál ... 39

II. RÉSZ.

A jegyesség- és házasságkötési forma fejlődése a «Ne temere» decretumig.

5. §. Az egyházi házasságkötési jog az egyház kezdetétől Gratianusig ... 48
6. §. Régibb és ujabb kánonisták véleménye a Gratianus előtti egyházi házasságkötési cselekvények jelentőségéről ... 57
7. §. A klandesztin házasságok jogállása Gratianus előtt és Gratianus idejében ... 69
8. §. III. Sándor pápa döntése a lombardiai copula-elmélet és a gallikán sponsalia-elmélet közti vitában és a clandestinitas-ra vonatkozó jogfejlődés III. Sándortól a trienti zsinatig ... 76
9. §. A görög egyház házasságkötési jogának története a XI. századig és az azóta használatos házasságkötési forma elemzése ... 98
10. §. A trienti zsinaton a clandestinitas-ra vonatkozólag folytatott tárgyalások ismertetése ... 106
11. §. A «Tametsi» decretumban foglalt jogi tételek felsorolása; a «forma Tridentina»-nak magyarázata és méltatása ... 128
12. §. A «forma Tridentina»-nak tökéletlenségei, egyben a szükséges reformnak, és a «Provida» és a «Ne temere» kibocsátásának indító okai ... 155
13. §. A jegyesség-kötési formára vonatkozó speciális jogtörténeti adatok ... 207
14. §. A házassági liturgia ismertetése és méltatása a ker. ókortól kezdve napjainkig ... 223

III. RÉSZ.

A jegyesség- és házasságkötési formára vonatkozó reform keresztülvitele.

Lap

15. §. A «Ne temere» decretum kibocsátásának előmunkálatai ... 254
16. §. A «Provida» constitutio és a «Ne temere» decretum jellege, területi hatályköre és hatályba lépésének időpontja ... 270
17. §. A «Provida» constitutio és a «Ne temere» decretum belső felosztása, alapeszméje és a bennök végrehajtott reformnak tételekbe való foglalása ... 276
18. §. A «Ne temere» óta felmerült főbb házasságkötési jogtörténeti adatok 279

FÜGGELÉK.

I. III. Sándor pápa «*Licet praeter solitum*» decretalisa ... 285
II. III. Ince pápa «*Quum inhibitio*» decretalisa ... 286
III. A trienti zsinat «*Tametsi*» caput-ja ... 287
IV. XIV. Benedek 1741. nov. 4. «*Matrimonia*» declaratió-ja ... 290
V. A Magyarországra nézve kiadott 1841. ápr. 30. *Lambruschini-féle instructio* ... 293
VI. A S. *Congreg. Inquis.*-nak 1897. aug. 18. határozata ... 297
VII. Az 1906 jan. 18. «*Provida*» constitutio ... 298
VIII. A «*Ne temere*» decretum ... 301
IX. A S. C. C. által 1908. ápr. 18. a magyar püspököknek megadott félévi engedély ... 305
X. A «*Provida*» kedvezményének a S. Cong. Sacr. által 1909. febr. 27-én Magyarországra kiterjesztése ... 306
XI. A «Ne temere» decretumot magyarázó vagy módosító ujabb (1908—1911. é.) Congregatió-decretumok:
1. A S. C. C.-nak 1908. febr. 1. resolutió-ja ... 306
2. « « « « 1908. márc. 28. « ... 309
3. « « « « 1908. júl. 27. « ... 310
4. « « « « 1908. márc.-ápril. havi (olmützi) rescriptuma ... 312
5. A S. C. Sacr.-nak 1909. máj. 14. decretuma ... 314
6. « « « « 1909. jun. 18. resolutio-ja ... 316
7. « « « « 1909. aug. 16. declaratio-ja ... 316
8. A S. C. Consist.-nak 1910. jan. 21. resolutiója ... 317
9. A S. C. Sacr.-nak 1910. márc. 12. resolutio-ja ... 318
10. « « « « 1911. márc. 6. instructio-ja ... 322
11. A S. C. Inquis-nak 1911. márc. 31. decretuma ... 323
Név- és tárgymutató ... 324

R 2

210589

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1951 év 10 1238 sz.

R 1965

BEVEZETÉS.

A S. Congregatio Concilii-nak 1907. aug. 2-án kibocsátott «Ne temere» decretuma az eljegyzésnek és a házasságkötésnek nyilvánossági formáját szabályozta, még pedig úgy, hogy az eljegyzésre nézve megteremtette, a házasságkötésre nézve pedig módosította a clandestinitas bontó akadályát.

A jogalkotás ezen munkája nem önkényes kodifikátori próbálkozás, hanem évezredes, alig észrevehető lassú fejlődésnek tételes záróköve volt, amelynek megértéséhez szükséges az eljegyzésnek és a házasságkötésnek az egyház első elterjedése idejében szerepet játszó népeknél, valamint maguknál a kereszténeknél az egyház alapításától kezdve használatos formáit ismerni és jogbölcseleti, valamint jogösszehasonlítói vizsgálódás tárgyává tenni.

Ez tárgya a jelen munkának.

A tétel természete a genetikus, a jogtörténeti módszert tette szükségessé. A házasság szentségi lényegének változatlanságát természetesen az alábbi fejtegetések is feltételezik. Azon házasságkötési forma alatt, amely a mű tárgya, nem a «forma sacramenti» értendő, hanem a nyilvános házasságkötéshez az egyházban régebben «ad liceitatem actus», a trienti zsinat óta pedig «ad validitatem actus» megkivánt ünnepélyességi, nyilvánossági forma, amely nélkül a házasság «clandestinitas» cimén nem volt törvényes, sőt a trienti zsinat óta nem is érvényes. Történetileg tekintve azonban, mint a fejtegetések során látni fogjuk, a nyilvánossági forma kérdése mégis összefügg a szentségi forma kérdésével, mert a trienti zsinat előtt századokon át, sőt még a trienti zsinaton is vita folyt afelett, vajjon a házasságkötési cselekvények és szertartások közt melyik cselekvény hozza létre és teszi teljessé és felbonthatatlanná a házasságot, és nem szükséges-e a szentség lényegéhez a nyilvánosság (szülők engedélye és közreműködése, papi benedictio, tanuk előtti consensus-kijelentés), nem azonos-e tehát a nyilvánossági forma a szentségi formával?

A munka célja a «Ne temere» által teremtett vagy átalakított jogot történeti alapon megértetni és főleg bemutatni az ókori és a középkori egyházban használt nyilvános házasságkötési szertartásoknak összefüggését az ókori népek házasságkötési és menyegzős szokásaival, majd a decretum- és decretalis-jognak e tárgyban való összefüggését úgy az ókori és kezdő középkori egyház gyakorlatával, mint a trienti zsinat és a «Ne temere» decretum jogával.

Az ókori népek házasságkötési és menyegzői szokásainak ismertetése a mű elején, az «I. Rész»-ben történik.

A tulajdonképeni jogfejlődésről, a keresztény egyházban, a «II. Rész» tárgyal.

A mű «III. Rész»-e a jogtörténet teljessége végett a «Ne temere»-re vonatkozó általános tudnivalókat összegezi.

A «Függelék» a jogtörténeti fejlődést szemléltető főbb törvényszövegeket közli.

A «Ne temere» decretumban foglalt eljegyzési és házasságkötési jognak részletes és rendszeres előadása e munka keretén kívül esik.

I. RÉSZ.

Az ókori kereszténységgel kapcsolatban álló népek házasságkötési joga.

1. §. Házasságkötési cselekvények a régi zsidóknál.

I. A keresztény egyházi házasságkötési cselekvényeknek és szertartásoknak és névszerint a nyilvánossági formának (forma Tridentina) kifejlődésénél, mint történeti előzmények, utánzásul szolgáló minták és figyelmet keltő analógiák, tekintetbe jönnek a zsidóknak, a görögöknek, a rómaiaknak és a germánoknak házasságkötési szokásai.

II. Ami a zsidóknak házasságkötési szokásait illeti, meg kell különböztetni a *mózesi jog* korát és a *talmudi jog* korát, mely utóbbit azonban nem a Talmud-tól, hanem a rabbinismus kezdetétől, a fogság utáni időtől számítjuk, amely korszak jogát a Talmud és a talmudi iratok őrizték meg számunkra.

A) A *mózesi jog* idejéből a házasságkötésről csak ennyit tudunk:[1]

A menyasszony kezét a vőlegénynek atyja kéri meg fia részére. (Gen. 24, 49—50.) Ha a menyasszony szülei beleegyeznek, megtörténik az eljegyzés és pedig úgy, hogy a vőlegény atyja lefizeti a *mōhar*-t[2] (מהר) a menyasszony atyjának (Ex. 22,

[1] J. L. *Saalschütz*, Das Mosaische Recht (Berlin, 1853), II. köt. 728—54 l.; Christ. *Stubbe*, Die Ehe im Alten Testament (Jena, 1886), 12—25. l.; H. *Zshokke*, Historia Sacra A. Test., V. kiadás (1903), 134. l.; J. *Freisen*, Geschichte des Can. Eherechtes, II. kiad. (Paderborn, 1893), 92 l.; J. D. *Michaelis*, Mosaisches Recht (Frankfurt, 1793), II. köt. 104—137. l.; Th. *Engert*, Ehe- und Familienrecht der Hebräer (München, 1895), 40—47. l.

[2] A «mōhar»-t némelyek a leány vételárának tekintik, amelyet a leány atyja kap meg (így Christ. *Stubbe* i. h.; Mac *Laughlin*, Jewish Encyclopedia VIII. 337.), míg mások abban csak jegyajándékot látnak, amely a menyasszonyt illette meg a vőlegény részéről (így *Zshokke* i. h. és: Das Weib im A.

15—16.) Az eljegyzett leánynak neve többé már nem *bᵉthûlāh*, hanem menyasszony: *ōrāśāh* ארשה (Ex. 22, 15.), ami «megvásárolt»-at jelent, míg a vőlegényt már mostantól *baεal* = férj név illeti meg.[1] Az *ōrāśāh*-t hűtlenség esetében a házasságtörés büntetése, a halál, éri el; csábítóját pedig ugyanezen büntetés éri, épen úgy, mintha más «feleségét» csábította volna el. (Deut. 22, 23—27.)

Az eljegyzés után bizonyos idő mulva (Gen. 24, 55.) a vőlegény eljön, írásbeli szerződést köt (Tob. 7, 16.) a vagyont illetőleg, majd a leány szüleinek áldása közben a maga házába vezeti a menyasszonyt (Gen. 24, 60.; Ruth. 4, 11—12.; Tob. 7, 15.) és menyegzőt (ḥathunnāh) tart vele; az első menyegzői nap estéjén az elfátyolozott menyasszonyt a nászszobába vezetik (Gen. 24, 65., 29, 23.; Tob. 7, 19.), másnap a menyegzői ünnepségek folytatódnak és még egy hétig tartanak. (Gen. 29, 27.) A menyegző után a nőt már nem «ōrāśāh», hanem *iššāh* אשה = feleség[2] neve illeti meg. (Deut. 22, 22.)

B) A *talmudi jog* szerint a házasságkötési cselekvények a következők:

1. *Šiddûkhîn* שדוכין vagyis házassági igéret. Ez az ügylet abban állott, hogy a leánynak szülei, a vőlegény atyjának kérésére, a leány kezét odaigérik. Ezen igéret megadása folytán a két fél, a jövendő vőlegény és menyasszony, közt kétoldalú ügylet jött létre, amely a felekre nézve kötelező volt, megszegése erkölcstelennek tartatott és Rabbi Abba szerint (Kr. u. II. század végén) büntethető volt.[3] A két jövendő jegyesnek szülei a *šiddûkhîn* alkalmával a férj által fizetendő összeget, továbbá a nő esetleges hozományát és egyebeket illetőleg írásban is megegyeznek (*šitrē*

Test., 1883., 56. l.; *Saalschütz* i. m. 736. l.). *Saalschütz* a h (he) betü helyett «Ḥeth»-et (ḥ) hajlandó olvasni és ez esetben a *moḥar*-ban a germánjogi «Morgengabe» előalakját látja (*maḥar* מחר = holnap). A helyes megoldás a középen lesz: az *ōrāśāh* szó megvásároltat jelent, a *mōhar* az Abraham előtti kaldaeusoknál mindenesetre a nő vételára volt, de ebbeli jellegét később elveszítette és a menyasszonynak szánt jegyajándéknak tekintetett. A *māhār* tő «gyors előteremtést» jelent, innét a gyorsan előteremtett jegyajándékot *mōhar*-nak nevezték.

[1] *Stubbe* i. m. 22. l.

[2] U. o. 24. l.

[3] M. *Duschak*, Das Mosaisch-Talmudische Eherecht (Wien, 1864), 5. 45. l.; J. *Freisen* i. m. 92. l. V. ö. A. *Billauer*, Grundzüge des babyl.-talm. Eherechts (Berlin, 1910), 38—48. l.

ērûśîn), amely irás tartalma az *ērûśîn* megkötése által véglegesíttetik.[1]

2. *Ērûśîn* (ארושין) vagy *qiddûśîn* (קדושין) vagyis eljegyzés.[2] Ez a cselekvény a leányt *arûśāh*-vá tette, a férfit pedig *baɛal*-lá.[3] De a talmudi jog már nemcsak a házasságtörés büntetését illetőleg[4] azonosította az *arûśāh*-t, a menyasszonyt, az *iśśāh*-val, a feleséggel, hanem még a következőkben:

a) Az *ērûśîn* (*qiddûśîn*) épen úgy előidézte a sógorság akadályát, mint a *niśśûîn* által befejezett házasság.[5]

b) Ha az *arûśāh*-nak jegyese meghal, az *arûśāh* özveggyé lőn és az *iśśāh*-ból lett özvegy nővel ellentétben azon előnyben részesült, hogy újabb eljegyzés esetében a teljes házassági irott hitbér (200 *zûz)* megillette őt.[6]

c) Az *ērûśîn (qiddûśîn)* csakis *get*-tel (גט), elbocsátólevéllel, bontható fel.

Az ilyen felbontást *gāreš*-nek (elválasztás) nevezik, épen úgy, mint a házasság felbontását, a már hazavezetett nőtől való elválást.[7]

d) Az így elválasztott *arûśāh*, valamint az özveggyé lett *arûśāh* igénnyel bir a *kethûbāh*-ban kikötött egész összegre, épen úgy, mint a már hazavezetett nő. Bár ezt némelyek kétségbe vonják

[1] *Saalschütz* i. m. 729. l. 944. 946. j.

[2] *Duschak* i. h.; *Freisen* i. m. 93. l.; Ad. *Merx*, Die vier kan. Evangelien, II. Theil I. Hälfte (Berlin, 1902), 9. l.

[3] *Stubbe* i. m. 22. l. Itt lehet magyarázata annak, hogy a Máté-féle textus receptus Szent Józsefet «τὸν ἄνδρα Μαρίας»-nak nevezi (Máté 1, 16; 1, 19). És pedig jól megjegyzendő, hogy még a Syrus Sinaticus is «virum Mariae»-t mond 1, 19 alatt és csak 1, 16 alatt hozza a hirhedt lectio varianst: «Jacob autem genuit Joseph, Joseph, cui desponsata erat Mariam virgo (ᾧ ἐμνηστεύθη Μαριὰμ ἡ παρθένος) genuit Jesum, qui vocatur Christus». V. ö. Merx i. m. 5—13. l., valamint *Hanuy* F., A parthenogenesis első nyomai az őskeresztény irók műveiben, 21. l. A fenti fejtegetések után világos, hogy a textus receptus «τὸν ἄνδρα Μαρίας» régibb, ősi héber házasságjogi felfogásra mutat vissza, mint a nagyon is római jogot visszasugárzó: «cui desponsata erat Maria virgo».

[4] *Duschak* i. m. 5. 46. l.

[5] *Merx* i. m. 9. l.

[6] *Merx* i. m. 10. l.

[7] U. o.; *Duschak* i. m. 5. 46. l. Itt van a magyarázata annak, hogy Szent József mint vőlegény *(baɛal)* elbocsátó levelet akart adni az előtte gyanúba jövő *arûśah*-jának, Máriának. (Máté 1, 19.)

is, annyi bizonyos, hogy a nőt a *k^e^thûbāh*-ban megigért összeg már az *ērûśîn* napjától fogva megillette.[1]

Viszont azonban az *arûśāh* és az *iśśāh* közt az a mélyreható különbség volt, hogy a *bazal*-nak az *arûśāh*-val nemileg érintkezni tiltva volt mindaddig, míg őt a *niśśûîn (k^e^eniśśāh)*, vagyis a hazavitel által feleségévé *(iśśāh)* nem tette, mert csakis ekkor szünik meg az *arûśāh* felett az apai hatalom ereje és kerül a nő a férj (איש) hatalma alá és lesz «iśśāh»-vá.[2]

Ami az *ērûśîn* (qiddûśîn) végzési módját illeti, az régebben háromféle alternativ módon történhetett[3] és pedig:

a) *Pénz lefizetése által.* A vőlegény a menyasszonynak két tanu jelenlétében egy érempénz-darabot adott át, melynek minimális értékéül 1 *p^e^rûthāh* (körülbelül 1½ Pfennig, vagyis 1 krajcár értékű) volt megállapítva; később (Eben Haëser 27. §. 1.) a pénz helyett gyűrűt volt szokás adni.[4] Az átadásnál a vőlegény e szavakkal élt:

«Ez által el vagy nekem jegyezve *(qiddaštikh* = megszenteltelek magamnak) Mózes és Israël szokása szerint».[5]

A cselekvény csak a nő hozzájárulása által vált befejezetté t. i. ha a nő a pénzt vagy a gyűrűt elfogadta.[6]

b) *Okirat átadása által.* A vőlegény az imént említett eljegyzési formulát papirra veti és azt neki két tanu jelenlétében átnyujtja és a nő azt elfogadta.[7]

c) Harmadik, bár tiltott (Eben Haëser 27, 14), módja volt az eljegyzésnek: a *testi copula* megkezdése által.[8]

A rabbinusok az ilyen módon kötött házasságot csak úgy ismerték el, ha utólag a *huppāh*ban is részesültek az ilyen felek; megkivánták ezt még a leviratusi házasságnál is, pedig

[1] U. o. 11. l.

[2] *Merx* i. m. 11. l.

[3] *Saalschütz* i. m. II. köt. 729. l. 946. j.; *Duschak* i. m. 45. l.; *Freisen* i. m. 93. l.

[4] U. o.

[5] *Duschak* i. m. 44. l. A *qiddušîn* elnevezéssel függ össze az eljegyzésnél használt ige *(qādāš* igének *Piël*-je). Az eljegyzés folytán a leány mintegy szent bélyeget kap, a vőlegény részére ki van választva és más férfiak ellenében mentelemmel ellátva.

[6] *Saalschütz* i. m. 730. l. 946. j. 3. bek.; *Duschak* 47. l.

[7] *Duschak* i. m. 45. l.

[8] *Duschak* i. m. 45. l.; *Saalschütz* i. m. 730. l.

ezt régebben mindig *ērûśîn* és *niśśûîn* (ḥuppāh) nélkül volt szokás megkötni.[1]

3. *Niśśûîn* נשואין vagy más néven: *kᵉniśśah*.[2] A *niśśûîn* (*nāśaɜ* igének Piēlje, jelentése: elvinni, magához venni, ducere scil. uxorem) magához vételt, feleségül vételt jelent; ez az aktus, amely előtt Szent József állott Máté 1, 20 pillanatában, és amely aktusnak elhagyásától és a *geṭ* adásától az angyal elvonta Szent József elméjét («noli timere *accipere* Mariam coniugem tuam», μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου).[3]

A *niśśûîn* cselekvényének *jogi következménye az*, hogy a nő a férjnek feleségévé *(iššah)*[4] lesz, felszabadúl az atyai hatalom alól és a férj hatalma alá kerül, lakása már nem a szülőknél, hanem a férjénél van, a férj vele nemileg érintkezhetik.[5] Az egyéb jogi következmények azonosak azokkal, amelyekkel már az *ērûśîn* bir.

A *niśśûîn* végzésének módja a következő volt:

a) Az eljegyzéstől számított *12 hónap mulva* (özvegyasszony házasságánál 30 nap mulva) megtartatik a menyegző.[6]

b) A menyegzői ünnepségek első része a *jelékesített leánynak*, a szülők áldásának vétele után, zene, ének és tánc kiséretében és különféle jelképek és jelvények elővitele mellett való *átkisérése* a vőlegény házába.[7]

c) A vőlegény kiállítja a *házassági szerződést (kᵉthûbāh)*, amelyben az igért hitbér iránt rendelkezik és viszont a leány atyja esetleg a hozományt határozza meg (legalább 50 ezüstpénz), a leány maga pedig a házasságba beleegyezését kinyilvá-

[1] *Freisen* i. m. 99. l.

[2] *Merx* i. m. 11—12. l.

[3] U. o., valamint 23. l.

[4] Az *iššāh*-tól nemcsak az *ōrāśāh* (jegyes) különböztetendő meg, hanem a *pillägäš* (concubina, πάλλαξ, παλλακή, παλλακίς) is. Egy *pillägäš*-t minden jogi formaság és menyegző nélkül lehetett elvenni, tehát jegyajándék nélkül és menyegző nélkül *(Saalschütz* i. m. II. k. 750. l.), de viszont az ilyen nőnek és gyermekeinek nem voltak egyenlő jogaik az *iššāh*-val és gyermekeivel; az ilyen *pillägäš*-t válólevél nélkül el lehetett bocsátani, az ő elcsábítóját és őt magát, ha hűtlen lett, nem érte a házasságtörő büntetése, a halál. *(Saalschütz* i. m. 753—3. l.)

[5] *Merx* i. m. 11—12. l.

[6] *Duschak* i. m. 46. l.

[7] U. o.

nítja.[1] A *kᵉthûbāh* kiállítása azonban történhetik már az *ērûśîn* alkalmával, sőt mennyekző után is.[2]

d) Ezután következett a menyegzői lakoma, amelyet két áldás-ima előzött meg és a kehely megáldása mellett hét áldás-ima (eulogia) követett; ezen imákon legalább 10 férfinak jelen kellett lennie.[3]

e) Lakoma után a jegyespárt a nászszobába vezették, amelyben a nászágy állott.[4] Később ehelyett egy sátort (*ḥuppāh*, esketési mennyezet, Traubaldachin) diszítettek fel és abban tartatott a lakoma is. Ezen *ḥuppāh*-val (חֻפָּה, *ḥuppah* jelentése: mennyezet, fátyol) jelölték először a nászszobába (ad copulam) való vezetést, ami a copula megtörténtével egyenlőnek tekintetett («eine Heimgeführte und Erkannte»),[5] de később az egész *niśśûîn* aktusát szokás volt *ḥuppah* névvel megjelölni.[6] Csakis a ḥuppah mellett elvett nőt illették meg a hitvesnőnek összes jogai és csakis az ily házasságkötésnél állottak be a házasság összes jogi következményei (hitvesi vagyonjog, a sógorsági akadály).[7]

III. 1. Az előadottakból világos, hogy mivel a zsidó házasságjog szerint a testi copula-ra való elvezetés, a tettleges összeadás, a *ḥuppāh*, után válik a nő *iśśāh*-vá, a zsidó házasságkötés nemcsak a consensualis szerződést, hanem ennek teljesítését is magában foglalta. És így közel fekszik a gondolat, hogy az ókori és a középkori keresztény egyházban a copula-nak a házasságkötés körül jelentőséget tulajdonító felfogás zsidó eredetre vezethető vissza. Ez adja legmegfelelőbb magyarázatát annak, hogy III. Sándor pápa óta az egyháznak tételes joga is a «matrimonium non consummatum»-ot, bár szentségi és mint ilyen kiegészítésre nem szoruló, de mégis felbontható házasságnak tekinti, illetőleg

[1] U. o.

[2] *Merx* i. m. 12. l. Igy azután megvolt a lehetőség arra, hogy az *erûśîn* és a *niśśûîn* egybeolvasztassék (mint később történt és ma is úgy van), vagyis az *ērûsîn* kötésénél szokásos okirat mindjárt *kethūbāh* legyen és egybekapcsoltassék a lakodalommal és a *ḥuppāh*-val. Lásd a mai zsidók házasságkötési szertartásait: *Saalschütz* i. m. 728. l. 942. j.; *Duschak* i. m. 46—47. l.

[3] *Duschak* i. m. 45—46. l.

[4] U. o. 25. l.

[5] *Michaelis*, Abhandlung von den Ehegesetzen Mosis (1876.) 416. l., id.: *Freisen* i. m. 98. l.

[6] *Freisen* i. m. 94. l. [7] U. o. 98—99. l.

ilyennek meghagyta, vagyis más szóval, hogy a felbonthatatlanságot nem a szentség kiszolgáltatásának pillanatától, hanem csak a házasság teljes testi és jelképes megvalósításától keltezi.[1]

2. A *zsidó* házasságkötésnek és menyegzőnek jellemző sajátsága az, hogy a házasság túlnyomóan nem mint vallási, nem is mint jogi, hanem mint családi és ethnikus intézmény jelentkezik.

Ezzel szemben a *görög* és a *régibb római* alak (confarreatio) a szakrális intézménynek, a mennyegző a vallási mysteriumos nyilvános menetnek arculatával bir, míg a későbbi római (coëmtio, consensus) a házasságkötést mint jogi ügyletet tekinti, de nem vonja a nyilvánosság elé.

Végre a *germán* jog a házasságkötést a nemzetség közügyének tekinti és nyilvánosságát megköveteli.

A keresztény egyház az ő házasságkötésében és mennyegzői szokásaiban mindezen elemeket egyesítette, átvette a zsidóktól a házasságkötés családiasságát (ókori és főleg a középkori egyházban a laikus copulatiók és a klandesztin kötések lehetősége), a görögöktől annak vallási keretét és pompáját (koszorúk, áldozat, áldás, egyházi menet); de legerősebb befolyással volt reá a *római jog*, a házasságkötésnek mint tisztán consensualis jogügyletnek felfogásában, valamint a *germán jog*, a házasságkötésnek mint *közérdekű cselekvénynek* a nyilvánosság elé utalásában és a házasság közjogi formájának (a törzsi biróság: a «thing» előtt, vagy a grófi biróság épületében, «in mallo») megkövetelésében. Igy érthető az, hogy a polgári házasságkötés (házasságkötés világi közbizonysági személy előtt) ősalakjai épen a római jogban (542. é. 117. Nov.) és a germán jogban találhatók («Verlöbniss» a nemzetség szine előtt a «mallum»-ban).[2] Erről alább, különféle fejezetekben szétszórtan, ismételten is lesz még szó.

2. §. Házasságkötési cselekvények a régi görögöknél.

I. A görögöknél a házasságkötési szertartásokat illetőleg meg kell különböztetnünk a homéri korszakot és a történelmi korszakot.[3]

[1] *Freisen* i. m. 151., 155. l.

[2] V. ö. alább: 6. §. 3. és 11. §. II. d. s. alatt *Hörmann* felfogását.

[3] I. *Müller*, Die griechischen Privat- u. Kriegs-Alterthümer (Handbuch der klass. Alterthumswissenschaft, IV. Band. I. Abtheilung, II. Hälfte. II. kiad. 1893.), 141—149. l.

A) A *homéri* korszak házassága még emlékeztet a még régibb házassági alakra, amely a nő megvásárlása útján köttetett, de már ennél tisztultabb alakot mutat.

E házasság megkötésénél, amennyire a gyér forráshelyekből megállapítani vagy következtetni lehet, a következő szokások dívtak:

1. A vőlegény (νύμφιος) a menyasszony (νύμφη) apjának az eladó leányért drága árat (állatokban) fizetett (τά ἕδνα), amelyet azonban a leány vagy egészben vagy részben visszaajándékozott a vőlegénynek;[1] a vőlegény ezenkívül külön is jegyajándékokat (δῶρα) adott menyasszonyának. A «ἕδνα» lefizetésével a férfi még nem kapta meg a hitvesi jogot; ezen ár e korban már csak a nő magasabb erkölcsi értékének jelképes kifejezésére szolgált.[2] Ez a «hedna» tehát körülbelül megfelel a magyar hitbérnek (a régibb értelemben vett kelengye!), a germán Wittum és Muntschatz-nak, amelyek szintén a nő vételára helyébe léptek.[3]

2. Az előbbi cselekvényt bizonyos idő mulva követte a tulajdonképeni mennyegző (ὁ γάμος, οἱ γάμοι): *a)* az isteneknek bemutatott áldozat után a menyasszony atyja a maga házában lakomát ad az egész rokonságnak; *b)* és ennek végeztével a vőlegény (ὁ νύμφιος) ünnepélyesen, mennyegzői ének (ὑμέναιος), zene és táncok kiséretében fáklyafénynél hazaviszi a lefátyolozott menyasszonyt (ἡ νύμφη).[4]

Ezen cselekvények visszanyúlnak még a régibb indogermán ősidőbe.[5]

B) A Homér utáni történelmi korszakban az imént előadott cselekvények szintén megmaradtak, de az egyes cselekvények körül némi eltolódások, változások észlelhetők és a cselekvényeket kisérő ünnepélyességek fejlettebb alakot mutatnak.

[1] Ez lesz a magyarázata annak, hogy a ἕδνα szó ezen jelentésekkel bir: 1. nő vételára (Homér előtti korszak); 2. jegyajándék (homéri korszak elsődleges értelme); 3. *hozomány* (Mitgift). A visszaajándékozott «ἕδνα» valóban már «hozomány» volt.

[2] I. *Müller* i. m. 143. l.

[3] R. *Schröder*, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, V. kiad. (Leipzig, 1907), 321. l.; Magyar Jogi Lexikon, IV. köt. 144. l. («Hitbér»), 248. l. («Hozomány»), V. köt. 462. l. («Morgengabe»).

[4] U. o.; továbbá: Ch. *Lécrivain*: La Grande Encyclopédie, 23. köt. 70. l. Lásd még: *Westermarck*, Geschichte der menschlichen Ehe (Jena, 1893), 429. l.

[5] Iwan *Müller* i. h.

A *perzsa háborúk előtt* az a változás észlelhető, hogy már nem a férfi fizeti a «hedna»-t, hanem a leánynak szülei vagy egyéb rokonai, ami arra mutat, hogy a régi nővételnek már jelképes kifejezése is kiveszett és a «hedna» névvel épen az ellenkező természetű szolgáltatást nevezték el:[1] a nőnek hozományát (a római jogi értelemben vett «dos»-t, amit a germánok «Mitgift»-nek, az angolok «dowrey»-nek, a franciák «dot»-nak, az olaszok «dote»-nak neveztek),[2] amit a későbbi görögök προίξ-nak neveztek.

A *perzsa háborúk utáni* időben a házasság megkötésével kapcsolatos cselekvények a következők voltak:

1. A menyasszonyt rendszerint a vőlegény apja szemelte ki fiának, a leánykérő asszonyok (προμνήστριαι) segélyével; ő kötötte meg a leánynak szüleivel, illetőleg a leány felett rendelkezési joggal biró gyámmal (κύριος) a házassági szerződést (ἐγγύη, ἐγγύησις); ez alatt rendszerint élőszóbeli szerződést értettek, amelyben a szülő vagy a κύριος odaigéri a leányt a vőlegénynek és a leány részére hozományt (προίξ), valamint kelengyét (φέρνη, modern értelemben vett kelengye = Ausstattung) állapít meg.[3] A házasság érvényességének előfeltétele az volt, hogy úgy a vőlegény, mint a menyasszony ugyanazon állam polgárai legyenek, hacsak külön törvénnyel nem kapta meg valamely idegen a beházasodásra (ἐπιγαμία) a jogot.[4] A házasság érvényességének a házassági szerződés volt egyik további előfeltétele. A régibb görög jog szerint a szülők jogosultak voltak fiúk és leányok házasságait megkötni a vőlegény, illetőleg a menyasszony beleegyezése nélkül is; később a fiúk csak nagykorúságukig állottak e tekintetben a szülők alatt; a római császárság idejében a menyasszony is némi szabadságot kapott.

2. A menyegzők rendszerint télen tartattak, innét kapta egyik attikai téli hónap (január-február helyén) a nevét: ὁ γαμηλιών, amely különösen Junónak (Ἥρα γαμήλιος) volt szentelve; közelebbi időként a holdtöltét (hó közepe) kedvelték, mindenképen

[1] U. o. 144. l. 4. j.

[2] A régibb magyarországi latin terminologiában a «dos» alatt «hitbér»-t (dotalitium) értettek, míg a hozományt «allatura uxorea»-nak nevezték. M. Jogi Lexikon, IV. köt. 248. l. («Hozomány» címszó.)

[3] G. F. *Schoemann*, Griech. Alterthümer, I. 368. l.; I. *Müller* i. m. 148. l.; Ch. *Lécrivain*, La Grande Encyclop., i. h.; E. *Westermarck* i. m. 412. l.

[4] I. *Müller* i. m. 148; E. *Westermarck* i. m. 227., 229., 233. l.

elkerülték az újhold idejét.[1] A menyegző ünnepélyességei — a fenti, ősi idők közös cselekvényein kívül — a különféle görög államokban eltérők voltak, de általában a vallási ünnepélyességek a házasság teljességéhez megkivántattak, eltérőleg a római jogtól, amely csakis a confarreatio esetére kivánta meg a vallási ünnepélyességeket.[2]

3. Athénben a menyegző ünnepélyességei ezekből állottak :[3]

a) A menyegző előtti napokban több áldozatot mutattak be a házasság isteneinek és jóslásokat kértek ki.

b) A menyegző napján a menyasszony atyja, az ünnepi díszbe öltözött és fejükön koszorút viselő vőlegény és menyasszony, valamint a násznép jelenlétében, először a θεοί γαμήλιοι (Zeus, Teleios, Hera, Aphrodite, Urania, Artemis, Apollo) tiszteletére áldozatot mutattatott be (τά προγαμία, προτέλεια) ; a jegyesek pedig rendszerint esküvel is megerősítették frigyüket.[4]

c) Ezt követi a menyasszony szüleinek házában a menyegzői lakoma, amelyen a sesamum növény magvából készült házassági kalácsnak (πλακοῦς γαμικός) nem volt szabad hiányoznia. A lakománál a nők külön asztaloknál ültek, közöttük a mélyen lefátyolozott menyasszony. A lakomát libatio-k (σπονδή, σπονδαί) és szerencsekivánatok zárják be.

d) A lakoma után a menyasszony anyja átadja a menyasszonyt a vőlegénynek, majd a menyasszony valami háztartási eszközt (szita) kezében tartva, a násznagy (παρανύμφος) kiséretében kocsira ül, velük vonulnak a rokonok és vendégek, akik citerák és fuvolák hangjai mellett nászénekeket zengedeznek (ὁ ἐπιθαλάμιος, ὁ ὑμέναιος). A menyasszony kocsija után haladt a menyasszony anyja és kisérete, kezükben fáklyákkal (δᾷδες νυμφικαί), amelyekkel ő az új párnak házában lángra gyujtotta

[1] I. *Müller* i. h.

[2] E. *Westermarck* i. m. 429. l. G. F. *Schoemann*, Gr. Alterth., i. h.

[3] I. *Müller* i. m. 148—150.

[4] I. *Müller* i. h. ; E. *Westermarck* i. m. 428. l. A menyegző előtt a két jegyesnek a maga szülei házában, külön-külön Athén szent forrásából rokonfiúk és leányok által hozott vízben meg kellett fürödniök (λουτρά), ami a házassághoz szükséges erkölcsi tisztaságot jelképezte. I. *Müller* i. m. 148. l. — A házasságot a görögök egy τέλος-nak (teljesség) tekintették és e névvel is nevezték, amely név alatt némelyek a «szentség» (sacramentum) fogalmát sejtették, ami ha nem is fogadható el, annyi mégis bizonyos, hogy a görögök a házasságot isteni alapításra visszamenő intézménynek tekintették és az istenek (θεοί τέλειοι, θεοί γαμήλιοι) különös oltalma alatt állónak tartották. G. F. *Schoemann* Griechische Alterthümer (Berlin, 1863), II. k. 529. l.

a házi tűzhelyet (ez az élet szikrájának a nemzés útján való tovaterjesztését és fenntartását jelképezte). A vőlegény házának kapujánál a menyasszonyt a vőlegény anyja várta és vízzel locsolta meg (καταχύσματα), a házra áradó jólétnek jelképezésére, és egy birsalmát, a termékenység jelképét, nyujtott a menyasszonynak elfogyasztás végett.

e) Ezután a násznép a nászszobáig (θάλαμος) kisérte a menyasszonyt, ahol őt a vőlegény fogadta; itt a menyasszony levetette fátyolát, míg azalatt künn a násznép, ifjak és leányok, egy ideig ismét nászénekeket zengedeztek.

f) Másnap a rokonok és ismerősök nászajándékokat (δῶρα ἀνακαλυπτήρια) hoztak az új párnak; majd a vőlegény bevezette a maga nemzetségébe (φρατρία) a menyecskét és bemutatta a rokonoknak (οἱ φράτερες), ugyanekkor házasságát a fratriánál belajstromoztatta, amit áldozat és lakoma követett.[1]

II. Jogi szempontból a görög házasságkötési formaságok így összegezhetők:

1. A házasságot a jegyesek szülei határozzák el a gyermekek hallgatólagos hozzájárulásával.

2. A házasságkötés érvényességéhez szükséges: *a)* a menyegzőt *megelőzően* kötött házassági szerződés (ebben a hozomány megállapítása, enélkül, Isaeus szerint, a leány nem lett hitves, hanem concubina, παλλακή); *b)* a házasságnak a fratriánál való *utólagos* bejelentése és belajstromozása.[2]

3. A házasságkötés teljességéhez rendszerint megkivántattak a vallási és népies menyegzői ünnepélyességek.[3]

III. A görög házasságkötési szertartások a rómaiakéval részben ugyan már ősidőtől fogva hasonlatosak voltak, de később, a császárság idején, a görög nyelv és műveltség nyomában a maguk egészében is a rómaiak által befogadtattak. A görög nászszertartások azután részben közvetlenül, részben közvetve (a római nuptialis rituale közvetítésével) az egyházi házasságkötési szertartások kifejlődésére nagy befolyással voltak, sőt talán alapul is szolgáltak, főleg a Keleten. A görög egyházak

[1] G. F. *Schoemann* i. m. II. köt. 534. l. A fratriánál minden újszülött gyermeket is be kellett lajstromoztatni; amikor is az atyának esküt kellett tennie arra, hogy a gyermek törvényes származású. Id. m. I. k. 264. l.

[2] U. o. II. köt. 535. l.

[3] U. o.

coronatio (στεφάνωμα) szertartása is a klasszikus görög időkre mutat vissza, mint általában a nászkoszorú használata, a vallási körmenet, énekek, mind a görög hymen-re emlékeztetnek.

3. §. Házasságkötési cselekvények a rómaiaknál.

I. A rómaiaknál a tulajdonképeni házasságkötést (nuptiae) rendszerint megelőzte az eljegyzés (sponsalia).

1. A latin jog szerint minden esetben eljegyzés előzte meg szükségszerűen a házasságkötést, sőt a régi római jognál is ezt sejti Rossbach; mégis bizonyos, hogy a későbbi római jogban az eljegyzés nem volt szükséges.[1] Ugyanezen jog már nem ismeri el a régibb jognak azon tételét sem, hogy az eljegyzésben elvállalt kötelezettség (házasságot kötni) jogilag is kikényszeríthető, illetőleg hogy a cserbenhagyott jegyes a másikat a szenvedett érdekvesztesége erejéig kártérítési perrel (actio ex sponsu) támadhatja meg.[2]

2. Az eljegyzés megkötésének legrégibb alakja a «*stipulatio*» volt. «Stipulatio» alatt a római jogban a szóbeli szerződést értették, amely a két szerződő fél közt (a menyasszony atyja és a vőlegény közt) végbemenő kérdezés- és feleletből állott.

Eredetileg csak a római polgároknak volt szabad a stipulationál a «spondeo» igét használniok («stipulatio iuris civilis»).[3] Ezen «spondeo» igétől vette eredetét a «sponsus» és «sponsa» név, valamint az ügylet neve: «sponsalia».[4] A peregrinusok a «spondeo» helyett «promitto» vagy más hasonló igét használtak («stipulatio

[1] A. *Rossbach*, Untersuchungen über die römische Ehe (Stuttgart 1853), 394. l.; I. *Müller* i. m. (II. kiad.) IV. köt. II. r. (Die röm. Staats-, Kriegs- und Privatalterthümer) 318. l.; O. *Karlowa*, Römische Rechtsgechichte (Leipzig, 1901), II. köt., 176. l.; R. *Sohm*, Institutionen des röm. Rechts (XIII. kiad.), 589. l.; *Vécsey* T., Római családi jog (Budapest, 1875), 39. l.

[2] *Rossbach* i. m. 394. l.

[3] A «spondeo» szónak az eljegyzésnél való formulaszerű használatát bizonyítja *Plautus* komédiáinak több helye, így: Trimummus, act. II. sc. 4. v. 98. és 170.; u. o. V. 2.33.; Aulularia, II. 2. 208.; Curcul., V. 2. 33.; Poenulus, V. 3. 36. sq. Ez utóbbi helyen Agorastocles ifjú és az ő nagybátyja: Hanno pún férfi («Poenus»), közt ezen párbeszéd folyik:

Ag.: Audin tu patrue? dico, ne dictum neges: Tuam mihi maiorem filiam *despondeas*.

Poe.: Pactam rem habeto. *Ag.: Spondesne* igitur? *Poe.: Spondeo.* (Plauti Comed., 1612. é. wittenbergi kiad., II. köt. 913. l.)

[4] Szorosan véve csak a menyasszonyra illik a «sponsa» név, mert apja *őt* igéri oda a vőlegénynek, ő az odaigért. A vőlegényt nem igéri oda senki, ő neki lesz spondeálva a leány. A «sponsus» szó tehát csak későbbi származéka a «sponsa» szónak.

iuris gentium»).[1] Justinianus idejében azonban már semmiféle stipulatiónál sem lényegesek a használt szavak.[2]

A stipulatiót legtöbb esetben megelőzte a hozományra, esetleg az arrha-ra és a «donatio propter nuptias»-ra vonatkozó szerződés (tabulae dotis, pactum, pactum dotale) ; és ily esetben a stipulatio csakis ünnepélyes kifejezése és megerősítése volt a pactum-nak.[3]

3. A stipulatiónak, vagyis az ünnepélyes «*sponsio*»-nak kötelező alkalmazása megszünt a köztársaság vége felé. A lex Julia (664. ab u. c.) szerint az már nem lényeges az eljegyzésnél.[4] Ulpianus is csak mint jogi régiséget említi fel, szerinte az eljegyzéshez elégséges a kölcsönös megegyezés.[5]

4. A stipulaciós eljegyzési alak mellőzése utáni időben is azonban rendszerint bizonyos ünnepélyességgel és jelképes cselekvények kiséretében volt szokás az eljegyzést megkötni.[6] Az eljegyzésnek ezen szokásos ünnepélyességei a következők voltak :

a) A felek (rendszerint a menyasszony atyja és a vőlegény) a kölcsönös megegyezést tanuk előtt (10 tanu)[7] nyilvánították ki és irott szerződésbe foglalták.[8] Ezen irott szerződésben álla-

[1] *Sohm* i. m. 487. l. ; *Vécsey* i. m. 39—40. l.

[2] *Sohm* i. m. 488. l.

[3] L. 30. Dig. XXIII. 4. — Világosan látható ez Plautus «Aulularia»-jában, ahol Megadorus így kéri meg Euclion-tól ennek leányát :

M. : Quid nunc etiam mihi *despondes* filiam? — E. : *Illis legibus cum illa dote, quam tibi dixi.*

M. : *Sponden ergo?* — E. : *Spondeo.* (Id. : B. Brissonius, i. m. 4—5. l.)

Ezen szöveg tehát két ügyletről szól : az élőszóbeli stipulatioról, mint jelenről, és a hozományra nézve már előbb megkötött szerződésről («illis legibus» «dotem tibi dixi»).

[4] *Vécsey* i. m. 40. l.

[5] L. 2. Dig. XXIII. 1. : «Sponsalia autem dicta sunt a spondendo : nam moris fuit *veteribus* stipulari et spondere sibi uxores futuras». — L. 4. D. XXIII. 1. : «Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia».

[6] Franc. *Hotmanus*, De sponsalibus (egy 1641. évben Leydenben kiadott, De veteri ritu nuptiarum et iure connub. cimű, e műveket felölelő könyvben : 1. B. Brissonius, De ritu nupt. ; Ant. Hotmanus, De veteri ritu nupt. ; Fr. Hotmanus, De sponsalibus; Fr. Hotmanus, De ritu nupt. et de iure matrimoniorum ; Fr. Hotmanus, De spuriis et legitimatione), 388. l.

[7] Szent Ambrus, De laps. virg. c. 5.: «*Si inter decem testes*, confectis sponsaliis, nuptiis consummatis, quaevis foemina viro coniuncta mortali, non sine lmagno periculo perpetrat adulterium : quid quod inter innumerabiles testes Ecclesiae, coram angelis et exercitibu scoeli facta copula spiritalis per adulterium solvitur ?» *Migne*, Patrol. Lat., 16. köt. 310. h. (1866. é. kiad. 388. h.). V. ö.

[8] Fr. *Hotmanus* i. m. 389. l.

podtak meg a dos-ra, az «arrha»-ra (arrhabo) és a «donatio propter nuptias»-ra nézve. Ezen irott szerződés nevei: scriptura (l. 7. D. XXIII. 1.), pactum (l. 30. D. XXIII. 4.), tabulae dotis, tabulae nuptiales, tabellae sponsaliorum. (Juven.)[1]

A római jog szerint a «dos»-t a nő hozza, de rendelheti más is a nő részére; a «dos» eredeti célja volt a férj vagyonát gyarapítani a házassági terhek könnyítése végett, ezért illette meg a férjet a «dos» feletti tulajdonjog.

A dos egyik lényeges ismérve volt a házasságkötési szándéknak;[2] azért a concubinatus-nál nincsen dos, amint a concubina, bár mindig monogam élettárs, nem «liberum quaesundorum causa» vétetett, nem viselheti az «uxor» nevet, gyermekei («liberi naturales») sem viselik apjuk nevét, nem örökölnek utána, de nem is állnak az apai «manus» alatt.[3]

A hozomány biztosítása előtt a leánynak neve «*sperata*», az után pedig «*destinata*» vagy «*pacta*»,[4] míg stipulatio esetében, de később enélkül is, «*sponsa*» volt.[5]

b) A szerződés kiállítását rokoni körben lakoma követte, amelynek neve szintén «sponsalia» volt.[6]

c) A vőlegény jegygyűrűt (annulus pronubus) adott a menyasszonynak. A jegygyűrű régebben vasgyűrű volt (Plinius), később aranygyűrű, gemma nélkül.[7]

d) A jegyesek egymást megcsókolták.[8]

e) Már régebben is előfordult,[9] de a keresztény császárok alatt

[1] U. o.

[2] *Sohm* i. m. 589. l.; *Vécsey* i. m. 22. l.

[3] *Vécsey* 22—25. l.

[4] Juvenalis, Sat. 6.: «Si tibi legitimis pactam iunctamque tabellis — Non es amaturus.» (*Hotmanus* i. m. 390. l.)

[5] Fr. *Hotmanus* i. m. 390—94. l. — *Arnobius* (Contra gentes, l. 4.): «Habent *speratas*, habent *pactas*, habent interpositis stipulationibus sponsas». (V. ö.: A. *Hotmanus*, i. m. 287. l., Fr. *Hotmanus* i. m. 394. l.)

[6] Fr. *Hotmanus* i. m. 389. l.; *Vécsey* i. m. 40. l.

[7] Juven. Sat. 6.; B. *Brissonius* i. m. 6—8.; A. Hotmanus i. m. 303—4. l.; F. Hotmanus i. m. 396. l.; *Vécsey*, i. m. 40. l.

[8] A jegyesek csókváltása (ajakcsók) komoly, vallási cselekvény volt; épen azért ezen jegyesi csóknak neve mindig «*osculum*» volt, míg a szerelmi csókot «*suavium*» névvel, vagy «*basium*» névvel illették. A. *Hotmanus* i. m. 306. l.

[9] Ezt bizonyítja a jegygyűrű is, amelyet szokás volt szintén «arrha»-nak vagy «pignus»-nak tekinteni és nevezni (Juven. Sat. 6.), épen azért az eljegyzés cselekvényét «subarrhare» (annulo subarrhare) szóval is szokás volt megjelölni. A. *Hotmanus* i. m. 304—5. l.

általános szokásba jött az is, hogy a jegyesek egymásnak valamely értéktárgy alakjában foglalót (arrha sponsalitia, vagy: arrabo sponsalitius, gyakran többesben: arrhae sponalitiae vel nuptiales) adtak egymásnak. A foglalót az egybekelés meghiúsulása esetében az azt előidéző fél köteles volt visszaadni.

Megkülönböztetendők a foglalótól a jegyajándékok (munera sponsalitia), azaz a jegyeseknek a házasság megkötésének biztosítására és a szeretet kifejezéseül kölcsönösen adott ajándékok, melyek régebben mindig visszavonhatatlanok voltak, Constantinus óta azonban általában visszakövetelhetők voltak az esetben, ha az egybekelés az egyik fél halála miatt be nem következett.[1]

A jegyajándéktól, melynek nincs gazdasági jelentősége, viszont megkülönböztetendő a házasság miatti ajándékozás (donatio propter nuptias, régibb neve, mivel a római jog szerint csakis a házasság megkötése előtt köthettek a felek ajándékozási ügyletet: «donatio ante nuptias») amelynek gazdasági jelentősége van és célja az, hogy a nő ellenértéket («antidos» néven is előfordul) kapjon a férfitól a hozományért (dos) azon esetre, ha a házasság felbomlik: a «dos»-t ugyanis a császárság előtti római jog visszavonhatatlannak tekintette (a «dos» ugyan a nő tartásának költségeire volt adva és így «res uxoria» volt, de a tulajdonjog a férfit illette meg), míg a «donatio propter nuptias» forma szerint is állandóan «rex uxoria» maradt és a nem vétkes nőnek válás esetén kiadandó, illetőleg megadandó volt, hacsak a nő azt már eleve hozományként (dos) nem ajándékozta oda a férfinak, mely esetben a «dos» és a «donatio propter nuptias» közt a különbség eltünt, annyival is inkább, mert a jog későbbi fejlődése szerint (200. é. Kr. e.) a «dos»-nak visszaadását is kiköthette magának a menyasszony (cautio rei uxoriae), a császárság kora óta már «stipulatio» útján is,[2] míg végre Justinianus császár a férfit mindig kötelezte a «dos» visszaadására, ha a válás nem a nőnek bűnössége alapján mondatott ki.[3]

A dolog teljessége végett itt említjük fel azt, hogy a későbbi, «manus» nélküli házasságoknál az a vagyon, amelyet a nő nem «dos»-ként hozott magával, nem szállott át a férjre (nem levén a nő felett «manus»-a), és az ilyen feleségi vagyont «bona parapherna» («bona pharaphernalia», bona extra dotem») névvel jelölték meg.[4]

[1] *Vécsey* i. h.
[2] *Sohm* i. m. 601. l.
[3] R. *Sohm* i. m. 597—606. l.; *Vécsey* i. m. 46. 168—278. l.
[4] *Sohm* i. m. 595. l.; *Vécsey* i. m. 271. l.

5. Az eljegyzés megkötését régebben, a «manus»-házasság idejében, a jegyesek szülei határozták el, gyermekeiknek megkérdezése nélkül; a leány atyjának beleegyezése nélkül hiányzott a manus-házasság előföltétele. Később azonban a római jog megkivánta a két jegyesnek beleegyezését is. (Dig. XXIII. 1, 11.) De a szülői beleegyezés továbbra is szükséges volt az eljegyzés és a házasságkötés érvényességéhez és pedig: az apai hatalom alatt álló fiú eljegyzéséhez a «paterfamilias» kifejezett beleegyezése volt szükséges (Dig. XXIII. 1, 13.); a leányé azonban érvényes volt, ha az apa, tudva a dologról, hallgatással adta beleegyezését. (Dig. XXIII. 1, 7.). Viszont az apa a szabad házasság korában is eljegyeztethette leányát ennek egyszerű hallgatása mellett (Dig. XXIII. 1, 12.); eljegyeztethette így a serdületlen, de már hét éven felüli, leányt is, de az ilyen eljegyzés csak a serdült korban vált hatályossá. A gyám beleegyezése a fiú eljegyzésének érvényességéhez csakis akkor volt szükséges, ha a gyámolt még serdületlen volt; a leány eljegyzésének érvényességéhez a serdült korban is még szükség volt a gyámnak beleegyezésére, míg a nők gyámsága (tutela mulierum) fennállott.[1]

A rabszolgák házasságát vagy a rabszolgával kötött házasságot a római jog contubernium-nak tekintette, nem «connubium»-nak, sem «matrimonium»-nak. A «libertus» szabadon házasodhatott, házasságához vagy eljegyzéséhez nem volt szükséges a «consensus patroni»; a «liberta»-nak azonban szüksége volt a házasságkötéshez a «patroni consensus»-ra, ha a szolgálattételtől («operae») mentesülni akart; sőt az esetben, ha a felszabadítás célja a «patronus»-sal kötendő házasság volt, ez esetben más férfival a «liberta» csak úgy házasodhatott, ha a «patronus» felmondotta a szándékolt házasságot.[2]

6. Az eljegyzett jegyesek egyetlen kötelessége volt a házasságot annak idején megkötni; a régibb jog a cserbenhagyott félnek a szenvedett érdekveszteség erejéig per indítására (actio ex sponsu) is adott módot;[3] a klasszikus jog ezt mellőzte és az eljegyzés egyoldalú felbontását is megengedte.[4]

7. Az eljegyzett jegyeseknek nem voltak egymással szemben hitvesi jogaik; de a vőlegény a menyasszonya ellen elkövetettminden sérelmet megtorolhatott úgy, mintha az feleségét érte volna.[5]

[1] A. *Rossbach* i. m. 395—401. l.; *Vécsey* i. m. 42—43. l. — V. ö.: R. *Sohm* i. m. 628. l., ahol *Sohm* azt mondja, hogy a gyámnak nem volt veto-ja a gyámolt leány házassága ellen.

[2] *Rossbach* i. m. 402. l.

[3] *Vécsey* i. m. 44. l.; *Karlowa* i. m. II. k. 176. l.

[4] *Vécsey* i. m. 48. l.

[5] *Vécsey* i. m. 45. l.

II. A tulajdonképeni házasságkötés tekintetében két kort kell a római jogban megkülönböztetni : a *manus-házasságok* korát és a *szabad házasságok* korát.[1] Ez utóbbit a tizenkét tábla egyik törvénye már feltételezi,[2] de túlnyomó alkalmazása csak a császársággal kezdődik és betetőzését a klasszikus római jognak ezen regulájában érte el : «*Nuptias* non concubitus, sed *consensus facit*». (Dig. XXXV. 1, 15., Dig. L. 17, 30.)

A) *Manus-házasságok.*

A manus-házasságok alapeszméje az, hogy a házasságban a nő az ő szüleinek eddigi családjából a férjnek «familia»-jába lép át, itt «materfamilias»-szá lesz és mint ilyen férjének háziuri hatalma (manus mariti) alá kerül. A nőnek ezen belépése a férj családjába az «in manum conventio». A manus alapján a férj, mint családi biró, fenyítő hatalmat gyakorol a nő felett, őt elválasztással, sőt esetleg halálbüntetéssel is sujthatja ; a férjre száll át a nőnek vagyona, őt illeti meg a nőnek minden későbbi szerzeménye (örökség, adomány, kereset).[3]

A manus-t előidéző házasságkötési módok a *confarreatio*, a *coëmtio* és az *usus*. Gaius-nak erre vonatkozó szavai : «Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent ; in manum autem feminae tantum conveniunt. *Olim itaque tribus modis in manum conveniebant : usu, farreo, coemtione*». (Instit. I. 109—110.)[4]

a) *Confarreatio.*

Ezen házasságkötési módot Gaius igy írja le (i. h. 112.) :

«Farreo in manum conveniunt per quoddam *genus sacrificii*,

[1] R. *Sohm* i. m. 589., 591—94. l.; O. *Karlowa*, Röm. Rechtsgeschichte, II. köt. 155., 163. l.

[2] R. *Sohm* i. m. 386—87.

[3] *Karlowa* i. m. II. 151—53. l.; *Sohm* i. m. 584. l. 591—94. 597. l. — *Sohm* szerint, mivel a manus-házasságban a nőnek összes tulajdona a férjre száll, épen ezért nincs is e rendszerben helye a «dos» kirendelésének. *Karlowa* (i. h. 153.) a manus-nak ezen utóbbi következményét nem említi fel, sőt kifejezetten is szól a «dos» kirendelséről a manus-házasság esetében is. *Karlowa* (i. m. 152. l.) szembehelyezkedik *Hölder*-nek azon véleményével (Sohm is *Hölder* álláspontján van), mintha a «manus mariti» egyenértékű lett volna a feleségre kiterjesztett «patria potestas»-szal. *Karlowa* szerint *Gaius* (Instit. I., 113. stb.) szavai: «mulier . . . apud eum filiae loco sit» csak annyit jelent, hogy a «materfamilias» a «filiusfamilias«-sal szemben háttérbe szorul és örökösödés szempontjából a «filia-familias»-szal egyenlősíttetett, de azért mélyreható különbség volt a «manus» és a «patria potestas» között.

[4] *Gaius*, Instit., 1878. é. Teubner-féle kiad., 52. l.

quod *Jovi Farreo* fit, in quo *farreus panis* adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; complura praeterea huius iuris ordinandi gratia *cum certis et sollemnibus verbis*, *praesentibus decem testibus*, aguntur et fiunt. Quod ius etiam nostris temporibus in usu est: nam flamines maiores, id est Diales, Martiales, Quirinales, item reges sacrorum, nisi qui ex farreatis nati sunt, non leguntur; ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt».[1]

Ezen szöveg és egyéb fennmaradt adatok segélyével a confarreatio szertartása és jelentősége hozzávetőlegesen így állapítható meg:

1. A confarreatio-t megelőzte egy véres auspicium-áldozat (juh) Jupiter tiszteletére.[2] Ezen áldozati juhnak gyapjával terítették le azt a két egymáshoz kötött széket, melyen a jegyesek a confarreatio alatt, lángvörös fátyollal letakarva, ültek.[3] (Innét keletkezett a házasságkötések latin elnevezése: «nuptiae», a verbo nubere = obnubilare.)

2. A confarreatio a «flamen dialis» (Jupiter papja) és a Pontifex Maximus, valamint 10 tanu jelenlétében szent helyen, a római «curia»-ban ment végbe.[4]

3. A farreális áldozat bemutatása előtt a jegyesek egymásnak kezet nyujtva, egymástól megtudakolták a házasságkötési szándékot, valószinüleg ugyanazon szavakkal, minőket Boëthius őrzött meg számunkra Ulpián «Institutioi»-ból (Férfi: «An sibi mulier materfamilias esse vellet?» Nő: «An vir sibi paterfamilias esse vellet».[5] Ezek lehettek azon «solemnia verba», melyeket Gaius említ.

4. A «flamen dialis» Jupiternek vérnélküli áldozatként «farreus panis»-t[6] («dibum farreum» néven is), búzakenyeret, búza-kalácsot és sós darát (mola salsa) áldozott, melynek egy részét a jegyesek költötték el.[7]

[1] U. o. 53. l.

[2] *Karlowa* i. m. II., 156. l.

[3] Seneca, Octavia (act. 4.): «Velata summum flammeo tenui caput». V. ö. *Karlowa* II. 156.; B. *Brissonius* i. m. 19. l.

[4] U. o. 155. l. A curiának (senatus tanácskozóhelye) mindig «inauguratum templum»-nak kellett lennie. Minden ülés bor- és tömjén-, régebben «far»-áldozattal kezdődött. Iw. *Müller*, i. m. IV. köt. 2. r. 124—25. l.

[5] *Karlowa*, II. 156. 160. l.

[6] Far = alakor (a buza egy faja), triticum Spelta. L.

[7] *Karlowa* II. 155. — *Karlowa* a hitvespárnak a far-ban való részesülését nem látja bebizonyítva, de lehetségesnek tartja. *Rossbach* azt véli (i. m.

5. Ezután a jegyesek az elébök tartott «vizet és tüzet» érintették meg, mint annak jelképeit, hogy a nő a férj ház- és tűzhely-közösségébe lép («aqua et igni accipere»).[1]

6. Végre a férfi kérdésére: mi a neve? («quaenam vocaretur?»), a nő ezen formulával felelt: «ubi tu Gaius, ego Gaia». Ezen szertartásnak jelentősége az, hogy a confarreációs házassággal a nő elveszti apja nevét (pld. «Gneii filia») és megkapja férjének praenomen-jét nőnemű végződéssel.[2] Rossbach találó megfejtését nyujtja[3] ezen egyszerű névcserének látszó aktusnak; ő szerinte ezzel a nő azt fejezte ki, hogy a házban, ahol férje a «paterfamilias», ő (a nő) kiván lenni a «materfamilias».

7. A confarreatio a patricius-családoknak, vagyis a római állam őspolgárainak volt kiváltságos házasságkötési módja. Neve régebben (mikor a római jog még csak ezt ismerte) «matr. iustum» (m. legitimum) volt, vagy Dionysios szerint: γάμοι ἱεροί (nuptiae sanctae).

Karlowa nyomatékkal állapítja meg ebből[4] is *Sohm*-mal szemben,[5] hogy a confarreatio az ősi római theokratikus államszervezet korára mutat vissza, amikor, miként az állam a vallással meg egybe volt forrva, úgy a házasságkötésnél is a sacralis szertartás előidézte úgy a házasságot, mint a manus-t, anélkül, hogy külön «in manum conventio» ügyletre szükség volt volna.

Erre mutat az is, hogy a confarreatio volt a prototyponja a

106. l.), hogy a «libum farreum»-ot a földi és mezei isteneknek (Ceres, Tellus, Mars Picumnus) mutatták be; szerinte tehát ez az áldozat mutatja azt a benső kapcsot, amelyben a házasság állott a mezei kultusszal, amihez a menyegzői szokások is több vonatkozást mutatnak.

[1] Naevius: «Sequere me; puriter volo facias; igni et aqua volo hunc accipere». Idézve: A. Hotmanus i. m. 327. l.

[2] *Karlowa* II. 157—58. — *Karlowa* tévesen írja azt, hogy a házas nő megkapja *mindig* férjének gentil-nevét. V. ö. Iw. *Müller*, Handbuch der klass. Alterth.-w., II. kiad., I. köt. 677. l. A tény, a feliratok tanusága szerint, az, hogy a nőnek gentil-neve, az atyjának gentil-neve, annyira, hogy ennek gentil-nevét ki sem kellett újból tenni, hanem a nő gentil-neve mutatta az apjáét is. Igy: «Geminia C. f. Cn. Vatroni uxor» (CJL XIV. 3143, 3156, 3261). ahol *Geminia* «Caius Geminius»-nak volt leánya és Cneius Vatroniusnak felesége. Karlowa felfogása azonban a régi manus-házasságokra nézve megállhat.

[3] *Rossbach* i. m. 351. l.

[4] *Karlowa* II. 154., 164. Maga a vérnélküli, libum-áldozat is ősi korra mutat. U. o.

[5] *Sohm* i. m. 584. l. — *Sohm* (i. h.), utalva a germánjog analógiájára, a «coëmtio»-t látja a régibb alaknak, mert ő a coëmtio-ban is nővételt lát

később kifejlődött, templomon kívüli menyegzői ünnepélyességeknek,[1] amelyeknek összes archaikus részei valószinüleg a confarreatio-nál is megvoltak, de a történeti adatok hiányossága miatt ezidőszerint ily régi időre nézve nem igazolhatók.

8. A confarreatio mellett kötött házasság csakis diffarreatio utján bontathatott fel, ami papi közreműködés mellett Jupiternek bemutatott áldozattal és formulázott szavakkal (certa contraria verba) ment végbe, ha előbb a pap a váláshoz elegendő okot látottt.[2]

b) *Coëmtio.*

Gaius így írja le ezen házasságkötési módot:

«Coemptione vero in manum conveniunt per mancipationem, id est per quandam imaginariam venditionem; nam adhibitis non minus, quam V testibus civibus Romanis puberibus, item libripende, asse emit is mulierem,[3] cuius in manum convenit» (Instit. I. 113.).[4]

Ezen szöveg és egyéb történeti feljegyzések nyomán a coëmtio szertartása és jelentősége így határozható meg:

1. A coëmtio nem volt más, mint a nőnek mancipatio útján a férj hatalma alá való helyezése, ami így történt: A férfi egy «per aes et libram» történő adás-vétel (mancipatio) formájában a nőt megvette egy képzeleti vételáron (aes, raudus, aes rauducculum =

míg *Karlowa* (i. m. 166. l.) a coëmtio-ban csak képzeleti adásvételi ügyletet lát; Karlowa szerint, ha valóban volt a rómaiaknál nővétel, akkor annak nyoma inkább az eljegyzési szerződésben és az arrha-ban keresendő.

[1] *Karlowa* i. m. II. 157.

[2] *Sohm* i. m. 607. l.

[3] *Karlowa* II. 158., aki *Studemund* után indulva, a fenti lectio-nak ad igazat. *Gaius* 1878. é. Teubner-féle kiadásában a szöveg még így szól: «asse emit eum [mulier et is] mulierem», ami a kölcsönös adásvétel mellett bizonyítana, míg a fenti szöveg az egyoldalit támogatja. Ezen véleményen van egyébként *Sohm* (i. m. 584.), valamint *Rossbach* is (i. m. 77. l.), csakhogy ezek szerint az eladást végző személy a leány atyja volna, míg *Karlowa* szerint maga a leány (i. h. 159. l.).

[4] Más helyen *Gaius* (Instit. I. 119.) az «*asse emit*» aktust, amely egyéb mancipatio-knál is használatban volt, így írja le: «adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem condicionis (t. i. római polgár!), qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, aes tenens, ita dicit: Hunc ego hominem ex iure Quiritum meum esse aio isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra; deinde aere percutit libram idque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco». Teubner-féle 1878. é. kiad. 55—6. l.

nyers érc, éremveret nélküli érc) és őt kézérintéssel (manu capere) és bizonyos meghatározott szavak elmondása mellett birtokába vette. Ezen ügyletnél a vevő (coëmtionator) a férfi volt, az eladó (mancipans) pedig maga a nő ; a nőnek a felette hatalommal biró szülőtől csak engedélyre, «auctoritas»-ra van szüksége, hogy coëmtio-t, «in manum conventio»-t, köthessen és egy férfi manus-a alá hajtsa magát.[1]

2. A mancipatio aktusát megelőzte a két fél consensus-cseréje, ezen kérdések alakjában :[2]

Férfi: An sibi mulier materfamilias esse vellet?

Nő: An vir sibi paterfamilias esse vellet ?

3. Maga a «mancipatio per aes et libram» így ment végbe :

Régibb időben (mikor még vert pénz, érem nem volt) a mancipálni kivánó férfi egy veretlen ércdarabbal kezében megjelent a mérőmester (libripens) és 5 római polgár, mint tanúk, előtt, mire azután a libripens a mérlegen (libra) lemérte az ércdarabot és a nőnek adta át, mire a férfi, kézenfogva a leányt, mondotta a coëmtio alábbi formuláját.

Későbbi időben (a vert pénz behozatala után) a mancipálni kivánó férfi egy vert rézpénzzel, egy «as»-szal, majd később (az ezüstpénz bevezetése után) egy ezüst «sestertius»-szal kezében és az öt római polgár tanu jelenlétében («mancipatio sestertio nummo uno»)[3] járul a mérleget tartó libripens elé és az érccel megütvén a mérleget, átadja a pénzt a leánynak és megfogva a leány kezét, e formulát mondja :[4]

«Te ego ex iure Quiritum in manu mancipioque meo esse aio tuque mihi coëmpta esto hoc aere aeneaque libra».

Ezen mancipatio-cselekvény ipso facto és azonnal létrehozta úgy a nőnek «in manum viri conventio»-ját, mint a házasságkötést.

4. A coëmtio-nak befejező, de nem a lényeghez, hanem a kisérő ünnepségekhez tartozó része volt hihetőleg még a nő névváltoztatásának bejelentése, a confarreatio-nál említett módon, ezen kérdésekkel :

Férfi (a nőtől) : Quaenam vocaretur?

[1] *Karlowa* i. m. 158—159. l.

[2] *Karlowa* i. m. II. 161.

[3] *Sohm* i. m. 66. l.

[4] A megvásárolt dolognak vagy személynek kézzel való érintése a birtokba vételt kifejező jelképes cselekvény, innét van az egész ügylet neve (mancipare = manu capere).

Nő felelete : Ubi tu Gaius, ego Gaia.

5. A coëmtio (mancipatio) aktusát mindenesetre már ősi időktől fogva követték a mennyegzői ünnepségek (áldozatok, felvonulás, lakoma, jelképes cselekvények), nem ugyan a házasság érvényessége végett és nem a törvény rendeléséből, hanem a házasságkötés ünnepiességének és (a confarreatio nélkül is felismerhető) vallási jellegének kifejezésére, még pedig társadalmi szokás folytán. Ezen ünnepségek magva mindenesetre a confarreatio régi templomi ritusában keresendő, melyhez a mult ködös kezdetébe elvesző, de folyton tovább fejlődő ethnikus szokások is járultak. Ezen menyegzői ünnepségekről részletesen alább lesz még szó a szabad házasságoknál.[1]

6. A coëmtio útján való házasságkötés a plebejusok részére lőn behozva és az így létrejött házasság is «matrimonium iustum» (matr. legitimum) volt ; azelőtt ők csak «matrimonium iuris gentium»-ot, de «iustum»-ot (csak a konfarreált házasság volt akkoriban «matr. iustum») nem köthettek. Eleinte ugyan a coëmtio által kötött házasságok még nem birtak szakráljogi hatállyal és épen azért a XII tábla egyik törvénye még ellenzi a patriciusok és plebejusok közti házasságot.[2] De C. Canuleius néptribun (309. ab u. c.) olyan törvényt javasolt és fogadtatott el, amely egyenlősítette a koëmciós házasságokat a konfarreált házasságokkal szakráljogi tekintetben is, t. i. hogy a patricius férfival coëmtio útján egybekelt plebejus nő ne csak «iusta materfamilias» legyen, hanem vétessék fel férjének «gens»-ébe, gyermekeik pedig szintén kövessék atyjukat a patricius-rendbe és lehessenek ők is az istenek áldozatainál (főleg a flamen dialis mellett) segédkezni egyedül jogosított «camilli» (camillae) vagy : «patrimi et matrimi», «patrimae-matrimae» (törvényes házasságból szabadnak született gyermekek, kiknek szülei még élnek),[3] akiknek egyik szerepe volt a «iustum matrimonium»-oknál a menyasszonynak a vőlegény házába való átvezetése. A lex Canuleia kedvezménye később kiterjesztetett a plebejusok közt való házasságokra és az azokból származott gyermekekre is.[4]

[1] U. o. 157., 166. l.

[2] U. o. 167. l. — A XII tábla törvényének erre vonatkozó szavai ezek : «ut ne plebi et patribus *connubia* essent». A «connubium» szó tudvalevőleg nem magát a házasságkötést, hanem a római polgárt egyedül megillető «iustum matr.» kötésére való képességet jelenti. *Sohm* i. m. 194—95. l.

[3] *Rossbach* i. m. 141. l.

[4] *Karlowa* i. m. II. 167. l. ; *Sohm* i. m. 588. l.

7. A coëmtio (mancipatio) által kötött házasság felbontható «remancipatio» útján. A nőnek remancipatio-ja nem formájában, de tartalmilag megegyezik a filiafamilias «emancipatio»-jával, amint ez felszabadítja a leányt az atyai hatalom alól, úgy a remancipatio felszabadítja a nőt (materfamilias) a férji manus alól. A remancipatio két ügyletből állott : *a)* a férj fiktiv eladási ügylettel valamely harmadik személynek rabszolgaként mancipálja a nőt ; *b)* és ez a harmadik személy azután szabadonbocsátja a nőt (manumissio), aki így szabaddá («quasi liberta») lesz.[1] A remancipatio-ra a nő a házasságkötési coëmtio mellett vele egybekelt férjét nem kötelezhette még «pactum fiduciae» kötésével sem ; pedig a szabad házasságok (manus nélküli h.) korában a coëmtio-nak egyik ujabb alakja lép fel, a «coëmtio fiduciaria», melynél a nő («fiduciae causa») conventio-ra léphet egy idegen (extraneus) férfival azon hatállyal, hogy ennek neve és szerepe nem «maritus», hanem csakis «coëmtionator» legyen, az ilyen férfira nem száll át a nő vagyona, és bár ez ki is lép apja családjából, a coëmtionator-t nem illeti meg a nő feletti «manus» sem, hanem csak «dicis causa» kapja meg annyiban a képzelt manus-t, hogy joga legyen és köteles legyen a manus-t egy megjelölt vagy megjelölendő harmadik személynek átengedni (remancipatio) és így még a látszólagos manus-tól is megválni.[2]

c) *Usus.*

Ezen házasságkötési módról *Gaius* így emlékezik meg :[3]

«Usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta[4] perseverabat ; quia enim velut annua possessione usu capiebatur, in familiam viri transibat filiaeque locum obtinebat. Itaque lege duodecim tabularum cautum est, ut si qua nollet eo modo in manum mariti convenire, ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo cuiusque anni usum interrumperet. Sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine obliteratum est».

Ezen szöveg és egyéb történeti adatok felhasználásával az usus mibenléte és jelentősége így határozható meg :

1. A római polgárnak «matrimonium iustum»-ot régebben

[1] *Sohm* i. m. 607. l. ; *Karlowa* II. k. 172. l.

[2] *Karlowa* II. k. 171—2. l. ; *Sohm* i. m. 70. l. 15. j. ; 628. l. 6. j.

[3] *Gaius*, Instit. I. 111. (Teubner-féle 1878. é. kiad. 53. l.)

[4] Ezen szóból *Karlowa* (II. 162.) azt következteti, hogy Gaius már az usus egy éven belül is már házasságnak (nuptiae) tekintette az ily házasságot.

csak confarreatio vagy coëmtio útján lehetett kötni (matrimonium iuris civilis), de nem volt semmi útjában annak, hogy e formák mellőzése esetében, ha mégis igaz házasságkötési szándéka volt, «matrimonium non iustum»-ot (matr. iuris gentium) kössön.[1]

2. Azonban a római jog még a XII tábla törvénye (Kr. e. 451—50. é.) előtt elfogadta a régibb jognak olyan kiegészítését, hogy a házasságra irányuló szándék mellett megkezdett és megszakítatlanul egy egész éven át folytatott hitvestársi közösség a férfinak megszerzi a nő felett való «manus»-t és egyben előidézi a «iustum matrimonium»-ot. A házasságra irányuló szándék fennállása mellett, ha a nő születése óta szabad (ingenua) volt, jogvélelem harcolt; a «liberta»-nak azonban szorosan (nyilatkozatok, vagy facta concludentia) bizonyítania kellett a vele élő szabad (ingenuus) férfi házasságra irányuló szándékának az usus kezdetétől való fennállását. Az elévülési évet megszakítottnak mondja a XII tábla törvénye, ha a nő az év folyamán a férj házától 3 éjjelen át távol volt; e törvény a nőt fel is jogosítja arra, hogy ilyen megszakítás (usurpatio) segélyével szándékosan kikerülhesse a «manus mariti» bekövetkezését.[2]

3. A confarreatio, vagy a coëmtio, vagy az usus által létrejött házasságban a nőt «materfamilias», «iusta materfamilias» név illette meg, míg a későbbeni szabad házasságban élő nőt később is csak «uxor» névvel nevezik. A «iusta materfamilias»-nak kedvezőbb volt helyzete vagyonjogi szempontból, mert őneki férje után («quasi sua») és gyermekei után («quasi soror») örökösödési joga volt, viszont azonban a szabad házasságban élő «uxor» megtartotta családi vagyonát, ez nem ment át férje hatalmába.[3]

4. Az usus által létrejött házasságnál a menyegzői ünnepélyességek betartását ugyan történeti úton bizonyítani nem lehet,[4] de tudva azt, hogy a házasságok minden időben és minden népnél, Rómában a későbbi szabad házasságok is a szokásos vallási és népies ünnepségekkel köttettek meg, valószinűnek lehet mondani

[1] *Sohm* i. m. 588. l.; *Karlowa* II. 165.

[2] *Sohm* i. m. 584—6. l.; *Karlowa* II. 162. l.

[3] *Karlowa* i. m. II. 169. l., ahol a szerző helyteleníti *Sohm*-nak (i. m. 592—93. l.) azon felfogását, mintha a «ius civile» nem ismert volna anyát, csak apát, míg a «ius gentium» fel nem fedezte az anyát is, úgy hogy most (a szabad házasságban) a család élén az apa és anya áll (die Idee der Kognaten-Familie), míg a manus-házasságban csak az apa (die Idee der Agnaten-Familie).

[4] A. *Rossbach* i. m. 155. l.

azt, hogy az usus megkezdésénél, ha valóban házasságkötési szándékkal keltek a felek egybe, megtartották a menyegzői ünnepélyességeket ; sőt épen ezek lehettek kétség esetében a legalkalmasabb «factum concludens»-ek a házassági szándéknak kezdettől való fennállása mellett. Ezen menyegzői szertartásokról részletesen alább lesz szó.

B) *Szabad házasságok.*

1. Körülbelül az első púni háború idejében (264—261 Kr. e.) az addigi manus-házasságok mellett a «iustum matrimonium» («legitimum matrim.», «matrim. iuris civilis») jellegét megkapták a puszta consensus mellett, tehát minden formaság nélkül megkötött házasságok, az ú. n. szabad házasságok is.[1] A szabad házasságokkal[2] egyidejüleg azonban még fennállott a manus-házasság továbbra is, míg végre a császárság elején mind ritkábbá lesz, ez időben a confarreatio-t csak a papi családok vették igénybe, a confarreatiós házasságból való származást ugyanis már csak a papi állásra (flamen) való minősítésként értékelik és még így is néha nem találtak ilyen minősítéssel biró jelöltet.[3] Tiberius alatt a senatus azt határozta,[4] hogy, mivel a nők, úgy látszik (Tiberius császár, Pontifex Maximus felfogása volt ez) a «manus mariti»-tól és a papoktól konfarreált házasság felbonthatatlanságától félve, vonakodtak pappal (confarreatiós) házasságot kötni, ezentúl a confarreatio csakis a «sacra» szempontjából idézze elő a feleségpapnő felett a manus-t, de minden más tekintetben a «flaminica» az asszonyokra vonatkozó közjoggal (szabad házasság) élhessen.

Gaius (117—180. Kr. u.), mint láttuk, az usus-ról mint rég elavult és megszünt formáról emlékezik meg, de az ő idejében még igénybe vették a konfarreatiós házasságkötési formát a papok és tőlük is megkivánták az ily házasságból való származást ; a coëmtio volt az ő korában a rendes házasságkötési alak, de ennek keménységét is már áttörte a «pactum fiduciae».[5]

[1] *Karlowa* i. m. II. 168. l.

[2] *Sohm* i. m. 589. l.

[3] Tac. Annales, 4, 16. (Teubner-féle 1880. é. kiad. 120—121. l.)

[4] Tac. id. h. Tacitus itt a «flamen dialis» állásának Servius Maluginensis halála után való betöltéséről szól.

[5] A. *Rossbach* i. m. 99. l. — Rossbach (Gaius I. 137. alapján) azt véli, hogy Gaius idejében a confarreatio már nem idézte elő a «manus mariti»-t. De ezen felfogást nem erősíti meg az idézett Gaius-hely, az I. 112. pedig egyenesen megdönti («farreo in manum conveniunt»).

Boëthius (ad Cic. Top. 3.) csak a coëmtio-t ismeri manus-házasságkötésnek, míg a confarreatio-ról azt mondja, hogy az, valamint az usus, manus-t nem idézett elő. De az ő korában a coëmtio sem lehetett már szokásban, mert erről is, mint a másik kettőről, multban beszél. (Valószinüleg a III. században szünt még meg a coëmtio.)[1] Feljegyzéséből tehát annyit lehet következtetni, hogy a coëmtio állott fenn legtovább a régi manus-házasságkötési formák közül és az ő kora előtt, a IV. században itt-ott előfordult confarreatio már nem járt manus mariti-val. I. Theodosius császár által 394. évben feloszlattatván a flamines papi rend, a confarreatio alól elhuzták az eddig is gyér érvényesülés terét : a pogány vallással ugyanis az ezen vallás mysteriumaival körülvett házasságkötésnek is el kellett tünnie.[2]

2. A római szabad házasság alapelve az, hogy a házasságkötés lényegét nem egy külső jogi formába, hanem a felek kölcsönös beleegyezésének tényébe helyezi. Ezen beleegyezésnek valóságos házasságra és nem concubinatusra kellett irányulnia; ez nem, hanem csakis a házasság volt «liberum quaesundorum causa» egyesülés, volt «matrimonium», vagyis a teljes életközösségre irányuló egyesülés.[3]

Ezen uralkodó elvet, ellentétben az «usus»-ban jelentkező testies felfogással, már *Ulpianus* felismerte, mikor kimondotta: «Nuptias non concubitus, sed consensus facit». És ezen elvet Justinianus felvette a Digesta-ba a «regulae iuris» közé. (L. 30. D. de R. J. 50, 17.) *Ulpianus* más helyen pedig így határozza meg a korabeli házasságot: «Justum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, connubium sit, et tam masculus, quam femina potens sit, et *utrique consentiant*, si sui iuris sint, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt».[4]

[1] *Rossbach* i. m. 252. l.

[2] *Rossbach* i. m. 100. l.

[3] A házasságban megvalósuló teljes életközösséget *Modestinus* házasság-definitio-ja így fejezi ki : «Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio». (l. 1. Dig XXIII. 1.). A «concubina» nem az «omnis vitae consortium»-ra, hanem a nevében kifejezett «lecti consortium»-ra vétetett. — A római polgárnő, a tisztes és szabadszületésű (ingenua) nő «concubinatus»-ra csak külön tanuk előtt való kijelentés és a nő hozzájárulása mellett volt elvehető ; az ez ellen vétő férfi «stuprum»-ot követ el és így büntethető. Az említett nyilatkozat hiányában a jogvélelem «matrimonium» mellett szólt. *Vécsey* i. m. 23—24. l.

[4] *Karlowa* i. m. II. 172.

3. A szabad házasságra irányuló megegyezésnek végrehajtása a szokásos ethnikus menyegzői ünnepélyességek közt történt, amelyek közt a legjelentékenyebb a «deductio sponsae in domum sponsi». A menyegzői ünnepélyességek részletei a következők voltak:

a) A nő a menyegző napján[1] megválik a leányruhától («tunicula», «toga praetexta» és «bulla»)[2] és felveszi a matrona-ruhát (tunica recta, toga pura, cingulum, lángvörös hajháló : «reticulum», ilyen szinű fejkendő : «flammeum»[3] és a 6 hajcsomót átfonó gyapjúszalagok : «vittae laneae»). Igy lesz az «investis» leányból «vesticeps» asszony. Ezen felöltözésnél lényeges szerepet játszott a hajnak a «hasta caelibaris»-szal való kettéválasztása és 6 fonatba osztása. Felöltöztetés után a menyasszony fejére koszorút (corolla, corona, flores, «verbenae herbaeque») tettek.

A flammeum-ot csak a «flaminica dialis» (a flamen dialis felesége), valamint a menyasszonyok viselhették. Koszorút viselt a vőlegény is, valamint az összes menyegzős nép; az áldozati állat, mint más alkalmakkor is, szintén meg volt koszorúzva.

[1] A fiúk a férfiruhát a «tirocinium fori» napján (a serdültség betöltése napján, 14. é.) veszik fel; az ő ruházatuk hasonló a leányokéhoz, csakhogy fegyvert is kapnak és a cingulum övüknél szorítja testhez a tunikát.

[2] *Rossbach* i. m. 273—293. l.; Iwan *Müller* i. m. IV. köt. 2. r. 317. 330. l.; A. *Rich*, Dictionary of Roman and Greek Antiquities (London, 1874) «Bulla» «Bullatus» szavak alatt, 92. l.

[3] A «flammeum» nem fátyol, hanem gyapjuból készült lángvörös (sárgavörös, luteum) finom fejkendő volt, amely a homlok felső részét, a fejtetőt, a nyakat és a vállakat takarta be. A flammeumhoz a menyasszonyoknak és a «flaminica dialis»-nak volt kizárólagos joguk. (Iwan *Müller* IV. 2. 332. l.). A menyegző után a matrona a fején «rica»-t viselt; fődetlen fővel a római asszonynak nem volt szabad utcára mennie. A flammeum alatt az asszony haja középen ketté volt választva és 6 fonatban (sex crines) fonva, átfonva gyapjuszalagokkal (vittae laneae), és az egész haj lángvörös hajhálóba (reticulum) volt foglalva. A leányok a hajat nem választották ketté és csupán reticulum-ot viseltek, de semmi más kendőt. (Iwan *Müller* i. m. IV. köt. 2. r. 334. l.; *Rossbach* i. m. 280. l.) A «sex crines» a «vittae laneae»-vel a tisztes matrona-nak fő ismertetőjele volt («matronarum ornatus», «insigne pudoris»), mely elől meghátrált a férfi kardja; rosszéletű nők nem viselhették. A «vittae laneae» szerepelt a papok homlokán, az áldozati oltárokon és oltárokon, a templomok ajtaján, magánházak kapuin (lásd alább : deductio domus-nál β) alatt), ezen «vitta lanea»-t tette fejére vagy botjára a védelmet kereső. A gyapjunak ezen használata ősrégi és kétségkívül visszanyúlik az őskorba, a Ceres-kultusz korába. *Rossbach* szerint (i. m. 334.) az egész római menyegző nem is más, mint a mezei istenek kultusza idejéből fennmaradt egy ceres-i thiasos (bacchans ünnepi felvonulás).

b) A menyegzős nap reggelén a rokonság és ismerősök a menyasszony szüleinek házába jövén, itt a meghivott auspex-ek (auspices, augures) auspicium útján (madarak repülése vagy más égi jel) tudakolták meg a házasság védő-isteneitől (Ceres = Tellus, Mars Picumnus et Pilumnus, Juno pronuba), hogy a házasság végrehajtása nekik kedves lesz-e vagy sem? Későbbi korban augurok (auspex-ek) helyett haruspex-ek haruspicium-mal (állatok beleiből való jóslás) tudakolták meg a jövőt.[1]

c) Ha az auspiciumok kedvezők voltak, akkor a menyegzői ünnepélyességek folytatásának nem lévén akadálya, a menyegzői áldozat következett. Az áldozással mélyebb jelentőségű jelképes cselekvények is kapcsolatosak voltak és pedig:

α) Az áldozatok bemutatása előtt a nyoszolyó-asszony (pronuba) kézen fogta a menyasszonyt és a vőlegényhez vezetvén, egybekapcsolta kezeiket, ami kétségkívül a régi mancipatio (manu capere !) maradványa volt és nem annyira a szeretetet és hűséget jelképező cselekvény.[2]

β) Következett az áldozat, az e célra felállított oltárnál. A jegyesek előbb tömjént vagy libum-ot szórtak a lángok közé,[3] utána pedig állatáldozatot mutattak be. Áldozati állat a juh vagy tehén vagy sertés volt. Az áldozatot, a fentemlített istenek tiszteletére, az ősi időben maguk a jegyesek mutatták be, később «pŏpa»-k[4] (latin szó !), áldozatmészárosok, közreműködését is igénybe vették. Az áldozatot imádság kisérte ; a jegyesek az oltárt is körüljárták, miközben a «puer felicissimus» (egy «camillus»-fiú vagy «camilla» leány) tüzet és vizet (fáklya és vizes edény) vitt előttök.[5] Történetelőtti időkben a menyegzői lakoma még áldozati lakoma lévén, az a menyasszony szüleinek házában tartatott meg ;

[1] *Rossbach* i. m. 293—307. l.

[2] *Rossbach* i. m. 308. l. — *Rossbach* tévesen állítja, hogy ezen kölcsönös kézfogásból származott az «in manum convenire» kifejezés. A tény az, hogy a férfi keze által történő egyszerű érintés volt a birtokbavétel kifejezése a «mancipatio»-nál (coëmtio) és a későbbi szabad házasságok idejében ezen cselekvényt némi módosítással a menyegzői szertartások közé illesztették be.

[3] *Rossbach* i. m. 381—2. l.

[4] Pŏpa (görögben : θύτης) pogány papsegéd, áldozatvágó, kinek tiszte volt taglóval leütni az állatot. Az áldozatmetszőnek (az állat nyakát ez metszette el utána) neve : cultrarius (= sakter). *Rich*, Dictionary, 518. l.

[5] *Rossbach* i. m. 307—326. l.

de a reánk maradt történeti emlékek szerint azt a vőlegény házában és pedig a «domum deductio sponsae» után ülték meg.[1]

d) Az áldozatbemutatást követte a «domum deductio», amely rendszerint este történt és így ment végbe:

Öt fáklyát vittek elől, melyek közül egyiket, a Ceresnek szent bokrából, a galagonyafából (spina alba, a termékenység jelképe) készültet a menet élén, a menyasszony előtt vitte egy «camillus» fiú, őt követi a menyasszony, kit más két serdületlen (praetextatus) «camillus» (patrimus et matrimus) fiú tart karjánál fogva, más fiúk pedig követik, kik csintalan, sőt szemérmetlen verseket énekeltek (Fescennini versus, nuptiales Fescennini) és ez ének refrénjében Hyment (a menyegzőnek görög istene) vagy Talassus-t (a menyegzőnek latin istene) hivták segítségül.[2] A menetet fuvolások (tibicines) kisérik; egy leány pedig a menyasszonynak rokkáját (colus et lana) vitte a menyasszony után.[3]

e) Megérkezvén a menet a vőlegény házához, ezen jelképes cselekvények mentek végbe:

α) Legelőször a «Gaius, Gaia» névcsere megy végbe, amelyről (fent a confarreatio-nál) már volt szó.

β) A menyasszony az ajtófélfát (postes) felékesíti gyapjúkötőkkel (vittae laneae) és bekeni farkaszsírral (adeps lupinus), későbbi korban pedig disznózsírral (adeps suillus).[4] A farkas Mars-nak, a disznó ennek is, valamint Ceresnek, Tellusnak és a Lares-nek volt szent állatuk. Ugy az előbbi (α), mint ez a szertartás a nőnek «materfamilias» hivatását fejezték ki.

γ) A pronuba erre figyelmezteti a menyasszonyt, hogy nem szabad a küszöböt («limen») taposniok, mert az Vesta-nak, a házi tűzhely istennőjének van szentelve («res Vestae»). Erre a menyasszonyt kisérő fiúk őt átemelik a küszöbön («in altum tollitur»).[5] A szertartás célja megóvni a menyasszonyt a küszöbön való elbotlástól, ami rossz omen volt volna.[6]

[1] U. o. 327—328. l. — B. *Brissonius* i. m. 93. l.

[2] *Rossbach* i. m. 334—348. l.

[3] U. o. 350. l.

[4] Innét volt szokás származtatni a feleség «uxor» (= unxor) nevét. Igy *Isidorus* is: Etymol. 9, 8. Lásd: *Rossbach* i. m. 356. l.

[5] E szóval említi a szertartást még *Optatus* Milevit. (De schism. Donati 6. 3.) Megemlékezik róla *Isidorus* is (Etymol. 9, 8.) Lásd: *Rossbach* i. m. 360. l.

[6] *Rossbach* i. m. 361. l. Catullus (Carmen de nupt. Jul. et Manl.): Transfer *omine cum bono* limen aureolos pedes rasilemque subi forem.

δ) A házba belépő menyasszonynak átadják a ház kulcsait.[1]

ε) Ezután jön az «aqua et igni accipere» szertartás, amelyről a confarreatio-nál már röviden megemlékeztünk. A vizet egy vederben hozták és vele a küszöbön belül álló menyasszonyt meglocsolták, a tüzet maga a menyasszony hozta (ez a galagonyafáklya, melyet a menyasszony szüleinek tűzhelyénél — Brissonius szerint Ceres templomának oltáránál — maga a menyasszony gyujtott meg) és vele lángot gyujt férje tűzhelyén.[2]

κ) Ezután következett a mennyegzői estebéd, a lakodalom, a «coena nuptialis».[3]

η) A menyasszonyt a «pronuba» az atrium-ba a «lectus genialis» hoz (lectus genialis, torus genialis) vezeti.[4]

ρ) A nászéj utáni napon a menyasszony a násznép jelenlétében áldozatot mutat be a ház penates-einek és lares-einek, majd pénzt is áldoz: egy as-t a lares-oltáron áldozott, egyet férjének adott, egyet az útkeresztezés lares-einek — lares compitales — áldozatképen egy keresztuton elhelyezett. Az áldozattal a szakrálközösséget, majd a tűzhelynél és a rokkánál foglalatoskodva, az egész házközösséget mutatta be a jelenlevő násznépnek. Későbbi korban ezen áldozatot utólagos lakodalom követte, amelynek «repotia» volt neve.[5]

5. Mikor a szabadházasság meghonosult és vele a nő a manus alól felszabadult, azóta a nőnek az ő atyja hatalma való tartozása, személyjogi és vagyonjogi tekintetben, megerősödött. Ezen rendszerben tehát a férjhezmenni kivánó nőnek szintén szüksége volt atyjának, vagy ha apai öregatyja élt, ennek beleegyezésére; fiunokának házasságához úgy a fiú apjának, mint nagyatyjának beleegyezése szükséges volt. A szabad házasság korában az apa a fiút az ő akarata ellenére semmiképen sem házasíthatta össze egy neki nem tetsző nővel; viszont a fiú házasságához az apa kifejezett beleegyezése volt szükséges. A leány összeházasításánál elég volt a leány hallgatása; a leány azonban csakis rossz-

[1] *Brissonius* i. m. 88. l.

[2] *Rossbach* i. m. 366—367. l.; *Brissonius* i. m. 89—92. — *Brissonius* az ezen szertartásban kifejezésre jutó utalást a házasok közti életközösségre, a következő phraseologiával is megvilágítja: Aqua et igni interdicere = proscribere. Aqua et igni accipi = vitae communionem accipere.

[3] *Brissonius* i. m. 70. l.; *Rossbach* i. m. 325., 351. l.

[4] *Brissonius* i. m. 104—108. l.; *Rossbach* i. m. 367—371. l.

[5] *Rossbach* i. m. 352., 371—376. l.

hirű férfival való összeházasítás ellen tiltakozhatott, de ha az apa nem választott, a leány pedig nem tudta a maga választottjához kieszközölni az apa beleegyezését, joga volt a leánynak biróilag kényszeríteni az apát a beleegyezés megadására.[1]

6. A szabad házasságban a válás meg van könnyítve: válási nyilatkozat (repudium) küldésével elválhatnak nemcsak kölcsönösen vagy csupán a férj, hanem a már «sui juris» nő is,[2] sőt a válást előidézheti a nő atyja is.[3] Ez a jog visszahatással volt a még eleinte a szabad házasságokkal egyidejüleg fennálló manus-házasságokra is; ezek is felbonthatók voltak, de ezen válás még nem szüntette meg a manus-t, ehhez még a férj lemondása volt szükséges, amit ő az elvált asszonytól meg nem tagadhatott.[4]

7. A szabad házasságok megkötése nem lévén formához kötve, gyakran nehézségek állottak elő ezen házasságok bizonyíthatósága körül.

Ezen akart segíteni II. Theodosius és III. Valentinianus császároknak 428. évi constitutiója (Cod. Theod. III. 7. 3., Cod. V. 4. 21.), amely a házasságkötés érvényességéhez egyenlő, tisztes származást («pares honestate personae») és tanuk előtt való consensus-kijelentést ír elő.[5]

Még tovább ment 537. évben I. Justinianus császár, amikor 74. Novella-jában (c. 4. §. 1., 2.) előírta, hogy a középosztálybeliek («in militiis honestioribus et negotiis et omnino professionibus dignioribus»), ha nem kivánnak a hozomány iránt irásbeli házassági szerződést («nuptialia documenta») kötni, akkor a házasság törvényessége végett legalább jelenjenek meg a templomban a kegyúr, az «ecclesiae defensor» előtt (ἐκκλησίας ἔκδικος) és előtte jelentsék ki[6] a házasságkötési consensust, amiről azután a defensor az ő és 3—4 papi tanu aláirásával ellátott okiratot állít ki és azt vagy a feleknek adja ki, vagy pedig a templom levéltárában helyezi el. A «senatores» és «illustres» osztálybelieket e constitutio nem kötelezte az imént említett formaságra, de kötelességükké tette, hogy minden esetben tartsák be az ilyen előkelő családok régi szokásait

[1] *Rossbach* i. m. 395. l.; *Sohm* i. m. 593. l.

[2] *Sohm* i. m. 606. l.

[3] *Rossbach* i. m. 56. l.

[4] *Sohm* i. m. 608. l.

[5] *Zhishmann*, Das Eherecht der orient. Kirche. Wien, 1864. 140. l.

[6] «Veniat ad quandam orationis domum et fateatur *sanctissimae illius ecclesiae defensori*». (Nov. 74., i. 4. §. 2.)

és irásbelileg szerződjenek a házasság előtt, a hozományt és a házasság miatt való ajándékozást illetőleg. Az alacsonyabb, osztálybelieket («viliores et obscuriores») sem erre nem kötelezte a Novella, sem a fenti, defensor előtti consensus-kijelentésre. (Nov. 74. c. 4. §. 3.)[1]

Az 542. évben kibocsátott 117. Novellában (c. 4.) azonban Justinianus a középosztálybeliekre vonatkozó rendelkezését visszavonta és csakis a felsőbb osztálybeliektől követelte meg továbbra is a házassági szerződést («dotalia instrumenta»), míg az egyéb osztálybelieknek ezt szabadságukra hagyta.[2]

III. Az előzőkben előadott házasságkötési cselekvényeket, tényeket és szertartásokat analizis alá véve, a házasságot létrehozó, ahhoz okvetlenül szükséges cselekvényeket a következőkben állapíthatjuk meg:

1. *a)* A confarreatio-nál az egész, egybefüggő szertartás elvégzése szükséges volt a «iustum matrimonium» létrehozásához.

b) A coëmtio-nál a coëmtio (mancipatio) aktusa a nőnek kézérintés útján való birtokbavételével idézte elő a «iustum matrimonium»-ot.

c) Az usus-nál a feleknek kölcsönös házasságkötési szándéka és vele egyidejüleg megkezdett testi közösség létrehozták a «matrimonium non iustum»-ot, de az egyévi, megszakítatlan «usus» előidézte a «iustum matrimonium»-ot is.

2. A szabad házasságot illetőleg, a házasságlétesítő cselekvényeket illetőleg eltérők a vélemények.

A) A jogászok egy része (Sohm, Leonhard, Freisen, Scheurl, Vécsey T., Kováts Gy., Szentmiklósi M.),[3] hivatkozva a Digesta l. 5., 6. Dig. XXIII. 1.; l. 66. §. 1. D. XXIV. 1. és l. 15. D. XXXV. 1.

[1] Corpus Juris Civ., 1904. é. berlini kiad. 375. l. — V. ö. *Zhismann*, id. h.; Nik. *Milasch*, Das Kirchenrecht der morgenländ. Kirche, II. kiad. (Mostar, 1905.) 580. l.

[2] *Zhishmann* i. m. 141. l.

[3] *Sohm* i. m. 589. l.; F. *Leonhard*, Das römische Recht (K. Birkmayer, Encyklop. d. Rechtsw. II. kiad. Berlin, 1904.), 162. l.; *Freisen*, Geschichte des can. Eherechts, II. kiad. 101—3. l.; *Scheurl*, Die Entwickelung des kirchl. Eheschliessungsrechtes (Erlangen, 1877.) 11. l.; *Vécsey* Tamás, A római jog Institutiói, VII. kiadás, 427. l; *Kováts* Gyula, A házasságkötés (Budapest, 1883.), 154. l.; *Szentmiklósi* Márton, A római jog institutiói, IV. kiad., 326. l. V. ö. *Friedberg*, Das Recht der Eheschliessung, Leipzig, 1865., 5. l., aki nem foglal határozott álláspontot a «consensus»-elmélet és a deductio-elmélet körül, de ez utóbbi felé hajlik.

szakaszaira, valamint még más helyeinek sorokközti értelmére, (l. 2. D. XXIII 2.),[1] azt tartja, hogy a római jog szerint a házasságkötésben két cselekvény, két mozzanat különböztetendő meg és pedig: a «consensus nuptialis» és a «domum deductio».

a) Consensus nuptialis[2] («affectus maritalis»,[3] «animus mariti et uxoris», «mens matrimonii»,[4] «affectus alternus».)[5] Ezen consensus alatt nem az eljegyzést és nem is a «pacta nuptialia»-ban[6] az eljegyzéskor adott kötelező igéretet kell érteni, hanem a vagy valamely formában kifejezett és a jelenre vonatkozó megegyezést (consensus declaratio),[7] vagy pedig a forma nélkül is meglévő («affectus maritalis»), a házasság jelen megkötésére irányuló kölcsönös beleegyezést.

b) Domum deductio. Ez alatt a menyasszonynak a férj házába való tettleges átvezetését érti a jog. Mielőtt ez az aktus megtörténik, a nő még csak menyasszony, de nem asszony, nem uxor, nem «ducta uxor». Csakis ha ez a «domum deductio» megtörtént, akkor illették csak meg a házasságot e nevek: «accipere uxorem», «ducere uxorem», «nuptiae», «contractum matrimonium», «celebratio nuptiarum». A «deductio» szóról-szóra veendő, a férj távol is lehet, a nőnek jelen kell lennie, úgy hogy a házasságkötés teljessé lehet a vőlegény távollétében («ducta uxore»), de nem lehet a nő távollétében.[8] — A «copula carnalis» egymagában irrelevans

[1] A lex. 66. Dig. XXIV. 1.-nek 1. §-a így szól: «Virgini in hortos deductae ante diem tertium quam ibi nuptiae fierent, cum in separata diaeta ab eo esset, die nuptiarum, *priusquam ad ipsum transiret et priusquam aqua et igni acciperetur, id est nuptiae celebrentur*, optulit decem aureos dono: quaesitum est, post nuptias contractas divortio facto, an summa donata repeti possit, respondit, id, quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci».

[2] L. 15. Dig. XXXV. 1., l. 30. Dig. L. 17. Ezen két helyen mondja ki Ulpianus és vele Justinianus ezen elvet: «Nuptias (enim) non concubitus sed consensus facit».

[3] L. 32. Dig. XXIV. 1. §. 13.; l. 31. Dig. XXXIX. 5.

[4] *Karlowa* i. m. II. köt. 180. l.

[5] Nov. 22. c. 3.: «Nuptias itaque *affectus alternus* facit dotalium non egens augmento. Cum enim semel convenerit *seu* puro nuptiali affectu (tehát ez is elégséges!) *sive* etiam oblatione dotis et propter nuptias donationis, oportet causam sequi etc.»

[6] «Neque enim tabulas facere matrimonium.» L. 31. Dig. XXXIX. 5. princ.

[7] A «declaratio» szó nem a római jogból van véve.

[8] A távollevő férj házába bevezetett asszonyról szól: l. 5. Dig. XXIII. 2., mely így szól: «Mulierem absenti per litteras eius vel per nuntium posse

a házasság létrejövésénél, hacsak nem vétetik mint a «deductio» megtörténtének bizonyítéka és a házasságkötési szándék végrehajtásának további jele; de «deductio» nélkül nem tekintetett házasságnak (nuptiae) a copula által végrehajtott házasság sem: «non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio».

B) A jogászok másik része azonban (Karlowa, Wernz, Scherer, Sehling, Dieckhoff)[1] csupán a «nuptialis consensus»-ban látja a házasságlétesítő mozzanatot. Ezen consensus-nak azonban nem kellett kifejezett szavakkal, nyilatkozattal megtörténnie; és ily esetben concludens tényekből (facta concludentia) jogvélelem alapján állapítandó meg a «nuptialis consensus». Ilyen «facta concludentia» gyanánt a római jog szerint elfogadhatók: a «tabulae dotis», valamint a «domum deduci» tényei, nevezetesen ez utóbbi, amelyből a házasság megkötését a jog minden esetben vélelmezi, még pedig a férj távollétében is, sőt még akkor is, ha a férj távollétében levélben vagy küldönc útján történt is a házasságkötés.

Ezen vélemény bizonyítékai a következők:

a) Törvényszövegek.

L. 2. Dig. XXIII. 2. de ritu nuptiarum (Paulus): «Nuptiae consistere non possunt, nisi *consentiant omnes*, id est, *qui coëunt quorumque* in potestate sunt».

L. 66. princ. XXIV. 1. de donat. int. vir. et ux. (Scaevola): «... itaque nisi ante matrimonium contractum, *quod consensu intellegitur*, donatio facta esset, non valere».[2]

nubere placet, si in domum eius deduceretur: eum vero, quae abesset, ex litteris vel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium mariti». — *Karlowa* i. m. II. k. 180. l. ezen törvényt úgy magyarázza, hogy itt a levél vagy a küldönc útján való consensus-kijelentés speciális esete van úgy szabályozva, hogy a házasság ilyen módon csakis a nőnek a férj házában való tartózkodása mellett köthető meg; de más esetekben a házasságkötéshez nem szükséges a «domum deductio».

[1] *Karlowa* i. m. 180. l.; *Wenz*, Jus Decretalium, IV. 213.; *Scherer*, Hb. d. Kirchenrechts, II. köt. 162. l.; *Sehling*, Die Wirkungen der Geschlechtsgemeinschaft auf die Ehe, 1. l.; W. *Dieckhoff*, Die kirchliche Trauung (Rostock, 1878), 16. l.

[2] A lex elején szó van arról, vajjon a jegyesek által a «tabulae dotis» kiállítása vagy a «domum deductio» előtt tett ajándékozás érvényes-e vagy sem (a római jog szerint a házasságkötés után már nem volt érvényes az ilyen donatio); erre a kérdésre feleli Scaevola a szövegben idézett szavakat. A consensus-elméletre magyarázza e szöveget kifejezetten *Karlowa* is (i. m. II. 180. l.)

L. 15. Dig. XXXV. 1. de cond. et demonstr. (Ulpianus): «Cui fuerit sub hac condicione legatum, si in familia nupsisset, videtur impleta condicio statim, atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit. *Nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.*[1] (Ugyanezen elvet vallja ő máshol is — l. 32. §. 13. D. XXIV. 1.: «Non enim coitus facit matrimonium sed maritalis affectio.»)

L. 30. Dig. L. 17. de diversis regulis iuris ant. (Ulpianus): «Nuptias non concubitus, sed consensus facit».

Ezen szövegek közül csakis a 2-ik szól kétségtelenül és kizárólag ezen vélemény mellett, míg a többi 3 a deductio-elmélet javára is magyarázható.

b) A római házasságkötési jognak fentvázolt egész fejlődése azt mutatja, hogy míg a házasságkötés régibb alakjainál előfordul a nőnek mint tulajdonjog vagy a személyi jog tárgyának birtokbavétele (a confarreatio-nál a velatio cselekményében, a coëmtio-nál a mancipatio aktusában, az usus-nál magában e tényben), addig a manus és a nő alárendeltségének megszünésével, a szabad házasság idejében, amint a nő a férfival mindinkább egyenlő féllé, házassági consensust nyilvánítani jogosult féllé (az apai beleegyezés mellett) lesz, úgy magának a házasságnak is egyenlően kétoldalú kölcsönös ügyletté kellett válnia, amelynek lényegéhez már nem tartozhatik hozzá, mint konstitutiv elem, a nőnek egyoldalú birtokbavétele, a «domum deductio», amely azonban egyes esetekben, mint jogvélelem alapja, még mindig számba jöhetett, mert benne kétségen kívül megnyilvánult a «nuptialis consensus», úgy, hogy — mint Pomponius (l. 5. D. XXIII. 1.), Ulpianus (l. 6. ead.) és Scaevola (l. 66. D. XXIV. 1.) szavaiból következtetni lehet — e jogvélelem ellen ellenbizonyítás sem volt lehetséges.

c) A fenti vélemény mellett tanuskodnak az egyházatyák is, részben olyanok, akik még a római birodalom területén éltek és a római jogot mint élő jogot ismerték és használták, részben pedig olyanok, akik legalább is azon időkhöz még elég közel állottak.

Ezen szentatyák a következők:

Szent Ambrus (De instit. virginis c. 6.):

«Quum initiatur coniugium, tunc coniugii nomen adsciscitur. *Non enim defloratio virginitatis facit coniugium, sed pactio coniugalis.* Denique, quum iungitur puella, coniugium est, non quum viri admixtione cognoscitur».[2]

[1] *Karlowa* i. h. [2] C. 5. C. XXVII. qu. 2.

Szent Ágoston: «Consensus ergo cohabitandi et individuam vitae consuetudinem retinendi interveniens eos coniuges fecit».[1] (Itt szó van Szent József és a B. Szűz házasságáról.)

I. Leó pápa. (Epist. 90. al. 92. ad Rust. Narb. c. 4.)[2]

A *Ps. Chrysostomi* «Opus imperfectum» VI. századbeli szerzője. (Homil. XXXII. in Matth.)[3]

I. Miklós pápa. (Resp. ad. consulta Bulg. c. 3.)[4]

Mindezen szentatya-szövegek ugyan a keresztények házasságaira vonatkoznak, de félreérthetetlenül a római jogot idézik és idézhették is, mert az ő korukben a házasság érvényességéhez nem volt sem a római jogban, sem az egyházi jogban más követelmény, mint a kölcsönös «consensus».

IV. A római házasságkötési jognak a keresztény házasságkötési cselekvényekkel való kapcsolatát illetőleg a következők állapíthatók meg:

1. Az egyházjogban «sponsalia» néven ismert ügylet (sponsalia de futuro) nem más, mint a római jogi «sponsalia» átültetése az egyházjogba. Az alábbi jogtörténet keretében fog sorra kerülni azon ténynek pragmatikus ismertetése, hogy a germán jog behatása alatt álló keresztény népeknél egész a XII. századig a «sponsalia» lassanként «sponsalia de praesenti» tartalomra tett szert (germánjogi sponsalia) és csakis a felvirágzó római jog hatása alatt jön ismét szokásba a «sponsalia de futuro», akkor, mikor III. Sándornak a cisalpin és a transalpin iskolák közti vitát eldöntő decretalisa a «sponsalia de praesenti»-nek házasságkötő, házasságlétesítő erejét és jellegét kimondotta.

2. A házasság megkötésének alapelve: «nuptias consensus facit» épen a kereszténység első elterjedésekor jut a római birodalomban általános uralomra és vele a szabad házasság. Igy maga ez a római jogfejlődés kedvező alkalmul szolgált arra, hogy az egyház a férfi és a nő egyenlőségének Krisztus által proklamált

[1] C. 3. ead. (Szt. Ágoston több művének kifejezéseiből konstruált mondat.)

[2] C. 17. ead. E szöveget alább, a 8. fejézetben, fogjuk közölni.

[3] C. 1. 4. ead. — A c. 1. így kezdődik: «*Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas*».

[4] C. 2. C. XXVII. qu. 2.: «... sufficiat *secundum leges* solus eorum consensus, de quorum coniunctionibus agitur. Qui consensus si in nuptiis solus forte defuerit, cetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur». Itt *I. Miklós* világosan a császári törvényre hivatkozik («secundum leges»), tehát bizonyára nemcsak az egyházi házasságra gondol. I. Miklós resp. c. 3. teljes szövegét lásd alább a 7. §-ban.

elvéhez hiven, a házasságkötésnek consensualis lényegéhez, mely egymagában már egyházilag és államilag érvényes frigyet teremtett, még a maga részéről, egyelőre még nem «ad validitatem actus», bizonyos sacralis ünnepélyességeket és nyilvánossági formát csatolhasson, és meghagyhassa, de vallási szellemmel és szimbolikával áthathassa azon ethnikus, de nem vallási (sacralis) szokásokat is, amelyek az eljegyzést és a házasságkötést és a menyegzőt körülvették. Ennek részletes fejtegetése alább következik.

3. Igen valószinű, hogy a római eljegyzési és menyegzőiszertartásokból vette át, illetőleg utánaformálta az ókori és középkori egyház — keresztény átalakítás mellett — a következőket:

a) Szülők engedélye a házasságkötéshez (régebben az eljegyzés és a házasságkötés érvénytelenségének terhe alatt).

b) Házassági consensus kijelentése (a confarreatio és a coëmtio, illetőleg a római menyegző ritusából és a keresztény császári római jogból.)

c) Jegygyűrű átadása (a desponsatio ritusából).

d) Arrha (a desponsatio ritusából).

e) Kezek összeadása (a római menyegző ritusából).

f) Áldozatbemutatás (a confarreatio és a római menyegző ritusából). Megvolt a görögöknél is.

g) Papi benedictio (a confarreatio-nál a Flamen Dialis és a Pont. Maximus jelenlétének mintájára).

h) Velatio, coronatio (vittae), a római confarreatio «nubere»-ritusából.

i) Nászmenet. (Megvolt a zsidóknál és görögöknél is.)

j) Nászlakoma (Megvolt a zsidóknál és a görögöknél is.)

Mindezekről alább (5. §.) még részletesebben lesz szó.

4. §. Házasságkötési cselekvények a germánoknál.

I. A germán őskorban (az első germán államok alapításáig a római birodalom területén) a házasságkötés így történik:

1. A leányt mindig az apa vagy az egy nemzetség felett «munt» (mundium) hatalmat gyakorló más agnát rokon (mundboro, mundwalt, muntewalt, foramunto, lat. mundoaldus) adja férjhez (Brautgabe, Brautkauf, ahd. prutigepa, prutkebe) és pedig adás-vétel útján («Brautkauf») a körben álló (Ring) vérrokonok jelenlétében.[1]

[1] R. *Schröder*, Lehrbuch d. deutschen Rechtsgeschichte, V kiad. (Leipzig, 1907.), 68—71. l.

2. A vőlegény, aki a leány kezét egy közbenjáró útján (Fürsprecher, ahd. furisprecho, későbbi lat. orator, causidicus, intercessor)[1] kérte meg a mundwalt-tól, amikor a mundwalt-nak, illetőleg a leány nemzetségének (Sippe) lefizette a leányért előzőleg szerződésben (ebből lett a későbbeni a Verlobung, Verlöbniss)[2] megállapított vételárat (wittum, mahalschatz-malschatz,[3] brutmiete, fries. muntschatz, altnord. mundr, lang. meta, lat. pretium, nuptiale pretium, antefactum, Tacit.: «dos»)[4] amiért azután a muntwalt lándzsa vagy más szimbolum átnyujtásával átadta («trauen», antrauen) a leányt és a felette való munt-jogot a vőlegénynek. A leány átadása (Trauung) nem dologjogi, hanem személyjogi ügyletnek tekintetett, és nem is volt más, mint a leánynak fiktiv eladás alakjában való örökbeadása (adoptio).[5] Ezért az örökbefogadásnál szokásos szertartások a «Brautkauf»-nál is használatosak, úgymint: örökbefogadási (eljegyzési) ajándék és lakoma, a commendatio-hoz hasonló kéznyujtás (az örökbefogadandó összetett kezeinek átkulcsolása az örökbefogadó kezei által), a térdreültetés, a köpennyel való letakarás, az örökbefogadónak rálépése az örökbefogadottnak lábára stb. Az örökbefogadási ajándékból fejlődött ki a következő korban a «Morgengabe», a vőlegénynek a «wittum»-on kívül adott, ennél kisebb értékű, rendszerint csak ingóságokból (fegyverek, rabszolgák, állatok, később a fegyverek helyett ékszerek) álló adománya a menyasszony részére «pretium virginitatis» címén.[6]

[1] U. o. 70. 394. l.

[2] Fr. v. *Schulte*, Lehrbuch d. d. Reichs- und Rechtsgeschichte, VI. kiad. (Bonn, 1892.), 28. l.

[3] A «vermählen», «malschatz», «Gemahl», «Mahlzeit» szók a *mahal* (lat. mallus) szónak származékai, amely szó elsősorban nyelvet (Sprache), majd nép- vagy birósági gyülekezetet (thing) jelent. A házasságkötés is a rokonok gyülekezetében (mâl, thing) történt. V. ö. *Schröder* i. m. 23., 42. l.; *Hörmann*, Die tridentinische Trauungsreform, 18—25. l. *Hörmann* véleményét lásd részletesen alább: 6. §. 3. pontban a jegyzetben.

[4] *Schröder* i. m. 70., 321—322., 324. l.

[5] U. o. 71.

[6] U. o. 321. l. — A «Morgengabe» mint ellenajándék («pretium virginitatis»), megfelel a germánok ajándékozásainál szokásos ellenajándéknak (launegild, longeld, widergift, widerlege, lat.: retrodonum, vicissitudo, arrha); és mint ilyen rokon a mi hitbérünkkel. (U. o. 296., 321. l.) — A magyarországi középkori oklevelekben a *dos* (dotalitium) alatt a hitbért kell érteni, amelyet a germánjogi dos-szal azonosítottak. (Magyar Jogi Lexikon, IV. köt. 145., 248. l.)

3. A leányátadást (Trauung) követte a menyasszonynak a vőlegény házába való ünnepélyes átvezetése (Heimführung, ahd. brutleite)[1] és ott a menyegző (Hochzeit, Ehelichung, ahd. hîrat, kihileich) és a házasságnak consummatio-ja, amely szertartások után a házasság (Ehe, ahd. êwa, êa)[2] megkötöttnek tekintetett.[3] Mindezen (1., 2., 3.) cselekvények valójában még egységes egészet képeztek és közvetetlenül egymásra következtek.[4]

II. A frank korszakban (az első germán államok alapításától a frank birodalom feloszlásáig, 843., ill. 887. Kr. u.) a «munt», a nemzetségi gyámság intézménye mindjobban veszt jelentőségéből,[5] amiből folyólag, de a jogi formáknak az időviszonyok behatása alatt való folytonos átalakulása következtében is, a házasságkötési cselekvények körül is nagyobb változások mentek végbe.

1. A leányt még mindig a mundwalt: a leány apja vagy más agnát rokona (Schwertmagen) jegyzi el, ő a «Verlober»; a leánynak beleegyezése a legtöbb germán népnél nem volt szükséges, de az egyház befolyására a leánynak tevőleges részvétele (így a langobardoknál)[6] utat kezd törni magának.[7] Ezzel párhuzamban haladva a férjhezadás mindinkább elvesztette adásvételi formáját és a leánynak vételára (wittum) is lassacskán átváltozott a leánynak a férfi által adott hozományába (dos, dotalitium, sponsalitia largitas), amire valószinüleg befolyással volt az is, hogy a késői római jogban a «donatio ante (propter) nuptias» rendesen «dos» néven fordul elő.[8]

2. A «Verlobung» és «Trauung» aktusainak egysége ezen korban, bizonyára az adás-vétel[9] eszméjének elgyengülése folytán, felbomlik és e két cselekvény külön-külön jelentkezik: az elsőnek

[1] U. o. 71. l.

[2] Jak. *Grimm*, Deutsche Rechtsalterthümer, IV. kiad. (Leipzig, 1899.) I. köt. 578. l.

[3] *Schröder* i. m. 71. l.; E. *Götzinger*, Reallexikon der deutschen Alterthümer, 142. l.

[4] *Schröder* i. m. 72. l.

[5] *Schröder* i. m. 309. l.

[6] U. o. 311. l.

[7] U. o. 311. l.

[8] U. o. 309., 324. l.

[9] A nővásárlás neve azonban még soká fennmaradt. *Grimm* forrásidézetekkel igazolja azt, hogy a «Weib kaunfen» kifejezés még a XIV. és XV. század okmányaiban is gyakran előfordul. (I. m. 584. l.)

neve «sponsalia» (vagy: «firmatio», «fabula firmata», angolszász: beweddung, altnord. faestning), a másiké: «nuptiae» (vagy: «traditio», Brautlauf, ags. brȳdlop, altn. brûdlaŭp.)

a) A «Verlobung» a következőképen folyt le:

A mundwalt («Verlober») megegyezik a vőlegénnyel a wittum (meta) iránt, de azt nem fizette azonnal le, hanem kezességi szerződés (Wette, Wettvertrag, wadiatio, festucatio,[1] stipulatio) útján biztosította a mundwaltnak, amire a mundwalt a rokonok körében, vagy pedig az egész népgyülekezet (mahal, mallum) közepén, a menyasszonyt fegyver, kesztyű és köpeny átnyujtása mellett átadta a vőlegénynek, ez pedig gyűrűvel (fingerlîn, gemahelfingerlî) eljegyezvén őt magának,[2] azonnal ugyanúgy visszaadta a «Verlober»-nek. Ezután úgy a mundwalt, mint a vőlegény kölcsönös wadiatio-val kezeseket állítottak a kötelezettségük teljesítéseért: a «Verlober» azért, hogy annak idején átadja a menyasszonyt (Trauung), a vőlegény azért, hogy elviszi a leányt.[3]

Maga a festucatio (stipulatio) abban állott, hogy a vőlegény egy (runa-irásos ?) botot (festuca, fustis) vagy szalmaszálat (stipula) nyujtott át a mundwalt-nak, és ez azt továbbadta a kezesnek. A «Verlobung» végén előforduló második wadiatio-nál ugyanez a cselekvény kétszer, megfordított rendben történt.[4]

A «Verlobung» alkalmával kötelezte magát a vőlegény, a meta-val együtt, a «Morgengabe» adására is, amely ezen korban fejlődik ki a wittum mellett: eleinte külön áll a «wittum»-tól, később azonban ennek járulékává lett (a wittum rendesen értékesebb dolgokból, esetleg ingatlanból állott), végre ezzel egészen egybeolvadt és özvegyi biztosítékká változott és csak egyes jegyajándékok alakjában maradt továbbra fenn.[5] Nagyobbmérvű és önálló jelentőségű volt azonban a «Morgengabe» az ú. n. «Kebsehe», «Friedelehe» természetű klandesztin frigyeknél (nem teljes jogú, mert mundium, «Verlobung» és «wittum» nélküli, de nem

[1] *Schröder* i. m. 304. l. A «festuca»a még régibb «ger» (hajítódárda) helyébe lépett, miértis a langobardok a «festucatio» cselekvényét még «gairethinx»-nek nevezték volt. *Schröder* i. m. 62. l.

[2] *Grimm* i. m. 597. l.

[3] *Schröder* i. m. 312. l.

[4] U. o. 304., 312. l. *Schröder* források alapján idézi a formulákat is, melyek a festucatio-t kisérték.

[5] U. o. 322., 324. l.

tisztességtelen együttélés) és az ezekből később kifejlődött morganatikus házasságoknál ; ezen nem teljes jogú házasságoknál ugyanis hiányozván a «wittum», a férj csak a «Morgengabe»-ban adhatott nejének kárpótlást.[1]

Már ősi időkből fogva szokás volt még az is, hogy a menyasszonynak atyja, illetőleg mundoaldus-a is megajándékozta a menyasszonyt hozománnyal (Aussteuer), amely a régieknél «*gerade*» (rade, rhedo, malahereda, latinul : «ornamenta muliebria, matronalia») névvel jelöltetik meg és főképen női szerelvényekből állott (ruha, ékszer). Az adás-vétel eszméjének háttérbeszorulásával, mikor a wittum-ot már nem a «Sippe», hanem a menyasszony részére adottnak tekintették, a régi «gerade» egy, a férj kezelése és haszonélvezeti joga alá kerülő női vagyonnak szerepét veszi fel és mint ilyen nagyobb mérvet ölt és általánossá lesz, és neve : Mitgift, Heirathsgut, Aussteuer (stiure, histiur, heimstiur, lang. faderfio, lat. dos — igazi római jogi értelemben).[2]

b) A Trauung lefolyása a frank korban ez :

A mundoaldus előtt megjelenvén az eljegyzett felek, a wittum-ot (meta) és a Morgengabe-t biztosító kötelezvényt («cartae») felolvasták, majd a vőlegény ezen kötelezvényt átadta a menyasszonynak («traditio cartae»), a mundoaldus pedig átadta jobb kezénél fogva a menyasszonyt a vőlegénynek («traditio per manum dexteram»).[3] A germán felfogás a traditio

[1] U. o. 113., 312., 315., 321. l. A sali frank jog szerint az özvegy nő kiházasításakor az özvegy mundoaldus-a (férje agnatusa) 1 solidus helyett 3 solidust és 1 dénárt kap eljegyzési illeték cimén (ez a «reipus», ahonnét a mundoaldus-t reparius-nak, az eljegyzendő özvegyet «reparia»-nak nevezték), az első férj örökösei pedig a tőle egykor kapott «wittum»-nak egytized részét kapták, mint «achasius»-t. A «reipus» mellett történő második házasságra való eljegyzés neve: «sponsalia per solidum et denarium» (igével : «secundum legem sal. sponsare solido et denario»). A IX. században a «reipus» és «achasius» már eltünnek. *Schröder* i. m. 313—314. l.; *Grimm* i. m. 587—590. l. *Rossbach* (i. m. 234. l.) szerint a frankoknál minden eljegyzés egy pénzdarab lefizetése mellett történt. *Grimm* is ezen véleményen látszik lenni (i. m. 589. l.). De úgy látszik, ők a mundoaldusnak, mint verlober-nek járó «longeld»-et (1 solidus et 1 denarius) értették félre. Lásd : *Schröder* i. m. 313. l.

[2] *Schröder* i. m. 318—319. l.; *Grimm* i. m. I. k. 593—594. l.; E. *Götzinger*, i. m. 141. l.

[3] *Schröder* i. m. 312. l. — Schröder idéz egy formulát is: «Antifacti (értsd: meta) et morgincaph (értsd: Morgengabe) cartule lecte sponse a sponso tradantur. Tunc pater, qui mundoaldus est, per manum dexteram tradet eam marito».

után az eljegyzést végrehajtottnak, a házasságot megvalósítottnak tartotta, a copula csak a házasság további végrehajtása volt.[1]

A «traditio»-ért e korban, mivel a meta (muntschatz) már nem a mundoaldus-nak (ill. a «Sippe»-nek), hanem a menyasszonynak jutott, a mundoaldus csak eljegyzési illetéket kapott, amelynek neve: «launegild» (longeld, widergift, lat. retrodonum, vicissitudo, *arrha*, *mundium)*; a menyasszonynak jelenlevő atyafiai a vőlegénytől kaptak a közremüködésért ajándékot (exenium).[2]

3. A menyasszony hazaviteléről és a menyegzőről ezen korból csak töredékes adatok maradtak fenn.

A menyasszonyért eljön a vőlegény által érte küldött násznép. A násznagy («sverdhouder») kardot hordva megy a menet előtt és átvezeti a leányt a vőlegény házába.[3] A keresztény germánoknál sok esetben előbb a templomhoz vonultak és áldásban részesültek,[4] és onnét vitték a menyasszonyt át a vőlegény házába. A pogány germánoknál áldozat előzte meg a menyegzőt.[5] A házasság a tellurikus istenek Donar Freyr, Fro, Loki és Holda oltalma alatt állott.[6]

A menyasszony ősi időkben nem viselt koszorút, hanem kibontott haja volt ékessége; az átvitelnél azonban fejét fátyollal eltakarta. A koszorú (rozmaring)[7] csak a XIII. században kezd szokásba jönni.[3] A menyasszony ölében az átvitelnél kalapács feküdt (a pogány időkben Thor, Thonar, a menydörgés istene jelvénye), amellyel a menyasszonyt felavatták.

A menet közben a kiséret énekelt és táncolt; ez a vőlegény házában, a lakoma után, ismét folytatódott. A nászágyhoz az egész násznép elkisérte a jegyeseket. Amint ők a nászágyat elfoglalták, a házasság — még copula (Beilager, Beischlaf) nemlétében is — végrehajtottnak tekintetett.[9] (Igy volt a zsidóknál is: ott is a nászmennyezet, huppa, alatt való egyszerű helyfoglalás «consummatio matrimonii»-nak tekintetett.)

[1] *Schröder* i. m. 315. l.

[2] *Schröder* i. m. 296., 312—313. l.

[3] *Grimm* i. m. I. k. 231. l.; *Götzinger* i. m. 142. l.

[4] *Grimm*, I. k. 601. l.

[5] *Rossbach* i. m. 233. l.—Brémai Adalbert feljegyzi, hogy a pogány skandinávok a menyegző előtt Freyr («Fricconi») istennek, a termékenység istenének, áldozatot mutattak be. *Rossbach* i. m. 231. l.

[6] *Götzinger* i. m. 143. l.; *Rossbach* i. m. 231. l.

[7] A rozmaring Holda (a germán Ceres), a mezőgazdasági istennőnek jelvénye. *Rossbach* i. m. 232. l.

[8] *Götzinger* i. m. 142—143. l. [9] *Götzinger* i. m. 143. l.; *Grimm* i. m. 609. l.

4. Az elősorolt egyes cselekvényeknek nagyfontosságú jogi következmények jártak nyomukban: a «Verlobung»-gal járt a házastársi (nem jegyesi) hűség kötelezettsége, a «Trauung»-gal a férji hatalom (munt), a «Beilager»-rel a rangközösség, míg a hitvesi vagyonjog az első gyermek megszületésével vette kezdetét.[1]

III. Hogy a *germánoknál* melyek voltak a házasság-létesítő cselekvények, az iránt lényegesen eltérők a vélemények. Ezen vélemények így csoportosíthatók:

1. *Sohm*,[2] *Dieckhoff*,[3] *Kováts Gyula*[4] a germánjogi «Verlobung»-ban már házasságkötést (consensus de praesenti) látnak; a házasság csak végrehajtva lesz az összeadás (copulatio, Trauung), a «deductio sponsae» és a «copula carnalis» által, ez utóbbiak tehát csak ténylegességet, nem jogviszonyt idéznek elő. Maga a «Verlobung» pedig régebben nem volt más, mint a nő feletti mundiumnak (hatalmi viszony) megvásárlására vonatkozó szerződés, a vételár lefizetése mellett, míg a nő tényleg csak később a «Trauung» által adatott át. (Desponsatio-theoria).[5]

2. *Friedberg*,[6] *Loening*,[7] *Scheurl*,[8] *Schröder*[9] és *O. Opet*[10] a «Verlobung»-ban és a «Trauung»-ban együttesen látják a házasság-létesítő

[1] *Sohm*, Trauung und Verlobung (1876), 36. l.; *Freisen* i. m. 118—119. l.; *Scherer* i. m. II. k. 171. l.

[2] *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung, 1875. 91., 106. l.; Trauung und Verlobung, 1876., 2. l.

[3] A. W. *Dieckhoff*, Die kirchliche Trauung, 1878., 66. l.

[4] *Kováts Gyula*, A házasságkötés, 158. l.

[5] Lásd *Sohm* és *Dickhoff* műveinek méltatását: *Freisen* i. m. 103—104. *Scherer* i. h.

[6] E. *Friedberg*, Verlobung und Trauung. Leipzig, 1876., 23. l.; Das Recht der Eheschliessung. Leipzig, 1865, 21. l.: «Durch die Übergabe des *mundium*, die sich, der sinnlichen Anschauung der Germanen gemäss, durch Tradition der Frau und ihres Vermögens in der Gerichtsstätte, im *mallum* vollzog — daher der Ausdruck «*Gemahl*» — war aber auch die Ehe geschlossen».

[7] E. *Loening*, Geschichte des deutschen Kirchenrechtes, 1878., II. k. 581—584. l.

[8] A. *Scheurl*, Die Entwicklung des kirchlichen Eheschliessungsrechts, 1897. 40. l.

[9] *Schröder* i. m. 314—315. l. Schröder megjegyzi, hogy a «Verlobung» a germán házasságkötés alapja, mert nélküle sem egyedül a traditio, sem egyedül a copula létre nem hozhat házasságot, hacsak utólag nem pótolják a felek az elmaradt «Verlobung»-ot.

[10] *O. Opet*, Brauttradition und Konsensgespräch in mittelalterlichen Trauungsritualien, (Berlin, 1910.), 48., 91., 121. l. — Lásd: Opet véleményét részletesen alább (6. §.).

aktusokat mert szerintök a germánjogi házasságkötés nem volt más, mint megvalósítása, teljesítése és végrehajtása a «Verlobung»-nak, e végrehajtás pedig a «Trauung»-ban történik, midőn a «Verlobung»-ban csak szerződésileg biztosított nő tényleg is átbocsáttatik a férfi mundiumába. (Traditio-theoria).[1] Ezen elmélet szerint is a «Verlobung» valóban «sponsalia de praesenti» tartalommal bir.

3. *Freisen*[2] (*Heusler*, *Lämmer*) szerint a copula carnalis (Beischlaf, Beilager) hozta létre a germán népek felfogása szerint a házasságot, amit *Freisen* azzal bizonyít, hogy a «Verlobung» célja csak a mundium (munt) átadása volt, voltak azonban házasságok mundium átadása nélkül (ezek voltak a morganatikus házasságok), és ezen esetekben a férj által a házasság consummálása utáni reggelen nejének adott «Morgengabe» volt a jele a házasságkötés megtörténtének. (Copula-theoria).[3]

4. *Scherer*,[4] szerint a germánjogi házasságkötésnek lényege csupán a házassági szándék bármily módon való kijelentése volt. (Consensus-theoria).

Mi a 2. helyen ismertetett véleményt látjuk a legelfogadhatóbbnak. A II. pont alatti jogtörténeti adatok is már ezen felfogást igazolják.

IV. A germánjogi házasságkötési jognak befolyása az egyházi házasságkötési jogra (legalább is a germán népeknél) a «Verlobung»-nak, mint «sponsalia de praesenti»-nek, átvételében nyilvánult meg legfeltünőbben, aminek következménye lőn, hogy a «sponsalia de futuro»-k a germán népeknél a XII. századig eltünnek a gyakorlatból, sőt hellyel-közzel még később is hiányzanak (kötelező úgy sem volt, és most sem, a «sponsalia de futuro» előrebocsátása). Innét volt az is, hogy Luther és a XVI—XVII. századbeli protestánsok a «sponsalia de futuro»-t elvből (t. i. hogy visszaállítsák a régi germánjogi «Verlöbniss»-t) mellőzték és az egyszerű «Verlöbniss»-ben már házasságkötést láttak, amelynek csupán a nyilvánosság végett (így Luther) vagy befejezettségéhez (így Carpzow) volt szüksége a «Verlöbniss» teljesítésére : a «Trauung»-ra. A XVIII. századbeli protestáns egyházjogászok (Böhmer) már ismét lefokozzák a «Verlöbniss»-t római jogi sponsalia-vá, viszont pedig a Trauungot megelőzően egy consensus-kijelentést vesznek fel a szertartásba és ezen «sponsalia de praesenti»-ben és vele együttesen

[1] *Freisen* i. m. 104. l.

[2] J. *Freisen*, Geschichte des kanon. Eherechts, II. kiad. 1893., 103—120. l.

[3] U. o. 139. l. *Scherer* i. m. 168. l. [4] *Scherer* i. m. II. k. 168., 234. l.

a lelkész által való összeadásban és áldásban látják a házasság-létesítő cselekvényeket. Ezekről alább (11. §. I.) részletesen lesz még szó.

V. A germán házasságkötéssel megegyezni látszik az ős-magyarok házasságkötési joga, amelyet Gardêzi perzsa iró őrzött meg számunkra.

Gardêzi tudosításának erre vonatkozó szövege így szól:

«A magyaroknak egy olyan házasság szokásuk van, mely szerint, midőn házasodnak, árút (kābin, vételár) hoznak. A nő minősége s marhákban álló vagyona szerint az árú (vételár) majd több, majd kevesebb lehet; az árút (vételárt) elhozván, a sátor előtt letelepednek. A leány atyja a vőlegény atyját a házába vezeti, s amije van menyétbőrökben, nyusztprémekben, evetbőrökben, czobolyprémekben s rókabőrben, kamuka-selyemszövetben, neki megmutatja: tíz prémes ruha értékben, melyeket azután egy szőnyegbe göngyöl s a vőlegény atyjának lovára köti s őt emigyen házába elkiséri. Ezután az árúhoz (vételárhoz) tartozó tárgyat számba kell venni, amely árú (vételár) marhából, pénzből és butorokból áll. Mindezt neki a vőlegénynek küldik. Ezek befejeztével a leányt a házba hozzák» (t. i. a vőlegénynek vagy atyjának házába).[1]

Ebből megállapíthatók a következők:

1. Az ősmagyar házasságkötés adás-vevés formájában köttetett. Erre vallanak külömben a ma is még használatos kifejezések: ara (áron megvásárolt), eladó leány, vőlegény (vevő legény), vőfély (vevő fél), vő (vevő). A régibb magyar nyelvben a «meny»-et is «ará»-nak nevezték.[2]

2. A házasságkötés a vőlegény atyja által adott vételárnak és a menyasszony atyja által adott hozománynak kicserélésével köttetik meg.

3. A házasságkötésnek, a kötött szerződésnek teljesítése a menyasszonynak a vőlegény házába való kisérésével történik meg.[3]

[1] Dr. *Timon* Ákos, Magyar alkotmány- és jogtörténet, IV. kiad. 322. l. Timon fordítása a Gardêzi tudósításának hiteles fordítása, amely némileg eltér a «M. Honfoglalás kútfői» cimű munkában közölt szövegtől.

[2] *Timon* i. m. 324. l.

[3] U. o. 314—315. l. — A későbbi magyar lakodalmi ünnepségekben sok olyan szertartásra találunk, amelyek szemmelláthatólag indogermán eredetre mutatnak; ilyen a többi közt az, hogy a menyasszonyt a férj házába szövétnekes ifjak kisérték át (v. ö. *Weichardt* Gabriella, Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600—1630, Budapest, 1911., 61. l.), ami a görög, római és az ókeresztény menyegzőnek hasonló szertartására utal. (Lásd fent 12., 31. l. és alább 53. l.)

II. RÉSZ.

A jegyesség- és házasságkötési forma fejlődése a «Ne temere» decretumig.

5. §. Az egyházi házasságkötési jog az egyház kezdetétől Gratianus-ig.

I. Az egyház kezdetétől fogva kétség az iránt a keresztények;-nél fenn nem állhatott, hogy a házasságot a házasfelek kölcsönös beleegyezése hozza létre,[1] de már az iránt nem volt egyöntetű a felfogás: a népszokások szerint végzett szertartások folyamán melyik «concludens cselekvénnyel fejezik ki a házasfelek a keresztény, felbonthatatlan házasságba való végleges és teljes beleegyezésöket («consensus» de praesenti»), ami főleg azért kétséges, mert a különböző népek nászszertartásaiban a házasságkötési szándéknak élőszóval vagy irásban való kijelentése (consensus expressus)[2] nem mindenütt fordult elő, és a tényleg betartott nászszertartások sorában több cselekvény látszott a házasságkötési szándékot kifejező «concludens» cselekvénynek («consensus tacitus», illetőleg bizonyítható lévén az ellenkezőnek valósága, «consensus praesumptus»).[3]

Arra nézve sincs semmi bizonyítékunk, hogy az egyház az első századokban, a házasságkötési szándéknak kifejezetten (élőszóval — kérdés és felelet — vagy irással) vagy a formula szerint való nyilvános kijelentését előírta vagy csak gyakorlatba hozta volna, arról nem is szólva, hogy később is a házassági szándék kifejezett kijelentése a házasság érvényességének feltételévé nem vált sohasem,[4] nem írták elő azt még a trienti zsinat sem és a «Ne temere» sem, amelyek ugyan előírják a kérdezés útján való megtuda-

[1] Ezt *Scherer* (i. m. II.k. 163. l.) nemcsak a római jog alaptételének, hanem a természeti jog alaptételének mondja. *Scherer* szerint a római jog csakis a «consensus»-t tekinti házasságlétesítő cselekvénynek.

[2] *Scherer* i. m. 166. l. [3] U. o. [4] U. o. 164. l.

kolását a consensusnak, de a trientí zsinat az érvénytelenség terhe alatt csak a házasság nyilvános megkötését írta elő («Qui aliter quam praesente parocho .... et 2 vel 3 testibus *matrimonium contrahere* attentabunt....»); a «Ne temere» pedig az érvénytelenség terhe alatt előírja ugyan a (formulához nem kötött) kérdezést, de az erre adott feleletül nem kivánja meg okvetlenül az élőszóbeli, még kevésbbé a formulázott consensus-kijelentést.

Az egyház mégis már kezdettől fogva kivánta, hogy az ő tudtával és hivatali közreműködésével, tehát bizonyos egyházi nyilvánossággal és szentmise-áldozat, valamint papi «benedictio» kiséretében kössenek a keresztények házasságot, ami azután beléillesztetett a népszokás szerinti nászszertartásokba.[1]

Legrégibb tanu erre antiochiai *Szent Ignác*, ki Polykarpushoz (cap. 5. v. 2.) így ír:

«Decet vero, ut sponsi et sponsae *de sententia episcopi coniugium faciant*, ut nuptiae secundum dominum sint, non secundum cupiditatem».[2]

A sacralis ritust (oblatio-benedictio) pontosan megjelöli már *Tertullián* a következő helyeken:

Ad uxorem lib. II. cap. 9.: «Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem eius matrimonii, quod *ecclesia conciliat et confirmat oblatio* et *obsignat benedictio*, angeli renuntiant, Pater rato habet.»[3]

«*De monogamia*» cap 11.: «Ut igitur in domino nubas secundum legem et apostolum, qualis es id matrimonium postulans, quod eis, a quibus postulas, non licet habere, ab episcopo monogamo, a presbyteris et diaconis eiusdem sacramenti, a viduis, quarum sectam recusasti? Et illi plane sic dabunt viros et uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est apud illos:[4] *Omni petenti te dabis. Et coniungent vos* in ecclesia virgine unius Christi unica sponsa».[5]

De pudicitia c. 4.: «Ideo penes nos occultae quoque coniunc-

[1] *Freisen* i. m. 121. l.

[2] *Funk*, Patres Apost. I. k. 293. l. Az eredeti görög szövegben így: «Πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμουμέναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾖ κατὰ κύριον καὶ μὴ κατ'ἐπιθυμίαν.» U. o. 292. l.

[3] *Migne*, Patrologiae Cursus Compl., Ser. Lat., I. köt. 1415—16. hasáb.

[4] Az «illi», «illos» alatt Tertullian a «*psychicus*»-okat, a *katholikusokat* értette; ő ezen művét mint montanista (pneumaticus, spiritalis) írta. A hely értelme ez: a monogam papok csak monogam házasságra adhatják össze a híveket. A psychicusok azonban úgy osztogatják a házastársakat, mint az alamizsnát, a kenyeret: minden kérőnek.

[5] *Migne*, Patrologiae Cursus Compl., Ser. Lat., II. köt. 993. hasáb.

tiones, id est non prius *apud ecclesiam professae*, iuxta moechiam et fornicationem iudicari periclitantur».[1]

A *papság közreműködését* a keresztény ókorban a házasságkötés körül kifejezik még ezen régi forráshelyek:

S. Ambrosii ep. 19. ad Vigilium, c. 7.: «Nam cum ipsum coniugium *velamine sacerdotali et benedictione* sanctificari oporteat: quomodo potest coniugium dici, ubi non est fidei concordia?»[2]

Constitutiones Apostolorum IV. (de orphanis) 2.: «Ὑμεῖς οὖν ὦ ἐπίσκοποι, μεριμνήσατε περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν... ὅπως αὐτοῖς μηδὲν ἐνδεῇ, τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἂν ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου καὶ ἐκδῶτε αὐτὴν ἀδελφῷ.« («Vos ergo *episcopi* solliciti estote de educatione eorum, ut nihil eis desit. *Et virginem*, quamdiu velit nubi, *date fratri.*»)[3]

Homilia III. Pseudo-Clementis c. 68.: «Σωφροσύνης οὖν χάριν σπευδέτωσαν τοὺς γάμους ἐπιτελεῖν μὴ μόνον οἱ πρεσβύτεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες». («Ergo propter castitatem festinent nuptias conciliare non modo presbyteri, verum etiam omnes.»)[4]

Siricii papae epistola, ad *Himerium Tarrac.*, c. 4.: «De coniugali autem violatione requisisti, si desponsatam alii puellam, alter in matrimonium possit accipere? Hoc ne fiat, omnibus modis inhibemus, quia *illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit*, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur».

Majd (u. o. c. 9.): «Qui una tantum et ea, *quam virginem communi per sacerdotem benedictione* perceperit, uxore contentus, acolythus et subdiaconus esse debebit» etc.[5]

S. Paulinus (nolai püspök 409—431. é.), ad fin. Epithal.:[6]

«Ille jugum capita amborum sub pace jugali
Velat eos dextra, quos *prece sanctificat.*»[7]

Ezen szövegekből kétségkívül kitünik az, hogy a keresztény ősegyházban már a felek házasságukat nyilvánosan

[1] U. o. 1038. hasáb.

[2] *Migne*, Patr. Lat., 16. köt. 1026. has. (régi 844. h.).

[3] F. *Funk*, Didascalia et Constit. Ap. (Paderborn, 1905.) I. k. 217—8. l.

[4] *Migne*, Patr. Gr., II. köt. 154. has.

[5] *Binius* i. m. II. köt. 558. l. — V. ö. c. 50. l. XXVII. qu. 2.

[6] *Binterim*, Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten d. chr. kath. Kirche, VI. k. II. r. 28. l.

[7] A papi benedictio-ra és a papoknak a házasságkötés körüli szerepére vonatkozó egyéb régi forráshelyeket lásd alább (ezen fejezetben), valamint a következő fejezetben (*Opet* véleményének ismertetésénél).

GR. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

és pedig az egyház papjának szine előtt kötötték[1] («ecclesia conciliat», «coniungent vos», «apud ecclesiam professae») és azt még szentmise-áldozattal és külön áldással is megszentelték;[2] az azonban nincsen kétségen kívül helyezve, hogy a házasságkötési szándék az egyház szine előtt expresse lőn-e kijelentve, avagy e kijelentés csak a népszokás szerinti jelképes cselekvényeknek (részben) való végzésével történt-e? tekintettel nevezetesen arra, hogy a római jog szerint a házasság államjogi hatállyal birt akkor is, ha minden formaszerűség (confarreatio, coëmtio, tabulae, fassio coram defensore eccl.) betartása nélkül is köttetett.[3]

II. Az ókori keresztény irodalmi és művészeti emlékekből eléggé pontosan meg lehet állapítani, milyen volt az a menyegzői szertartásciklus, amelybe az egyháznak fenti szerepe beléilleszkedett. Ezen szertartások legtöbb részben még megegyeztek a görög és római házasságkötésnek fentismertetett rituáléjával; csakis a pogány vallási cselekvények (áldozat) és a keresztény erkölcsöt sértő szokások («Fescennini versus» stb., feslett tartalmuk miatt) maradtak el.

F. X. *Kraus*[4] szerint a keresztény ókorban a házasságkötési szertartások a következők voltak:

a) A házasulók közti eljegyzési és hozományt biztosító szerződés kiállítása megmaradt a kereszténeknél. Erre utal a fennmaradt művészi ábrázolásokon az, hogy a vőlegény az ő baljában rendesen irattekercset (volumen, tabulae dotis) tart, míg jobbjával megfogja a férfi jobboldalán álló nőnek jobb kezét a csuklónál.[5]

b) A keresztény házasságkötésnél (eljegyzésnél) szerepelt a gyűrű; ennek ábrázolásával is találkozunk az üvegedényeken,[6] a jegygyűrűt említik Tertullián és Alex. Kelemen. (Paedag. III. 11.)[7]

[1] *Scherer*, Handbuch des Kirchenrechts II. k. 234. l. 14. j., 236. l. 22. j. — *Freisen* (i. m. 122.), ezzel ellentétben *Szent Ignác* szavait a püspök tanácsára érti, valamint ugyanő *Tertullián* «apud ecclesiam professae» szavait a házasság előzetes bejelentésére érti, amiből később a házasságok kihirdetése fejlődött ki.

[2] *Freisen* (i. m. 122. l. 3. j.) azt mondja, hogy *Tertullianus* (Ad ux. II. 9.) helyén a kritikailag helyesbített szöveg szerint nincs említve «benedictio». *Migne* szövegében még megvan.

[3] R. *Sohm*, Institutionen, Leipzig, 1908. 586—587. l.

[4] F. X. *Kraus*, Realencyklopädie d. christl. Alterthümer. (Freiburg, 1887.) I. k. 389—390 l.

[5] U. o. II. k. 383., 385—6. l.

[6] *Kraus* i. m. I. 383. l.

[7] *Tertull.*, Apolog. c. 6.: «Circa feminas quidem etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quae modestiae, quae sobrietati patrocinabantur, cum

c) A menyasszony ruházata és ékessége megmaradt a régi: tunica recta, vörös reticulum, flammeum és koszorú. A keresztény nők a flammeum helyett mégis inkább egyszerű *velamen*-t hordtak. Ez öltözékeket bizonyítják a fennmaradt, aranylemezes üvegedényeken («Goldgläser») látható menyegzői jelenetek és a sírköveken levő domborművek. *Tertullián* mint montanista (De corona militis, c. 13.) küzd a nászkoszorú használata ellen,[1] de az mégis fennmaradt; *Chrysostomus* (Hom. IX. in I. Tim.) a koszorúban már a testi gyönyör fölötti győzelem jelvényét látja.[2] A koszorú nevei: corona, vittae, στέφανος, στεφάνη; a vittae = στεφάνη alatt homlokszalagot, esetleg ércből (lásd alább 7. §. I. Miklós pápa szavait) értettek.

d) A jegyesek, mint a római eljegyzés, a coëmtio és menynyegző ritusában («Ubi tu Gaius, ego Gaia»), a keresztény menynyegzőnél is kijelentették a consensus-t.[3] Ez, mint templomon kívüli szertartás, nagyon valószinűnek látszik.

e) A jegyesek kezeinek összeadását, amit a pogány menynyegzőben a pronuba végzett, hihetőleg a pap végezte; ez a papi *traditio*,[4] illetőleg az azzal kapcsolatos *copulatio*.[5] — Egy másik *copulatio*, helyesebben *velatio* a nászmise alatt történt, a benedictio

aurum nulla norat *praeter uno digito* (sic!), *quem sponsus oppignorasset pronubo annulo*». (*Migne*, P. L., I. köt. 353. has.) V. ö. *Binterim* i. m. VI. k. 2. r. 114—115. l.

[1] «Coronant et nuptiae sponsos, ideo non nubamus ethnicis, ne nos ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiae incipiunt (itt Tertullián hihetőleg az «auspicium»-ra céloz): habes legem a patriarchis quidem (Gen. 24, 3.: Gal. 3.), habes Apostolum in Domino nubere iubentem.» (I. Cor. 7.). *Migne*, Patr. L., II. köt. 116. has.

[2] *Kraus* i. m. I. 333., 383. l.

[3] *Kraus* i m. 390. l.

[4] U. o. V. ö. *Opet*, Brauttradition und Konsensgespräch in mittelalterlichen Trauungsritualen (Berlin, 1910.) 179. l. *Opet* is a papi traditio-t a pogány római menyegzőnek azon szertartásával hozza vonatkozásba (i. m. 84. l.), amidőn a «mulier pronuba» az áldozat bemutatása előtt a menyasszonyt kezénél fogva a vőlegényhez vezette és kezeiket egybefűzte (dextrarum iunctio, conluctatio manuum), ami «traditio» és egyben copulatio is volt. A művészi ábrázolásoknál néha a keresztény oltár előtt álló jegyesek «conluctatio manuum»-jánál egy koronával ékesített «Hera pronuba» alak látható. (Syncretismus a művészeti ábrázolásban.) *Kraus* i. m. I. k. 386. l.

[5] *Kováts* Gyuláé az érdem, hogy a papi copulatio-nak a papi traditio-ból való származására még 1887-ben reámutatott. (Felelet báró Roszner E. munkájára, 43. l.) V. ö. alább (6. §. 6.) *Opet*-nek véleményét.

feladásakor, mikor a jegyesek lefátyoloztattak, vagy fejeiket szalaggal egybefűzték. (Lásd alább.)

f) A traditio-t követte a szentmise-áldozat bemutatása és alatta a *velatio* vagy *coronatio*, mint *Ambrosius* és *Paulinus* id. szavaiból kitünik. (Lásd alább a középkori ritus-t.) — Özvegyek nem a nászmisével és velatio-val kapcsolatos áldásban, hanem a nicaeai zsinat 7. arab kánonjában említett egyszerűbb áldásban («preces propitiat oriae») részesültek.[1]

g) Szentmise után a tanúk és a násznép szerencsekivánataikat fejezték ki («feliciter») és ajándékaikat adták át («feliciter nuptiis», «feliciter vivas» vagy: «f. bibas», «pie zeses» felirású ékszerdobozok).[2]

h) Végre következett a «domum deductio»,[3] mégis a keresztény erkölcsöt sértő egyes cselekvények (versus Fescennini etc.) elhagyásával; a hazavitel este fáklyafénynél történt.[4]

III. A középkor elejétől fogva mind sűrűbb adataink vannak. Ezek szerint a keresztény házasságkötéssel kapcsolatos cselekvények ezek voltak:

1. *Leánykérés.*[5] Ezt említi *Pseudo-Isidorus.*[6]

2. *Eljegyzés* (desponsatio), későbbi időben, de jóval a menyegző előtt ment végbe. Ez eljegyzésnek (desponsatio) némely egyházban a zsidó jogra (copula-felfogás[7] és a jegyeseket illető «vir», «uxor» név)

[1] V. ö. *Opet* i. m. 42. l.; *Binterim* i. m. VI. k. II. r. 42—43. l.

[2] U. o. 384. l.

[3] Sidon. Ep. I. 5.: «Nondum cuncta thalamorum pompa defremuit, quia necdum ad mariti domum nova nupta migravit». V. ö. *Kraus* i. m. 390. l.

[4] *Petrus* Crysologus, Serm. 22.: «Quia semper nuptiis amicae sunt faces, luminum testimonio celebratur castitas nuptiarum. Sicut enim fugit lucem illicita qui praesumit: sic multiplici coruscat in lumine licita qui requirit». *Migne*, P. L., 52. k. 262. l.

[5] *Freisen* i. m. 122—123. l.

[6] *Ps. Evaristus* = c. 1. C. XXX. qu. 5.: «Aliter legitimum non fit coniugium, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur, uxor *petatur* et a parentibus propinquioribus *sponsetur*, et legibus *dotetur*, et suo tempore sacerdotaliter ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote *benedicatur*, et a paranymphis, ut consuetudo docet, custodita et sociata, a proximis congruo tempore petita legibus dotetur ac *solemniter accipiatur*, et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant». (C. J. C., ed. Friedberg.) A «qui super i. fem. dom. habere videntur» alatt a gyám (mundoaldus) értendő, aki nem mindig a szülő volt. *Pseudo Isidor* a germán jog területén írta gyüjteményét, a germán házasságkötési jogot tartja szem előtt, mégis úgy, amint azt az egyház a maga követelményeivel kiegészítette.

[7] C. 8. 9. C. 36. qu. 2. (Pseudo-Hieronymus); c. 42. 43. C. XXVII. qu. 2.

emlékeztető hatálya volt, míg máshol a római jogi «sponsalia»,[1] ismét másutt pedig a germánjogi «Verlobung» értetett alatta.[2]

3. *Dotatio*, amely az eljegyzéssel egyidejüleg történik. «*Dos*» alatt majd a római jogi dos értetett, majd pedig más vidékeken a germánjogi dos (Munteschatz, Wittum, hitbér).[3] A római jogi dos-t a menyasszony hozta; míg a germánjogi dos fizetését a férj vállalta el a nő vételára cimén a «Verlobung» alkalmával és ennek cimén már előre foglalót (arrha) adott. A germánjogi vételár eleinte a «mundoaldus»-é volt, később azt a menyasszony maga kapta, míg a mundoaldus csak bizonyos dijat (Launegild) kapott.[4]

4. *Gyűrűadás* (subarrhatio). A gyűrűt (annulus pronubus) a vőlegény adja a mennyasszonynak (annulo desponsare, subarrhare).[5] A gyűrű megáldása csak körülbelül a IX. században jön szokásba.[6]

A nő vételárának foglalóját lehet látni[7] a gyűrűben, amelyet régebben a vőlegény adott a menyasszonynak. Csak később jött germánjogi vidékeken szokásba, hogy a «Launegild» egy részét a mundoaldus visszaadta a vőlegénynek (Gemahlschatz, Mahlschatz), innét származhatott a második gyűrű, amelyet (a XIII. század óta, de még nem mindenütt) a menyasszony ad a vőlegénynek. A «Rituale Romanum» még ma is csak egy gyűrűt szenteltet meg a pap által, amelyet azután a vőlegény tesz rá a menyasszony ujjára.[8]

A *Kováts* Gyula által ismertetett, magyarországi *Pray-*

(Chrysostomus, Hom. IV. ad c. i. Matth., nem tartja Szent József házasságát házasságnak, csak jegyességnek, mert nem volt copula); c. 4. C. XXXII. qu. 1. (Pseudo-Chrysostomus.)

[1] c. 3. C. 30. qu. 5. (Nicolaus I. ad consulta Bulg. c. 3. Lásd e szöveget alább: 7. §. 2.)

[2] *Pseudo-Isidor* (Ps.Evaristus, c. 1. C. XXX. qu. 5.) és *Benedictus* Lev. (III. 179. III. 463., id.: Freisen 124. l.) — Az eljegyzés keresztény ókori és középkori szertartásairól lásd még alább: 13. §.

[3] *Freisen* i. m. 124—125. l. — A dos-t említik: Ps. Evaristus (c. 1. C. XXX. qu. 5.), Ps. Leo (c: 4. ead.), Nicolaus I. (c. 3. ead.)

[4] Lásd fent, a *germán* házasságkötési szertartásoknál. V. ö. *Király* J., Magyar alkotmány és jogtörténet. Bpest, 1908. 192—194. l

[5] A gyűrűt említik: *Isidorus* (Etymol. XIX. 32., 4.; De officiis, II. 16., id. c. 7. C. XXX. qu. 5.) és *I. Miklós* pápa (ad consulta Bulg. c. 3., id.: c. 3. C. XXX. qu. 5., lásd alább: 7. §. 2.)

[6] *Binterim* i. m. VI. 2., 118.

[7] *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung, 54. l. — A gyűrű átadása symbolikus szerződéskötés jelentőségével birt; épen ilyen jelentőségekkel birt a festuca («Halm») átadása és elfogadása («Wette»), a kéznyujtás, kézütés («Wette»).

[8] Rit. Rom. (1902. é. regensburgi kiadás) 243. l.

kódexben fenmaradt 13. századbeli magyarországi házassági ritusban szintén még csak egy gyűrűről van szó, amelyet a pap megáld, a vőlegény pedig a menyasszonynak az ujjára tesz.[1] Kálmán királynak II. decr. c. 15. alatti törvénye is, előírván a nyilvános, pap és tanúk előtti házasságkötést, még csupán egy gyűrűre látszik utalni: «... ut omnis coniugalis desponsatio ..... aliquo signo subarrhationis et consensu utriusque partis fieret».[2]

5. A «*traditio (copulatio) sponsae*»,[3] amelyről említést tesznek *I. Miklós* pápa (c. 3. C. XXX. qu. 5.)[4] és *Pseudo-Leo* (c. 4. ead.).[5]

[1] *Kováts* Gy., A házasságkötés Magyarországon. Budapest, 1883. 22. l. V. ö. *Freisen* i. m. 137. l.

[2] Corpus J. Hung., Márkus-féle Mill. kiad.: «1000—1526. é. törvények» című kötet, 126. l.

[3] *Freisen* i. m. 128. l. — *Freisen* más helyen (119. l. 59. j.) azt állítja, hogy a keresztény germánoknál *kettős Verlobung* és *Trauung* volt szokásban: 1. egyik, a *mundium-jog* megvételére és átadására vonatkozó «Verlobung» és «Trauung», amely nem szükségképeni előzménye volt a házasságnak, ezt mindig a mundoaldus-gyám végezte, de tőle a copula után is megszerezhette még a férj a mundium-jogot a nő felett és épen ezért semmiesetre sem volt házasságkötési cselekvény (traditio legalis); 2. egy másik, a *házasságra vonatkozó* Verlobung és Trauung, amelyet a házasok maguk, vagy a menyasszony kérésére egy harmadik személy (világi vagy pap) végezhetett (traditio canonica). Az egyház ez utóbbit vonta volna a maga szine elé («in facie ecclesiae«) és ezen desponsatio (de praesenti = consensus de praesenti) és traditio-copulatio végzését tiltotta el azután a világiaknak; a Muntewalt-nak ugyanis sohasem tilthatta volna meg a mundium átadását.

Freisen (u. o.) tagadásba veszi *Sohm*-nak (Das Recht der Eheschliessung, 1875. 101. l. é. k.) azon feltevését, mintha a XI. század óta a mundium-os «Verlobung»-ot ismételték volna meg a benedictio előtt, a templomban. *Sohm* szerint is tehát a XI. század óta két «Verlobung» volt; és pedig szintén mind a kettő kapcsolatos volt a házassági consensus kijelentésével és mind a kettőnek tárgya a mundium átadása volt és csakis még később (a germán népek jogkönyveinek keletkezése után) gyengült az első «Verlobung»-nak jelentősége, míg végre egészen eltünik és jön szokásba az, hogy a második «Verlobung» végzésére a menyasszony rendszerint a papot, mint szabadon választott («gekorener Vormund») gyámot szólította fel. *Sohm* véleményével szembehelyezkedett *Scheurl* is (Die Entwicklung des kirchlichen Eheschliessungsrechtes, 1877. 110—114. l.), valamint *Opet* (i. m. 26—49. l.) V. ö. *Scherer* i. m. II. 237. l.

[4] E szöveget alább (7. §.) részletesen ismertetjük.

[5] «Qualis debeat esse uxor, que habenda est secundem legem. Virgo casta ét desponsata in virginitate et dotata legitime et a parentibus tradita sponso, et a paranimphis accipienda, et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis in coniugium liquide sumenda etc.» Corpus J. C., ed. *Friedlberg*, l. k. 1105. has. A szöveget már *Burchard*, Anselm és Ivo mint Leo-szöveget idézik, míg a Capitulárék (7, 179) Szent Ágoston neve alatt hozzák e szöveget.

Ezen cselekvényre emlékeztet a mai gyűrűszentelés és gyűrűátadás a copulatio-ritus elején. A traditio-t hihetőleg már régi időben (Ritualé-ban legelőször említve a X. században, rennesi Rituale, Martene II. Ordo-ja) megelőzte a consensus-tudakolás, kérdések és feleletek útján.[1]

6. Az «*oblatio Missae*», melyről említést tesznek *Ps. Evaristus* (c. 1. ead.)[2] és *I. Miklós* (c. 3. ead.).

7. A papi «*benedictio nuptialis*»,[3] a szentmise alatt.

8. «*Coniunctio per velamen aut vittam*» vagy: «coronatio» vagy «*velatio*», vagyis azon szertartás, melynél a pap a szentmise alatt (ante fractionem panis), a nászáldás megkezdése előtt, a vőlegény és a mennyasszony fejeit egy fátyollal letakarja vagy szalaggal («vittae», corona, στέφανος, ami élő koszorút vagy ércből készült homloklemezt jelentett) egymáshoz köti a házasság egységének és felbonthatatlanságának jelképezésére.[4] Analog ezen szertartással a zsidó chuppa és a római confarreatio-nál a vőlegénynek és a menyasszonynak elfátyolozása («nubere», «nuptiae») (c. 7. 8. C. XXX. qu. 5.). *Freisen* a keresztény «vittae»-t (velamen) nem azonosítja a római «nubere» aktusával.[5]

9. Tágabban a házasságkötési cselekvényekkel összefüggő aktusnak tekinthető még a hitvespárnak a vőlegény házába, a nászszobába való bekisérése és a nászszobának (thalamus), a nászágynak (thalamus) és a hitvespárnak a pap által való beszentelése.[6]

[1] Lásd alább az utolsó jegyzetet.

[2] E szöveget lásd fent: 53. l. 6. j. és alább a 7. §-ban.

[3] A papi benedictio felemlítésével gyakran találkozunk, így: az V. század közepéről való «*Statuta Ecclesiae antiquae*» can. 101., melyet a Decr. Gratiani (c. 5. C. XXX. qu. 5.) «c. 13. Conc. Carthag. IV.» cimen idéz, *sevillai Isidorus* (lib. II. de off. c. 16., relatum in c. 7. C. XXX. qu. 5.), *Pseudo-Leo* (hihetőleg az V. századból, c. 4. C. XXX. qu. 5.), *Nagy Károly* 802. évi Capitulare-jának 35. fejezete (*Baluzius*, I. 266.), *Jonas orleansi püspök* (*Freisen* 133. l.), *Pseudo-Isidorus* (Ps. Evaristus: c. 1. C. XXX. qu. 5.), rheimsi *Hincmarus* (id. *Freisen* 132—133. l.), *I. Miklós pápa* (ad consulta Bulgarorum c. 3. = c. 3. C. XXX. qu. 5.).

[4] Említik e szertartást: *sevillai Isidorus* (i. h.): «item quod nubentes post benedictionem vitta invicem uno vinculo copulantur, videlicet fit ideo, ne compagem coniugalis unitatis disrumpant», *I. Miklós pápa* (i. h.), ki «velamen»-t említ, de a görögök nuptialis érclemezeiről, koronáiról is említést tesz. V. ö. *Scherer* i. m. 236. l. 20. j.

[5] *Freisen* i. m. 136—137. l.

[6] *Martene* az általa (De antiquis Eccl. ritibus II. 1700. é. rouen-i kiadás, 620. l.) közölt 3-ik nászszertartás (Ordo III.) végén adja e benedictio szövegét,

Ezen cselekvények közül csakis a 5., 6., 7., 8. alattiak történtek a templomban, illetőleg az 5--ik (traditio, Trauung) régebb időben még nem a templomban, hanem a templom előtt történt, midőn a nászmenet odaért («copulatio in conspectu ecclesiae», «in facie ecclesiae»),[1] később azonban ez a traditio is a templomon belül történt, a mai gyűrűáldás és gyűrűátadás valószinűleg ezen «traditio»-nak a maradványa, mely *Sohm* szerint (lásd fentebb a jegyzetben) az első mundiumos traditio-nak megismétlése volt, míg *Freisen* (lásd ugyanott) szerint a házasságra vonatkozó canonica traditio volt, mely követte a mindenképen a templomon kívül, attól tán távol történő másik traditio-t, mely a gyámságra, a férjnek a nő feletti mundiumi hatalmára vonatkozott.

6. §. Régibb és ujabb kánonisták véleményei a Gratianus előtti egyházi házasságkötési cselekvények jelentőségéről.

Ha részletesen is keressük azt: a középkorban, Gratianus előtt, a házasságkötéssel kapcsolatos cselekvények közül melyiket tekintette maga a középkori egyház házasságlétesítő cselekvénynek, e kérdésre nézve a régibb és az újabb kánonisták véleményei a következő elméletek közt oszlanak meg:

1. «*Germánjogi desponsatio*»-elmélet. Alapítója és főképviselője: *Sohm*. Szerinte a középkorban a keresztény germánok továbbra is,

még pédig így: «Nocte vero cum ad lectum pervenerint, accedat presbyter et benedicat thalamum dicens: Benedic Domine thalamum istum, et omnes habitantes in eo, ut in tua pace consistant, et in tua voluntate permaneant, et in amore tuo vivant et senescant, et multiplicentur in longitudinem dierum. Ter.—Deinde faciat super eos benedictionem dicens: Benedicat Deus corpora et animas vestras et det super vos benedictionem, sicut benedixit Abraham, Isaac et Jacob. Amen. Manus Domini sit super vos, mittatque Angelum suum sanctum, qui custodiat vos omnibus diebus vitae vestrae. Amen». Hasonló benedictio thalami-t tartalmaz a *Kováts* Gyula által a XIII. századbeli *Pray-kódex* után közölt nászmise szövege is (Kováts: A házasságkötés. 22. l.).

[1] *Scherer* i. m. II. k. 242. l. l. 45. j. A «consensus»-nak kérdésekkel való kitudakolása is, mint a gyűrű megáldása és átadása, eleinte itt a templomon kívül történt. Világosan bizonyítják ezt a *Martene* által (De antiquis Ecclesiae ritibus II. k.) közölt nászmise-formulárék: 1. Ordo II. (X. századbeli rennes-i Rituale-nak toursi kéziratában foglalt szöveg, i. m. 616. l.); Ordo III. (XI. száz. lyrai kolostori kézirat, i. m. 617. l.); 3. Ordo VII. (XIII. századbeli rouen-i kézirat, u. o. 627. l.); 4. Ordo VIII. és Ordo X. (XV. századbeli lyoni (VIII.) és párisi (X.) kézirat u. 630., 632. l.)

mint őseik, a pogány germánok, a «Verlobung»-gal kötötték meg a házasságot. A «Verlobung» eleinte a kereszténeknél is a nő feletti mundium eladására (a «Muntewalt» által a vőlegény kezére) vonatkozó szerződés volt,[1] mely azonban a IX. századtól fogva átmegy nyilvános consensus kijelentésével kapcsolatos igéret-szerződéssé (Treugelöbniss», «Wette», «fides data», «fides facta»), amelyet «festuca» átadása mellett egyelőre még a gyám köt meg a vőlegénnyel, de a nemzetségi gyámsági hatalom meglazulásával az apa, illetőleg gyám helyett maga a menyasszony kötött kézadással («Handschlag»), esküvel és arrha-val, vagyis jegyajándékkal (pénzdarabok vagy gyűrű), mint igéret-szerződést, a vőlegénnyel. Ezen «Verlobung»-nak a gyám általi végrehajtása, teljesítése volt a germánjogi «Trauung» (traditio), amely a keresztény germánoknál a fenti (5., 6., 7.) cselekvények kiséretében ment végbe. A «Trauung» is, a nemzetségi gyámi hatalom («geborener Vormund») gyöngülésével, elveszti régi jellegét, a menyasszony maga választ egy gyámot («gekorener Vormund», «freigewählter Vormund»), aki őt vőlegényének átadja, de az atyjának (gyámnak) beleegyezésével.[2] Ezt *Sohm* «Selbsttrauung»-nak nevezi;[3] amely szerinte a középkor második felében, egészen a XIII. század elejéig kizárólagos alkalmazásban volt a germán népeknél, mígnem a XIII. század óta a pap általi «traditio» teljesen kiszorította azt, *Sohm* szerint azért, mert az egyház ettől fogva a maga részére, papja részére követelte a «gekorener Vormund» szerepét, míg addig a pap csakis megáldotta a házasságot, de nem végezte a «traditio»-t. *Sohm*[4] a trieri (1227. évi, 5. canon), prágai (1355. é., 50. c.) és magdeburgi (1370. é., 32. c.) zsinatoknak a laikusok által végzett copulatiók ellen kiadott tilalmaiban bizonyítékot lát amellett, hogy akkor még megvolt, bár szünőfélben, a világi «gekorener Vormund» által való traditio, copulatio szokása.

Sohm szerint a «Verlobung», ugyan a házasélet ténylegességét illetőleg, csak a jövőre irányult, mégis már házasságkötés volt, mert házas viszonyt, házastársi hűségi viszonyt eredményezett (a házasságkötés negativ hatásai), míg a «Trauung» (traditio,

[1] R. *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung. Weimar, 1875, 22—34. l.

[2] U. o. 34—58. l.

[3] Ha az atya bele nem egyezett, akkor a titkos Verlobung a «heimliche Ehe» = clandestinum matr. esete áll fenn, amelyet a középkori a germán világi jog érvényesnek, de büntetendőnek tartott. *Sohm* i. m. 52. l.

[4] U. o. 67. l.

copulatio) a házastársi tényleges viszonyt kezdi meg. *Sohm* szerint a germán népeknél a «Verlobung» felbonthatóság tekintetében épen olyan volt, mint a «Trauung» által végrehajtott házasság, a bontási okok egyformán érvényesültek a «Verlobung» vagy «Trauung» stádiumában levő házasságoknál.[1]

Sohm szerint *Gratianus*, valamint a germán házasságjog hatása alatt álló európai népek még a XII. század közepén is csak egyféle eljegyzést (desponsatio, sponsalia) ismernek és ez a germánjogi eljegyzéssel (Verlobung) volt egyértékes, mert vele — bár még felbontható — házasságot kötöttek és csak a házasság teljes felbonthatatlanságához tartották szükségesnek a «traditio»-t (benedictio-t, velatio-t)[2] vagy pedig, mint Gratianus, biblikus és dogmatikus indítóokból, a «copula carnalis»-t. És midőn a párisi theologiai iskola és a gallikán egyház *(Petrus Lombardus)* az itáliai egyházzal (ecclesia transalpina) és a bolognai iskolával szemben a «copula carnalis» által még nem consummált házasságnak is teljes és absolut felbonthatatlanságot követelt és ebből folyólag a germán jog hatása alatt álló egyházi életbe visszaállítani törekedett a felbontható római jogi «sponsalia»-t (promissio futuri matrimonii, sponsalia de futuro) és ezzel szembehelyezte a «sponsalia de praesenti»-t (desponsatio per verba de praesenti), és ebben már valóságos, befejezett és szentségi házasságkötést látott, amely a házasságot és pedig absolut felbonthatatlansággal (még a szerzetesi votummal szemben is) létesíti, akkor is (*Sohm* szerint) csak a germánjogi «Verlobung» alapmintáját alakította át «sponsalia de praesenti»-vé, amit még jobban szembetünővé tett III. Sándor pápának törvényhozói munkája, aki ugyan a nem-consummált házasság felbonthatóságát (mint alább látni fogjuk) megnehezítette, de a gallikán iskolának az ily házasság abszolut felbonthatatlanságára vonatkozó tanítását dezavuálva, a «copula carnalis» által consummált házasságra korlátozta az abszolut felbonthatat-

[1] U. o. 77. l.

[2] *Sohm* (i. m. 120. l. 22. j.) idézi cremonai Sicardus «Summa»-jából ezen esetet: az első «sponsa benedicta»-tól a sponsus többé el nem válhatott, ha később egy másik sponsa-val is kötött ünnepélyes házasságot és ezt (a 2-ikat) consummálta is. Ebből *Sohm* azt következteti, hogy még e Summa korában (1179—1181), tehát jóval Gratián után is, nem mindenütt recipiálták Gratianusnak a «copula» consummáló hatásáról való tanítását, hanem még tartotta magát a germánjogi felfogás, amely a «traditio puellae»-ben (ennek helyét foglalta el mindinkább a «benedictio»-val kapcsolatos papi traditio és copulatio) látta a házasság con summatióját.

lanságot. És épen ez mutatja, mondja *Sohm*, hogy a «desponsatio de praesenti» is még eljegyzés (Verlobung), consensus sponsalitius, nem pedig római jogi értelemben vett «nuptiae» («consensus nuptialis»), amelyben a házasok már a házasság ténylegességét megkezdenék és már nem csupán jogot adnának egymásnak a ténylegességnek a jövőben való megkezdésére. *Sohm* azért hibáztatja is *Petrus Lombardus*-nak, III. Sándornak és a decretalis jognak «sponsalia (desponsatio) de futuro» és «de praesenti» megkülönböztetését, ő mindakettőt «de futuro»-nak, vagy mindakettőt «de praesenti»-nek tekinti, a házasélet ténylegességére nem irányul a jelenben a «sponsalia de praesenti» sem.[1] Sőt *Sohm* úgy vélekedik, hogy a «sponsalia (desponsatio) de futuro» név alatt létesített eljegyzés még ma is nem római jogi értelemben vett «sponsalia» (promissio futuri matrimonii), hanem germánjogi desponsatio, csakis könnyebb felbonthatósággal (az eljegyzést a felek közös egyetértéssel felbonthatják, sőt több okból egyoldalúlag is) ; és erre nézve frappánsnak látszó bizonyítékul azt hozza fel, hogy a mai kánonjog is még a «sponsalia de futuro» után elkövetett «copula carnalis» esetén teljes házasságkötést vélelmez.[2]

Sohm szerint a házasság «benedictio»-ja ősrégi ; a templom előtti («in facie ecclesiae») «traditio» (copulatio) a X. században már megvolt ; a világi copulatio helyett a papi copulatio azonban csak a XIII. századtól fogva jön szokásba, ugyanakkor lőn beleszőve a «copulatio» ritusába a «consensus de praesenti» kitudakolása, illetőleg kijelentése.[3]

Sohm elmélete sok figyelemreméltó eszmét és adatot tartalmaz, bár a maga teljességében elutasító fogadtatásra talált a kánonistáknál, főleg *Friedberg*nél, *Scherer*nél és *Wernz*nél. Abban *Sohm*-nak igaza lehet, hogy a germán népek közt a középkorban a «desponsatio» által is már érvényes házasság köttetett,[4] ott és akkor, ahol

[1] U. o. 107—144. l.

[2] U. o. 143—144. l. *Friedberg* (Verlobung u. Trauung 53. l.) helyesen jegyzi meg, hogy az egyházjog nem az eljegyzésben vélelmezi a házasságkötést, hanem a «copula carnalis» által kifejezésre jutó «consensus maritalis»-ban vélelmezi a «maritalitas»-t. — Ismeretes, hogy ezen «praesumtio»-t, mely 1892. évig «praesumtio iuris et de iure» volt, XIII. Leo pápa szüntette meg a S. C. Inquis.-nak 1892. febr. 15. decretum-ával. *Sohm* 1875-ben írta könyvét.

[3] U. o. 132., 176. l.

[4] A házasságkötésnek «desponsatio» (sponsalia, desponsatio de praesenti) elnevezése egyenesen is amellett bizonyít, hogy a középkori egyház a desponsatio alatt (desponsatio canonica) házasságkötést értett és azért megkülönböz-

és amikor az valóban «consensus de praesenti» tartalommal birt. A trienti zsinat előtt ugyanis a házasságkötés nyilvánossági formája a particularis jogtól, szokástól függött.[1]

2. *Traditio-elmélet.* Eszerint a menyasszony «traditio»-ja és az azzal a középkorban kapcsolatos egyéb cselekvények (declaratio consensus, benedictio annuli, subarrhatio per annulum, copulatio) voltak a középkorban a házasságlétesítő cselekvények. Ezen elmélet képviselői: *Dieckhoff*,[2] *Friedberg*[3] és *Loening*;[4] a két előbbi

tette a házassági igérettől (sponsalia de futuro, desponsatio legalis — lex = római jog). — *Wernz.* (i. m. IV. k. 217. l. 83. j. nem fogadja el *Sohm* véleményét.

[1] V. ö.: W. *Hörmann*, Die trid. Trauungsform. 11. l.

[2] A. W. *Dieckhoff*, Die kirchliche Trauung. Rostock, 1878. 95., 104. l.

[3] E. *Friedberg*, Das Recht der Eheschliessung, 1865, 21. 94. 98. l.; Verlobung und Trauung. [Leipzig, 1876.] 25., 54. l. *Friedberg* (Das R. d. E. 25. 94. l., Verlobung u. Tr. 55. l.) szerint a papi copulatio eredetét a felek által felkért Fürsprecher» (orator, intercessor) szerepének köszöni, melyet a felek később a papra biztak. A «*Fürsprecher*» szerepe az volt, hogy a gyámnak és a házasfeleknek a házasságkötési cselekvényeknél, mint szertartó, kezükre járt, őket a sorban következő aktusra és szavakra figyelmeztette, tőlük a consensus-t kitudakolta. *Sohm* (i. m. 71. l.) ezzel szemben az «intercessor»-okban csak ünnepélyességi tanukat és szertartásrendezőket lát, akik önálló cselekvényt nem végeznek a házasságkötésnél. *Sohm* és *Friedberg* közt egyébként a papi copulatio eredete körül nem olyan nagy az eltérés, mintsem első pillanatra látszik. Mindketten ugyanis megegyeznek abban, hogy a XIII. századig a desponsatio-t a «mundoaldus» végezte, de ettől fogva az összeadás joga a házasfelek által szabadon választott egyénre ment át: *Sohm* szerint a felek által szabadon választott gyámra («gekorener Vormund»), *Friedberg* szerint az általuk szabadon választott «intercessor»-ra («Fürsprecher»), ki eleinte világi ember volt («Laiencopulation»), de később az egyház, nem érve be a papot addig egyedül megillető «benedictio»-val, az ezen szabadon választott kopuláló egyén szerepét magának, papjának vindikálta és tovább menve, el is tiltotta a laikusok által való copulatio-t. (*Sohm* i. m. 164. l. *Friedberg*,; Das Recht der Eheschliessung, 93—94. l.) — W. *Hörmann* (Die Tridentinische Trauungsform. Czernowitz, 1904. 18-25. l.) — ki egyébként a copula-elmélet híve — a «Fürsprecher»-ek eredetét az ó-kori germánok korába viszi vissza és ő ezen «Fürsprecher»-ekben a házasságkötésnek régibb, szokásból kiment közjogi formájának (házasságkötés közhatósági egyén előtt) maradványait látja, mert Brandileone (L'intervento dello stato nella celebrazione del matrimonio in Italia prima del Concilio di Trento, Napoli, 1894.; Oratori matrimoniali, Torino, 1894.; Nuove ricerche sugli oratori matrim. Torino, 1895. és több ujabb művében: lásd *Friedberg*, Kirchenrecht, VI. kiad. 473. l.) kutatásai szerint a langobárdoknál, a skandinávoknál és a frankoknál a házasság régebben a törzsi biróság előtt (a «thing» előtt), majd a grófi biróság előtt a birósági épületben («in mallo»), majd az egyes biró előtt, végre a «notarius» előtt köttetett úgy, hogy eleinte a társasbiróság egyik tagja (Schöffe), mint a «thing» képviselője,

főleg a traditio-val kapcsolatos consensus-kijelentést látja a házasságkötés lényegének.

3. *Copula-elmélet.* Képviselői a középkorban: *Hincmarus Rhem.* (lásd alább, a 8. §.-t), *Gratianus*;[5] ujabban: *Freisen*,[6] *Scheurl*,[7] *Hörmann*,[8] *Kováts* Gyula.[9] Ezen elmélet szerint a középkori keresztény házasságot az «affectus maritalis»-szal, házasságkötési szándékkal teljesített «copula carnalis» létesítette, a consensus mutuus csak a házasságkötési szándék kifejezése szempontjából birt

végre a fejlődés utolsó szakában a «notarius» végezte az «intercessor» (orator) szerepét, ami abban állott, hogy a felek consensus-át kitudakolta és jelen volt a mundium átadásánál és azt konstatálta, majd a mundium-hatalom megszünése (XII. század) óta az «orator» kérdez, összead és a házasságot kihirdeti. Ilyen közjogi természetű, a házasságkötés nyilvánosságát biztosító szerepök volt *Hörmann* szerint az «orator»-oknak. *Hörmann* tehát ezen ős-germán, közjogi irányú intézménynek az egyházra való átruházását látja (i. m. 24—27. l.) abban, hogy a felek házasságkötéséhez az egyház megkivánta a «*Tametsi*»-ben egy egyházi hatósági egyénnek («parochus»), mint a régi «orator» és világi copulans utódának, jelenlétét. És *Hörmann* szerint épen ezen szempont arra mutat, hogy míg egyrészről a trienti forma elrendelése, a régi közjogi germán házasságkötés behatása alatt, kimutathatóan francia befolyásra [a trienti zsinaton valóban *Guise* Károly biboros és IX. Károly francia király, valamint a francia püspökök sürgették leginkább a közjogi nyilvánossági formát (notarius!)] megy vissza, addig másrészt ép a «Tametsi» reformműve irányította az állam figyelmét is a házasságkötésnek ezen régi alkatára és az egyház és állam elválasztásának eszméje mind élénkebbé válván, az elválasztás a házasság terén is eleinte csak elméletben (a gallikán theoria: a «contractus» és a «sacramentum» elválasztásáról, az előbbi az állam, az utóbbi az egyház joghatósága alatt!), majd gyakorlatban is (polgári házasság) érvényre jutott. *Hörmann* szerint tehát a polgári házasságkötő hatósági közeg a régi «intercessor»-nak, illetőleg a «thing» képviselőnek az utóda; eszerint tehát a polgári házasság intézménye államjogi átalakítása a régi germán népjogi házasságkötési formának. *Hörmann* i. m. 8., 12., 24—27. l. Az «intercessor» útján való házasságkötés egyik, 1856. évig életben maradt, speciese volt a *Gretna-Green* és *Springsfield* skóciai falvak (az angol határon) kovácsa előtt kötött házasság (érvényes volt Angliában, mert az 1753. évi *Lord Hardwicke's* Act csak Angliára és Wales-re terjedt ki), ilyenek voltak a szepesi szászoknál is szokásos «Fürsprecher»-kötések. V. ö. *Friedberg*, Eheschliessung, 355, 425, 444, l., *Hörmann* i. m. 9. 33. l.; *Scherer* i. m. II. k. 211. l. 218. j.

[4] E. *Loening*, Geschichte des deutschen Kirchenrechts, II. k. 602. l.

[5] Causa XXVII. qu. 2., főleg dict. Grat. post. c. 34. ead. (Lásd alább: 8. §.) V. ö. *Freisen* i. m. 169., 170. l. *Hincmarus* felfogása szigorúbb volt Gratianusénál.

[6] *Freisen* i. m. 151—164., 205—219. l. *Freisen* (192., 206. l.) szerint Gratianus előtti időben a «non consummatum matrimonium» még nem hozta létre a ligamen «bontó» akadályát, sőt szerinte még III. Sándor («Licet praeter

jelentőséggel, mert ily szándék nélkül a «copula» csak egyszerű «fornicatio» volt volna. *Freisen* szerint a középkorban e felfogás a zsidó jogra támaszkodott és végigvonul az egész házasságkötési jogtörténeten egész Gratianus-ig, sőt fennáll III. Sándor után is a mai napig a «consummált» házasság felbonthatatlanságáról szóló jogi tételben.

4. A gallikán egyház «sponsalia de praesenti» elmélete. Képviselői : *Hugo a Sto Victore*, *Petrus Lombardus* és az őket követő gallikán egyház és párisi iskola. Álláspontjuk : a «consensus de praesenti» kijelentése által jön létre a felbonthatatlan házasság, amely még az egyik házasfél votum-a által sem bontatik fel, sem máskép fel nem bontható, amelynek teljességéhez nem kell sem traditio, sem copulatio, sem benedictio, sem copula carnalis.[1] Ezen elmélet szempontjából is házasságkötést lehet látni már a «desponsatio»-ban, ha az, germán népek közt, valóban «consensus de praesenti» tartalommal birt.

5. A *benedictio-elmélet* vagy *copulatio-elmélet*. Képviselői : *Tours-i Hildebert* († 1134), *Guilelmus Parisiensis* († 1249), *Petrus Paludanus* (Sent. l. IV., d. 5. qu. 2.), *Melchior Canus* († 1560), *Simon Vigorius* (a trienti zsinaton), és vele a trienti zsinat atyáinak egy

solitum» c. 3. de sponsa duor. és c. 2. de conv. coniug.) szerint is csak a benedicált házasság okozta a ligamen bontó akadályát, még csak úgy, hogy az ily házasok bármelyike szerzetbe léphet, és ha ez megtörténik, a világban maradt fél új házasságot köthet, minden más esetben azonban a benedicált «non consummatum matrimonium» III. Sándor szerint (*Freisennek* i. m. 191—192. l. interpretálása szerint) felbonthatatlan.

[7] *Scheurl*, Die Entwickelung des kirchl. Eheschliessungsrechtes, 56. l. *Scheurl* szerint a «copulatio» (Trauung) közvetlenül megelőzvén a «copula carnalis»-t, a copulatio is tekinthető házasságlétesítő cselekvénynek. Viszont a «sponsalia de praesenti»-nek házasságkötő erejét is elismeri *Scheurl*, de a házasság szentségi teljességéhez («die volle Sakramentalität der Ehe») a testi copula szükséges (i. m. 103. l.).

[8] W. *Hörmann*, Die desponsatio impuberum. Innsbruck, 1891. 3., 256. l. Hörmann más irányú álláspontjának (a «forma Tridentina» eredetét és természetét illetőleg) részletes ismertetését lásd fent : 3. j.

[9] *Kováts* Gyula, A házasságkötés, 1883, 188. l. — *Kováts* véleménye szerint a «sponsalia de praesenti» házasságkötés ugyan, de az általa létesített házasság még csak «initiatio coniugii» (i. m. 175. l.). Emlékeztetnek e szavak Gratianus álláspontjára : dict. post c. 34. C. XXVII. qu. 2.

[1] *Petrus Lombardus*, Libri Quattuor Sentent., l. IV. dist. 28. §. B. — Lásd alább, az 5. §. I. pontjában részletesen.

csoportja;[1] továbbá *Toletus*, *Estius*, *Maldonatus*, *Natalis Alexander*, *Concina*, valamint általában a XVII. és XVIII. századbeli gallikán és regalista theologusok és kánonisták (Launoy),[2] ujabban pedig *Fejér* György,[3] *Nuytz*, *Jesualdus* de Luca a Bronte.[4] Ezen iskola szerint szentségi házasság minden időben, a középkorban is, csupán az a házasság volt, amely a pap áldásában (hierologia, benedictio) részesült. A házasfelek kölcsönös megegyezése, szerződése csak profán dolog, amely nem lehet szentség; a szentséghez az egyház szolgája által alkalmazott «forma sacramenti» és ténykedés kivántatik. Nem a felek, hanem a pap, a «minister Sacramenti». Legélesebb védelmezője volt e tannak *Melchior Canus* az ő «De locis theologicis» cimű munkájában (libr. VIII. cap. 5.), amelyben ő már hivatkozik Guilelmus Parisiensisre, Paludanus-ra és az 1536. évi *kölni* tartományi zsinat (Hermann von Wied érsek, később lutherista apostata, alatt) véleményére; *Canus* ezenkívül bizonyítékul felhozza mindazon régibb kánonokat, amelyek a klandesztin házasságokat elvetik és tiltják. Ezen elmélet a *keleti egyházaknak* is uralkodó felfogása,[5] amelynek tételes jogforrásául VI. Leo (Philosophus, 912), 893. évi 89. novelláját szokták felhozni,[6] amelyben Leo előírja a «ἱερὰ εὐλογία»-t a házasságkötésnél. A Nyugaton azonban ezen elmélet hivei később már nem a «benedictio» (coronatio,

[1] V. ö. Bened. XIV., De synodo dioec. t. I. l. VII. c. 15. (1772. é. kiad. 236. l.), A. *Theiner*, Acta auth. Conc. Trid., II. köt. 237. l. — A *benedictio*-elmélet és a *copulatio*-elmélet közt való külömbségről lásd még az alább, a 14. §-ban mondottakat (V. alatt).

[2] Lásd ezekről részletesen: M. *Rosset*, De Sacramento Matrimonii 1895., I. köt. 245—247., 268—269. l. — A gallikánok ezen elméletet azért pártolták, mert így volt lehetséges elkülöníteni a házasságban a szerződést a szentségtől és az előbbire az államnak illetékességét védelmezni.

[3] Georgius *Fejér*, Matrimonium ex institutione Christi. Pestini, 1833. 29. l.

[4] *Scherer* i. m. II. k. 163. l. 1. j., *Rosset* i. m. 270. l.

[5] J. *Papp-Szilágyi*, Euchiridion. Nagyvárad, 1862. 411—143. l. — *Papp-Szilágyi* azonban megjegyzi, hogy vannak azért a keleti egyházban is olyanok, akik a házasságkötő feleket tekintik a «minister Sacramenti»-nek, de akik azért a papi benedictio-t a házasság érvényessége feltételének tekintik.

[6] J. *Zhisman*, Das Eherecht der orient. Kirche. Wien, 1864. 158—159. l., ahol *Zhisman* megjegyzi (159. l.), hogy a házasság euchologiája a görögöknél már Leót megelőzőleg is ősrégi szokás volt, de Leó tette a házasság államjogi kellékévé. *Zhisman* maga a jegyeseket tekinti a szentség kiszolgáltatóinak, a «forma Sacramenti»-t a coronatio-t kisérő szavakban («Coronatur servus Dei...»), látja, a «materia»t pedig az érvényes polgári szerződésben. — V. ö. *Schnitzer*, Kath. Eherecht, 1898. é. (Wéber, 5. kiad.) 150. l. — A görög jogfejlődéssel és doctrinális véleményekkel alább külön fejezetben foglalkozunk.

στεράνωμα) tényében és szavaiban, hanem a papnak kopuláló szavaiban («Ego vos coniungo in matrimonium in n. P. et F. et Sp. S.») látják a «forma Sacramenti»-t.

6. *A római egyház consensus-elmélete. Scherer*,[1] *Wernz*,[2] *Sehling*,[3] *O. Opet*[4] és a fent külön meg nem nevezett ujabb kánonisták képviselik ezen, már a természetjogban foglalt[5] és a római jog által is vallott («nuptias non concubitus, sed consensus facit»), az egyház által pedig mindig vallott, de III. Sándor óta félreérthetetlenül tartott felfogást, hogy a házasságot a külsőleg nyilvánított házassági consensus (consensus maritalis) létesíti, amely rendszerint szavakkal (verba de praesenti) vagy jelekkel történik, de a consensus megnyilatkozhatik más concludens tényekben (benedictio, traditio, cohabitatio quoad thorum et mensam).[6]

Ezen elmélet mellett bizonyítanak az egyházatyák művei, nevezetesen Szent Ambrusnak, Szent Ágostonnak, I. Leó pápának, Ps. Chrysostomus-nak (Opus Impf.) és I. Miklós pápának fent (5. §. III. alatt) idézett vagy alább még idézendő szövegei. Ezen elmélet látszik a legerősebb belső és külső bizonyítékokon nyugvónak, de ezenkívül ezen elmélet a keresztény ókor és a középkor közt megóvja a kapcsolatot, valamint az előbbinek kapcsolatát a római joggal.

[1] R. *Scherer* i. m. II. k. 166. l.

[2] F. *Wernz*, Jus Decretalium IV. k. 67., 211—213. l.

[3] E. *Sehling*, Die Unterscheidung der Verlöbnisse im kan. Recht. Leipzig, 1887. 176—183. l.

[4] *O. Opet*, Brauttradition und Konsensgespräch in mittelalterlichen Trauungsritualien, Berlin, 1910. 48. l.

[5] *Seherer* i. m. II. k. 163. l.

[6] *Wernz* a fősúlyt a szavakra helyezi és rendszerint («licite») csak süketeknél és némáknál enged meg egyéb jeleket (i. m. 71—72. l.), de ugyanott (72. l. 1. bek.) a concludens tények elől sem zárkózik el, sőt a «copula carnalis»-nak is elismeri (u. o. 29. l. és 159. l.) házasságlétesítő erejét. (XIII. Leó 1892. február 15. «Consensus» constitutio-jával csak — előző eljegyzés vagy feltételes házasságkötés esetében — az ellenbizonyítást sem türő jogvélelmet — praesumtio iuris et de iure — szüntette meg.) *Scherer* (id. mű II. k. 166. és 194. l. 138. j.) a concludens actusoknak (menyegzői ünnepélyességekben való részvétel, a gyűrű elfogadása, a menyasszony hazavezetése, asztal- és ágyközösség megkezdése, — v. ö. c. 11. X. II. 23, ahol III. Sándor az asztal- és ágyközösséget, nem magát a copula-t ismeri el concludens ténynek, «probatio ex fama»!) házasságkötő hetályát kifejezetten elismeri, és szerinte ilyen esetben nem is «praesumtus consensus»-ról, hanem «tacitus consensus»-ról van szó, amely csak annyiban látszik «praesumált-nak, mert ezen concludens tények végzése mellett kevesebb a biztosság a «consensus» fennállása és kijelentési szándéka iránt, mint az élőszóbeli kijelentésnél (de itt is lehet «simulatus consensus»).

Ezen elmélet szempontjából is lehetséges a «desponsatio»-ban házasságkötést látni, ha az (germán népek között) valóban «consensus de praesenti» tartalommal birt, amit azonban *Scherer* és *Wernz*,[1] általánosságban, szabályként megengedni nem hajlandók.

A consensus-elmélet keretében részletesen is meg kell emlékeznünk azon figyelemreméltó felfogásról, melyet *Opet* ad elő legujabban megjelent művében.[2] *Opet* véleménye ez: *a)* A középkori egyház tana szerint a házasságot a felek consensus-a hozza létre.[3] *b)* Ezen consensus-t az egyház régebben nem tudakolta ki kérdések alakjában, ezen ritust a Sacramentarium-ok (Leonianum és Gelasianum V. század, Gregorianum VII. század) sem ismerik, mert ezek csak a papi benedictio formuláját ismerik (ebbe beleértve a Leonianum-nak szavai szerint a jegyeseknek a «Pater noster» után és a nászáldás előtt való «velatio»-ját); a házasságkötést a Sacr.-ban foglalt egész szertartás mint megtörténtet már feltételezi.[4] A kérdezést tehát az egyház körülbelül a VIII—IX. században vette át a germán népeknek, főleg a langobard népnek szokásából és a XI. században általános használatba hozta. Ezen világi szokás a langobardokon kívül először ott lépett fel, ahol a nemzetségi gyám szerepe háttérbe szorulván, a nő beleegyezése a házasság érvényességéhez szükségesnek tekintetett. Mielőtt az egyház átvette volna e ritust, a világi szokás szerint az «interrogator» rendszerint egy a jegyesek, névleg a vőlegény rokonságához tartozó egyén volt, néha ilyenül papot is kértek fel, ami épen alkalmul szolgált a ritusnak egyházi receptio-jához.[5] *c)* A germán népek régi joga szerint a házasságot nem a consensus hozta létre, hanem a «Verlöbniss»-nek a «Trauung» (traditio) által való teljesítése,[6] amelyet a nemzetségi gyám, a muntewalt végzett. Ezen gyámi traditio («vormundschaftliche Trauung») ellen, ahol és míg szokásban volt, az egyháznak sohasem volt kifogása[7] (ezt Sohm ellenében mondja), azt a papok közreműködésétől mindig megkülömböztették. *Opet* szerint a «Laienkopulation» megtiltását tartalmazó (XIII. század

[1] *Wernz*, i. m., 217. l.

[2] *Opet*, Brauttradition u. Konsensgespräch in mittelalterlichen Trauungsritualen (Berlin, 1910.).

[3] U. o. 48. l.

[4] U. o. 106. l.

[5] U. o. 99—158. l.

[6] U. o. 121. l.

[7] U. o. 43. l.

eleje óta) törvények célzata nem a gyámi traditio, hanem a nem gyámi szerepben eljáró világi copulator-ok ellen irányul. (Opet i. h. 71. l, úgy látszik, laikus copulatio-ban csak egyes esetekben a papi copulatio-nak utánzását, világiak által való végzését látja.) A gyámi traditio-nál a nő az átadás tárgya, ő adatik át a vőlegénynek («dem Bräutigam antrauen»), míg a copulatio-nál már a nő a vőlegény mellett koordinált részese a copulatio-nak.[1] Az egyház egyébként (*Opet* szerint) nem is annyira a laikus copulatio-t, mint inkább az ezen copulatio-val járó clandestinitas-t akarta kiküszöbölni; és csak a XIV. században törekszenek a kánonok a laikusok kopuláló ténykedésének teljes háttérbeszorítására, arra való hivatkozással, hogy mivel a felek consensus de praesenti-je idézi elő a szentségi házasságot, ezen consensus körül, a szavak szuggerálására egyedül a pap hivatott; e kánonok egyébként gyakran már a benedictio-elmélet hatása alatt állanak. *d)* A gyámi traditio mellett az egyház, még az ókorba visszanyulólag, minden népeknél szintén gyakorolt egy traditio-t, papi traditio-t («geistliche Trauung»),[2] mely a menyegzői szertartások közé tartozott, nem birt házasságkötési jelentőséggel és abban állott, hogy az egyház őskora óta már az egyház püspökei és papjai, a papi benedictio-tól függetlenül (néha, így özvegyek összeadásánál, anélkül is), jogosultak voltak a menyasszonyt átvenni az ő szüleitől és átadni («traditio») a vőlegénynek, amiből azután később kifejlődött a kölcsönös átadás és összeadás, a «copulatio», és pedig nem talán a papi benedictio és a velatio szertartásából, hanem abból folyólag, hogy az átadásnál a pap a leány kezét a férfi kezébe tevén, az átadás egybefüzéssé lett.[3] Így érthető meg az, hogy Chilperich király Praetextatus rouen-i püspöknek szemére vetette, hogy a király fiával, Merovech-hel, összeadta az özvegy Brunhildát, Merovech-nek nagynénjét.[4] A papnak ezen traditor-szerepe nem azonos sem a Sohm-féle «gekorener Vormund» szerepével (hisz *Opet* szerint az ókori egyházba nyúlik vissza), sem a Friedberg-féle «Fürsprecher»-rel vagy a Hörmann-féle «intercessor»-ral vagy «orator»-ral (Trauungsver-

[1] U. o. 78—79. l.

[2] U. o. 91. l.

[3] I. m. 17., 87. l.

[4] *Gregorius Turon.*, Hist. Franc. 5, 18: «Quid tibi visum est episcope, ut inimicum meum Merovechum, qui filius esse debuerat, cum amita sua, id est patrui sui uxore, coniungeres?» Özvegyek nem részesülhetvén benedictio-ban, itt a papi ténykedés csakis papi traditio lehetett. *Opet* i. m. 85. l.

mittler). *e)* Annak bizonyítása végett, hogy az ókori egyházban és a középkor elején is már megvolt a papi traditio, *Opet* hivatkozik *Siricius* pápának (385—398) Himerius tarrac. püspökhöz írt levelére (c. 9.),[1] *Synesius* cyrenei püspök 105. sz. levelére,[2] valamint *Szent Ágostonnak* 255., Rusticus-hoz írt levelére.[3] További bizonyítékot (!) lát *Opet* a «leányadásnak» a nyelvhasználatban való állandó előfordulásában, valamint az újszövetségi szentirásnak egyes helyeiben (Eph. 5, 23.; I. Petr. 3, 6.; I Cor. 2, 2—5.), amelyek a nőt nem mellé-, hanem alárendelik a férfinak. Bizonyítékul hozza föl Opet *Judith* királynőnek összeadásánál a *Hinkmár* által használt formulát,[4] továbbá VIII. Jánosnak 323. levelét.[5] A XIII. és XIV. század óta már a Rituale-k állandóan tartalmazzák a papi traditio-t és annak formuláit.[6]

Opet véleménye, a főbb részeket illetőleg, elfogadhatónak látszik.

[1] (Lásd fent: 5. §. I. alatt.) *Binius*, Concilia, II. köt. 558. l. — V. ö. *Opet* i. m. 79. l.

[2] «Ἐμοὶ τοιγαροῦν ὅτε θεὸς ὅτε νόμος ἤτε ἱερὰ θεοφίλου χεῖρ γυναῖκα ἐπιδέδωκεν.» Latinul: Mihi enim tum Deus tum Lex tum sacra Theophili manus uxorem dedit. (Migne, Patr. Gr., 66. köt. 1485. has.) — Theophilus alexandriai patriarcha volt. Synesius 410. évben lett cyrenei püspökké.

[3] «Si enim tu, cum certissime noveris, etiamsi nostrae absolutae sit potestatis quamlibet puellam in coniugium tradere, tradi a nobis christianam nisi christiano non posse.» (Migne, Patrol. Lat., 33. köt. 1070. has.) Az előző szövegrészben *Szent Ágoston* azt említi, hogy nem igérheti még Rusticus-nak oda a fia részére megkért leányt («ut de puella, quam petis, nihil adhuc *audeam polliceri»)*, majd alább megismétli ezt: «quanto magis ego... quidquam de illius puellae connubio *spondere non debeo*».

[4] Judithnak, Kopasz Károly leányának, Edilvulf angol királlyal való 856. é. *Hinkmár* közreműködése melletti házasságkötésénél, egy fohász előrebocsátása és a hozomány («dotes») megáldása után, a gyűrűátadás és a papi traditio következik ezen szövegekkel:

«Accipe annulum, fidei et dilectionis signum, atque coniugalis coniunctionis vinculum, ut non separet homo quos coniungit Deus. Qui vivit etc.»

«Despondeo te uni viro virginem castam atque pudicam futuram coniugem, ut sanctae mulieres fuere» etc. (Steph. *Balusius*, Capitularia R. Fr. (Velence, 1773.) II. köt. 209. has.

[5] Itt VIII. János szemére veti Romanus ravennai érseknek, hogy Deusdedit hercegnek elvált feleségét összeadta más férfival: «uxorem alteri viro raptori in stupro utique tradidisses». *Opet* i. m. 90. l.

[6] *Opet* i. m. 16—20. l.

7. §. A klandesztin házasságok jogállása Gratianus előtt és Gratianus idejében.

A fent (5. §.) elősorolt cselekvények, főleg pedig a papi «benedictio», képezték a házasság nyilvános és törvényszerű megkötésének «pro liceitate et honestate» a keresztény ókorban illetőleg középkorban megkivánt kellékeit («coniugium legitimum»), melyeknek be nem tartása azonban közömbös volt a házasság érvényességére nézve. Ezt még a fenti elméletek képviselői is (a hierologia-elméletet és a copula-elméletet kivéve, mely utóbbi a copulát pótolhatatlannak nézi) elismerik, nevezetesen *Sohm* is, *Friedberg* is lehetségesnek mondják a középkorban is a «desponsatio», illetőleg «traditio» («copulatio») elmaradása esetében is.

Az ezen cselekvények teljes mellőzésével kötött házasság «clandestinitas» miatt kárhoztatott volt és az ágyasság jogvélelme alatt állott — amint azt *Tertullián* is fentid. (5. §. I.) szavaival (de pudicit. c. 4.) kifejezte már a III. század elején — de maga a cladestinitas nem tette a házasságot érvénytelenné. Vagyis más szóval: Gratianus előtt és az ő idejében a clandestinitas még csak tiltó akadály természetével bírt.

Lássuk az emellett szóló érveket:

1. Első és klasszikus hely a «*Collectio-Pseudo-Isidoriana*», amely *Evaristus* pápa (101—109. é.) nevén (epist. I.) a következő hamis decretalist[1] tartalmazza:

«Dilectissimis fratribus universis Africae regionis episcopis Evaristus.

Similiter custoditum et traditum habemus, ut uxores legitime viro iungantur. Aliter enim *legitimum*, ut a patribus accepimus et a sanctis apostolis eorumque successoribus traditum invenimus, non fit *coniugium*, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem habere videntur et a quibus custoditur, uxor petatur,[2] a parentibus propinquioribusque non sponsetur,[3] et legibus dotetur,[4] et suo

[1] P. *Hinschius*, Decretales Pseudo-Isidorianae, Lipsiae, 1863. 87—88. l. — E decretalisnak fenti szövegét (a címzést és az első mondatot kivéve) felvette Gratianus a Decretumba: c. 1. C. XXX. qu. 5. Fenti szöveg Hinschius után. Ugyane szöveget megtaláljuk Benedictus Levita-nál: Capitularia R. Fr., l. III. c. 363.

[2] Leánykérés. (1.)

[3] Desponsatio. (2.) — Bizonytalan az, vajjon germánjogi «desponsatio» és pedig «consensus de praesenti» tartalommal értendő-e itt, vagy pedig római jogi (consensus de futuro)? Az elsőnek több a valószinűsége, főleg egybevetve a szöveget I. Miklós pápának alábbi szövegével. [4] Dotatio. (3.)

tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus[1] a sacerdote benedicatur,[2] et a paranymphis, ut consuetudo docet, custodita et sociata a proximis tempore congruo petita legibus d[ot]etur et solemniter accipiatur,[3] et biduo vel triduo orationibus vacent et castitatem custodiant, ut bonae soboles generentur, et domino suis in actibus placeant. Taliter enim et domino placebunt, et filios non spurios, sed *legitimos*, atque haereditabiles generabunt. Quapropter filii carissimi, et merito inlustres, fide catholica suffragante, *ita peracta legitima scitote esse coniugia, aliter vero praesumpta non coniugia, sed aut adulteria aut contubernia aut stupra vel fornicationes potius, quam legitima coniugia esse non dubitate, nisi voluntas propria suffragaverit et vota succurrerint legitima*».[4]

Ezen hamis decretalisnak Pseudo-Isidor (IX. század közepe, 850. é. körül) által gyüjteményébe való felvétele azt bizonyítja, hogy Galliában a IX. század közepén ezen cselekvények kiséretében kötötték meg a házasságot, de azt is, hogy ugyanott e cselekvényeket a «consensus maritalis» rendszerinti jeleinek tekintették, de nem tartották azért a házasság érvényességéhez feltétlenül megkivánt kellékeknek, elmaradásuk esetében csakis nem tételezték fel, nem vélelmezték a házasság megkötését («contubernia», «stupra», «fornicationes», «non legitima coniugia»),[5] hacsak be nem bizonyosodott a távollevőnek vélelmezett «consensus maritalis»-nak mindazonáltal való létezése («nisi voluntas propria suffragaverit et vota succurrerint legitima»).[6]

[1] Oblatio Missae. (6.)

[2] Benedictio. (7.)

[3] Traditio dotis et sponsae. (5.)

[4] A decretalisnak folytatólagos, parenetikus részét itt elhagyhatjuk. Ezen kánonra a trienti zsinaton a francia Guise-párt sűrűen hivatkozott és pedig oly értelemezéssel, hogy a klandesztin házasságok érvénytelenségét e kánonban már Evaristus pápa dekretálta volna (persze még valódinak nézték Pseudo-Evaristus levelét és az egész Ps. Isidor-féle collectio-t !).

[5] A trienti zsinaton a fentemlített Evaristus-idéző francia püspökök a «vota legitima» alatt a szülők utólagos beleegyezését értették ; ők tehát a klandesztin házasság velejárójának és főbajának azt tartották, hogy ily esetekben a szülők megkerülésével, consensusa nélkül jön létre (őszerintök érvénytelenül) a házasság. Lásd például a verdun-i püspök érvelését : *Theiner*, Acta Conc. Trid., II. köt. 321. l.

[6] Feltünően megegyezik Pseudo-Isidorral a nem nyilvánosan kötött «desponsatio» (scil. de praesenti) értékelésében nemcsak *Tertullián* (de. pudic. c. 4. : «iuxta moechiam et *fornicationem* iudicari periclitantur»), hanem I. Kálmán magyar királynak törvénye is (decr. II. c. 15.) :

«De desponsatione coniugali in facie ecclessiae fienda. De desponsatione

2. Ugyszólván ugyanazon időben (866. é.) *I. Miklós* pápa a házasságkötésnek ünnepélyes cselekvényeiről így ír a bolgárokhoz («Ad consulta Bulgarium» c. 3.) :[1]

«Consuetudinem, quam Graecos in nuptialibus contuberniis habere dicitis, commemorare (sic !) prolixitatem styli vitantes, carptim morem, quem sancta Romana suscepit antiquitus et hactenus in huiusmodi coniunctionibus tenet Ecclesia, vobis monstrare studebimus.

[Nostrates tam mares, quam feminae, non ligaturam auream vel argenteam, aut ex quolibet metallo compositam, quando *nuptialia federa* contrahunt, in capitibus deferunt : sed post sponsalia, quae futurarum sunt nuptiarum promissio,[2] federa quoque consensu eorum, qui hec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur ;[3] et post, quam *arrhis* sibi sponsam per digitum fidei annulo insignitam desponderit,[4] *dotemque* utrique placitam sponsus ei cum scripto *pactum* hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit[5] (aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege diffinitum tale quid facere presumant) ambo ad

coniugali placuit sanctae synodo : ut omnis coniugalis desponsatio in *conspectu ecclesiae, praesente sacerdote, coram idoneis testibus, aliquo signo subarrhationis* et *consensu* utriusque fieret : aliter non coniugium, sed opus *fornicationis* reputetur.» (C. J. Hung, *Márkus*-féle kiad. I. köt. 126. l.)

Ezen törvény szerint Magyarországon a házasság államjogi törvényszerűségének kelléke volt a nyilvános megkötés : 1. a templom előtt, 2. a pap jelenlétében, 3. tanuk előtt, 4. gyűrű vagy más zálog átadása mellett, 5. consensus-kijelentéssel. Ha pedig mint particularis egyházjogi forrást tekintjük Kálmán törvényét, akkor azt mint házassági tiltó akadályt (impedimentum prohibens clandestinitatis) felállító törvényt tekinthetjük, amely a tiltó akadály sanctio-jává azt tette, hogy az előírt nyilvánosság nélkül megkötött házasság «opus fornicationis» (fajtalan cselekedet) gyanujába keverte az ilyen házasokat. Részletesen és tanulságosan tárgyal erről *Kováts* Gyula (A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint. Budapest, 1883. 6. és köv. l.). *Kovátsé* az érdem, hogy ő elsőnek mutatott reá Kálmán király törvényének igazi értelmére és nagy jelentőségére, synchronisticus jogtörténeti módszer kiséretében.

[1] Sev. *Binius*, Concilia, III. köt. 1. r. (Köln, 1618.), 521. l. — E szöveget, bár megcsonkítva, Gratianus is felvette Decretum-ába és pedig : a zárójelbe tett középső rész és a «Haec sunt» kezdetű rész : c. 3. C. XXX. qu. 5., az utolsó, zárójel közti rész («sufficiat . . .») pedig : c. 2. C. XXVII. qu. 2.

[2] Desponsatio (római jogi értelemben).

[3] Sponsalia de praesenti.

[4] Még mindig a sponsalia de praesenti ritusa (subarrhatio.).

[5] Dotatio (germánjogi értelemben). — *Freisen* szerint (i. m. 124. l.) a szöveg római jogi «dos»-t értene, germánjogi elemekkel.

nuptialia federa[1] perducuntur, et primum in ecclesia Domini cum *oblationibus*,[2] quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur, sicque demum *benedictionem*[3] et *velamen celeste*[4] suscipiunt], ad exemplum videlicet, quos Dominus primos homines in paradiso collocans benedixit eis dicens: Crescite et multiplicamini etc. Siquidem et Tobias antequam coniugem convenisset, oratione cum ea Dominum orasse describitur. Verumtamen velamen illud non suscipit, qui ad secundas nuptias migrat. Post haec autem de Ecclesia egressi *coronas* in capitibus gestant, quae semper in Ecclesia ipsa sunt solitae reservari. Et ita festis nuptialibus celebratis, ad ducendam individuam vitam Domino disponente de caetero diriguntur. [Haec sunt *preter alia*, que ad memoriam non occurrunt, pacta coniugiorum solempnia. Peccatum autem esse, si hec *cuncta* in *nuptiale federe* non interveniant, non dicimus], quemadmodum Graecos vos astruere dicitis, praesertim, cum tanta soleat arctare quosdam rerum inopia, ut ad haec praeparanda nullum his suffragetur auxilium,[5] ac per hoc [*sufficiat secundum leges solus eorum consensus*, de quorum[6] coniunctionibus agitur, *Qui consensus si solus nuptiis forte defuerit, caetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustantur*], Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas.»[7]

[1] Traditio.

[2] Missae oblatio. — De beleértendők a papokat illető, a nászmise alatt adni szokott «oblatio»-k.

[3] Benedictio.

[4] Velatio (copulatio) a nászmise alatt. Ebből a helyből világos, hogy, bár az I. Hadrián pápa által Nagy Károlynak ajandékozott és e király által Frankhonban is bevezetett «Sacram. Gregorianum»-ban nincs is már felemlítve (mint a Sacr. Leonianum-ban volt) a «velatio» cselekvénye, az mégis még megvolt a gyakorlatban; de mivel a velatio épen a nászmise «Pater noster»-je után feladott benedictio céljából és tartama alatt történt, a Sacr. Gelasianum és a Gregorianum külön nem, csakis a «benedictio»-t, említik. Az említett három régi Sacram. szövegét lásd: Migne, P. L. 55. k., 130., 74. k., 1213., 78. k. 261. has.

[5] Itt I. Miklós pápa a szegényeket érti, kiknek nincsen módjuk: koszorura, arrha-ra, dos-ra, irásbeli pactum dotale-ra, oblatio-kra.

[6] Friedberg C. C. J.-ában ezen szöveg olvasható: «sufficiat solus secundum leges consensus eorum, de quorum quarumque coniunctionibus...»— A «secundum leges» alatt mindenesetre a világi jog, talán csakis a császári jog (lex, νόμος) értendő.

[7] A fenti szöveg kétféle helyesírása onnét van, hogy a Gratianus által idézett szövegrészeket (zárójelek közti rész!) *Friedberg*-nek szövege után (Corpus J. C., ed. Friedberg) közlöm.

I. Miklós pápa ezen ügyiratának jelentősége még Ps. Evaristusénál is nagyobb, mert a római és itáliai egyházak, sőt legalább főbb vonásaikban, valószínűen az egyéb nyugati házasságkötési szokásait akarja a pápa a bolgárokkal közölni, mely közlés épen ezért feltünően megegyezik is a Pseudo-Isidoréval; abban is, hogy az elősorolt cselekvényeket nem tekinti a házasság érvényessége kellékeinek, — erre ugyanis elégségesnek és szegényebbeknél egyedül megkövetelhetőnek tartja a consensust, — hanem a házasságkötés rendszerinti ünnepélyességének. Azonban ezen felfogásnak Pseudo-Isidornál alkalmazott szigorúbb formulázása és a klandesztin házasságoknak megbélyegzése már hiányzik I. Miklós iratában (amit talán a görög disciplinához szokott bolgárokra való kiméletből lehet magyarázni), mert azt mondja, hogy bűntelen az, ha ez ünnepélyességek mind («cuncta»!) nem is tartatnak be a házasságkötésnél, továbbá azt is, hogy hiába tartják be az összes szokásos formaságokat, ha nincs meg a jegyesek consensus-a, amely a formaságok nélkül egyedül is létrehozza a házasságot («nuptiale foedus»).

3. *Gratianus* az ő «Decretum»-ában a Causa XXX. quaestio 5-ben tárgyal a klandesztin házasságokról. 11 kánonnal (köztük két Pseudo-Isidor-féle hamisítvány[1] és néhány egyéb apokrif, de régibb származású szöveg és néhány hiteles szöveg, köztük I. Miklós fenti szövegének első része) támogatva feltevéseit, állításait. Most itt minket nem ezen szövegek, hanem azon megjegyzések érdekelnek, melyeket Gratianus «de lege lata», vagy «de lege ferenda» e szövegekhez fűz.

Mindjárt a quaestio elején, a Pars I-át bevezető «dictum Gratianum»-ban ezt írja:

«*Quod autem clandestina coniugia fieri non debeant*, Evaristus Papa testatur, scribens episcopis Africae.» (ezután következik a fent idézett Pseudo-Evaristus-szöveg).

Majd ezen I. Pars (1—6. kánon)[2] végén e dictum áll:

«His omnibus auctoritatibus *occultae nuptiae prohibentur atque ideo*, cum contra auctoritatem fiunt nuptiae, *pro infectis haberi debent*».

Majd alább a IV. Pars-t[3] bevezető dictum így szól:

[1] Ezek: c. 1. (Ps. Evaristus, fent id. szöveg), c. 10. (Ps. Ev. másik szövege, ex epist. II.).

[2] E 6 kánon: Ps. Evaristus, Ps. Hormisdas (nem Ps. Isid. szöveg). Nicolaus I. (fenti irata), Pseudo-Leo (nem Ps. Isid. szöveg, id. fent: 5. §. III. 5.), Pseudo-Conc. Carthag. IV. (Statuta Eccl. ant.), Pseudo-Conc. Arelat. (Benedictus Levita-szöveg).

[3] A IV. Pars-hoz 3 kánont idéz: 1. Jul. Eparch. Novell. 67. c. 4., 2. Ps. Evaristus (Pseudo-Isidor), 3. Pseudo-Eleutherius (Angilramm-féle hamisítvány).

«Sed obiicitur premissis: Multa sunt, que prohibentur, que si fiant, ex postfacto convalescunt. Prohibentur voventes matrimonia contrahere, que tamen si contraxerint inviolata permanere oportet. Sic et clandestina coniugia contra leges quidem fiunt, tamen contracta dissolvi non possunt, quia ex legitimo voto subsequente corroborantur. Unde et Evaristus, cum dixisset: «aliter coniugia praesumpta non sunt, sed adulteria», addidit: «nisi voluntas propria suffragaverit et vota succurrerint legitima».[1]

«His ita respondetur: *Coniugia, que clam contrahuntur, non negantur esse coniugia*, nec iubentur dissolvi, si utriusque confessione probari poterunt: *verumtamen prohibentur*, quia mutata alterius eorum voluntate, alterius confessione fides iudici fieri non potest. Unde publice, cum alterius vota in alteram partem se transtulerint, pro priori coniugio, quod iudici incertum est, sentencia ferri non poterit. Incerta enim (ut Syxtus Papa scribit episcopis per Hispaniam constitutis) nemo pontificum iudicare presumat, et quamvis vera sint, non tamen credenda sunt, nisi que certis indiciis conprobantur, nisi que manifesto iudicio convincuntur, nisi que iudiciaro ordine publicantur. Hinc etiam Victor Papa scribit Theophilo episcopo etc.»

Majd a IV. Pars-nak és az *egész quaestio-nak végén* Gratianus így összegezi a klandesztin házasságokra vonatkozó XI. századbeli jogot:

«Ex premissis manifestissime colligitur, quod pro incertis a certis recedendum non est, nec in re dubia certa danda est sentencia. Cum autem fides dubiae rei, nisi testium approbatione vel legitima confessione iudici fieri non valeat, testes autem auctoritate Calixti Papae[2] de aliis causis vel negociis testimonium dicere non valeant, nisi de his, que sub eorum presentia facta noscuntur: *apparet clandestina coniugia ideo esse prohibita*, quia cum alter eorum coniugalem affectum se ad alterum habuisse negare voluerit, legitimis probationibus convinci non poterit, quibus deficientibus, iudicis sentencia rite absolutus, reatum adulterii

[1] Itt van azután applikálva a novella szöveg: «Hinc etiam in novellis: C. 9.: Si quis divinis tactis scripturis iuraverit mulieri, legitimam se eam uxorem habiturum, vel si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illa legitima uxor, quamvis nulla dos, nulla scriptura alia interposita sit».

[2] Itt I. Calixtus pápának (218—222) hamisított decretalisára hivatkozik, amelyet c. 15. C. III. qu. 9. alatt Gratianus felvett gyüjteményébe Pseudo-Isidor gyüjteményéből.

uterque incurrit, dum utroque eorum vivente aliis se copulaverint».[1]

Gratianus jogelvei a clandestinitas-ra nézve így foglalhatók össze:

1. Gratianus a XI. század közepén (1150.) a házasságkötés rendes, ünnepélyes és törvényszerű megkötése cselekvényeinek ugyanazon aktusokat tartotta, mint Pseudo-Isidor és I. Miklós pápa a IX. század közepén.

2. Gratianus is, épúgy, mint Pseudo-Isidorus és I. Miklós pápa, a házasság érvényességéhez szükségeseknek nem tekinti a felsorolt cselekvényeket, de I. Miklós pápával nem ért egyet abban, hogy e cselekvények egészen közömbösek és nem kötelezők volnának, hanem Pseudo-Isidor felfogását teszi magáévá, t. i., hogy e cselekvények, mint a házasságkötés nyilvánosságának,[2] törvényszerűségének, («vota legitima», Ps. Ev.) jogi biztosságának és birói bizonyíthatóságának eszközei betartandók.

3. Gratianus túlmenve Pseudo-Isidoruson és a Causa XXX. qu. 5. többi kánonjain, a házasságkötés kötelező nyilvánosságát negativ terminologiával is formulázza,[3] midőn ismételten kimondja a «clandestina coniugia» tiltottságát.[4]

[1] Mindezen Gratian-dictumok a Friedberg-féle C. J. C. kiadás után idéztetnek.

[2] A házasságkötés kötelező nyilvánosságát pontos terminologiával említik: 1. Ps. Hormisdas c. 6. (először Burchardnál): «benedictione accepta a sacerdote publice nubat in Domino» (c. 2. C. XXX. qu. 5.); 2. Ps. Arelatense Conc. c. 6. (Benedictus Levita hamisítványa a IX. század közepéből): «nec sine publicis nuptiis quisquam nubere vel uxorem ducere presumat» (c. 6. C. XXX. qu. 5.); továbbá: 3. Pipin király 755. é. Capitulare-jának 15. capitulum-a (Baluz. I. 123.); 4. Collectio Capitularium Caroli et Ludovici, l. VII. c. 55. (Ps.-Leo), c. 179., c. 462. (Ps.-Evar.).

[3] Pseudo-Isidor még «*legitimum coniugium*» terminologiát használ, így a Ps. Evaristus szöveget «*De legitimo coniugio*» summarium alatt, illetőleg széljegyzettel, közli. Petrus Lombardus (Sententiarum libri quattuor, libr. IV. dist. 28. §. 13.) a klandesztin házasságban is bizonyos mértékben «legitimum coniugium»-ot lát, midőn idézve a Ps. Evaristus szöveget, ezt fűzi hozzá: «Hoc autem non ita intelligendum est, tanquam sine enumeratis non possit esse legitimum coniugium, sed quia sine illis non habet decorem et honestatem debitam». Majd alább: «Sine quibus legitime fit coniugium, quantum ad virtutem, non quantum ad honestatem sacramenti». (Id. mű 1557. évi párisi kiad. 358. l.)

[4] Igy: 1. Dict. Grat. init. C. XXX. qu. 5., a Pars I. elején (idézve fent). 2. Summarium capitis 1. ead.: «Claudestina coniugia fieri non debent». 3. Summarium capitis 2. ead.: «Nuptias occulte celebrari non licet». 4. Summ. c. 6. ead.: «Sine publicis nuptiis nullus ducat uxorem». 5. Dict. Gratiani

4. A «clandestinitas» tiltó akadálya tehát anyagilag fennállott ugyan már Gratianus előtt, Galliában legalább is a IX. századtól kezdve (Pseudo-Isidor), de alakilag házassági tiltó akadályként való felfogása és formulázása először Gratianusnál jelentkezik és Gratianus jogkönyvének elterjedésével lőn a latin egyházban, bárcsak lassú receptio útján, elfogadva az iskola tanításában és az egyházi joggyakorlatban.

5. Gratianus a klandesztin házasságot is felbonthatatlannak tartja (lásd : dict. Grat. Pars. IV. init., post c. 8. C. XXX. qu. 5. és c. 46—50. C. XXVII. qu. 2.), de be nem bizonyíthatósága miatt, egyik házasfél tagadása esetén, a biró által figyelembe nem veendőnek mondja.

6. Két egymásutáni házasságkötés esetében Gratianus az előbbi házasságot felbonthatatlannak csakis akkor tartja, ha *a)* vagy «raptus» után jött létre a második házasság,[1] *b)* vagy ha az első «desponsatio» már egyházi áldásban részesült («ducta, velata et benedicta») ;[2] vagy ha *c)* az előbbeni már copula carnalis által consummáltatott (erről a következő szakaszban bővebben lesz szó).

7. Gratianus még nem különbözteti meg a clandestinitas két faját : *a)* a teljesen tanúk nélkül kötött házasságokat és *b)* a bár tanúk által bizonyítható, de a szokásos és előírt egyházi ünnepségek nélkül megkötött házasságokat ; ő a clandestinitas alatt mindakettőt látszik érteni, viszont azonban a «publicae nuptiae» alatt első sorban ugyan a Ps.-Isidor és I. Miklós utáni idézett copulatio-ritus-t érti az egész quaestio-n (C. XXX. qu. 5.) keresztül, de annak végén a dictumban mégis csak arra látszik súlyt fektetni, hogy a házasságkötés tanúk előtt történjék és ezekkel bebizonyítható legyen.

8. §. III. Sándor pápa döntése a lombardiai copula-elmélet és a gallikán sponsalia-elmélet közti vitában, és a clandestinitásra vonatkozó jogfejlődés III. Sándortól a trienti zsinatig.

I. A XII. század második felében a theologia és a kánonjog művelői a házasságot létesítő cselekvény tekintetében két elmélet között oszlottak meg (a fent : 6. §. alatt említett germánjogi desponsatio és a

az I. Pars végén (idézve fent). 6. Dict. Grat. a IV. Pars elején és végén (idézve fent).

[1] c. 46—49. C. XXVII. qu. 2.

[2] c. 50. C. XXVII. qu. 2. (Siricius papa ad Himerium.)

traditio-elméletek ujabb keletűek, a tiszta consensus-elmélet, mint elmélet, pedig épen az itt tárgyalandó vitából fejlődött ki): *a bolognai jogi iskola* és vele a lombardiai és (részben) az egész itáliai egyház *(ecclesia transalpina)* a copula-elmélet híve volt, mig a *párisi theologiai iskola* és vele a gallikán egyház *(ecclesia cisalpina)* a «sponsalia de praesenti» elméletet követte; *a lombárdok* a maritalis affectusszal teljesített testi copula-ban látták a házasságlétesítő cselekvényt, amely után a házasság felbonthatatlanná is válik és minden ujabb házasságkötés érvénytelenné, a *franciák* a «sponsalia de praesenti»-ben jelölték meg a házasságlétesítő aktust, mely után a házasság felbonthatatlan és bármely ujabb házasságkötés érvénytelen.

A lombardiai álláspontnak főképviselője maga *Gratianus* (†1159), a Decretum szerzője,[1] a bolognai kánonjogi iskola alapítója volt; tanítását a Decretum-nak causa XXVII. quaestio 2-jében adja elő. Szerinte a házasság csak megkezdődik («coniugium initiatum») a «desponsatio» által (egész érvelése germánjogi értelemben vett desponsatióra vall, de a támogatásu felhozott auctoritások némelyike római jogi értelemben vettl desponsatióról szól),[2] de teljessé csak a «copula carnalis» által válik (coniugium perfectum, ratum).[3] A «coniugium initiatum»

[1] A Decretum-ot *Schulte* szerint, *Gratianus* 1139—1142 közt szerkesztette (Fr. v. *Schulte*, Geschichte der Quellen I. k. 48. l.). — Petrus Lombardus a «Libri quattuor Sent.»-ban már felhasználta Gratianus művét, bár névszerint nem is idézi. *Schulte* véleménye még az volt, hogy Lombardus régibb Gratianusnál, de ujabban e vélemény mindjobban veszít hiteléből; így ellene nyilatkozik *Scherer* is: i. m. I. k. 244. l. 7. j. Lombardus (Sent. I. dist. 19, 13.) Eugenius pápa (III. Eug. 1145—1153.) egy intézkedését is említi, tehát 1145-nél előbb semmiképen sem írhatta Lombardus a Sententia-kat. A kánonisták rendszerint ugyan 1150. évből származtatják a Decretum-ot, ezen feltevés mellett tehát Gratianus felhasználhatta volna Lombardust, de a Gratianus C. XXVII. qu. 2.-nek és a Lombardus Sent. IV. dist. 27., 28-nak összevetése kétségkívülivé teszi a Decretum időbeli elsőségét és a Decretum-nak Lombardus által való felhasználtatását. [V. ö. Realencykl. für protest. Theol. und Kirche, X. köt. 17. l. *(Wasserschleben* és *Schulte)*, XI. köt. 631. l. (R. *Seeberg.)*] Lombardus (i. h.) a «dict. Gratiani»-ból is (C. XXVII. qu. 2.) hosszú részleteket idéz mint «*quidam*» néven nevezett egyéneknek (szemmelláthatólag csoportot, iskolát ért alatta) állításait, de kivonatolja a Gratianus által felhozott kánonokat is; ha tehát régibb volna Lombardus, e dolog érthetetlen volna.

[2] *Scherer* i. m. II. k. 169. l.

[3] Dict. Grat. ad c. 34. C. XXVII. qu. 2., a III. Pars elején, a dictum végén: «Sed sciendum est, quod coniugium desponsatione *initiatur*, commix-

még felbontható, a copula által végrehajtott házasság már felbonthatatlan; csakis a «velata et benedicta sponsa»-tól való elválást tartja Gratianus még tiltottnak (indissolubile coniugium propter illiceitatem «violationis benedictionis»), de ezt is csak ezen okból: «Talium enim discessione violatur benedictio, quam nupturae sacerdos imponit». (Eredetileg *Siricius* pápa szavai).[1]

Gratianus az ő elméletének igazolására legrégibb tanúkul *Ambrosiusra*,[2] *Chrysostomusra*,[3] *Hieronymusra*,[4] *Szent Ágostonra*,[5] *I. Leo pápára*[6] és *Chrysost. opus imperfectum* szerzőjének homiliá-

tione *perficitur*. Unde inter sponsum et sponsam coniugium est, sed *initiatum*; inter copulatos (értsd: a «copula carnalis»-t!) est coniugium ratum». V. ö. *Scherer* i. m. 91. l. 18. j., 169. l. 24. j.

[1] Dict. Grat. ad c. 50. ead. (Siric. pápa ad Him. c. 4.)

[2] Az Ambrosius-szöveg (c. 36. ead., Ambr., In libro de Patriarchis) kedvez a copula-elméletnek, de apokrifnek látszó szöveg, mely nincs meg Szent Ambrus műveiben; c. 5. ead. (in libro de instit. virginis c. 6.) authentikus szöveg, de épen e szöveget Gratianus is, mint az ellenkező elméletnek (consensus-elmélet) tanuját idézi.

[3] A két Chrysostomus-szöveg (c. 42. 43. ead., Chrys. Hom. IV. ad. c. 1. Matth. v. 18.), mind a két szöveg, Szent *József* és *Mária* közti házasságnak «*házassági*» jellegét *tagadja*. A c. 43-ban jellemző *Chrysostomusnak* azon felfogása, hogy ha a Szűzanya Szent Józseffel valóságos házasságban lett volna, akkor a kereszten függő Jézus nem ajánlhatta volna a Szűzanyát Szent János apostolnak oltalmába, mert ezáltal (sic! feltételezi Szent Józsefnek életbenlételét Jézus halálakor!) házassági elválásra buzdította volna. Ugyanezen érvet már *Ambrosius* is felhozta: De instit. virg. c. 7. (lásd: *Freisen* 84. l.)

[4] C. 37. 40. ead. (Hieron. Super Abdiam és: Super Matthaeum.) Az *előbbi* helyen (caput incertum!) csakis a zsidó házasságkötésnek, ezen Ps. Hieronymus szerinti két alkotó eleme (conventio, commixtio) említtetik; a *második* helyen (c. 40.) *Hieronymus* valóban tagadja, hogy Szent József és Szűz Mária közt valóságos házasság lett volna és csak jegyességet enged meg.

[5] C. 3. 9. 10. 16. ead. A c. 3. szövege compilatio Szent *Ágoston* különböző műveiből és Szent József házasságesete kapcsán kimondja: «Consensus ergo cohabitandi et individuam vitae consuetudinem retinendi interveniens eos coniuges fecit». A consensus-t a copula-ra is kiterjeszti, de az Istennek a Szűzanya által igért szűzesség Máriában isteni sugallatra érintetlen maradt, majd Jézus szűzi születése után Szent József és Mária (ő előbb csak szívben fogadta a szűzességet) szóval is szűzességet fogadtak. A c. 9. 10. a «*de bono coniugali*» műből (l. 1. c. 11.) van véve. Mindkét helyen ismét azt bizonyítja, hogy Szent József és Szűz Mária közt *valóságos házasság* volt. (*Freisen* i. m. 153. l. e helyeket is igyekszik a copula-elmélet értelmében magyarázni.) A c. 16. ead. a copula-elméletnek kedvező, de nem authentikus Ágoston-szöveg, amely, úgy látszik, a következő (c. 17.) kánon summáriumának megkettőzéséből származott. V. ö. Notationes Correct. Rom. ad c. 16.

[6] C. 17. ead. (Leonis I. epist. 90., al. 92., ad Rusticum Narbon c. 4.)

jára[1] hivatkozik, amelyek közül, itt alul a jegyzeteknek tanusága szerint, elsődlegesen és közvetlenül egyik authentikus szöveg sem szól a copula-elmélet mellett,[2] másodlagosan és közvetve pedig egynéhány csakis annyiban, amennyiben a copula kizártsága miatt tagadják azt, hogy Szent József és Szűz Mária közt valóságos házasság volt volna.[3] *Gratianus* ezen másodlagos érvvel azonban

Gratianus ezen *Leo-szöveget* egy «*non*» szócska hozzáadásával közli (*Burchard* és *Ivo* még «non» nélkül idézik), továbbá nála az utolsó «*mysterium*» szó «ministerium»-mal van helyettesítve, ami a copula-elméletnek kedvező értelmet ad a szövegnek. A *helyes olvasás ez* : «Quum societas nuptiarum ita ab initio constituta sit, ut praeter sexuum coniunctionem (*Gratianus* ide szúrja be a «non» szócskát) haberet in se Christi et Ecclesiae sacramentum, dubium non est, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua non docetur nuptiale fuisse mysterium». (*Gratianusnál*: «ministerium».) Leo pápa tehát a testi egyesülésben a házasság alsóbbrendű kötelékét látja, míg a hitvesek lelki egyesülésében, ami már a házasságkötéssel történik, látja a «nuptiale mysterium»-ot, amely utóbbi a Krisztus és az egyház közti egyesülést jelképezi. Leo ezen helyére látszik utalni *Hugo a Sto Victore* distinctiója az «*amor coniugalis*» (felsőbb rendű kötelék) és a «commistio carnis» közt, amelyet más helyen «sacramentum coniugii» (felsőbb rendű kötelék) és «*sacramentum coniugalis officii*» (alsóbb rendű kötelék, a testi copula) néven is nevez. V. ö. *Reiner* J., Az egyházi házasságkötési jog tanának kifejlődése, 1908., 74—76. l., *Scherer* i. m. II. k. 91. l. 18. j.

[1] C. 1. 4. ead. (auctor Arianus «Operis Imperfecti» : homil. XXXII. in Matth., fin. saec. VI.). Mindkét szöveg a copula-nak a házasságkötésre való közömbösséget állítja : «Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas.s

[2] A copula-elmélet valódi eredete *I. Leo* pápa idézett levelének téve« magyarázata alapján a *Hincmarus előtti időbe megy vissza ;* a frank birodalomban *Hincmar* (De divortio Lotharii, De nuptiis Stephani) az első képviselője a copula-elméletnek, ő ezen elméletet alkalmasnak vélte arra, hogy a házasság felbonthatatlansága és az impotentia miatt való házasságbontások közti ellenmondást megoldja. Hincmarus is I. Leóra hivatkozik, még a «*non*» szócska nélkül. *A római egyház a XII. század közepéig nem ismerte el ezt* az ó-gallikán *copula-elmeletet.* (V. ö. *Sehling*, Die Unterscheidung, 24—25., 39. 43—45. l.) Hincmarus-copula-elmélete szigorúbb volt a későbbi bolognainál, mert szerinte a nem consummált házasság egyáltalában nem is házasság, míg *Gratianus* és követői azt is, bár csak megkezdett, házasságnak (matr. initiatum) tekintették. (I. m. 74. l. 4. j.)

[3] *Gratianus* (c. 29. ead.) a maga álláspontja melletti érvet lát a házasságnak impotentia miatti elválasztásában is, mert szerinte azért bocsátható új házasságra az impotens félnek házastársa, mert az első házastársával nem consummálhatta a házasságot és így házassága felbontható. *Gratianus* még nem «impedimentum dirimens antecedens»-nek, hanem csak felbontási oknak tekinti az impotentiát, és ilyennek akkor is, ha «superveniens» is az, csak jelentkezzék (az impotentia) még a «consummatio matrimonii» megkisérlése előtt. V. ö. *Freisen* i. m. 167. l.

a maga elméletét nem igazolhatta be, mert a consensus-elmélet álláspontjáról is tagadásba volt vehető az, hogy a Szent József-féle házasság valóságos házasság volt, mert ha maritalis consensus-ba belefoglaltnak vétetik a copula «tényleges» jövő teljesítésére való «*szándék*» is, akkor a Szent József-féle házasság nem házasság, míg ha a maritalis consensus-nak csak a copula-ra vonatkozó jog átadására, illetőleg elfogadására kell vonatkoznia (ez ma az elfogadott felfogás !), akkor a Szent József és Szűz Mária közti házasság, vagy más ilyen, még a mindkét oldalról szüzességi fogadalom mellett kötött házasság is, valóságos házasság, az ilyen consensus mellett a házasság érvényesen köttetik meg, de ténylegessége, testi végrehajtása ütközik (más, erkölcsi cimen) akadályba.

Gratianus az imént említett közvetett érven kívül még egy másik ilyen érvet is felhoz, t. i. azt, hogy a még nem benedicált és copula-val végre nem hajtott házasság felbontható és pedig : 1. ha az egyik fel szerzetbe lép,[1] 2. ha az egyik fél a házasság consummálása előtt impotenssé válik,[2] 3. ha az egyik fél a másiknak tudta nélkül incestust követ el (a nem tudó fél új házasságra kap jogot),[3] 4. ha az elrabolt és még testileg meg nem ismert «sponsa»-t a sponsus többé visszafogadni nem hajlandó[4] (a raptus-ba bele nem egyező és előbbeni jegyesétől visszautasított sponsa új házasságra léphet).

Gratianus copula-elméletét a Decretum magyarázói és Gratianusnak utódai : a bolognai kánonjogi iskola mesterei évtizedeken át védték, így : *Paucapalea* (Summa),[5] *Rolandus* (Summa-Stroma),[6] *Rufinus* (Summa),[7] *Joannes Faventinus* (Summa),[8] *Simon de Bisiniano*,[9] *Sicardus Cremonensis* (Summa)[10] stb.

[1] C. 19—28. C. XXVII. qu. 2.

[2] C. 29. 31. C. XXVII. qu. 2. *Gratianus* utódai (v. ö. *Freisen* i. m. 171. l. 13. j.) a benedicált «non consummatum»-ot is felbontották előzetes és utólagos impotentia esetében. Maga *Gratianus* (c. 25. ibid.) a házasságot utólagos impotentia esetében csak akkor tekintette felbonthatónak, ha az első copula előtt állott be az impotentia, *Gratianus* szerint persze ez is előzetes impotentia azért, mert szerinte a házasság végleges megkötése a copula-val történik.

[3] C. 32. ead.

[4] C. 33. ead.

[5] *Freisen* i. m. 173—174. l.

[6] U. o. 174—178. l. *Freisen* (i. m. 176—177. l.) megjegyzi, hogy *Rolandus* már a «*Stroma*»-ban sem ért egyet mesterével a «sponsa duorum» kérdésében : *Rolandus* ugyanis már francia befolyás alatt áll, mert az első nem-consummált

Ezen iskola kifejlett (Gratianusnál későbbi) tanítása szerint a nem-consummált házasságot a votum-on kívül még 8 okból lehetett felbontani,[1] és ezek között nevezetesen: ipso facto is felbontottnak tekintettek minden nem-consummált házasságot (desponsatio de praesenti), ha egy második consummált eljegyzés (desponsatio de futuro) vagy házasság (desponsatio de praesenti) következett reá.[2] *Rolandus* ez utóbbi felbomlást (per consummatum alterum) nem fogadja el és egyébként is csak öt esetben (votum, impotentia, morbus, raptus sponsae, captivitas viri)

desponsatio után kötött második consummált desponsatio-t minden esetben hatálytalannak mondja, még ha az előbbi benedicálva nem is volt; de azért *Rolandus* sem tulajdonít még bontó erőt az első desponsatio-nak. *Rolandus* az ő későbbi «*Sententiae*» című munkájában már egészen feladja a Gratianus-féle felfogást (*Reiner* i. m. 111. és k. 134. és k. l.) és pedig: 1. A «Summa»-ban (Stroma) még ő is «initiatum» és «ratum» («consummatum») matrimonium közt tesz különbséget, de nem ismer kétféle, *csakis egyféle* (nem római jogi) *desponsatio*-t, a «*Sententiae*»-ben ezt (római j. desp.) is említi «*fides pactionis*» néven (= sponsalia de futuro») és szembehelyezi a «*fides consensus*»-sal (= sponsalia de praesenti). 2. A «*sponsalia de praesenti*» (= matr. initiatum) a «*Sententiae*» szerint már teljes és pedig szentségi házasság, míg a «*Summa*» szerint a «matr. initiatum» csakis jogi kapcsolatot hoz létre («fides desponsationis»), a «matr. ratum» (= consummatum) pedig a testi és vele a szentségi kapcsolatot hozza létre. 3. A «*Sententiae*»-ben Rolandus *csakis érvénytelenségi okokat* ismer, de semmiféle felbontási okokat sem ismer (szigorúbb a pápasága alatt elfoglalt, még későbbi álláspontjánál is), még a «non consummatum» esetében sem, míg a «*Summa*»-ban a felbonthatóságot tanítja, némi (fenti) megszorítással.

[7] U. o. 182—183. l. *Rufinus* a «velatio et benedictio» után is még felbonthatónak mondja az első nem consummált desponsatio-t, ha a második consummálva lőn. *Rufinusra* jellemző azon állítás, hogy a «consensus de praesenti» is csak jövőre vonatkozhatik, mert a *consensus tárgya a copula*. V. ö. *Reiner* i. m. 127. l.

[8] U. o. 183—184. l.

[9] *Scherer* i. m. 551. l. megjegyzi, hogy Joannes Fav. és Simon de Bis. tanítása szerint csak két okból bontható fel a «non consummatum», és ezek: religio et maleficium.

[10] *Freisen* i. m. 186—7. — *Sicardus* (1179—1181.) már csak szórványos lombárdiai szokásként említi azt, hogy egy második consummált desponsatio miatt felbomlott az első nem-consummált desponsatio, feltéve, hogy ez nem volt még benedicálva. Igy vélekedik a benedicált, első desponsatio-ról az 1160—1180 közt írt «Summa Parisiensis» szerzője is. (V. ö. *Scherer* i. m. II. k. 195. l. 144. j.) *Sicardus* azonban már említi a pápa (III. Sándor) decretumát, amely az első desponsatio felbonthatatlanságát állítja.

[1] *Scherer* i. m. II. k. 550. l. 27. j.

[2] U. o. 550. l., *Reiner* i. m. 115—116. l.

engedi meg a «non consummatum»-nak felbontását.[1] Sőt *Rolandus* és a *Summa Coloniensis*[2] szerzője azt írják, hogy a római egyház tartja már csak egyedül azt a tant, hogy a nem-consummált első desponsatiót felbontja a 2-ik consummált desponsatio.

A bolognai kánonjogi iskola álláspontját (copula-elmélet és a nem-consummált házasság felbonthatósága) az «*ecclesia Transalpina*», vagyis: az itáliai egyház álláspontjának nevezték el Franciaországban («ecclesia Gallicana»), a párisi theologiai iskolán.

A párisi theologiai iskola mesterei az egyháznak a házasságlétesítő cselekvényről ősrégi idők óta,[3] a római joggal egyetértőleg, vallott elvére («consensus facit nuptias») nyúltak vissza a XII. század elején, mellőzve a nagynevű frank érseknek: rheimsi *Hincmarus*-nak († 882) a copula-elméletnek kedvezni látszó tanítását.[4]

[1] *Reiner*, i. m. 176. l.

[2] *Scherer* II. k. 549. l. 26. j. — A «Summa Parisiensis» szerzője pedig (*Scherer* II. k. 195. l. 144. j.) azt írja, hogy a francia egyház («ecclesia Franciae») ily esetben az első «non consummatum»-ot, ha benedicálva volt, tekintette fennállónak a második «consummatum coniugium»-mal szemben, míg a római egyház ellenkezőleg jár el.

[3] A consensus-elmélet tanui a régi egyházból: 1. *Sz. Ambrus*, De institutione virginis c. 6. nr. 41. (c. 5. C. XXVII. qu. 2.): «Cum enim initiatur coniugium, hinc coniugii nomen adsciscitur; non enim defloratio virginitatis facit coniugium, sed pactio coniugalis». — 2. *Sz. Ágoston*. De bono coniugali I. 11.: «Coniux vocatur a prima desponsationis fide, quam concubitu non agnoverat nec fuerat cogniturus, nec perierat, nec mendax manserat coniugis appellatio, ubi nec fuerat nec futura erat carnis ulla commixtio». (c. 9. C. XXVII. qu. 2.). Lásd Ágoston egyéb helyeit: *Reiner* i. m. 18—19. l. — 3. *I. Leo pápa*, Epistola 90 (al. 92.) ad Rusticum Narbon: c. 4. (Idéztem már fent Gratianusnál) = c. 17. C. XXVII. qu. 2. — 4. *Ps. Chrysost.*, Opus imperf. Homil. XXXII. (c. 1. 4. C. XXVII. qu. 2.). — 5. *I. Miklós pápa*, Ad consulta Bulgarorum, c. 3. (c. 2. C. XXVII. qu. 2.): «Sufficit solus secundum leges consensus eorum, de quorum quarumque coniunctionibus agitur. Qui solus si defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur.»

[4] *Scherer* i. m. II. k. 91. l. 18. j., 169. l. 21. j. — *Sehling* szerint (Die Untersch. d. Verl. 45—47. l.) *Hincmarus* volt az, aki I. Leónak általa még hamisítatlanul idézett, de így is a copula-elméletnek kedvező értelemben magyarázott levele alapján (epist. ad Rusticum: c. 12. C. XXVII. qu. 2. és c. 17. C. XXVII. qu. 2.) formulázta a copula-elméletet. Láttuk fent, hogy I. Leo levelének hiteles szövege épen ellenkező eredményre vezet. *Scherer* szerint Hincmarus nem mondható a copula-elmélet megalapítójának, ő valóságos házasságnak tartotta a «non consummatum»-ot is. *Sehling* véleménye elfogadhatóbbnak látszik. V. ö. *Scherer* II. k. 169. l. 22. j.

Chartresi Ivo († 1117)[1] nyomain már champeaux-i *Vilmos*[2] († 1121) és *Abaelard*[3] († 1142) párisi tanárok a «consensus facit nuptias» elvét vallották. Kiforrott iskola-elméletté azonban e tant *Hugo a Sto Victore*[4] († 1141) és főleg *Petrus Lombardus* († 1164) párisi tanárok fejlesztették ki.

Petrus Lombardus az ő 1147—55. évek közt közti időben kiadott «Quattuor libri sententiarum»-ban (l. IV. dist. 26., 27., 28.) fejti ki a párisi iskola és a gallikán egyház álláspontját és már, az egyszerű (római jogi) eljegyzéstől megkülönböztetőleg, használja a házasságkötésnek megjelölésére e kifejezést: «*desponsatio habens consensum de praesenti*», míg a római jogi eljegyzést: «desponsatio ubi est compromissio viri et mulieri de contrahendo (jövőben!) matrimonio, non est autem ibi consensus de praesenti»,[5] amiből származott a XII. század végén (Dél-Franciaországban) a «*sponsalia de futuro*», «*sponsalia de praesenti*» ma is használatos terminologiája.[6]

[1] *Reiner* i. m. 65—67. l. — *Sehling* (Die Unterscheidung 47—48. l.) *Ivo*-ban látja a Hincmarus-féle szigorú copula-elméletnek (copula előtt még «initiatum matr.» sincs) enyhítőjét és a kétféle desponsatio (római jogi = cons. de futuro, kánonjogi = consensus maritalis) első kigondolóját. *Esmein* (Le mariage en droit canonique. Paris, 1891. I. köt. 104—105. l.) azt mondja, hogy chartres-i *Fulbert* és *Ivo* azon tannak voltak képviselői, hogy az esküvel megerősített «sponsalia» által házasság köttetik (így már *Justinianus* egyik Constituio-jában, melyet Julianus byzanci jogtudós «Epitome Novellarum»-jában 67. (74.) sz. a. közölt = c. 9. C. XXX. qu. 5.); *Petrus Lombardus* (Sent. IV. d. 28. A. B., 1557. é. párisi kiad. 357. *b.* lap.) és *Aquinói Tamás* (Summa, Suppl. ad P. III., qu. 46. art. 1.) tagadásba veszik, hogy az eskü egymaga házasságkötő erőt adna a «sponsalia de futuro»-nak. A IX. Gergely Collectio-jában (c. 9. X. IV. 1., Alex. III.) említett eset nem azonos, mert ott «sponsalia de praesenti-ről van (így valószinűen) szó és ennek esküvel való megerősítése után való együttlakásról, melyből gyermekek is származtak; ezen «iuramentum»-ot III. Sándor betartandónak parancsolja, dacára, hogy az esküvő férfi később más nőhöz pártolt át.

[2] U. o. 67—9. l. — Champeauxi *Vilmos* «consensus de futuro» és a «consensus de praesenti» és «de futuro» kifejezéseket még nem ismeri, de azokkal egyértékűek ezen ősrégi (Sz. Ambrusnál is előforduló) kifejezések: «*fides pactionis*», «*fides coniugii*».

[3] U. o. 69—71. l.

[4] *Scherer* i. m. II. k. 171. l. 29. j., *Freisen* m. 178—179. l., *Sehling*, Die Unterscheidung, 60—72. l., *Reiner* i. m. 80—81. l. — *Hugo a Sto Victore* véleményét több művében szétszórva lehet megtalálni: De sacramentis Christianae fidei, Summa Sententiarum, De beatae Mariae virginitate (főleg: De scaram. Chr. f. II. 11. c. 5.). *Reiner* i. h.

[5] Sententiarum l. IV., dist. XXVII. n. 9. 10. (1557. é. párisi kiad. 356. l.).

[6] *Scherer* i. m. II. k. 171. l. 29. j.

Hugo-t illeti az inventio érdeme a kettős «desponsatio» megkülönböztetése körül,[1] *Lombardus* csak továbbfejlesztette azt.

Hugo a Sto Victore szerint : 1. a házasságot a római jog nyomán — a consensus létesíti (consensus facit nuptias) ;[2] 2. a consensus tárgya és tartalma — ismét a római jog mintájára — az «individua vitae consuetudo» «(consensus maritalis») ;[3] 3. a consensus-nak a jelenre, a házasság jelenlegi megkötésére kell irányulnia («consensus per verba de praesenti expressus», «consensus ad praesens»), ezen consensus hozza létre a házasságot (coniugium), míg a «consensus (iuramentum) ad futurum» csak a jegyesi állapotot (desponsatio), de a kánonokban a desponsatio szó hol eljegyzésre, hol házasságkötésre értendő ;[4] 4. ezen consensus-t rendszerint szavakkal fejezik ki a felek,[5] de kifejezhető az «concludens cselekvények» által is, főleg a «deductio in domum» által, mellyel az «individua vitae consuetudo» kezdetét veszi ;[6] 5. a consensus által létesített házasság valóságos szentségi házasság és felbonthatatlan, amellyel a lélekben («erunt duo in corde uno, in Deo et anima») egyesülnek ketten (sacramentum maius), míg a testi copulával csak testileg («erunt duo in carne una, in Christo et ecclesia») egyesülnek ketten (sacramentum magnum) ;[7] 6. a klandesztin házasságokat érvé-

[1] *Sehling* i. m. 71—73. l., *Scherer* i. m. 171. l. 29. j.

[2] *Sehling* i. m. 60. l.

[3] U. o. 61. l. — *Hugo* különösen is hangsúlyozza, hogy ezen consensusnál a testi copula szempontja mellékes dolog : (U. o. 4. j.)

[4] U. o. 63., 67., 69. l. — Hugo a régi kánonokban említett «desponsatio» alatt mindenütt római jogi értelemben vett eljegyzést akarván érteni, Isidorusnak szavait (c. 6. C. XXVII. qu. 2. : «coniuges verius appellantur a prima desponsationis fide») mesterkélten úgy magyarázza, hogy a «fides desponsationis» alatt nem jegyesi consensust, hanem coniugalis consensus-t kell érteni, melyet már a desponsatio-nál megigértek (sic !).

[5] Hugo már említi (példáképen) a később III. Sándor által is ajánlott házasságkötési consensust kifejező szavakat : «Accipio te in meam» etc. De sacram. II. 11. c. 5. (Sehling, 68. l.).

[6] U. o. 65—66. l.

[7] *Hugo* elméletének gyengéje a kétféle házassági sacramentum megkülönböztetésében van. Az egyház tana szerint ugyanis a Krisztus és az egyház közti egyesülés jelképezésében áll épen a sacramentum jelentősége, és ennél felsőbb sacramentum nincsen. Az ad Epphes 5, 31—32. említett «sacramentum magnum» nem is kívánja meg a tettleges testi copula-t, a házasok egyesülése ugyanis állandó, nemcsak a testi copula idejére szóló ; az állandó egyesülés a lelki egyesülésben található fel.

nyeseknek tekinti ;[1] 7. egy személy által két vagy több személlyel egymásután kötött házasságot illetőleg minden esetben az első, bár nem is consummált házasságkötés az érvényes, a következők, még a consummált is, érvénytelenek ;[2] 8. az első klandesztin kötés pedig az egyik fél tagadása esetében nemlétezőnek veendő, a tagadó fél továbbra is a második házastársával élhet, de az első házasságot elismerő másik házastársa nem léphet új házasságra, sőt őhozzá nem térhet vissza már később az őt eltagadó házastársa sem, mert különben, mondja *Hugo*, bárki állíthatná, hogy van egy régibb, de be nem bizonyítható házastársa és ez ürügy alatt elhagyhatná jelenlegi házastársát.[3]

A *Petrus Lombardus* «Sententiae»-jében tanított consensus-elmélet a következőképen foglalható össze :

1. A házasságot az *élőszóval* kijelentett és jelenre irányuló consensus létesíti («Eff.ciens autem causa matrimonii est consensus non quilibet, sed per verba expressus : nec de futuro, sed de praesenti»).[4] Megegyezik Hugo-nak fenti 1., 3. regulájával egészen, 4. regulájával pedig ugyan nem alakilag, de, bár csak részben, anyagilag. Petrus Lombardus pár sorral alább a consensus kijelentésére nézve a szavak helyett más jeleket is elfogad : «verbis vel aliis certis signis» ; a gondolatbeli consensus-t («consentire mente») azonban ő is elégtelennek látszik tartani.[5]

2. A «consensus de praesenti»-nek tárgya nem a «carnalis copula», nem is a «cohabitatio», nem is mindkettő együttvéve, hanem maga a házassági frigy («consensus coniugalis societatis»). Ezért tartandó (mondja Lombardus) házasságnak Mária és József házassága.[6]

3. Az eljegyzésnél adott consensus a jövőre szól («nuptialia pacta de futuro»)[7] és tárgya a jövőben megkötendő házasság («com-

[1] U. o. 64. l.

[2] U. o. 61. l. 7. j.

[3] U. o. 64. l. 5. j. — *Hugó* álláspontja a két házasságkötés konkurrenciája esetére mutatja, hogy ő a klandesztin házasságkötés megoldhatatlan nehézségei és orvosolhatatlan következményei felől már tisztában volt. Állásfoglalása mindvégig következetes és jogászi, bár inkább gyakorlatias, mert elvileg a kánonjog mindig azt tartotta, hogy a két fél által, bár előző tagadás után is, elismert előbbi klandesztin házasságkötés beigazoltnak veendő.

[4] Sententiarum l. IV.-to dist. XXVII. nr. 3. (C), 1557. párisi kiad. 354. l.

[5] U. o.

U. o. dist. XXVIII. nr. 3 (C.), id. kiad. 358. l.

I. m. dist. XXVII. nr. 11. (L.)

promissio de contrahendo matrimonio»,[1] ennek neve egyszerűen «desponsatio». A házasságkötésnél a consensus a jelenre szól («pactio coniugalis de praesenti»),[2] tárgya maga a házassági frigy[3] («consensus coniugalis societatis») és neve «coniugium», de nevezhető így is : «desponsatio habens consensum de praesenti».[4]

4. A «consensus de praesenti» által létesített házasság valóságos szentségi házasság. Amint Krisztus és az egyház közt kettős az egyesülés : lelki és testi (ez utóbbi a Fiúisten megtestesülése folytán), úgy a férfi és a nő között is kettős az egyesülés : lelki és testi. A házasság épen azért szentség Szent Pál szerint (Ephes. 5.), mert Jézusnak az egyházzal való egyesülését jelképezi. A jelképezés tehát rendszerint (consummált házasságnál) kettős, de a házasságban csak egy szentség van (nem pedig, mint Hugo tanította, kettő) ; de a nem-consummált házasság is szentség, bár csakis Krisztusnak az egyházzal szeretet útján való egyesülését jelképezi, nem pedig egyúttal a megtestesülés általi egyesülést is.[5]

5. A nem-consummált házasság épen úgy felbonthatatlan, mint a consummált házasság és pedig absolute, úgy, hogy «non consummatum esetében» még szerzetbelépés céljából sem szabad a házasságot felbontani (sic !), hanem ilyen esetben is a házas egyén csakis házastársának beleegyezésével léphet be szerzetbe, a házassági kötelék azonban továbbra is fennmarad (a világban maradt félnek második házassága érvénytelen). Ennek megfelelően *Lombardus* azon kánonokat, amelyek a desponsatio-nak szerzetbelépés céljából való felbontása mellett felhozatnak (l. pl. : c. 27—28. C. XXVII. qu. 2.), egyszerű desponsatio-ra (consensus de futuro) magyarázza.[6]

[1] U. o. nr. 9. (I.) — Lombardusnak az «eljegyzési» (de futuro) consensus tárgyára és tartalmára vonatkozó meghatározása nem egészen pontos : az eljegyzési consensus tárgya ugyanis nem is annyira a jövő házasság, hanem a házassági igéret, a most, megkezdődő jegyesi állapot, a jegyesi jogi közösség. Épen azért *Scherer* (i. m. II. k. 164. l.) helyesen mondja, hogy az *eljegyzés* és a *házasságkötés* közt a «consensus de futuro» «de praesenti» szerinti *időbeli meghatározás felületes*, mert e két ügylet már *tárgy* és *tartalom* tekintetében különbözik egymástól. Téved *Freisen* (i. m. 207. l.), ha a «sponsalia de futuro» tárgyaiul a «sponsalia de praesenti»-t és a copula-t jelöli meg.

[2] U. o. nr. 11. (L.).

[3] U. o. dist. XXVIII. nr. 3.

[4] U. o. dist. XXVII. nr. 9. (I.)

[5] *Petri Lomb.* : Sentent., l. IV. dist. XXVI. nr. 6. (F.) és 7. (G.) ; 1557. é. párisi kiad. 353*b*, 354*a* lap.

[6] U. o. dist. XXVII. nr. 8. 9. (G. H.), id. kiad. 355—356. l. *Sehling* i. m. 76. l.

6. A klandesztin házasságkötés is érvényes, de nem tisztességes.[1]

7. Két egymást követő házasságkötés esetében az első házassághoz kell a hűségszegő házastársnak visszatérnie, még akkor is, ha az első nem-consummált, a második pedig consummált házasság.[2]

III. A XII. század közepén így állottak egymással szemben a bolognai jogi iskola és a párisi theologiai iskola, az ecclesia transalpina és az ecclesia Gallicana (cisalpina).

A két ellentétes tan (copula-elmélet és a régibb consensus-elmélet) közötti kiegyenlítés művét Rolandus Bandinelli bolognai mester, későbbi *III. Sándor* pápa, még bolognai tanár korában megkezdette («Sententiae»), mint III. Sándor pápa pedig befejezte.

III. Sándor a pápai széken a *római egyház* jogi traditióinak örökösévé lett. A római egyház *házasságkötési álláspontja* ősrégi időktől fogva a «consensualis» felfogás volt (lásd fent I. Leo, I. Miklós pápák szövegeit), e tekintetben tehát a XI—XII. századbeli gallikán iskolával egy álláspontot foglalt el. A *házasság felbontását* illetőleg a római egyház ősrégi időktől fogva az elvi felbonthatlanság álláspontján volt,[3] még a «copula carnalis»-szal teljessé nem vált házasságot illetőleg is ; és ezért a pápák már III. Sándor előtti időben is a «non consummatum» után kötött második, consummált házasság miatt nem voltak hajlandók felbontani az első «non consummatum»-ot (így határozott már *II. Ince* († 1143.) pápa is).[4]

[1] *Petri Lomb.*, Sent., l. IV. dist. XXVIII. nr. 2. (B.). «In huius enim sacramenti celebratione, sicut in aliis, quaedam sunt pertinentia ad substantiam sacramenti, ut consensus de praesenti, qui solus sufficit ad contrahendum matrimonium, quaedam vero pertinentia ad decorem et solemnitatem sacramenti, ut parentum traditio, sacerdotum benedictio et huiusmodi : sine quibus legitime fit coniugium, quantum ad virtutem, non quantum ad honestatem sacramenti».

[2] U. o. dist. XXVII. nr. 13. (O.) in fine (id. kiad. 358*b* lap), dist. XXVIII. nr. 1. (A.) *Sehling* i. m. 76. l.

[3] *Scherer* i. m. II. k. 545. l. 12. j., ahol *Scherer* a következő pápáknak a felbonthatlanságot állító felfogására utal : *I. Ince* († 417), *I. Leo* († 461), *I. Gergely* († 604), *IV. Leo* († 855), *I. Miklós* († 867). XIII. Leo az ő «Arcanum div. sapientiae» kezdetű enciklikájában, mint a felbonthatatlanság elveért küzdőket, felsorolja a következő pápákat : *I. Miklós* (Lothár ellen), *II. Orbán* és *II. Paschalis* (I. Fülöp francia király ellen), *III. Coelestin* és *III. Ince* (II. Fülöp francia király ellen), *VII. Kelemen* (VIII. Henrik ellen) és *VII. Pius* (Napoleon ellen).

[4] C. 10. Compil. I. l. IV. t. 1. *Friedberg*, Quinque Compil. antiquae. Lipcse, 1882. 44—45. l. V. ö. *Scherer* i. m. II. k. 551. l. 31. j.

Kétségkívül ezen traditióknak hatása alatt végezte el *III. Sándor* az egymással küzdő két elmélet kiegyenlítését azon irányban és mérvben, amely az ő nevéhez, III. Sándornak házasságkötési törvényhozásához füződik.

A) A kiegyenlítés művét III. Sándor az ő, később IX. Gergely által a Collectio Greg.-ba felvett, «*Licet praeter solitum*» kezdetű, a salernoi érsekhez intézett decretalisában kezdette meg[1] és pedig úgy, hogy kijelentette, miszerint a pap és tanúk előtt, «*consensus de praesenti*»-t kifejező szavakkal megkötött és nem-consummált házasság *már teljesen megkötött és felbonthatatlan házasság* és épen ezért az ennek dacára megkötött és consummált második házasság érvénytelen, az illető másodszor férjhezment nő (ez a casus!) elválasztandó a második férfitól és köteles az elsőhöz visszamenni.

III. Sándor ezen, a salernoi érsekhez intézett decretalisának intézkedő része a maga teljes eredeti szövegében (nem a IX. Gergely általi megcsonkításban) így szól:

«Licet praeter solitum (et infra).

Super hoc autem Consultationi Tuae taliter respondemus, quod si inter virum et mulierem legitimus consensus *sub ea solemnitate, quae fieri solet, praesente scilicet sacerdote aut etiam notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc observatur, coram idoneis testibus*, interveniat de praesenti, ita quidem, quod unus alterum in suo mutuo consensu verbis consuetis expresse recipiat, utroque dicente: «ego te accipio in meam», et: «ego te accipio in meum», sive sit iuramentum interpositum, sive non, non licet mulieri alii nubere. Et si nupserit, etiamsi carnalis copula sit secuta, ab eo separari debet, et ut ad primum redeat, ecclesiastica districtione compelli, quamvis *alii* aliter *sentiant*, et *aliter etiam* a quibusdam praedecessoribus nostris sit aliquando iudicatum».[2]

[1] C. 3. Compil. I., IV., 4. (= c. 3. X. IV., 4.) — A *Coll. Gregoriana* (i. h.) szövegében (1582. é. hiteles szöveg) e decretalis meg van csonkítva; többi közt el van hagyva, hogy a szóbanforgó első nem-consummált házasság pap és tanúk előtt köttetett («sub ea solemnitate, quae fieri solet, praesente scilicet sacerdote aut etiam notario, sicut etiam in quibusdam locis, adhuc observatur, coram idoneis testibus»). IX. Gergely szemeiben tehát a papi assistentia közömbös volt, ezért elhagyta, de III. Sándor szemeiben sem birhatott érvényességi kellék jelentőségével, ő ugyanis csak a nyilvánosan kijelentett consensus *biztossága* kedvéért látszik az idézett formát (IX. Gergely kihagyása) sürgetni. V. ö. *Scherer* i. m. II. k. 551. l. 31. j., 195. l. 144. j.

[2] C. 3. Compil. I., IV., 4.. *Friedberg* C. J. C. II. köt. 680—681. hasáb (Quinque Comp. antiquae 46. l.) — A kurziv betüvel szedett szavakat

III. Sándor egyéb alkalmakkor való állásfoglalásában bizonyos következetlenségeket tapasztalunk.

Igy : III. Sándor egy másik decretalisában[1] úgy határozott, hogy ha valaki egy első, csupán egyszerű consensus-kijelentéssel kötött «desponsatio de praesenti» után egy másikat köt «in facie ecclesiae solemniter», akkor az utóbbi tartandó fenn az elsővel szemben.[2] Ezen határozat ellenkezett III. Sándornak egyébként elfoglalt álláspontjával és azon korban már elfogadott[3] főelvbe ütközött t. i., hogy két «consensus de futuro» vagy két «consensus de praesenti» esetében az idő szerint első a győztes, még ha az utóbbi benedicált vagy tán consummált is és az előbbi pedig csupán klandesztin consensus-kijelentéssel köttetett.[4]

Ezen utóbbi határozat egyébként úgy is magyarázható, hogy *III. Sándor* a nyilvános házasságkötésmódot jogkedvezményben (jogvélelem) részesítette a klandesztin házasságkötésmóddal szemben, de azt nem mondja ő sem, hogy az előbbi klandesztin desponsatio de praesenti érvénytelen.

B) Magát a *klandesztin házasságot* III. Sándor érvényes házasságnak tekintette, bár erélyesen sürgette a házasságnak nyilvános, a pap előtti megkötését.[5]

IX. Gergely (helyesebben : Raymundus) nem vette fel a Collectio Gregoriana-ba (c. 3. X. IV. 4.). — Azonos értékű határozatot hozott III. Sándor pápa Ebrárd páduai püspökhöz intézett decretalisában (c. 4. (6.) Comp. I. IV. 4.) és a sens-i érsekhez intézett «Sicut Romana» decretalisában. (c. 5. Comp. I. IV. 4.)

[1] *Friedberg*, C. J. C. II. k. 708—709. has. (Quinque Comp. Ant. 51. l.). Ezen decretalist is megrövidítette és egy helyen lényegesen megváltoztatta Raymundus, mikor a Collectio Gregoriana-ba (c. 2. X. IV. 16.) beléhelyezte. A lényeges változtatás az, hogy a szöveg vége felé a «praeter consensum» szókhoz a «de futuro» szót tette hozzá és viszont a decretalis elején azt a részt, hogy a szóbanlevő férfi az első nővel «per verba de praesenti» házasságot kötött, elhagyta és így, mint a Summarium is mutatja, a Coll. Greg. ezen caputja úgy szól, hogy : az eljegyzést (de futuro) felbontja az «in facie eccl.» kötött házasság. V. ö. *Scherer* II. 195. l. 144. j.

[2] Hasonló felfogáson volt *Bernhardus Papiensis* is az ő Summa-jában. (L. IV. tit. 3. §. 1. 2. coll. tit. 4. §. 1. 2., id. *Scherer* II. 195. l. 144. j.), t. i., hogy az egyébként elismert prioritas elve alól kivételkép felállította ő is azon szabályt, hogy a régibb klandesztin desponsationak elébe teendő az ujabb nyilvánosan megkötött desponsatio.

[3] Lásd : *II. Ince* († 1143) ilyen értelemben hozott döntését («Vintoniensi Episcopo») : c. 10. Compil. I., IV, 1.

[4] C. 22. 31. X. IV, 1. (Innoc. III.) ; *Scherer* i. m. II. k. 131. l. 65. j., 195. l. 143. j.

[5] Igy : c. 15. Compil. I. IV, 1., c. 2. X. IV, 3., c. 4. 6. (8.) Comp.

Különösen feltünő e tekintetben III. Sándor pápának «*Significasti*», a norvich-i püspökhöz intézett decretalisa, mely egyúttal beletekintést nyujt a desponsatiók konkurrenciájának elbirálásába.

«Super eo vero, quod ex tuis litteris intelleximus, virum quemdam et mulierem de mandato domini utriusque sese invicem recepisse, nullo sacerdote praesente nec adhibita solempnitate, quam solet Anglicana ecclesia exhibere, et alium predictam mulierem ante carnalem commixtionem solempniter duxisse et cognovisse, tuae prudentiae taliter duximus respondendum, quod si primus vir et mulier ipsa pari consensu de presenti sese receperint, dicente uno alteri : ego te recipio in meum et ego te recipio in meam, etiamsi non intercesserit illa solempnitas, nec vir mulierem carnaliter cognoverit, mulier ipsa primo debet restitui, cum nec potuerit nec debuerit post talem consensum alii nubere.»

«Si vero consensus talis inter eos non intercesserit, sub verbis illis, que diximus, nec carnalis copula etiam assensu de futuro preeunte, secundo viro, qui eam postea traduxerit atque cognoverit, debet mulier ipsa relinqui, et ab impetitione prioris absolvi, iniuncta primo (viro) penitentia de lesione fidei vel violatione iuramenti, si dedit exinde fidem vel prestitit sacramentum.»[1]

Ezen decretalisban a következő, *egész a trienti zsinatig* az egyházjogban általános *érvényben levő elvek foglaltatnak* :

1. Az első egyszerű consensus-kijelentéssel kötött klandesztin házasság után ünnepélyesen megkötött és consummált második házasság is érvénytelen («nec potuerit alii nubere»), a második házasságra lépő nőnek vissza kell mennie az első férfihoz ; feltéve, hogy a «consensus»-t «de praesenti» szavakkal fejezték ki az első házasságkötésnél.

2. Ha csakis «consensus de futuro» lett volna kijelentve az első házasságkötésnél, de ezen kijelentés után «copula carnalis»-ban egyesült a két fél, az esetben is érvénytelen a későbbi második házasságkötés (a copula-ból vélelmezett «consensus de praesenti», előzetes eljegyzés után). Ezen szabályt III. Sándor kimondotta egy másik, külön decretalisában is («Veniens ad nos» c. 2. Compil. II. IV, 1. = c. 15. X. IV, 1.), amely decretalis IX. Gergely által

I. IV, 4. (*Friedberg* i. m. 46. l.), c. 1. Comp. II. IV, 3. (*Friedberg*, i. m. 92. l.). V. ö. *Scherer* i. m. II. k. 165. l. 6. j.

[1] C. 6. (8.) Comp. I. IV, 4. (*Friedberg* i. m. 47. l.) Érvényeseknek ismerte el III. Sándor a klandesztin házasságkötéseket még a palermoi érsekhez intézett «Quod nobis» kezdetű decretalisban (= c. 2. X. IV, 3.).

felvétetvén a «Collectio Gregoriana»-ba és IX. Gergelynek egy hasonló tartalmú decretalisával megerősíttetvén (c. 30. X. IV, 1.), e szabály kánonná emeltetett.

3. Ha az első consensus csak «de futuro» szólt és «copula carnalis» reá nem következett, az esetben a második «consensus» (de praesenti) érvényes és van jogerőben. (Következik az előbbi 2. szabályból.)

A klandesztin házasság tiltottságának fokát pedig megismerjük III. Sándornak egy másik decretalisából,[1] mely így szól:

«Solet frequenter, ut audivimus evenire, ut super clandestinis coniugiis, que in archiepiscopatu tuo sepissime contrahuntur, multa litigantium questione pulseris, cum ea sit inter contrahentes dissensio, ut unus matrimonium factum asserat et alter alteri contradicat. Ne igitur pro defectu testium evacuetur, quod si fieret in publico, auctoritate ecclesiae debent (sic!) corroborari, monemus fraternitatem tuam atque mandamus, quatinus (sic!) generaliter in ecclesia sub anathematis interminatione prohibeas, ne de caetero inter aliquos in absconso, sed publice coram idoneis testibus sponsalia contrahantur, ut sic saltem, quod iuste sit, digno robore convalescat, nec hec causa ambigua possint questione pulsari».

Két figyelemreméltó dolgot tartalmaz e decretalis:

1. Megjelöli a fő okot, miért ellenzi az egyház a klandesztin házasságokat és miért sürgeti a nyilvános házasságkötést, és ez: a házasságkötésnek bizonyíthatósága és a bizonyíthatatlanságból származó zavarok és perek elkerülése. — Egy másik decretalisában (c. 2. X. III, 2. de cland. desp. = c. 3. Compil. I. h. t.) kimondja pontosabban is III. Sándor, hogy az egyik fél által tagadásba vett klandesztin házasság az egyházi biró által fennállónak nem vétetik (míg csak az állító fél azt be nem bizonyítja), de ha mindketten elismerik, akkor házasságuk fennállónak tekintetik.

2. Kiközösítés terhe alatt is kötelezhetik a püspökök a híveket a nyilvános házasságkötésre.

C) Ami végre a *házasság felbonthatóságát* illeti, a «*Licet praeter solitum*» decretalisnak fentidézett részéből világos, hogy *III. Sándor*, mint már tanár korában a «Summa»-ban, a nem-consummált házasságot is elvileg felbonthatatlannak tekinti és nevezetesen elvetette azon bolognai vélekedést, mintha consummált 2-ik házasság az első nem-consummáltat ipso facto felbontaná.

[1] C. 4. Comp. I. IV, 4. (*Friedberg* i. m. 46. l.)

De azért III. Sándor a «non consummatum»-ot nem tartotta teljesen felbonthatalannak, sőt felbonthatónak és pedig:

1. Ha az egyik házasfél *kolostorba* megy, a másik fél a házassági kötelék alól felszabadul és új házasságra léphet. Ezt III. Sándor kimondotta néhány decretalisában, melyek közül legfeltünőbb a fentidézett «Licet praeter solitum» decretalisnak fent még nem közölt zárószövege,[1] mely így szól:

«Verum post illum consensum legitimum de praesenti licitum est alteri, altero etiam repugnante eligere monasterium, sicut etiam sancti quidam de nuptiis vocati fuerunt, dummodo carnalis commixtio non intervenerit inter eos, et alteri remanenti, si commonitus continentiam servare noluerit, licitum est ad secunda vota transire, quia, quum non fuissent una caro simul effecti, satis potest unus ad Deum transire, et alter in saeculo remanere».[2]

2. Egyéb fontos esetekben, így a nyilvánossá lett «*affinitas superveniens*», és[3] az «*impotentia*»[4] fenforgása esetében a «non consummatum matrimonium»-ot felbonthatja az egyházi biró, még pedig (III. Sándor szerint) a *pápa*.

Az egyházi biróság ezen jogát III. Sándor megállapította az ő — a sens-i érsekhez írt — «*Sicut Romana*» decretalisában,[5] mely így szól:

«Porro si quis vir et mulier pari consensu contraxerunt matrimonium et vir ea incognita aliam duxerit in uxorem et eam cognoverit,

[1] C. 2. X. III, 32. de conv. coniug. (= c. 2. Comp. I. III, 28. de conversione coniug.)

[2] Épen így döntött *III. Sándor* a bresciai püspökhöz írt decretalisában: c. 7. Comp. I. III, 28. («de conversione coniug.») = c. 7. X. III, 32. eod. tit. (V. ö. c. 14. X. III, 32., III. Ince decretalisa.)

[3] C. 3. Comp. I. IV, 13. (= c. 2. X. IV, 13.)

[4] C. 3. Comp. I. IV, 16 (= c. 2. X. IV, 15) «Ambianensi Episcopo», c. 1. Comp. II. IV, 9 (= c. 3. X. IV, 15.)

[5] C. 5. (7.) Comp. I. IV, 4. (*Friedberg* i. m. 47. l.) — *Reiner* (i. m. 186. l. 2. j.) tévesen mondja azt, hogy c. 2. X. IV, 3. alatt III. Sándor által említett «dispensatio» alatt a nem-consummált házasság felbontása értendő. Ott ellenkezőleg nem felbontásról, hanem a klandesztin házasságok utólagos convalidatio-járól van szó, melyet a pápa feleslegesnek mond, mert a klandesztin házasságok érvényesek. — *Reiner* más helyen (i. m. 194. l.) félreérthető jelentéssel használja a «dispensatio» szót, így: «... amelyekre való tekintettel (szó van az «affin-superveniens»-ről és az «impotentia»-ról!) a pápa dispensatioképen megengedi az újabb házasságkötést». A dolog úgy áll, hogy a «simultanea bigamia»-ra a pápa dispenzációt nem adhat, de felbonthatja oldó hatalmával («dispensatio») a nem consummált házasságot és így lehetővé teheti a második házasságkötést (bigamia successiva).

cogendus est secundam dimittere et ad primam redire. Quia quamvis exinde sit diversa quorundam sententia et non eadem consuetudo ecclesiae, tutius tamen videtur, ut primam habere debeat, quam secundam, cum a prima *sine iudicio* Ecclesiae separari non debeat, postquam cum ea pari voto et consensu matrimonium contraxit. Sane quamquam mulieri desponsatae et a viro nondum cognitae liceat ad religionem transire, aliam tamen non potest ducere in uxorem».

Ezen legfőbb felbontási hatalmat («separatio cum iudicio Ecclesiae», «dispensatio») III. Sándor több izben gyakorolta is, így affinitas superveniens esetében a poiters-i püspökhöz intézett decretalisában (c. 2. X. IV, 13.), impotentia esetében (c. 3. X. IV, 15.), egy nem-consummált desponsatióra következő benedicált desponsatio esetében (c. 3. X. IV, 4. ; c. 2. X. IV, 16.).

IV. A házasságlétesítő cselekvény körüli vita *III. Sándor* decretalisával («Licet praeter solitum») el lőn döntve : III. Sándor a «consensus de praesenti»-nek jelenre szóló szavakban való kijelentésében látja a házasságkötő cselekvényt és ezzel megjelölte azt az utat, amely a clandestinitas háttérbeszorításával a «Tametsi» és a «Ne temere» decretumokig elvezetett.

Ugyanezt megismétli *III. Ince* pápa is (a bresciai püspökhöz : c. 25. X. IV, 1. de spons. et matrim.), aki csak a némákra nézve tesz kivételt, t. i. hogy ezek szók nélkül, más jelekkel nyilvánított «consensus mutuus»-szal köthetnek házasságot (c. 23. eod.). — *IX. Gergely* (c. 31. eod.) szintén a szavakban kifejezendő és jelenre szóló («ego te accipio») «consensus mutuus»-t mondja házasságlétesítő cselekvénynek, amellyel szembehelyezi az eljegyzésnél mondandó és a jövőre szóló («ego te accipiam») «mutuus consensus»-t.[1] III. Ince és IX. Gergely pápa idejében a «sponsalia de futuro» és «sponsalia de praesenti» kifejezések a római curiában még nem voltak használatosak,[2] csak a «consensus de futuro», «de praesenti» (III. Ince i. h.) «desponsare per verba de futuro, de praesenti» (III. Ince c. 22. eod ; IX. Gergely i. h.) szavak voltak használatban, de az iskola már e kifejezéseket ismerte, bár még Aquinói Szent Tamás is csak így jelöli meg a kétféle sponsalia-t : «consensus per verba de futuro, de praesenti expressus» ;[3] a Collectio Gregoriana caputjainak summariumaiban (c. 2. 15. 22., 30. 31. eod.) előforduló «sponsalia de futuro, de praesenti» szavak *még nem*

[1] *Scherer* i. m. II. k. 166. l. 12. j.
[2] Thom. Aquin. Summa Theol., P. III. Suppl. qu. XLV. art. 2—4.
[3] *Scherer*, i. m. II. k. 171. l. 31. j.

IX. Gergely és Rajmundus terminologiája, mert a caput-ok summariumai tudvalevőleg a Collectio Gregoriana glossatoraitól és későbbi kiadóitól erednek. (Ezzel ellentétben a Decretum Grat. hiteles — nem Palea — canonjainak summariumai magától Gratianus-tól származnak és «dictum Gratiani» értékkel birnak.)

A házasságkötés szabályozásának záróköve, a trienti zsinatig való fejlődés menetében, a *IV. lateriáni* zsinatnak 51. kánonja *(III. Ince «Quum inhibitio copulae coniugalis»)*,[1] amely a klandesztin házasságokat újból megtiltja és azok teljes kiirtása végett a kötendő házasságok kihirdetését írja elő, a házasságkötést csak a kihirdető pap által megjelölt határidő után engedi meg (addig a házassági akadályok bejelentése beváratik) és e kihirdetés elmulasztásával kötött házasságot klandesztinnek nyilvánítja és az ilyen klandesztin házasságok megkötésénél a papok részvételét (3 évre szóló suspensio-val való megfenyegetés mellett) megtiltja (lásd e decretalis szövegét alább a függelékben), de magukra az ilyen klandesztin házasságra lépő felekre is szigorú poenitentia kiszabását rendeli el.

Ezen decretalis tehát egy lépéssel tovább ment, mint az addigi egyházi jog, amennyiben nemcsak a házasságkötésnek későbbi bizonyíthatósága céljából, a házasságkötés pillanataira követelte meg a nyilvánosságot, hanem a házasságkötés előtt is már néhány héten át a kötendő házasságkötésnek nyilvánosságra hozását írta elő és pedig azért, hogy a kitüzött határidőn belül a papnak a házassági akadályok bejelenthetők legyenek; ami a gyakorlatban egyértékű volt azzal, mintha az *eljegyzésnek* klandesztin módon való kötése tiltatott volna el és azoknak nyilvános megkötése iratott volna elő: a kihirdetés megkezdése előtt ugyanis a felek természetszerűen kijelentették a házasságnak a közel jövőben való megkötésére irányuló megegyezésüket (= «sponsalia de futuro»).

Ezen decretalis megszorítása volt a házasságkötési szabadságnak, mert nemcsak, mint eddig, valamely házassági akadály bejelentése után tiltja el a megkötését és a pap közreműködését, hanem akkor is, ha a házassági hirdetés elhagyatott; ezen elhagyásból ugyanis a törvény, mint látszik, valamely házassági akadály fennállását vélelmezte és épen azért logikus az, hogy az említett decretalisban III. Ince pápa a ki nem hirdetett házasságokat a «putativum matrimonium» jogkedvezményeitől

[1] IX. Gergely e kánont felvette Collectio-jába: c. 3. X. IV, 3. (de clandestina desp.).

megfosztja, attól t. i., 1. hogy az érvénytelennek bizonyuló házasságból született gyermek törvényes legyen, ha a szülőknek legalább egyike jóhiszemű tudatlanságban volt a házassági akadály felől,[1] 2. hogy könnyebben kapjanak dispensatio-t.

Igy fejlődött ki a clandestinitas harmadik faja.

Az 1-ső az volt, ha a házasságkötés teljesen tanúk nélkül történik.[2]

A 2-ik az volt, ha a házasságkötés bár tanúk előtt, de a szokásszerű jogi és egyházi ünnepélyességek[3] nélkül és a szülők beleegyezése nélkül ment végbe.

[1] A szóbanlevő decretalist maga a pápa (III. Ince) a decretalis elején azzal indokolja, hogy a különben is a 7. fokról a 4-ikre redukált vérrokonság akadályának biztosabb kipuhatolására szükségesek új intézkedések a klandesztin házasságkötések ellen, amelyek t. i. ezen akadály dacára is sok esetben megköttettek : «Quum inhibitio copulae coniugalis sit in ultimis tribus gradibus revocata, eam in aliis volumus districte servari. Unde praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerendo, *clandestina coniugia penitus* inhibemus, prohibentes etiam, ne quis sacerdos talibus interesse praesumat. Quare specialem quorumdam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statuimus, ut quum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur . . .» Ezen szövegben előforduló «clandestina coniugia» szavak alatt természetesen még a régi (1215. é. előtt) értelemben vett «clandestinitas» értendő és pedig a teljesen titkos kötés, amely már fennáll a pap részvételének időpontja előtt (hisz a zsinat eltiltja a papnak az ilyen klandesztin házasságoknál való későbbi, a consensus-kijelentést követő közreműködést), és így nincs kizárva az sem, hogy itt III. Ince germánjogi desponsatio-t («Laienkopulation») tart szem előtt, amely ugyan «consensus de praesenti», tehát házasságkötési jelleggel birt ugyan, de még csak titokban, a szülők tudta nélkül és nem a pap előtt köttetett ; és hogy III. Ince eltiltván az ilyen titkos eljegyzéseket, eltiltja a papnak az azoknak végrehajtásánál, a traditio-copulatio-nál és benedictio-nál való közreműködést. Végelemzésben tehát III. Ince a «clandestina coniugia» alatt a szülők tudta nélkül végbement «desponsatio de praesenti»-ket érti, amelyeket ő újból eltilt. Itt utalunk arra is, hogy az egyházban minden időben (a «Tametsi» decretum-ig voltak olyan jogászok, akik a keresztények közt is a szülők tudta és engedélye nélkül «filiifamilias» által kötött eljegyzésnek és házasságnak érvénytelenségét állították, kétségkívül a recipiált római jognak fentismertetett szabálya alapján. Ezen véleménynek számos hive volt a trienti zsinaton is és pedig : Nicolaus de Briis párisi tanár (*Theiner*, Acta auth. Conc. Trid. II. k. 234. l.), Didacus de Payva (u. o. 238.), Delgado János (u. o. 239.), Morcattus Péter (u. o. 240.), Guise Károly bibornok (u. o. 314., 338., 391.) és vele a legtöbb francia zsinati tag, valamint a segovia-i (u. o. 320.) és az orvieto-i püspökök (u. o. 366. l.).

[2] Glossa ord. ad c. 3. X. IV, 3. (de cland. desp.) ad vocem «clandestina» (Corpus Juris Canon. 1671. é. lyoni glossás kiadása II. köt. 1460. hasáb. *f)* alatt). (V. ö. fent 7. §. 7.)

[3] C. 1. C. XXX. qu. 5. (Ps. Evaristus); c. 3. ead. (Nicolaus ad cons. Bulgar.).

A 3-ik pedig az volt, hogy a házasságot a felek a kötésig eltitkolják és ezért ki sem hirdettetik. Ezen 3-ik értelemben veszi a fenti decretalis (a IV. lateráni zsinat 51. canon-ja) a klandesztin házasságot és ezt is eltiltja, de nem szünteti meg a régi tilalmat az 1. és 2. értelemben vett klandesztin házasságokra nézve, még ha ezek kihirdettetnének is, de tanúk nélkül vagy pedig az előírt ünnepségek nélkül kötötték meg a házasságot; sőt épen ezen 1. vagy 2. alatti klandesztin házasságkötések voltak egyúttal a 3. értelemben is klandesztinek, amennyiben a kihirdetést elmellőzö házasok rendszerint titokban végezték a házasságkötést is, míg ellenkezőleg, akik nyilvánosan, az egyház szine előtt való consensus-kijelentéssel és benedictio-val kivánták megkötni házasságukat, azok előzőleg azt ki is hirdettették. Igy felfogva («in sensu composito») a klandesztin házasság teljes tényálladéka (1. + 3. vagy 2. + 3.) rendszerint épen a nem-kihirdetett házasságoknál volt meg.

A clandestinitas-nak ezen 3-ik irányban való megszigorítása lehetett az egyik oka annak, hogy IX. Gergely, aki a «Quum inhibitio» decretalist a «de clandestina desponsatione» titulusba felvette, nem vett fel ezen titulusba külön kánont a házasságkötési ünnepélyességek kötelező voltára nézve, sőt a következő titulusban (lib. IV. tit. IV.: «de sponsa duorum») a «Licet praeter solitum» (fent már ismertetett) szövegéből IX. Gergely elhagyta a házasságkötés ünnepélyességére vonatkozó szavakat («sub ea solennitate, que fieri solet, praesente scilicet sacerdote aut etiam notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc observatur, coram idoneis testibus»); amivel implicite azt fejezte ki IX. Gergely, hogy a klandesztin házasságkötés, bár tilos, de érvényes és szentségi házasságkötés.

Ezen eljárás további indoka egyébként az is lehetett, hogy, mint fent a jegyzetben kimutattuk, maga a «Quum inhibitio» decretalis szövegében kifejezetten megtiltatnak újból a régi értelemben vett «clandestina coniugia», ami alatt a klandesztin desponsatio-k («desp. de praesenti») értendők, nem pedig a bár a szülők előtt eljegyzett, de a pap által nem kopulált és benedikált házasságkötések.

Az említett elhagyásnak harmadik oka pedig az lehetett, hogy mivel IX. Gergely, Petrus Lombardus-t és III. Sándort követve, a házassági consensus-nak szavakkal való kijelentésében látta a házasságlétesítő cselekvényt, ezért neki minden, a consensus-kijelentésen túlmenő ünnepélyesség hangsúlyozása zavarónak látszhatott.

A «consensus» szavakkal való kijelentésének hangsúlyozása különösen Aquinói Szent Tamás óta nyer intensivitásban, azért,

mert ő és utánna a scholastikusok a házasfelek házasságkötő kijelentését tekintették a házasság «forma»-jának, amellyel egyik a másiknak kiszolgáltatja a «sacramentum»-ot; Aquinói Tamás ennek kapcsán kifejezetten is szembehelyezkedik azon véleménynyel, mintha a pap áldása volna a házasság formája.[1] Aquinói Szent Tamás e felfogását mondotta ki, bár még csak burkoltan, IV. Jenő pápa a «Decretum pro Armenis»-ban (1438)[2] így: «Causa efficiens matrimonii regulariter est mutuus consensus per verba de praesenti expressus». A «regulariter» szó csak azt fejezi ki, hogy a «consensus» kijelentése nem csupán «per verba» történhetik, nem pedig azt mintha a «de praesenti» tartalom vagy egyáltalában a consensus-kijelentés mellékes volna.

Ezt azért kell különösen is figyelembe venni, mert másrészről a klandesztin házasságoknak mind nyomatékosabb eltiltása és a nyilvános házasságkötésnek, a papi benedictio-nak, helyesebben a papi copulatio-nak mind erélyesebb megkövetelése épen arra volt alkalmas, hogy tápot adjon azon már a XIII. században ismert, fent ismertetett véleménynek, amely szerint a papi benedictio (helyesebben a papi copulatio: «Ego vos coniungo etc.) a házasság formája és a pap volna a házasság kiszolgáltatója; amint valóban tápot is nyert, mert a trienti zsinatig már erős theologiai véleménnyé nőtt ki a fent már ismertetett benedictio-elmélet (Melchior Canus!), amely a trienti zsinaton a zsinati atyák egy töredékének is véleménye volt, azután pedig a «Tametsi»-nek a clandestinitas-t üldöző irányzatától felbátorítva, tekintélyes iskolává fejlődött (gallikán és regalista iskola).

Hogy ezen benedictio-elmélet a trienti zsinat előtt nagyobb elterjedésre szert tenni nem tudott, annak oka egyrészt az, hogy a

[1] *S. Thomae Aqu.*, Summa Theol., Suppl. P. III. (Sent. l. IV. quaestiones de matr.), qu. 42. art. 1.: «Ad primum ergo dicendum, quod *verba*, quibus consensus exprimitur matrimonialis, *sunt forma huius sacramenti*, *non autem benedictio sacerdotis*, quae est quoddam sacramentale». V. ö. még: qu. 45. art. 1. 2. 5. —A qu. 45. art. 2-ben Sz. Tamás a consensusnak élőszóval való kijelentését csakis némáknál véli jelek által pótolhatónak (ezt már *III. Ince* kimondotta: Comp. IV. 1. c. 4. = c. 25. X. IV, 1.), míg *Duns Scotus* a csupán jelekkel (némák által is) megkötött házasság szentségi érvényességét tagadásba vette (idézve *M. Canus*-nál: De locis theol. VIII. k. 5. fej., Migne-féle kiadás: Theol. Curs. Compl. I. 408.); később ugyanazon okból tagadta *Caietanus* (id. u. o.) a procurator útján kötött házasság szentségi érvényességét (ok: távollevő «minister Sacramenti»).

[2] *Denzinger*, Enchiridion, X. kiad. (1908.) 702., 242 l.

Decretum (Gratianus), a «Sententiae» (Petrus Lombardus) és a «Summa» (S. Thomas Aqu.), a középkor 2. felének legtekintélyesebb tankönyvei, a klandesztin házasságkötéseket, bár kevésbbé tisztességes, de mégis érvényes és szentségi házasságkötéseknek ismerték el, másrészt pedig az, hogy III. Sándor pápának ugyanilyen álláspontot elfoglaló, fent már jelzett egyik decretalisát («Belovacensi Episcopo») IX. Gergely pápa felvette az ő Collectio-jába, az egyház hivatalos törvénykönyvébe.

Ezen decretalis így szól:

«Quod nobis [ex tua parte significatum est, ut *de clandestinis matrimoniis* dispensare deberemus, non videmus, quae dispensatio super his sit adhibenda]. Si [enim] matrimonia ita occulte contrahuntur, quod exinde legitima probatio non appareat, ii qui ea contrahunt, ab ecclesia non sunt aliquatenus compellendi. Verum, si personae contrahentium hoc voluerint publicare, nisi rationabilis [et legitima] causa praepediat, ab ecclesia recipienda sunt et comprobanda, tanquam a principio in ecclesiae conspectu contracta».[1]

Ezenkívül akkor is, mikor IX. Gergely III. Sándornak a «copula carnalis» által consummált eljegyzést valóságos házasságkötésnek kimondó decretalisait[2] felvette gyüjteményébe, implicite kimondotta azt, hogy a klandesztin módon kötött házasságok is érvényes házasságok.

9. §. A görög egyház házasságkötési jogának története a XI. századig és az azóta használatos házasságkötési forma elemzése.

I. A görög egyháznak legrégibb házasságkötési joga, helyesebben elve, közös volt a latin egyházéval. A görög egyházban tehát épen úgy, mint a latin egyházban, az egyház a házasságkötésnél megelégedett a Szent Ignácnál (Ad Polycarpum V, 2) és Tertulliánnál (Ad uxorem II, 9; De monogamiac. 11.) említett szereppel, t. i. hogy az egyház előzetes tudtával történjék a házasságkötés és a felek áldást kérjenek frigyökre.

A görög egyházban a papi áldásnak nevei ezek voltak: τὸ

[1] C. 2. X. IV. 3. (de cland. desp.)

[2] C. 15. X. IV, 1. (de spons. et matr.), c. 3. X. IV, 5. (de cond. appos. in desp.)

στεφάνωμα, οἱ στέφανοι, ἡ ἱερά εὐλογία, ἡ ἱερολογία, ἡ εὐλογία, ἡ εὐλόγησις, ἡ εὐχολογία, ἡ τελεία μνηστεία, αἱ ἱεροτελεστεῖαι, — főleg azonban az első (στεράνωμα, coronatio)[1], amely onnét vette eredetét, hogy a görög egyház a görög-római pogány házasságkötési népies szokásokból átvette a liturgiába a jegyesek megkororúzását. Ezen coronatio ma is még megvan a görögöknél és ott körülbelül azon helyet és szerepet tölti be, melyet a latin egyházban a «copulatio» amely pedig, mint fent láttuk, szintén régi pogány szokásra, a jegyesek kezeinek összeadására vagy talán fejeiknek szalaggal, «vitta»-val (velamen!) való egybekötésére vezethető vissza és ma a kezeknek stólával való átnyalábolásában jut kifejezésre.[2]

A papi áldás mellőzésével kötött házasságot már a laodiceai zsinat (343—381) idejében «λαθρογαμία»-nak (c. 1. Conc. Laod.) nevezték a keleti egyházban; a II. konstantinápolyi egyetemes zsinat (381. é.) már általános gyakorlatnak tételezi fel a házasság megáldását.[3] Valószinűnek látszik az, hogy a görög egyházban a papi áldás (ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος) a házasság szentségi «érvényességéhez» már ezen időben (IV—V. század) megkivántatott, egyházi szokásjog alapján, míg a házasság államjogi érvényessége, a Justinián-féle jog szerint, 893. év előtti időben teljesen független volt az egyházi áldás elnyerésétől, mert a házasság polgárilag érvényes volt, akár «pacta nuptialia» útján (így az előkelőknél), akár a templomi «defensor» = (ἔκδικος) előtt (Nov. Just. 74. c. 4.), akár a nyilvánosság kizárásával köttetett is meg.[4]

[1] Fr. v. *Vering*, Lehrbuch des kath., orint. und protest. Kirchenrechts, III. kiad. (Freiburg, 1893.) 872. l.; Jos. *Papp-Szilágyi*, Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis Catholicae (M. Varad.) 1862., 411, 464. l.; *Zhismann*, Das Eherecht d. orient. Kirche (Wien 1864.), 135., 692. l., Nikod. *Milasch*, Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche, II. kiad. (Mostar, 1905.) 594. l. Lásd fent (4. §.) a római házasságkötési jogtörténetet.

[2] Nazianzi Sz. Gergely (Epist. 171.) és Chrysostom (Hom. IX. in I. Tim. c. 3.) már említik a «coronatio»-t; szerintük a koszorú (στέφανος) a harcot a testi gyönyörrel és az afeletti győzelmet jelképezi (Zhismann i. m. 157. l.). Alexandriai Kelemen (Strom. VII. 11., Paedag. II. 8.) a megkoszorúzásban az egyház s Krisztus dicsőséges frigyére való utalást látott (*Zhishmann* i. m. 156.). *Zhishmann* szerint jelenleg fehér-vörös szalaggal átfont olajág-koszorút használnak a görög-keletieknél és abban ők a tisztaság és termékenység jelképét látják (i. m. 157. l.). I. Miklós pápa idejében (lásd fent: 5. §.) a görögök ércből készült homoklemezeket (ligatura aurea vel argentea) (abroncs-koronákat?) viseltek a házasságkötésnél.

[3] *Zhishmann* i. m. 157. l. [4] *Sohm*, Institutionen (XIII. kiad.) 589. l.

VI. (Bölcs) Leo császár az ő 89. novellájában (893. év) a házasság polgári érvényességét is az egyházi áldástól ἡ ἱερὰ εὐλογία tette függővé ;[1] de, mikor rámutat az egyházi áldásnak ősrégi egyházi szokásból való kötelező voltára, arra látszik utalni, hogy a házasság egyházi érvényességéhez az áldás már azelőtt is szükséges volt. A császári novella kibocsátása után azonban kétségen kívül álló tény az, hogy a házasságnak, papi áldás nélkül, sem egyházi sem állami érvényessége nincs. I. Komnenos Alexios 1095-ben kiterjesztette Leo törvényét a rabszolgákra is, kimondván, hogy az úrnak nincs joga megtagadni beleegyezését rabszolgája által az úr beleegyezésével kötött házasságnak megáldásához, és ha mégis akadékoskodik, a püspökök kiközösítés fenyegetése mellett is követelhetik a beleegyezést, és ha nem használ, a rabszolga visszanyeri szabadságát. (Megjegyzendő, hogy a görög egyháznak joga szerint a rabszolga nem köthet érvényes házasságot urának beleegyezése nélkül ; ilyen beleegyezés nélkül 1095-ig, ha a rabszolga házassága az úr engedélye nélkül meg is áldatott, az áldásnak jogi hatálya nem volt.)[2]

II. Megkülömböztetendő a házasság egyházi megáldásától (ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος) a görög egyházban az eljegyzésnek egyházi megáldása (ἀκολουθία γινομένη ἐπὶ μνήστροις ἤ γοῦν τοῦ ἀῤῥαβῶνος),[3] amely ott szintén kötelező.

A görög egyházban ugyanis ősrégi és pedig szélesen elterjedt szokás volt az eljegyzéseket is egyházi áldásban részesíteni, míg a nyugati egyházban ez csak szórványosan, némely vidékeken volt gyakorlatban. (Lásd alább : 13. §. II. pontját.)

Az így megáldott eljegyzés régebben csakis az eljegyzés hatályával birt, a megáldás célja csakis a titkos eljegyzések megakadályozása és Isten segítségének leesdése volt.

De 893. évben VI. (Bölcs) Leo császár az ő 74. novellájában az egyházilag megáldott eljegyzést a házasságkötés joghatályával látta el, úgy hogy ezen novella hatása alatt az eljegyzés megáldása általános szokássá, kötelező gyakorlattá lőn.[4] Az így megáldott

[1] *Zhishmann* i. m. 158. l.

[2] *Zhishmann* i. m. 148, 159. l. ; *Milasch* i. m. 586—587. l.

[3] J. *Goar*, Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines div. liturgiae (Lutetiae Paris. 1647.) 580. l.

[4] A görög nemegyesültekre nézve az eljegyzés megáldásának szükségességét kimondja az Orthodoxa Confessio (1640. é.), T. I. qu. CXVI. — V. ö. *Zhishmann* i. m. 155, l.

eljegyzés, a 74. novella intézkedése értelmében, csakis azon esetekben bontathatott fel, amelyekben a házasság; elvileg tehát felbonthatatlan volt, ha pedig valamely jegyes az áldás vétele után vétett a jegyesi hűség ellen, a házasságtörés, illetőleg bigamia részese lőn (can. 98. Conc. Trull.).[1]

Ugyanezen (74.) novellában azt is előírta a császár, hogy az eljegyzés megáldása ne történjék előbb, mint a házasságkötéshez megkivánt (14., 12. é.) korban. Egy későbbi (109. számú) novellában a császár újból megerősítette a 74. novella intézkedéseit.

VI. Leo az ő rendelkezéseit azzal indokolja meg, hogy a 98. trullai kánon folytán, mely azt írja elő, hogy aki másnak forma szerint (jegyesi csók és bánatpénz mellett) eljegyzett jegyesét a jegyestárs életében házastársul veszi, a házasságtörés büntettét követi el, ellenmondás keletkezett az eljegyzésnek egyházjogi és államjogi hatálya közt, mert a császári jog az eljegyzés felbontását bűntettnek nem tekinti, sőt azt, bizonyos feltételek mellett, meg is engedi.[2] Ezen ellenmondás megszüntetését célozta a 74. novella.

VI. Leónak novellája folytán a görög egyházban külömbség keletkezett a megáldott eljegyzés és a meg nem áldott eljegyzés között.[3]

a) A *megáldott* eljegyzésnek nevei voltak: μνηστεία νόμιμος, μνηστεία ἀληθής, μν. ἐντελής, κυρίως μνηστεία. Ezen eljegyzés bizonyos tekintetben a házasságkötés joghatályával birt és a *házasságkötési forma egyik kiegészítő részének*, első részletének tekintetett és még most is tekintetik.[4]

b) A *meg nem áldott* eljegyzésnek nevei voltak: μνηστεία ἀτελής, ψιλή συμφωνία (nudus consensus), ψιλὰ σύμφωνα, vagy csak: σύμφωνα. — Ezen eljegyzés csak a római jogi eljegyzés joghatályával birt; ilyenek voltak, minden esetben, azon eljegyzések, amelyek serdületlenek által (14., 12. é.) köttettek, ilyeneket ugyanis nem volt szabad megáldani, bár maga az eljegyzés 7 éven felüli korban is megköthető volt.

[1] *Zhishmann* 139., 142., 153—155. l. — Zhishmann-nál (154. l. 4. sor) épen az ellenkezője áll annak, amit nyilvánvalóan mondani akar («dann *nicht* als eine . . .»).

[2] U. o. 143. l.

[3] U. o. 152. l.; *Papp-Szilágyi*, Enchiridion, 415. l.

[4] *Zhishmann* i. m. 136—137. l.

Leo császárnak novelláit továbbfejlesztette I. Komnenos Alexiosnak 1084. évi aranybullája, amely fölujítván a Leo-féle rendelkezéseket, hozzáteszi, hogy ezentúl csakis az isteni közreműködés (egyházi áldás) mellett végbement eljegyzés tekintessék teljesjogú eljegyzésnek, miértis ezen egyházi áldás kikérését minden eljegyzésre nézve kötelezőleg előírta; végre 1092. évi 14. számu novellájában azt is elrendelte a császár, hogy az eljegyzés euchológiáját csakis bizonyos, előre (a jegyesek tetszése szerint) megállapított idő mulva szabad követnie a házasok megkoszorúzásának, a házasság euchológiájának, tiltva van nevezetesen a két euchológiát — császári dispensatio esetén kívül — egy napon, vagy pláne egy órában, egymásután megtartani.[1]

I. Komnenos Alexiosnak ezen, 1092. évi novellája azon gyakorlat ellen irányult, amely szerint olyan esetben, ha a jegyeseknek már megvolt a házasságkötéshez megkivánt koruk, a jegyesek az eljegyzés euchológiája után azonnal megkapták a házasság euchológiáját, amely gyakorlatot *Zhisman*[2] a legrégibb keresztény századokba (!) visszanyulónak vélelmez.

Az 1092. évi novella azonban, a trullai kánon 98. következtében, sohasem tudott érvényre emelkedni, sőt ezen kánon ratiója a már említett, régebbi ellenkező gyakorlatot tette általánossá, amely máig fönnáll,[3] t. i., hogy a házasságkötési korral biró jegyesek a két euchológiát egyszerre vették föl.

Ennek törvényszerűségét bizonyítja az «Euchologium» szövege is, amely az eljegyzési áldás (ἀκολουθία τοῦ ἀῤῥαβῶνος) után közvetlenül hozza a házassági áldás szertartását (ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος) és ezen utóbbit ilyen szavakkal vezeti be:

Εἰ μέν βούλονται ἐν τ᾽αὐτῷ στεφανωθῆναι, εἰσέρχονται ἐν τῷ ναῷ μετά κηρῶν ἁπτομένων. (Si quidem voluerint eodem temporis spatio coronari, ingrediuntur in templum sponsi cum cereis accensis.)[4]

Ezzel előadtuk a görög egyházban a házasságkötési formának kifejlődését a XII. századig, vagyis odáig, ahol ma is még áll. Most lássuk a görög egyházban használatos házasságkötési forma egyes cselekvényeit és azok jelentőségét.

[1] *Zhishmann* i. m. 147. l.

[2] U. o.

[3] *Vering* i. m. 856—857. l.; *Papp-Szilágyi* i. m. 415. l.

[4] *Goar* i. m. 385. l. — Logikus azonban *Milasch*-nak megjegyzése (i. m. 590. l. 13. j.), hogy a két acoluthia-nak szétválasztása természetesen kánonellenes eljárás nem volna, bár a tényleges gyakorlattal ellenkezik is.

IV. Az eljegyzési euchológiának egyes cselekvényei a *Goar* által régi kódexek alapján közölt «Euchologion» szerint a következők :[1]

1. Szentmise.

2. Szentmise után a pap a templom kapujához megy, amelyen kívül állanak a jegyesek, kik a paptól égő gyertyákat vevén, általa a templomba bevezettetnek, ahol könyörgés következik, melynek egyes szakaszaihoz a nép (ὁ χορός) «Kyrie eleison»-nal felel.

3. Az oltáron fekvő két gyűrű közül az aranygyűrűt a férfi ujjára, az ezüstgyűrűt a nő ujjára húzza föl előirt szavak kiséretében :

a) A férfinak adván át a gyürűt, e szavakat intézi háromszor a vőlegényhez :

Ἀῤῥαβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα (aliquis) τὴν δούλην τοῦ θεοῦ τήνδε, εἰς τ᾽ὄνομα τοῦπατρὸς καὶ τοῦ νἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμὴν. (Subarrhatur servus Dei N. propter ancillam Dei N., in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.)

b) A nőnek adván át a gyűrűt, ugyanezen formulát használja (3 izben), csakis a δοῦλος helyén áll δούλη és viszont.

Majd a násznagy a gyűrűket kicseréli.

4. A pap a jegyesekre áldást ad.

V. Az eljegyzés euchologiája a görög egyházban az eljegyzésnek felbonthatatlanságát idézte elő és az eljegyzésnek a házasságéhoz igen közel álló jelentőséget adott. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, hogy már a trullai 98. kánon ideje óta a megáldott eljegyzés a görög egyházban elveszítette a «sponsalia de futuro» jellegét és «sponsalia de praesenti» jelleget kapott ;[2] és így körülbelül azonos a magyarországi latin Rituale copulatio» ritusának első részével (gyűrűszentelés), amely szintén a középkori «sponsalia»-ritusra vezethető vissza. A «Rituale Romanum» szövegében tudvalevőleg legelől van a stólával való átnyalábolás (a consensus-kérdezés után) és azután a gyűrűszentelés és a nőnek elgyűrűzése (csak egy gyűrű !).

Az eljegyzés az euchologia után is még csakis megszentelt eljegyzés (bár már «sponsalia de praesenti» tartalommal) volt, a feleknek még nem voltak meg a házastársi jogaik és kötelességeik ; ez csak a külön házassági euchologia vagyis a coronatio ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος) után következik be, amelyet ezért a görög

[1] *Goar* i. m. 580—583. l.

[2] Jos. *Papp-Szilágyi* i. m. 415. l.

egyházban a házasságkötési forma *második részletének* tekintenek,[1] amelynek felvétele után teljes a házasság.

A görög egyházban ugyanis *Zhisman*[2] szerint megkülönböztetendők:

a) a házasság szentségének *anyaga* (materia, ὕλη ἁρμόδιος); ez nem más, mint az államjogilag érvényes szerződés (az államjogilag érvénytelen szerződés esetében nem volna a szerződés alkalmas anyaga a szentségnek);[3]

b) a házasság szentségének *alakja* (forma), amelyben a következő elemek foglaltatnak:

α) a felszentelt pap vagy püspök jelenléte;

β) az eljegyzés megáldása (ἡ ἀκολουθία τοῦ ἀῤῥαβῶνος, τῆς μνηστείας)

γ) a házasság megáldása (τὸ στεφάνωμα, ἡ ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος).

A β) és γ) alatti elemeket összefoglalni is szokás, igy: a Szentlélek segítségül hivása és a szertartás elvégzése (ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος καί τὸ εἶδος τῶν λογίων).

Zhisman szerint[4] a házasság szentségéhez nem okvetlenül szükséges a most előírt formának betartása; innét magyarázandó meg az, hogy az első századokban az egyházi áldás nélkül kötött házasságok is szentségi házasságoknak tekintettek és azok is voltak. De ez csak kivételes, az akkori időknek megfelelő állapot volt, amely úgy birálandó el, mint a keresztségnek sürgős szükség esetében az előírt szertartások mellőzésével való kiszolgáltatása. De ahol a házasság megáldásához az alkalom megvan, ott az áldásban nem részesített házasságot a görög egyház nem tekinti szentségi házasságnak és ez az oka annak, hogy a IX. századtól fogva, mikor már az egyház mindenfelé elterjedt, a görög egyház a papi áldást a szentségi jelleg elnyeréséhez általában megkivánta.

De voltak esetek, amikor a görög egyház törvényei szerint a házasság megáldása tiltva volt (második házasság, vegyes házasság, cultus disparitas melletti házasság), de a császári törvények szerint a házasság érvényesen megköthető volt. Ilyen esetekben a görög egyház a házasságot államjogilag érvényes szerződésnek tekintette, de az egyházi áldás hiánya, sőt tiltottsága miatt nem látott benne szentségi házasságot.[5]

[1] *Zhishmann* i. m. 136—137. l.
[2] *Zhishmann* i. m. 132., 136. l.
[3] U. o. 134. l.
[4] U. o. 161—163. l.
[5] U. o. 162. l.

A görög egyháznak, a szakadár egyháznak is, némely kánonistái és theologusai[1] egyetértenek a latin egyházzal abban, hogy a házasfelek a szentségnek kiszolgáltatói.[2] Ennek bizonyítékát látja *Zhishmann*[3] nemcsak a házasság anyagában, a szerződésben, melyet a felek kötnek meg, nem pedig a pap, de további bizonyítékot lát abban is, hogy miként az eljegyzés megáldásánál, úgy a coronatio-nál is, a pap a szenvedő igealakot használja : «Coronatur servus Dei N. propter ancillam Dei N., in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti».[4]

Más görög kánonisták azonban a coronatio-t végző papot mondják a «minister Sacramenti»-nak, a «forma Sacramenti»-t pedig a pap imájában látják; így pl. *Papp-Szilágyi* nem a deklarativ formulában («Coronatur servus Dei etc.»), hanem azt azt megelőző deprecatorius formulában : «Deus Sancte, qui e pulvere hominem formasti etc.»[5]

VI. Végre még ide igtatjuk a házassági euchologia ritusát. A coronatio (στεφάνωμα) szertartásai a Goar által régi kódexek alapján közölt «Euchologium» szerint a következők :[6]

1. A jegyesek, égő gyertyákkal kezeikben, vezettetve a thuribulumot vivő és a 127. zsoltárt éneklő pap által, bevonúlnak a templomba ; a zsoltár egyes versei után a nép karban ezt feleli : «Gloria tibi Deus noster, gloria tibi.»

2. A diakonus kollektát mond, utána a pap három áldási imát mond (az utolsó a fentemlített : «Deus sancte, qui e pulvere hominem formasti . . .»), majd utána koszorút helyez előbb a vőlegény, majd a menyasszony fejére e szavak kiséretében :

Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὴν δούλην εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. (Coronatur servus Dei N. propter ancillam Dei N., in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti).

Ugyanezt mondja a pap a nő megkoszorúzásánál is, megfe-

[1] *Zhishmann* i. m. 135. l.

[2] Jos. *Papp-Szilágyi* i. m. 411—412. l. — Maga Papp-Szilágyi a papot mondja a házasság kiszolgáltatójának (i. h. 411. l.).

[3] U. o. 135. l. — *Zhishmann* az : «ἀρραβωνίζεται, στέφεται» szavakba látszik helyezni a «forma sacramentalis»-t, míg mások — egyetértve a latinokkal — a consensus nuptialis szavaiba (J. *Papp-Szilágyi* i. m. 412. l.).

[4] *Goar* i. m. 390. l.

[5] U. o.

[6] *Goar* 385—394. l. — V. ö. *Zhishmann* i. m. 694. l.

felelő változtatással (Σ. ἡ δούλη τοῦ θεοῦ, ἡ δεῖνα, τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ, κτλ.)

Majd háromszor e szókat ismétli a pap:

Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ στεφάνωσον αὐτοῖς.

3. Az Ephes. 5, 20—33. és Ján. 2, 1—11. felolvasása után egy imát mond a pap, azután pedig megáld egy csészét és azt háromszor odanyújtja a vőlegénynek, majd a menyasszonynak, hogy igyanak belőle, mialatt a násznagy a koszorúkat fejeik fölött tartja.

4. Erre a pap éneklése mellett körmenetet tartanak, amely után a pap a koszorúkat elveszi tőlük és egy áldó és egy könyörgő imát mond, a jelenlevők jókivánataikat adják át a jegyeseknek, mire a jegyesek egymást megcsókolják és a pap a gyülekezetet elbocsátja.

10. §. A trienti zsinaton a clandestinitas-ra vonatkozólag folytatott tárgyalások ismertetése.

I. A házasságlétesítő cselekvény körül a párisi és a lombardiai iskola közt folyt vitának III. Sándor általi eldöntése (lásd fent a 8. §-ban) némileg tisztázta azon zavarokat, amelyek a titkos házasságkötésből származtak, tisztázta annyiban, amennyiben III. Sándor a copula-nak házasságkötő jelentőségét elvetvén, egyúttal élesen szembehelyezte a házasságkötést (consensus de praesenti)[1] az eljegyzéssel («fidem facere de contrahendo matrimonio»),[2] és csakis az előző eljegyzésre következő copulának esetében (matrimonium praesumptum)[3] egyenlősítette a consensus de praesenti-vel az egyszerü sponsalia-t[4] (consensus de futuro); két vagy több consensus összeütközése esetében (sponsa duorum, sponsus duarum) pedig a «de praesenti consensus»-nak — még ha klandesztin volt is — a «de futuro» consensusok előtt mindig, az egyértékű consensusok (de praesenti, de futuro) között pedig az időszerint legelsőnek — még ha klandesztin volt is — adta meg az elsőséget úgy, hogy a többit megelőző «consensus de praesenti»-nek *érvénytelenítő erőt* adott az összes következő akár házassági, akár eljegyzési consensus-okkal szemben — még ha itt copula vagy benedictio és házasságkötési ünnepé-

[1] C. 3. X. IV, 5.
[2] C. 16. X. IV, 1.
[3] *Wernz* i. m. IV. k. 29. l.
[4] C. 15. X. IV, 1.

lyességek voltak is, ott pedig nem — és *feloldó erőt* a megelőzőleg kötött «consensus de futuro»-kkal szemben, hacsak a megelőző eljegyzési consensusok egyike az illető jegyessel való «copula carnalis»-sal nem volt kapcsolatos.

Ezen elv volt az irányadó a III. Sándort követő időkben is a trienti zsinatig, sőt a trienti «Tametsi» decretum hatálykörén kívül eső területekre nézve ez volt egész 1908. évi husvétig (az eljegyzést követő copula carnalis azonban, mint fent láttuk, 1892. febr. 15. óta azonban nem szolgálhatott már «praesumtio iuris et de iure» alapjául) a vezérelv az egy személy által többekkel attentált házasságkötések és eljegyzések kolliziója esetében.

De ezen elvnek gyakorlati alkalmazása klandesztin kötések esetében (ahol a c. 1. C. XXX. qu. 5. szerint: «deficit non ius, sed probatio») igen sok zavarra és collisio officiorum-ra, sőt jogsértésre adott alkalmat, mert ha az eljegyzés (mint igen gyakran) vagy a házasságkötés (mint szintén elég gyakran) klandesztin módon történt, azoknak megkötése, megkötésének időpontja és jellege (de futuro vagy de praesenti) csakis a felek közös beismerésével, vagy, egyik fél tagadása esetében, tanúk által vagy okirat által volt bizonyítható,[1] végső esetben a házasságkötés ténye a beismert vagy beigazolt hitvesi életközösségből a biró által volt vélelmezhető.[2]

Ezen zavart még jobban növelte az, hogy a «sponsalia» és a «desponsatio» szók a trienti zsinat előtti időben úgy a «consensus de futuro»-t, mint a «consensus de praesenti»-t jelentették (csakis a trienti zsinat óta állandósulnak a «*matrimonium*» (maritus, uxor) szó a házasságkötésnek, a «*sponsalia*» (sponsus, sponsa) szó az eljegyzések megjelölésére);[3] másrészt növelte az is, hogy

[1] *Scherer* i. m. II. k. 194. l.; *Wernz* i. m. IV. k. 298—300. l.

[2] C. 11. X. II, 23. (*III. Sándor* a genuai érsekhez.) — V. ö. *Scherer* i. h. 138. j. és a fenti 6. §. utolsó jegyzetét.

[3] *Scherer* i. m. II. k. 171. l. 31. j.; *Wernz* i. m. IV. k. 131. l. 17. j.; *Freisen* i. m. 207. l. — Azonban még a trienti zsinat után is találkozunk a terminologiában való ingadozással. Igy a Br. Roszner Ervin által (Régi magyar házassági jog», Budapest, 1887.) közölt magyarországi, XVII. századbeli eljegyzési itéletek és szerződések a valóságos eljegyzést (sponsalia de futuro) így is nevezik: «matrimonium de futuro» (1622. okt. 20. Lóssi-féle itéletben, i. m. 342. l.), «matrimonium initiatum» (1623. jul. 5. jegyzőkönyv, i. m. 345. l.), «contractum matrimonium» (u. azon helyen 345. l.), «sponsalia solennisata» (1687. é. jul. 10. esztergomi érs. helynöki itélet, i. m. 361. l.), «matrimoniale foedus» (1571. évi leleszi bizonyságlevél, i. m. 423. l.)

tartalmilag is nehéz volt a trienti zsinat előtt az eljegyzést a házasságkötéstől megkülömböztetni, mert a két consensus külömbségét a szokásos időmegkülömböztetés: a «*jelen*» és a «*jövő*» idő, a «verba de futuro» és a «verba de praesenti» (duco, ducam, nubo, nubam) csakis felszinesen jelölik meg és nem fejezik ki kétséget kizáróan;[1] az ezen szavak által kifejezett kétféle szándéknak kétféle, külömböző tárgyára pedig csak később lett a doctrina figyelmessé. Ezen külömböző tárgy: a házassági állapot (status matrimonialis, matrimonium), másfelől pedig a jegyesi állapot (status sponsalitius, sponsalia), különféle jogokkal, kötelességekkel, céllal és tartóssággal.

Belejátszik ide még az is, hogy az otthon elvégzett «desponsatio» (Verlobung) a germán eredetű népeknél a XVI. századig még szórványosan megtartotta «consensus de praesenti» jellegét, még akkor is, mikor a «papi» traditio-copulatio (formulaszerűen, a Ritualékban csak a XII. század végén lép fel)[2] már általánossá és úgyszólván kizárólagossá lett (XIII. század); dacára annak, hogy a XIII—XIV. századbeli particularis zsinatok a XIII. zsinattól fogva nemcsak a laikusok által való «*copulatiot*» tiltják[3] («ante fores ecclesiae», «in conspectu ecclesiae», «in facie ecclesiae»),[4] hanem eltiltják azt is,[5] hogy a «*consensus de praesenti*» más által és előbb vétessék ki a felektől, mintsem a pap által (régebben szintén a templom előtt) és a papi copulatio-t közvetlenül megelőzőleg.[6]

[1] *Scherer* (i. m. II. k. 121. l. 20. j., 166. l. 12. j., 237. l. 25. j.) találóan jegyzi meg, hogy a «jövő» vagy «jelen» szerkezetű kijelentés egymagában nem dönti el az eljegyzési vagy a házasságkötési jelleget, és az eljegyzésnél használt «jelen», valamint a házasságkötésnél használt «jövő» nem érvényteleníti és nem is másítja meg a consensus-t, hacsak az előbbi esetben a jegyességre, az utóbbi esetben a házasságra irányuló szándék kétségen felül áll. A *jegyességgel* jegyesi jogok és kötelmek, a *házasággal* házassági jogok és kötelmek járnak. *Freisen* szerint (helytelenül!) a consensus de praesenti-nél is a felek csakis megigérik a házasságkötést, amely később az affectus maritalis-szal végzett copula által következik be, tehát megigérik egymásnak a testi copula-t, míg a consensus de futuro-nál a felek a consensus de praesenti-re *és* a copula-ra nézve tesznek együttes igéretet.

[2] *Sohm*, Recht der Eheschliessung, 70., 168. l.

[3] *Sohm* i. m. 70. l. 34. j.

[4] Hogy úgy a «*Muntevalt*», mint később a pap a traditio-t és copulatio-t a templom előtt, annak kapuja előtt végezte, azt bő forrásutalásokkal mutatja be *Sohm*, i. m. 168. l. 32. j.

[5] *Sohm* i. m. 177. l. 52. j.

[6] A copulatio után vonultak csak a felek a templomba a nászmisére és áldásra. *Sohm* i. m. 159., 172. l.

De épen ezen tilalmak azt bizonyítják, hogy még szórványosan, sok helyen sűrűen is, még a régi népszokás szerint otthon tartattak meg a «consensus praesenti» számba menő «desponsatio»-k, amelyeknek «sponsalia de praesenti» jellege egyes esetben kétséges lehetett, vagy legalább bizonyítható nem volt.

Igy azután gyakran megesett, hogy egy megelőző érvényes, de titkossága miatt nem bizonyítható házasságkötést a biró nemlétezőnek nyilvánított, míg ugyanakkor érvényes házasságnak jelentette ki ugyanazon személynek később mással, bizonyítható módon, tán «in facie ecclesiae» is kötött házasságát, mely pedig bigamia volt;[1] ellenkezőleg pedig érvénytelennek nyilvánította a biró valamely félnek valóban érvényes és egyedüli, az egyház által is megáldott házasságát csak azért, mert ez később csalárd módon azt állította, hogy már korábban kötött volt mással titkosan házasságot.[2] A szabály az volt, hogy egyik fél tagadása esetében a házasságot vagy eljegyzést tagadó fél egyszerű tagadással mentesült, míg az azt állító félnek a házasságot vagy eljegyzést bizonyítania kellett (c. 1. X. IV, 3.),[3] a mindkét fél által elismert házasság vagy eljegyzés pedig beigazoltnak vétetett; a beigazolt vagy csak elismert régibb házasságkötés pedig mindig fölénnyel birt a következő házasságkötés fölött.

Ehhez járúlt, hogy a klandesztin házasságok az érzékiség és nevezetesen a leánycsábítás alkalmaivá lőnek, amelyeket főleg a kiskorú ifjak és leányok szüleinek állott érdekökben megakadályozni azáltal, hogy a házasságkötés nyilvánossága szigorúan megkivántassék, esetleg úgy is, hogy a kiskorú ifjak és leányok a szülők beleegyezése nélkül házasságot ne köthessenek.[4]

[1] Igy előfordulhatott azon Luther által a «Tischreden»-ben (Werke, Erlangen, 23. köt. 98., 62. k. 229. l., idézve *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung 188—190. l.) felpanaszolt és a pápának és a juristáknak («mit seinen Junkern, den Juristen») számlájára írt eset is, hogy a püspöki itélet kötelezte a bigamus felet a bigam bűntárssal való együttélésre, de ő lelkiismeretében (tudva a bigamiát) ezen itélettel nem élhetett, bigam házastársával copula-t nem folytathatott, viszont azonban az elsőhöz vissza nem mehetett, bár «pro foro interno» ezt szerethette.

[2] *Scherer* i. m. II. k. 194. l.

[3] U. o. 195. l. 141. j. Ilyen csalárdságról már Hugo a Sto Victore is említést tesz. V. ö. *Sehling* i. m. 64., 65. l.

[4] Igy fogták fel a clandestinitas-t a trienti zsinat következő tagjai: *Nicolaus de Briis*, *Simon Vigor* párisi tanárok, *Lotharingiai Károly* (Guise) bibornok és vele más 41 (francia) püspök. V. ö. Aug. *Theiner*, Acta authentica

Hogy a klandesztin házasságkötésben a trienti zsinat előtti időben első sorban a szülői jogok sérelmét látták, azt — mint az a 8. §. végén már említve volt — a trienti zsinaton ily irányban történt felszólalásokon kívül[1] bizonyítja az is, hogy Szent Tamás[2] a klandesztin házasságok elleni első ellenvetésnek is ezt hozza fel, bár ő az ellenvetés cáfolatánál egyenesen kimondja, hogy kiskorú leány a házasságkötést illetőleg nincs kötve a szülői beleegyezéshez és épen ezért a szülői jogok sértése cimén a klandesztin házasságok semmissége nem állítható.[3]

SS. Oecum. Concilii Tridentini, Zagrabiae, tom. II. 234., 236., 314. l. Lotharingiai Károly bibornok javaslata az volt, hogy az ifjaknak 25 éves, a leányoknak 20 éves korukig ne engedtessék meg a házasságkötés szülői beleegyezés nélkül.

[1] Jellegzetes e tekintetben különösen *Simon Vigor* ezen kijelentése: «Quoad II. art., clandestina matrimonia neque lege naturae neque divina inter liberas personas prohibita sunt, sed lege humana, quae scilicet contrahuntur inter non liberas personas, etiam quod palam contrahuntur, ne dum clam, si filii familias sunt, sine consensu patris. Peccant autem sic contrahentes, sed matrimonia rata sunt». *Theiner*, Acta auth. 237. l. — *S. Vigor* szerint tehát az atyai beleegyezés nélkül kötött házasság mindig klandesztin, még ha nyilvánosan köttetik is. (Franciaországban *II. Henrik* király 1556. évben [art. I.] szülői beleegyezés nemlétében érvénytelenekké nyilvánította a «filiifamilias» házasságait, épen így I. Ferdinand 1550. aug. 24. rendeletével Ausztriában [a leány 25 éves kora előtt].) V. ö. *Scherer* i. m. II. k. 434. l. 24. j., 436. l. 34. j. *Simon Vigor* a benedictio-elmélet híve volt és a klandesztin házasságokat érvényeseknek, de nem szentségi házasságoknak ismerte el és nem is igazi («verum») házasságoknak («Verum igitur matrimonium non est absque benedictione, ut etiam Ambr. libr. II. ad Lucam cap. II. idem dicit») és épen ezért kereszténye nézve tiltottaknak. A zsinat tagjainak túlnyomó része azonban a consensus-elmélet (contractus-elmélet) híve volt és így a nyilvánosság és a benedictio elmaradásában nem láthatta a sacramentalitas hiányát, de egyik részük ebben érvénytelenségi okot látott, mert t. i. szerintök a szülők beleegyezése az érvényességnek természetjogi feltétele. Ily véleményen voltak: *Nicolaus de Briis* párisi tanár, *Didacus de Payva* áldozópap, *Joannes Delgado*, *Petrus Morcattus* theologusok, lotharingiai *Guise Károly* biboros és több más francia püspök, valamint az *orvietoi* és a *segoviai* püspökök. V. ö. *Theiner* i. m. 234—240. l., 314., 320., 338., 366., 391. l.

[2] *S. Thomas Aqu.:* In Quattuor libr. Sent.; relatum in Supplemento Summae Theol., qu. 46. art. 5. (turini 1893. kiad. V. köt. 457. l.).

[3] *Szent Tamás* tisztult felfogása feltünő, mert az ő korában a *római jog* behatása alatt, mely úgy a házassághoz, mint az eljegyzéshez szülői beleegyezést kivánt (l. 7. §. 1. DD. de spons. XXIII. 1. coll.: c. 3. X. IV, 18, III. Kelemen), a *világi jogok* a szülői beleegyezést megkivánták az eljegyzés és a házasságkötés érvényességéhez, ami elől a *régibb kánonjog* (Gratianus: c. un. C. XXXI. qu. 3. = elvirai zsin. 54. kánonja) sem zárkózott el; sőt, bár a házas-

II. Az imént elősorolt okok és körülmények voltak a főokok, melyek a trienti zsinat atyáit a «Tametsi» decretumnak meghozására és abban a klandesztin házasságok tilalmazására és érvénytelenítésére indították. Ez vonul végig mint vörös fonál a szinte végnélküli felszólalásokon,[1] amelyek a «decretum de clandestinis» körül a zsinat utolsó szakának végén (1563. febr. 10-től, de főleg jul 20-tól 1563. nov. 11-ig, nov. 11-én volt a XXIV. sessio publica) elhangzottak.

1. Ezen felszólalások egy része azért kárhoztatta a klandesztin házasságokat, mert nem szentségi házasságok ; ezek voltak a benedictio-elmélet hívei, kik a papi benedictio-ban («copulatio»-ban) látták a forma sacramentalis-t és így a csupasz contractus»-ban nem látták a szentség teljes tényálladékát. Jellegzetes képviselője volt a zsinaton ezen véleménynek *Simon Vigor* párisi theologus.[2]

2. A felszólalások másik, a zsinat többségét tevő csoportja a consensus-elméletnek alapján állott és így a szentségi materia-t és forma-t a contractus-ban látta, de mégis vindikálta az egyháznak a jogot, hogy a házasságot érvénytelenítheti, és az érvénytelenítést szükségesnek mondotta. Ezen csoport vezetője lotharingiai *Guise Károly* biboros, rheimsi érsek volt, és hozzátartóztak a francia és spanyol püspökök (kevés kivétellel), valamint számosan az olasz és egyéb nemzetbeli püspökök közül (köztük *Draskovich* Gy. pécsi püspök, I. Ferdinand követe, is) ; pozitiv főérvök Ps. Evaristus (fent taglalt) szövege volt, amelyet a klandesztin házasságkötések abszolut irritatiójára értettek.

Az indokolásban azonban nagy eltérés volt e csoport egyes árnyalatai között :

ságkötést illetőleg *III. Ince* (c. 23. X. IV, 1.) már a Szent Tamás által képviselt állásponton van, a későbbi és még a mai egyházjog is (a kánonistáknak még mindig nem egyhangú véleménye szerint) a szülői beleegyezés nélkül kötött eljegyzést ugyan érvényesnek, de a szülők tiltakozására a biró által felbonthatónak tartja, vagy pedig legalább oly gyengén kötelezőnek, hogy attól az egyik fél egyoldalulag is elállhat. *Scherer* i. m. II. k. 129. l., *Wernz* i. m. IV. k. 149. l.

[1] Lásd a felszólalások bő kivonatait : A. *Theiner*, Acta authentica cecumenici Concilii Trid. sub Paulo III. Jul. III. et Pio IV., tom. II., 233—244., 313—334., 335—371., 386—397., 424—429., 461—467. l.

[2] Igy vélekedtek még (Simon Vigor-on kívül) *Cosma et Damianus* Hortolanus, Petrus *Fernandez* O. Pr. theologusok, a sainsi (Senecen.), aliphai, capodistriai püspökök, a bragai, naxosi érsekek, a st. asaphi püspök és a dominikánusok generálisa, aki Gropper-re és az 1536. kölni zsinatra is hivatkozott. *Theiner* i. m. 234—242., 317., 331—333., 343., 349., 355. l.

a) A francia püspökök és theologusok[1] *Guise Károly* biborossal a klandesztin házasságokat főleg a szülői beleegyezés hiánya miatt mondották érvénytelenítendőknek, sőt többen közülök (lásd fent I. alatt) természetjogilag már érvényteleneknek. Az orvietoi püspök e tekintetben odáig megy, hogy III. Kelemenre (c. 3. X. IV, 18.) hivatkozik, mint aki szintén előírja a «consensus parentum»-ot a házasság semmisségének terhe alatt, holott III. Kelemen csak a római jognak ebbeli tételét idézi analogiaként.[2]

b) Mások ismét (de részben az *a)* alattiak is) azért kivánták érvényteleníteni a klandesztin házasságokat, mert e házasságok erkölcsi káros következményekkel járnak.[3] Ez volt a sablonos érvelés a «decretum irritans de clandestinis» mellett.

c) Ismét mások a protestantismus miatt vélték szükségesnek az irritatiót: egyik rész azért, mert a protestánsok a kath. egyházat ócsárolják[4] a klandesztin házasságok érvényesekként való elismerése miatt és ők maguk a (protestánsok) is megkivánják a lelkész áldását;[5] míg a másik rész azért, mert a reformátorok tagadják azt, hogy a házasság szentség és hogy az egyháznak a házasság lényegéhez köze volna.[6]

3. A felszólalások harmadik csoportja ellenezte azt, hogy irritáló decretumot hozzon a zsinat a klandesztin házasságok ellen. Ezen csoport vezére *Madruzzi* biboros, trienti püspök volt, kit főleg a velencei és a jeruzsálemi patriárcha, a rossanoi érsek, az otrantoi püspök és *Laynez* jezsuita generalis támogattak; a végső szavazásnál 54-en voltak e csoport tagjai (az irritatio-ra pedig 125

[1] Lásd fentebbi jegyzetet. — Különösen feltünő Nicolaus de Briis párisi doktornak azon érvelése, hogy Evaristus pápa már érvénytelenítette (c. 1. C. XXX. qu. 5.) a klandesztin házasságokat és pedig a szülői beleegyezés hiánya miatt, és azért Ps. Evaristusnak: «nisi *vota succurrerint legitima*» szavai alatt is ő a *szülői consensus későbbi pótlását* látta (*Theiner* i. m. 234. l.). Még feljebb megy a bizonyításban *Guise* biboros, mikor a: «Honora patrem tuum stc.» (IV. isteni parancs) szavaiból akarja levezetni a «consensus patris» szükségességét. (U. o. 315. l.)

[2] *Theiner* i. m. 366. l. — Igy érvel (i. m. 320. l.) a segobiai püspök is.

[3] Igy az orleánsi érsek (*Theiner* i. m. 353. l.): «desiderium clandestinorum aut ex libidine est aut ex cupiditate».

[4] Igy: a granadai püspök (*Theiner* i. m. 392. l.).

[5] Igy: Guise bib. (*Theiner* i. m. 314. l.) és a granadai érsek (i. h. 392. l.).

[6] Igy: *Ferd. Bellosillo* theologus (i. h. 241. l.), a calamoni püspök (i. h. 352. l.), a modenai (u. o.), a fiesolei (u. o. 353. l.) püspökök és a granadai érsek (i. h. 340., 392. l.).

zsinati tag szavazott, kik közt voltak a benedictio-elmélet hívei is).[1] Azonban ezen csoport is kivánta a klandesztin házasságkötések szigorúbb tilalmazását, főleg cenzurákkal.[2]

Ezen csoportban ismét több árnyalat volt :

α) Voltak, akik a klandesztin házasságok irritálását *lehetségesnek vélték, de ellenezték* és pedig vagy azért, mert az egyház eddig sem irritálta, minden bajok dacára sem, vagy pedig azért, mert a reformátorok sürgetik a nyilvános házasságkötést.[3]

β) A csoport nagyobbik része azonban, *Madruzzi* biboros, trienti püspökkel és az előbb említett patriarchákkal, érsekekkel, az otrantoi püspökkel és *Laynez*[4] jezsuita generálissal élükön (az

[1] *Theiner* i. m. 315., 391., 427. (Madruzzi), 315., 339., 392., 427. (velencei), 327., 339., 391., 427. l. (jeruzs.).

[2] A sok büntetés-javaslat közül szembeötlik a *reggioi* püspök furcsa javaslata, hogy a klandesztin módon házasságot kötő leánynak haja lenyirassék örökre (*Theiner* i. m. 393. l.).

[3] Igy : az *otrantoi* püspök (*Theiner* 340. l.) Erasmusra, Lutherre, Brentiusra és Bucerre mutat, mint a klandesztin kötések ellenzőire ; *Castaneo* János rossanoi érsek (*Rossan.* iun.) Luther, Bucer és Calvin azon vélekedéseit idézi, hogy a klandesztin, valamint a szülői beleegyezés nélküli házasságkötések érvénytelenek («non esse vera») ; épen azért (Castaneo szerint) nem irritálandók a klandesztin házasságok. *Theiner* i. m. II. k. 341. l. — Hasonlóképen érveltek : a *citta-castelli*-i püspök (i. m. 363. l.), *Laynez* (hivatkozik Calvinra, *Theiner* i. m. 369. l.) és a *velencei* patriarcha (i. m. 464.), ki a kalvinisták utánzásától óva inti a zsinatot a sessio XXIV. napján is. *Madruzzi* azt is felhozza az irritatio ellen, hogy így olyanokra nézve csorbítják meg a házasságkötés szabadságát, akik a szűzesség evangeliumi tanácsát nem akarják követni (*Theiner* i. m. 339. l.)

[4] Érdekes *Laynez* érvelése a klandesztin házasságok érvénytelenítése ellen az 1563. augusztus 21. zsinati tanácskozáson (congreg. gen.) : Először is rámutat arra, hogy a klandesztin házasság nem egyértelmű a szülői beleegyezés nélkül kötött házassággal. A klandesztin házasság, ha az egyház nem tiltaná, nem volna rossznak mondható, ha adott esetben rossz következményei nincsenek. Az egyház, bár tiltotta is, mégis mindig érvényeseknek ismerte el a klandesztin házasságokat. Nem áll az, — mondja Laynez — hogy a klandesztin házasságok kezdettől fogva egész III. Kelemenig érvénytelenek voltak ; ez azért sem áll meg (!), mert III. Kelemen utóbb élt (?), mint III. Ince, aki alatt pedig érvényesek voltak a klandesztin kötések. (Itt nyilvánvaló *Laynez* tévedése a hysteron-proteronban, mert *III. Kelemen* 1187—1191, III. Ince 1198—1215 volt pápa). Felhozta *Laynez* Ps. Evaristus-t is (mint authentikus szöveget !) és azt, egész helyesen, úgy magyarázza, hogy a Ps. Evaristus-szöveg szerint is érvényes házasság a klandesztin házasság. Nemcsak nem tartja a tervbe vett reformot időszerűnek és a reformátorok állításaival szemben (akik a klandesztin házasságokra vonatkozó kánont «lex diabolica»-nak mondják) indokoltnak,

α) alatti okokon kívül) ellenezték a klandesztin házasságkötések érvénytelenítését azért, mert véleményök szerint szentségi házasságot, amelyben hiánytalan a házasságot létesítő consensus (Conc. Florent.),[1] a materia és a forma, és alkalmasak a személyek, *az egyház nem érvénytelenítheti egy külső körülmény hiánya miatt*, minő a tanúknak vagy a papnak jelenléte.

A tárgyalások előrehaladásában a vita épen e pontnál hatott a legmélyebbre. Pro és contra vitatták azt, hogy a «forma sacramenti matrimonii»-ra nézve hozhat-e új törvényt az egyház.

A *pro-felszólalók* érvelése az volt, hogy a clandestinitas is olyan akadály, mint a vérrokonság és más egyházjogi (nem «iuris divini») akadály, amelyek esetében a consensus-ban nem volna hiány, és a házasság az akadály nemlétében érvényes volna, de az akadály fennállása esetére az egyház hatálytalaníthatja az egyébként hiánytalan consensust és a feleket az érvényes házasságkötésre alkalmatlanokká teheti; épen így jár el majd az egyház, ha a nyilvános házasságkötési formát a házasság érvényességének terhe alatt előírja.[2] A pro-felszólalók közül azok, akik a «copulatio (benedictio) sacerdotalis»-ban látták a «forma sacramenti»-t, ugy képzelték az érvénytelenítést, hogy az egyház a még nem szentségi

hanem azt véli, hogy az egyház nem is «irritálhatja» (úgy látszik, hogy *Laynez* nem azt tartotta, hogy az egyháznak nincs joga az irritáláshoz, hanem, hogy azzal nem élhet, mert bűnöket okozhat) a házasságot azért, mert irritatio esetében sokan nem fognak érvényes házasságot köthetni és így testi bűnökbe fognak esni, és ennek az oka az egyház lesz, mert a teljes önmegtartóztatásra senki sem kényszeríthető. (*Theiner* i. m. II. k. 368—369. l.) — Az 1563. szeptember 10. congregatio generalis-on, Theiner szerint, már csak azt hozza fel *Laynez:* «Decreta de clandestinis non placent; non enim convenit, ut clandestina irritentur». (U. o. 397. l.). V. ö. *Sforza Pallavicino*, Istoria del Conc. di Trento, Pars. III. l. XXII. c. 4. nr. 25. (1745. é. milanói kiad. III. köt. 627. l.)

[1] A florenci zsinaton kiadott «Decretum pro Armenis» (bulla «Exultate Deo, 1439. é. nov. 22.) fent már megmagyarázott ezen szövegét többször idézik a szónokok: «Causa efficiens matrimonii regulariter est mutuus consensus per verba de praesenti expressus». (*Denzinger*, Enchiridion, X. kiad. 702. l.

[2] Legvilágosabban és tömören adja ezt elő a konventuális minoriták generálisa (*Theiner*, i. m. 367. l.) — Ezen pro-felszólalók közül többen (így a luccai püspök, *Theiner* i. m. 331. l.) azon hibába estek, hogy a «*contractus*» és a «*sacramentum*» közt időbeli és reális megkülönböztetést tettek (t. i. azért, hogy elfogadhatóvá tegyék az egyháznak érvénytelenítő hatalmát a házasságra, mint «contractus»-ra nézve), amire a contra-felszólalók csattanó válasza volt, hogy a házasságban a szentség a contractus-tól el nem választható.

házasságot, a házassági szerződést — melynek létesítője a consensus — érvényteleníti és a hozandó «Tametsi» decretumban a házasságkötés «szentségi» formájává pedig az egybeadó pap szavait «Ego vos coniugo etc.» fogja tenni.[1]

Ezzel szemben a 3. β) alatti contra-csoport tagjai azt vitatták, hogy a klandesztin házasságok irritálása egyértelmű a házasság eddigi szentségi formájának megváltoztatásával, már pedig a házasság szentségi formáját Krisztus alapította meg;[2] ezen változtatásra magasabb felhatalmazásra volna szükség, ami nincs meg.[3] Házassági bontó akadályt csakis «propter inhaerentem qualitatem» lehet felállítani, de nem lehet valamely, a feleken kívül álló körülmény (pap és tanuk jelenléte) miatt.[4]

III. A zsinat hosszas vitája a kezdetben proponált szövegeknek háromszori átdolgozását eredményezte, ugy hogy a «*Tametsi*» decretum négyszer lőn szövegezve, összesen tehát 4 szövege ismeretes, melyek közül a 4-ik az, amelyet a zsinat 1563. november 11-én a XXIV. publica sessio-ban végre elfogadott.

1. A későbbeni «*Tametsi*» decretumnak[5] *első szövege* csak két mondatból állott, amelyek elsejében a zsinat rövid indokolás után kimondja a clandestinitas bontó akadályát és pedig ugy, hogy a házasság mindig három tanu előtt kötendő, egyébként

[1] *Theiner* i. m. 331. l. (a sainsi püspök felszólalása).

[2] Igy a clairvauxi apát (*Theiner* i. m. 333. l.), a montefiasconei püspök (u. o. 355. l.) és a premysli püspök (u. o. 396. l.).

[3] Igy a *velencei* patriarcha (*Theiner* i. m. 464. l.) a nyilvános ülésen beadott irásbeli votumában igy nyilatkozik: «Non placet matrimonia clandestina irritari, sed prohiberi tantum. Non enim puto in Dei ecclesia esse potestatem novas species sacramenti instituendi, cum opus sit potestatis excellentiae, quam solus Christus habet, ac ecclesiae illam non communicavit». A fenti okból a contra-csoport egyes tagjai dogmatikus természetűnek tekintvén a decretumot, azt a pápához visszaküldeni javasolták (aquilejai és velencei patriarchák, *Theiner* i. m. 392. l.). A tévedés nyilvánvaló, mert a «Tametsi» decretum «de reformatione» természetű, disciplinare decretum volt.

[4] Ezt tagadásba vette a 2-ik csoport részéről az *arras*-i püspök: *Theiner* i. m. 354. l. — Érdekes a *faënzai* püspök érvelése, aki hivatkozva *Ruardus Tapperus* löweni theologusra és több más löweni doctorra, azt véli, hogy a klandesztin házasságok csak «ex praesumtione doli» volnának irritálhatók, de ha dolus fenn nem forogna, a klandesztin házasság «in foro conscientiae» érvényesnek volna tartandó.

[5] Ezen első szövegezésben a decretum-tervezet cime volt: «Decretum de clandestinis matrimoniis propositum examinandum.»

érvénytelen,[1] második mondatában pedig egy külön feltételes akadályt állít fel a kiskoruak («filii familias») házasságára nézve és pedig ugy, hogy a fiuk 18 éves korukig, a leányok pedig 16 éves korukig kötelesek kötendő házasságukhoz, érvénytelenség terhe alatt, szülőik beleegyezését megszerezni.[2]

Ezenkívül azonban az első szövegezésben ezen rövid házassági reformatorius decretum elé 11 kánon volt tervezve, amelyek részben lényegesen eltérnek a zsinat által végleg megállapított 12 kánontól. Nevezetesen volt ezen 11 első kánonszöveg közt egy (szám szerint a III-ik), amely azon, a zsinaton is erősen képviselt (lásd fent) véleményt vetette el, mint hitbeli tévedést, mintha a klandesztin házasságkötések nem volnának valóságos és szentségi házasságok és pedig azért, mert a szülők beleegyezése hiányzik, akiknek beleegyezésével az ily házasságok is érvényes házasságokká válnak.[3]

Ezen kánonszöveg célja volt a szülői consensus szükségességét illetőleg a *Guise-párt* egyes tulzói által vallott végletnek negációja, épen azért ezen kánont a Guise-párt ellenezte és el is érte, hogy a hitbeli kánonok közül kivétessék, a *Madruzzi-párt* pedig minden áron meghagyni kivánta azt; az eredmény az lett, hogy a kánonok közül kihagyatott, de a «*Tametsi*» decretum

[1] «Sacrosancta dei exlesia divino spiritu afflata, magna incommoda perpendens, quae ex clandestinis matrimoniis ortum habent, praesertim vero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum saepenumero, priore uxore, cum qua olim contraxerant, relicta, cum alia palam illicite contrahunt, et cum ea in perpetuo adulterio vivunt; eadem sub gravissimis poenis alias inhibuit, non tamen irritavit, verum cum haec s. synodus animadvertat, propter hominum inobedientiam remedium illud hactenus parum profuisse, statuit et decernit, ea matrimonia, quae imposterum *clam, non adhibitis tribus testibus*, contrahentur, irrita fore ac nulla, prout praesenti decreto irritat et annullat.» *Theiner* i. m. II. k. 314. l. — Papnak vagy pláne plébánosnak jelenlétét még nem kivánta meg sem ezen első szöveg, sem a második, csakis a 3-ik szövegezés egyik fogalmazatába és a 4-ik szövegbe vétetett ez fel és igy lett törvénnyé.

[2] «Insuper eadem ss. synodus ea quoque matrimonia, quae filiifamilias ante decimum octavum, filiae vero ante decimum sextum suae aetatis annum completum sine parentum consensu de caetero contraxerint, praesenti decreto irritat et annullat; aliis tamen legibus, quae contra clandestine contrahentes promulgatae sunt, suo loco et robore permanentibus.» U. o.

[3] Canon III.: «Si quis dixerit, clandestina matrimonia, quae libero contrahentium consensu fiunt, non esse vera et rata matrimonia, ac proinde esse in potestate parentum ea rata vel irrita facere: anathema sit.» U. o. 313. l.

végleges szövegezésének bekezdő soraiban helyet kapott és pedig «anathema» kiséretében, úgy, hogy a «*Tametsi*» decretumnak ezen bevezető sorai mintegy a 13-ik házassági, hitbeli kánont tartalmazzák (helyesebben egy theologiai és büntető cenzurával elitélt és elvetett tételt tartalmaznak).

2. Az 1-ső szövegről való tanácskozások (1563. február 10-től julius 31-ig) véget érvén, 1563. augusztus 7-én a házasságra vonatkozó hitbeli kánonok és a disciplináris decretumok átdolgozva beterjesztettek. A kánonok közül kihagyatott a III-ik kánon, mely a klandesztin kötésekről szólott, de teljes szövege felvétetett a clandestinitas-ról szóló házassági reformatorius decretum bevezetésébe első bekezdésként, amely decretum most már a jellegzetes «*Tametsi*» szóval kezdődik, sőt épen az említett III-ik kánon, mely a clandestinitás-t tételes jogi uton irritáló erővel felruházó «decretum»-mal ellentétben állani látszik, tette szükségessé a «tametsi »(ellentét a feltételes beszédben) kötőszó használatát.

Ami a «Tametsi» decretumnak ezen újbóli szövegezését illeti, annak első bekezdése az említett III-ik kánon beillesztésével kapcsolatban kimondja, hogy az egyház a klandesztin házasságokat eddig, bár érvényeseknek elismerte, mégis mindig ellenezte és eltiltotta.[1] Az új (2-ik) szöveg második bekezdésében pedig az mondatik ki, hogy a jövőben a nem legalább három tanú előtt kötött házasság vagy eljegyzés érvénytelen.[2]

[1] «Tametsi ss. dei ecclesia clandestina matrimonia libera contrahentium consensu facta, vera ac rata esse non dubitat, ac proinde jure damnandi sunt illi, prout ab hac sacrosancta synodo damnantur, qui huiusmodi matrimonia vera ac rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia a filiis familias clam, sive alio quocunque modo sine parentum consensu facta, parentum voluntate irritari posse : nihilominus tamen *magna incommoda et gravia peccata perpendens, quae ex eisdem clandestinis matrimoniis ortum habent ; praesertim vero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum saepenumero, priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta, cum alia palam illicite contrahunt, et cum ea in perpetuo adulterio vivunt, eadem semper detestata est atque inhibuit.*» U. o. 313. l. — A szöveg második felében kurziv betüvel szedett szavak már megvoltak a decretum első szövegezésében és pedig az első bekezdés első felében ; az első bekezdés 2-ik felével «verum cum haec s. synodus» az új szövegezés új mondatot és bekezdést kezdett.

[2] «Verum cum haec s. synodus animadvertat, propter hominum inobedientiam remedium illud parum profuisse, statuit ac decernit, illas omnes personas, quae in posterum clam sine trium saltem testium praesentia *matrimonium sive sponsalia* contrahere attentaverint, ad *matrimonium sive sponsalia* sic contrahenda inhabiles fore, ac propterca omnia ab eis acta pro matrimonio

A 3 ik bekezdésben megujíttatik, de felemelt korhatárral (fiúk 20 éves kora, leányok 18 éves kora) — a szülők oknélküli ellenkezése esetén való jogorvoslattal — a kiskorúak házasságára nézve felállított feltételes bontó akadály, de kiterjesztetik az eljegyzésre is;[1] végre a 4-ik bekezdésben a decretum-nak eleinte gyakoribb, majd legalább havonkénti kihirdetése van elrendelve, de nem a házasság vagy eljegyzés érvénytelenségének terhe alatt, hanem csak a törvény közhirré válásának biztosítására.[2]

A «Tametsi» 2-ik szövege, mint látható, szintén még elég rövid, de azért az a nagy szöveganyag, mely a «Tametsi» végleges szövegében olvasható, már ezen 2-ik szövegezésnél is, bár más cím alatt, a zsinat elé került.

A zsinat ugyanis a házasság körüli abuzusokra nézve egy a «Tametsi»-től különálló reformatorius decretumot dolgoztatott ki (a végleges szövegben a «Tametsi» lett az első caput-tá ezen ref. decr.-ban), amelynek egyes fejezetei még nem «*caput*»-oknak, hanem «*canon*»-oknak neveztettek. Ezért az 1563. augusztus 7-én beterjesztett decretum-tervezetet *Theiner* ily címmel közli: «Canones super abusibus circa sacramentum matrimonii reformati, propositi iterum examinandi.[3]

Ezen házassági reform-decretumnak «*Sacrum Lateranense*» szókkal kezdődő első canon-ja (caput-ja) a *házassági kihirdetésre* vonatkozó jogot reformálja és a lateráni zsinatnak erre vonat-

sive sponsalibus contrahendis irrita fore ac nulla, prout praesenti decreto irritat et annullat.» U. o. 336. l. — Ezen szöveg, mint látszik, érvénytelenítette a titkos eljegyzéseket is, vagyis a clandestinitas-t bontó akadállyá kivánta tenni az eljegyzésre nézve is.

[1] «Insuper eadem s. synodus filios quoque familias, qui ante 20., filias vero familias, quae ante 18. suae aetatis annum completum sine parentum consensu de caetero matrimonium sive sponsalia contrahere attentaverint, ad matrimonium sive sponsalia in (talán: «sic»?) contrahenda inhabiles reddit, atqua huiusmodi contractum irritat et annullat, nisi parentibus per se vel per alios requisitis, ut nuptiis ab eis honeste optatis assentiantur, illis inique (praelati iudicio) renuentibus, de eiusdem praelati licentia id fecerint, aliis tamen legibus, quae adversus clandestine contrahentes promulgatae sunt, in suo loco et robore permansuris.» U. o. 336. l.

[2] «Jubet postremo s. synodus, ut episcopi atque alii pastores sedulo curent, ut haec decreta fidelibus populis eorum curae commissis initio quam saepissime, postea vero quolibet mense serio publicentur, atque applicentur (explicentur?), ne quempiam haec tam salubria ecclesiae praecepta ignorare contingat.» U. o. 336. l.

[3] U. o. 336. l.

kozó intézkedését továbbfejleszti, valamint továbbá a «*proprius parochus*»-nak a *házasságkötésnél való assistentiához* és a *benedictio nuptialishoz* való jogát látja el erősebb szankcióval.

Ezen reformatorius fejezet szövege a 4-ik szövegezés alkalmával egybeolvasztatott a «Tametsi» kezdetű (ismét átdolgozott) szöveggel és ez a végleges «Tametsi» szöveg. Ezen összeolvasztás meglehetős lazán történt, úgy hogy csakis a «Sacrum Lateranense» fejezet szövegének egészen *önálló magyarázása* mellett kapja meg az ember a «Tametsi» végleges szövegének is igazi értelmét.

A «Sacrum Lateranense» kezdetű fejezet (a «Tametsi» II. szövegével egykorú, első szövegezésben) így szól:

«Sacrum Lateranense concilium pro illorum temporum conditione nonnulla in contrahendis matrimoniis observanda salubriter statuit, quibus s. synodus certum ratis et legitimis matrimoniis modum praescribere intendens, quaedam addenda esse censet. Quare praecepit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, *ter a proprio contrahentium parocho tribus continuis diebus dominicis seu festivis in ecclesia, inter missarum solemnia publice denuncietur*, inter quos matrimonium sit contrahendum. Quibus denuntiationibus factis, si nullum legitimum impedimentum opponatur, ad celebrationem matrimonii in facie Ecclesiae procedatur, ubi parochus viro et muliere interrogatis et eorum mutuo consensu intellecto, dicat: Ego vos in matrimonium coniungo, in nomine patris et filii et spiritus sancti. Illud quoque mandat, ut coniuges *benedictionem sacerdotalem in ecclesia ante matrimonii consummationem suscipiant*: quod si aliquando probabilis coniectura apparuerit, quod matrimonium malitiose impediri possit, si denuntiationes fiant, antequam contrahatur, permittit s. synodus, *ut coram testibus non minus quinque et parocho per verba de praesenti* prius contrahi possit. Deinde denuntiationes et benedictio subsequantur; ita tamen, ut matrimonii consummationem omnino praecedant: quae ubi servata fuerunt, matrimonium non clandestinum, sed ratum et legitimum esse decernit. Qui aliter contraxerint, excommunicationem ipso iure incurrant, et alias poenas arbitrio ordinarii imponendas sustineant. Benedictio a proprio parocho et gratis fiat, contraria consuetudine, etiam immemorabili, quae potius corruptela censenda est, ac privilegio non obstante».

«Quod si quis parochus, vel alius sacerdos sive regularis sive saecularis, etiamsi id sibi ex privilegio vel consuetudine licere con-

tendat, *alterius parochiae sponsos sine illorum parochi licentia matrimonio coniungere*, vel benedicere ausus fuerit, ultra alias poenas contra eum in constitutionibus synodalibus appositas, *ipso iure sit excommunicatus*, et tamdiu *suspensus maneat*, quamdiu ab ordinario sponsi absolutionem ab excommunicatione impetraverit. In secundis nuptiis, in quibus benedictio iterari non debet, satis sit reliqua, quae supra dicta sunt, observasse. Praeterea monet coniuges s. synodus, ut saltem triduo *ante matrimonii consummationem* sua peccata diligenter *confiteantur*, et ad sanctissimum eucharistiae sacramentum pie accedant.»[1]

Ezen szövegből a «Tametsi» végleges szövegébe fel nem lőnek véve, és így csak «de lege ferenda» tervezett, jogi tételek a következők :

a) Azon esetre, ha a házasság kihirdetése aggályos volna, a kihirdetések a házasságkötés utánra, mégis a megáldás és a házasság consummatio-ja előttre hagyandók (ez még belékerült a «Tametsi» végleges szövegébe is !), és a házasságkötés ilyen esetben nem három tanú előtt, hanem öt tanú és a plébános előtt végzendő ; és a kivételesen így kötött házasság nem titkos (clandestinum), hanem törvényszerű («ratum et legitimum»).

b) Aki a kihirdetésre vonatkozó e szabványt be nem tartja, pso iure kiközösítésbe esik.

c) A házasság megáldása ingyen («gratis») végzendő.

d) A másodszori házasság esetében a megáldás elmarad, de a kihirdetésre és a házasságkötésre vonatkozó szabályok betartandók. (A tétel egyébként ma is áll, de nem a «Tametsi»-ből, hanem a régi jogból folyólag.)

3. A 2-ik szövegre vonatkozó tárgyalások 1563. aug. 21-én értek véget és szept. 5-én már átdolgozva újból a zsinati atyák elé kerültek (3-ik szövegezés).

Ezen 3-ik szövegezésnél a 2-ik szövegezésnek a «Tametsi» szóval kezdődő decretum-szövege és «Sacrum Lateranense» szókkal kezdődő szövege egybevonattak és az egész decretum most «Tametsi» szóval kezdődik.

Ezen egyesítésből származó 3-ik «Tametsi» decretum-szöveg a régibb 2-ik szövegezéstől («Tametsi» és «Sacrum Lateranense» szókkal kezdődő két szöveg) következőkben különbözik :

a) A 2-ik szövegezésben még meglevő *impedimentum diri-*

[1] *Theimer* i. m. 336. l.

mens minorennitatis (fiúk 20 éven alul, leányok 18 éven alul) *teljesen elejtetett.* Ez a francia *(Guise)* párt vereségét, illetőleg részben a *Maddruzzi*-pártnak tett concessiót jelentette, tekintettel főleg arra, hogy a «Tametsi» első mondatában anathema mondatik azokra, akik a szülői beleegyezést a házasság érvényességéhez szükségesnek merik mondani,[1] de másrészről ismét ugyanezen bekezdésben az

[1] Az ismételten érintett dolog világos megértésére szolgáljanak a következők: A római jog szerint «filius familias» (férfi, nő) házasságkötése csak a «paterfamilias» beleegyezése mellett volt érvényes, aki ha nem a házasságot kötni akaró egyénnek atyja, hanem nagyatyja volt, szükséges volt az atyának beleegyezése is. Ezen jogot a keresztény ó-kor is magáévá tette *(Tertullianus*, Ad uxorem II. 8., *Basilius*, Epist. ad Amphil. c. 42.); a görög egyházban ez még ma is érvényes jog, azon módosítással mégis, hogy a birói hatóság engedheti meg a házasságot akkor, ha a családapa elegendő ok nélkül tagadja meg a beleegyezést. V. ö. J. *Zhishmann*, Das Eherecht der orient. Kirche. Wien, 1864. 616—623. l. — A *germán* népeknél a házasságkötésnek szükségképeni előzménye volt az eljegyzés: a «Verlobung»; a leány eljegyzése pedig csakis a szülők, illetőleg a nemzetségi gyám («Muntevalt») beleegyezése mellett volt érvényes (V. ö. *Esmein*, Le mariage an droit can. Paris, 1891. I. k. 153—154. l.), de a felserdült fiúk szülői beleegyezés nélkül házasodhattak. Az *egyház* a középkorban, legalább is a germán népek közt *(Wernz* i. m. IV. k. 482. l. 86. j.), ezt magáévá tette; *Gratianus* is (c. 12. C. XXX. qu. 2., c. 1. C. XXX. qu. 5., c. un. C. XXXI. qu. 3., dict. ad c. 11. C. XXXVI. qu. 2.) ezen állásponton van, ő csakis a germán jognak azon (nem vitán kívül álló) tételét utasította vissza, mintha az apa által leánya részére a leány beleegyezése nélkül kötött eljegyzés kötelezné a leányt (c. un. C. XXXI. qu. 2.). A decretálisok joga már nem követeli meg a szülői beleegyezést; ez már csak egyes országoknak partikuláris joga marad, talán ott, ahol a római jog behatása a polgári jogra erősebb volt (Ilyen volt Franciaország. Érdekes, hogy az 1560. é. esztergomi tartományi zsinat is — c. VIII. §. II. — a «consensus parentum» hiányát emeli ki, mikor a klandesztin házasságkötést tiltja. Péterffy II. 66.). Ezen elváltozásnak oka abban állott, hogy a theologia és az egyházjog a XII. század közepe óta a házassági ünnepélyességek közül egyedül a «sponsalia de praesenti»-re kezdi helyezni a súlyt, mint a házasság természetes és szentségi lényegére, amelyhez (a külömben is csak később és csak «sub illiceitate» elrendelt hirdetésen kívül) semmi előzmény nem kivántatott és nevezetesen nem kivántatott meg a «sponsalia de futuro»; és kiindulva abból, hogy a felserdült gyermek esküképes és szerzetbe léphet (glossa ad c. 2. C. XX. qu. 2.) és magát rabszolgaságba is bocsáthatja, de akarata ellenére rabszolgának a szülő által el nem adható, következett az is, hogy a házasságkötés végett sem szorul szülői beleegyezésre, annyival is inkább, mert egy szentség felvételétől senki (ha eszének használatára — 7. életév — eljutott) a szülők által el nem tiltható és a Szentirás szerint is (Gen. 2, 24.: «Quamobrem relinquet homo, patrem suum et matrem etc.») a házasság felszabadít a szülői hatalom alól. Ezt anathema alatt is kimondotta a «Tametsi» decretum, már az 1-ső szövegezéssel (eleinte még a külön III. kánonban). — Ebből *a fortiori* következtette az egyházjog, hogy ha a házasságkötéshez nem kell *szülői beleegyezés, nem kell*

ilyen, a szülők beleegyezése nélkül és így titokban kötött házasságok helyteleníttetnek, ami a francia pártnak kedvezett.[1]

b) Az *eljegyzés* («sponsalia») *clandestinitásának kérdése mellőztetett* és csakis a házasság («matrimonium») clandestinitas-a tétetett bontó akadállyá, de a házasságnak érvényességéhez megkivánt nyilvánosság tekintetében a 2-ik szövegezés házasságkötési formája («sine trium saltem testium praesentia») a 3-ik szövegezésnél megszoríttatott, úgy, hogy a házasság «*praesente parocho et duobus vel tribus testibus*» kötendő meg. Ennek magyarázata az, hogy a zsinat atyái közül némelyek már az 1-ső szöveggel szemben követelték, hogy a három tanu egyike a plébános legyen.[2] A zsinat csakis a 3-ik

okvetlenül az *eljegyzéshez sem*, ha ilyen meg is előzte a házasságot, bár rendszerint kikéretett az továbbra is, kivéve a klandesztin házasságokat; sőt a szülők el is jegyezhették érvényesen gyermekeiket ezeknek felserdültsége előtt is, de a gyermeknek joga volt felserdülésekor beleegyezni az eljegyzésbe vagy nem, de addig is visszaléphetett tőle az egyik jegyes, ha ő elérte már a serdültséget és nem akart várni a másik felserdüléseig (c. 11. X. de desp. impub. IV. 2.) — mindez ma is áll még, — míg a 7 éven alul levő gyermeknek a szülők által való eljegyzését a kánonjog érvénytelennek tekintette és tekinti, és csakis ha felserdül az ilyen gyermek és önállóan beleegyezik az egyébként semmis eljegyzésbe, jöhet az létre mint új, érvényes eljegyzés (c. un. in VI., de desp. impub. IV. 2.). V. ö. *Esmein* i. m. I. k. 163. l., *Rosset*, De Sacram. Matr. I. köt. 99—108. l. Összefügg ezen kérdéssel azon további, a mai tételes jogba vágó kérdés, vajjon a szülői beleegyezés hiánya nem tilalmazza avagy érvényteleníti-e mégis némely esetben az eljegyzést még ma is? A *francia* kánonisták egy része (*Craisson*, Jus can., III. nr. 4008.) mindig érvénytelennek mondja az ilyen eljegyzést, *Wernz* (im. IV. k. 149—150. l.) ugyan rendszerint érvényesnek, mégis oly esetben érvénytelennek, ha a házasságkötés olyan időre és körülmények közt igértetik meg, amikor az a szülők súlyos megsértése nélkül nem köthető («promissio ad rem inhonestam irrita est»); végre a kánonisták nagyobb része csak tilosnak (nem szorosan vett «tiltó akadálynak») és a szülő ellenmondása esetében az egyházi biró által felbonthatónak mondja az eljegyzést (így: *Scherer* i. m. II. k. 129. l.).

[1] *Rosset* i. m. I. k. 113. l. — Persze ezen helytelenítés nem éri el az «impedimentum impediens» fokát, ez csak a szülők iránti engedelmesség és az önmaga java elleni vétségszámba, nem pedig törvénysértés-számba megy, ami legfölebb «vetitum Ecclesiae» alapjául szolgálhat. Mindenesetre következetes és gyakorlatilag helyesebb volna tiltó akadállyá tenni a szülői beleegyezés hiányát, de úgy, hogy a püspök kivételes esetben felmentést adhasson alóla.

[2] Igy már az 1-ső szöveggel szemben *Guise* biboros is (*Theiner* II. 314.), aki e célból az eretnekekre is hivatkozik, mint akik a házasság érvényességéhez megkivánják, hogy lelkészeik megáldják házasságukat. Hasonlóképen szólalt fel a *naxosi* püspök is (*Theiner* II. 317—318), aki szerint ez azért szükséges, mert világi egyének (3 tanu) nem szolgáltathatnák ki a szentséget(!). Ezen kivánsá-

szövegezésnél tette ezt magáévá, ami világos jele annak, hogy eleinte a «consensus de praesenti» aktusához nem kivánta a zsinat előírni a papnak jelenlétét, hanem csakis a «benedictio matrimonii»-hez.

c) A *decretum kihirdetésére* vonatkozó meghagyás az egyesített decretum-szöveg végére tétetett és a 2-ik szöveg úgy módosíttatott, hogy a kihirdetés plébániánként történjék és a decretumnak hatálya az egyes plébániában végrehajtott első kihirdetéstől számított 20 nap után kezdődjék (a decretum végleges szövegében 30 napot állapított meg a zsinat).

d) A *házasság nyilvánosságának* formájául a 3-ik szövegben a plébános és két vagy három tanu jelenléte csak a rendes esetekre nézve van előírva, míg a már egyszer plébános és tanúk előtt megkötött érvénytelen házasságok convalidatiója esetére kijelenti a 3-ik szöveg, hogy az akadály eltávolítása után a házassági consensus tanúk nélkül ujítható meg.[1]

e) A 2-ik szövegezésnek «Sacrum Lateranense» kezdetű caput-ja egyébként úgyszólván teljesen át van véve a 3-ik szövegezés «Tametsi» szövegébe, mégis :

α) el van hagyva az az intézkedés, hogy ha a házasság megakadályoztatásától való aggályból a kihirdetések előrebocsájtása nélkül történik meg a házasságkötés, ez a házasságkötés 5 tanú és a plébános előtt végeztessék (a 3-ik szöveg ezen esetre is csak a plébános és 2 vagy 3 tanú jelenlétét kivánja) :

got a decretum 2-ik szövegével szemben megujította a Guise pártjához tartozó *arras*-i püspök (Atrebatensis), aki általában *hatósági egyén* jelenlétét kivánta a házasság kötelező nyilvánosságához (*Theiner* II. 354. l.): «ut semper matrimonia fierent praesente aliqua persona publica». V. ö. *Scherer* i. m. 102., 146. és 234. l., W. *Hörmann*: Die tridentinische Trauungsform. Czernovitz, 1904. 22., 22., 44. l. Ezen francia felfogást még élesebben kidomborítja a *tortona*-i püspök felszólalása (2-ik szöveghez, u. o. 367. l.), melyek szerint a három tanu egyike legyen vagy a pap («*sacerdos*», Praed. Gen. : «parochus») vagy a jegyző *notarius*».

[1] «. . . prout cos praesenti decreto irritos facit et annullat ; nisi episcopus matrimonium aliquo subsistente occulto impedimento, quod sine scandalo detegi non potest, coram parocho et testibus contractum expedire iudicaverit, ut nullis praesentibus sublato impedimento reiteretur.» *Theiner* i. m. II. k. 388. l. — A plébános és két tanu előtt való megkötést legelőször Franc. *Richardot* arrasi püspök 1563. júl. 26-án (*Theiner* i. m. II. k. 323. l.) indítványozta. *Sarpi* nem tudta felkutatni, ki indítványozta először a zsinat 3-ik szövegének második alakjában is még meglevő három tanu helyett a plébános és két tanu jelenlétét. (*P. Soave*, Historia del Concilio Trid., IV. ed. 1660., VIII. könyv, 775. l.)

β) a kiközösítés büntetése, amelyet a 2-ik szöveg (a «S. Lateranense» részben) a kihirdetésre és a házasságkötésre vonatkozó szabályok áthágása esetében a felekre, valamint a nem «proprius parochus» által való megáldás esetében a papra kiszabott, el van hagyva a 3-ik szövegben és a «ferendae sententiae» büntetések felemlítésén kívül csak a felfüggesztés büntetése van meghagyva, amelybe esik a nem saját híveit házasságra összeadó vagy megáldó plébános ;

γ) a 3-ik szöveg már nem tesz említést a másodszori házasságról, míg a 2-ik szöveg («Sacrum Lateransense») felemlítette, hogy ilyen esetben a benedictio nem adandó meg.

f) Uj dolog végre a 3-ik szövegben a házasság elanyakönyvelésének elrendelése.[1]

A klandesztin házasságokról szóló decretum 3-ik szövegezésének volt még egy másik, «Sacrum Lateranense» szókkal kezdődő, (alternativ) javaslata is, amelyben még megvolt az, hogy a zsinat úgy a házasságkötés, mint az eljegyzés érvényességéhez 3 tanúnak jelenlétét írja elő, de a kötés ténye ezen 3 közül 2-nek vallomásával vagy más törvényszerű módon is bizonyítható ; érvénytelen házasságok convalidatio-jánál a püspök jogosult elengedni a házasság újbóli nyilvános megkötését, ha első esetben már nyilvánosan (de érvénytelenül) megköttetett az. Ezenkívül, mint a reformatorius fejezetek másodika, egy külön decretum volt arról, hogy a kiskorúak (fiúk 18 éves, leányok 16 éves korukig) az apa vagy a katholikus nagyapa beleegyezése nélkül (vagy kivételes esetben a püspök engedélye nélkül) érvényes házasságot nem köthetnek.[2]

A 3-ik szöveg tárgyalása 1563. szeptember 5-től 10-ig tartott ; október 13 án terjesztetett elő az átdolgozott 4-ik szöveg, melyet a zsinat azután a XXIV. ülésben, 1563. november 11-én törvényerőre is emelt ; ez az 1908. április 18-ig teljes érvényben állott «*Tametsi*» decretum, amelynek a clandestinitas-ra vonatkozó

[1] «Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligenter apud se custodiat, *et ei fides in probandis matrimoniis adhibeatur.*» I. m. 388. l. — A kurziv betüvel szedett szavak később a 4-ik szövegezésnél elhagyattak.

[2] *Theiner* i. m. II. k. 388—389. l. — A 3-ik szövegezésnek ezen 2-ik javaslata szerint a klandesztin házasságokat és a kiskorúaknak a szülők beleegyezése nélküli házasságait érvénytelenítő decretumok csak a plébániánkénti kihirdetéstől számított 30 nap mulva lépnek életbe ; ezt egy külön (III. számú) fejezetben mondta ki a zsinat.

részét hatályon kívül helyezte a «*Ne temere*», de a házassági hirdetésekre, a papi copulatio-ra, benedictio és anyakönyvelésre vonatkozó része ma is érvényben van és pedig tekintet nélkül arra, ki volt-e a «Tametsi» decretum plébániánként hirdetve.

4. A 4-ik szöveg a 3-ik szövegtől igen kevésben különbözik és pedig:

a) A 4-ik szövegből ki van hagyva a házasság convalidatiojára vonatkozó intézkedés.

b) Kihagyatott az anyakönyvelésre vonatkozó résznek ezen utolsó mondata: «et ei fides in probandis matrimoniis adhibeatur».[1]

c) A cladestinitas-ról szóló decretum kötelező erejére nézve az mondatik ki, hogy az csak az egyes plébániákban megtörtént első kihirdetéstől számított 30 nap mulva kezdődjék. (Igy volt ez már a 3-ik szövegezés második alternativ alakjában is; míg a 3-ik szövegezés első alakjában 20 napi «vacatio legis» van a plébániánkint való kihirdetés után engedve.) Ezen lényeges módosítást a zsinat *Laynez* Jakab S. J. jezsuita generálisnak abbeli óvására tette meg,[2] hogy ha a katholikus plébános jelenléte a házasság érvényességének terhe alatt kivántatik meg az összes keresztények házasságainál, akkor a protestánsok házasságai mind érvénytelenekké lesznek, valamint mindazon katholikus országok lakói, ahol a trienti decretumot elfogadni nem akarnák.[3]

De épen ezen indokok mérlegelése, valamint az a körülmény, hogy a zsinat tárgyalásai alatt «*decretum de clandestinis*» alatt mindig csak a klandesztin házasságok irritálását értették, nem pedig a

[1] Ezen szók elhagyásának oka kétségkívül az, hogy a még csak a jövőben megkezdendő anyakönyveket egyelőre a zsinat nem akarta közokiratokká nyilvánítani. A házasság bizonyítási módjai a trienti zsinat előtti időben ezek voltak: 1. *közokirat* («instrumentum») a (királyi) «*notarius*» előtt; 2. *két tanu* által való bizonyítás; 3. *magánokirat* («scriptura privata»), melyet 3 tanu állít ki. V. ö. *Esmein* i. m. 191. 5. l. — A plébániai házassági anyakönyvek egyelőre csak «scriptura privata» jellegűek voltak. Bizonyos nagyobb régiségre és tekintélyre kellett e könyveknek szert tenniök, hogy közokiratokká lehessenek és a házasság megkötése mellett jogvélelem alapjául vétessenek.

[2] *Sforza Pallavicino*, Istoria del Concilio di Trento, III. r. 22. könyv, 8. fej. 10. sz.; *Friedberg*, Das Recht der Eheschliessung. Leipzig, 1865., 112. l.; *Scherer* i. m. II. k. 206. l. 203. j., 251. l. 236 j.; *Wernz* i. m. IV. k. 223. l. 159. pont. Hivatkozik Laynezre C. *Lombardi* is (Acta S. S. vol. 40. p. 561.) az ő 1906. évben a S. C. C.-hez benyujtott votumában, amelyről lásd alábbi (14. §. V. pont) fejtegetéseinket.

[3] J. *Cretinean Joly* S. J., Geschichte der Gesellschaft Jesu, I. köt. 426—427. l.

decretum egyéb tartalmát, azon feltevés mellett szólnak, hogy a *plébániánkénti kihirdetésnek kikötése csakis ezen irritáló intézkedésre*,[1] *nem pedig a decretum egész szövegére vonatkozik*;[2] ami által legegyszerűbben volna megfejtve azon körülmény, hogy a «Tametsi» decretumban a házasságkötési tanra, a házasságkötési háromszori kihirdetésekre, a házasság benedictio-jára és anyakönyvelésére vonatkozó intézkedések és cenzurák[3] hatályba léptek olyan országokban is, ahol a «Tametsi» decretum mint ilyen kihirdetve nem lőn. Ezen tényt *Scherer*[4] is említi, de csak a házassági hirdetéseket (banni) illetőleg, de bővebb fejtegetésbe nem bocsátkozik; *Wernz*[5]

[1] Megerősíti ezen feltevést az is, hogy az egész «Tametsi» decretumban a «*decernere*» szó épen csak az irritatio-t tartalmazó mondatban és a decretum kihirdetését elrendelő mondatban fordul elő: «huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat»; majd: «decernit insuper, ut huiusmodi decretum in unaquaque parochia etc.»

[2] Másképp formulázva ez így szólna: a «Tametsi» decretum «quoad liceitatem matrimonii» az egész egyházban kötelező volt, csakis «quoad validitatem matrimonii» függött hatálya a plébániánkénti kihirdetéstől. Ezen felfogásnak *Wernz* is kedvezni látszik — egy helyen, ahol szól azon helyekről, ahol a «Tametsi»-t ugyan betartják, de ki nem levén ott hirdetve, kötelezőnek «sub invaliditate clandestini matrimonii» nem tartják — (IV. k. 232. l.: «ubi fideles optime sciunt formam Ritualis solummodo *obligare ad liceitatem, non ad valorem matrimonii*»), persze azon külön felfogással, hogy a «Tametsi» kötelező volta «ad liceitatem» a «Rituale Romanum» szövegének és rubrikáinak betartásából származik.

[3] A házasságkötési *tanra* nézve latae sent. anathema van felállítva a «*Tametsi*» elején; továbbá a vége felé a «proprius parochus» *copulatio* — vagy «*benedictio*» — *jogát* sértő papra mondatik ki «*latae sententiae suspensio*». Mindkettőt a jogászok egyértelmüleg általános érvényű censuraként kezelik, függetlenül a «Tametsi» kihirdetettségétől. *Wernz*, IV. k. 312. l.; Constit. Apost. Sedis in append. S. *Aichner*, Compend J. E., X. kiad. (36.) l.. *Scherer* (i. m. II. k. 240. l.) már óvatosabb, ő szerinte csak az intratridentinumi területen áll be a 2-ik censura (copulatio a non proprio parocho).

[4] *Scherer* i. m. II. k. 146. l. 14. j.

[5] *Wernz* i. m. IV. k. 192. l. 16. j. — Összefügg ez azon kérdéssel, vajjon a «Tametsi» decretum «diuturna observantia»-ja egymaga elegendő-e arra, hogy valamely plébániában a klandesztin házasságok érvényteleneknek tekintessenek? *Wernz* (i. m. 232—234. l. 109. j.) e kérdésre igenlőleg felel és hivatkozik a Congregatio-knak régibb és ujabb (a XVII. század óta először: S. C. C. 1611. é. ápr. 14. *Archiv* 63. köt. 143. l., majd: 1632. márc. 27., id. u. o., 1663. jan. 18. Coll. de Pr. F. 149. sz.) döntéseire, amelyek a «publicatio» mellett a «*diuturna observantia*»-t is elismerik, mint önálló forrását a «Tametsi» decretum irritáló erejének. (Legutóbb kimondotta ezt: Instructio S. C. O., 1859. é. dec. 14.,

a trienti törvényből és a «Rituale Rom.»-ból[1] folyólag létrejött partikuláris törvényt vagy pedig jogszokást lát ezen gyakorlatban (a kihirdetéseket illetőleg) és szerinte, ahol ilyen partikuláris jog nem volna, ott ma is csak a IV. lateráni

Acta S. S. vol. 26., 256. l. és a S. C. O. 1866. jan. 10. hat., Collect. de Prop. F. nr. 1279., amely utóbbi helyen a S. C. O. kimondja, hogy a diuturna observantia akkor van meg, ha emberemlékezetet meghaladó idő óta érvényteleneknek tekintettek valamely helyen a klandesztin házasságok.) De *Wernz* is hangsúlyozza, hogy az observantia-nak azon feltevés mellett kell fennállania, hogy a «forma Tridentina» betartása *az érvényhez* szükséges, tehát oly országokban (pl. Anglia, Észak-Amerika), ahol ugyan betartották a «Tametsi»-t, de csak «ad liceitatem», az observantia nem elég a házasságok irritálására. Az irritáló decretum observantia-ja azonban *Wernz* szerint (i. m. IV. k. 235. l. 110. j.) csakis akkor áll meg, ha nem mint «consuetudo particularis», hanem mint (bár talán tévesen) a trienti zsinat irritáló törvényének observantia-ja áll fenn, mert amint a partikuláris (püspöki) törvénnyel a «forma Tridentina»-t kihirdetni és életbeléptetni nem lehet, épen úgy (!) nem léptetheti életbe azt a partikuláris jogszokás sem egymagában, ha az nem kifejezetten mint a zsinat által elrendelt «forma Tridentina» observantia-ja alakult ki. (*Scherer* a puszta particuláris jogszokást is elégségesnek mondja. I. m. 207. l.) Vagyis *Wernz* szerint a «Tametsi» jogszabályai, eltekintve «trienti» jellegöktől, «quoad liceitatem aut illiceitatem» partikuláris jogszokással is életbeléphetnek, de nem «quoad validitatem et irritationem», mert itt nem lehet eltekinteni a «trienti» jellegtől. Eltér ettől *Scherer* felfogása (i. m. 207—208. l. 210. j.), melyet a Congregatio-k régebbi határozataival is támogat, abban is, hogy *Scherer* szerint az «immemoralis» vagy «diuturna observantia» tényéből csakis vélelmezni lehet a decretum irritáló részének hatálybaléptét, de e vélelem ellenbizonyítással megdönthető; *Wernz* pedig a «diuturna observantia» ellen ellenbizonyítást megengedni nem hajlandó, mert ő abban a törvény kihirdetésének másféle, az élőszóbelivel (ilyet ír elő a decretum) és az írásbelivel (ezt is — plébániánkint — megengedi *Wernz*, i. m. 234. l.) egyenértékű módját látja («publicatio tacita et expressae aequivalens»). V. ö. *XIV. Bened.* «Paucis abhinc» bulla (1758. márc. 19.) fejtegetéseit a trienti zsinat kötelező voltáról (Bull. Bened. XIV. 1761. é. kiad. IV. k. 287. l.), ahol a pápa a trienti «Tametsi»-nek a kihirdetésekre vonatkozó intézkedései kötelező voltát nem teszi függővé a decretum kihirdetésétől, hanem mintegy a félnek szabadságára hagyja, hogy ebbeli kötelezettségét akár a trienti zsinatból, akár a lateráni zsinatból származtassa. Ilyen ingadozó álláspontot tartott szem előtt C. Lombardi defensor is, amidőn 1906. évben a S. C. C.-hez benyujtott votumában (Acta S. S. vol. 40. p. 550. nr. 11.) határozott állásfoglalásra kérte a Congregatiót: vajjon a tervbe vett ház. reform után extratridentin helyen még mindig a lateráni zsinati kánon legyen érvényben, vagy pedig megszüntettetvén az extratridentin helyek, eo ipso hatályba lépjen a «Tametsi» a kihirdetésekre nézve az eddigi extratridentin helyeken is. (Lásd alább: 14. §. V. pont.)

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 232. l.

zsinat 51. kánonja (c. 3. X. IV., 3. «Quum inhibitio») van érvényben és ott elégséges is a házasságnak egyszeri kihirdetése.[1]

11. §. A «Tametsi» decretumban foglalt jogi tételek felsorolása; a «forma Tridenti»-nak magyarázata és méltatása.

I. A «Tametsi» decretumnak első főrészében[2] foglaltatik azon dogmatikus és jogi természetű tétel, hogy a szokott ünnepélyességek nélkül kötött, ú. n. klandesztin házasságok («clandestina matrimonia») ugyan valódi házasságok mindaddig, amíg az egyház ezen ünnepélyességek hiányának hatálytalanító erőt nem fog adni, de az egyház az ilyen házasságokat ősi időtől fogva tiltja.

Egyúttal ezen tétellel kapcsolatban «latae sententiae» kiközösítéssel sújtatnak azok,[3] akik a kiskorúak által kötött házasság érvényességéhez a szülői beleegyezést szükségesnek mondják, vagy akik a szülőknek a beleegyezésök nélkül kötött házasság megtámadására jogot követelnek.

Ezen jogi tétel többet foglal magában, mintsem első tekintetre látszik.

Kimondja ugyanis implicite a következőket:

1. A házasságot a házastársak szabad beleegyezésének kinyilvánítása hozza létre; a szentségi házasság a «contractus»-szal, a

[1] H. J. *Feije*, De imped. et disp. matr. IV. kiad. Löwen, 1893. 156. l.; P. *Gasparri*, Tractatus de Matrimonio, III. kiad. (Paris, 1904.) I. köt. 197. szám, 124. l.

[2] A decretum végső szövegezésében e rész így szól: «Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et vera esse matrimonia, quamdiu ecclesia ea itrita non fecit, et proinde iure damnandi sunt illi, ut eos sancta synodus anathemate damnat, qui ea vera et rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia a filiis familias sine consensu parentum contracta irrita esse, et parentes ea rata vel irrita facere posse: nihilominus sancta Dei ecclesia ex iustissimis causis illa semper detestata est atque prohibuit». *Richter-Schulte:* Canones et Decreta Concilii Tridentini. Lipsiae, 1853., 216. l.; Canones et decreta S. S. Oec. Conc. Trid., ed. stereotypa Ratisb. (Manz) 1888, 137—138. l.; *Sev. Binius*, Concila Generalia et Provincialia, IV/II., pag. 332. Ezen szövegrésznek első fogalmazása volt az 1563. julius 20-án a zsinat elé terjesztett «canon III.» (de clandestinis). *Theiner* i. m. II. k. 313. lap.

[3] Ezen kiközösítés még ma is érvényben van. *Aichner*, Compendium Juris Eccles. X. kiad. (1895). Appendix VI. (35.) lap. I, 7.

kölcsönös beleegyezést tartalmazó szerződéssel egyidejüleg létrejön. Expresse is, bár még határozatlanul, kimondotta ezt már *IV. Eugenius* pápa a «Decretum pro Armenis»-ban («Exultate Deo», 1439. nov. 22.) imigyen: «Causa efficiens matrimonii *regulariter* est mutuus consensus *per verba* de praesenti expressus». (*Denzinger*, Enchiridion, X. kiad. nr. 702., 242. l.) Ezen határozatban a «regulariter» szó arra mutat rá, hogy a házasság megköthető nemcsak élőszóval, hanem jelekkel, irással, távollevők közt is, sőt concludens tényekkel is.

2. A házasság érvényességéhez és szentségi mivoltához nem kivántatnak meg továbbra sem a házasságnak «ad liceitatem» a régi jogban előírt és továbbra is megkövetelt ünnepélyességei, minők: a «desponsatio de futuro», a kihirdetés, a menyasszony templomban való «traditio»-ja, a papi «copulatio» és a «benedictio».

3. A házasságnak «clandestinitas»-át az egyház már régtől fogva tiltotta és e tilalom fennmaradt a trienti forma életbeléptetése utáni időkben is mindenütt és mindenkire nézve, tehát ott is és azokra nézve is, ahol és akikre nézve a trienti forma «sub validitate matrimonii» nem is lett kötelezővé. Épen azért azon országokban vagy csak plébániákban is, ahol a «Tametsi» decretum soha kihirdetve nem lőn, a házasságnak szokott ünnepélyességeit szintén be kell tartani, a consensus-nak a templomban a pap előtti (nem okvetlenül a plébános és két tanu előtti) kijelentését is, amint ez már a trienti zsinat előtt is szokásban volt (legalább is mint az esetleg a templomon kívüli «desponsatio de praesenti»-nek megismétlése a traditio-copulatio-benedictio előtt).

4. Az ellenkező véleménynek anathemával való sújtása azért volt szükséges, mert úgy *Luther*,[1] mint *Kalvin*[2] a klandesztin módon kötött házasságokat természetük szerint érvényteleneknek mondották, főleg arra való hivatkozással, hogy az ilyen házasságoknál hiányzik a szülők beleegyezése.

Nevezetesen *Luther* a «Winkelehe»-k (klandesztin házasságok) ellen gyakran fakad ki, mint amelyeket a kánonjog oktalanul megengedett. Luther szerint a házasság és a házasságkötés világi dolog és a házasságkötés már a «Verlöbniss» által[3] történik és ennek

[1] *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung, 206. l.

[2] Igy a granadai érsek: Sf. *Pallavicino*, Istoria del Concilia di Trento, P. III. lib. XXII. cap. 8. nr. 19. (1745. é. kiad. 662. l.)

[3] Luther és a XVI. századbeli protestáns «Kirchenordnung»-ok szerint a «Verlöbniss» ezekből állott: kérdésből, feleletátvevésből, kézadásból és a lel-

ép ezért nyilvános végzését követelte meg, de a nyilvánosság elégséges fokát látta úgy a tanúk vagy pedig a lelkész (ez volt a rendes mód) jelenlétében, mint csupán a szülők beleegyezésében ;[1] ezen házasságkötést később a menyasszonynak a vőlegény házába való ünnepélyes átvezetésével kapcsolatban követte, de nem szükség szerint (el is maradhatott, legalább a XVI. század evangelikus egyházjoga szerint, és ez esetben a házasság végrehajtását a «copula carnalis»-ban látták) a «Trauung», mint a házasság végrehajtása, amelyet rendesen a lelkész végzett és pedig vagy a templom kapuja előtt, vagy a templomban benn, de végezhette, és pedig a templom ajtaja előtt, világi egyén is ; a Trauung újbóli kérdezésből, feleletátvevésből, és kézfogás és gyűrűváltás után a copulans-nak egy összeadó nyilatkozatából állott.[2]

Az imént előadottak teljessége és az ezen §-ban alább tárgyalandók megértése végett szükséges itt a protestáns házasságkötési jog további fejlődését röviden összefoglalva ecsetelni.

A XVII. századbeli protestáns egyházjogászok, nevezetesen *Carpzov*, «sponsalia de futuro»-t nem ismernek, csak «sponsalia de praesenti»-t («Ehegelöbniss»), amelyet *Carpzov*, ha a szülők beleegyezésével (nagykorúaknál is szükséges) és nyilvánosan (legalább két tanú), de nem okvetlenül a templomban köttetik, érvényes

kész (ha jelen van) nyilatkozatából, végre a vőlegény által a menyasszony kezére adott gyűrű átadásából. *Sohm* i. m. 222. l. — Nem elég világosan adja elő a Luther-féle házasságkötést : *Friedberg*, Das Recht der Eheschliessung, 208. l.

[1] *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung, 206. l. — Még 100, 200 évvel később *Carpzov* (Jurisprud. Consist. II. köt. 38. def.), illetőleg *Boehmer* is, a szülők beleegyezésének hiánya esetében klandesztinnek tekintik a házasságot. *Boehmer*, Jus. Eccl. Protestantium, V. kiad. (1774. Halle) III. köt. IV. könyv, II. cím, 7. §.

[2] *Sohm* i. m. 209—240. l. ; *Friedberg* i. m. 205. l. — *Luther* szerint a föltételes «Verlobung»-ok (*Sohm :* «clausurierte Verlöbnisse») és a klandesztin «Verlobung»-ok (sponsalia de praesenti) a copula carnalis által consummált házasságokká válnak. Egyébként Luther a föltételes «Verlobung»-okat «sponsalia de futuro»-knak tekintette, míg a föltétlen «Verlobung»-okat mindig «sponsalia de praesenti»-knek, vagyis a «sponsalia de futuro»-kat nem ismerte és a kánonisták haszontalan ujításának tekintette. *Luther* tagadhatatlanul éles szemmel felismerte a germánjogi «Verlobung»-nak és a római jogi «sponsalia»-nak eltérő természetét és az ő álláspontjáról azért érthető, hogy ő a puszta germán jogra való visszatérésben látta a házasságkötés reformját, eliminálva a későbbi mesterséges növekményeket (a «sponsalia de futuro» a katholikusokra akkor sem volt, ma sem kötelező előzménye a házasságkötésnek).

házasságkötésnek tekint ;[1] az egyébként érvénytelen, mert klandesztin, «sponsalia de praesenti» is érvényes házassággá válik («praesumtio iuris et de iure» folytán), ha reá «copula» következik. De a házasság tökéletességéhez és befejezettségéhez, valamint a házasság összes hatályaihoz a «copulatio és benedictio *sacerdotalis*» (így *Carpzov !)* okvetlenül szükséges, amelyeknek már a templomban a lelkész által kell végeztetniök és csakis külön engedéllyel magánházakban (a lelkész által).[2] A klandesztin «sponsalia de praesenti» konvalidálása ugyan még a XVII. században is a «copula carnalis» által történhetett, de *Carpzov* ideje óta mindjobban uralomra jut az a felfogás, hogy az ily házasok még a nyilvános «copulatio»-ra és a «benedictio»-ra is kényszerítendők. Egyéb esetekben is birói kényszer lehetősége áll fenn mindig a «copulatio»-val és «benedictio»-val való házasság-végrehajtást megtagadó féllel szemben.[3]

A XVIII. századbeli protestáns egyházjogászok, névszerint *Boehmer*, a római jog behatása alatt úgy változtattak a régi protestáns házasságkötési elven, hogy a «Verlöbniss»-t mindig «sponsalia de futuro»-nak tekintették,[4] a házasságkötést pedig ezen, mindig a templomban végzendő aktusokból állónak jelentették ki :[5]

a) a lelkész kérdezése után a feleknek a templomban történő nyilvános házasságkötési kijelentése («sponsalia de praesenti»),

b) a lelkész ugyanottani nyilvános kijelentése, a hitveseknek házastársakul való összeadása («copulatio sacerdotalis»),

c) a lelkész által ugyanott adott áldás («benedictio sacerdotalis»).

Boehmer idejében mint kifejlett tan lép már fel az a tétel, hogy a csak «copula carnalis» által consummált eljegyzés még mindig a lelkészi copulatio és benedictio általi consummatio-ra is szorul.[6]

Vagyis röviden : a «sponsalia de praesenti» nyilvánosságának követelésében *Luthertől Boehmerig* a protestánsok is eljutottak a

[1] Bened. *Carpzovii*, Jurisprudentia Eccles. seu Consistorialis, Lipsiae, 1665., libr. II. tit. II. defin. 17, 34—38. (28—58. l.) *Dunte* prot. theologus 1634. évben írt munkájában említi, hogy az ő idejében a «sponsalia de praesenti» nem mindig a lelkész előtt köttetett, míg a «Trauung»-ot («die Consumation und Vollenziehung der Ehe») mindig a lelkésznek kellett végeznie, ugyan nem isteni rendelésből, hanem a házasállapot tisztességéből folyólag. *(Sohm* i. m. 243. l.)

[2] U. o. definitio 142—145. (i. h. 214—219. l.)

[3] U. o. defin. 132—135.

[4] Just. H. *Boehmer*, Jus Ecclesiasticum Protest., III. köt., 5. kiad. (1774. Halle) lib. IV. tit. I. §. 39. 101. (1105. és 1151. l.)

[5] I. m. IV. k. III. cím 27—28. §§. (i. m. 1280—82. l.)

[6] *Sohm* i. m. 266. l.

trienti zsinat álláspontjáig, de ezen is túlmentek, amidőn a lelkész, mint a házassági szerződésnél megkivánt ünnepélyességi tanu jelenlétével (így a trienti zsinat) meg nem elégedve, a lelkésznek templomi aktiv közreműködését (összeadás és áldás) is a házasság érvényességéhez megkivánták. [Ez utóbbit a trienti zsinat «ad valorem» nem kivánta meg, sőt lényegében véve a «Ne temere» decretum sem ment tovább a protestáns házasságkötési jog felé, mert bár a trienti zsinat formáján túlmenve, a kérdezést és a feleletátvevést is «ad valorem» előírta (assistentia minimalis activa), de ez még nem haladja túl az egyszerű «tanu» ténykedési körét.] De épen ez mutatja, hogy a protestantizmus összezavarta a házasságkötést (sponsalia de praesenti) a házasság végrehajtásával (traditio, copulatio), míg a trienti zsinat csupán a régi kánonjogi «sponsalia de praesenti»-t tekintette továbbra is házasságkötésnek, és csakis ennek nagyobb nyilvánosságát és ünnepélyességét írta elő «sub valore» a «Tametsi» decretumban, majd még ünnepélyesebb és kissé aktiv alakkal a «Ne temere» decretumban.

De a protestáns házasságkötési tannak fent vázolt fejlődése még nem az utolsó láncszem: oly országokban ugyanis, ahol a kötelező polgári házasság életbe van léptetve, a protestánsok a reformatio alapelvéből folyólag (a házasság világi dolog)[1] a polgári közeg előtt végbement házasságkötést valóságos és érvényes házasságkötésnek kénytelenek elismerni, ezért az ő saját egyházi esketési szertartásuknál a consensus-kijelentést elhagyják,[2] és csakis a házasság végrehajtása és teljesítése végett kivánják meg a lelkész által való copulatio-t, vagyis a polgári házasság behozatala

[1] *Luther*, Traubüchlein: «... Ehestand ein weltlich Geschaft ist...» (id. *Friedberg* i. m. 204. l.)

[2] *Mikler* K., Magyar Evangelikus Egyházjog. Budapest, 1906., 373. l., ahol *Mikler* így ír: «Nemkülönben fenntartotta az 1895-iki egyetemes gyűlés utasítása az esketés egyházi szertartásának agendális alakját, úgy azonban, hogy a házasságkötési szándékra vonatkozó kérdések és az eskümintában is az egybekelést jelző mondatok elhagyandók. Az ez irányban szükséges módosítások keresztülvitelével a püspökök bizattak meg.» — *Sohm* (i. m. 299. l.) a kérdéseket továbbra is meghagyni kivánja, mert ezek természetszerűen csak arra szolgálnak, hogy a már egyszer (a polgári házasságkötés pillanatában, mely *Sohm* szerint egyértékes és egytartalmú a régi germánjogi «*Verlobung*»-gal) megadott consensust megállapítsák a házasság végrehajtásának keretében is; míg tehát a polgári házasságnál és a régi germán «Verlobung»-nal a kérdezésnek önálló szerepe és házasságkötési célzata van, addig a polgári házasságot követő papi összeadásnál a kérdezés csak a copulatio-nak bevezetése, tehát önálló szereppel és házasságkötési célzattal nem bir és ezért továbbra is megtartható.

után a protestánsok a *Carpzov* idejében elfoglalt álláspontra[1] tértek vissza és a lelkész általi copulatio-ban már nem házasságkötést, hanem csak házasság-consummatio-t kénytelenek látni.

Ezzel ellentétben a katholikus házasságkötési tant a polgári házasság behozatala nem érinti. Legfőlebb akkor vagy ott, amikor és ahol a klandesztin házasságok és így a csupán polgári fórum előtt kötött házasságok is érvényes szentségi házasságok,[2] merülhet fel az a kérdés, hogy az előzőleg a polgári közeg előtt megtörtént polgári házasságkötésre való tekintettel elhagyassék-e a kath. plébános előtti consensus-kijelentés és csak az esketési ritus egyéb szertartásai végeztessenek-e el? vagy pedig — ami a helyesebb — csakis a kérdéseknek és a consensus-kijelentésnek más, a rendestől eltérő jelentőség tulajdoníttassék-e, t. i. az, hogy ily esetben a kérdések célja nem a házasságkötési «consensus de praesenti»-t előidézni, hanem a házasság végrehajtásánál (traditio, copulatio) ősi szokás szerint kitudakolt házasságvégrehajtási consensus-t megállapítani. Minden tehát attól függ ilyen esetben, mily belső tartalmat tulajdonítunk ilyen esetben a consensus-nak: házasságkötési (*Sohm:* «Eheschliessungswillen») vagy összeadási tartalmat («Trauungswillen»).[3]

[1] *Sohm* i. m. 285—314. l.

[2] *A csupán polgárilag megkötött vegyes* vagy tisztán akatholikus házasságoknak szentségi érvényességét Magyarországra nézve (ahol 1841. óta *Lambruschini*-féle instructio folytán a trienti forma ezen házasságokra nézve kötelező nem volt) a hazai kánonisták (*Kováts* Gy., A házasságkötés, 114. l., *Kokas János*, A házasságkötés és a vegyesházassági kötések érvényessége, 1898, 505. l.) már régebben is tanították, 1897-ben pedig ezt a S. *Congr. Inquisitionis* kifejezetten is kimondotta. (L. e decretumot alább a «Függelék»-ben VI. sz. alatt.)

[3] *Sohm* (i. h. 295. l.) azon véleményét nyilvánítja, hogy a németországi evangélikus egyház, a házasságkötési tanban a polgári házasságkötés folytán beálló fentvázolt átalakulás dacára is, sohasem változtatta meg a Luther idejéből származó «Trauformular»-t; és épen most kapja ismét vissza e «*Trauformular*» az igazi, régi jelentőségét, amely nem a házasságkötésben (így *Boehmer* óta), hanem a házasság végrehajtásában állott. Ez azért is érdekes, mert illusztrálja azt a fontos tényt, hogy a tan és a házasságkötési jog átalakulásait a rituale-k sokszor nem tükröztetik vissza egyáltalában és így ugyanazon formulare mellett is különféle tan és jog lehet uralkodó különböző időkben és helyeken. — Vesd össze a protestáns házasságkötési formára nézve Kováts Gyula e. t.-nak (A házasságkötés 209—235. l.) igen nagyértékű, a magyarországi régibb protestáns zsinatok szövegeinek és egyházjogászok (Geleji Katona J., Bod Péter) álláspontjainak beható analizisét nyujtó fejtegetéseit, amelyek során szerző az ő fent már ismertetett copula-elméletét helyezi szembe a protestáns copulatio- (Trauung) elmélettel.

II. A decretum «Tametsi» 2-ik főrészében[1] a következő jogi tételek foglaltatnak:

1. Egy személynek kettővel kétféle módon, klandesztin és nyilvános módon, kötött két házassága közti összeütközésből származó visszásságok megszüntetése céljából a trienti zsinat a klandesztin házasságok ellen a III. lateráni zsinat intézkedésénél is szigorúbb megelőző intézkedéseket írt elő, nevezetesen előírta annak hatályosabb biztosítását, hogy a házasság megkötése későbbi megtámadtatás, kétségbevonás esetében bizonyítható legyen.

2. A házasságok bizonyíthatóságának előmozdítása végett a zsinat biztosítékokat ír elő és pedig:

a) A zsinat előírta az eddiginél gyakoribb és nyilvánosabb (alkalom, helyiség) *kihirdetést:* «a proprio contrahentium parocho tribus continuis diebus festivis in ecclesia inter missarum

[1] A «Tametsi» végleges szövegében ezen 2-ik főrész így szól: «Verum quum sancta synodus animadvertat, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam iam non prodesse, et gravia peccata perpendat, quae ex eisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim vero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta, cum alia palam contrahunt, et cum ea in perpetuo adulterio vivunt, cui malo quum ab ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit, nisi efficacius aliquod remedium adhibeatur, idcirco sacri Lateranensis concilii sub Innocentio III. celebrati vestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parocho tribus continuis diebus festivis in ecclesia inter missarum solemnia publice *denuncietur*, inter quos sit matrimonium contrahendum; quibus denuntiationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad *celebrationem matrimonii in facie ecclesiae* procedatur, *ubi* parochus, viro et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat: Ego vos in matrimonium coniungo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, vel aliis utatur verbis, iuxta receptum uniuscuiusque provinciae ritum. Quod si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denunciationes, tunc vel una tantum denunciatio fiat, vel saltem parocho et duobus vel tribus testibus praesentibus matrimonium celebretur; deinde ante illius consummationem denunciationes in ecclesia fiant, ut si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegantur, nisi ordinarius ipse expedire iudicaverit, ut praedictae denunciationes remittantur, quod illius prudentiae et iudicio sancta synodus relinquit. *Qui aliter, quam praesente parocho vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat.* Insuper parochum vel alium sacerdotem, qui cum minore testium numero, et testes, qui sine parocho vel sacerdote huiusmodi contractui interfuerint, nec non ipsos contra-

solemnia publice denuntietur». (Részletesen erről itt tárgyalnunk felesleges, ez a mai tételes jognak ismert anyaga.)

b) A zsinat előírta a *házasságkötésnek nyilvánosan*, a templomban és az egyház szine előtt («in facie ecclesiae») a plébános közreműködésével való *végzését*. A zsinat a nyilvánosan végzendő aktusok közül csak kettőt nevez meg: a *consensus-kijelentést* (consensus de praesenti), továbbá a feleknek a pap által való *összeadását* (traditio-copulatio), de egyéb aktusokat is feltételez, de ezeket a helyi szokások különfélesége miatt elő nem sorolja.

Nehéz eldönteni, vajjon a «Tametsi»-ben az «*in facie ecclesiae*» szavak lokális értelemben vagy pedig átvitt értelemben («az egyház szine előtt») veendők-e? — vagy ha lokális értelemben, vajjon a templomon kívül, annak kapúja előtt való házasságkötést («in conspectu ecclesiae») ért-e a zsinat alatta, vagy pedig a templomban való házasságkötést érti-e a zsinat?

Az «ubi» kötőszó («ubi parochus etc.») a lokális értelem mellett bizonyít, mert itt az «ubi» okvetlenül helyhatározó (nem időmeghatározó: ubi = mihelyt), és mint ilyen, a jelen esetben visszamutat az «in facie ecclesiae»-re. Hogy azután az «in facie ecclesiae» a templom kapúja előtti kötést, vagy pedig a templomban való kötést jelenti-e, annak eldöntése attól függ, vajjon a zsinat idejében a templom kapúja előtti kötés szokásban volt-e még és pedig az egyház túlnyomó részében, vagy pedig nem?

Annyi bizonyos,hogy a XV.században még a templom kapuja előtt történt a gyűrűk megáldása és az arra következő consensus-kitudakolás, mely után a pap a vőlegénynek átadott gyűrűt a kézenfogott vőlegény által a menyasszony újjára tette, majd mindkettőjöket kézenfogva a templomba bevezette, ahol a nászmise és a nászáldás következett és csak ezzel kapcsolatban történt a nőnek áldása («traditio») a vőlegény kezeire.[1]

Ezen szokás fennállott még a XVI. század elején is;[2] Luther

hentes graviter arbitrio ordinarii puniri praecipit». *Richter-Schulte*, Canones et decreta Concilii Trid., 216—217. l.; Canones et decreta SS. Oec. Conc. Trid. editio stereotypa Ratisb. (Manz) 1888, 138—139. l.; *Theiner*, Acta genuina ss. Oecum. Conc. Trid., 425. l.; Sev. *Binius*, Concilia generalia et provincialia, t. II. p. II. pag. 332.

[1] Edm. *Martène*, De antiquis Ecclesiae ritibus. Venetiis, 1763. tom. II. pag. 133—134. Az itt idézett helyen a VIII. és a X. szám alatt közölve van két XV. századbeli «ordo sponsalium». Az utóbbinak (X.) kézirata ugyan XV. századbeli párisi, de használta azt a XVI. században *Bourbon Lajos* bibornok is.

[2] *Daniel*, Codex liturgius, I. köt. 262. l.; *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung 168. l. 32. j.

«Traubüchlein»-ja is még ezen szokást tételezi fel, sőt őszerinte néha még a «traditio-copulatio» («Traunung») és a megáldás is vagy a templom előtt, vagy a templomban történhettek, úgy, hogy Luther felfogása szerint a templom előtt világi egyén által is összeadathatott a pár és ez esetben csak áldást kaptak a lelkésztől ugyanott, vagy pedig a templomban.[1]

Sohm[2] a «Tametsi»-nek «in facie ecclesiae» szavaiban szintén még a templom előtti kötést véli felismerni és ebben hihetőleg eltalálta az igazat; *Scherer*[3] is ily véleményen látszik lenni. De tekintettel arra, hogy a «Tametsi» a «consensus de praesenti»-vel szorosan egybekapcsolja a pap általi összeadást (traditio, copulatio), ami a XV. századbeli rituálék és Luther felfogása (Németország szokása) szerint is rendszerint a templomban történt, lehetségesnek látszik mégis ama felfogás is, hogy a «Tametsi» már a templomon belüli funkciót ír elő az «in facie ecclesiae» szavakkal, annyival inkább, mert sehol sem mondja, hogy mikor vezeti be a pap a jegyeseket a templomba. Viszont azonban az, hogy alább a benedictio-nak a templomon belül való végzését írván elő a decretum: «in templo suscipiendam (benedictionem)» szavakat használja, amellett esik latba, hogy az előbb felsorolt aktusok (consensus-kitudakolás és a «copulatio») nem a templomban történtek. Vagyis: valószinűbb az, hogy az «in facie ecclesiae» szavak a templom kapuja előtti összeadást jelentik, ami egyúttal az egyház szine előtt való kötést is jelentette, mert a templom kapuja elé kivonult a plébános.

c) Rendkívüli esetre, mikor a házasságkötés előtti háromszori kihirdetés a házasságkötés rosszakaratú megakadályozását okozhatná, megengedte a zsinat, hogy vagy csupán egyszeri kihirdetés legyen, vagy pedig a kihirdetések a házasságkötés után, de mégis a házasság consummatio-ja előtt, történjenek, de a püspök ily esetben egészen is elengedheti a kihirdetéseket.

d) A plébánosnak vagy az általa vagy a püspök által meghatalmazott más papnak és 2 vagy 3 tanunak jelenléte nélkül házasságot kötni akarókat a zsinat megfosztotta házasságkötési képességüktől és az általuk ennek dacára kötött házassági szerződéseket érvénytelenekké és semmisekké tette; egyben elrendelte a zsinat, hogy az ezen formát be nem tartó pap és tanúk és felek ellen a püspök tetszésétől függő büntetések alkalmaztassanak.

[1] *Sohm* i. m. 238. l.
[2] *Sohm* i. m. 168. l. 32. j.
[3] *Scherer* i. m. II. k. 242. l. 45. j.

Ezen *d)* alatti jogi tétel a «Tametsi» decretum tartalmának legfontosabb része, mert itt a házassági szerződésnek nyilvánossági formája van egyházi (emberi) törvény erejével közelebbről szabályozva úgy, hogy a plébánosnak (vagy a püspöknek, vagy pedig külön «licentia» alapján bármelyikök delegátusának) és 2 vagy 3 tanunak jelenléte az a szükséges nyilvános és ünnepélyes forma, amely mellett a felek consensus-kijelentése érvényes házassági szerződést és érvényes házasságot létrehozhat.

Ezen a «Tametsi» decretum által a házasság érvényességéhez megkivánt contractus-formát röviden «forma Tridentina»-nak nevezzük; ezen «forma Tridentina»-nak vagy teljes, vagy részleges hiánya ott, ahol a «Tametsi» hatályban van, házassági bontó akadályt hoz létre, melynek neve: «impedimentum clandestinitatis».

A «forma Tridentina» jelentőségét a következőkben kidomborítani szükségesnek véljük.

α) A «forma Tridentina» nem változtatta meg a házasságnak *szentségi formáját* (forma Sacramenti), sem a házasság *szentségi lényegét* (materia et forma Sacramenti = contractus seu consensus de praesenti), nem is változtatta meg a szentség kiszolgáltatóját (ministerSacramenti),[1] nem is változtatta meg a házassági szerződést létesítő *consensusnak* addig lehetséges *kijelentési módjait* (szók, jelek, cselekvények), hanem előírta a szentségi materia és forma egybekapcsolásával, tehát a consensus kijelentésével kapcsolatos *külső környezetet*, ehhez t. i. pontosan előírta, mint a szükséges nyilvánosság és ünnepélyesség minimumát: a plébános és 2 (3) tanu jelenlétét.

β) Ebből következik, hogy a házasság a trienti zsinat után is ép olyan consensus-kijelentésekkel volt megköthető, mint volt megköthető a trienti zsinat előtt: tehát történhetett a consensus kijelentése továbbra is nemcsak élőszóval, hanem jelekkel[2]

[1] E tekintetben — Pallavicini nyomán — *Gasparri* (Tractatus canon. de matrimonio III. kiad. 1904. II. köt. 113—114. l.) arra utal, hogy a zsinat a francia követeknek abbeli követelését, hogy a plébánosnak a házasságkötésnél való assistentia-ját cselekvővé tegye («ut sacerdos matrimonio *praefuerit*»), elutasította és nem a paptól, hanem a felektől («eos ad sic contrahendum inhabiles reddit») vonta meg az érvényes contractus-kötési képességet.

[2] c. 23., 25., X. IV. 1. (III. Ince) és glossa ad c. 25. cit. («verba» szó alatt), C. J. C. 1671. évi gl. kiadás II. k. 1438. hasáb. — Ide vág a S. Congr. Conc.-nak 1856. nov. 22. resolutiója, amelyben kimondotta, hogy mivel a szóbanforgó jegyesek a templomban a plébános és két tanu előtt kezet adtak egymásnak és jelekkel kifejezték házasságkötési szándékukat (egyik fél sem volt néma), a házasság érvényesen megköttetett. (Archiv für k. Kirchenrecht,

is, vagy concludens cselekvényekkel[1] [ilyenek:] copula carnalis,[2] vagy pedig a házasságkötési ritusokban, minő a gyűrűcsere, összeadás stb. való részvétel (a consensus-kijelentés elmaradása esetében is) vagy pedig a házközösségnek megkezdése stb.] is, sőt távollevők irással, izenettel[3] vagy meghatalmazottak[4] útján is megköthetik egymással a házasságot; csakis az kivántatott meg a «Tametsi»-ből folyólag, hogy a consensusnak bármelyik ilyes módon történt kijelentésénél

II. köt. 1857. 81—85. l.) Még egyszer közölve van ugyancsak német nyelven ezen határozat és indokolása: Archiv, III. k. 567—572. l. — Hogy nemcsak élőszóval, hanem jelekkel is lehet házasságot kötni, azt kimondotta *XIII. Leo* pápa is a S. C. Inquis. 1892. febr. 15. decretumának első mondatában: «Consensus mutuus, unde matrimonia iusta nascuntur, non verbis dumtaxat, sed aliis quoque signis exterioribus patefieri ac declarari potest». (Acta S. Sedis XXIV. köt. 441. l.)

[1] C. 4. X. IV, 9. (III. Ince) és glossa ad c. 14. X. IV, 2. («subarrhata» szó alatt), C. J. C. 1671. gl. kiad. II. köt. 1458. hasáb.

[2] A «copula carnalis» ezen jelentőségét nem vette el a XIII. Leo pápa által a S. Congregatio Inquisitionis útján 1892. febr. 15-én kibocsátott decretum (Acta S. Dedis XXIV. köt. 441. l.), amely ugyanis csak a decretalis jogból származó azon jogi tételt szüntette meg, hogy az érvényes eljegyzésre következkező copula carnalis miatt a jegyesség megszüntnek és a házasság megkötöttnek volt vélelmezendő az extra. tridentinus helyeken (amely jogi vélelem «praesumtio iuris et de iure» jelleggel birt és így rendszerint nem engedett meg ellenbizonyítást, de mégis evidens bizonyítékokkal szemben elvesztette hatályát). Az 1892. febr. 15. decretum után tehát jogvélelemnek helye nincsen, de bizonyítható azóta is az, hogy adott esetben a házassági consensus «copula» által adatott meg. *Wernz*, i. m. IV. k. 158. l.

[3] Glossa ad. c. 8. C. XXX. qu. 5. (sub voce «uxor»); c. 14. X. III, 32. — *Wernz* (i. m. IV. k. 67—69., 147. l.) a «Tametsi» decretum utáni időben is lehetségesnek mondja a levél (epistola) vagy izenet (nuntium) útján való házasságkötést és *Sanchez*-nek (De matr. l. II. disp. 12. nr. 1.; disp. 7. nr. 29.) ad igazat *De Lugo*-val szemben, t. i. hogy a házasság létrejön a levél vagy izenet átvevése után azonnal, ha a levél vagy az izenet küldője a beleegyezés esetére mindjárt a másik fél traditio-ját is a küldő által elfogadottnak jelenti ki (Sanchez), míg *Lugo* szerint a levél vagy az izenet küldőjének a másik fél traditioját ujabb levélben kell akceptálnia. — *Scherer* (i. m. 166., 192. l.) a levél vagy izenet útján való házasságkötést általában is bizonytalannak mondja, azért, mert a kölcsönös acceptatio egyidejűsége hiányzik, de a «*Tametsi*» decretum hatálykörében *Scherer* (i. m. 202. l. 177. j.) nem is találja már megengedhetőnek a levél vagy izenet útján való házasságkötést és pedig azért, mert az ilyen kötés a «Tametsi» szószerinti értelmével és egész szellemével ellenkeznék.

[4] Glossa ad c. 8. C. XXX. qu. 5. (sub verbo «uxor»). — *Scherer* (i. m. II. k. 192. l. 124. j.) a c. 14. X. III, 32. által említett «*mediantibus internuntiis*» alatt meghatalmazottakat (procuratores) ért, míg *Wernz* (i. h. 67. l. 90. j.) «simplices nuntii»-ra vagyis egyszerű izenetvívőkre, hirnökökre magyarázza e szókat.

a plébános és két tanu jelen legyenek. Vagyis a «Tametsi» decretum a «*matrimonium contrahere*» szó alatt csakis elsősorban, de nem kizárólag érti az «élőszóbeli» consensus-kijelentést.

A «Ne temere» decretum előírván a jelenlevő plébános által a szintén jelenlevő felekhez (vagy meghatalmazotthoz) intézett kérdést és feleletátvevést, eo ipso lehetetlenné tette a jövőre az írás vagy pedig izenet által való házasságkötést, de nem tette lehetetlenekké a néma jelek vagy concludens tények által, vagy pedig meghatalmazottak útján történő házasságkötéseket. Erkölcsi lehetetlenség okozza azt, hogy a «copula carnalis» által nem köthető már többé a házasság ott, ahol a trienti törvény «quoad valorem» kötelező, mert a «copula carnalis» vagy annak csak cerimonialis előkészítése is a mai fejlettebb erkölcsi felfogás szerint a nyilvánosság vagy csak a násznép elé nem vonható.[1]

Az ezen (β) pont alatti megjegyzés egyik gyakorlati következménye (a «Ne temere» idejében is) ott mutatkozik, hogy ha bármi okból el is maradna az összeadásnál a feleknek szóbeli vagy jelek általi consensus-kijelentése, ha ők mégis a plébános és két tanú jelenlétében az összes többi szertartásokban házasságkötési szándékkal résztvettek, vagy akár csakis egyik ilyen szertartásnál (pl. gyűrűcsere) voltak ilyen szándékkal jelen, a házasság megkötöttnek tekinthető. A «Ne temere» életbelépése óta persze ily esetben az is szükséges még, hogy a plébános a megjelenésre és a közreműködésre eleve felszólíttatott legyen és a felekhez kérdést intézett legyen, amely kérdésre való feleletként következtek az említett concludens cselekvények. Magától értődik, hogy a hitvesek esküje is egymagában (ha a külön consensus-kijelentés el is maradna) szintén előidézheti, ha plébános és tanuk előtt és öntudatosan történik, a házasság létesülését, úgy a trienti jog, mint a «Ne temere»-jog idejében.

γ) Ha végre azt keressük, vajjon az a («matrimonium contrahere» alatt elsősorban értett) consensus-kijelentés, amelynek egyik külső körülményét a trienti zsinat a «Tametsi» decretumban a házasságkötés érvényességének feltételévé tette, a «desponsatio de praesenti»-nek, vagy pedig a «traditio» aktusának felel-e meg ? azt felelhetjük, hogy a «Tametsi» ugyan «desponsatio de praesenti»-t lát ezen consensus-kijelentésben, de már olyan stadiumában a házasságkötési jog fejlődésének, amidőn a házi

[1] Hogy a középkorban ez lehetséges volt és az előkelőknek, a fejedelmeknek házasságánál ez tényleg szokásban is volt, arra nézve *Friedberg* adatokat is közöl. (Das Recht der Eheschl. 22—23. l.)

«desponsatio de praesenti» már nem volt szokásban (! !) vagy pedig már házasságkötési jellegét elvesztette és amikor már csakis a templomban való traditio-copulatio-t megelőző «consensus de praesenti»-ben látták az egyedüli desponsatio de praesenti kijelentést.[1]

Vagyis más szókkal a «Tametsi» házasságkötési formája nem más, mint a «traditio-copulatio» aktusát rendszerint közvetlenül megelőző «desponsatio de praesenti», amely a feleknek, a plébános és két tanú öntudatos jelenlétében («praesentia moralis», non mere «physica»), egyszerű consensus-kijelentésével történik és egymagában létesíti a házasságot, még ha — mint a vegyes házasságoknál szokásos «passiva assistentia»-nál ez világosan látható — a plébános a «traditio-copulatio» aktusait (gyűrűcsere, stólával való átnyalábolás) és a benedictio-t elvégezni megtagadná vagy elmulasztaná, vagy azt valamely tilalom folytán el nem végezhetné.

[1] *Sohm*-nak (i. m. 191. és k. l.) tehát csak részben van igaza, amidőn azt mondja, hogy a trienti zsinat decretuma folytán az addigi traditio-copulatio templomi cselekvénye elvesztette ebbeli (házasság végrehajtása) jellegét és új jelleget: «házasságkötési» jelleget (ellentétben: a «házasság végrehajtása» jelleggel) kapott; a trienti decretum ezen reformmunkája csakis befejező lépés volt volna ahhoz a fejlődéshez, amelyen a házasságkötési jog a középkor végén átment. Az igazság a középen van: a középkor végén a házasságkötés pillanatának megállapítása körül, a házasságot létesítő cselekvény meghatározása körül, valóban változás állott be, annyiban t. i., hogy míg azelőtt a családban vagy akár néha (kivételesen) a pap előtt, de nem közvetlenül az egybekelés előtt adott, consensus-kijelentésben látták a házasságkötés pillanatát, cselekvényét, addig a középkor vége felé már csak közvetlenül az egybekelést megelőző consensus-kijelentésben találták meg a «consensus de praesenti» tartalmát és azért ezen rendszerint a templom előtt vagy a templomban és túlnyomóan a pap előtt leadott consensus-kijelentés pillanatát kezdették a házasság kiinduló pontjának tekinteni, a nyomban utána következő egyéb mennyegzői aktusokat pedig (gyűrűváltás, pap általi összeadás, áldás stb.) csakis a házasságkötési főaktust kisérő cselekvényeknek és szertartásoknak, valamint a házassági életbe való tényleges bevezetésnek, a házasságkötés végrehajtásának, melyeknek a házasságkötés érvényességére már befolyásuk nem volt. A *trienti* decretum ezen a fejlődésen már nem változtatott, hanem azt csak mintegy petrifikálta azáltal, hogy az egybekelést közvetlenül megelőző consensuskijelentést a plébános és két tanu elé vonta és «sub invaliditate» írta elő, de azért a trienti decretum nem tette a házasságkötés érvényességének feltételévé azt, hogy a consensus-kijelentés közvetlenül előzze meg az egybekelést, csakis ily feltevésből indul ki, a consensus-kijelentést ilyen keretben helyezi el, de ha évekkel az egybekelés előtt, nem a templomban, a plébános és két tanu egyszerű, polgári (nem liturgikus) jelenlétében is történt meg a consensuskijelentés, az ilyen kijelentés valóságos házasságkötés, pedig ily esetben valójában csak a régi germánjogi «desponsatio»-nak külalakjával birna. (Ennyiben jut igazához *Sohm* felfogása is.)

Ahol pedig a trienti zsinat idejében a házi «desponsatio de praesenti» még szokásban volt, ott is a «Tametsi» behatása folytán ezen desponsatio-k ipso facto elvesztették «sponsalia de praesenti» jellegüket és hatályukat, mert a «Tametsi» kihirdetési helyein elvesztvén érvényességüket, nem voltak azok még «desponsatio de futuro-knak sem tekinthetők, sőt a trienti jog hatálykörén kívül is (territoria extra-tridentina) a «Tametsi» azon hatással birt, hogy rendszerint csakis a tényleges házassági élet megkezdését («traditio») közvetlenül megelőző «consensus de praesenti» tekintetett házasságkötési jelleggel és tartalommal biró «sponsalia de praesenti»-nek, amely azonban ily vidékeken érvényes volt akkor is, ha nem is a plébános és két tanú előtt történt.[1]

δ) Az imént előadottakból világos, hogy mivel a trienti zsinat a házasságkötéssel kapcsolatos cselekvények közül épen azt, amely már logikailag és természetjogilag a házasságkötés lényegét teszi, vonta törvényhozásának keretébe és épen ezen egy cselekvénynek szorosan vett egyházi nyilvánosság és ünnepélyesség közt való végzését írta elő, épen ezáltal a «Tametsi» hatálykőre előidézte azt, hogy ahol a trienti törvény életbelépett, ott az állam fóruma előtt egyházjogilag érvényes házasságok nem köttethetnek és ott az egyház nem kénytelen beérni az egyházi «traditio-copulatio»-val (mint a protestánsok), hanem érvényteleneknek tekintvén a csupán polgárilag kötött házasságokat (akár az ottani consensus-kijelentéssel akár az ottani polgári összeadással kifejezett hitvesi consensusnak egyházjogi érvénytelensége folytán), azoknak az egyház szine előtt való újbóli «megkötését» («consensus de praesenti») írhatja elő és csakis ennek megtörténte után részesíti őket lelkészi «copulatio-benedictio»-ban.

Csak utalni akarok itt arra, hogy a logika és az érvényesen történt szentségkiszolgáltatás megismételhetetlensége azt követelte volna a multban, hogy az országokban, ahol a «Tametsi» érvényben nem volt, de viszont a polgári házasságkötés állami törvényből folyólag megelőzte az egyházi házasságkötést, az egy-

[1] Igy érthető meg a protestáns házasságkötési jog fejlődésének fentvázolt iránya is : t. i. ott is a házi «desponsatio de praesenti» *Luther*, de főleg *Carpzov* ideje óta mindjobban tünedezett a gyakorlatból, és ezen «desponsatio de praesenti» nyilvánosságának rendes formáját a lelkész előtti kijelentésben látták, épen ezért a «traditio-copulatio»-val kapcsolatos consensus-kijelentést kezdték (főleg *Boehmer* ideje óta) «desponsatio de praesenti»-nek tekinteni, de nem úgy, mint a katholikus egyházban, hogy ezen «desponsatio de praesenti» egymaga hozza létre a házasságot, hanem hogy ezen «desponsatio de praesenti»-t követnie kell a lelkész által való traditio-copulatio-nak ; viszont épen *Boehmer* ideje óta a házi «desponsatio»-ban csakis «sponsalia de futuro»-t kezdtek látni.

házi házasságkötésnél a «consensus»-kijelentés hagyatott volna el, mert a polgári fórum előtt létrejövén már a szentségi házasság, az újból nem volt megkötendő, sem megköthető, mert csakis a lelkészi traditio-copulatio-benedictio volt még hátra; feltéve természetesen azt, hogy az egyes esetben pozitiv bizonyitékok nincsenek amellett, hogy a felek a polgári házasságkötést csakis polgárjogi formalitásnak tekintették, vagy pláne expresse kizárták a valóságos házasság vagy a szentségi házasságkötésének szándékát,[1] mely esetben nem is jöhetett létre a szentségi házasság és így később a plébános előtt megjelenvén, okvetlenül szükséges a szentségi házasságra vonatkozó consensus-kijelentés.

A «Ne temere» decretum házasságkötési joga ezen szempontból tekintve, a tökély magasabb fokán áll, mint a «Tametsi», mert a tisztán katholikusokra nézve véget vetett a trienti jog hatályán kívül álló területeknek és így a polgári fórum előtt két katholikus fél 1908. április 19-ike óta többé sehol a világon érvényes szentségi házasságot nem köthet.

ε) Az imént előadottakkal összefügg azon további körülmény, hogy a zsinat a trienti forma előirása által a plébánost, mint az egyházi közigazgatás elsőfokú közegét, házasságkötési közeggé tette, akinek jelenléte a házasságkötés érvényességéhez okvetlenül szükséges és még csakis két tanu együttes jelenlétére szorul. És ezen házasságkötési közeg szerepében a plébános, mint alább látni fogjuk, saját híveit illetőleg, nincsen helyhez kötve, ezeket bárhol a világon érvényesen csakis ő vagy a delegatusa (úgyszintén még püspöke és a pápa vagy ezeknek delegátusa) adhatja össze, az idegenek közül azonban csakis a «vagus»-okat adhatja össze, de ezeket csak a maga plébániája területén, míg a jövevényeket (kiknek máshol a van domiciliumjuk vagy quasi-domicilium-juk) sehol sem adhatja össze érvényesen. A «Tametsi» szerint tehát a plébánosi asszisztalási jog *personalis alapon*, a plébánosi köteléken, nyugodott és így a plébánosi jogok megóvását célozta, míg a «Ne temere» szerinti asszisztálási jog már csupán *területi alapon* nyugszik és a hívek mozgási szabadságának fokozását célozza.

A trienti reform ezen szempontból tekintve igen mélyreható reform volt, mert az érvényes házasságkötést a magánjog keretéből kiemelte és közjogi formasághoz kötötte. Az «*impedimentum*

[1] Lásd ezt részletesebben más művemben: A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog- és gyakorlati eljárás, 108—121. l.

clandestinitatis» tehát duplán mondható *közjogi akadálynak*: *először*, mert a közérdeket szolgálja ép úgy, mint a többi közjogi bontó akadály (aetas, cognatio stb.), de *másodszor* azért, mert a feleket, kik eddig csakis a személyöket illető absolut vagy relativ bontó akadályok esetében nem köthettek érvényes házasságot, mostantól fogva érvényes házasságkötés céljából az egyház közjogi képviselője, hivatalnoka elé utasította.[1]

e) A plébánosnak jellegére nézve a «Tametsi» decretum részletesen nem nyilatkozott, de a helyes szövegmagyarázat szerint a következők foglaltatnak a «parochus» szóban:

α) Értendő a «parochus» szó alatt mindenki, aki mint legalább is «tonsuratus» a plébániát «per collationem» («etiam invalidam») mint plébános elnyerte, ha nincs is még felszentelve, sem a plébániába investiálva és ha csak a «titulus coloratus»-a is van; de a «titulus coloratus» sincs meg, ha a plébános «intrusus parochus» vagy pedig, ha ugyan «per collationem» érvényesen, de máshol nyerte el plébániáját és csak tévedésből tartják őt helybeli plébánosnak itt, ahol a copulatio van[2] («parochus putativus»).

β) Értendő a «parochus» szó alatt a plébános mindaddig, amig plébániáját el nem veszti (per resignationem aut privationem benificii aut depositionem), tehát értendő:

1. a kiközösített plébános;
2. a felfüggesztett plébános is;
3. az a plébános is, akit a püspök a «copulatio» végzésétől eltiltott.[3]

γ) Értendő a «parochus» szó alatt a «*proprius parochus*», vagyis a feleknek, vagy (ha mindegyikök más plébániából való) legalább egyik félnek lakóhelye szerint (domicilium, quasi domicilium) illetékes plébánosa.

Ez a «Tametsi» szóban levő szövegének («Qui aliter, quam praesente parocho . . .») *perszonális* felfogása, amely szerint a plébánosnak a házasság érvényességéhez megkivánt asszisztálási joga az «ő hiveire» van korlátozva, akiket ő bárhol a világon érvényesen összeadhat. Ezt tesszük mi is (elhagyva régibb, ellenkező álláspontunkat) magunkévá.

Szemben áll ezzel azon vélemény, mely szerint a zsinat «prae-

[1] Ide vág W. *Hörmann*-nak fent (6. §. 3.) részletesen ismertetett felfogása az «intercessor»-ok, a «thing» képviselőinek régi (közjogi) szerepéről és a trienti formának és a polgári házasságnak e szempontból való jelentőségéről.

[2] B. *Ojetti*, In ius antepianum et pianum commentarii, 27—28. l.

[3] Igy határozott a S. C. C. 1581. évben. (Lásd e határozat szövegét: XIV. Bened., De syn. dioec., l. XIII. c. 23. nr. 1.)

sente parocho» szavai alatt nem a felek lakóhelye szerinti illetékes plébános, hanem a házasságkötési helynek illetékes plébánosa (territorialis felfogás, minőt a «Ne temere» léptetett életbe), valamint azon harmadik vélemény, hogy a «parochus» alatt általában bármely «parochus» volna értendő.

Ezen két utóbbi vélemény mellett a következő szövegmagyarázati érveket lehetne felhozni:

1. a zsinat csak «praesente parocho» szókat használ;

2. a zsinat az illetékes plébános alatt vagy csakis a helyszerint illetékes plébánost gondolhatta, mert a szükség esetében helyette kopuláló papot egyszerűen «alio sacerdote» szókkal jelöli meg, mindenesetre azért, mert egy helyen csak egy plébános van, vagy pedig a «praesente parocho» alatt csakis plébánosi jelleget értett, mellyel szemben áll minden más ilyen jelleggel nem biró pap.

E pont körül *a kánonisták túlnyomó része az első véleményen van*, t. i. hogy a «Tametsi» a felek lakóhelye szerinti «*proprius parochus*» előtti kötést, nem pedig a «locus copulationis» illetékes plébánosa előtti kötést írta elő érvénytelenség terhe alatt. Már *Sanchez*[1] (művének I. kiadása még 1602. évből való!) idejében ez volt a kánonjogászok túlnyomó részének véleménye, amely azonban még *XIV. Benedek* idejében is ellenmondásra talált és sok viszálynak volt okozója; a római Curia azonban mindig ily értelemben («proprius parochus sponsorum») döntött;[2] arról tehát egyáltalában nem is lehet szó, hogy bárki is az ily értelmű «jus vigens» hatályát (1908. április 18-áig bezárólag) kétségbevonhassa.

Tehát csakis arról lehet szó, vajjon a zsinat atyái is a consensus-kijelentés átvevésére feljogosított «parochus» alatt a feleknek lakóhelyük szerinti «proprius parochus»-át értették-e?

E kérdésre is még több ujabb kánonjogász[3] tagadóan válá-

[1] *Sanchez*, Disputationes de s. matrim. sacramento tom. I. libr. III. disp. 19. (1739. é. lyoni kiad. 245. l.) — A naxosi püspök a trienti zsinaton (*Theiner* i. m. II. k. 317. l.) ugyan «parochus»-t említ, de indokolásával arra mutat, hogy csak «pap»-ra gondolt («est enim abusus, ut ministretur a laicis»).

[2] *Prosperi Lambertini*, Institutiones Ecclesiasticae, instit. XXXIII. (1675. é. müncheni II. kiad. 220—230. l.), ahol a S. C. C.-nek régibb határozatai (a legrégibb 1573-ból) is vannak idézve a fenti tétel mellett, t. i., hogy a zsinat «parochus»-a alatt «proprius parochus» értendő.

[3] Igy: *Pius a Langonio* consultor az ő 1905. évben a S. C. C.-hez beadott véleményében (Acta S. S. vol. 39. p. 313—314.) és Augustus *Sili* az ő «Ne temere» decretum kibocsátása előtt a S. Congr. Concilii felszólítására beadott votumában (Acta S. Sedis vol. 40. p. 535.); továbbá: Ben. *Ojetti*

szol, de a kánonjogászok túlnyomó többsége igenlően felel; és ezen utóbbi vélemény látszik valóban helyesebbnek, mert a zsinat ugyan a «Tametsi» 2-ik főrészében és nevezetesen a clandestinitas bontó akadályát fölállító szavakban nem mondja meg kifejezetten azt, hogy a consensus-kijelentés a feleknek lakóhelye szerinti «proprius parochus»-a előtt teendő meg, de mégis egyrészt ezen 2-ik főrészben egész világos fölsorolással utal arra, hogy a consensus-kijelentés a papi összeadással («traditio-copulatio», ily szavak kiséretében: «Ego vos in matrimonium coniungo» etc.) van kapcsolatban, másrészt a következő 3-ik főrészben kifejezetten is a felek illetékes plébánosát egyedül megillető jognak mondja a felek összeadását és megáldását («quod si quis parochus ..... alterius parochiae sponsos sine illorum parochi licentia matrimonio coniungere aut benedicere ausus fuerit»). Igy tehát a decretum 3-ik főrészében megvan a kétséget kizáró, bár közvetett bizonyíték arra nézve, hogy nemcsak a nászáldás (benedictio sub Missa nuptiali), hanem a felek összeadása («matrimonio coniungere» = copulare) és így az azt kisérő consensus-kijelentés átvevése is a felek «proprius»-ának joga és pedig annyira, hogy a házasságkötés csakis akkor érvényes, ha a consensus-kijelentés a feleknek — lakóhelyük szerinti — «proprius parochus»-a előtt történt. Hozzájárul még ehhez az, hogy a S. C. C. döntései már a XVI. században (1573., 1589.) is így magyarázták a «Tametsi»-t.[1]

Erőltetettnek látszanék tehát az a fölfogás is, hogy bár a decretum a papi összeadást és a vele kapcsolatos consensus-kijelentést a

(In ius antepianum et pianum, 1908. 26—28. l.), *Boudinhon* (Le mariage et les fiançailles, 24. l.). — Az Acta S. S. szerkesztője Pius a Langonio felfogását nem teszi magáévá. (Acta S. S. vol. 39. p. 317. not. 2.)

[1] V. ö. az Acta S. S. szerkesztőjének jegyzetét: vol. 39. p. 317—318. Maguk a «Ne temere» törvényhozói (S. C. C.) sem kivánták apodiktice eldönteni ezt a kérdést, mert a «Ne temere» elején, a decretumnak indokolásánál nem mondják azt, hogy a trienti zsinat atyái rendelték el a domicilium szerinti «proprius» parochus jelenlétének szükségességét, hanem csak ezt mondják: «Saepe namque gravis exstitit dubitatio in decernenda *persona parochi*, *quo praesente* matrimonium sit contrahendum. Statuit quidem *canonica disciplina* (sic!) *proprium* parochum *eum* intelligi debere, *cuius* in parochia domicilium sit aut quasi domicilium alterutrius contrahentis.» — Persze ezen szavak szószerinti értelme csakis a «proprius»-jelleg cimeire [domicilium, quasi-domicilium] látszik vonatkozni, de ha az «eum» szót visszamutatóként [az előző «quo praesente»-re] hangsúlyozzuk, akkor a «cuius in parochia» etc. szók csak további magyarázói a «proprius» szónak és nem az «eum» szóra mutatnak vissza.

felek (lakóhelyük szerint) illetékes plébánosa által kivánta is végeztetni, mégis nem kivánta volna a házasság érvényességét ettől függővé tenni, vagyis, hogy a decretum «Qui aliter, quam praesente parocho» szavai szerint a házasságkötés érvényességéhez elégséges volt volna, hogy a consensus-kijelentés a házasságkötési helynek illetékes plébánosa vagy pláne csakis az egyháznak valamely plébánosa előtt történt legyen. Ezen utóbbi (fenti 3-iki) vélemény (csakis épen «parochus» legyen, elég) egyébként is semmiféle valószinűséggel nem bir.

Az illetékes plébános aszisztálási jogának ezen *perszonális jellege* nem tévesztendő össze azzal, hogy maga a «Tametsi»-ben létesített «forma Tridentina», illetőleg az alóla adott mentesség a hivekre nézve úgy perszonális, mint territoriális kihatással volt és pedig: az *intratridentin* helyek lakóira a «trienti forma» territoriális és perszonális kihatással (vagyis az intratridentin fél a «forma Trid.»-ra kötelezve volt akkor is, ha extratridentin helyen akart kötni házasságot, ha csak itt is nem volt domicilium-a), az *extratridentin* hívekre pedig a mentesség csakis territoriális kihatással volt (vagyis intratridentin helyen az odautazó extratridentin hivek is kötelesek betartani a «forma Tridentina»-t).

f) A plébános és a 2 vagy 3 tanu jelenlétének módjára és fokára nézve a decretum semmit nem mondott, de a «praesente parocho et 2 vel 3 testibus» szók alatt a helyes értelmezés szerint csak az volt érthető, amit a kánonjogi doctrina tart,[1] t. i., hogy a plébánosnak és a tanúknak a házasságkötés pillanatában öntudattal és együttesen kellett jelen lenniök, és ha ez megvolt, akkor a házasságkötés előttük érvényesen jött létre.

Tehát *nem volt érvényes* a házasságkötés:

α) ha akár a plébános, akár a tanúk jelen voltak ugyan, de nem vették észre (látás és hallás, esetleg csak látás[2] vagy csak hallás[3] útján), vagy pedig nem tudták[4] azt, hogy házasságkötés történik előttük (praesentia mere physica non sufficit, requiritur praesentia moralis);

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 291—3. l.

[2] Ha a felek némák, vagy pedig ha a pap süket, elégséges, de okvetlenül szükséges is a látás útján való észrevevés.

[3] Ha a pap vak, elégséges, de okvetlenül szükséges is a hallás útján való észrevevés.

[4] Az «észrenemvevés» és «nemtudás» nem lehet «ignorantia affectata», ez ugyanis valóságos tudás és csak tiltakozás a tudomásvétel ellen; de a szórakozottság folytán való «észrenemvevés» már olyan, amely érvényteleníti a házasságot. (*Reiffenstuel*, Jus Canon. IV. 3. II. 6.)

β) ha nem együttesen voltak jelen a házasságkötésnél ;

γ) ha a házasságkötő felek sem expresse, sem implicite nem fejezték ki abbeli szándékukat, hogy a plébánost és a tanúkat a házasságkötés tanuiként kivánják fölhasználni (non sufficit assistentia mere materialis, sed requiritur formalis seu debent esse «testes adhibiti») ;

δ) ha a felek azt állítják, hogy kijelentették (akár élőszóval, akár jelekkel) a consensust, de a plébános csak az egyik fél szavait hallotta, de a kölcsönös kijelentést nem, ezen kétes esetben (casus dubius, dubietate facti) nem a házasság érvényességét, hanem érvénytelenségét kell vélelmezni, mert azon általános jogvélelem : «in dubio standum est pro validitate matrimonii» bizonyos esetekben (S. C. Off. decr. 18. Dec. 1872.) megenged kivételeket legalább is a «dubium facti» azon fajánál, amidőn maga a házasságkötés ténye az a kétes «factum», amelytől a házasság érvényessége függ ; és annál inkább vélelmezhető a házasságkötés meg nem történte ilyen kétség esetében, ha azt a részletes factum-ot, melytől a házasságkötés ténye függ, az egyház tiltja (ezt ugyanis nem akarhatja vélelmezni az egyház), ilyen az : ha egy pár «ex improviso» (megrohanás útján) akart a plébános előtt házasságot kötni és a plébános csak az egyik fél nyilatkozatát hallotta, a felek és a tanúk vallomásából pedig jogi bizonyossággal beigazolást nem nyert a kölcsönös consensus-kijelentés ténye ; de még feltéve azt is, hogy erre nézve a jogi bizonyosság megvan, de a plébános valóban nem hallotta mindkét fél nyilatkozatát, a házasság érvénytelennek veendő, mert a «Tametsi» hatályterületén a trienti forma nem egy, a házasság érvényes megkötését követő mozzanat és talán csak a házasság bizonyíthatóságát célzó formaság, hanem lényegi formája a házasságnak (forma substantialis matrimonii), amely mellett, amellyel köttetik meg a házasság és így ha e «forma substantialis» teljessége körül hiány van, az érvényteleníti a házasságot és a plébános nemtudását a tanúk tudása semmiesetre sem helyettesítheti, nem egészítheti ki.[1]

[1] Ezeket megerősíti a S. Romana Rota az 1909. é. május 28. itéletének indokolásában (Acta Ap. S. 1909. é. I. köt. 524—534. l.); maga az itélet intézkedő része csak a fent, a szövegben kidomborított «ex improviso» házasságnak érvénytelenségét mondta ki e szavakban: «Constare de matrimonii nullitate in casu». Az itélet elején, az elbeszélő rész kezdetén e bevezetés olvasható : «Si quae (sic!) causa decreti «Ne temere» opportunitatem demonstrat, haec procul dubio est». A «Ne temere» óta ugyanis vége a «mere passiva assistentia»-nak és így az «ex improviso» házasságkötések mindig érvénytelenek, még ha a plébános hallotta is a két fél kölcsönös házasságkötési kijelentését.

Viszont pedig *érvényes* volt a házasságkötés:

a) ha nem is lettek előre felszólítva a megjelenésre (non debent esse «testes rogati», sufficit, si fuerint «testes adhibiti» seu «testes moniti»);

b) ha tévedés, megtévesztés vagy pedig erőszak folytán jelentek meg a házasságkötésnél;

c) ha a plébános nem is intézett kérdéseket a felekhez a consensus-kijelentés előidézése végett (sufficit assistentia mere passiva, non requiritur assistentia activa);

d) ha a felek tényleg kijelentették a plébános előtt a kölcsönös «consensus-»t, de ő szándékos cselekményével (fülét betartva, erősen kiáltva stb.) megakadályozta, hogy meghallhassa a kijelentést (ignorantia affectata).[1]

3. A házasságkötés közjogi nyilvánosságának biztosítására a zsinat büntető intézkedést is tett:[2] «ferendae sententiae» büntetésekkel fenyegetve meg mindazokat akár papokat, akár világiakat, magukat a feleket is, ha olyan házasságkötésnél vannak jelen, amelyen vagy kettőnél kevesebb tanu, vagy pedig a plébános hiányzik.

III. A «Tametsi» decretum harmadik főrészében[3] a házasság-

[1] A S. C. C. 1581. évben «in causa Giennensi» a püspök ezen kérdésére: «Si sacerdos adfuerit, nihil tamen eorum, quae agebantur, vidit neque audivit, utrum tale matrimonium valide contrahatur, vel potius, tamquam sine sacerdote, nullius sit ponderis?», így felelt: «Non valere, si sacerdos non intellexit: nisi tamen affectasset non intelligere». (XIV. Benedek, De Synodo dioec. l. XIII. c. 23. nr. 1.) E feleletet már XIV. Benedek és a kánonisták nagyobb része úgy magyarázta, hogy a házasság csak akkor érvénytelen, ha a kölcsönös consensus-kijelentést valamely a plébánoson (és a tanukon) kívül eső okból, vagy a házasságkötő felek hibájából a plébános (és a tanúk) nem hallotta meg; ellenben érvényes akkor, ha a plébános jól hallotta, de úgy tettetné magát, mintha nem hallaná (ez az «affectatio» esete), sőt érvényes akkor is, ha a saját szándékos cselekményével (fülbetartás, arcelfödés, kiabálás stb.) okozta volna azt, hogy a consensus-kijelentést nem hallotta (ez már csak tágabb értelemben vett «affectatio»). Világos tehát, hogy az «affectasset» szót nem lehet betü szerint venni, erre már XIV. Benedek is utal: De synodo dioec., l. XIII. c. 23. nr. 10. — V. ö. *Wernz* i. m. IV. k. 292—293. l. 236. j.

[2] «Insuper parochum . . . puniri praecipit.»

[3] A «Tametsi» végleges szövegében ezen harmadik főrész így szól: «Praeterea eadem sancta synodus hortatur, ut coniuges ante benedictionem sacerdotalem in templo suscipiendam in eadem domo non cohabitent; statuitque benedictionem a proprio parocho fieri, neque a quoquam, nisi ab ipso parocho vel ab ordinario licentiam ad praedictam benedictionem faciendam alii sacerdoti concedi posse, quacunque consuetudine, etiam immemorabili, quae

kötést követő, de a házasélet megkezdését megelőző egyéb cselekvények vannak szabályozva és pedig:

1. a papi összeadás és áldás;
2. a házasságkötés anyakönyvezése;
3. a szentségeknek a házasságkötés vagy legalább annak consummatio-ja előtt való felvétele.

Ezen három dolog jogi tételekbe így foglalható röviden össze:

1. Papi összeadás és áldás.

a) A megtörtént házasságkötés után, de mindenesetre még az együttélés megkezdése előtt a feleknek a papi áldást kell kikérniök. Ezen áldás célja nem a szentségnek kiszolgáltatása, hanem előkészítés a házasság méltó megkezdéséhez.

b) A papi áldás megadásának helye a templom és annak megadására csakis a «proprius parochus» illetékes, vagyis az a plébános, akinek plébániájában a jegyesek vagy azoknak egyike is rendes lakóhellyel (domicilium verum) vagy csak quasi-domiciliummal is birnak. A «parochus sponsae» külön jogát a zsinat nem említi, azt tehát meghagyja a partikulár-jog és a helyi szokás védelme alatt.

c) Kivételes esetekben olyan pap is végezheti a jegyesek megáldását, aki egyik félnek sem «proprius parochus»-a, de csak az illetékes plébánostól vagy pedig ennek püspökétől nyert felhatalmazás («licentia») alapján.

d) Ha valamely plébános, vagy más, akár világi, akár szerzetes pap, a «proprius parochus» licentia-ja nélkül olyan házasfeleket, akik közül egyik fél sem az ő híve, összeadni («matrimonio coniungere»)

potius corruptela dicenda est, vel privilegio non obstante. Quod si quis parochus vel alius sacerdos, sive regularis sive saecularis sit, etiamsi id sibi ex privilegio vel immemorabili consuetudine licere contendat, alterius parochiae sponsos sine illorum parochi licentia matrimonio coniungere aut benedicere ausus fuerit, ipso iure tamdiu suspensus maneat, quamdiu ab ordinario eius-parochi, qui matrimonio interresse debebat, seu a quo benedictio suscipienda erat, absolvatur. Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligenter apud se custos diat. Postremo sancta synodus hortatur, ut antequam contrahant, vel saltem triduo ante matrimonii consummationem sua peccata diligenter confiteantur, et ad sanctissimum eucharistiae sacramentum pie accedant. Si quae provinciae aliis ultra praedictas laudabilibus consuetudinibus et caeremoniis hac in re utuntur, eas omnino retineri sancta synodus vehementer optat». *Richter-Schulte*, Canones et decreta Concilii Tridentini. Lipsiae, 1853, 217. l.; Canones et decreta SS. Oec. Conc. Trid. ed stereotypa Ratisbon. (Manz) 1888, 139. l.; *Theiner*: Acta genuina ss. Oecum. Conc. Trid., 425—426. l.; *Sev. Binius*, Concilia generalia et provincialia, t. IV. p. II. pag. 332—333.

vagy megáldani («benedicere») merészel, felfüggesztés büntetése éri, ami alatt plébánosnál vagy más hivatalt viselő papnál mindenesetre «suspensio ab ordine et officio», semmiféle hivatalt nem viselő papnál pedig «suspensio ab ordine» értendő. Ezen felfüggesztés «suspensio reservata» jelleggel bir, alóla csak a mellőzött «proprius parochus» püspöke oldozhat fel.

2. A házasságkötés anyakönyvezése.

a) A zsinat elrendeli a házasságkötés tényének egy külön könyvben való feljegyzését, amely könyvben a csak később, 1614-ben V. Pál pápa által a «Rituale Romanum»-ban más 4 könyvvel együtt kötelezően elrendelt[1] házassági anyakönyvnek («liber matrimoniorum») első alakját látjuk.

b) A feljegyzésnek tartalmaznia kell a házasságkötő feleknek és a tanúknak neveit, továbbá a házasságkötésnek napját és helyét.

c) Ezen házassági könyvet a plébánosnak szorgosan meg kell őriznie, kétségkívül azért, hogy abból a házasságnak megkötése bármikor megállapítható és bizonyítható legyen.

3. A szentségek felvétele.

a) A zsinat buzdítja a híveket (bár jogilag nem kötelezi), hogy a töredelem szentségéhez és az oltáriszentséghez járuljanak a házasságkötés alkalmából.

b) Ezen szentségfelvétel vagy a házasságkötés előtt, vagy legalább három nappal a házasság consummálása előtt teljesítendő.

c) Ha valamely vidéken más szokások vagy szertartások is vannak gyakorlatban, azok is betartandók.

IV. A «Tametsi» decretum 4-ik (befejező) főrészében[2] a következő jogi tételek foglaltatnak:

[1] Rit. Rom. ed. Ratisb. a. 1892. in 16, tit. X. cap. 2. 392—398. l.: «Formulae scribendae in libris habendis apud parochos, ut infra notatur». — Ezen 5 könyv: liber baptisatorum, liber confirmatorum, liber matrimoniorum, liber status animarum, liber defunctorum.

[2] A «Tametsi» végleges szövegezésében ezen befejező rész így szól: «Ne vero haec tam salubria praecepta quemquam lateant, ordinariis omnibus praecipit, ut quum primum potuerint, curent hoc decretum populo publicari ac explicari in singulis suarum dioecesum parochialibus ecclesiis, idque in primo anno quam saepissime fiat, deinde vero, quoties expedire viderint. Decernit insuper, ut huiusmodi decretum in unaquaque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat, a die primae publicationis in eadem parochia factae numerandos». *Richter-Schulte* i. m. 217—218. l.; Canones et decreta SS. Oec. Conc. Trid. editio stereotypa Ratisb. (Manz) 1888, 139. l.; *Theiner*, Acta genuina ss. Oec. Conc. Trid., 426. l.; *Sev. Binius*, Concilia generalia et provincialia, t. II. p. IV. pag. 333.

1. A zsinat, a «Tametsi» decretum nagy fontosságára való tekintettel, ezen decretumnak a hivő nép előtt való ismételt közzétételét és megmagyarázását írta elő és pedig plébániánként, az első évben gyakrabban, a következő években pedig tetszés szerint. Ezen kihirdetést a zsinat a püspököknek parancsolta meg úgy, hogy ők legyenek kötelesek gondoskodni a plébániánkénti kihirdetésről. Az első évben való többszöri kihirdetés a püspököket szorosan és feltételenül terhelő súlyos jogi kötelezettség, míg a következő években a püspökök mérlegelésétől függött, szükségesnek vélik-e a gyakrabbi hirdetést, de ezen évekre is még feltétlen, bár nem oly súlyos jogi kötelezettség terhelte a püspököket a kihirdetésnek legalább még néhányszori (de nem évenkint) eszközlésére.[1] Azirán azonban, hány év múlva szünik meg a további hirdetés kötelezettsége, a decretum nem intézkedett.

De jól megjegyzendő, hogy a «Tametsi» hatálybalépésére csakis a legelső kihirdetésnek volt kihatása (az első kihirdetéstől számítódik ugyanis a 30 napi «vacatio legis»), míg a további hirdetések akár az első évben, akár a következő években nem a törvény hatálybaléptetését, hanem megismertetését (divulgatio legis) célozták.

2. A decretum plébániánként való kihirdetése úgy értendő, hogy nem volt elégséges az egész egyházmegyének történt kihirdetés (például: egyházmegyei zsinaton vagy a püspöki körlevelekben, vagy a püspöki székesegyházban), hanem az egyes plébániákban külön kellett annak történnie.

3. A plébániánkénti kihirdetés történhetett nemcsak élőszóval, hanem az esetben, ha a hívek túlnyomó része olvasni tud, történhetett a plébániahívekhez szóló irott vagy nyomtatott hirdetőlap (falragasz) alapján, de mindkét esetben a kihirdetésnek magának («populo publicari»), nemcsak a magyarázatnak («explicari»), a nép által értett nyelven kellett történnie. Nem volt elégséges tehát csakis latin nyelven fölolvasni vagy kifüggeszteni a decretum szövegét; de ha utána a plébános a nép nyelvén részletesen megmagyarázta a decretumot, akkor elég volt téve a törvény rendelkezésének.[2]

4. A plébániánkénti kihirdetés közelebbi helyét is meghatározta a decretum: «in singulis parochialibus ecclesiis»; tehát csakis a filialis templomban vagy más templomban vagy kápolnában tör-

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 227. l.
[2] *Wernz* i. m. IV. k. 226. 228—229. l.

tént kihirdetés nem elég ; kifüggesztés esetében a kifüggesztésnek is a plébániatemplomban vagy annak ajtaján,vagy legalább szoros környezetében álló hirdetési oszlopon kellett történnie.[1]

5. A decretumnak a «forma Tridentina»-t tartalmazó, korszakalkotó ujdonságszámbamenő része az első kihirdetéssel még nem lépett hatályba, hanem csakis az első kihirdetéstől számított 30 nap mulva. Vagyis a klandesztin házasságok érvénytelenítésére nézve (impedimentum clandestinitatis) a zsinat 30 napi «vacatio legis»-t engedett és pedig *Laynez* jezsuita generálisnak indítványára. Erről részletesebben már fent (előző §. 4. pontja) szólottam.

6. A «Tametsi» decretum kihirdetését a plébánosnak nem volt joga önhatalmulag végezni és ha így tette, a kihirdetés dacára is a «forma Tridentina» nem lépett az ilyen plébániában hatályba ; a kihirdetést tehát a püspöknek kellett elrendelnie, aki ezt pápai engedély nélkül is később is bármikor megtehette ; a püspöknek csakis akkor volt szüksége pápai engedélyre,ha a «forma Tridentina»-t bizonyos megszorításokkal (például : hogy csak 2 tanú jelenléte — és nem a plébánosé is — kivántassék meg az érvényes házasságkötéshez) kivánta életbe léptetni.[2]

A püspök azonban nem mint a maga törvényét, hanem kifejezetten mint a trienti zsinat törvényét tartozott kihirdettetni a «Tametsi» decretum-ot ; egyébként a clandestinitas akadálya ott helyben nem léphetett életbe.

Megegyezik ezen szabállyal az a másik, a zsinat rendelkezésén már túlmenő (fent 10. §. 4. pontban már tárgyalt), a római Curiában már 1611. év óta kimutathatóan elfogadott szabály, hogy a «Tametsi» hatályba léphet emberemlékezetet meghaladó gyakorlat által is, de csak akkor, ha e gyakorlat nem mint partikuláris jogszokás, hanem mint a trienti zsinat törvényének «observantia»-ja fejlődött ki a hívek azon hite mellett, hogy a törvény őket is «quoad validitatem matrimonii» (nemcsak «quoad liceitatem») kötelezi.[3]

7. Ahol tehát a püspökök a «Tametsi» decretumnak plébánián-

[1] *Wernz* (i. m. IV. k. 226. l.) csak a templom kapuin való kifüggesztést látszik megengedni.

[2] *Wernz* i. m. IV. k. 223. l. és 226—227. l. 99. j.

[3] Kimerítően beigazolta a «diuturna observantia decreti»-nek a formális kihirdetéssel való egyenlő erejét Fr. *Wernz* az ő «in causa Limburgensi» 1889. évben adott votumában (Arhiv f. kath. Kirchenrecht 63. köt. 1890. é. 143—146. l., ad dub. I. argum. 3.).

ként való kihirdetését elegendő ok nélkül elmulasztották, ott a püspökök kétségkívül súlyos mulasztást követtek el, de egyházmegyéik nem mentesültek a «Tametsi» decretumnak «quoad liceitatem et illiceitatem» való kötelező hatálya alól,[1] csakis «quoad validitatem matrimonii» nem voltak kötelezve a «forma Tridentina» betartására, de kötelesek voltak a decretum egyéb szabályait betartani (kihirdetések, plébános és két tanu előtti összeadás, áldás, szentségek felvétele, házasság anyakönyvezése).

Ezt az előző fejezetben (4. pont) előadottakon kívül legújabban az is bizonyítja, hogy a «Ne temere» decretum véget vetvén az extratridentinus helyek mentességének (a «forma Tridentina» betartása tekintetében), nem tartotta szükségesnek a háromszori házassági kihirdetésre és az anyakönyvezésre vonatkozó szabályokat ezen helyekre nézve életbeléptetni, azokat ugyanis kötelezték már e szabályok eddig is.

8. Amennyiben valamely plébániában a «Tametsi» decretum kihirdetve nem volt, sem «quoad validitatem» kötelező ősrégi gyakorlat (observantia immemorialis) útján életbe nem lépett, és így ott a házasság a trienti forma nélkül is érvényesen meg volt köthető, ott azért később nem volt semmi sem útjában, hogy a püspök az ily plébániában a «Tametsi» decretumot utóbb kihirdettesse és hatályba léptesse. Ezt ily plébániákban a püspökök megtehették a «Ne temere» decretum kibocsátásáig, de már e decretum kibocsátása után e joguk megszünt, mert a «Ne temere» decretum fő célja és tárgya épen az volt, hogy a «forma Tridentina»-t általánosan kötelezővé tegye, minden különös, plébániánként való kihirdetés nélkül.

9. A plébániáknak későbbi szétdarabolása (divisio, dismembratio) vagy egyesítése (unio, incorporatio) nem változtatott a «forma Tridentina» hatályán; az a terület vagy legkisebb részecskéje is, amely akár mentes volt a «forma Tridentina»-tól, akár kötelezve volt reá, nem vesztette el ebbeli mentességét vagy kötelezettségét, még ha elenyészően csekély volt is a lecsatolt rész a dismembratio útján létesített új plébánia egész területéhez képest: a «pars maior ad se trahit minorem» elv ez esetben tehát nem volt alkalmazható.[2]

[1] A trienti zsinat disciplináris törvényei általában 1564. máj. 1-én léptek hatályba. *Wernz* i. m. IV. k. 224. l. 97. j.

[2] S. Congr. 1859. decr. 14. instructiója. (Acta S. S. vol. 26. p. 256.) V. ö. *Wernz* i. m. IV. k. 225—226. l. 98. j.

10. A «Tametsi»-nek kihirdetése folytán kötelezővé lett a plébániában a «forma Tridentina» az összes latin szertartású katholikus hívekre nézve,[1] az akatholikusokra nézve azonban *csakis a túlnyomóan katholikus lakosságú országokban* vált kötelezővé (kivétel nélkül); vegyes vallású országokban pedig (például: Németország, Magyarország stb.) csakis akkor, ha ott helyben a kihirdetéskor nem volt az illető akatholikus felekezetnek külön hitközsége («quasi-parochia»);[2] túlnyomóan akatholikus országokban («ubi haeresis aut schisma impune grassantur») pedig mindig csakis az illető plébánia katholikus híveit kötelezte a «forma Tridentina».

Ez volt a «Ne temere» decretumig a római Curiában elfogadott doctrinális vélemény,[3] amely XIV. Benedek 1741. november 4-iki declaratio-jára támaszkodik és amely lehetővé tette azt, hogy mint XIV. Benedek Hollandiára nézve adott engedményt, úgy a későbbi pápák más országokra is kiterjeszthették ugyanezen engedményt («extensio declarationis Benedictinae»), hogy tudniillik a kihirdetés dacára a «forma Tridentina» az akatholikusokat nem kötelezi, sőt (a «principium individui actus» elve alapján) vegyes házasság esetében az akatholikus fél közli az ő mentességét (a «forma Tridentina» alól) a katholikus féllel is, aki pedig a «forma Tridentina»-ra egyébként kötelezve van.

A római Curiában azonban élesen megkülönböztetik ezen engedményeket:

a) azon helyeken, ahol «impune grassantur haeresis aut

[1] Mivel a florenci zsinat a görögöknek a latinokétól eltérő és a dogmát nem érintő disciplina-ját és így házasságjogát is szóvá nem tette (a házasságok felbontásának helytelen gyakorlatát a zsinati latin atyák és a pápa a decretum aláírása után helytelenítették, lásd: *Sev. Binius*, Concilia Generalia, IV köt. l. r. 610. lap) és az azóta hozott új disciplináris törvények, a házasságjogiak is, a görögökre csakis akkor kötelezők, ha a görögökre kifejezetten kiterjesztetnek (*Wernz* i. m. I. k. 125. l. 85. j.), de másrészt mivel a görög-katholikusok, általában szólva, a «Tametsi» decretumot saját plébániáikban ki nem hirdették, a latin plébániában való kihirdetés pedig rájuk, mint a plébániához nem tartozókra (még ha helyben nincs is görög plébánia) nem vonatkozhatik, világos, hogy a görög-katholikusok és egyéb egyesült keletiek csakis akkor és ott vannak kötve a «forma Tridentina»-hoz, ha és ahol a «Tametsi» decretum a saját plébániájukban ki lőn hirdetve, vagy legalább ősi idők óta, mint a trienti zsinatnak «sub validitate» kötelező decretuma, lőn betartva.

[2] Ha — vegyes vallású országokban — csak a kihirdetés után költöztek be a katholikusok és alkotnak hitközséget, akkor a kihirdetés őket is kötelezi. *Wernz* i. m. IV. k. 245. l. 166. pont.

[3] *Wernz* i. m. IV. k. 237—244. l. és 122. j.

schisma» (akatholikus országok, minők Anglia, Skócia, Skandinávia, Oroszország stb.), ott az ilyen engedmények csakis «declaratio» jellegével birnak, tudniillik azért, mert ott az akatholikusokat a «Tametsi» decretum kihirdetése semmiképen nem illette, ilyenek az Oroszország, Georgia, Hollandia, Bosznia és Konstantinápoly részére adott engedmények ;[1]

b) azon helyeken pedig, ahol ugyan vegyesen laknak a katholikusok a protestánsokkal vagy más akatholikusokkal, de az ország nem mondható túlnyomóan akatholikusnak (ilyenek: Magyarország, a régi Lengyelország, Irland és a német egyházi választófejedelemségek : Köln, Mainz, Trier területei), ott az ilyen engedmények valóságos «dispensatio» jellegével birnak, tudniillik azért, mert ott legfőlebb az elsődleges, a kihirdetést megelőző hitközségekben lakó akatholikusok volnának a «forma Tridentina» alól menteseknek mondhatók (akár maguk közti, akár katholikussal való házasságaikban), de nem volnának ilyenekül tekinthetők máshol az akatholikusok, ezek tehát a «forma Tridentina» alól (másképp : a «clandestinitas» bontó akadálya alól) kumulativ dispensatio-ra szorultak és ezt kapták meg az «extensio declarationis Benedictinae» által.[2]

12. §. A «forma Tridentina»-nak tökéletlenségei, egyben a szükséges reformnak és a «Provida» és a «Ne temere» kibocsátásának indító okai.

I. A «Tametsi» decretum célja volt a régibb házasságkötési jog tökéletlenségeinek eltávolítása és az azokból származott (fent ismertetett) bizonytalanságoknak megszüntetése.

De a decretum-szöveg igen ingadozó talajra helyezte a reform súlypontját, amikor a házasság érvényes megkötését attól tette függővé, hogy az (az elfogadott magyarázat szerint) a feleknek

[1] *Wernz* i. m. 240. l. 122. j. és 253—254. l.

[2] *Wernz* i. m. 240—241. l. 122. j.—Azon nehézséget illetőleg, hogy egyes országoknak adott «declaratio»-k vagy «dispensatio»-k csakis a vegyes házasságokra nézve mondják ki a «forma Tridentina» alól való mentességet, *Wernz* (i. m. IV. k. 122. j.) nem tartja lényegesnek, mert ott, ahol csakis «declaratio»-ra volt szükség, úgyis világos, hogy ottan az akatholikusokat a «forma Trid.» nem kötelezte, ott pedig, ahol «dispensatio»-ra volt szükség, ott is «a fortiori» következtetve lehet a tisztán akatholikus házasságokra is megadottnak vélelmezni az engedményt.

vagy csak egyiköknek[1] lakóhelyük szerint illetékes plébánosa («proprius parochus») előtt köttessék.

A legtöbb esetben ugyanis csakis jogvélelem alapján, vagyis a letelepedést kisérő bizonyos tényekből több-kevesebb valószinűséggel vont következtetés alapján állapítható meg az, vajjon valamely egyénnek van-e és hol van «verum domicilium»-a, vagy pedig «quasi domicilium»-a ; és így, ha a csak ilyen jogvélelem alapján megállapított lakóhely (verum domicilium vagy quasi-domicilium) illetékes plébánosa előtt köttetett meg a házasság és később bebizonyosodik, hogy a jogvélelem ellenkezett a valósággal, ez esetben («praesumtio cedit veritati») a házasságkötés érvénytelennek tekintendő és pedig azért, mert a «domicilium» vélelmezve lőn ott, ahol a fél tényleg ilyennel sohasem birt és így a házasság egy nem «proprius parochus» előtt köttetett.

A dolog megértése végett a kánonjognak a lakóhelyre vonatkozó tanítását kell röviden egybefoglalnunk.[2]

Míg a római jog csak egyféle lakóhelyet ismert és azt «domicilium»-nak[3] nevezte, addig a kánonjog ezen római jogi «domicilium»-on kívül, melyet «verum domicilium»-nak nevez, a XIII.

[1] Hogy az esetben, ha a felek különböző plébániához tartoznak, elég van téve a forma Tridentina-nak, ha akár a férfi, *akár* a nő plébánosa (proprius parochus) előtt történik a házasságkötés, azt kimondotta a S. Congr. Concilii már 1573. évben. A határozat szövegét idézi : Prosper Lambertini (Ben. XIV.), Institutiones, inst. 33. (1765. é. kiad. 222. l.)

[2] Részletesen lásd ezt : Dr. F. *Laurin*, Wesen und Bedeutung des Domicils, Archiv für kath. Kirchenrecht XX. köt. (1871.) 165—249. l. és *Wernz* i. m. IV. k. 273—283. l.

[3] A római jog «domicilium»-a fogalmának tartalmát legjobban kifejezi a lex 7. Cod. de incolis X. 39. : «Et in eodem loco singulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem ac fortunarum suarum summam constituit, unde non sit discessurus, si nihil avocet, unde cum profectus est, peregrinari videtur, quo si rediit, peregrinari iam destitit». (Corpus Juris Civilis editio stereotypa VIII. Berol. 1906. II. köt. 418. l.)—A «domicilium» ezen fogalmi meghatározását a kánonjog átvette, vagyis «kanonizálta» és ez az ú. n. «verum domicilium» (v. ö. Pius a Langonio consultor értekezését : Acta S. S. Vol. 38. p. 245.), amelynek megszerzésére nézve a római jog főszabályait szintén magáévá tette a kánonjog. A «domicilium»-mal biró egyén itt helyben «incola», idegenben «hospes» (peregrinus) néven szerepel a római jogban, míg a «domicilium» megszerzése nélkül való tartózkodásnak «habitatio» (habitator) a neve. — Az egyházjogban a «verum domicilium»-mal vagy a «quasi-domicilium»-mal biró hivőt «incola»-nak vagy «parochianus»-nak (fidelis) nevezik. A semmiféle domiciliummal nem birót úgy a római jog, mint a kánonjog : «vagus» vagy «vagabundus» nevekkel jelöli meg.

század óta egy alsóbbrendű lakóhely fogalmát is megalkotta, amelyet már a XIV. században szórványosan, de a XVII. század óta mind általánosabban neveztek el «quasi-domicilium»-nak.[1] A «quasi-domicilium»-ot a kánonjog tehát nem a római jogból recipiálta, nem is valamely kánon vagy constitutio léptette azt életbe, hanem a «Tametsi» decretumban az érvényes házasságkötéshez megkivánt «proprius parochus» megállapításának naponként felmerülő szüksége hozta azt létre a gyakorlatban, főleg azért, mert az ujabb időkben «verum domicilium» a házasulók nagy részénél vagy nem is áll fenn, vagy ha fenn is áll, egyes esetekben (például szülők ellenkezése) a «verum domicilium» területén kívül való házasságkötést, és pedig a tényleges tartózkodási hely lelkésze előtt, lehetővé tenni az ügynek érdekében állott. A «quasi-domicilium» kifejlődött fogalmának és megszerzése föltételeinek a törvényhozó hatalom részéről első izben való kifejezett jóváhagyása csak a S. C. Inquis. 1867. junius 7-iki instructio-jában történt.[2]

A «verum domicilium» megszerzéséhez ezen két mozzanatnak együttes bekövetkezése szükséges:

1. a tényleges letelepedés (actualis habitatio incepta in loco domicilii);

2. a letelepedőnek azon szándéka, hogy állandóan és mindig (tudniillik míg a szükség elköltözésre nem sarkalja) itt marad (animus manendi perpetuo).[3]

[1] *Laurin* i. h. 192—195. l.

[2] P. *Pius a Langonio* votum- a «in causa Wratislaviensi et aliarum», Acta S. S. vol. 38. p. 254—255.

[3] U. o. 173. l. — Ha egy város több plébániából áll, akkor Sanchez (De matr. disp. 23. nr. 14.) és némely újabb szerzők szerint (*Scherer* [i. m. 154. l. 50. j.] *Schnitzer* [Eherecht, 178. l. 4. j.] és *Laurentius* [Instit. Juris Eccl.]) — *Wernz* és *Laurin* erről hallgatnak — elég, ha az «animus» magára a városra vonatkozik, nem pedig az egyes plébániára; domiciliuma tehát ott lesz a letelepedőnek, ahol tényleg lakni fog. Pius a Langonio consultor (Acta S. S. vol. 38. p. 317—318.) ezen véleményt a kánonisták közvéleményével és a Curia felfogásával ellenkezésben levőnek mondja; szerinte az «animus manendi» mindig a plébániára értendő, «domicilium urbanum» vagy «domicilium in dioecesi» nincsen. (S. C. Inquis. 1898. nov. 9. hat.) Az, hogy valakinek évre, negyedévre vagy hónapra bérelt lakása van, lényegtelen. (*Laurin* szerint a hónapos vagy negyedéves lakással birók «vagus»-ok, amit elvet *Scherer*, i. m II. k. 154. l. 50. j.) — *Scherer* helyesen jegyzi meg, hogy a városoknak több plébániára való felosztása és a plébániai hovatartozandóság tudatának elhomályosulása nagyban hozzájárultak a «domicilium»-szerzés és a házasságkötési illetékesség bizonytalanná válásához. És ha *Wernz*, valamint *Laurin*

A «quasi-domicilium» megszerzéséhez pedig ugyanezen két mozzanatnak (factum et animus) együttes bekövetkezése szükséges (de az «animus»-nak szűkebb tartalma mellett):

1. a tényleges lakás megkezdése;

2. az illetőnek azon szándéka, hogy hosszabb ideig, de legalább félévnél hosszabb időn (6 hónap és 1 nap) át, fog itt maradni (animus manendi per maiorem anni partem).[1]

Amint e két mozzanat együttesen bekövetkezett, megszerezte a letelepedő a «verum domicilium»-ot vagy a «quasi domicilium»-ot; a tényleges lakásnak megszakításnélküli folytatása nem szükséges ahhoz,hogy a kétféle «domicilium» bármelyike továbbra is fennálljon; viszont ha a helybenlakási szándék is megmásíttatik, de a tényleges lakás még folytattatik, nem szünik meg a domicilium (verum vagy quasi-domic.), megszünik azonban, ha a helybenlakás iránti szándékát feladja valaki és egyidejüleg tényleg is máshová költözik. (Az eddigi lakóhelyökön egybekelő, de máshová átköltözni kivánó pár tehát a tényleges elköltözés napjáig megtartja eddigi «domicilium»-át.)[2]

Az eddig vázolt, szabadon választott «domicilium»-on kívül (domicilium voluntarium), mint a római jog, úgy a kánonjog is ismer «domicilium necessarium»-ot is, amelynek megszerzésére nem kell sem tényleges tartózkodás, sem «animus manendi», mert azt a törvény kötelezően szabja meg, mint bizonyos egyéneknek «verum domicilium»-át. Ilyen «verum domicilium necessarium»-mal birnak:

a) a kiskorú *gyermekek* a «paterfamilias» domiciliumában (még ha tényleg nem is laknának otthon),[3] a kiskorú gyámolt a gyámnak domiciliumában (domicilium pupilli in domo tutoris);

b) a *feleség* a férjnek domiciliumában;

hallgatása erről úgy volna magyarázandó, hogy szerintük az «animus manendi»-nek minden esetben a parochiára kell vonatkoznia és a Curia felfogása is ez volt volna, akkor itt valóban egy általános ok volt arra, hogy a több plébániából álló városok lakói által kötött házasságok érvényességét kétségbe lehessen vonni azon a cimen, hogy manapság az ilyen városok lakói nem szoktak a plébániába való be- vagy a plébániából való kiköltözködésre gondolni a lakásváltoztatásnál, annál kevésbbé formálnak ilyen szándékot. Szerencse volt a «Ne temere» decretum kibocsátása előtt az, ha az ilyen lakóknak máshol sem volt «domicilium»-uk és így mint «vagus»-ok a tényleges tartózkodási hely plébánosa által érvényesen összeadhatók voltak.

[1] U. o. 199—200. l.

[2] U. o. 180. l., 190—191. l.

[3] V. ö. *Wernz* i. m. IV. köt. 277. l. 190. j.

c) a rabszolgák és felszabadítottak uroknak domiciliumában ;

d) az *örökös fogságra* itéltek fogságuk helyén (a római jogban ilyenek voltak a relegatusok) ;

e) a *beneficiatusok* a «beneficium residentiale» helyén ;

f) a *szerzetesek* a «monasterium» helyén.[1]

Ezen «domicilium necessarium» megállapítása könnyű, mert csak az illető egyénnek azon állapotát kell beigazolni, amely állapot alapján az egyházi törvény neki «necessarium domicilium»-ot rendel, amely ezen esetekben mindig «verum domicilium», nem «quasi-domicilium».

De a «voluntarium domicilium»-ot megállapítani sokkal nehezebb, mert bár a letelepedés «factum»-a könnyen bizonyítható, de különben is rendszerint evidens és azért hosszabb bizonyítást nem igényel, az «animus manendi» azonban egyenesen igen ritkán bizonyítható (akkor igen, ha a letelepedő a letelepedés előtt vagy annak megkezdésekor harmadik személyek előtt nyilatkozatot tett) és azért csakis jogvélelem segélyével több-kevesebb valószinűséggel állapítható meg.

A jogvélelem ilyen esetekben bizonyos olyan tényekre támaszkodik, amelyek a letelepedést kisérték, főleg olyanokra, amelyek az «animus»-ra következtetni hagynak ; legalkalmasabb alap a jogvélelemre az, ha ismeretes a cél, amelyből a letelepedés történt.

Igy valamely községben való házvásárlás (a tényleges lakás megkezdése mellett) elégséges alap arra, hogy vélelmezni lehessen az «animus semper manendi»-t ; épen ilyen a beházasodás, az egyént lekötő üzlet vagy vállalat megalapítása, a községi illetőség megszerzése, sőt elégséges alap az is, ha valaki tulajdonának nagyobb részét a domicilium helyére átszállítja («ubi maiorem partem bonorum suorum possident»), vagy pedig, ha a letelepedés az illetőnek születési helyén vagy ott, ahol polgárjoggal bir, történik.[2]

[1] U. o. 171—172., 187. l. — A «domicilium necessarium» csak a szóbanforgó viszony felbomlása után szünik meg (gyermekeké a nagykorúság után, a feleségé a férj halála után, vagy pedig szentszéki elválasztás után stb.). A «domicilium necessarium» mellett a kiskorú gyermek, a feleség, a beneficiatus szerezhet «voluntarium domicilium»-ot is, amelyhez már «factum habitationis inceptae» és «animus manendi» (perpetuo, per maiorem anni partem) szükséges.

[2] U. o. 189—190. l. 4. j. — A kánonjogban a «titulus (ordinationis) domicilii»-hez megkivánt 10 évig egy helyben való tényleges lakás, vagy

Viszont vannak olyan hivatalok, állások, foglalkozások, amelyek egy év nagyobb felén át egy helyben való tartózkodást tesznek szükségessé, az ilyen célból való letelepedésnél tehát e különleges cél elegendő alapot szokott szolgáltatni arra, hogy az «animus manendi per maiorem anni partem» vélelmezendő és ezen az alapon a «quasi domicilium» megállapítható legyen. Ilyenek (rendszerint) a katonák, a hivatalnokok, a szolgák, munkások, tanulók, növendékek, különféle intézetlakók (árvaház, menház stb.), foglyok, betegek (gyógyíthatlanok vagy lassan gyógyulók kórházai) stb.; akiknek kivételesen «verum domicilium»-uk is lehet, akkor t. i., ha lakóhelyük esetleg örökös.[1]

Vannak azonban esetek, amikor a jogvélelemre semmiféle biztos alap nem kinálkozik. Ilyen esetekre a S. Congregatio Concilii már régi határozataiban az *egy hónapon át* való tényleges tartózkodást is a jogvélelemre elégséges alapnak jelentette ki. Ezen tételt azután *XIV. Benedek* az ő «*Paucis abhinc*» constitutio-jában (Archiepiscopo Goano, 1758. márc. 19.)[2] újból kimondotta; ujabban pedig ezen jogi tételt a S. Congregatio Inquisitionis az angolországi és északamerikai püspökökhöz 1867. június 7-én küldött encyclika-ban, valamint 1877. évi május 2-án az irlandi püspökökhöz [responsa ad postulata synodi Manutinae (Maynooth)] adott válaszában és 1886. évi május 6-án az Egyesült Államokra nézve adott declaratio-jában felujította, és így,[3] ha nem is tételes törvény erejével (ezt tagadja *Scherer*),[4] de «stylus curiae» erejével bir és érvényes jogszabálynak tekintendő.[5]

pedig tulajdonának nagyobb részben a domicilium helyére való átszállítása mellett három évi tényleges lakás, a házasságjogban nem kivántatnak meg mint a «verum domicilium» egyedüli bizonyítékai, itt elégséges kevesebb alap is a jogvélelem megállapításához. A római jog is már 10 évet kivánt a «tanulók» által szerzendő «domicilium»-hoz.

[1] I. h. 206—211. l.

[2] Benedicti XIV. Bullarium, IV. k. (1761. római kiad.) 286. l. (*Laurin* i. h. 204. l.)

[3] A S. C. Inquisitionis 1867. jun. 7. instructio-jának szövegét lásd: Acta S. I. 26. köt. 267—268. l.; Patrizi bibornoknak a S. C. de Prop. Fid. praefectusának erre vonatkozó, ugyane napon kelt levelét pedig idézi: *Feije*, De impedimentis et dispensationibus matrimonialibus. Lovanii, 1893. 144—145. l. — Az 1886. máj. 6. határozat szövegét idézi a párisi érsek: Acta S. S. vol. 38. p. 210.

[4] *Scherer* II. k. 152. l. 43. j.

[5] A S. C. C.-nak «in causa Wratislaviensi et aliarum» 1905. máj. 20. határozatából világosan megállapítható (így vélekedik Pius a Langonio is: Acta

Ha tehát valamely jegyespár vagy csak a jegyesek egyike a házasságkötés előtt egy hónapig a házasságkötés helyén tényleg tartózkodott és a felek a «quasi domicilium» szerzésére való szándékukat állították, bár azt beigazolni nem tudták, sem egyéb nyomós jogvélelemre alapot szolgáltató körülmény nem volt ismeretes, akkor elégséges alap volt a jogvélelemre az egyhónapi tényleges tartózkodás is és a plébános jogosított volt a feleket összeadni.

De ha később bebizonyult a vélelmezett dolognak az ellenkezője, vagyis hogy felek az egyhónapi tényleges lakás dacára nem birtak az év nagyobb részén át ott helyben való lakásra irányuló

S. S. vol. 38. p. 319.), hogy az Egyesült Államok püspökei 1886. május 6-án megkapták azt az engedményt, hogy csak az egyhónapi tényleges tartózkodás alapján a feleket összeadhassák; és ezen engedményt a S. C. C. 1905. május 20-án (Acta vol. 38. p. 210.) megadta a párisi érseknek is, aki, mint látszik nem volt megelégedve az egyházmegyéjének 1898. nov. 9-én megadott (Acta S. S. vol. 31. p. 406.) azon kedvezménnyel, hogy a felek félévi tényleges tartózkodás alapján összeadhatók legyenek. Igy érthető az is, hogy az 1898. évi párisi engedmény kiterjesztését kérő boroszlói püspöknek kérését ugyanott (vol. 38. i. h.) előadja a S. C. C., de határozatában kitér előle, mindenesetre azért, mert feltételezte, hogy most már *Kopp* biboros, boroszlói püspök is az 1905. május 20-iki párisi engedményt fogja megyéje részére kérni. Ezt világosan bizonyítja: Acta S. S. volum. 40. p. 531. — Persze az 1886. és 1905. évi határozatok után is még támasztható volt kétség, vajjon a S. C. O., illetőleg S. C. C. csakis az «animus manendi per maiorem anni partem» kitudakolását engedték-e el az Egyes. Áll. püspökeinek és Párisnak, vagy pedig maga a materialis egyhavi tartózkodás tekintetik-e elégségesnek a «proprius parochus» jelleg megszerzéséhez, de az 1886. határozat szövege («Se conferentes e loco, ubi viget caput Tametsi, in alium locum, dummodo ibi continuo commorati fuerint per spatium saltem unius integri mensis, censendos esse ibidem habere quasidomicilium in ordine ad matrimonium, quin inquisitio facienda sit de animo ibi permanendi per maiorem anni partem»), valamint az 1905. maj. 20. határozat («Pro gratia iuxta petita ab Emo Archiepiscopo Parisiensi, facto verbo cum Sanctissimo et ad mentem») záradéka («facto verbo cum Sanctissimo») azt mutatják, hogy az Egyesült Államokra és Párisra az egyhónapi materialis tartózkodás elég; a «facto verbo cum Sanctissimo» ugyanis azt mutatja, hogy a «vigens ius»-tól eltérő kivételről (ius singulare: «gratia») van szó, míg ha csak a XIV. Benedek óta ismert egyhónapi jogvélelmi alapról lett volna szó, nem kellett volna külön pápai jóváhagyás; de e jóváhagyás sem tette még ezen rescriptumot törvénnyé, ahhoz a törvényhozónak külön elhatározása és az ünnepélyes kihirdetés is szükséges volt volna. Az «et ad mentem» megjegyzésben az Acta S. S. szerkesztője már 1905-ben (vol. 38. p. 211.) helyesen sejtette azt, hogy a házasságkötési jog reformja van burkoltan bejelentve, tekintettel a consultornak (Pius a Langonio) nagyszabású «votum»-ában (Acta S. S. vol. 38. fasc. 4., 5.) előadott tarthatatlan állapotokra. Mindezekről alább a «Ne temere« előmunkálatainak ismertetésénél még lesz szó.

szándékkal, akkor a kánonjogi szabály szerint («praesumtio cedit veritati») a plébánosnak nem-illetékessége bebizonyulván, a házasságkötés érvénytelensége is kétségtelenné vált. Ezt is kimondotta a S. Congregatio de Propaganda Fide az 1867. junius 7. instructio-ban.[1]

Ugyanez áll a többi fentemlített tényekből vont jogvélelmekre nézve is, ezek is az ellenkező bizonyítását mindig megengedik; és ha a jogvélelemnek tarthatatlansága tényleg bebizonyult, akkor a jogvélelem alapján «proprius»-nak vélt plébános előtti házasságkötés érvénytelensége is kétségtelen volt.[2]

Itt volt a holtpontja a trienti házasságkötési jognak. Az érvénytelen házasságkötéseknek itt egy soha ki nem apadó forrása volt, mert jogvélelem alapján tévesen illetékesnek tekintett plébánosnak tényleges illetéktelensége miatt akkor is érvénytelenek voltak az így kötött házasságok, ha sem a feleket, sem a plébánost nem terhelte mulasztás a «proprius parochus» kipuhatolása körül, ha tehát úgy a felek, mint a plébános «bona fide» jártak is el.

Míg tehát maga a «parochus» jelleg körüli titkos hiányt az egyházjogi doctrina és a gyakorlat nem tekintette soha a házasság érvénytelensége okozójának[3] (a «titulus coloratus» is elég, a simonia útján vagy más érvénytelenségi ok fenforgása mellett, tehát érvénytelenül plébániáját elnyerő «beneficiatus», akár csupán «tonsuratus» előtt is érvényesen lehetett a trienti «Tametsi» joga alapján házasságot kötni), addig a «*proprius* parochus» jelleg körüli akár tudatos, akár nem tudott hiány minden esetben érvénytelenítette a «Tametsi» hatálykörében az ilyen nem illetékes plébános előtt kötött házasságot.[4] Vagyis röviden: *házasságkötés a «parochus putativus» előtt érvényes volt, de a «parochus putative proprius» előtt érvénytelen volt.*

Némi biztonságot látszott nyujtani azon, némely kánonisták[5] által a S. C. Inquisitionis 1898. november 9-iki határozatából le-

[1] *Feije* i. m. 145. l.; *Wernz* i. m. IV. k. 275. l. 189. j.; *Scherer* i. m. II. k. 152. l. 43. j.

[2] *Laurtn* i. h. 205. l.

[3] *Wernz* i. m. IV. k. 272—273. l.; *Gasparri*, Tractatus can. de. matr. III. kiad. II. köt. 132—133. l.

[4] *Scherer* i. m. IV. k. 199. l.

[5] *Feije* i. m. 133. l. 213. pont. és 147. l. 1. j.; *Wernz* i. m. IV. k. 197. l. 29. j. — *Gasparri* (i. m. III. kiad. II. k. 139. l. 1. j.) az 1898. nov. 5. határozatot csak a párisi egyházmegyére szólónak tartja, nem általánosan kötelező jogszabálynak (ebben igaza is volt: lásd Acta S. S. vol. 38. p. 209—210.).

vezetett szabály, hogy bár valaki előre nem is birt «per maiorem anni partem» maradási szándékkal, de ha tényleg a házasságkötés előtt legalább félévet teljesen kitöltött, akkor házasságkötés tekintetében a «quasi-domicilium» megszerzettnek volt veendő «ipso facto», nem pedig jogvélelem alapján ;[1] de ezen S. C. I. határozatot maga a S. C. Inquisitionis assessora 1903. évben csakis a párisi egyházmegyére kibocsátottnak jelentette ki, amelyből általános szabályt megállapítani nem lehet.

Biztosabb volt akkor a helyzet, ha a domicilium-szerzőszándék bizonytalansága, avagy biztos hiánya olyanoknál volt meg, akik mindketten, vagy pedig legalább egyikük semmiféle domiciliummal nem birt. Ez esetben ugyanis, ha később a domicilium-szerző szándék megállapítására szolgáló jogvélelem megdőlt és így az állott elő, hogy a házasságkötés helyén a felek egyike sem birt «quasi domicilium»-mal sem, az esetben az ilyenek (nem lévén más régebbi domiciliumuk) domicilium-nélkülieknek, vagyis «vagus»-oknak voltak tekintendők és mint ilyenek a tényleges tartózkodási hely plébánosa előtt mégis érvényes házasságot kötöttek.

[1] A. S. Congr. Inquisitionis 1898. nov. 9-én hozott ezen határozat így szól: «Orator acquiescat et addatur: Se conferentes in civitatem N. ex alio loco vel paroecia, dummodo ibi commorati fuerint in aliqua paroecia per sex menses, censendos esse ibidem habere quasi domicilium in ordine ad matrimonium, quin inquisitio facienda sit de animo permanendi per maiorem anni partem, facto verbo cum Sanctissimo». (Acta S. S. vol. 31. pag. 406.) Ezen határozat alapjául azon «casus» szolgált, hogy egy romániai házaspár egy külföldi városba jött (Parisba, v. ö. Act. S. S. vol. 40. pag. 544.) 3 hónapi tartózkodásra, majd ezen idő elteltével házasságra kivántak lépni és hogy a világi törvény által a polgári házasságkötéshez megkivánt 6 havi tartózkodás meglegyen, még 3 hónapig maradtak és ennek elteltével polgári házasságot kötöttek, az egyházi házasságkötéstől azonban «quasi domicilium» hiányában elutasíttattak és így annak megkötése nélkül elutaztak. Ekkor kért az érsek útbaigazítást és ezt megkapta az 1898. nov. 9. határozatban. A «facto verbo cum Sanctissimo» mindenesetre pápai külön jóváhagyást jelent, amely nélkül is kötelező (illetőleg feljogosító) lett volna a S. Congregatio határozata a párisiakra, de hogy az mégis kikéretett, az annak a jele, hogy az eddigi jogtól eltérő jogszabályt és kegyet tartalmazott a határozat, amelynek az egész egyházra való kötelező ereje már csakis attól függött, ki lőn-e kellőképen hirdetve az egész egyháznak. Az «Acta S. Sedis»-ben megjelent, a püspökök is mindenfelé közölték; de ez még nem volt, azon időben, «kihirdetés»-nek tekinthető, hacsak a Curia hivatalos helyiségében is ki nem függesztetett. 1903. évben végre a causa Wratisl. kapcsán kitudódott (Acta S. S. vol. 38. 209. l.), hogy e határozat csakis a párisi egyházmegyének adott utasításnak tekintendő.

A «vagus»-oknak ezen speciális, nagyobb házasságkötési szabadsága implicite foglaltatik csak benn a «Tametsi»-ben, t. i. az ott hallgatagon kifejezett és a doctrina által elfogadott területi elvben («locus regit actum»), amely szerint intratridentin helyen minden házasságnak («sub validitate») a trienti forma szerint kell történnie, még ha «peregrinus»-ok vagy «vagus»-ok is a felek; a «vagus»-oknak azután természetesen nem «domicilium» szerint, mellyel nem birnak, hanem csak tényleges tartózkodásuk után lehetett a forma végzésére illetékes «parochus»-ukat megállapítani.

Egészen másról: a «vagus»-ok házasságkötése körül «sub liceitate» kötelező eljárásról intézkedett a trienti zsinat a XXIV. sessio házasságjogi reformatorius decretumának 7-ik fejezetében (a «Tametsi» az 1-ső fejezet) e szavakkal:[1]

«Multi sunt, qui vagantur et incertas habent sedes, et, ut improbi sunt ingenii, prima uxore relicta, aliam et plerumque plures illa vivente diversis in locis ducunt. Cui morbo cupiens sancta synodus occurrere, omnes, ad quos spectat, paterne monet, ne hoc genus hominum vagantium ad matrimonium facile recipiant; magistratus etiam saeculares hortatur, ut eos severe coërceant. Parochis autem praecipit, ne illorum matrimoniis intersint, nisi prius diligentem inquisitionem fecerint et re ad ordinarium delata, ab eo licentiam id faciendi obtinuerint».

A «vagus»-ok házasságkötési jogát a kánonjogi doctrina és a birói jogmondás részletesebben úgy értelmezi, hogy a domicilium-nélküliek és a szorosan vett «vagus»-ok azon esetben, ha egy nem-«vagus» féllel kötnek házasságot, érvényesen megköthetik e házasságot:

1. vagy a «vagus» félnek tényleges tartózkodási helyén illetékes plébános előtt;

2. vagy a nem «vagus» félnek (domicilium szerint) illetékes plébánosa előtt;

3. vagy pedig (feltéve, hogy a «vagus» olyan helyen tartózkodik, ahol nem kötelező a trienti forma) az itteni illetékes plébános nélkül vagy egyáltalában bármely plébános nélkül is köthetnek házas-

[1] Canones et decreta S. S. Oec. Trid. editio stereotypa Ratisb. (Manz.) 1888. 141. l. A «vagus»-ok összeadása előtt előírt püspöki engedély csak akkor lesz szükséges, ha a zsinat által értett kóborlókról van szó, míg az állandó lakással biró, de jelenleg domicilium-mal nem rendelkező egyének («momentanee vagi») összeadásához püspöki engedély nem szükséges. *Wernz* i. m. IV. k. 279. l.

ságot (klandesztin, de érvényes házasságot, bár klandesztin volta miatt tiltott házasságot),[1] akár csak az egyik fél «vagus», akár mindkettő, és nem határoz az sem, hogy a másik fél akár ezen extratridentin helyen bir domiciliummal, akár pedig intratridentin helyen.

Még végül föl kell említenem azt is, hogy a «proprius parochus»-nak abbeli joga, hogy előtte érvényes házasság köthető, olyan erős, hogy azt csakis a pápa vagy pedig egy egyetemes zsinat vehetné el. Tehát ha a püspök eltiltaná a házasságkötésnél való asszisztálástól és ő mégis aszisztálna, a házasságkötés érvényes; hasonlóképen, ha a plébános az ő eltávozása idejére plébániáját rábizza káplánjára, mint valóságos plébánoshelyettesre, de a házasságkötésekre nézve megtiltja az assistentiát neki, az ilyen káplán előtt kötött házasság érvényes, mert ő valóságos «proprius parochus» (ex delegatione) és a tilalom a trienti törvényben megadott assistentia jogától őt meg nem foszthatja.[2]

Mindezekből világos, hogy a «Tametsi» decretum alapelvének (= a házasságkötés nyilvánossága) sértetlenül hagyása mellett sürgős módosítást tett szükségessé a domicilium szerint «proprius parochus» tekintetében és pedig annál sürgősebbet, mert a legujabb időben óriási arányokat öltő és gyorsan változó lakóhelyváltoztatás, ki- és bevándorlás és idegenforgalom mellett mindjobban lazulnak a «domicilium» alapjai, mert mind sűrűbben lépnek föl az «animus» nélkül való egyszerü tartózkodás esetei.

A reform helyes útja ott kinálkozott, hogy ezentúl is ugyan az illetékes «parochus» előtt legyen kötendő a házasság, de nem a

[1] Csakis érinteni akarom itt a controversiát, amely már a régibb decretalisták közt is fennállott: Az *egyik rész* ugyanis (*Sanchez*, S. *Alphonsus*) azt mondja, hogy a «vagus» a világ bármely plébánosa előtt köthet házasságot, mert kóbor élete mellett bárhova mehet (igaz akkor, ha a házasságkötés a «bármely» plébánosnak területén történik); a *másik rész* szerint (*Barbosa*, *Pirhing*, *Schmalzgrueber*, továbbá *Bangen*, *Wernz* és a legtöbb újabb szerző szerint) azonban csakis a tényleges tartózkodási hely plébánosa (vagy pedig a nem «vagus» házastárs plébánosa) előtt. — *Gasparri* (i. m. III. kiad. II. k. 140. l.) szerint az első vélemény elfogadható akkor, ha a «vagus» valóban sehol sem állapodik meg huzamosabban (tehát ő külömbséget tesz a «vagus»-nak huzamosabb, vagy pedig átmeneti tartózkodása között); *Wernz* ezt elveti.

[2] *Gasparri* i. m. (III. kiad.) II. köt. 1093—1094. pont. — Sőt *Gasparri* (helyesen) i. m. 1095. pont — azon véleményen van, hogy a pápának is «clausula irritans» mellett kell eltiltania a «proprius parochus»-t vagy helyettesét az assistentiától, mert az egyszerű tilalom dacára még érvényes házasság jöhetne létre a bár a pápa által eltiltott assistentia mellett is.

felek domiciliuma szerinti, hanem — a «locus regit actum» kizárólagos elfogadásával — a házasságkötési hely szerinti illetékes «parochus» előtt, vagyis, hogy a plébániai területen való mindenféle házasságkötés, az idegeneké is, emeltessék exkluziv plébánosi joggá és ne tartassék fenn továbbra is a plébánia-híveknek bárhol a világon való összeadása a domicilium szerinti «proprius parochus» részére.

A plébánosi jogok ezen reform által csakis látszatra nézve szükülnek meg, tényleg a plébánosi jogkör és a plébános hivatali jellege tágul általa, mert a plébános e reform által az egyetemes egyház «testis auctorisabilis»-éve lesz, aki előtt bármely kath. hivő, ha nem is az ő híve, köthet érvényes házasságot. A reform tehát a nagy «katholikus» gondolat szolgálatában áll, akkor is, amikor lényegesen egyszerűsíti a házasságkötés előkészítését és kiküszöböli a házasság érvénytelenségének számtalan esélyeit.

Már a vatikáni zsinaton több francia püspök[1] érezte a «Tametsi» decretum e pontban való módosításának szükségességét, de más radikálisabb módon kivánta a reform végrehajtását, amidőn a zsinat elé terjesztette egyéb «Postulata» között a következő törvénymódosítási indítványt:

«De modificando clandestinitatis impedimento.

Si hoc impedimentum dirimens servandum iudicetur, saltem ita attemperetur conditio, quae exigit, sub poena nullitatis, praesentiam *proprii* sacerdotis exclusive ad alium, ut in posterum gravissimi huius contractus validitas non dependeat ex tam facilibus erroribus, qui circa quaestiones *domicilii*, ac consequenter circa

[1] Távolabbról érintik a «clandestinitas»-t és ennek forrását: a «domicilium»-ot, de a reform irányait nem jelölik meg, egyes német püspökök («Postulata complurium Germaniae Episcoporum»), midőn a zsinathoz intézett kérelmükben a II. pontban így írnak: «Hodierno autem tempore, quo iam plurimis locis matrimonium, quod vocant civile, per leges praescriptum est, atque impedimenta canonica *formaque a Concilio Tridentino pro matrimonio contrahendo praescripta* per easdem leges civiles *non amplius agnoscuntur*, plurima connubia ubique fere contrahuntur, quae ex iure canonico nulla sunt censenda, et exinde peccata atque animarum pericula aeternae salutis innumera et gravissima proveniunt. Praeterea commercium hominum atque nationum etiam maxime inter se dissitarum *nec non domicilii sive commorationis immutatio frequentissima*, quae *moderno tempore ubique fere pristinae immobilitatis et stabilitatis locum obtinuerunt*, impedimentorum matrimonii indagationem valde difficilem eorumque imminutionem maxime necessariam reddunt». Acta et decreta SS. Conciliorum Rec. Collectio Lacensis, VII. köt. (1890.) 873. hasáb.

qualitatem proprii sacerdotis, oriri et subrepere possunt : unde fit, ut multa matrimonia, etiam in facie Ecclesiae contracta, nulla sint. Sufficit ergo exigere, sub peccati et censurae poena, non autem cum matrimonii irritatione, ut nullus sacerdos, nisi proprius, aut ab eo delegatus, matrimonium praesumat celebrare». (Ez vág tárgyunkhoz, de idézzük a további, a 2-ik bekezdést is, a szöveg teljessége végett.)

«Valde etiam opportunum et benignitate Ecclesiae omnino dignum esse videretur, simul et menti Concilii Tridentini apprime consonum, ut matrimonia protestantium et schismaticorum, quorum heu ! ita excrevit numerus, huic nullitatis causae, quae ex impedimento clandestinitatis emergit, nullibi iam forent obnoxia.»[1]

A fenti indítványt tevő francia püspökök tehát abban látták a bizonytalanságok orvoslását, hogy ha már megmarad a trienti forma (tehát a teljes eltörlés ellen sem volt kifogásuk 1869-ben a francia püspököknek, kiknek elődei és királya 1562-ben sürgették leghevesebben a klandesztin házasságok érvénytelenítését !), akkor legalább a házasságok érvényességéhez ne kivántatnék meg e forma, hanem az csak bűn és censura terhe alatt legyen kötelező. De a trienti forma tarthatatlanságának okát e francia püspökök épen a «domicilium» körüli gyakori és könnyű tévedésekben és következésképen a «proprius parochus» meghatározása és a házasság érvényessége körüli bizonytalanságokban látták.

A «Ne temere» decretum kibocsátását közvetlenül megelőző módosítási indítványokról alább lesz szó.

II. A «Tametsi» decretumban előírt házasságkötési joggal járó bizonytalanságoknak egy másik oka az volt, hogy a trienti forma nem volt az egész kath. egyházban kötelező és pedig vagy azért (1), mert a decretum egész országokban, országrészekben, avagy csak itt-ott egyes plébániákban sohasem lőn kihirdetve, vagy azért (2), mert bárki is lőn valamely plébániában vagy egy egész ország összes plébániáiban hirdetve, a decretum ott a kihirdetés dacára az akatholikusokat (úgy a tisztán akatholikus házasságnál, mint a kath. egyénnel kötött vegyes házasságnál) nem kötelezte akár *(a)* azért, mert a kihirdetéskor az akatholikusok már különálló hitközségbe

[1] «Postulata a pluribus Galliarum Episcopis» SS. D. N. Pio Papae IX. et SS. Concilio Vaticano reverenter proposita 1869., közölve : Acta et decreta S. Conciliorum recentiorum, Collectio Lacensis, VII. köt. (Freiburg, 1890.), Acta et decreta SS. Oec. Conc. Vaticani, 842. hasáb.

tömörültek, akár *(b)* pedig azért, mert az ily plébániára, vagy egész országrészekre vagy országokra a «Tametsi» decretum hatálya a tisztán akatholikus és a vegyes házasságokra nézve megszüntettetett («Benedictina» kedvezménye).

Ezeket előrebocsátva, a trienti forma kötelező ereje tekintetében a trienti házasságkötési jog idejében a következő jogterületek voltak megkülönböztethetők :[1]

A) Intratridentin területek. Ezek azon országok, vidékek, plébániák vagy akárcsak plébániarészek voltak, amelyekre nézve a trienti forma «sub liceitate et validitate matrimonii» általánosan kötelező volt, tehát úgy a katholikusokra, mint az akatholikusokra nézve,[2] akár azért, mert ott a «Tametsi» ki lőn hirdetve, akár

[1] A legkimerítőbb jegyzéket állította össze a «Tametsi» hatályköréről : *Joder* (Formulaire matrimonial, Append., 3. ed.), amelyet *Gasparri* is felvett munkájába (lásd : III. kiad. 1904. II. köt. 529—570. l.). Bő jegyzékeket közölnek még : *Zitelli*, Apparatus, II. kiad. 1907. I. köt. 150—160. l., *Lehmkuhl*, Compendium Theol. Moralis, V. kiad. (1907.) 508—509. l., *Feije*, De impendimentis et dispensationibus matr. Lovanii, 1893. 213—237. l.

[2] A katholikus egyházjog szerint ugyanis az akatholikusok egyházjogilag azon katholikus plébániához tartoznak, ahol «domicilium»-mal vagy «quasi-domicilium»-mal birnak ; épen ezért a trienti forma kötelezi az olyan akatholikusokat is, akik olyan plébánia területén birnak «domicilium»-mal, ahol a trienti forma kötelező. A S. C. C.-nek legrégibb határozatai ezen elv alól egyáltalában kivételt nem engedtek meg. (*Wernz* i. h. 252. l. 146. j.) Csakis a S. C. C.-nek, valamint a S. C. Inqu. és S. C. de Prop. F.-nek (v. ö. *Wernz* IV. k. 253. l. 146—7. j.) későbbi határozatai, valamint a pápák nyilatkozatai (XIV. Benedek 1741. nov. 4. declaratio-ja, 1749. nov. 9. «Singulari nobis» constitutio-ja, VII. Pius pápának 1805. jun. 27. levele Napoleonhoz és 1817. ápr. 23. brévéje, v. ö. *Wernz* i. m. IV. k. 253. l. 147. j.) lágyították meg az említett elvnek merevségét (tekintettel a gyakorlatra, valamint a trienti zsinat atyáinak a túlnyomóan akatholikus országokra való különös figyelmére) annyira, hogy az elv úgy lőn módosítva : hogy a trienti forma (ha ki van hirdetve vagy gyakorlatban van) csak a tisztán vagy *túlnyomóan katholikus* országokban kötelezze a plébánia területén lakó akatholikusokat (ezek az igazi intratridentin területek), míg a *túlnyomóan akatholikus* országokban («ubi impune grassantur haeresis vel schisma») a kihirdetett, vagy akár csak gyakorlatban levő trienti forma mindig csakis az illető plébánia katholikus hiveit kötelezze, *vegyes vallásu országokban pedig* csakis akkor nem kötelezi az akatholikusokat, ha azok a «Tametsi» kihirdetésekor, vagy gyakorlatba hozásakor, vagy pláne azt megelőzőleg már külön hitközséget («pseudo-parochia») képeztek. Ezzel a római Curia az akatholikusoknak parochiális különállását «jogilag» elismerni ma sem akarja, csakis a különállás régi «tényét» veszi egy ily nagy kihatású törvényének hatályánál tekintetbe. *Wernz* i. m. IV. k. 242—244. l., 245—256. l. és főleg: 146—147. 151. j. Ezen engedményekből folynak azután azon további

azért, mert ott emlékezetet meghaladó időtől fogva a «Tametsi» decretum megtartatott.

A nagyobb kiterjedésű intratridentin területek a következők voltak:

1. *Olaszország* (Maltát kivéve, ahol, t. i. Maltá-ban a S. Congr. Neg. Eccl. Extr. 1890. évi engedélyéből csakis a tisztán akatholikus házasságok mentesek a forma trid. alól).[1]

2. *Franciaország* (kivéve a besançon-i egyházmegye egy részét, amely azelőtt Montbéliard fejedelemség cimén Württemberghez tartozott és már 1539 óta protestáns volt).[2]

3. *Spanyolország* (Gibráltárt kivéve, ahol a tisztán akath. házasságok és a vegyes házasságok mentesek).

4. *Portugália* (egészen).

5. *Osztrák örökös tartományok* (*Wernz*[3] szerint azonban kivéve Bukovinát, a tisztán akatholikus és vegyes házasságokat illetőleg).

6. 1841-ig: *Magyarországnak* a trienti zsinat idejében és azóta is túlnyomóan kath. vallású vidékei, minők: a Dunántúl és Felső-Magyarország nagyobb része, Horvátország.[4]

7. *Liechtenstein fejedelemség.*

8. *Bajorország túlnyomó része* (kivéve Nürnberg, Weissenburg városok, az Ansbach őrgrófság, a Pappenheim grófság területeit,[5]

következtetések, hogy pápai, külön engedély nélkül a «Tametsi» decretumot kihirdető püspöknek nincs joga tisztán vagy túlnyomóan katholikus országokban a kihirdetés hatályát csak a katholikusokra korlátozni, míg a túlnyomóan akatholikus országokban nincs joga a kihirdetés hatályát az akatholikusokra is kiterjeszteni, hasonlóképen nincs joga vegyes vallású országokban sem a kihirdetés hatályát kiterjeszteni az akatholikusokra olyan helyen, ahol az akatholikusok a kihirdetéskor vagy azt megelőzőleg már külön hitközséggel («quasi parochia») birtak. *Wernz* i. m. IV. k. 224. l. 97. j.

[1] *Gasparri* i. m. (III. kiad. II. köt.) 209. l. és 563. l. 1. j.—Maltában tehát a vegyes házasságok nem voltak mentesek a trienti forma alól.

[2] U. o. 530. l.

[3] I. m. IV. k. 238. l.

[4] *Magyarországot* és *Irlandot* a római szerzők egyszerűen a «benedictinás» területek közé sorozzák (és 1841, illetőleg 1795 óta helyesen, az extensio declarationis «Benedictinae» ugyanis ekkor történt Magyarországra, ill. Irlandra), de ezen osztályozás nem alapvető, elsődleges szempontból történik és nem adja meg magyarázatát annak, miért lőn a «Benedictina» kiterjesztve ezen országokra és minő jelleggel bir ezen kiterjesztés («declaratio», vagy pedig «dispensatio» = derogatio jelleggel). Lásd még alább: 175. l. 3. j.

[5] *Gasparri* i. m. 543—544. l. A bajor egyházi köröknek abbeli felfogása azonban, hogy a «Benedictina» kedvezménye 1832 (1834) óta egész Bajorország-

de csak 1906. ápr. 15-ig («Provida», amióta az egész Német-Birodalom és vele egész Bajorország a «Benedictina« jogterületei közé került).

9. *Luxemburg nagyhercegség.*

10. *Irland* túlnyomó része (tisztán kath. lakossággal).

11. *Belgium* mai területe.

12. *Svájc* kath. kantonjai, névszerint: *Schwyz*, *Uri*, *Unterwalden*, valamint *Wallis* és *Tessin* (Ticino).[1]

13. Európán kívül ilyenek: a *régi spanyol*, *portugál* és *francia gyarmatok*, kivéve mégis azokat, amelyekre később a «Benedictina» kiterjesztetett (Canada).[2] Névszerint ide tartoznak: egész Közép- és Dél-Amerika («America Latina», spanyol Amerika).

Az «intratridentia» területek a 18., de főleg a 19. század óta mindinkább megszükültek azért, mert több ilyen hely megkapta a «Benedictina» kedvezményét.

B) Extratridentin területek. Ezek azon országok, vidékek, plébániák vagy plébániarészek voltak, amelyekben a trienti forma sem a katholikusokat sem az akatholikusokat nem kötelezte «sub validitate» (de «sub liceitate» igen) és pedig azért, mert e területekre nézve a nevezett decretum sem kihirdetve, sem gyakorlat útján (legalább «sub validitate» kötelező erővel)[3] bevezetve soha nem lőn, vagy, habár igen, de idővel teljes szünetelés folytán hatályon kívül helyezve lőn.[4]

A nagyobb kiterjedésű «extratridentin» területek a következők voltak.:

I. Angolország és Skótország.

II. Dánia, Svédia és Norvégia.

III. Svájc protestáns kantonjai közül: *Zürich* kanton (kivétetik 2 tisztán kath. plébánia: Rheinau és Dietikon, ahol a «Tametsi» érvényben van.)[5]

ban fennáll, nem fogadható el, mert ilyen kedvezményt a pápai szék nem adott meg sem 1832-ben, sem 1834-ben.

[1] *Gasparri* i. m. 532. l.; *Scherer* i. m. II. k. 208. l.; *Feije* i. m. 225. l.

[2] Részletesebben lásd a területeket: *Ga»parri* i. m. 564—570. l.

[3] V. ö. az előző 10. és 11. §-nak vége felé erről való fejtegetéseinket (10. §. 4. pont. 11. §. IV. 6. pont.)

[4] A «Tametsi» decretumot egy püspök vagy partikularis zsinat ugyan nem szüntetheti meg, de megszüntetheti egy elévült szokás, főleg ha emberemlékezetet meghalad. (*Wernz* i. m. IV. k. 232—233. l. *Scherer* II. k. 212. l. 221. j.) De ha csupán az akatholikusok részéről nem tartatik meg a «Tametsi», ezáltal nem fejlődhetik ki egy, az akatholikusokat a törvény alól felszabadító desuetudo». Ezt expresse kimondotta a S. C. Inqu. 1892. jul. 6. határozatában. (Lásd: Acta S. S. XXV. k. 18. l.). *Wernz* i. m. IV. k. 246. l. 135. j.

[5] *Gasparri* i. m. 532. l.

IV. *A Német-Birodalomnak* következő részei (csak 1906. ápr. 15-ig: «Provida»):

1. A *régi Poroszország* (beleértve Pomerániát is), kivéve a kulmi és az osnabrücki egyházmegyéknek katholikus vagy vegyes vallású részeit.
2. *Hannover* (1866 óta ez is Poroszországhoz tartozik).
3. Königreich *Sachsen.*
4. *Mecklenburg-Schwerin* nagyhercegség.
5. *Mecklenburg-Strelitz* «
6. *Oldenburg* «
7. *Sachsen-Weimar* «
8. *Sachsen-Meiningen* hercegség,
9. *Sachsen-Koburg-Gotha* «
10. *Sachsen-Altenburg* «
11. *Brunswick* hercegség.
12. *Anhalt* «
13. *Schwarzburg-Rudolstadt* fejedelemség,
14. *Schwarzburg-Sondershausen* «
15. *Waldeck* «
16. *Reuss* (id. és ifj. ág.) «
17. *Lippe-Detmold,* «
18. *Schaumburg-Lippe* «
19. *Lübeck*, *Bréma* és *Hamburg* hanza-városok.

V. *Görögország szárazföldi része* (az archipelagus szigetein a katholikusok részére ki lőn hirdetve a «Tametsi»).

VI. *Oroszország* (európai és ázsiai) azon részei, ahol a schisma a trienti zsinat idejében már tért foglalt és kath. plébániák nemvoltak.[1]

VII. *Törökországnak* (európai és ázsiai) azon részei, ahol kath. plébániák nem voltak és nincsenek (Konstantinápolyban volt plébánia és ki lőn hirdetve a «Tridentinum», de 1769-ben a Benedictina kedvezményét kapta meg e város és azért azóta az alábbi *D)* osztályba tartozik).

[1] Ha a jegyzékek Oroszországot és Törökországot «*intratridentin*» területnek nevezik, az onnét van, mert a katholikusok ott mindenütt kötelezve voltak a «forma Trid.-ra, de arról szó sem lehet, hogy egész Orosz- és Törökországban kihirdetettnek volna tekintendő a «Tametsi». A látszólagos ellenmondás megfejtése ott van, hogy Oroszországban és Törökországban az egyes missio-állomások területei összesen az egész országra kiterjedtek és így a missio-állomáson történt kihirdetés az egész ország latin katholikusait kötelezte; de ellenkezett volna a zsinat szándékával *(Laynez* indítványa), hogy az akatholikusokat is kötelezze.

VIII. *Ázsia és Afrika* azon részei, amelyek sem nem voltak spanyol, portugál vagy francia gyarmatok, sem pedig ujabban nem kezdték meg a «Tametsi» gyakorlását (akár előzetes kihirdetés után, akár egyszerű «observantia» alapján). Nevezetes és feltünő az, hogy Japánban a «Tametsi» nem tekintetik kötelezőnek (ezt kimondotta a S. C. Inquisitionis 1868. március 11-én), holott Japánban a «Tametsi» ki lőn hirdetve, az oka ennek mindenesetre az, hogy a kereszténység a XVII. században teljesen kiirtatván Japánban, megszünt a «Tametsi» gyakorlata is.[1]

IX. *Az Északamerikai Egyesült Államok* területe, kivéve a régi francia és spanyol gyarmatokat, minők: *Saint Louis* város, *New-Orleans* (volt francia gyarmatok), *San Francisco* (volt spanyol gyarmat), továbbá *Santa Fé*, *Cincinnati* és *Chicago* vidékének részei.[2]

X. *Ausztrália és Oceánia.*[3]

Az «extratridentin» területek azonban mindjobban megszükültek azáltal, hogy ujabban felállított plébániákban vagy missióállomásokon a «Tametsi» utólag kihirdettetett, ami által ily plébániák az alábbi *C)* osztályba kerülnek.

C) Vegyes területek, vagyis olyan területek, amelyekben a katholikusokat a «Tametsi» kötelezte («sub validitate et liceitate matrimonii»), de az akatholikusokat «sub validitate matrimonii» nem kötelezte.

Ezen vegyes területek ismét *háromfélék* voltak:

1. *Vegyes vallású országokban kezdettől fogva vegyes területek.* Ezek a vegyes vallású országoknak azon helyei, amelyekben a «Tametsi» kihirdettetett ugyan, de a «Tametsi» ezen ősrégi kihirdetésekor a kath. plébánia mellett már szervezett akath. hitközség («quasi parochia») állott fenn és éper ezért a római Curiának 150 éves újabb gyakorlata szerint az akatholikusok (úgy a maguk közt, mint a katholikusokkal kötendő házasságot illetőleg) mentesek voltak a trienti forma alól. Ennek magyarázatát már fent (11. §. IV. 10. pont) előadtam.

[1] *Gasparri* i. m. (III. kiad. 1904.) II. k. 1070. pont 129—130. l. — China, Cochinchina és Tonquin némely vikariatusában ki lőn hirdetve a «Tametsi», de a többi vikariatusban való kihirdetést a S. C. de Prop. Fide eltiltotta. (*Gasp*, II. 564.)

[2] U. o. 567—568. l.

[3] U. o. 570. l. — *Joder*, illetőleg *Gasparri* Jáva szigetet is Oceániához számítja és ott a hollandusok részére kihirdettnek mondja a decretumot.

Ilyen területek voltak:

a) A mai *Hollandia* területe.

b) *Magyarországnak* túlnyomóan vagy erősen vegyest akatholikusok által lakott részei (minők: *Erdély*, a *Tiszántúl*, a *Drávamellék)*, amelyekben már a trienti zsinat idejében különálló hitközségeket alkottak a protestánsok.

c) A *Német-Birodalomnak* erősen vegyes vallású részei, minők: α) a *régi egyházi választófejedelemségek* (Köln, Mainz, Trier) területe, β) *Porosz-Lengyelország* (gnesen-poseni érsekség, boroszlói püspökség), γ) *Cleve* hercegség (münsteri püspökség), δ) a *kulmi* és az *ermlandi* püspökségek területe (a tulajdonképeni Poroszország danzigi, marienwerderi, königsbergi stb. kerületei), ε) *Brandenburg* és *Pomerania* (Porosz királyság, boroszlói püspökség), *z)* *Württemberg* királyság, *Baden* és *Hessen* nagyhercegségeknek némely, túlnyomóan kath. vallású, azelőtt részben Ausztriához tartozott részei.[1]

d) *Svájcnak* vegyes vallású kantonjai, minők: *Sankt Gallen*, *Appenzell*, *Graubündten*, *Glarus*, *Schaffhausen*, *Luzern*, *Freiburg*, *Zug*, *Aargau*, *Turgau*, *Basel*, *Bern*, *Lausanne* (Vaud), *Genf*.[2]

e) *Irland*-nak katholikusok által és protestánsok által vegyesen lakott azon részei, ahol a protestánsok már a «Tametsi» kihirdetésekor szervezett hitközségekben tömörültek.[3]

2. *Túlnyomóan akatholikus országokban létező régi katholikus plébániák.* Ezek azon akatholikus országokban elszórtan levő

[1] Igy *Württemberghez* lőn Ausztriából átcsatolva több katholikus vidék, ilyenek még a sváb- és frankországi részek, a német lovagrend birtokai, stb. *(Gasparri* i. m. 544. l.). *Badenben* a sváb- és frankországi részek katholikusok (u. o. 546. l.). *Hessenben* pedig a régi mainzi választófejedelemség területrészén a «Tametsi» ki van hirdetve és a «Benedictina» kiterjesztése meg lőn tagadva *(Gasparri* i. m. 541. l.), dacára, hogy a régi mainzi egyházmegye és a másik két egyházi választófejedelemség területére a «Benedictina» (1830. é.) kiterjesztetett. Mindezen három országban általában a tisztán akatholikus és a vegyes házasságok érvényeseknek tekintetnek *(Gasparri* i. h.), a «Benedictina» kiterjesztése nélkül is.

[2] *Gasparri* i. m. II. k. 532—534. l., *Wernz* i. m. IV. k. 241. l. 124. j., ahol *Wernz* joggal elutasítja *Feije*-nek (i. m. 331. sz.) azon vélekedését, mintha Svájcban az akatholikus és a vegyes házasságokat sehol sem kötelezné a «Tametsi». *Wernz* ezt csak a trienti zsinat idejében már «reformált» községekre nézve hajlandó elfogadni.

[3] *Gasparri* i. m. 528—529. l. — Irlandban a «Tametsi» kihirdetése részben még *Erzsébet* alatt a XVI. században történt, de Irland egyéb részeiben csak 1775-ben, illetőleg 1827-ben (Dublin érseki megyében is csak 1827-ben).

kath. plébániák, amelyekben a «Tametsi» ugyan már régebben, talán azonnal a zsinat után, kihirdettetett, de tekintettel a zsinati atyáknak a decretum kihirdetésére vonatkozó záradékában kifejezett szándékára, a kihirdetés csakis a latin szertartású kath. vallásúakra történtnek tekintetett. Ez ma az ilyen országokra nézve a Curiának kétségbe nem vonható álláspontja. Ennek magyarázatát már fent (11. §. IV. 10. pont) előadtam.

Ilyen országok voltak:

a) Oroszország (európai és ázsiai) azon városai, amelyekben a trienti zsinat idején már kath. plébániák vagy missiók voltak. Ilyen volt nevezetesen: *Georgia* tartomány[1] (1845-ig, amikor Georgia a *D)* csoportba került).

b) Törökország (európai és ázsiai) azon részei, amelyekben a trienti zsinat idejében már kath. plébániák vagy missiók voltak. Törökország alatt értendők a régebben hozzátartozott országok is, minők: *Románia*, *Moldva*, *Bulgária*, *Szerbia*, *Bosznia*. A «Tametsi» érvényben van a *Szentföldön* is a latin katholikusokra nézve, a syriai maroniták külön pápai intézkedéssel kapták meg a «Tametsi» jogát (1736. é. libánoni zsinat kánonja, jóváhagyva XIV. Benedek «Singularis Rom. Pontificum» 1741. szept. 1. brévéje által).[2]

c) Tripolis, *Tunis* és *Algir.*[3]

d) Az *Északamerikai Egyesült Államok* egyes területei, amelyeknek francia és spanyol gyarmatokból származó részein a kihirdetés megtörtént ugyan, de csak a kath. plébániákra nézve.[4]

3. *Régebben tisztán akatholikus helységekben a trienti zsinat után alakult ujabb kath. plébániák.* Ezek alatt olyan helyeket értünk, amelyeken a trienti zsinat idejében csakis akatholikusok laktak, de ahová később katholikusok letelepedtek és plébániát állítván, rájuk vagy kihirdetés útján, vagy gyakorlat útján magukra nézve hatályba lépett a trienti forma, ami azonban a protestánsok men-

[1] *Gasparri* i. m. II. k. 563—564. l.

[2] U. o. 563. l. (Acta S. S. 1907. évf. ápr. füz. 265. l.)

[3] *Gasparri* i. m. II. k. 565. l., *Wernz* i. m. IV. k. 243. l. 130. j.

[4] VII. Pius pápa is az ő 1805. jun. 27-én Napoleonhoz írt levelében azzal is érvel, a 19 éves *Napoleon Jeromosnak* Baltimoreban a protestáns *Patterson* Erzsébettel egy nem illetékes spanyol pap előtt kötött házasságának érvényessége mellett, hogy Baltimoreban az ottani zsinat határozatának tanusága szerint a «Tametsi» nem lőn kihirdetve és így a klandesztin kötések is érvényesek, de még ha ki is lett volna ott hirdetve, ez csak a katholikus plébániákra nézve történhetett. *Kutschker*, Das Eherecht der kath. Kirche, I. k. 118. l.

tességét többé meg nem szüntethette.[1] Az ilyen területek tehát tulajdonképen *extratridentin területek* voltak, amelyekre nézve később életbelépett a «forma Tridentina». Épen azért ezen területek részletesen nem is sorolhatók fel, ezek az extratridentin országokban és az intratridentin országoknak kizárólagosan extratridentin enclaveiban voltak keresendők és csak idő kérdése volt, hogy az összes nagyobb községek az extratridentin csoportból ezen vegyes csoportba kerüljenek ; más nem kivántatott hozzá, mint egy kath. plébánia felállítása és a «forma Tridentina»-nak mint «sub valore» kötelező törvénynek betartása, vagy (ami több) az egész «Tametsi» decretum kihirdetése.

Ezen 3. osztály ellentéte az volna, ha a régebben tisztán katholikus plébániában az akatholikusok a «Tametsi» kihirdetése után állítanak fel hitközséget. Ez esetben a «Tametsi» az akatholikusokra is hatályos marad, mert ők az addig egymagában álló kath. plébániából válnak ki, amelyre nézve pedig már megtörtént a «Tametsi» hatálybalépése. Ez szintén ma a római Curiában elfogadott vélemény.[2] Vagyis ily esetben nem lehet vegyes területről, hanem csak tiszta intratridentin területről szól.

D) Benedictinás területek.

Ezen csoport csak neve szerint új csoport, tartalma szerint azonban ez nem egészen új osztály, hanem jórészt az előbbi *A)* és *C)* osztályba tartozó területek egyes részeinek külön pápai intézkedés által való mentesítése a trienti forma alól a tisztán akatholikus és a vegyes házasságokat illetőleg ; és pedig, ha az így mentesített terület azelőtt az *A)* osztályba tartozott, akkor a pápai intézkedés valóságos «dispensatio» vagy «derogatio legis», míg ha a pápa által mentesített terület azelőtt a *C)* osztályba tartozott, akkor a pápai intézkedés csak «declaratio» jellegével bir.[3]

Mint az előző (11.) §. végén (IV. 10. pont) már előadtuk, XIV. Benedek pápa 1741. nov. 4. «Matrimonia» kezdetű declaratio-val a mai Hollandiára nézve («Foederati Ordines Belgii») kifejezetten kijelentette, hogy Hollandia területén az akatholikusoknak egymásközti házasságai, vagy pedig katholikussal kötendő házasságai

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 243—244. l.

[2] U. o. 245. l.

[3] Ebből következik, hogy Magyarországban az 1841. évi «instructio Lambruschiniana» az ország tisztán vagy túlnyomóan katholikus részeire nézve dispensatio (derogatio) jelleggel birt, míg az országnak régi akatholikus vagy vegyes vallású részeire nézve csakis «declaratio» jellegével birt.

érvényesek, ha a trienti forma nélkül is köttettek. Ez a «declaratio» Hollandiára nézve túlnyomóan «declaratio» jelleggel (és csak kisebb részben «dispensatio» vagy «derogatio» jelleggel) birt, mert Hollandia, mint egész területén át vegyes vallású ország, nagyobb részében a fenti *C)* 1. csoportba tartozó terület volt, ahol tehát a tisztán akatholikus házasok a legtöbb helyen úgyis, pápai nyilatkozat nélkül is, mentesek voltak a «forma Tridentina» alól, de — feltételezve a pápa által ezen declaratio-ban elfogadott «principium communicationis exemtionis» elvet — mentesek voltak a vegyes házasok is.

XIV. Benedek pápának ezen declaratio-ját a későbbi pápák más országokra is kiterjesztették és pedig vagy úgy, hogy expresse csak a vegyes házasságokat említették fel mint mentesítetteket, vagy pedig úgy, hogy a tisztán akatholikus házasságokat is felemlítették.

1. A «declaratio Benedictina» kiterjesztetett *csupán* a «*mixta matrimonia*» *felemlítésével* ezen országokra és egyházmegyékre:

a) Orosz-Lengyelország (VI. Pius, 1780. márc. 2.)[1]

b) Irland (S. C. de Prop. Fide, 1785. márc. 19. decr.).[2]

c) Porosz-Rajnai Tartományok: Köln, Trier, Paderborn, Münster egyházmegyék (VIII. Pius, 1830. márc. 25. «Literis altero abhinc anno» bréve).[3]

d) Magyarország (Lambruschini biboros instructio-ja, 1841. ápr. 30.).[4]

e) Gnesen-Posen érsekség (XVI. Gergely, 1841. május 22.).[5]

f) Oroszország (S. Congr. Neg. Extr. Eccl. 1844. é. decr.).[6]

g) Georgia (S. Congreg. Inquis. 1845. é.).[7]

h) Ermland (dioec. Varmiensis) egyházmegye (S. C. I. 1853. nov. 30.).[8]

i) Limburg egyházmegye (S. C. Inqu. 1854. márc. 15.).[9]

[1] *Gasparri* II. 530. l.

[2] U. o. 529. l. *Wernz* IV. 240. l. 132. j., *Zitelli* II. 159. l.

[3] *Gasparri* II. 536. l.

[4] *Roskoványi*, De matr. mixtis, II. k. 817. l., *Hanuy* F., A vegyes házasságok jogtörténete, 117—118., 173. l.; *Zitelli* II. 159. l.

[5] *Gasparri* II. 536. l.

[6] *Zitelli* II. 160. l.

[7] *Gasparri* II. 562. l.; *Zitelli* II. 160. l.

[8] *Gasparri* i. m. II. 536. l.

[9] U. o.

j) Basel egyházmegye (1890. é.).[1]

k) Dalmácia (S. C. Inquis. 1892. febr. 10.), de csak a katholikus fél és a görög-keleti fél közti házasságokra nézve.[2]

2. A «declaratio Benedictina» a «*pure acatholica et mixta matrimonia*» felemlítésével lőn kiterjesztve ezen országokra:

a) Canada (XIII. Kelemen, 1764. é.).[3]

b) Bombay (1761. é.).[4]

c) Breslau egyházmegye, annak ausztriai részében is (XIII. Kelemen, 1765. febr. 27.).[5]

d) Kelet-India Malabar-partja (S. C. de Prop. Fide 1765.).[6]

e) Konstantinápoly és külvárosai (S. C. Inquis. 1769. aug. 20.).[7]

f) Bosznia (1771. és 1828. é.).[8]

g) Kulm egyházmegye (XIV. Kelemen 1774. máj. 5.)[9]

h) Cleve hercegség (VI. Pius 1795. é.).[10]

i) Az *Egyesült Államok* azon részei, melyek régebben francia és angol gyarmatok voltak.[11]

j) Trinité sziget Amerikában (1825.).[12]

k) Kelet-India Coromandel-partja (1831.).[13]

l) Calcutta és *Bengália* (1838. é.).[14]

m) Pondichery (1883.).[15]

n) 1906. április 15. óta pedig: *az egész Német Birodalom* («*Provida*» constitutio, 1906. jan. 18.).

Ezen két osztály *D)* 1., *D)* 2.) közti megkülömböztetés, mint fönt (11. §. IV. 10. pont) láttuk, *nem vág érdembe*, mert, mint ott előadtuk, a tisztán akatholikusok házasságai is mentesek a «forma Tridentina» alól ott, ahol a pápa a «mixta matrimonia»-ra kiterjesztette a mentességet: a mentesség megadásának oka ugyanis nem a tiltott vegyes házasságot kötni akaró katholikusnak vagy pedig az akatholikus félnek személyében, hanem az akatholikusoknak afölötti

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 240. l. 122. j.

[2] Instruktion der Bischöfe der öst. Dioecesen 16. Nov. 1901., Archiv f. k. Kirchenrecht, 83. kötet (1903.) 357. l.

[3] *Gasparri* II. 566. l.

[4] *Zitelli* II. 158. l.

[5] *Gasparri* II. 536. l. V. ö. Archiv f. k. K., 83. k. 357. l.

[6] *Zitelli* II. 158. l.

[7] U. o. 157. l.

[8] *Wernz* IV. k. 239. l. 122. j.

[9] *Gasparri* II. k. 536. l.

[10] *Gasparri* II. k. 536. l.

[11] *Wernz* i. m. IV. k. 239. l. 122. j.

[12] *Zitelli* II. k. 158. l.

[13] U. o.

[14] *Gasparri* I. k. 564. l.

[15] *Zitelli* II. k. 158. l.

megütközésének elkerülésében van, hogy az egyház ne tekintse érvényteleneknek az akatholikusoknak magukközti vagy katholikusokkal kötendő házasságait.[1]

A «Benedictina»-nak fönti *D)* 1. és *D)* 2.) kiterjesztéseit egyszerű «declaratio»-nak csakis ott kell tekinteni, ahol a fönti *C)* 1, 2., 3 alatti szabályok szerint az akatholikus házasnak mentessége úgyis fönnállott (ilyenek: Oroszország, Basel, Konstantinápoly, Georgia);[2] míg olyan országokban, ahol az akatholikusok mentessége vagy egyáltalában nem állott fönn a pápai «declaratio» kiterjesztése előtt (régibb, tisztán intratridentin területek, fönti *A)* osztály) vagy csakis az ilyen országok némely, vegyes vallású részeiben vagy plebániáiban állott fönn (ilyenek: a többi *D)* 1. és *D)* 2. alatt nevezett országok nagyobb része, sőt még maga Hollandia is), ott a «Benedictina» kiterjesztésében nem egyszerű «declaratio»-t (declaratio libertatis iam existentis), hanem — legalább is az országnak régibb, intratridentin területére nézve — «dispensatio»-t vagy «derogatio»-t (dispensatio in obligatione existente, derogatio in lege obligationem imponente) kell látni.[3]

Mindezek, miket ezen II. pontban előadtunk, mutatják a trienti házasságkötési jognak egy második hibáját, t. i., hogy a trienti forma az egyháznak aránylag kisebb részében volt kizárólagos hatályban és a trienti forma hatályterületeit és mentességi területeit — melyek ugyanis nem mindig összefüggő területek, hanem fölaprózott sávok, szigetek, enklávék — ismerni és szem előtt tartani igen bonyolult dolog volt, amit olyan gyakorlati dolognál, minő a házasságkötésnél a lelkipásztor assistentiája, továbbra is meghagyni már azért sem lehetett, mert a «Tametsi» ujabb kihirdetései, továbbá az ujabb területváltozások és ujabb pápai engedmények folytán az említett jogterületek képe napról-napra változott: a tiszta tridentin területek mindjobban szűkebbre szorultak, a mentes területek, főleg a benedictinás területek, mindjobban kiszélesedtek.

Az ezen §. I. (domicilium szerzésének szempontja) és II.

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 241. l. 122. j. — *Malta* szigetére nem lőn (S. C. N. E. E. 1890.) a «Benedictina» kiterjesztve, hanem kizárólag csakis az akatholikusoknak egymásközti házasságai lőnek felmentve a forma Trid. alól; itt tehát a «principium extensionis exemtionis»-t a S. Congr. Neg. Eccl. Extr. a vegyes házasságokra alkalmazni nem engedte.

[2] *Wernz* i. m. 243. l.

[3] *Wernz* i. m. IV. k. 241. l. 122. j., 254. l. 151. j.

pontjában (a «Tametsi» kihirdetése) foglalt két okra hivatkozik X. Pius pápa is a «Ne temere» bevezetésében :

«Ne temere inirentur clandestina coniugia, quae Dei Ecclesia iustissimis de causis semper detestata est atque prohibuit, provide cavit Tridentinum Concilium, cap. 1, Sess. XXIV de reform. matrim. edicens : «Qui aliter quam praesente parocho vel alio sacerdote de ipsius parochi seu Ordinarii licentia et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos Sancta Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit».

«Sed cum idem Sacrum Concilium praecepisset, ut tale decretum publicaretur in singulis paroeciis, nec vim haberet nisi iis in locis ubi esset promulgatum ; accidit ut plura loca, in quibus publicatio illa facta non fuit, beneficio tridentinae legis caruerint, hodieque careant, et haesitationibus atque incommodis veteris disciplinae adhuc obnoxia maneant.»

«Verum nec ubi viguit nova lex, sublata est omnis difficultas. Saepe namque gravis exstitit dubitatio in decernenda persona parochi, quo praesente matrimonium sit contrahendum. Statuit quidem canonica disciplina, proprium parochum eum intelligi debere, cuius in paroecia domicilium sit aut quasi-domicilium alterutrius contrahentis. Verum quia nonnunquam difficile est iudicare, certone constet de quasi-domicilio, haud pauca matrimonia fuerunt obiecta periculo ne nulla essent : multa quoque, sive inscitia hominum sive fraude, illegitima prorsus atque irrita deprehensa sunt.»

«Haec dudum deplorata, eo crebrius accidere nostra aetate videmus, quo facilius ac celerius commeatus cum gentibus, etiam disiunctissimis, perficiuntur. Quamobrem sapientibus viris ac doctissimis visum est expedire ut mutatio aliqua induceretur in iure circa formam celebrandi connubii. Complures etiam sacrorum Antistites omni ex parte terrarum, praesertim e celebrioribus civitatibus, ubi gravior appareret necessitas, supplices ad id preces Apostolicae Sedi admoverunt.»

III. De teljes halmazatban akkor látjuk magunk előtt a trienti forma-val járó (I. és II. alatti) nehézségeket, ha tovább menve azt kutatjuk : csupán területi hatálya vagy pedig ezen kivűl még személyi hatálya is volt-e a valamely területen kötelező trienti jognak vagy az attól való mentességnek ?

Ezen alapvető kérdésnek mikénti eldöntésétől függöttek, és

az ehhez képest fölállítandó alapelvekből voltak levezethetők azután azon részletes szabályok, amelyek szerint egyes esetben az extratridentin, intratridentin vagy benedictina-területbeli feleknek extratridentin, intratridentin vagy benedictinás területen kötendő házasságaik érvényessége vagy érvénytelensége megállapítható volt.

A) A római Curiának birói gyakorlatából és a római Curiában tekintéllyel biró jogtudósok műveiből a következő alapelvekben volt kifejezhető a trienti forma hatóereje.

I-ső Alapelv (területi alapelv): A trienti forma azon területeken, ahol (kihirdetés vagy gyakorlat folytán) hatályban volt, kizárólagos volt, tehát minden egyénre és minden ott kötött házasságra kiterjedő területi hatóerővel («vis localis, territorialis») birt, úgy, hogy a tiszta intratridentin területen másképen nem köthetett senki sem (az extratridentin vagy benedictinás területről jövő «peregrinus» sem) érvényes házasságot, mint a trienti forma betartása mellett, még benedictinás területen is a tisztán kath. házasfelek klandesztin házassága, ha extratridentin helyről is jöttek, érvénytelen volt és nem határozott egyáltalában az (*Scherer*, lásd alább, ellenkezőt állít), hogy szereztek-e felek vagy csak egyikök domiciliumot itt is: az intratridentin helyen.

Ez alapelv bizonyítékai a következők:

1. *Magából a «Tametsi» szövegéből.*

A «Tametsi» decretum végső mondata szerint a decretum azon plébániában, ahol kihirdetve lőn, az első kihirdetés után életbelép. *Először* is nem férhet tehát kétség ahhoz, hogy az ilyen területeken a «trienti forma» az a házasságkötési forma, amelyet az odavaló kath. lelkésznek és a kihirdetett törvény *alattvalóinak* (subditi)[1] a házasságkötésnél betartaniok kell és pedig *nemcsak*

[1] Az egyetemes egyházi törvénynek «subditus»-a minden megkeresztelt ember, de a bár egyetemesnek szánt, azonban a hatálybalépést illetőleg partikuláris kihirdetéshez kötött egyetemes törvények (ilyen a «Tametsi») csak ott kötelezők, ahol kihirdetve vannak (területi hatóerő) és úgy köteleznek, mint a partikuláris törvényhozó törvényei, amelyek kötelezők az illető jogterület összes alattvalóira (subditis), vagyis akik ott domiciliummal vagy quasi-domiciliummal birnak (személyi hatóerő). A partikuláris törvényhozó mást, mint «subditus»-át, és máshol, mint a hatalma alatt álló területen, nem is kötelezhetne törvényével, de az egyetemes törvényhozó (minő volt a trienti zsinat is) kötelezheti a mentes területről jövő és a trienti területen domiciliummal nem biró, itt tehát nem is alattvaló egyént (peregrinus) is arra, hogy a bár csak partikuláris módon kihirdetett törvényét betartsa. Hogy akarja-e tényleg így kötelezni, az az egyes törvények szerint külön birálandó el. Erről l. fent a szöveg fejtegetéseit.

«*quoad liceitatem*» matrimonii, hanem «*quoad validitatem*» is, mert az ilyen terület «subditus»-aira nézve betü szerint kötelező a «Tametsi»-nek a klandesztin házasság érvénytelenségét kimondó tétele : «Qui aliter, quam praesente parocho vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prouti praesenti decreto irritos facit et annullat». Ez iránt a kánonjogászok között nincs eltérés.[1]

De tovább menve, a «Tametsi» decretum ott, ahol kihirdetve (vagy praxis útján életbeléptetve) lőn, kizárólagosan kötelező házasságkötési tárgyi jog, amellyel szemben semmiféle *személyi* mentesség nem áll meg, akár legyen az ilyen mentesség az extratridentin helyről jövő felek (egyik vagy mindkettő) részéről, akár az intratridentin domicilium mellett szimultán extratridentin domiciliummal is biró fél vagy felek részéről. Ez következik abból, hogy a «Tametsi» végső mondata, amidőn a plébániánkénti hatálybalépését («in unaquaque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat») nem restringálja az így hatályba lépő jog erejét csupán az illető plébánia «domiciliatus»-aira, hanem mint hatályba lépő új és egyedüli házasságkötési jogot csakis a «Tametsi»-ben előírt formát állítja oda, mely pedig abban áll, hogy a parochus «proprius» és 2—3 tanu nélkül érvényes házasság nem köthető.

A kizárólagos personalistákat (minők *Carriére*, *Scherer*) cáfoló terrorialisták vagy a kombinált véleményt (territoriális és personális hatóerő ! ez az általunk is — az intratridentin hivőkre nézve — helyesnek talált vélemény) követők rendesen ott hibáztak, hogy a «Tametsi»-t *partikuláris törvénynek mondják*[2] és a partikuláris törvények hatóerejére vonatkozó szabályokat alkalmazzák a «Tametsi»-re. A partikuláris törvények azonban, mivel a törvényhozói jog az ő territoriumán és alattvalóin túl nem terjedhet,

[1] *Scherer* (aki pedig a trienti formának kizárólagosan personális hatóerőt tulajdonít és a «territoriális» hatóerőt csakis abban látja, hogy a personális hatóerő azokra lép hatályba, akiknek a «Tametsi» kihirdetési helyén van domiciliumuk) azt tanítja, hogy két extratridentin angolnak Rómában való klandesztin házassága érvénytelen akkor, ha Rómában domiciliumuk van ; de érvényes (ezt már helytelenül mondja !), ha Rómában domicilium szerzése nélkül, átmenetileg tartózkodnak. *Scherer* i. m. II. k. 209. l. 214. j.

[2] Még *Wernz* (i. m. I. köt. II. kiad. 127. l. és IV. k. 258. l., és *Gasparri* (i. m. II. k. III. kiad. 192. l.) is, a kombinált vélemény legtekintélyesebb képviselői, a «Tametsi» partikuláris jellegéből érvelnek.

szintén csak e partikuláris terület alattvalóit (domiciliati) és pedig csak e területen belül kötelezik, és csakis a vagyoni törvények («ratione rei sitae»), a büntető törvények («ratione delicti»), és külön a jövevényekről (peregrini) szóló törvények és a szerződések alakszerűségeire vonatkozó törvények («locus regit actum») azok, amelyeknek kötelező ereje kizárólagos, tehát a jövevényekre is kiterjedő (nem szólva arról, hogy subjectiv, erkölcsi szempontból «ratione scandali vel damni» köteles a jövevény sok más helyi törvényt is betartani). És csupán, mivel a trienti forma a házassági «szerződésnek» alakszerűségeire vonatkozik, azért mondják ezen szerzők az extratridentin helyről származó jövevényt intratridentin helyen kötelezettnek a trienti forma betartására és pedig «sub validitate matrimonii».

Ezen bizonyítás azonban nem jár helyes uton, mert téves a kiindulópontja. A «Tametsi» ugyanis nem partikuláris törvény, hanem egyetemesnek szánt, de a lassan előhaladó kihirdetések miatt soha teljes egyetemességgel hatályba nem léptetett törvény, de ahol hatályba lépett, ott, mint egyetemes törvény, a trienti zsinat törvénye lépett hatályba a házasságkötésre nézve és ott a jövevény is az egyetemes törvényhozó által az egyetemes egyháznak szánt és e területen már hatályba is léptetett házasságkötési tárgyi joggal találta magát szemben, amellyel szemben a trienti forma alóli mentesség azért nem állotta meg helyét, mert az nem közvetlenül a személynek adott mentesség és nem is a valahol már kötelező trienti forma mellőzésére feljogosító pozitiv kiváltság volt, hanem a ki nem hirdetés miatt egyes területeknek meghagyott régi állapot, hogy t. i. ott az ezen terület alattvalói által e területeken kötött klandesztin házasságok továbbra is érvényesek maradjanak.

Vagyis röviden: a «Tametsi» hatálybaléptetése egy egyetemes törvénynek plébániánként való hatálybaléptetése volt, amelylyel szemben a jövevény is alattvaló (akár intra- vagy extratridentin területről jövő «peregrinus», akár «vagus» is az illető), mert a zsinat egyetemes törvényhozó volt és a «Tametsi» alól a kihirdetés «helyén időző peregrinus»-okat vagy «vagus»-okat ki nem vette a hatály alól. A «Qui aliter» alatt tehát nemcsak a kihirdetési helynek alattvalói, hanem az ilyen helyen házasságot kötő intra- vagy extratridentin helyről származó jövevények és «vagus»-ok is értendők. A két csoport közt csak ott van a külömbség, hogy míg az extratridentin helyről jövő «peregrinus»-ok és az összes «vagus»-ok a «Tametsi»-nek csakis territoriális hatóereje folytán

voltak ilyen intratridentin helyen a trienti formához kötve, addig a más intratridentin helyről jövő «peregrinus»-ok és az itteni intratridentin helyen «domiciliatus»-ok a «Tametsi»-nek úgy territoriális, mint personális hatóereje által vannak a trienti formához kötve,mert ők nemcsak itt : intratridentin helyen, hanem extratridentin helyen jövevényként való utaztukban sem köthetnek érvényesen házasságot a trienti forma nélkül, de erről már alább, a II-ik alapelvnél.

2. *A zsinati atyák szándékából.* Azokból amiket a 10. és 11. §§-ok-ban előadtam világos, hogy a zsinat szándéka a «Tametsi» hatálybaléptetésének megszorításánál nem az volt, hogy ahol hatálybalép a «Tametsi» (katholikus vidéken), ott is kivételek legyenek a jövevények házasságainál, hanem az volt, hogy a már teljesen elszakadt protestáns városok és országok lakóinak házasságai ne érvénytelenítessenek. Viszont azonban az ezen protestáns országokra való tekintet nem lehetett olyan gyengéd, hogy lakóiknak még esetleges utazásuk idejére is biztosítsa házasságuk kánonjogi érvényét és így rést üssön egy helynek kath. házasságkötési jogán.

3. *A római Congregatiók határozataiból.*

a) A S. C. C. ezen dubiumra :

«Vir et femina unius dioecesis, in qua decretum S. Conc. cap. 1. sess. 24. de ref. matr. non fuerat publicatum, peregrinantes in loca ubi dictum decretum erat publicatum, intra se secreto, sine parocho matrimonium per verba de praesenti contraxerunt, mutato proposito redeundi in patriam in alio loco domicilium constituerunt, cohabitando uti vir et uxor ; dubitatum fuit, an dicantur legitimi coniuges» —

1580. febr. 4-én így felelt :

«S. Congregatio respondit negative, et quod teneantur contrahere iuxta formam Concilii in loco domicilii constituti.»[1]

b) A S. Congr. Inquis. 1859. dec. 14. instructiójában pedig ezeket mondja :

«Lex Tridentina de clandestinis matrimoniis debet sane in unaquaque paroecia promulgari iuxta illius censuram, sed facta semel promulgatione eiusque observantia permanente, lex territorium afficit, et adaequate loquendo, *localem* et *personalem* esse in *confesso est apud omnes : quatenus localis, afficit territorium, eosque, qui ibi matrimonio iungendi sunt, obligat* (itt van a bizonyító hely a fenti alapelv mellett) ; quatenus vero personalis est, obligat,

[1] *Rosset*, De sacramento matrimonii, IV. köt. 35. l.

qui domicilium vel quasi-domicilium habentes in loco, ubi tridentinum decretum promulgatum est et viget, in altero, ubi illud non viget, contrahere vellent.[1] Neque ex facta in posterum praedicti territorii divisione, vel in eadem aliarum paroeciarum partes divisae, vel recens erecta paroecia, a lege iam territorium possidente liberae renunciari possent.[2] Item ex continuata observantia decreti Tridentini iustissime argui legitimam illius promulgationem, communis similiter sententia est».[3]

c) A S. C. C.-nek 1899. jan. 28-án in causa Parisiensi hozott határozatában (*Wernz* consultor-nak a fenti elvet minden oldalról beigazoló votum-a alapján), mely vonatkozott egy Londonban domiciliummal biró angol leánynak Párisban egy párisi domiciliumu német férfival mindenféle delegatio nélkül kötött egyházi házasságára, a párisi érseki szentszéknek a házasságot érvénytelennek kimondó itéletét a consultor által felhozott okok alapján jóváhagyta.[4]

4. *A kánonisták véleményéből.* Így vélekednek : *Wernz*,[5] *Gasparri*,[6] *Feije*,[7] *Leitner*,[8] *Rosset*[9] és az ismert nevű kánonisták majd mind, ujabban csakis *Carriére*,[10] *Labrunie*[11] és *Scherer*[12] kivételével.

A fenti territorialis alapelvnek (I-ső alapelv) túlzói[13] ezen I-ső alapelvvel szintén szolidárisak, de ők az alábbi II-ik alapelvet nem

[1] A «quatenus vero personalis est . . . vellent» szövegrészt az alábbi II-ik alapelvre (personális elv) fogjuk bizonyítékként idézni.

[2] V. ö. fent : 11. §. IV. 9.

[3] Acta S. S. vol. XXVI. p. 256. —V. ö. fent : 10. §. III. 4. pont és 7. §. IV. 6. pont.

[4] *Gasparri* i. m. II. k. III. kiad. 192—193. l. ; az egész votumot közli : Mon. Eccles. XI. köt. 97—102., l. Anal. Eccl. t. VII. p. 70.

[5] *Wernz*, IV. k. 258. l.

[6] *Gasparri* i. m. II. köt. III. kiad. 192. l.

[7] *Feije*, i. m. 242. l.

[8] *Leitner*, Kath. Eherecht, 320. l.

[9] *Rosset* i. m. IV. k. 35. l.

[10] Lásd : *Wernz* IV. 257. l. 153. j.

[11] Idézve *Wernz* i. h. ; *Gasparri* i. h.

[12] *Scherer* i. m. II. k. 209. l. 214., aki két extratridentin személynek intratridentin területen kötött klandesztin házasságát akkor, ha itt is domiciliumot szereztek (vagy csak egyikük), érvénytelennek, ha pedig nem szereztek, érvényesnek mondja. Fenti alapelvünk szerint a domicilium szerzése irrelevans, a trienti formának territoriális kötelező ereje már fennáll azelőtt is.

[13] Kizárólagos territorialista volt régebben *Sanchez* (De matr. l. III. disp. 18. nr. 27.), ujabban ezen véleményhez hajlik : *Arendt*, De coniugio cland. (Anal. Eccl. VI. 374.)

fogadják el, a «Tametsi» decretumnak és a trienti formának csakis territoriális hatóerőt vindikálnak.

Ezen első alapelvvel azonban nem ellenkezik az, hogy ha az extratridentin domiciliumú egyén egy másik extratridentin *helyen* mint «peregrinus» tartózkodott, akkor ő itt is élvezte a mentességet. Ennek magyarázata a következő: ez esetben is az ő mentessége csupán területi, melyet a más extratridentin helyről jövő (otthon mentes) fél igénybevehetett azért, mert őt nem követte a «forma Tridentina» kötelező ereje az extratridentin helyen, mig az intratridentin lakost a personalis ható erő folytán ide is nyomon követte, mintegy üldözte.

II-ik alapelv (personális alapelv): Az intratridentin területen domicilium-mal (verum dom. vagy quasi-dom.) biró felek, kimenve az ő plébániájukból, a trienti forma betartásához voltak kötve, bárhol is kötöttek házasságot (akár intratridentin területen — itt két cimen kötelesek, — akár extratridentin területen, — itt csak egy címen, personalis címen); de akkor mégis mentesültek extratridentin helyen a trienti forma betartása alól, ha bármely extratridentin helyen domicilium-ot vagy quasi-domicilium-ot szereztek, ennek megszerzése után ugyanis akár e domicilium helyén, akár más extratridentin helyen kötött klandesztin házasságuk érvényes volt.

Bizonyítékok:

1. *A «Tametsi» szövegéből.*

A «Tametsi» kihirdettetvén, nemcsak a plébánia és a plébániák összességének: az egyházmegyének vagy országnak területét illette a házasságkötési tárgyi jog, mely «sub validitate matrimonii» minden házasságkötésnél betartandó volt, hanem a zsinati atyáknak világosan kifejezett szándékából («Qui aliter .... ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit» etc.) személyi képtelenséget, a személyt érintő házassági akadályt is hozott létre mindazokra nézve, akik e területen birván domicilium-mal, mégis a plébános és két tanu nélkül kötötték meg házasságukat.

És ezen személyi képtelenséget nem szüntette meg az a körülmény, hogy jövevényekként extratridentin területre jönnek, mert az ő személyi képtelenségök nem partikuláris törvényen, hanem egyetemes törvényen alapul. Itt látjuk még jobban be, mily helytelen volt a «Tametsi» partikuláris jellegével bizonyítani (erről már az I-ső alapelvnél volt szó).

És pedig azért, mert ha a «Tametsi» partikuláris törvény

volna (fent láttuk, hogy nem az), akkor a most tárgyalt II-ik alapelvre nézve az következnék, hogy amiképen a jövevény elhagyván egy időre hazáját, az idegenben nem köteles betartani a hazája partikuláris törvényeit, azonképen a «Tametsi»-nek sem volt volna reá kötelező ereje, ha az csak hazájának partikularis törvénye volna. De ellenkezőleg áll a dolog: a «Tametsi» ereje őreá nézve nem szünt meg és pedig azért nem, mert mikor el is hagyta az intratridentin területet, akkor nem jött reá nézve idegen törvényhozónak területére, hanem azon egyetemes törvényhozónak területére, aki abszolut akadállyal érvénytelenné tette az ő házasságát («ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit») és ezáltal eo ipso reá helyezte a trienti forma betartására való személyes kötelezettséget és nem mentette fel a «Tametsi»-ben mentes helyeken való vándorlásuk idejére sem a hozzá kötötteket.

2. *A zsinati atyák* szándéka volt a ki nem hirdetés által az ilyen helyeken lakó akatholikusok házasságainak érvényességét megóvni, nem pedig az, hogy kibúvót nyujtson a kihirdetés helyén domicilium-mal biróknak («in fraudem legis») arra, hogy klandesztin módon is köthessenek érvényes házasságot. Egész más eset már az,[1] hogy az extratridentin helyen megszerzett domicilium esetében a házasság érvényes volt; ez esetben ugyanis az ilyen fél e mentes terület alattvalójává lett.

3. *A római Congregatiók határozataiból.*

a) A S. C. Conc. 1626. szept. 5. határozata a kölni érseknek három kérdésére, amelyet VIII. Orbán pápa 1627. aug. 14. brévéjében külön is megerősített és amelynek érdemleges része az említett pápai bréve szerint így szólt:

«I. An incolae tam masculi, quam feminae, loci, in quo Conc. Trident. in puncto matrimonii est promulgatum, transeuntes locum (sic!), in quo dictum concilium non est promulgatum, *retinentes idem*

[1] A régibb kánonjogi irodalomban az volt a «communior sententia» (lásd: *Wernz* i. m. IV. k. 260—262. l. 156. j.), hogy az extratridentin helyre «in fraudem legis» (dolus subiectiva) kimenő intratridentin fél semmiképen sem köthet érvényesen klandesztin házasságot, míg ilyen «in fraudem legis» szándék nemlétében mindig köthetnek érvényes klandesztin házasságot: de az ujabb szerzők majdnem egyhangulag (*Scherer* i. m. 211. l. 218. j.) a fenti szöveg álláspontján voltak, t. i.: hogy «fraus legis» (obiectiva) ott van, ahol nem szerzett a fél az extratridentin helyen domiciliumot és mégis clandestine köt házasságot (érvénytelenül), míg ha domiciliumot szerzett, nincs fraus (obiectiva) és érvényes a klandesztin házasság.

domicilium, valide possint in isto loco matrimonium sine parocho et testibus contrahere?

II. Quid, si eo praedicti incolae, tam masculi quam feminae, solo animo sine parocho et testibus contrahendi se transferant, *habitationem non mutantes?*

III. Quid si iidem incolae tam masculi quam feminae, eo transferant habitationem, illo solo animo, ut absque parocho et testibus contrahant ?

Iidem Cardinales, ad *primum* et *secundum* non esse legitimum matrimonium inter sic se transferentes, ac transeuntes cum fraude. Ad *tertium* vero dubiorum huiusmodi, si domicilium vere transferatur, matrimonium esse validum responderunt et resolverunt».[1]

Ezen decretum «interpretatio authentica comprehensiva» jellegével bír.

b) A S. C. Inquis.-nak 1859. dec. 14-iki, fent (I-ső alapelvnél, 3. b) alatt) már idézett instructio-ja : «quatenus vero personalis est (lex Tridentina), obligat qui domicilium vel quasi-domicilium habentes in loco, ubi Tridentinum decretum promulgatum est et viget, in altero, ubi illud non viget, contrahere vellent».

c) A S. C. Inquis.-nak 1867. jun. 7. instructió-ja[2] (ad episcopos Angliae et Stat. Foed. Americae Sept.).

d) A S. C. C.-nak házassági ügyekben több izben hozott birói itéleteiből (praeiudicia curiae), így : 1866. jun. 28. (Acta S. S. vol. II. pag. 398.), 1872. jan. 17. Acta S. S. VII. 65.), 1873. jan. 25. (Acta S. S. VII. 554.), 1878. jul. 20. (Acta S. S. vol. XI. p. 565—566.).

III-ik alapelv : A trienti formának *personális* hatóereje megszünik, amint a fél az ő intratridentin domiciliumát feladja, de amíg mégis intratridentin helyen tartózkodott az egyén, addig a trienti forma *territoriális* erővel továbbra is kötelezte akár mint extratridentin jövevényt, (ha most extrad. helyen van domiciliuma), akár mint «vagus»-t (ha sehol sincs domiciliuma). Viszont az extratridentin helyen domicilium-mal biró extratridentin félnek intratridentin helyen való házasságkötése csak akkor volt érvényes, ha ezen intratridentin területen saját külföldi plébánosa (proprius

[1] *Ferraris*, Prompta Bibliotheca (Migne-féle 1854. é. kiad.) V. köt. (s. v. Matrimonium) art. VI. nr. 109. ; *XIV. Benedek*, «Paucis abhinc» 1758. é. márc. 19. constit. (Bullarium Bened. XIV. 1761. é. kiad. IV. köt. 285. l.)

[2] Acta S. S. vol. XXVI. p. 267.—268.

parochus) előtt, vagy pedig az ő delegáltja előtt történt; míg az intratridentin helyen házasságot kötni akaró «vagus» csakis az ő intratridentin tartózkodási helyének plébánosa előtt köthetett érvényes házasságot, ellenben az extratridentin helyen tartózkodó «vagus-»nak bárhol kötött, tehát klandesztin házassága is érvényes volt.[1]

IV-ik alapelv («principium de extensione immunitatis a forma Tridentina ab exemto coniuge ad non exemtum», másként: «principium de communicatione exemtionis a forma Tridentina, propter individuitatem contractus»): A trienti forma alól mentes fél az ő mentességi területén egy a trienti formára kötelezett féllel érvényesen köthetett klandesztin házasságot, bár a másik fél akár csak személyileg (extratridentin területen házasodni akaró intratridentin fél), akár területileg is (a Benedictina területein, valamint a vegyes területeken) kötelezve volt a forma Tridentina-ra.

Ezen alapelvet a «principium individui actus (contractus)» elvből szokták a szerzők levezetni, de nem helyesen. Mert ezen principium-ból inkább az következnék, ha a házasságnak akár a férfi, akár a nő oldalán van bontó akadálya, a házasság érvénytelen legyen; a házasság nem lehet ugyanis «negotium claudicans»: egyik részre érvényes, a másikra érvénytelen, mert a szentség vagy conferálva lőn, vagy nem;[2] és valóban így is van ez az összes házassági akadályoknál: a bontó akadályokat mindkét oldalról el kell távolítani (dispensatio), külömben érvényes házasság nem jöhet létre.[3]

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 263—264. l.

[2] *Wernz* i. m. IV. k. 54—55. l.; *Van de Burgt*, Tractatus de matrimonio, III. kiad. I. köt. 88. l.

[3] Némely szerző — a trienti házasságkötési jog (1908-ig) idejében — a meg nem keresztelt házasfélnek is vindikált mentességet azon a cimen, hogy ő, mint meg nem keresztelt, nem áll a kánonjog hatalma alatt és ezt úgy magyarázták, hogy ha ővele egy keresztény ember házasságot köt és a házasságnak útjában valamely nem «iuris divini» bontó akadály áll, a meg nem keresztelt egyén a maga mentességét közli a megkereszteltel és csakis a «cultus disparitas»-ra kell a «keresztény félnek dispensatio, amely nélkül a házasság érvénytelen: a keresztény félre az akadály ily esetben directe, a meg nem keresztelt félre indirecte hat ki. Ezen felfogást megerősíteni látszik a S. C. Inquis.-nak 1824. szept. 16-án a quebec-i érsekhez írt válasza (*Wernz* i. m. IV. k. 56. l.; *Van de Burgt* i. m. 89. l.), mely így szól: «Ecclesia dispensando cum parte catholica *super disparitate cultus*, ut cum infideli contrahat, dispensare intelligitur ab iis etiam impedimentis, a *quibus exempta est pars infidelis, ut inde huius exemptio propter contractus individuitatem communicata remaneat et alteri*». Ezen «dispensare intelligitur» alá tartozóknak véli *Van de*

De mivel két, különféle plébániához tartozó felek házasságának érvényességéhez a római Curia[1] már kezdettől fogva elégségesnek mondotta azt, ha akár a férfi, akár a nő «proprius parochus»-a előtt köttetik a házasság, közel feküdt a gondolat, hogy nemcsak a trienti forma egyik részleténél (de persona «proprii» parochi), hanem az egész «forma Tridentina»-nál, tehát a clandestinitas akadályánál, a klandesztin házasság érvényessége tekintetében is elégségas, ha a házasság akár az egyik félnek joga szerint («forma Tridentina»), akár a másik félnek joga szerint (mentesség a «forma Trid. alól) köttetik meg.

Ezen elvet egyes esetben legelsőben alkalmazta a S. C. C. 1572. évi május 19. határozata,[2] majd a kánonisták *(Engel, Reiffenstuel, Schmalzgrueber)*[3] általánosították és már mint elvet tanították, míg végre *XIV. Benedek* pápa, előbb mint tudós (pápasága

Burgt (i. m. 89. l.) az összes kánonjogi («ecclesiastici iuris») akadályokat, de a «clandestinitas»-t külön nem nevezi meg. *Gasparri* (i. m. III. kiad. II. köt. nr. 1167.) pedig épen csak a clandestinitas-ra nézve ismeri el a «communicatio exemtionis»-t a kereszteletlen fél részéről a keresztelt fél javára (ő nem is említi az 1824. szept. 16. rescriptum-ot); *Wernz* azonban a rescriptum-ban nem látja elismerve sem ezen, sem a teljes communicatio-t (quoad omnia impedimenta iuris ecclesiastici), ő csak hallgatólagos dispensatio-adást lát az ilyen akadályokra általában, de a «clandestinitas»-ra nézve még azt sem, mert a «cultus disparitas» alóli dispensatio-nál (mint általában minden disp. okmányban, «de stylo curiae») ki van kötve az, hogy az így dispenzált házasság «in facie Ecclesiae» köttessék. (Ebből persze semmi sem következik, mert ily esetben ezen clausula talán nem «irritativ», hanem csak «qouad liceitatem» kötelező.) Különben *Wernz* is ingadozik, mert ő is (u. o. 57. l.) megengedni látszik azt, hogy extratridentin helyen a meg nem keresztelt fél communicálhassa az ő exemtio-ját a megkeresztelt féllel, csak azt nem hajlandó megengedni, hogy intratridentin helyen az «in facie Ecclesiae» kötésnek megkövetelése (a «cultus disparitas» alóli dispensatio-nál) irritáló ne legyen. *Gasparri* véleménye helyesebbnek látszik. A «Ne temere» óta persze ezen kontroverzia, a «clandestinitas»-t illetőleg, megszüntnek mondható, mert a «Ne temere» a «principium communicationis exemtionis» használatát a házasságkötési formát illetőleg, egyrészt megtiltotta (egy katholikus és egy akár megkeresztelt, akár meg nem keresztelt akatholikus közötti házasság esetében), másrészt pedig lehetetlenné tette, amikor magának a formának (az akár megkeresztelt, akár meg nem keresztelt akatholikusok egymásközti házassága esetében)kötelező voltát törölte.

[1] *Prosper Lambertini*, Institutiones, inst. 33.

[2] «Validum est matrimonium contractum in parochia mulieris, ubi Tridentinum non est promulgatum, licet in parochia viri fuerit promulgatum.» *Rosset*, De Sacr. Mart., IV. köt. 2085. sz. a. — V. ö.: *Wernz* i. m. IV. k. 52—58. l.; *Gasparri* i. m. (III. kiad. II. köt.) nr. 1167.

[3] *Wernz* i. m. IV. k. 55. l.

előtt), az ő «De Synodo Dioec.» című művében ez elvet győzelemre segítette,[1] majd pedig, mint legfőbb törvényhozó a «*Matrimonia*» szóval kezdődő 1741. évi nov. 4-én kiadott declaratio-jában ezen elvet Hollandiára nézve gyakorlatilag alkalmazta is, kimondván az ottani tisztán akatholikus házasságok és vegyes házasságok érvényességét, ha klandesztin módon köttetnek is.[2]

Ettől fogva ezen alapelv (*Wernz*[3] így nevezi: «adagium de vi individuitatis contractus ad communicandam immunitatem») általános elfogadásra talált a kánonjogászoknál, ezen véleményen voltak az ujabb szerzők közül: *Wernz*, *Gasparri*, *Schnitzer*,[4] *Feije*[5] stb.; újabban csakis *Scherer*[6] támadta ezen elvet.[7]

[1] A Synodus Dioec. VI. könyve 6. caputjának 12. számában elbeszélí *Prosper Lambertini*, hogy a S. Congr. Concilii hosszas tanácskozást tartott afelett, vajjon a Hollandiában («Foederati Belgii Provinciae») egy katholikus félnek akatholikussal kötött házassága érvényes-e, majd így folytatja: «Sensu igitur quaestionis explanato, concordibus suffragiis in eam sententiam itum est, quod sicuti valida declarata fuerant ea matrimonia, quae in praedictis Foederati Belgii Provinciiis inter duos contrahentes haereticos, sine Parochi praesentia, inita essent, ita valida dici deberent illa, quae in iisdem locis inter duas partes, alteram catholicam et alteram haereticam, eodem modo contracta forent: quoniam, *cum coniugum alter, tum ratione loci in quo habitat*, tum ratione societatis, in qua vivit, *exemtus sit a Tridentinae synodi lege*; *exemtio, qua ipse fruitur, alteri parti communicata remanet, propter individuitatem contractus, vi cuius exemtio, quae uni ex partibus competit, ad alteram*, secundum etiam civiles leges, extenditur, eidemque communicatur». (De Synod. Dioec. 1772. é. kiad. I. köt. 138. l.) A «civiles leges» alatt a római jog analogiáit érti, amelyeknek bizonyító erejét *Wernz* joggal elveti. (I. m. IV. k. 54. l.)

[2] «Matrimonia» 1741. nov. 4. declar.: Bullarium Bened. XIV., I. k. 34. const. (1760. é. k. I. k. 39. l.)

[3] I. m. IV. k. 55. l.

[4] *I. Schnitzer*, Kath. Eherecht, Freiburg i Br. V. kiad. (1898.) 180—181. l.

[5] *Feije*, De impedimentis et disp. matr. nr. 315—318., 340. *Feije* azonban (i. m. 211. l. 318. p.) a jövőre nézve kivánatosnak mondja a «principium extensionis exemtionis»-nak elejtését.

[6] *Scherer* i. m. II. k. 210. l.

[7] A római Curia törvénykezési gyakorlatában ezen elv XIV. Benedek óta axiomává lett. VII. Pius is a Napoleonhoz 1805. jun. 27-én írt levelében ezen elvre hivatkozik, amidőn Napoleon Jeromosnak Baltimore városában egy odavaló protestáns leánnyal: Patterson Erzsébettel való klandesztin házasságát (egy spanyol pap, nem «proprius parochus» előtt) érvényesnek mondja azért, mert még ha N. Jeromos meg is tartotta franciaországi domiciliumát (és így a trienti formához kötve maradt), de a leány úgy is, mint baltimorei (ahol a «Tametsi» a pápa értesülése szerint soha kihirdetve nem lőn), de még inkább mint protestáns leány, akire a tán mégis megtörtént kihirdetés ki nem hathatott (túlnyomóan protestáns vidéken a kihirdetés csak a katholikus plébánia

B) A fenti III. *A)* pontban a «forma Tridentina» hatóereje tekintetében felállított alapelvek előrebocsátása után már nem nehéz a trienti jog idejében a lehetséges főbb esetekre a klandesztin házasságok érvényességét vagy érvénytelenségét részletes szabályokban megállapítani. És pedig:

1. Ha két intratridentin domiciliumú egyén bármely intratridentin helyen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság minden esetben érvénytelen volt (még ha extratridentin helyen is birtak szimultán lakóhellyel).

2. Ha két extratridentin domiciliumú egyén bármely extratridentin helyen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság minden esetben érvényes volt (mégha intratridentin helyen szintén volt szimultán domicilium-jok).

3. Ha két intratridentin domiciliumú egyén extratridentin helyen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság érvénytelen volt, kivéve ha legalább egyikök ezen, vagy más extratridentin helyen szimultán domiciliummal birt.[1]

4. Ha két extratridentin domiciliumú egyén intratridentin helyen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság minden esetben érvénytelen volt.[2]

5. Ha egy intratridentin domiciliumú egyén egy extratridentin domiciliumú egyénnel bármely intratridentin területen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság minden esetben érvénytelen volt.[3]

híveit illeti) mentesnek volt tekintendő és így ő az ő mentességét közölte Napoleon Jeromossal is, és a köztük létrejött klandesztin házasság érvényes. *Kutschker* Eherecht I. köt. 117—118. l.—Érdekes, hogy Napoleon unszolására a párisi püspöki szentszék e házasságot «clandestinitas» cimén felbontotta (1806. okt. 10.) és ezen itéletet, az érseki szentszék is jóváhagyta. Az itélet indokolása oda irányul, hogy a kiskorúak házassága szülői engedély nélkül már egymagában is «clandestinitas»-t hoz létre (lásd fent a trienti tárgyalásoknál Guise Károly biboros és a francia püspökök ilyen álláspontját), ami «raptus seductionis» jellegével is bir, de a «clandestinitas» fennállott a «parochus proprius» jelenlétének hiánya miatt is, végre az «in fraudem legis» történt kötés miatt.

[1] Ez nem más, mint a fenti II. alapelvnek (personális alapelv) alkalmazása; a kivétel pedig nem más, mint a IV.-nek alkalmazása.

[2] Ez nem más, mint a fenti I. alapelvnek (territoriális alapelv) tiszta érvényesülése a legsimább esetben.

[3] Ez ismét nem más, mint a fenti I. alapelvnek érvényesítése, amelynél a «communicatio exemtionis» azért nem lehetséges, mert az extratridentin félnek nincs is személyes exemtiója, hanem a territoriális jognak (forma Tridentina) van alávetve.

6. Ha egy intratridentin domiciliumú egyén egy extratridentin domiciliumú egyénnel bármely extratridentin területen kötött *klandesztin* házasságot, a házasság mindig érvényes volt.[1]

7. Ha egy benedictinás területen domiciliált akatholikus fél egy ugyanott vagy más benedictinás területen domiciliált akár másik akatholikussal, akár katholikussal, ugyanazon vagy más benedictinás területen vagy pedig extratridentin helyen, kötött *klandesztin* házasságot, a házasság érvényes volt.[2]

8. Ha egy benedictinás területen domiciliummal biró akatholikus, egy tiszta intratridentin területen domiciliált akár katholikussal, akár akatholikussal *klandesztin* házasságot kötött:

a) *benedictinás* területen : a házasság érvényes volt,[3]

b) *extratridentin* helyen : a házasság érvényes volt,[4]

c) *tisztán intratridentin* helyen : a házasság érvénytelen volt.[5]

9. Ha egy benedictinás területen domiciliummal biró akatholikus fél egy extratridentin területen domiciliált akár katholikussal, akár akatholikussal *klandesztin* házasságot kötött :

a) *benedictinás* helyen : a házasság érvényes volt,

b) *extratridentin* helyen : a házasság (dupla cimen) érvényes volt,[6]

c) *tisztán intratridentin* helyen : a házasság érvénytelen volt.

10. Ha egy extratridentin helyen domiciliált akatholikus fél egy ugyanott domiciliált akár akatholikussal, akár katholikussal *benedictinás helyen* kötött *klandesztin* házasságot, a házasság érvényes volt.[7]

[1] Itt érvényesül tisztán a «communicatio exemtionis a forma Tridentina», a fenti IV. alapelv.

[2] Ez nem más, mint maga a «Benedictina» engedmény, amely már maga is alkalmazása a fenti IV. elvnek.

[3] A «benedictinás» területbeli egyén ugyanis (benedict. területen) közli az ő mentességét az intratridentin egyénnel (fenti IV. alapelv alkalmazása a benedictinás terület jogával birókra).

[4] Szintén a IV. alapelvnek alkalmazása. A benedictinás területről extratridentin helyre jövő egyén («peregrinus») személyileg mentes, területileg szintén, képes tehát a communicatio-ra.

[5] Tisztán intratridentin helyen a személyes mentesség megszünik az erősebb («intratridentin») területi joggal szemben, amely egyáltalában nem ismer klandesztin kötést.

[6] A dupla cím : 1. az extratridentin fél kommunikálja a maga területi mentességét és pedig bármely vallásúnak, akár katholikusnak, akár akatholikusnak ; 2. de a benedictinás domiciliumú fél is személyi mentesség-gel jön a vegyes vagy a tisztán akatholikus házasságra.

[7] *Wernz* i. m. IV. k. 263. l. V. pont.

11. Ha egy benedictinás területen domiciliált katholikus fél egy benedictinás területen domiciliált másik katholikus féllel *klandesztin* házasságot kötött:

a) *benedictinás* helyen: a házasság érvénytelen volt,

b) *intratridentin* helyen: a házasság érvénytelen volt,

c) *extratridentin* helyen: a házasság szintén érvénytelen volt, de egyik fél itt is domiciliumot szerezvén, a házasság érvényes volt (nem a «Benedictina», hanem az extratridentin terület címén).

12. Ha viszont egy extratridentin helyen domiciliált katholikus fél egy extratridentin területen domiciliált másik katholikus féllel *klandesztin* házasságot kötött:

a) *benedictinás* helyen: a házasság érvénytelen volt,

b) *intradridentin* helyen: a házasság érvénytelen volt,

c) *extratridentin* helyen: a házasság érvényes volt.

13. Ha egy «vagus» egy másik «vagus»-sal kötött *klandesztin* házasságot:

a) *intratridentin* helyen: a házasság érvénytelen volt (itt köteles ugyanis «a vagus» a «parochus loci actualis commorationis» előtt házasságot kötni).

b) *extratridentin* helyen: a házasság érvényes volt,

c) *benedictinás* helyen: a házasság érvényes volt, ha az egyik vagy mindkét «vagus» akatholikus vallású volt; a házasság érvénytelen, ha mind a két «vagus» katholikus volt.[1]

14. Ha egy «vagus» egy intratridentin domiciliummal biró egyénnel *klandesztin* házasságot kötött:

a) *intratridentin* helyen: a házasság érvénytelen volt,

b) *extratridentin* helyen: a házasság érvényes volt,

c) *benedictinás* helyen: ha a «vagus» maga akatholikus (vagy pedig mindkét fél akath.) volt, a házasság mindenesetre érvényes volt; ha azonban ő katholikus és a másik fél volt az akath. és ez nem bir a házasságkötés helyén domiciliummal, akkor a házasság érvénytelen volt, («a vagus» ugyanis mint katholikus nem communikálhatja a «Benedictina» mentességét, mert ő azzal maga nem bir, a másik fél pedig, mint máshol domiciliált intratridentinum-beli akatholikus, kötve van a «forma Trid.»-ra); de ha mindakét fél «vagus» (egyik kath., másik akath., vagy mindakettő akatholikus), vagy ha az akatholikus intratridentin fél itt, a benedictinás terűleten is, bir domicilium-mal: a házasság érvényes.[2]

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 264. l. [2] *Schnitzer* i. m. 181. l.

15. Ha egy «vagus» egy extratridentin domiciliummal biró egyénnel *klandesztin* házasságot kötött:

a) *intratridentin* helyen: a házasság érvénytelen volt,

b) *extratridentin* helyen: a házasság (dupla cimen) érvényes volt,[1]

c) *benedictinás* helyen: ha mindketten katholikusok, a házasság érvénytelen; ha egyikök, vagy mindketten akatholikusok, a házasság érvényes.[2]

16. Ha egy «vagus» egy benedictinás domiciliummal biró egyénnel *klandesztin* házasságot kötött:

a) *intratridentin* helyen: a házasság érvénytelen,

b) *extratridentin* helyen: a házasság érvényes volt és pedig: vagy egyetlenegy cimen (a «vagus» cimén), tudniillik akkor, ha mind a két fél katholikus, vagy pedig dupla cimen, tudniillik akkor, ha a benedictinás domiciliumú egyén akatholikus;

c) *benedictinás* helyen: a házasság érvényes volt, ha a házastársak egyike vagy mindketten akatholikusok voltak, a házasság érvénytelen, ha mindketten katholikusok voltak.[3]

IV. Az előzőkben bemutattuk, hogy a «Tametsi»-ben a plébánosoknak personális alapon megadott asszisztálási joga, mint sok bizonytalanságnak oka, tarthatatlan volt (I. pont), továbbá, hogy a «Tametsi» alól való területi mentességek (extratridentin területek), vagy személyi mentességek (vegyes területek és «Benedictina»-területek) egységesítést és egyszerűsítést követeltek (II. pont); azután reámutattunk arra, hogy a «forma Tridentina»-nak a házasságkötő felekre nézve fennálló hatóereje négy, egymással bonyolult kapcsolatban levő alapelvbe volt összefoglalható (III. *A)* pont), amely alapelveknek az egyes esetekre való alkalmazásánál a változatok egész skálája állott elő (III. *B)* pont), miértis az a konkluzió kinálkozott, hogy az alapelvek egyszerűsítése, kevesbítése, esetleg (az intratridentinitas általános kiterjesztése mellett) csakis a területi alapelvnek kimondása volna kivánatos.

Ezen IV. pontban pedig csak röviden reá akarok mutatni a «Tametsi» decretumban előírt házasságkötési jognak egyéb fontos, bár nem az alapelv körül mutatkozó hátrányaira, amelyek reformot sürgettek és a «Ne temere» egyes mellékintézkedéseiben valóban orvoslást is nyertek.

[1] *Dupla* cimen, mert a «vagus» területi cimen bir mentességgel az extratridentin helyen, az extratrid. lakos pedig az ő extratridentin domiciliuma cimén.

[2] *Schnitzer* i. m. 181. l.

[3] *Wernz* i. m. IV. k. 264. l., *Schnitzer* i. m. 181. l.

A) A «Tametsi» decretum: «Qui aliter, quam praesente parocho... et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere *attentabunt*, eos s. synodus ad sic contrahendum omnino *inhabiles reddit*» szavakkal a házasság érvényességéhez a plébános és a tanúk részéről csak *egyszerű*, *öntudatos jelenlétet* (praesentia *moralis*, non mere physica, sed etiamsi *mere passiva* et etiamsi nullatenus activa) írt elő és így őt tulajdonképen csakis 3-ik tanuvá tette, bár hivatalánál fogva tanuvá.

De épen ez által a zsinat lehetővé tette azt, hogy érvényes házasságok köttethessenek a plébános és tanúk előtt, az ő előzetes tudtuk nélkül és az ő közreműködési szándékuk nélkül, sőt az ő kifejezett akaratuk ellenére. Vagyis más szóval a «Tametsi» joga szerint érvényesek voltak az úgynevezett *rögtönzött házasságok* («matrimonia ex improviso», «nuptiae improvisae», olaszul: «matrimonii per sorpresa»), amelyeknek érvényességét a S. C. C. ismételten kimondotta.[1]

Hogy mennyire aktuális volt még a legutóbbi időkig a trienti formának ezen gyengéje, azt bizonyítja a S. Rota Romana által 1909. május 28-án az *Angelini* házaspár ügyében hozott, fent (11. §. II. f. δ. alatt) ismertetett itélet, amelyet maga a Rota így emel ki: «Si quae causa decreti «Ne temere» opportunitatem demonstrat...»[2]

Ezen, a kényszerített vagy meglepett plébánosra joghátrányokkal[3] járó, de a szentségi házasságkötés komolyságát is sértő házasságkötési módnak megszüntetésére legalkalmasabbnak kínálkozott, ha az egyház a házasságkötés érvényességéhez a plébánosnak bizonyos mérvű cselekvését (activa assistentia) és minden erőszaktól és félelemtől való mentességét is megkivánja és nem éri be az érvényességhez addig elégségesnek vett «passiva assistentia»-val.

[1] Ilyen határozatokat hozott a S. C. C.: 1. 1581. évben («in causa Giennensi») kimondotta azt, hogy az erőszakkal előállított plébános előtt (ad III.), továbbá a házasságkötési szándékot észrevevő, de azt a maga által okozott akadályból nem látó plébános előtt (ad IV.), valamint a véletlenül jelenlevő plébános előtt kötött házasság (ad V.) érvényes. *Richter-Schulte*, Canones et decreta Conc. Trid., 235. l. 63. sz.; 2. 1700. évi március 6-án (in c. Roman.) a S. C. C. kimondotta, hogy a plébános jelenléte nem elégséges a házasság érvényességére, ha az: «praesentia pure physica seu materialis», hanem annak «praesentia moralis humano modo et cum advertentia» kell lennie. (U. o.)

[2] Acta Apost. Sedis, 1909. é. I. köt. 524. l. (Lásd fent: 147. l. i. j.)

[3] III. Incének a IV. lateráni zsinaton kibocsátott «Quum inhibitio» kezdetű decretálisa szerint (c. 3. X. IV, 3.) a kihirdetés nélkül kopuláló pap: «per triennium ab officio suspendatur» (cens. ferendae sententiae!).

Ezért *Wernz*, ki az ő egyházjogában számos helyen jelölte meg a «de lege ferenda» kivánalmakat, műve IV. kötetében (IV. k. I. kiad. Jus Matr. Eccl. Cath.) 1904. évben így mutatott rá az imént szóvá tett anomáliának orvoslási módjára:

«Profecto ex disciplina vigente ad valorem matrimonii *sufficit passiva assistentia parochi* servatis reliquis conditionibus; at Ecclesia limites suae potestatis non transgrederetur, si ad vitandos dolos *etiam activam quandam interventionem parochi* non solum ad licitam sed etiam *ad validam celebrationem nuptiarum* necessariam esse *decerneret*, ut *conditionem essentialem*».[1]

Majd később, szólva az ünnepélyes házasságkötéssel kapcsolatos consensus-t előidéző kérdésekről, így ír:

«In solemni illa interrogatione et responsione habetur publica et manifesta expressio consensus sponsorum, atque hoc *ritu* principaliter consistit copulatio; sub illa enim forma solemni vere et proprie contrahitur matrimonium et fit sacramentum. Quare sponsi quamvis valide possint mutuum suum consensum exprimere, antequam a parocho interrogentur, tamen id licite facere nequeunt. Nam ex cap. Tametsi et Rituali Rom. evidenter huiusmodi solemnis interrogatio et responsio fieri debet; sponsi igitur neglecta illa forma violarent *ritum* ab Ecclesia saltem sub peccato levi praescriptum, et speciatim sponsa sequeretur praxim a pudore alienam; testes vero non raro de illo consensu praepostere dato difficulter deponere possent. Imo ex natura *rei nihil obstaret, quominus Ecclesia solemnes illas interrogationes* et responsiones in Rituali Romano ad licitam celebrationem nuptiarum statutas *requireret ut solemnitates essentiales* ad instar antiquarum formularum solemnium iuris Romani: v. g. Spondesne? Spondeo. *Qua disciplina* instituta, *parochi qui nunc in ordine ad valorem matrimonii sola sua assistentia passiva interveniunt*, sed contra improvisas nuptias et sponsorum dolos fere sunt inermes, *melius essent protecti*».[2]

Amit itt *Wernz* 1904. évben kivánatosnak mondott, az, ha nem is teljesen,[3] de lényegében, sőt a rögtönzött házasságkötések

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 158. §. 222. l. (A §. cime: «De origine legitima et convenienti substantialis formae Tridentinae».)

[2] U. o. 305. l. 275. j.

[3] Nem «teljesen» annyiban, amennyiben úgy látszik, *Wernz* a házasság érvényességéhez nemcsak a kérdezés cselekvényét általában, hanem a stereotip kérdést és feleletet (mint az a római jogban a «stipulatio« melletti eljegyzésnél volt, lásd fent: 15. l.) javasolta megkövetelendőnek úgy, hogy a pap kér-

ellen irányuló még teljesebb biztosítással megvalósult a «Ne temere» decretum IV. art. 3. §-ában, amely így szól:

(Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adsistunt:)

«§. 3. dummodo invitati ac rogati, et neque vi neque metu gravi constricti requirant excipiantque contrahentium consensum».

Ezen szövegnek tételes taglalása a «Ne temere» rendszeres tárgyalásához tartozik.

B) Mivel a «Tametsi» decretum egész általánosságban, minden kivétel statuálása nélkül, írja elő a trienti formának a házasság érvényességéhez való szükségességét, másrészt azonban a «proprius parochus» és két tanu jelenléte egy olyan pozitiv tény, amely a felek hibája nélkül is néha hosszabb időn át hiányozhatik, viszont a házasságkötést megakadályozni vagy csak emberi értékelés szerint «huzamosabb» időre elhalasztani nem lehetett a trienti atyák szándékában: azért a kánonjogi doctrina[1] és a birói praxis[2] már a XVII. század eleje óta elfogadták azt, hogy a trienti forma nem kötelező, és az anélkül, de mégis, ha lehet két tanú előtt, kötött házasság érvényes a következő feltételek mellett:

1. ha valamely helyen a trienti forma betartása lehetetlen, akár fizikai, akár erkölcsi lehetetlenséggel, vagyis ha ilyen lehetetlenség áll fenn arra, hogy a plébános a házasságkötéshez kapható vagy ő fölkereshető legyen (si parochus non habetur vel vero latet vel adiri aut absolute non aut absque magna difficultate aut gravi periculo non potest);[3]

dései és a jegyesek feleletei mintegy «forma sacramentalis» jellegűekké váltak volna. Az ilyen messzire menő reform a benedictio-elmélet (Melchior Canus) malmára hajtaná a vizet, mert könnyen elhomályosíthatná azt, hogy «consensus facit nuptias» és hogy a pap assistentia-ja sem a házasság szentségi materiajához, sem forma-jához nem tartozik, hanem csak egy bontó erővel felruházott házasságkötési ünnepélyesség természetével bír.

[1] V. ö. *XIV. Bened.*, De syn. dioec., l. XII. c. V. nr. 5.

[2] Igy határoztak: a S. C. de Prop. Fide 1625. jun. 13-án *Japánra* nézve (Collect. d. P. F. I. nr. 15.), 1625. jun. 27-én ugyancsak *Japánra* nézve (u. o. nr. 17.), 1670. jul. 7-én *Tonkinra* nézve (u. o. nr. 190.), 1798. jan. 4-én *Pekingre* nézve (u. o. nr. 644.), továbbá a S. C. Conc. 1663. jan. 18-án «*pro dioec. Tricariensi*» (u. o. nr. 149.), 1669. márc. 30. (id.: Coll. Pr. I. nr. 842. ad 5.), végre a S. C. Inquis. 1784. jan. 15-én *Sutschu* vidékére (u. o. nr. 566.), 1835. nov. 17. *Quebec*-re nézve (u. o. nr. 842. ad 5.) és 1863. jul. 1. (u. o. nr. 1240.)

[3] Mivel az «impossibilitas» a két tanura nézve igen ritkán állhat fenn, azért az előző jegyzetben idézett határozatok mind előírják a két tanu alkalmazását, mert mind csak a «copia parochi» hiányát tételezik fel. Természetes, ha a tanúknak jelenlétére nézve is fennáll a lehetetlenség (Robinson-féle életmód mellett lehet nő és férfi ilyen helyzetben is), akkor a trienti forma teljes mellő-

2. ha az említett lehetetlenség és kényszerhelyzet nemcsak egyes egyénekre szórványosan, hanem a hívek egészére nézve fennáll (impossibilitas seu necessitas communis, non particularis);[1]

3. ha ezen kényszerhelyzet megszünése huzamosabb idő után, amelyül a római Curia *egy hónapot* elfogad, sem várható.[2]

Ezekből látható, hogy a trienti házasságkötési jog alóli ezen mentesség megállapítása egyes esetekben igen nehéz volt; főleg bizonytalanságot okozott az, hogy a mentesség az akadálynak egy hónapig való «*előreláthatóra*» meg nem szünésétől, tehát egy nem a féltől függő,[3] általa sokszor előre nem is látható körül-

zése mellett is érvényes a házasság (S. C. Inquis. 1863. jul. 1. határozatának fentidézett «quo potest» szavai). V.ö. *Gasparri* i. m. (III. kiad. II. köt.) nr. 1171.

[1] *Gasparri* i. h. nr. 1175.; *Wernz* i. m. IV. k. 266—267. l. — *Ballerini* szerint (ad *Gury* II. k. 840. és *Ballerini-Palmieri* Op. theol. mor. nr. 1198.) «*impossibilitas particularis*», főleg articulus mortis, esetében *is* megszünik a clandestinitas akadálya; *Gasparri* is (i. h.) ezen véleményt elméletileg megdönthetetlennek véli, de mivel a «doctrina communis»-szal ellenkezik, a gyakorlatban nem tartja követhetőnek. *Wernz* (i. h. 165. j.) már határozottan tagadja az ilyen esetekben kötött klandesztin házasságok érvényességét, annyival is inkább, mert a S. C. O. által 1888. febr. 20-án adott facultas-ban, melyben ugyanezen Congregatio 1899. dec. 13-án bennfoglaltnak jelentette ki a «clandestinitás»-t is, már megadta a módot a püspököknek a halálos ágyon a «clandestinitas» alól való dispensatio-ra. Ezen facultas-t a magyar püspökök 1895. szept. 1-én közös körlevelükben az összes plébánosoknak és administratoroknak subdelegálták.

[2] Az egyhónapi minimális határidőt a S. C. O. 1863. jul. 1. határozata mondta ki: «Quando difficilis nec tutus est accessus ad parochum et ignoratur quandonam parochus haberi possit, et praevidetur spatio saltem unius mensis a loco abfuturus, nullusque alius sit, qui vices parochi suppleat, matrimonium valere absque praesentia parochi, servata in *eo, quo potest*, forma Concilii, nempe adhibitis saltem duobus testibus.» (Collect. S. C. de Prop. Fide, I. köt. 684. l. 1240. sz.) Ezen szövegben a «quo potest» szavak bizonyítják azt, hogy *két tanu jelenlétére* nézve is fennállhat alkadály és ez esetben a tanúk alkalmazása is elmaradhat. Az egész határozat szövegezése pedig («ignoratur», «haberi possit», praevidetur», «a loco abfuturus») azt bizonyítja, hogy «*impossibilitas communis*» *szükséges*, «particularis» nem elég.

[3] Annyiban függött a féltől is, hogy az ő kötelessége volt még mindig az, hogy ha előre látta a plébánosnak egy hónapon belül való távollétét vagy akadályoztatását, köteles volt a püspöktől vagy a plébánostól egy másik, delegált pap küldését kérni. (*Gasparri* i. m. II. k. 1175. sz.). Ez más szóval annyi, hogy a fél nem érhette be a plébános személyére vonatkozó «impossibilitas communis»-szal, rá nézve egyúttal a plébános helyettesítése tekintetében való hiábavaló kisérlete után «impossibilitas particularis»-nak is kellett fennállania a tekintetben t. i., hogy nem is volt képes megszüntetni az egy hónapra előreláthatóra akadályt.

ménytől volt függővé téve. Másrészt pedig az «*impossibilitas particularis*» esetét teljesen mellőzte még a trienti jog.

Ezen két hiány orvoslása sürgető volt.

Ez meg is történt a «Ne temere» decretum VII. articulusában (életveszély, impossibilitas particularis) és VIII. articulusában («impossibilitas communis»), amelyeknek részletes taglalása a «Ne temere» tételes tárgyalásához tartozik.

l) Nagyon bántó oldala volt a «Tametsi» decretumnak, hogy a nemkatholikus keresztények házasságait is kötelezte a «forma Tridentina» betartására, ha ezek olyan helyen laktak, ahol a «Tametsi» ki lett hirdetve (vagy «immemorialis observantia» útján bevezetve) és ahol az akatholikusok a kihirdetés alkalmával még különálló hitközséget nem képeztek, sem pedig később nem kapták meg a «Benedictina» kedvezményét. (Ezen dolgokról a fejezet II. és III. pontjában részletesen szólottam, itt most csak utalok azon fejtegetéseimre.)

Ezen körülményt az apostoli Szentszék is kényes dolognak tartotta és azért határozottan meg is hagyta ismételten, hogy ne bolygassák a protestánsoknak egymásközt kötött házasságaik érvényességét.[1] De a szálka mégis mindig megmaradt és egyrészt bántotta az akatholikusokat, másrészt pedig conversio

[1] Igy a S. C. C. 1780. aug. 20-án Br. *Andrássy* Antal rozsnyói püspökhöz így ír: «priora tamen, nempe haereticorum inter se coram Ministro haeretico inita, ita a Te oportet dissimulari, ut *super eorundem validitate seu invaliditate ab omni prorsus abstineas* nedum ferendo *iudicio*, verum etiam promovenda disputatione, ex qua non tam utilitatis fructus, quam offensionis et periculi metus in Catholicae Religionis perniciem foret exspectandus». *Roskoványi*, De matrimoniis mixtis. (Qu. Eccl., 1842.) II. k. 540. l. — Az ujabb szerzők közül *Scherer*, *Schnitzer*, *Vering*, *Palmieri* ezen házasságok érvényessége mellett törtek lándzsát, míg a régibb és az ujabb kánonisták nagyobbik része az érvénytelenség mellett volt, így: *Reiffenstuel*, *Schmalzgrueber* (ingadozó álláspontón van), *Perrone*, *Schulte*, *Feije*, *Rosset*, *De Angelis*, *Santi*, *Gasparri*, *Wernz*, *Lehmkuhl*, *Leitner*, *Van de Burgt*. V. ö. *Wernz* i. m. IV. k. 248. l. 138. 139. j. Az érvénytelenséget számtalanszor mondták ki a *római Congregatiók* (S. C. C., S. C. O., S. C. de. Pr. F.) és a *Poenitentiaria*. Legfeltünőbb a Congregatiók decisio-i közül a S. C. C. 1731. jul. 7. decisio-ja «in causa Wormatiensi» és annak «in folio» indokolása (közölve: *Richter-Schulte*, Canones et decreta Conc. Trid., 296—298. l. 174. sz.), amelyben el van utasítva az az ellenérv, mintha az a katholikusok azért volnának mentesek a trienti forma alól, mert a Congregatiók határozatai megtiltják a kath. plébánosnak az akatholikusok házasságánál assistálni (így a S.C.C. már 1624. jun. 22-én—id. az 1731. jul. 7. itéletben — *Richter-Schulte*, 297. l.). *Wernz* is igen terjedelmesen száll síkra az érvényességet vitatókkal szemben (i. m. IV. k. 249—252. l. 145. j.), szerinte az akatholiku-

esetében lehetővé tette a válni kivánó katholikus félnek a conversio előtt kötött házasságát kötelékileg felbontani.

Ezen bántó pontot megszüntette a «Ne temere» XI. articulusának 3. §-a.[1]

D) Nagy hiánya volt a trienti házasságkötési jognak, hogy a vegyes házasságokra nézve nem volt egységes házasságkötési joga. Hogy a «Tametsi»-ben még nem lehetett szó a «vegyes» házasságokról, az világos, mert azon időben az egyház az «impedimentum haeresos»-t (=imped. mixtae religionis) bár tiltó, de abszolut akadálynak tekintette, amely alól felmentésnek nem volt helye és így a házasságkötés csakis az akatholikus által való «abiuratio haeresos» után vált lehetségessé.[2]

A vegyes házasságokra nézve két dolog tette kuszálttá a helyzetet.

1. Az akatholikus házasfél mentes lehetett a trienti formától *akár* azon a cimen, hogy a «Tametsi» a házasságkötési plébániában vagy *(a)* egyáltalában nem volt kihirdetve (extratridentin terület), vagy *(b)* nem volt az akatholikusokra nézve kihirdetve (a kihirdetéskor már vegyes terület), *akár (c)* azon a cimen, hogy a házasságkötési plébániában a «Benedictina» kedvezménye, mint «dispensatio» fennállott. Mindezen három esetben (*a*, *b*, *c*)[3] a mentes akatholikus fél a nem-mentes katholikus féllel kommunikálta az ő mentességét a fent (e szakasz III. pontja, IV-ik alapelv) részletesen ismertetett alapelv értelmében.

Ezen bajnak *orvoslása* tehát csak úgy volt lehetséges, hogy

sokra nézve nem áll fenn az «impossibilitas» esete, mert nekik módjuk van a katholikus plébános «passiva assistentia»-ját megkapni (sic!), de különben is, ha nincs egyéb módjuk, annak csak saját megátalkodottságuk az oka («ita impossibilitas nititur prava votuntate et contemptu auctoritatis eclesiasticae ideoque in iure canonico non attenditur». Mindennek dacára *Wernz* nem zárkózott el az e pontban való reform elől, csakis a «lex lata» tekintetében nem akarta a törvény önmagától történt megszünését megengedni : «Quae rationes aliaeque similes profecto consideratione dignae sunt, si ius vigens per aliquam relaxationem sit emolliendum ; at valore iuridico penitus carent, ut probetur ius constitutum actu iam ubique esse mutatum, aut nunquam huiusmodi ius ibidem viguisse». (I. m. 251. l. 145. j.)

[1] «Acatholici sive baptizati sive non baptizati, si inter se contrahunt, nullibi ligantur ad catholicam sponsalium vel matrimonii formam servandam.»

[2] Lásd ennek részletes beigazolását más művemben : A vegyes házasságok jogtörténete (Pécs, 1904.) 28—38. l.

[3] Ezen három dologról *(a, b, c)* fent már részletesen szólottunk (**11.** §. IV. pont, **12.** §. II., III. A) B) pontok.)

vagy csakis az *alap*bajt: az extratridentin és a benedictinás területeket szüntetik meg és kimondják a kivétel nélküli intratridentinitást, de ekkor egyben az akatholikusokat is általán kötelezni kellett volna a «forma Tridentina»-ra, *vagy* pedig (így tett a «Ne temere») úgy, hogy felmentetvén mindenütt az akatholikusok egymásközti házasságai a trienti forma alól és egyúttal megszüntettetvén az extratridentin és a benedictinás jogterületek, helyeztessék hatályon kívül a «principium de communicatione exemtionis a forma Tridentina» alapelv is, ami által eo ipso a trienti forma szükségessége volna kimondva a vegyes házasságok érvényes megkötésére nézve.

A «Ne temere» (1907. aug. 2.) ez utóbbi utat választotta, még s úgy, hogy az említett exemtio-privilegiumot *nem kifejezetten* helyezi hatályon kivül, hanem felmentve az akatholikusokat egymásközti házasságaikra nézve a trienti forma alól (art. XI. §. 3.), a vegyes házasságokat általában és elvileg a trienti forma betartására kötelezetteknek mondja (art. XI. §. 2.), fenntartva mégis[1] a Német-Birodalomra a «Provida»-ban (1906. jan. 18.) adott mentességet, amelyet azután a S. C. pro disciplina sacramentorum 1909-ben (febr. 27.) Magyarországra is kiterjesztett.

2. A vegyes házasságok körüli kuszáltságot növelte az ilyen házasságoknál alkalmazandó plébánosi *assistentia* külömbözősége (activa assistentia solemnis, passiva assistentia). XIV. Benedek pápa óta ugyanis szokásba jövén a «mixta religio» akadály alól való dispensatio, a pápák egyrészt e dispensatio elengedhetetlen feltételéül kikötötték az ismert hármas cautio megadását (XIV. Benedek, «Magnae nobis» 1748. jun. 29.), másrészről azonban ismételten kijelentették, hogy az így dispenzált házasságok csupán «passiva assistentia»-ban részesíthetők,[2] és az 1858. nov. 15-én kiadott

[1] Csak a Német-Birodalmat illette meg e mentesség a S. C. C. Conc.-nak 1908. febr. 1. resolutio-jában (ad IV.) adott restriktiv törvénymagyarázat szerint. A restrictio a «Ne temere» (art. XI. §. 2.) szószerinti értelmével szemben történt, amely ugyanis a régi mentességeket egyelőre mind meghagyni látszott.

[2] Maga *XIV. Benedek* az ő ügyleveleiben a dispenzált vegyes házasságok megkötésének ritusát sehol sem említi, de «De synodo dioec». című művében (l. V. c. 5. nr. 5.) előadja, hogy a kánonjogi doctrina-ban nemrég még kontroverz kérdés volt: megadható-e a benedictio a vegyes házasságot kötő feleknek, vagy sem. De ő (XIV. Benedek) elvileg helyesebbnek tartja azon véleményt, hogy a benedictio, a szentmise és a templomban való összeadás elhagyandók és pedig ezért: «*quoniam nihil horum ad illius* (scil. matrimonii) *validitatem intervenire necesse est*»; ezenkívül hivatkozik XIV. Benedek arra, hogy a régebben egyes pápák által megengedett vegyes házasságok kötésénél

Antonelli-instructio is (1870. évig titkos instructio volt!), amely kivételesen, egyes vidékeken, a püspök belátása szerint megadta a püspöknek a «benedictio»-t is magában foglaló «activa assistentia»-nak (kivéve a nászmisét s az azzal járó áldást) a dispenzált vegyes házasságok esetében való engedélyezésre a jogot, mégis még rendszerinti kötésmódnak a «passiva assistentia»-t tekintette.[1] A tényállás a XIX. század eleje óta már az, hogy a régi Német Császárság területén és Magyarországban a dispenzált vegyes házasságokat «activa assistentia»-ban és «benedictio»-ban (a nászmise és velejáró benedictio elhagyásával), míg mindenütt máshol csak «passiva assistentia»-ban részesítik.

A «passiva assistentia» azonban a XVIII. század vége felé Németországban, Magyarországban (itt még az «activa assistentia» is), és általában a Habsburgok uralkodása alatt álló országokban, szokásba jött azon vegyes házasságoknál is, amelyekben a cautio-k megtagadtattak és amelyekhez ennélfogva dispensatio sem adatott (in impedimento mixtae religionis). Ezen eljárást a római Curia első izben[2] 1782-ben és ismét 1783-ban

a pápák a benedictio elhagyását és a templomon kívül való összeadást ki is kötötték. (Igy I. Károly angol király és Marie-Henriette közti házasság esetében VIII. Orbán pápa, v. ö. *Kutschker*, Die gemischten Ehen. Wien, 1838. 208—212, XIV. Ben. i. m., i. h.) Sőt XIV. Benedek hivatkozik arra, hogy Honor. Tournely dogmatikus iró szerint (Prael. Theol. de Sacr. Matr. p. 106.) VIII. Kelemen pápa kifejezetten megtiltotta volna a benedictio megadását vegyes házasság esetében. A dispenzált vegyes házasságoknál betartandó összeadási formát szabályozó első biztos szöveget VI. Pius pápának 1782. jul. 13-án Frankenberg mechelni bib. érsekhez írt leveleiben birjuk (*Roskoványi* i. m. II. k. 61—66. l.), ahol a pápa e pontról így ír: «Primo ut non assistat tali matrimonio in loco sacro, nec aliqua veste ritum sacrum praeferente indutus, neque recitabit super contrahentes preces aliquas ecclesiasticas et nullo modo ipsis benedicet». (I. m. 64. l.)

[1] Lásd ennek részletes előadását más műveimben: A vegyes házasságok jogtörténete, 46—67. A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog (Pécs 1904.) 28—29., 58—60. l. Az Antonelli-instructio szövegét közölték: Acta S. S. vol. VI. (1870.) 456—460. l.; *Hanuy* F., A vegyes ház. jogtört. 162—164. l.

[2] *Roskoványi* ugyan (De matr. mixtis., I. k. 11. l.) hivatkozik még régibb curiális döntésekre is, amelyek a «*passiva assistentia*»-t ily esetben is megengedik. *Roskoványi* így ír: «Ex decisis, quae Romanae Congregationes circa exitum saeculi XVI. in casibus particularibus ediderunt, notamus: 1. Rescriptum Poeniten tiariae de an. 1580. quoad quaestionem: an Parochus matrimonio catholici cum Protestante interesse, illudque sine peccato benedicere posset? quam sic diremit, ut nullam quidem culpam in sola praesentia parochi inesse, at benedicendo mortalem a parocho reatum committi, iudicaverit».

szabályozta és pedig a *szepesi* egyházmegyére nézve, amidőn VI. Pius pápa Salbeck szepesi püspöknek utasítást adott,[1] miként kelljen eljárniok a kath. plébánosoknak a vegyes házasságokkal szemben, tekintettel arra, hogy királyi rendelet folytán asszisztálniok kell mindenféle vegyes házasság megkötésénél. Ugyanezen instructio-t megujította a S. C. C. az ő, a szepesi püspökhöz, Salbeck utódjához, 1795. ápr. 16-án intézett instructio-ban ; 1793. évi jun. 19-iki instructio-jában[2] pedig a cleve-i hercegség területéhez tartozó kath. plébánosoknak adott a S. C. C. utasítást a «passiva assistentia» végzésére nem-dispenzált vegyes házasság megkötése esetében.

(A kényszerítő ok e területeken kétségtelenül az volt, hogy II. József császár rendeletei[3] és II. Lipót törvénye [magyar: 1790/1. XXVI. t.-c. 15. §.] értelmében egyedül a kath. plébánosok előtt lehetett vegyes házasságot kötni, sőt még az akatholikusoknak egymásközti, a nem-inartikulált helyen kötött házasságait is[4] 1781-ig a kath. plébános előtt kellett megkötni, 1781-től kezdve

[1] VI. Pius a szepesi püspökhöz 1782-ben (idézve a S. C. C. 1795. ápr. 16. instr.-jában) így határozott: «... Episcopus et Parochi studiose et prudenter curent, ne huiusmodi matrimonia fiant et, si contrahantur, ut proles universa in Catholica Religione educetur, quoties vero ipsis invitis secus fuerit factum, abstineant semper a nuptiali benedictione impertienda, *eorumque praesentia*, si necessitas urgeat, *sit tantummodo materialis*, neque actibus, et declarationibus coniungatur, quae confirment vel approbent, prolem aliter quam in Religione Catholica posse educari». *Roskoványi* i. m. III. k. 366. l. — A püspök VI. Pius pápa elé terjesztett iratában: «passive concurrere debet» szavakat használ a «passiva assistentia» megjelölésére.

[2] S. C. C. 1793. é. jun. 19. instructio: «Quapropter si cogantur in hac temporum conditione et propter leges in transactione religionis anni 1673. praescriptas matrimoniis Catholicorum cum muliere acatholica assistere, satagant ut se *mere passive* habeant, atque *tamquam inviti audiant duntaxat utriusque consensum*, verumtamen abstineant omnino a precibus recitandis, a benedictione impertienda atque ab omni alio Ecclesiae ritu adhibendo». *Roskoványi* i. m. II. k. 92. l. — Világos, hogy e törvényben (1793. jun. 19.) a S. C. C. *teljes passzivitást* ír elő, t. i. hogy a plébánosok *csakis meghallgathatják* a felek consensus-kijelentését, de egyebet nem tehetnek, tehát nem is intézhetik a Rituale szerinti kérdéseket sem a felekhez. *Roskoványi* i. m. III. k. 366. l.

[3] V. ö. a S. C. C.-nak 1795. é. ápr. 16. instructio-jában idézett 1783. é. jelentését a szepesi püspöknek (*Roskoványi* i. m. III. k. 365. l.): «apud nos matrimonia Acatholicorum cum Catholicis per decretum regium licita sint, eisdemque parochi assistere debeant».

[4] V. ö. *Andrássy* A. rozsnyói püspöknek 1779. febr. 20-án a S. C. C.-hoz intézett felterjesztését (*Roskoványi* i. m. II. k. 534—539.) és a S. C. C.-nak erre adott 1780. aug. 20. válaszát (u. o. 539—542. l.).

pedig így maradt még egy ideig azon helyeken, ahol akatholikus lelkipásztor nem volt.)[1]

Az imént elősorolt, legrégibb eseteken kívül a pápák a nem dispenzált vegyes házasságok eseteiben a «passiva assistentia» alkalmazását megengedték még időszerinti sorrendben a következő országokban:

a) a *kölni egyháztartománynak* (Köln, Trier, Münster, Paderborn egyházmegyék) VIII. Pius 1830. május 25. «Literis altero abhinc anno» *brévében*[2] és az 1830. márc. 27. *Albani*-féle *instructio*-ban;[3]

b) Bajorországnak az 1834. szept. 12-iki *Bernetti*-féle instructio-ban.[4]

c) Magyarországnak az 1841. április 30. «Quas vestro» brévében[5] és az ugyane napon kelt *Lambruschini*-féle instructioban;[6]

d) Ausztriának az 1841. máj. 22-iki *Lambruschini*-féle instructio-ban («Instructio ad AEE. et Episcopos Austriacae ditionis in foederatis Germaniae partibus circa matr. mixta.»).[7]

Már most a «passiva assistentia» beltartalma tekintetében igen nagy eltérés mutatkozott *elméletben* és *gyakorlatban:*

a) Elméletben: A *kánonisták* egy része a dispenzált vegyes házasságoknál épen úgy, mint a nem-dispenzált vegyes házasságoknál megengedhetőnek vélte azt, hogy a kath. plébános *kérdezés*

[1] Ez az assistentia ugyan jog szerint csakis «passiva assistentia» lehetett volna, tényleg azonban rendszerint «*activa*» volt: a magyar püspökök csakis 1840-ben tudtak megegyezni azirán t, hogy a plébánosok az egész országban köteleztessenek az «activa assistentia» elhagyására nem dispenzált vegyes házasságoknál; addig tehát az «*activa assistentia*» *a rendes eljárás volt;* a pápák által megengedett «passiva assistentia» tehát épen ezen abuzusnak kiszorítását célozta, legalább hazánkban. V. ö. művemet: A vegy. ház. jogtört. 75. l. — V. ö. a S. C. C. 1781. évi utasítását *Salbeck* szepesi püspökhöz: *Roskoványi* III. 360—361. l.

[2] *Roskoványi* i. m. II. k. 234—239. l.

[3] U. o. 239—245. l.

[4] U. o. II. k. 191—196. l.

[5] *Roskoványi* i. m. II. k. 811—116. l.

[6] U. o. 817—820.

[7] U. o. 820—824. l. Az 1841. máj. 22. osztrák instructio *nem* vonatkozott *Dalmáciára és Galiciára*, de *Galiciára* 1842. júl. 16-iki pápai határozattal ki lőn terjesztve (Archiv. f. kath. Kirchenrecht 83. köt. 357. l., *Wernz* i. m. IV. k. 846. l. 51. j.), kivéve *Krakó* várost, amely 1842. évben még köztársaság volt és csak 1846. évben csatoltatott Ausztriához.

által tudakolja meg a (vegyes házasságra lépő) feleket. Így: *Wernz*,[1] *Leitner*,[2] *Feije*.[3]

Mások azonban csakis a gyakorlatban vélik elnézhetőnek a kérdezést ott, ahol megvan, de azt már a «passiva assistentia» keretén túlhaladónak tartják, így *Gasparri*,[4] *Ojetti*,[5] A. *Tabea*.[6]

Ezen utóbbi, szigorúbb álláspontot foglalták el 1840. évben a *magyar püspöki kar* tagjai, amikor a kérdezés elkerülése végett előírták, hogy a nem-dispenzált vegyes házasságot kötni akaró felek a kath. plébános elé járulván, egy a püspöki kar által megállapított consensus-nyilatkozatot tegyenek, és csakis nehéz elméjüekkel szemben engedte meg a püspöki kar a kérdezést.[7]

Ilyen, szigorúbb álláspontra helyezkedtek az osztrák püspökök is már 1841-ben,[8] majd 1901. nov. 16-iki (a «passiva assistentia» végzését szabályozó) instructio-jukban, ez utóbbiban azonban megengedik egy (a Rituale-ban nem levő) *közömbös kérdéssel* («Welches Anliegen wollen Sie mir vorbringen?» vagy hasonló más kérdéssel) a feleket megszólaltatni.[9]

A pápai iratok a kérdezést magát sehol sem nem tiltják, sem meg nem engedik, csak közvetve lehet belőlük úgy az *enyhébb*,[10]

[1] *Wernz* i. m. IV. k. 843. l. 43. j.

[2] *Leitner*, Kath. Eherecht, 362—363. l.

[3] *Feije*, De imped. et disp. matr. Löwen, 1893. 470. l.

[4] *Gasparri*, Tractatus can. de matr., III. kiad. II. köt. 349. l.

[5] V. ö. B. *Ojetti* 1898. jul. 8. votumat a S. C. C. 1908. jul. 27. határozataihoz (ad III., Acta S. S. vol. 41. pag. 528—533.).

[6] V. ö. A. *Tabea* 1908. jul. 9. votumát ugyanezen ügyben (Acta S. S. vol. 41. p. 513—518.).

[7] *Roskoványi* i. m. III. k. 728., 734. l.

[8] *Roskoványi* (i. m. II. k. 836. l.) közli a bécsi érseki consistoriumnak 1841. okt. 10. körlevelét, amelyben a cautio-k megtagadása esetén kötött vegyes házasságokra vonatkozó eljárás van szabályozva, a többi közt így: «Sollten die Brautleute mit Beiziehung zweier Zeugen zu ihm kommen und von ihm fordern, dass er ihre Erklärung zur Ehe eintrage, so hat er in seinem Zimmer ruhig *diese Erklärung anzuhören*, der Braut aber nochmals mit Sanftmuth und Ernst zu bedeuten» etc.

[9] Archiv f. kath. Kirchenrecht, 83. köt. 360. l.

[10] Az *enyhébb* iránynak kedvez a kifejezés a pápai iratokban, amely a «passiva assistentia»-t nyujtó plébános szerepét az «ac si partes unice agat *testis qualificati* seu *authorisabilis*» szerepéhez hasonlítja, amely szerep a kérdezést nemcsak megengedi, de megköveteli. Ezen kifejezés előfordul a *magyarországi* (1841. ápr. 30.) és az *osztrák* (1841. máj. 22.) *Lambruschini*-féle instructio-ban, a «*Quas vestro*» (1841. ápr. 30.) brévében és az 1834. évi *Bernetti*-féle instructio-ban.

mint a *szigorúbb*[1] álláspont mellett érvet meríteni ; mégis XIV. Benedek pápának fent idézett felfogása után (De syn. dioec. V. 5. 5.) következtetve, t. i., hogy a «passiva assistentia»-ban *csak azt kell megadni*, ami az *érvényességhez szükséges*, az látszik valószinűbbnek, hogy a római Curia, amidőn a «passiva assistentia»-ról szólva csak «*audito consensu*» szavakat használ, valóban a szigorúbb felfogásnak híve volt még a XIX. század első felében is.

b) A *gyakorlatban* való eltérés pedig az volt, hogy némely plébános a «Rituale» kérdéseit intézi a felekhez, más csak egy egyszerű consensus-tudakoló kérdést, mások pedig a kérdezést teljesen elhagyták. Ezen ingadozás annyiban érthető volt, mert a Rituale-ban nem volt semmiféle formula sem a «passiva assistentia» végzésének módjára nézve. Magyarországra nézve mégis ezen ingadozásnak értelme nem volt, mert itt az 1840. évi püspök-kari körlevél a «passiva assistentia»-t illetőleg 1908. ápr. 18-ig hatályban levő és ezért végrehajtandó törvénynek volt tekintendő, sőt 1908. ápr. 19-ike óta is csak a kérdezésre vonatkozó tilalma vesztette el hatályát.

A «passiva assistentia» körül támadt ezen bizonytalanság megszüntetése az egészséges jövő kadifikációnak feladata volt és ezt megteremtette a «Ne temere» decretum, amikor a kérdezést és felelet-átvevést a házasságkötés érvényességéhez minden esetben megkívánta (art. IV. §. 3.) és másrészt ezen formát (forma Piana, Pius-féle forma) a vegyes házasságoknak a kath. plébános előtt végbemenő mindenféle kötésére nézve is előírta (art. XI. §. 2.).[2]

[1] A *szigorúbb* iránynak kedveznek a pápai iratoknak ilyen kifejezései : «*materiali tantum praesentia adesse*» («*Quas vestro*» bréve és *Bernetti*-instructio, továbbá az *osztrák* és a magyar *Lambruschini*-féle instructio), «utriusque coniugis *audito consensu*» (így van az imént említett ügyiratokban és az 1830. máj. 25. «Literis altero» brévében). A «materialis praesentia» *nem* egyszerű «*praesentia physica*» (ez nem volna elég a házasság érvényességéhez), hanem, bár «praesentia moralis» (öntudatos jelenlét), de *mégsem* «*praesentia formalis*», ami az erre felkért és így szándékosan és önállóan eljáró tanunál van meg. A «*praesentia materialis*» és a «*testis authorisabilis*» tartalma nem azonos, sőt ellenmondó tartalommal bir ; a «testis authorisabilis» praesentia-ja ugyanis «praesentia formalis», ő külön felszólításra, mindenféle tiltakozás vagy annak csak látszata nélkül is jár el ; míg a «materialis praesentia» a *meglepett plébánosnál* («nuptiae improvisae») van meg valóságban, ami kizárja a kérdezést, ha nem is zárja ki az előre tudást és nem is követeli meg a pozitiv tiltakozást.

[2] «§. 2. Vigent quoque pro eisdem, de quibus supra, catholicis, si cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis, *etiam* post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, sponsalia vel

Még eldöntetlen marad azonban a «Ne temere» után az, hogy a most már mindig a kérdezést is felölelő «passiva assistentia»-ban csak a fentemlített öt területen *(Cleve, rajnai egyháztart., Bajorország, Magyarország* és *Ausztria)* részesíthetők-e a nem-dispenzált vegyes házasságok, *avagy* mindenütt a világon ? Ez utóbbi véleményen voltak a S. C. C. 1908. évi consultorai : A. *Tabea* és B. *Ojetti* (idézett «votum»-aikban).[1]

A trienti házasságjognak egyéb, a «Ne temere» házasságjogával összehasonlítva mutatkozó hátrányait mellőzhetjük, mert ezek semmiesetre sem voltak a «Ne temere»-féle reformnak indító okai, de nem is voltak a trienti jognak számbavehető hátrányai (ilyenek : a plébános asszisztálási jogának kezdetére és megszünésére, a házasságkötésnél való «licita assistentia»-ra, a házasság anyakönyvelésére vonatkozó jogtételek).

13. §. A jegyesség-kötési formára vonatkozó speciális jogtörténeti adatok.

I. Fent (5. §. II.) az eljegyzésről és annak a «dotatio sponsae»-val való egybekapcsoltságáról volt már szó, valamint a 5. és a következő §§-okon keresztül több izben volt szó a «sponsalia de futuro»-ról, amelyet a germán jog hatása alatt álló népek közt a középkorban sok esetben nehéz volt megkülönböztetni a «spon-

matrimonium contrahunt, nisi pro aliquo particulari loco aut regione aliter a S. Sede sit statutum.» *Tabea* az «*etiam*» szóra is súlyt helyez (Acta S. S. vol. 41. p. 517.), amiben ő úgy a dispenzált, mint a nem dispenzált vegyes házasságokra nézve a régi «mere passiva assistentia» eltörlését látja. *Tabea* ugyanis épen úgy, mint B. *Ojetti*, cáfolni igyekeznek azon feltevést, mintha a nem-dispenzált vegyes házasságokra nézve továbbra is tilos volna, vagy pláne az érvényhez szükséges nem volna a kérdezés.

[1] A «Ne temere» előtt is kontroverz kérdés volt ez már. *Scherer* azon az alapon, hogy az ily engedély : «nur eine unwesentliche Modifikation des gemeinen Eheschliessungsrechtes» (i. m. II. k. 424—425. l.), úgy vélekedett, hogy a «passiva assistentia»-t a püspökök mindenütt megengedhetik egyházmegyéikben, ahol és amíg a pápa a «passiva assistentia»-t el nem tiltotta vagy tiltja. (Igy tiltotta el *XIV. Kelemen* 1774. május 5-én az *ermland*-i és a *kulm*-i püspököknek, *XVI. Gergely* 1832. május 27-iki brévében (ideiglenesen) a *bajor* püspököknek [*Roskov.* II. 212. és k], de ezt 1834-ben visszavonta ; ilyen tilalmat hozott Hollandiára nézve az 1865. *utrechti* zsinat, tit. IV. c. 13.) Mások ismét a «passiva assistentia»-ban a «ius commune» alóli kivételt látnak (így : *Wernz* i. h. 847. l., *Gasparri* III. kiad. II. köt. 336. l.) és azért csakis ott tartják megengedettnek, ahol a Szentszék expresse megengedi.

salia de praesenti»-től mindaddig, amíg a felek nem köteleztettek nemcsak a «benedictio nuptialis» elnyerése végett, hanem a «sponsalia de praesenti» nyilvános és ünnnepélyes végzése céljából a templomba a pap elé járulni, ami csakis akkor jutott általános érvényre, amikor a klandesztin házasságokat tiltó egyházi törvény «lex perfecta»-vá lőn (decretum «Tametsi»), vagyis mikor a «sponsalia de praesenti»-nél hiányzó nyilvánosság («forma Tridentina») bontó akadály okává tétetett («impedimentum clandestinitatis»).

Ezóta (1563. é.) már csak az extratridentin területeken lehetett a «sponsalia de futuro» és «sponsalia de praesenti» összecseréléséről szó, míg intratridentin területen a «sponsalia de futuro» élesen meg volt különböztethető a «sponsalia de praesenti»-től, amelynek nyilvánosan, plébános és két tanu előtt kellett köttetnie, mert külömben sem mint házasságkötés, sem mint eljegyzés[1] nem volt érvényes consensus-kijelentés, míg a «sponsalia de futuro» az ő érvényes és megengedett létrejövésében a «Tametsi» decretum után is független maradt mindenféle pozitiv jogi, külső, nyilvános formától; az évezred óta minden népnél gyakorlatban levő eljegyzési külső szertartások (gyűrűváltás, kézfogó) csakis ünnepies népszokások maradtak, amelyeknek mellőzése mellett is, és talán teljesen titokban, megkötött eljegyzés is érvényesnek és törvényszerűnek, megengedettnek vétetett az egyház fórumában.

Vagyis röviden a «Ne temere» decretumig az eljegyzés formája tekintetében az egyházjog (általában szólva, kivétel is volt rá Spanyolországban és Közép- és Dél-Amerikában) nem ismert az eljegyzésre nézve «impedimentum clandestinitatis»-t sem mint bontó, sem mint tiltó akadályt.

A «Ne temere» decretum I. articulusában azonban a kath. egyház az eljegyzés megkötésére nézve is előírta a nyilvános formát. Ez a mai tételes jog, amelynek részletes fejtegetése a tételes jog keretébe tartozik.

Lássuk azonban az eljegyzésnek bár egyházjogilag (általában szólva) nem kötelező, de népszokásilag és tán államjogilag megkivánt nyílvánossági formájára vonatkozó jogtörténetet.

II. Már a kereszténység első századaiban az eljegyzést rendszerint ünnepélyesen, sőt nyilvánosan tartották meg, *Tertullia-*

[1] *Wernz* i. m. IV k 475. l.

nus (De cultu feminarum) is már említi az «annulus pronubus»-t.[1]

Az egyház ugyanis, mint a «sponsalia»-t általában, úgy annak külső formáját is recipiálta a római jogból. A régibb római jog szerint — mint fent (3. §.) részletesen előadtuk — az eljegyzés tanúk előtt, élőszóbeli ünnepélyes igérettel (stipulatio) ment végbe, és ezen ünnepélyesség régebben a cselekvény érvényességéhez szükségesnek tekintetett.[2] Később a római jog az eljegyzésnek ezen ünnepélyes módját: a «stipulatio»-t[3] az eljegyzés létrejöveteléhez szükségesnek nem tekintette, az eljegyzés formanélküli ügyletté lőn;[4] a római jognak ezen ujabb stádiumát jelzi Ulpianusnak a Digesta-ba[5] felvett mondása: «Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia». De azért ezután is szokásban maradtak, mint nem lényeges szertartások: tanúk jelenléte, okmány kiállítása, eskü, kézfogás, elgyűrűzés, néha csókváltás,[6] jegyajándékok (donatio propter nuptias, munera sponsalitia), a keresztény császárok óta a foglalóadás (arrha sponsalitia),[7] amelyek közül legjobban kidomborodott az elgyűrűzés, amidőn a vőlegény a jegygyűrűvel («annulus pronubus») eljegyezte magának a menyasszonyt.[8] Érdekes, hogy az el-

[1] *Martène*, De antiquis Ecclesiae ritibus, tom. IV. lib. I. c. IX. art. III. nr. II—IV. (1700. é. rouen-i kiad. II. 606. l.) V. ö. *Schulte*, Eherecht, 186. l. 18. j.; *Sohm*, Das Recht der Eheschliessung, 195. l. 8. j.; *Binterim*, Denkwürdigkeiten (Mainz, 1830.), VI. köt. 2. rész 8—17. l.

[2] *Vécsey* Tamás, Római családi jog (Budapest, 1875.) 39. l.

[3] R. *Sohm*, Institutionen. XIII. kiad. (Leipzig, 1908.) 589. l.

[4] *Vécsey* i. m. 40. l.

[5] L. 4. D. de sponsalibus. (23, 1.)

[6] *Vécsey* i. m. 40.; u. a. szerző: A római jog Institutiói, VII. kiad. (Bpest, 1907.) 424. l. — A csókváltást említi: L. 16. Cod. de donat. ante nupt. (V. 3.)

[7] *Vécsey*, Római családi jog, 45. l.; R. *Sohm* i. m. 536. l. — Az *arrha* a római jog szerint nemcsak az eljegyzési szerződésnél, hanem bármely más szerződésnél lehetséges volt és pedig vagy a már megkötött szerződés biztosítása végett (arrha contractu perfecto data), vagy pedig a még meg nem kötött szerződés megkötésének biztosítása céljából (contractu imperfecto data). A római jogi «arrha» egy mellékszerződés jellegével bir, amelynek célja vagy az, hogy az arrha elvesztése által bűnhödjön a főszerződés be nem teljesedésében hibás fél (arrha poenalis), vagy pedig az, hogy a főszerződés teljesedéséig az arrha visszatartassék, de akkor visszaadassék (arrha confirmatoria), de tartalmilag e kétféle arrha egymástól nem különbözik.

[8] *I. Miklós* pápa is (ad consulta Bulgarorum c. 3., c. 3. C. XXX. qu. 5.) így ír: «Nostrates tam mares, quam feminae, non ligaturam auream vel argenteam

jegyzés joghatálya tekintetében is a régibb római jog ismerte még az «actio ex sponsu»-t, míg a későbbi jog szerint az eljegyzés végrehajtása (a házassági igéret teljesítése) nem volt birói uton kikényszeríthető, csak erkölcsileg volt kötelező, de nemteljesítése becstelenségszámba ment.[1]

Az egyházjog a római jognak azon tételét, hogy az eljegyzés érvényességéhez a «nudus consensus» elégséges, recipiálta, a szokásos ünnepélyességeket szintén lényegteleneknek tekintette, nem tekintette lényegesnek azt sem, hogy a keleti egyházban,[2] és némely vidékeken a nyugaton is, a «sponsalia» egyházi megáldása is szokásba jött.[3]

A Rozière által közölt és a frank birodalomban az V—X. századokban használatos formulák közt, a magánjogi formulák során, több eljegyzési ajándékozási szerződés formulája (210—240. számú formulák),[4] a családi vagyonjogra vonatkozó és itt minket nem érdeklő tartalmán kívül, adatokat tartalmaz az eljegyzés szertartásaira nézve is, így említik a jegyesi csókot,[5] a római jog szerinti eljegyzést.[6] Magának az eljegyzésnek formuláját azonban e gyüjtemények nem tartalmazzák.

aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia federa contrahunt, in capitibus deferunt, sed post *sponsalia, que futurorum sunt nuptiarum promissio*, federa quoque consensu eorum, qui hec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur ; *et postquam arrhis sibi sponsam sponsus per digitum fidei annulo insignitam desponderit*, dotemque utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit, ambo ad nuptialia federa perducuntur». (*Friedberg*, Corpus J. C., I. köt. 1105. has.) Maga a gyűrű is «arrha»-nak tekintetett, azért az eljegyzést így is jelölték : «arrhare», «subarrhare», «annulo subarrhare» (S. Agnes : «Annulo subarrhavit me Dominus Jesus». *Binterim* VI. 2. 14.)

[1] *Vécsey*, Római családi jog, 44. 48. l. ; Institutiók, 425. l.

[2] *Chrysost*, Homil. 48., in c. 24. Genes. (II. 550.)

[3] *Scherer* i. m. 120. l. 12. j. ; E. *Loening*, Geschichte des deutschen Kirchenrechts (Strassburg, 1878.), II. köt. 573. l. ; *Zhishmann*, Das Eherecht der orientalischen Kirche (Wien, 1864.) 137—156. l.

[4] Eug. de *Rozière*, Recueil général des formules usitées dans l'empire des Francs du V. au X. siècle. Paris, 1859. I. köt. 264—290. l.

[5] Form. 219. (id. h. 264. l.), amely így kezdődik : «Latores legis aedixerunt et antiqua consuetudo aedocet, ut prius arrarum coniugia, postmodum *osculum intercedente*, personarum qualitate concedatur . . .» (sic!)

[6] Form. 227. (i. h. 276. l.) : «qualiter te secundum lege romana sponsata visi sum habire» (sic !). Még állandóbb kifejezés a formulák bevezetésében ez : «per consensu vel voluntate parentum vel amicorum eam legibus sponsare volo» (form. 219. i. h. 264. l.).

A IX. századból Ps. Isidor (Ps. Evaristus) felemlíti ugyan — mint fent (7. §. 1. pont) előadtuk — hogy a házasságkötést eljegyzés («sponsalia») előzi meg,[1] *I. Miklós* pápa pedig még élesebben megkülömbözteti a házasságkötéstől az eljegyzést;[2] de egyikök sem szól a «sponsalia de futuro»-nak nyilvános végzéséről és egyáltalában bármifele liturgikus végzési módjáról.

III. A későbbi középkorból már birunk teljes eljegyzési liturgikus formulákat is, melyek közül *Martène* néhányat közöl középkori francia és belga szertartáskönyvek után.

Ilyen a *Martène*-nél olvasható: XI. számú «Ordo», a *chalons*-i egyház régi Rituale-jában foglalt eljegyzési szertartás, melynek cime:

«Incipit Ordo ad matrimonium contrahendum *per verba de futuro*».

Majd következik a rubrikális és a formuláris szöveg és pedig:

«Primo sacerdos in ecclesia stans, indutus superpelliceo et stola, interrogat nomina ambarum partium, inquirendo primo a masculo, dicendo:

N. N'as tu foy ne promesse touchant le sacrement de mariage à famme, ne à fille, quelle qu'elle soit, que a N., qui cy est?

Respondeat:

Non, Sire.

Eodem modo interroget filiam.

Postea accipiat manus dexteras eorum, et coniungens dicat:

N. tu promets à N., qui cy est, que tu la prendra à epouse par foy et loyauté de mariage, selon l'este et l'ordonnance de l' Eglise.

Respondeat:

Ouy, Sire.

Eodem modo dicat mulieri.

Et postquam dederint consensum per verba de futuro, sacerdos dicat:

Et ego affido vos in nomine Patris + et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Deinde aspergat eos aqua benedicta.

[1] «... a parentibus propinquioribus sponsetur» (c. 1. C. XXX. qu. 5.).

[2] «... sed post sponsalia, quae futurarum sunt nuptiarum promissio (ez a «sponsalia de futuro»), federa quoque consensu eorum, qui hec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur (ez már a «sponsalia de praesenti»), et post, quam arrhis sibi sponsam sponsus per digitum fidei annulo insignitam desponderit, dotemque ... tradiderit, ambo ad nuptialia federa perducuntur» (c. 3. C. XXX. qu. 5.).

Postea procedat sacerdos ad banna proclamanda diebus Dominicis et festivis infra missarum sollemnia etc.»[1]

Ezen formulából látható, hogy a középkorban Franciaország egyes részeiben az eljegyzést a templomban, a pap előtt kötötték és pedig úgy, hogy a pap először is netáni régibb eljegyzések felől intézett kérdést a jegyesekhez (1. aktus), majd erre tagadó feleletet vevén, a felek kezeit összeadva, az eljegyzési consensust tudakolta meg kijelentés vagy kérdés útján (2. aktus) és végre e kijelentésre vagy kérdésre igenlő nyilatkozatot kapván, őket egymásnak a Szentháromság nevében eljegyezte (3. aktus). Ezen eljegyzési forma tehát lényegében megegyezett arégi római jog szokásos formájával («sponsio»), ez is, az is *élőszóbeli szerződés* volt.

Még részletesebb adatokat közöl Martène (Ordo XIV.) a *lüttich*-i egyházban (ecclesia Leodiensis) szokásos régi eljegyzési szertartásról, ezen egyháznak Rituale-ja (1553. évből) nyomán.

Martène szerint a szöveg így szól :[2]

«Ritus et forma celebrandi solemniter sponsalia.

Debent ii qui matrimonio iungi volunt, iuxta nostrae dioecesis consuetudinem prius sollemniter contrahere sponsalia. Quare posteaquam inter eos convenerit super contrahendis sponsalibus, debent cum utriusque partis parentibus aut saltem fide dignis testibus, in ecclesia, coemeterio, aut alio iuxta loci consuetudinem publico et

[1] *Martène* i. m. tom. II. lib. I. c. IX. art. V., Ordo XI. (id. kiad. 637. l.) Valamivel egyszerűbb az *amiens*-i egyház régi *Pontificale*-jában (i. m. Ordo IX., id. h. 632—633. l.) és a *rheims-i* egyház régi *Manuale*-jában foglalt eljegyzési szertartás. (I. m. Ordo XIII., id. h. 137. l.) Mindhárom szertartás kétséget kizárólag az eljegyzésre vonatkozik, mert utána ugyanazon «Ordo» tartalmazza a házassági összeadás szertartásait is (újbóli consensus-kijelentés, gyűrűszentelés és nászmise, nászáldás, benedictio thalami és benedictio panis et vini). Az persze más kérdés, vajjon ezen eljegyzési formulák mellett kötött desponsatio nem birt-e néhol mégis germánjogi «Verlobung» (sponsalia de praesenti) tartalommal, főleg a XIII. század előtti időben. Erről lásd fenti fejtegetéseinket (5. és köv. §§.).

[2] U. o. Ordo XIV. (i. h. 645. l.) — *Van Espen* szerint (Jus Eccl., T. I. P. II. Sect. I. tit. XII. nr. IV., 1777. é. kiad. 554. l.) a *cambray*-i egyházmegye «Manuale»-ja az ő idejében (XVIII. század elején) pedig ezt írta elő : «Sponsalia a nemine, praeterquam a Parocho alterutrius desponsandorum, vel eius Vicario seu alio de ipsius vel Ordinarii licentia, sunt celebranda». Ugyanezt írta elő a *mecheln*-i «Rituale» is (*Van Espen*, i. h. 555. l.). *Van Espen* megjegyzi, hogy az eljegyzések ünnepélyes végzése némely országokban, mint : nevezetesen (*Van Espen* csak ezeket említi) Italiában, Occitaniában (Lanquedoc) nem szokásos, amiből az következik, hogy a Van Espen által ismert

honesto loco adire pastorem: cui aut ambo, aut saltem sponsa subiecta est, qui descriptis primum in autentico registro ad hoc destinato nominibus contrahere volentium ac duorum seu trium testium, deinde stola indutus seu ornamento officii, cum pudica modestia, apprehensis dextris utriusque, eas coniunget; quo facto, compellet primo futurum sponsum ex nomine et cognomine, hoc modo interrogans:

N. N. Venisti huc ex libera tua voluntate, et a nullo coactus seu compulsus, ut promittas te ducturum in legitimam uxorem N., quam hic manu tenes?

Quo affirmative respondente, sub eadem forma rogabit reciproce futuram sponsam: qua itidem respondente, rogabit pastor rursum, compellato futuro sponso:

N. Ergo tu hic in mea ac astantium testium praesentia promittis te ducturum in legitimam uxorem tempore et loco congruis N., quam hic manu tenes?

Quo sic respondente, statim idem reciproce et eodem modo promittet futura sponsa suo futuro sponso. Qua promissione mutua ac reciproca legitime facta, perget in haec verba pastor:

Ego igitur tamquam publicus Ecclesiae Dei minister, in persona et nomine Ecclesiae hanc vestram mutuam promissionem accepto et approbo, vos seriosius admonens et requirens, ut iuxta nostrae dioecesis Leodiensis consuetudinem, infra quadraginta dies proxime sequentes

hollandiai, belgiumi és franciaországi egyházakban még a XVIII. században is szokásos volt az eljegyzésnek «in facie ecclesiae» végzése.

Van Espen (i. h.) közli a *mecheln*-i eljegyzési ritus részleteit és ezek: *a)* az eljegyzés helye: «in ecclesia vel capella vel coemeterio aut alio publico seu honesto loco»; *b)* a pap öltözéke: «stola seu ornamento officii indutus»; *c)* a pap egy kérdéssel előbb kitudakolja azt, hogy a jegyesek mentek a kényszertől, valamint előbbi eljegyzéstől, továbbá van-e igazi consensus-uk («Venisti huc tua libera voluntate, a nullo coactus nec ulli alii alligatus, ut promittas te ducturum in legitimam uxorem N., *quam hic manu tenes?*»); *d)* a felek erre így jelentik ki a consensus-t (különkülön), még pedig a férfi így: «Ego in praesentia adstantium promitto, me daturum fidem meam tibi N., *quam hic manu teneo*, et te ducturum in legitimam uxorem meam, si non obstiterit aliquod canonicum impedimentum»; *e)* végre a pap így zárja be a szertartást: «Et ego tamquam Minister Ecclesiae Dei, eius nomine, hanc vestram mutuam promissionem accepto et approbo». Látnivaló, hogy ez a szertartás lényegében ugyanaz, mint a középkori *chalons*-i és a *lüttich*-i; feltünő a «quam (quem) hic manu teneo» formula, amelyre a magyar «kézfogó» elnevezés is utalni látszik.

procedatis ad matrimonium legitime in facie Ecclesiae inter vos contrahendum,[1] *denuncians simul vobis, ne ante matrimonium, ut praemittitur, contractum commisceamini carnaliter, ut non incidatis in excommunicationis poenam ipso facto, per statutum synodale in tales decretum.*

Deinde pastor iam primum per sponsionem futuri matrimonii constitutis sponso et sponsae, imprecato prospero successu, dimittet eos in pace, traditis primum, si alter fuerit exterus, eidem literis testimonialibus super sponsalibus iam contractis ad eos, quibus ex consuetudine dioecesis aut loci competet solemniter tribus diebus celebribus a se distantibus proclamare matrimonium inter praedictos contrahendum, quas proclamationes eodem modo celebrabit in sua ecclesia pastor sponsae, qui fuit minister sponsalium».

Ezen eljegyzési szertartás lényegére nézve megegyezik a fenti *chalons*-ival, mert, mint emez, ez is *élőszóbeli szerződés*, de a lüttichi egyházban használatos ezen formánál ezen ujabb adatok ötlenek szemünkbe :

a) az eljegyzés helye : a templom vagy a temető, vagy más *nyilvános és tisztes hely* (így a *mecheln*-i Rituale is) ;

b) az eljegyzésnél vagy a szülőknek, vagy pedig szavahihető *tanúknak* jelenléte szükséges ;

c) az eljegyzésnél a «*parochus sponsae*»-nak van elsősorban joga asszisztálni ;

d) a kérdések előtt a pap a *jegyesek kezeit* egybeadja és míg ők így *kezet kézben tartva* állanak, intézi hozzájuk a kérdéseket :

e) a kérdések elsejében a pap nem az előző eljegyzésekről, hanem a *mostani* eljegyzés tekintetében fennálló *szabad* és erőszaktól mentes *elhatározásról tudakozódik*, a másodikban azonban, úgy mint a *chalons*-i formulában, a consensus-t tudakolja meg ;

f) a pap a consensus kivevése után a felek *eljegyzését eljogadja és jóváhagyja* és a feleket 40 nap alatt házasságkötésre kötelezi, egyben pedig addig a házasság *consummatio-jától eltiltja* ;

g) ha az egyik fél (vőlegény) nem tartozik az asszisztáló pap

[1] Ez alatt a legkésőbb 40 nap alatt megtartandó tulajdonképeni házasságkötés értendő, amelynek szertartását ugyanezen «Ordo XIV.» folytatólagosan közli. — *Binterim* (Denkwürdigkeiten, VI/II. 19.) azt véli, hogy a fent idézett, «Ordo»k egyike sem régibb a XIII. századnál. (Martène szerint a XIV. Ordo a XVI. századból, 1553. é., való. V. ö. Martène, I. kötet elején: Syllabus.)

(a menyasszony lelkésze) híveihez, abban az esetben ez *az eljegyzés megkötéséről bizonyságlevelet* küld a fél által azon papokhoz, kiknek e házasságot kihirdetniök kell.

Az *élőszóbeli szerződés*-alak volt a rendes; de nem látszik valószinűtlennek *Binterim*[1] azon feltevése, hogy miként az ókorban is az eljegyzés sok esetben irásban köttetett meg («tabulae sponsalium»), úgy az irásbeli alak később is még előfordult.

IV. Az imént idézett szertartáskönyvek egymaguk is bizonyítják, hogy a középkorban az eljegyzés megkötési formája némely egyházmegyében szabályozást nyert. *Martène* adatai szerint tehát ilyen megyék voltak: az *amiens*-i, a *chalons*-i, a *rheims*-i és a *lüttichi*-(eccl. Leodiensis).

De másrészt tételes törvényekben is találkozunk az eljegyzés szabályozásával.

Az *angolországi lambeth*-i zsinat (c. 5.) 1330. évben előírja, hogy az eljegyzés «in loco celebri» a pap és tanúk jelenlétében történjék.[2] Az eljegyzés formáját szabályozta az 1517. évi *florenc*-i zsinat is (Rubrica X).[3] Az 1605. évi *prágai* zsinat pedig ezt írta elő: «licet sponsalia, quae dicuntur de futuro, etiamsi secreto et absque testium praesentia contrahantur, valida sint et observari debeant, tamen ad evitandas fraudes, quae aliquando committi solent, decernimus: ut ea loco honesto fiant et saltem duo aut tres testes adhibeantur, quae in foro exteriori, si opus fuerit, probari possint».[4]

[1] *Binterim*, Denkwürdigkeiten, VI. k. 2. r. 11. l.

[2] *Hefele*, Conciliengeschichte, VI. köt. (II. kiad.) 632. l. — *Sohm* (Das Recht d. E.) mint az eljegyzés formáját szabályozó forrásra hivatkozik a «Conc. Leod. a. 1287. c. 9»-ra, de ilyen (1287. évi) zsinatról *Hefele* mit sem tud; ő ugyan említ ez évben egy állítólagos lodi-i (sic!) zsinatot, melynek kánonait *Muratori* közölte, de Hefele azokat nem sorolja fel, nem is kivonatolja.

[3] *Hefele* i. m. VIII. k. 749. l.

[4] *Schulte*, Eherecht 286. l. 18. j.— Magyarországban a XV. században aligha köttettek meg az eljegyzések (sőt sok esetben a házasságok is) nyilvánosan, mert az 1460. évi *szepesi* zsinat (14. can.) szükségesnek találta a plébánosoknak arra való kötelezését, hogy híveiket oktassák ki a «matrimonium de praesenti» és a «sponsalia de futuro» közti különbségre, t. i. hogy ott jelen idő («accipio te»), itt jövő idő használandó («accipiam te in uxorem» vel «habebo te in virum»). Hogy a házasságkötések is gyakran csak titokban tartattak meg, azt ezenfelül bizonyítják e zsinatnak a klandesztin házasságkötéseket szigorúan tiltó 16., 18., 19., 20. kánonjai. *Péterffy*, S. Concilia E. R. C. Hung., II. k. 191—92. l. — Az 1493. *esztergomi* tartományi zsinat is újból

A *trienti* zsinat atyái a francia püspökök kezdeményezésére eleinte nemcsak a házasságkötésre nézve, hanem az eljegyzésre nézve is elő akarták írni a nyilvános formát «sub validitate»; a «Tametsi» 2-ik szövegtervezetében a dolog már kodifikálva is volt (lásd fent 10. §. III. 3. *b)* és pedig úgy, hogy három tanunak jelenléte kivántatott meg az eljegyzés vagy a házasságkötés érvényességéhez.[1] De a «Tametsi» 3-ik szövegezésénél a zsinat már kikapcsolta a klandesztin eljegyzés érvénytelenítését és azóta 1880. évig az egyházi egyetemes törvényhozó hatalom elutasító álláspontot foglalt el azon törekvések ellen, melyek az eljegyzés érvényességéhez is bizonyos nyilvános forma előirását kivánták meg.[2]

Igy határozott a S. Congregatio Concilii először 1573. évben, mikor a *valenciai* érseket hívei a titkos eljegyzések érvényesekké való elismerése miatt bevádolták és kérték a nem a «Tametsi» szerinti nyilvánossággal megkötött eljegyzések érvénytelenségének kimondását. A S. C. C. határozata így szól:

tiltja a klandesztin házasságkötést (*Péterffy* i. m. 207. l.) míg az eljegyzésekre nézve («*sponsalia*», mellyel szembehelyezi a «matrimonium»-ot, ez «per verba de praesenti», az pedig jövőre irányuló kijelentéssel kötendő meg: «promitto tibi, quod contraham tecum matrimonium») csak a felek által használandó kifejezéseket írja elő, de kötésük nyilvánosságát elő nem írja. Ugyanezt felújítják az 1494. évi *nyitrai* és 1515. évi *veszprémi* zsinatok. Az 1310. évi *cambray*-i zainat (id. *Scherer* i. m. II. k. 121. l. 16. j.) 3. kánonja szintén (mint az 1493. évi *esztergomi)* csak azt helyteleníti, hogy ha a plébános által az eljegyzésnél jelen időre vonatkozó formula használtatik (értsd a plébánosnak a consensus-t tudakoló kérdését, lásd fent a *mechelni* ritusnál).

[1] «Verum cum haec s. synodus animadvertat ... decernit, illas omnes personas, quae in posterum *clam sine trium saltem testium praesentia matrimonium sive sponsalia contrahere attentaverint*, ad matrimonium sive sponsalia sic contrahenda inhabiles fore etc. *Theiner* i. m. 33. l.

[2] *Prosper Lamb.* (postea Bened. XIV.), Institutiones, Institutio 46., 10. bekezdés: «Nonnulli Episcopi, ut aditum his malis praecluderent (a titkos eljegyzések nehéz bizonyításából származó bajok), irrita et inania quaecunque sponsalia sanxerunt, quae sine Parocho ac testibus praesentibus fierent; eo sane pacto, quo Tridentina Synodus per universum orbem decrevit irritum matrimonium, nisi coram parocho ac duobus testibus peragatur. Alii vero ea sponsalia penitus abroganda consuerunt, quae tabulis non describuntur... Haec vero concilia (sic!) probari ab eo non possunt, qui rem ex legibus gerere, non autem temere et inconsulto sibi proponat». (Id. mű 1765. é. kiad. 325—326. l.) — Ilyen egyes esetek voltak: 1715-ben a *braga*-i érsek, 1755-ben a *kölni* érsek, 1789-ben a *lausanne*-i püspök kérték az eljegyzés nyilvános kötésének érvénytelenség terhe alatt való megkövetelését, de a római Curia őket elutasította kérelmükkel. *Wernz* i. m. IV. k. 133. l.

«Concilium Tridentinum sess. 24. cap. 1. de reformatione matrimonii decrevisse, *tantum matrimonia* per verba de praesenti clandestine contracta, irrita et nulla esse: *sponsalia autem* per verba de futuro contracta reliquisse in illis terminis Juris, in quibus erant ante Concilium».[1]

Majd ugyanezt ugyanazon évben így mondotta ki:

«Disputatum fuit, an *sponsalia de futuro* aliter, quam praesente parocho inita suum antiquum robur, quod ante Concilium Tridentinum habuerunt, obtineant? — responsumque est: obtinere».[2]

Végre 1596. dec. 19-én a S. C. C. így határozott:

«Sacra Congregatio saepius declaravit *sponsalibus per verba de futuro* contrahendis nullam formam praescripsisse Concilium, ideoque eo modo contrahi posse, quo poterant ante ipsum Concilium.»[3]

Ugyanezt kimondotta a S. C. Inquisitionis is 1772. é. szept. 3. instructiójában (ad Ep. *Genevensem)* és 1852. é. aug. 11. határozatában (pro dioec. *Quebec)*.[4]

Az egyetemes törvényhozás ebbeli következetessége annyira ment, hogy az V. Pál pápa által 1614. évben az egész kath. egyházra kötelezően kiterjesztett «*Rituale Romanum*»-ban sem volt és nincsen máig sem, az eljegyzés szertartását vagy a jegyesek («sponsi» ex sponsalibus de futuro) megáldását tartalmazó formula és így még tiltó akadálynak sem tartja az egyetemes egyházjog az eljegyzésnek nem-nyilvános végzését.[5]

És midőn egyes püspökök semmisséggel (így az alábbi 1857., ill. 1865. é. eset), akár pedig az «illicite» kötött eljegyzés felbontásának (ez a mai disciplina szerint rezervált pápai jog) fenyegetés-

[1] *Prosper Lamb.* (Bened XIV.), Institutiones. Instit. 46. (id. kiad. 326. l.) V. ö. *Bened. XIV.*, De synodo dioec., l. XII. c. 5. nr. I.

[2] U. o.

[3] U. o. V. ö. *Richter*, Canones et decreta Conc. Trid. (Lips., 1853.) 221. l.

[4] Collectanea S. Cong. de Propag. Fide (Róma, 1907.) I. köt. 305. l. (Genf) és 579. l. (Quebec). Az 1852. évi határozat helyteleníti a *quebec*-i egyházmegye «Rituale»-jának azon kitételét, mintha a «publicae honestatis impedimentum» csakis «publica promissio»-ból keletkezhetnék és helyreigazítja úgy, hogy ezen impedimentum-ot előidézi *minden érvényes eljegyzés* («valida sponsalia producunt», t. i. «impedimentum publicae honestatis»). — Az 1772. é. instructio-ban a S. C. Inqu. említi azt is, hogy a *genfi* Rituale és az ottani szokás szerint az eljegyzések a templomban a plébános és tanúk előtt köttetnek.

[5] *Wernz* i. m. IV. k. 132. l.

képen való kilátásba helyezésével (így az 1878. é. alábbi eset) iparkodtak az eljegyzés nyilvános végzését biztosítani, a római Curia ezt helytelenítette és az ilyen intézkedéseket semmiseknek nyilvánította.[1]

Ez azután oda vezetett, hogy egyes zsinatok megtiltották az eljegyzések megáldását.[2] Más egyházmegyék azonban még mindig üdvösnek látták, főleg a serdületlen vagy legalább is még a szülői hatalom alatt álló gyermekekre való tekintettel, az eljegyzés nyilvános végzését előírni, így az *eichstädt-i*,[3] a *ravennai*,[4] a *paderborn-i* egyházmegyék.[5]

[1] Igy: *Consalvi* bib. államtitkár 1817. é. szept. 2. és okt. 16-án báró *Wessenberghez*, a konstanzi egyházmegye administratorához intézett jegyzékeiben (ennek 1804. dec. 10-én az eljegyzés érvényességéhez a plébános és két tanu jelenlétét megkövetelő rendelete ellenében). V. ö. *Schulte*, Eherecht 286—287. l., *Wernz* i. m. 133. l. — Épen így semmisnek nyilvánította a S. C. C. 1863. jun. 27-én és 1865. julius 8-án egy (meg nem nevezett püspök) 1857. évi intézkedését, ki az eljegyzés érvényességéhez a plébános és tanúk jelenlétét írta elő (ActaS.S.I.529.) Egy másik esetben (1878. márc. 23 iki határozat: Acta S.S.XI. 231. l.) egy püspök előírta azt, hogy az eljegyzés a plébános vagy más pap, vagy a világi hatóság előtt és két tanu jelenlétében irásban köttessék meg («promissio et repromissio scripto tradatur»), amely irást a feleknek, a tanúknak és a consensus-t átvevő hivatali személynek alá kell írnia; az ennek ellenére más módon eljegyzést kötő feleket «interdictum ab ingressu ecclesiae» és «excommunicatio maior ferendae sent.» büntetéssel sujtja és a püspök jogosult az így «illicite» kötött eljegyzéseket «in poenam inobedientiae» felbontani (sic!). A S. C. C. 1878. é. márc. 23. határozatában helytelenítette a püspök ezen intézkedését a «sponsalia» felbontását illetőleg, de nem látszott kifejezetten helyteleníteni a püspök abbeli eljárását, hogy szigorú büntetéssel sürgeti az eljegyzés nyilvános végzését. *Scherer* tehát (i. m. 121. l. 16. j.) helytelenül utal ezen 1878. márc. 23-iki határozatra, mintha abban a «latae sent. excommunicatio» alkalmazását tiltaná a S. C. C. a fenforgó esetben («latae sent.»-ról szó sincs a szövegben).

[2] Igy: az 1603. é. *brixeni* zsinat (tit. VIII. c. 3., idézve: *Scherer* i. m. 121. l.), 1865. *utrechti* zsinat (tit. IV. c. 14., id. u. o.); ez utóbbi egyenesen eltiltja az eddigi ellenkező gyakorlatot, t. i. az eljegyzések megáldását.

[3] *Instructio Pastoralis Eystettensis* 1854. évi (II.) és 1902. évi (III. szöveg, V. kiad. 1902. é.) szövegében (1902. é. kiad. 317—318. és 405—406. l.), ahol egyenesen ki van mondva, hogy a klandesztin eljegyzés is érvényes, de kivánatos a «publica sponsalia» kötése; a *nyilvánosság* (u. o. 405—406. l.) *abban áll*, hogy a jegyesek a szülői beleegyezés kérése után, *tanúk* (számuk nincs meghatározva), lehetőleg rokonok, *kiséretében* megjelennek a plébánialakban a *plébános előtt* és a plébános kérdésére *kijelentik a consensus*-t («solemniori aliqua forma») s az egyházmegyei *Rituale* szerint a plébánostól «benedictio»-ban is részesülnek.

[4] *Ravennai* (1855. é.) zsinat: P. II. c. 8. nr. 3. (Coll. Lac. VI. 167.)

[5] Paderborni (1867. é.) zsinat, amely (P. II. sect. II. c. 45.) — kimondva

V. A római Curia imént ismertetett állásfoglalása mellett is még mindig nyitva maradt annak az útja, hogy partikuláris jogszokás útján a klandesztin eljegyzések érvénytelensége partikuláris jogként kifejlődhetett[1] «consensus legalis» mellett, ha t. i. megvan a «consensus legalis»-nak IX. Gergely törvénykönyvében előírt két feltétele : «ut sit consuetudo *rationabilis* et legitime *praescripta*» (c. 11. X. de consuet. I. 4.).

Ilyen jogszokás fejlődött ki 1803. év utáni időben *Spanyolországban*. A jogszokás kiindulópontja volt *IV. Károly* spanyol király 1803. ápr. 16. decretuma (beléfoglalva az 1804. április 28. «Pragmatica»-ba : leg. 18. tit. 2. l. 10. Nov. Recap.), mely azt mondotta ki, hogy a spanyolországi, úgy egyházi, mint világi, biróságoknál a jövőben nem fognak az eljegyzés alapján való kereseteket elfogadni, hacsak az eljegyzés nem köttetett közokirat (publica scriptura) alakjában[2] vagyis : hacsak az eljegyzés nem köttetik meg az állami közjegyző által kiállított okirat alakjában.

Ezen állami törvényt, dacára az egyházra vonatkozó illetékessége hiányának és egynéhány püspök ezért való tiltakozásának, a spanyolországi egyházi hatóságok elfogadták és végrehajtották ; és az így azóta elévült szokás folytán egész Spanyolországra nézve szokásjog fejlődött ki azon tartalommal, hogy az eljegyzések érvényesen csakis közokirattal köthetők, vagyis az eljegyzésnek nem közokirattal való megkötése az eljegyzésnek bontó akadálya («impedimentum dirimens clandestinitatis, quoad sponsalia»).

előbb a kland. eljegyzéseknek is érvényességét (399. l.) — így intézkedik : «Quamobrem curatores animarum ab eiusmodi sponsalibus clandestinis . . . fideles . . . dehortentur, moneantque, ut sponsalia . . . adhibitis testibus loco honesto contrahantur et ecclesiae benedictione muniantur». (Archiv XIII. (XX.) 399. l.)

[1] G. B. *Ferreres* S. J., Gli sponsali e il matrimonio secondo la novissima disciplina (traduzione dallo Spagnuolo del P. Aug. Taverna). Venezia, 1908. 21. l.

[2] A spanyol szöveg nem áll rendelkezésemre, olasz fordítása (*Taverna* szerint) a decretum érdemleges részének így szól : «In nessun Tribunale nè ecclesiastico nè secolare dé miei dominii, si ammetteranno dimande di sponsali, che non siano . . . promessi con publica scrittura». Az Acta S. Sedis XIII. volumenjében (185. l.), az alább ismertetendő 1880. jan. 31. határozat elején a «Compendium facti» ennyit mond ezen királyi decretumról : «Carolus III. (helytelenül, mert 1803-ban IV. Károly [1788—1819] uralkodott, míg III. Károly már 1788-ban meghalt) Hispaniarum rex die 28. Aprilis (sic !) anni 1803. Pragmaticam edidit, qua praecepit, ut a nullo cuiuscunque iurisdictionis Judice Tribunalique admitteretur supplex libellus impedimenti ad matrimonium contrahendum, sponsalium causa, nisi publicâ scripturâ fuerint roborata».

1880. év előtt ezen jogszokás törvényerejű jellege doktrinális bizonyítás útján volt beigazolandó, nevezetesen abból, vajjon IX. Gergely által a «consensus legalis»-hoz előírt két feltétel tényleg fennáll-e.

Hogy ezen bizonyítás nem volt minden kétséget kizáró, azt mutatja az, hogy a *plasencia*-i egyházmegyében (dioec. Placentina, Spanyolország) egy eljegyzési per alkalmából véleményeltérés keletkezett egy nem «publica scriptura» által kötött eljegyzés esetében, és ezen esetet épen azért a felek plébánosa 1880. évben a S. C. C. elé terjesztette.

A S. C. C. elé terjesztett dubiumok és azok megoldása így szóltak :[1]

Dubia.

I. An sponsalia quae in Hispania contrahuntur absque publica scriptura, sint valida?

Et quatenus negative :

II. An publicam scripturam supplere queat instrumentum in Curia conflatum pro dispensatione super aliquo impedimento?[2]

Resolutio.

Sacra C. Congr. sub die 31. Ianuarii, re perpensa censuit esse respondendum :

Ad primum et secundum *negative.*[3]

Az 1889. évi új spanyol polgári törvénykönyv, követve a külföldi kódexek ily irányú eljárását, bármiféle eljegyzésnek a házasság megkötésére való államjogi hatályát megszüntette (art.

[1] Acta S. Sedis, vol. XIII. p. 191. V. ö. *Wernz* i. m. IV. k. 134. l., *Scherer* i. m. II. k. 121. l. 17. j. ; *Ojetti*, In ius antepianum et pianum. 3. l.

[2] A II. dubium megértése végett tudni kell, hogy Spanyolországban a pápai dispensatio-ért való folyamodás előtt az ügyről jegyzőkönyvet («instrumentum») vesznek fel, amelyet aláír úgy a «notarius ecclesiasticus», mint a «notarius civilis». (Acta S. Sedis XIII. 185.)

[3] Az 1880. jan. 31-iki határozat «*interpretatio* (declaratio) *authentica comprehensiva*» jellegével bir a c. 11. X. de consuetudine-hez, a «consuetudo»-hoz szükséges «consensus legalis» feltételeit illetőleg, de egyúttal magára a «dubium»-ban felvett spanyolországi partikulár-jogra nézve «*consensus expressus legislatoris*» jellegével, amely után már felesleges keresni a spanyol usus észszerű és elévült voltát (a S. C. C. konzultora még — döntés előtt ! — behatóan tárgyalta azt), mert megvan az «expressus consensus».

43.) és egyben kimondotta, hogy az elmaradt eljegyzés okából származó költségekben elmarasztalható az elegendő ok nélkül visszalépő jegyes minden esetben, akár köttetett az köz-okirattal, akár magánokirattal (art. 44.). Ezen törvényszakaszokkal tehát az állami fórumban hatályon kívül lőn helyezve az 1804. április 28. törvény.[1]

Kétség merülvén ekkor fel azirán t, nem szűnt-e meg az 1804. törvénnyel együtt az eljegyzés nyilvános formájára vonatkozó spanyolországi szokásjog : a S. C. C. Santiago di Compostella érsekének ezen kérdésére :

«An quae S. C. C. quoad sponsalium valorem in Placentina diei 31. Januarii 1880. declaravit et sanxit, hodie post civilis hispani Codicis mutationem, adhuc vigere censeantur in casu».

1891. április 11-én így felelt :

Affirmative.[2]

Vagyis : Spanyolországban az eljegyzések 1889 után is csak akkor voltak érvényesek, ha közokirattal (scriptura publica) köttettek meg. A dolog érthető : mert egyházi partikulárjogot (partikulár szokást sem) világi törvény meg nem szüntethet, még akkor sem, ha világi törvény alapján fejlődött ki a partikuláris szokásjog.

Az eljegyzésnek érvényességi formájára vonatkozó, fent ismertetett partikuláris jogot később a spanyolajkúak által lakott *Közép- és Dél-Amerika* («America Latina») püspökei is óhajtották a maguk területén életbeléptetni, de a S. C. C. a *chili*-i érsek ilyetén kérésére eleinte azt felelte : *Dilata.*

Mikor azonban az 1899. május 28-án Rómában megnyitott «Concilium Plenarium Americae Latinae» püspök-tagjai a hozott határozatok során (tit. XI. «de Sacramentis»)[3] kimondották, hogy az 1880. é. máj. 31. pápai declaratio-nak a latin Amerikára való kiterjesztését kérni fogják és ennek alapján tényleg kérték is, akkor XIII. Leo pápa 1900. január 1-én a S. C. Neg. Eccl. Extr. útján e kérést teljesítette.

A kérelem és a felelet így szólnak :

«Beatissime Pater!

Archiepiscopi et Episcopi Americae Latinae, in Concilio Plenario congregati, attentis necessitatibus suarum dioecesium, sequentia indulta instantissime postulant :

V. Ut Sanctitas Vestra ad omnes regiones Americae Latinae

[1] *Ferreres* i. m. 24. l. ; *Wernz* i. m. IV. k. I. kiad. 134. l. 40. j. ; II. kiad., IV. k. 1. r., 121. l. 40. j.

[2] *Ferreres* i. h. [3] Archiv f. k. Kirchenrecht, 81. köt. 61. l.

extendere dignetur declarationem S. C. Concilii, pro Hispania editam die 31. Januarii 1880., iuxta formulam in nota art. 592. decretorum Concilii plenarii propositam, id est: «Sponsalia, quae contrahuntur in regionibus nostris absque publica scriptura, invalida esse, et publicam scripturam supplere non posse informationem matrimonialem, neque instrumentum in Curia dioecesana vel alibi conflatum pro dispensatione super aliquo impedimento, ex quo inferri possit promissio serio facta contrahendi matrimonium».

«Ex audientia SSmi die 1. Januarii 1900.

Sanctissimus D. N. Leo, divina providentia P. P. XIII., audito voto specialis Congregationis S. R. E. Cardinalium, quibus Decretorum Concilii Plenarii Americae Latinae recognitio commissa fuit, referente infrascripto Secretario Sacrae Congregationis, Negotiis Ecclesiae Extraordinariis praeposito, praedictas preces patrum eiusdem Concilii Plenarii benigne accipere dignatus est, prout sequitur.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ad V.... pro gratia in perpetuam...

Atque ita Sanctitas Sua rescribendum mandavit, contrariis quibuscunque non obstantibus.»[1]

1900. évi január 1. óta tehát Közép- és Dél-Amerikában is csak is úgy voltak érvényesek az eljegyzések, ha közokirattal történtek.

És mikor egyes amerikai püspökök azirán kételkedtek, vajjon a nem közokirattal kötött eljegyzések *érvénytelenek-e a «forma internum»-ban* is, a S. C. Neg. Eccl. Extr. 1901. nov. 5-én *igenlőleg válaszolt.* A kérdés és felelet így hangzik:

«Per decretum S. Congregationis Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis praepositae, datum die 1. Januarii anno 1900. extensa fuit ad Americam Latinam declaratio S. C. Concilii, edita pro Hispania die 31. Januarii 1880. sub hac formula: Sponsalia, quae contrahuntur in regionibus nostris absque publica scriptura, invalida esse et publicam scripturam supplere non posse informationem matrimonialem... Circa primam partem huius declarationis non est una doctorum sententia; plerique enim asserunt, invaliditatem eiusmodi sponsalium respicere utrumque forum, tam externum, quam internum; nonnulli vero tenent invaliditatem non posse sustineri pro foro interno, dummodo certo constet de deliberato consensu utriusque contrahentis. Sunt-ne invalida praedicta sponsalia absque publica scriptura, etiam in foro interno?»

[1] *Ferreres* i. m. 26. l.

«Resp. *Affirmative* seu esse invalida etiam in foro interno.»[1]

VI. A spanyolországi és a latin-amerikai engedmények által a római Curia az eljegyzésre nézve felállítandó «impedimentum dirimens clandentinitatis» eszméjét közelebb hozta a megvalósuláshoz.

És így nem lehet csodálni, hogy a «Ne temere» ezen eszmét meg is valósította.

Maga a «Ne temere» ezen szavakkal indokolta meg az új törvényt a decretum bekezdésében :

«Flagitatum simul est ab episcopis, tum Europae plerisque, tum aliarum regionum, ut incommodis occurreretur, quae ex sponsalibus, id est mutuis promissionibus futuri matrimonii privatim initis, derivantur. Docuit enim experientia satis, quae secum pericula ferant eiusmodi sponsalia : primum quidem incitamenta peccandi causamque, cur inexpertae puellae decipiantur ; postea dissidia ac lites inextricabiles».[2]

Ezen jogfejlődés záróköve tehát a «Ne temere» decretumnak I. articulusa : «Ea tantum sponsalia habentur valida et canonicos sortiuntur effectus, quae contracta fuerint per scripturam subsignatam a partibus et vel a parocho aut a loci Ordinario vel saltem a duobus testibus».

A «*Ne temere*» decretum ezen szakaszának hatálya Spanyolországra és a latin Amerikára is kiterjedt és igy az, mint «lex posterior contraria (generalis)», hatályon kívül helyezte az ott addig, az eljegyzések nyilvánossági formájára fennállott particularjogot. Ezt egy felvetett kétely resolutioja-ként kimondotta a S Congr. Sacr. 1910 márc. 12-én. (L. alább : Függelék, 318—319. l., ad VII.)

14. §. A házassági liturgia ismertetése és méltatása a ker. ókortól kezdve napjainkig.

I. A fentiekben a házasságkötés nyilvánossági formájával kapcsolatban ismételten szó volt a házasságkötést kisérő liturgikus ténykedésekről, szövegekről és az azokat tartalmazó szertartáskönyvekről.

Ezen fejezetben szükségesnek látjuk külön is szólni a házasságkötést kisérő papi ténykedésekre vonatkozó liturgikus cselekvényeknek és szövegeknek jelentőségéről és legalább vázlatosan megadni a nuptialis liturgiai formák fejlődéstörténetét.

Ami a nuptialis liturgiának, a házasságkötési ritualénak jelentő-

[1] Acta S. Sedis, vol. XXXIV. p. 398. [2] Acta S. Sedis, vol. 40. p. 526.

ségét illeti, azt kell alapul vetnünk, hogy e ritualékból egymagukból a házasságkötési cselekvények egész sorozatáról és az egyes cselekvények jogi természetéről nem kaphatunk biztos képet, hanem a kortörténeti egyéb adatoknak összevetése, az illető kor házasságkötési tanának és jogának, továbbá az illető nép ethnikus felfogásának tekintetbevétele mellett állapíthatjuk csak meg azt, vajjon a ritualéban elősorolt cselekvényekben tulajdonképeni házasságkötési cselekvényeket lehet-e látnunk, avagy csak az egyébként már megkötött házasságnak és a házasulók személyeinek egyházi felavatását és megáldását, vagy legfölebb tán ezenkívül még a bár már megtörtént házasságkötésnek egyházi nyilvánosság előtt ujból való megállapítását.

A házasságkötési liturgia és liturgikus szövegeknek ezen relativ értéke mellett is azonban igen nagy jelentőségű a különféle korba tartozó szövegeknek egymással való összehasonlítása, mert itt valóságos fejlődéstörténet tárul szemeink elé, látva a régibb ritualéban (a keresztény ókorban és a középkor elején) az egyháznak inkább passziv és másodlagos, csupán sacralis szerepét, míg a későbbi egyházban (középkor derekán) az egyháznak liturgikus szerepe a rituális szövegek tanúsága szerint mind szélesebb körűvé lesz, míg végre az egész házasságkötés templomi funkcióvá alakul át, mégis úgy, hogy e liturgikus cselekvény-sorozatban az ősi elemek, a templomon kívül végbement ethnikus cselekvények még később, még ma is felismerhetők és ezen új környezetben is csupán ilyen évszázados távlatból érthetők meg.

II. A legrégibb házasságkötési liturgiát[1] és liturgikus szövegeket a római egyház régi szertartás-szövegeit tartalmazó három miseszöveg-gyüjteményben : a Sacramentarium[2] Leonianum, a Sacramentarium Gelasianum és a Sacr. Gregorianum nevű gyüjteményekben találhatjuk meg.

[1] V. *Thalhofer*, Handb. d. kath. Liturgik. II. k. Freiburg, 1894. 36—41. l.

[2] «Sacramentarium» (liber Sacramentorum, liber mysteriorum, görögöknél : Euchologium) alatt értjük a miseszöveget (kivéve az énekelt részeknek, továbbá a leckéknek és evangeliumoknak szövegeit) és a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásának ritusát magában foglaló könyveket. A misemondáshoz a Sacramentarium-on kívül szükség volt még e könyvekre : liber *Antiphonarius* vagy *Graduale* (Introitus, Graduale, Offertorium, Communio szövegei hangjegyekkel), *Epistolarium* vagy Apostolus (leckék), *Evangeliarium* (evang. szakaszok). A középkor közepén az akkor használatos Sacram. Gelasianum vagy Gregorianum példányait már «Missale» névvel nevezik (így : *Martène* is az Ordo I.-et : «Ex Gelasiano Missali et mss. codicibus Remensi et Gellonensi

A) A *Sacramentarium Leonianum*-nak[1] (magán-gyüjtemény) liturgikus szövegei a IV—V. századból[2] I. Leó pápa († 461.) előtti időből valók. Ezen Sacramentarium XXXI. fejezete «Incipit *velatio* nuptialis» cím alatt tartalmazza a nászmise és nászáldás legrégibb szövegeit és pedig:

1. «Exaudi nos» etc. collecta-oratio a házasság állandóságáért (valószinüleg a mise-oratio rendes helyén). Ezen oratio a Sacr. Gelas.-ban és a Sacr. Gregor.-ban a *postcommunio-oratio.*

2. «Suscipe, Domine» etc. collecta-oratio. Ez az oratio az említett másik két Sacr.-ban nincsen meg.

3. A kánon elején, az átváltoztatás előtt: «Hanc igitur oblationem famulae tuae *(illius)*, quam tibi offerimus pro famula tua *(illa)*, quaesumus, Domine, placatus accipias. Pro qua majestatem tuam supplices exoramus, ut sicut eam ad aetatem nuptiis congruentem pervenire tribuisti, *sic consortio maritali tuo munere copulatam*, desiderata sobole gaudere perficias atque ad optatam seriem cum suo coniuge provehas benignus annorum. Per etc.» — Ezen ima a menyasszonyért szól és őt állítja oda, mint az áldozat bemutatóját.

4. Utána két oratio: «Quaesumus etc.» (a házasság állandóságáért) és «Adesto, Domine, supplicationibus nostris et institutis tuis etc.» (a házasokért). — Ezen oratio-k a Sacram. Gelas.- és a Sacram. Greg.-ban a nászmise-szöveg legelején állanak.

5. A «Canon» végén és a «Pater noster» után (ante fractionem panis) következik a menyasszonynak és a vőlegénynek fátyollal való letakarása[3] («velatio nuptialis») és a menyasszony felett a nászáldás elmondása.

A nászáldás szövege így kezdődik: «Pater mundi creator, nascentium genitor etc.» és azután egy, ma már nem használatos szövegben folytatódik, mígnem a közepétől fogva («fidelis et casta nubat in Christo etc.» szavaktól kezdve) megegyezik a mai

annorum 900», t. i. Martène előtt 900 évvel = IX. század). Mikor később, a középkor második felében (szórványosan már a X. századtól kezdve, v. ö. *Thalhofer* 39. l.) ezen négyféle miseszöveget egyesítették, azóta ezen egységes misekönyv neve «Missale plenum, plenarium» lett.

[1] Szövegét ujabban közölte (egy VIII. századbeli veronai káptalani kódex után): *Migne*, Patrol. Lat., 55. köt., 21—156. has. A nuptialis ritus a 130—133. hasábon van.

[2] *Thalhofer* i. m. 36. l.

[3] L. *Duchesne*, Origines du culte chrétien, III. kiad. (Paris, 1903.) 431. l.; *Martène* i. m. lib. I. cap. IX. art. III. no. IV. (1700. é. roueni kiadás 108. l.) e fátyol szinét is megjelöli, szerinte biborszinű volt.

formulával és véget ér e szavakkal : «et ad beatorum requiem atque ad coelestia regna perveniat. Per etc.» (A mai szöveg még további nehány sorból áll : «et videant ambo filios filiorum suorum etc.»)

Az imént ismertetett szöveg, mint látjuk, a megelőző házasságkötést már feltételezi («consortio maritali *copulatam*», «prospero *sociata* coniugio»,[1] «uni thoro *juncta*»[2]) és pedig feltételeziannak a római népies menyegzői szokások közt való végzését, erre mutat legalább a régi római pogány nász-ritualéból a velatio szertartásának átvétele.

A *Sacr. Leonianum* feltevése szerint tehát a házasságkötést a jegyesek a maguk ethnikus eljegyzési és menyegzői szokásaik szerint végzik (desponsatio, nuptiae) és csakis a nászáldás elnyerése céljából jönnek el a templomba a pap elé, a szentmiseáldozatra. (Ez azonban nem zárja ki, hogy a megelőző, tulajdonképeni házasságkötésnél is a pap valamiképen — de nem liturgice — szintén közreműködött. Lásd fent : 5. §. 52. l.)

Már ez maga is mutatja ezen liturgikus szöveg régiségét ; és a *Sacr. Gelas.* és *Sacr. Greg.*-al szemben a relativ régiséget, a klasszikus címtől eltekintve, az is bizonyítja, hogy csakis imaszövegeket közöl, semmiféle rubrikát vagy feliratot sem (a címfeliratot kivéve); a fenti elhelyezést tehát nem a szöveg feliratai ból, hanem a szövegek egymásutánjából, tartalmából és a későbbi két Sacramentarium rubrikáinak és feliratainak számbavétele mellett lehetett megállapítanunk.

B) A *Sacramentarium Gelasianum*-nak[3] liturgikus szövegei az V. száz. végéből, Gelasius pápa idejéből († 496.) erednek. Ezen Sacramentarium-nak LI. fejezete : «Incipit *actio* nuptialis» cím alatt a következő nászmise- és nászáldásszövegeket és feliratokat tartalmazza:

1. «*Incipit actio nuptialis.*»

«Adesto, Domine, supplicationibus nostris et institutis tuis etc.» oratio (lásd fent a Leon.-nál).

«Quaesumus etc.» oratio (lásd ugyanott).

2. «*Secreta.*»

«Adesto, Domine, supplicationibus nostris et hanc oblationem etc.»

[1] E szavak a menyasszony felett mondott benedictio-ban foglaltatnak ; a mai formulában nincsenek meg.

[2] E szavak ugyanott vannak, de a benedictio második felében, amely a mai formulában is megvan.

[3] V. *Thalhofer* i. m. 37. l.— A Sacr. Gelasianum szövegét lásd : Migne, Patrol. Lat. 74. köt. 1049—1244. has. A nuptialis ritus az 1213—1215. hasábon van. *Migne* a szöveget az 1680. évi Petavius-féle editio után közli ; ez pedig a VIII. sz.végétől származó vatikáni kódex (Cod. Reg. 316.) szövegét tette közzé.

«Qui foedera nuptiarum blando concordiae iugo etc.»

3. «*Infra actionem.*» (A «fractio panis» előtt.)

«Hanc igitur oblationem famulorum tuorum *(illi et illas)*, quam tibi offerunt pro famula tua *(illa)*, quaesumus, Domine, placatus accipias : pro qua maiestatem tuam supplices exoramus, ut sicut eam ad aetatem nuptiis congruentem pervenire tribuisti, sic eam *consortio maritali tuo munere copulatam*, desiderata sobole gaudere proficias, atque ad optatam seriem cum suo coniuge provehas benignus annorum, *diesque nostros.*»

4. «*Percomples canonem plenarium et dicis orationem Dominicam, et sic eam* (értsd : «sponsam» !) *benedic his verbis*» :

«*Incipit oratio.*»

«Deus, qui mundi crescentis exordio multiplicata probe benedicis, propitiare supplicationibus nostris, et super hanc famulam tuam opem tuae benedictionis infunde, ut in jugali consortio affectu compari, mente consimili, sanctitate mutua copulentur. Per etc.»

«*Incipit benedictio.*»

«Pater mundi creator, nascentium genitor . . . ad coelestia regna perveniat. Per etc.» (A szöveg azonos a Sacr. Leonianum-éval.)

5. «Post haec dicis : Pax vobiscum. Et sic eos communicas. Deinde, postea quam communicaverint, dicis super eos Bened. his verbis» :

«Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, iteratis precibus, te supplices exoramus, pro quibus apud te supplicator est Christus, coniunctiones famulorum tuorum fovere digneris; benedictiones tuas excipere mereantur, et filiorum successibus foecundentur ; nuptias eorum, sicuti primi hominis, confirmare dignare. Avertantur ab eis inimici omnes insidiae, ut sanctitatem Patrum etiam in ipso coniugio imitentur ; qui providentia tua, Domine, coniungi meruerunt. Per etc.»[1]

6. «*Item post commun.*»

«Exaudi nos etc.» oratio (lásd fent, a Sacr. Leonianum szövegében, mint collecta-t).

[1] Ezt a communio utáni benedictio-t *Duchesne* (i. m. 432. l.) szerint Gelasius a gallikán ritualéból vette át, amint szerinte a *Sacr. Gelas.*-ban még több más gallikán eredetű imaszöveg is található. A Sacr. Greg. is átvette ez imát. A mai nászmise-ritusban ezen imát más szöveg («Deus Abraham, Deus Isaac etc.») pótolja, de helye is már eltolódott a «Benedicamus Domino» után és a mise-benedictio elé.

C) A *Sacramentarium Gregorianum*-nak[1] liturgikus szövegei I. Nagy Sz. Gergely pápa († 604.) idejéből valók, bár a reánk maradt legrégibb szöveg csak egy, Nagy Károly idején (IX. század eleje) írt kódexben található.[2] A nászmisére és nászáldásra vonatkozó szöveg ezen Sacram.-ban azonos a Sacr. Gelasianum-éval.

Ezekből látható, hogy a *Sacr. Gelasianum* és a *Sacr. Gregorianum* is mint már megtörténtet tételezik fel az előző eljegyzést és házasságkötést. Gyűrűadás, traditio, copulatio nem történik a templomban. Feltünő, hogy a «*velatio*» szót nem említi már a Gelasianum- és Gregorianum-szöveg, bár a cselekvényt magát, mint «benedictio»-t, tartalmazzák ; benedictio alatt azonban kétségkívül «velum» is lőn alkalmazva, amint az még a XI. században, sőt később is szokásban volt (lásd alább a XI. századbeli lyra-i Pontificale ritusát, Marténe III. Ordo-ját). Az egyháznak és a papnak nincs tehát összeadó szerepe a házasságkötési liturgiában, hanem ez a szerep a nászáldásban nyilatkozik meg, amire vonatkozólag ezen két ujabb Sacramentarium-ban már feliratok, útasítások és új szövegek is foglaltatnak.

Ha ezen három legrégibb Sacramentarium-nak szemelőtt tartása mellett vesszük szemügyre I. Miklós pápának fent a 6. §-ban idézett (in resp. ad consulta Bulg. c. 3.) szavait, akkor ez Miklós-szöveg és a Sacramentarium-ok házasságkötésjogi álláspontja között feltünő megegyezést látunk ; I. Miklós pápa szavaiból ugyanis kétségen kívül kitünik, hogy a papnak I. Miklós idejében Rómában és Itáliában a házasságkötés körüli liturgikus szerepe csakis a nászmise bemutatásában és ezalatt a nászáldás és a velatio teljesítésében állott : «Nostrates . . . (itt Itáliára kell gondolni, nem az egész Nyugatra)[3] post sponsalia . . . et post, quam arrhis sibi sponsam sponsus . . . desponderit dotemque . . . tradiderit . . . *ambo ad nuptialia federa perducuntur, et primum in ecclesia Domini cum oblationibus statuuntur* sicque demum *benedictionem et velamen celeste accipiunt.*»[4]

[1] V. *Thalhofer* i. m. 37. l.

[2] Ujabb kiadása : *Migne*, Patrol. Lat., 78. köt., 25—264. has. A nászritus az «Appendix ad Greg. Libr. Sacr.» végén van (i. m. 261—264. has.).

[3] Ezt bizonyítja az, hogy az *I. Miklós* pápának korában végbement Judith királyleánynak Hinkmár által való összeadásánál a pap (püspök) már mint gyűrű-(arrha-)szentelést, gyűrűátadást és traditio-t (copulatio-t) teljesítő liturgus lép fel. Lásd alább IV. 1. alatt.

[4] c. 3. C. XXX. qu. 5.

Hogy volt-e a papnak ez ősrégi liturgikus szerepkörön kívül a házasságkötés körül más, például a gyűrűátadás, vagy pedig az O. Opet[1] által feltételezett papi traditio (geistliche Braut-Tradition) szerepe, az — eltekintve Judith királynénak házasságkötésétől — a X., sőt a traditio-t illetőleg a XII. század előtti időkre nézve kétségen kívül ugyan be nem bizonyítható, de a Judith esetéből a gyűrűátadást illetőleg, az Opet által előadott adatok alapján pedig a traditio-t illetőleg elég valószinűséggel megállapítható, legalább is mint partikuláris és templomon kívüli szertartás.

III. A püspöki és a papi funkciók (áldozat, szentségek és szentelmények) végzésének módjára vonatkozó legrégibb utasításokat (ima-formulák nélkül, vagy azoknak csak rövid vagy megcsonkított idézésével) az úgynevezett «*Ordo*» című könyvek tartalmazzák, amelyek közül legnevezetesebbek a római egyháznak ilyes könyvei, az «*Ordines Romani*». Ezen «Ordo»-k régi korát mutatja az, hogy a *Mabillon* után *Migne* által újból közölt[2] 16 «Ordines Romani» közül a katechumeni scrutinium- és keresztelési szertartás (Ordo VII.) a VI. századba, a pápai misét tartalmazó Ordo I. pedig a VIII. századba nyúlik vissza.[3] Sajnos, ezen «Ordines Romani» könyvekben nem maradt reánk a házasságkötésre vonatkozó utasítás vagy szöveg, ami úgy magyarázható, hogy a középkor első felében a Sacramentarium-ok, későbbi néven «Missale»-k voltak még egyedül, a rövid mise-rubrikák kiséretében, az irányadók a házasok összeadásánál. Talán ezért is van az, hogy már magában a Sacr. Gelas. és a Gregorianum szövegébe rövid utasítások voltak felvéve.

Az «Ordines» című könyvekből idővel, a XI. század óta különkülön könyvekként kezdtek kifejlődni: a püspöki funkciók céljára a «*Liber pontificalis*» (egyszerűen: «*Pontificale*» is, vagy: *Ordinarium* episcopi, Liber episcopalis), továbbá a lelkészkedő papok által végzett funkciók céljára a «*Liber ritualis*» (egyszerűen «*Rituale*» is, vagy: *Manuale* sacerdotum, *Agenda* dioec. N., Sacramentale, Sacerdotale etc.). Az «Ordines»-ról a *Pontificale*-ra és *Rituale*-ra az átmenetet az «*Ordo Romanus vulgatus*» című, a X. században elterjedt gyüjtemény közvetítette, amelybe a liturgikus formulák teljességökben felvétettek és mint járulék az utasítások (rubricae) is hozzájuk adattak.[4]

Bár a házasságkötés körüli liturgikus szövegeket és utasításo-

[1] *Opet* i. h. (lásd fent: 5. és 6. §§).
[2] *Migne*, Patrol. Lat., 78. köt. 957—1372. h.
[3] *Thalhofer* i. m. 47. l.
[4] *Thalhofer* i. m. 51 l.

kat az imént előadottak szerint inkább a «Rituale» (Manuale) című könyvekben kellene keresni, tényleg azonban azok gyakran «Pontificale» című könyvekben maradtak reánk, aminek magyarázata az is lehet, hogy a Pontificale és Rituale elnevezések eleinte még nem voltak véglegesen elfogadott műszavak.

Ezen ingadozó szóhasználatot a *Marténe* által chronologikus sorrendben közölt 16 «Ordo» (ad benedicendas nuptias) feliratai mutatják ; így :

Ordo III. (a XI. századból) «ex *Pontificali* monasterii Lyrensis».

Ordo V. (XIV. század) «ex *Pontificali* ecclesiae Arelatensis».

Ordo VI. (XIV. század) «ex *Pontificali* ecclesiae Antissidorensis.»

Ordo VIII. (XV. század) «ex *Pontificali* ecclesiae Lugdun».

Ordo IX. «ex *Pontificali* eccl. Ambianensis».

Ezekkel szemben *Marténe* «Missale»-k után közli a következőket :

Ordo II. (X. század) «ex *missali* Redonensi» (Rennes).

Ordo IV. (XII. sz.) : «ex *Libro Rituali* bibliothecae Victorinae.[1]

Ordo VII. (XIII. század) «ex *missali* ecclesiae Rotomagensis».

Ordo X. (XV. század) «ex *missali* eccl. Parisiensis».

Végre az utolsó 5 (XI—XV.) Ordo-t Marténe már «*Rituale*»-k után (a XIII.-at a régi rheimsi «Manuale» után) közli.[2]

Ezen formálisnak látszó és inkább csak a chronologikus egymásutánt szemléltető csoportosításnak is megvan a maga jelentősége a nuptialis ritus fejlődéstörténetében és pedig :

1. A nuptialis ritus-nak egyedül a Missale-ban (Sacramentarium-ban) a mise-szövegek sorában való helyfoglalása a korai és középső középkori időre vall : ekkor még a házasságkötés (sponsalia de praesenti), sőt annak teljesítése is (traditio) a templomon kívül történik ; a nászmise és a nászáldás (velatio) az egyedüli, vagy legalább még a túlnyomó működési tere a papnak, mint liturgusnak. Természetesen a Missale-korszakon belül ismét a «Missale plenarium»-ok formulái általában véve ifjabbak a nem «plenarium Missale» (= Sacramentarium) formuláinál.

2. A nuptialis ritus-nak a Rituale (Pontificale, Manuale) könyvben való fellépése arra mutat, hogy most már maga a házasságkötés, vagy legalább is annak végrehajtása, teljesítése (egy-

[1] *Martène*, i. m. I. k., Syllabus, «Victor.» alatt.

[2] *Martène* i. m. (1700. roueni kiad.) II. köt. 614—651. l.

oldalú «traditio» vagy kétoldalú «copulatio») is bevonult a templomba és liturgikus keretet és assistentia-t kapott, és a papnak ezen, már nemcsak a házasságkötést követő, hanem azt kisérő vagy előidéző funkcio-ja önálló ritus-sá (Ordo-vá) fejlődött ki és különválasztatott a nászmisétől és az ezzel kapcsolatos tulajdonképeni nászáldástól (a régi velatio), melyek, mint még mindig ajánlott, de nem kötelező legünnepélyesebb liturgikus járulékai a papi összeadásnak, egyelőre még továbbra is benne maradtak a «Missale»-ban (a nászáldás, velatio nélkül, még ma is ott van). Ezen fejlődés folytán a Rituale-ban helyet foglaló copulatio-ritus lett a principale-vá, a régi egyedüli liturgikus közreműködés, a nászmise és áldás pedig accessorium-má.

Térjünk most már ezen általános megjegyzések előrebocsátása után át a középkor II. felében használatos nász-liturgiai formáknak jogtörténeti szempontból való elemzésére.

IV. 1. A papnak a nászmisén és nászáldáson túlmenő, azt megelőző liturgiai közreműködésére első esetet még a középkor első felében találunk, ha nem is általános használatban álló szertartásban, de egy történetileg igazolt nászesetnél alkalmazott szövegben.

Ez a *Judithnak*, II. (Kopasz) Károly leányának, *Edilvulf* angol királlyal (856. év okt. 1-én) való házasságkötése (desponsatio!) és megkoronázása alkalmából reánk maradt és akkor ott Hinkmár rheimsi érsek által használt imaszöveg («Benedictio super reginam, quam Edelulfus Rex accepit in uxorem»), melynek tartalma ez :[1]

a) «*Nubas* in Christo obnupta nube caelesti etc.» Ima a menyasszony javára a hitvesi hűségért és boldogságért.

b) Megáldása a «*dotes*» néven nevezett jegyajándékoknak : «Benedic Domine has dotes etc » (Hasonló ritus van a XIII. századból származó arles-i Pontificale-ban — Martène-nál V. Ordo — de ott ilyen cím alatt : «Benedictio arrarum».)

«Dotes» és «arrae» alatt talán mindkét helyen a gyűrű értendő (a felgyűrűzés középkori neve : «subarrhatio») ; külön gyűrűszentelés az arles-i ritusban nincs is, de a Judith-féle násznál volt (lásd *c)*.

c) Feladása a gyűrűnek ezen szavak kiséretében :

«*Accipe annulum*, fidei et dilectionis signum, atque coniugalis coniunctionis vinculum, ut non separet homo, quos coniungit Deus. Qui vivit etc.»

[1] Steph. *Baluzius*, Capitularia Reg. Fr. (Velence, 1773.) II. k. 209—12. has.

A gyűrű átadása itt nem eljegyzésnek, nem is házasságkötésnek, hanem a házasságkötés szimbolikus teljesítésének jelentőségével bir.

d) A felek összeadása (helyesebben : «traditio sponsae») e szavakkal :

«*Despondeo te uni viro virginem castam* atque pudicam futuram coniugem, ut sanctae mulieres fuere viris suis, Sarra, Rebecca, Rachel, Hester, Judith, Anna, Noëmi, favente auctore et sanctificatore nuptiarum Jesu Christo, qui vivit etc.»

Ezen összeadás is (egyoldalú : «traditio sponsae») a házasságkötés szimbolikus teljesítésének jelentőségével bir.

e) Ezt követi a Sacram. Gelas. és Greg.-ból ismert «Deus qui crescentis» etc. áldás és egyéb, az áldást tartalmazó és a koronázást kisérő imák.

Annyi valószinűséggel következtethető e szövegből, hogy a IX. század közepén Frankhonban már szokás volt, hogy a pap a jegygyűrűt megáldja, feladja és így ő adja össze (traditio sponsae) a házasokat.

2. A középkor közepéről (X. század) birunk egy nászáldásszöveget, amelynél a pap már a nászmise előtt is mint liturgiai funkcionárius lép fel. Ez a *rennes*-i *Missale*-ban reánk maradt «Ordo nuptialis» (Martène II. számú «Ordo»-ja.)[1]

a) A *rennes*-i ordo nuptialis az imaszövegek előtt a következő rubrika-természetű utasításokkal (ez a minket elsősorban érdeklő rész !) kezdődik :

«*Incipit ordo ad sponsum et sponsam benedicendam.*

In primis *veniat sacerdos ante ostium ecclesiae*,[2] indutus alba atque stola, cum *benedicta aqua* : qua *aspersa*, *interroget* eos sapienter, *utrum legaliter copulari velint*[3] et quaerat, quomodo parentes non sint, et doceat, quomodo simul in lege Domini vivere debeant.[4] Deinde *faciat parentes*, sicuti mos est, *dare eam*,[5] atque *sponsum dotalitium dividere* cunctisque audientibus *legere*.[6] *Ipsumque* suae

[1] *Martène* i. m. II. k. 616. l.

[2] Ez a későbbi «copulatio (most még csak «traditio») in *facie ecclesiae*»-nek kiindulópontja : a leányt a templom kapuja előtt, a templom szine előtt adják át a vőlegénynek.

[3] Ez a cons.-nak kitudakolása. V. ö. *Opet* i. m. 99. l. ; *Kováts* i. m. 16. l.

[4] Ez buzdítás a szülői és hitvesi kötelmekre.

[5] Ez a szülői (gyámi) traditio — a vőlegény kezére — amelyre a pap szólítja fel a szülőket.

[6] E szavak jelentése : a pap szólítja fel a vőlegényt a germánjogi hozománynak átadására és az erről szóló okmánynak felolvasására.

sponsae libenter dare. Annulo quoque *benedicto* in nomine sanctae Trinitatis, eam in dextra manu *sponsare faciat*,[1] atque honorare auro vel argento, prout poterit sponsus.[2] Postremo *benedictionem* inibi faciat, quae in libris continetur.[3] Qua finita, intrando in ecclesiam, *missam* incipiat.[4] Sponsus autem et sponsa *candelas ardentes*[5] in manibus tenentes et *offertorium*,[6] missam audientes *offerunt*, et antequam *Pax Domini* dicatur, ante altare *sub pallio vel alio quolibet opertorio*, sicuti mos est, eos benedicat:[7] ad ultimum praedictus sponsus *pacem* de presbytero accipiat suaeque sponsae ferat».[8]

b) Ezután az «Ordo» *két gyűrűszentelési* imát («Creator et Conservator etc.» «Benedic Domine etc.») közöl e cimen: «Benedictio super annulum», majd egy *áldásimát* («Benedicat et custodiat vos etc.») e címmel: «Benedictio super sponsum et sponsam», továbbá egy *összeadó fohászt* (mely alatt talán a felek kezeit összeadta?) e szöveggel: «Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, ipse vos coniungat impleatque benedictionem suam in vobis».

[1] Ez a menyasszonynak elgyűrűzése a vőlegény által. Csak egy gyűrűről van szó és ezt a pap előbb megáldja. A fenti Judith-féle összeadásnál megvan az elgyűrűzés formulája is. De a rennesi ritusnál a formula, mely hiányzik, mégis más lehetett, mert itt a pap a vőlegény által gyűrűzteti el a leányt, ami ősrégi elemnek látszik.

[2] Ez a jegyajándékként adott ékszerekre értendő.

[3] Jegyesek megáldása (a templomon kívül!), amelynek szövegét is közli Martène («Benedictio super sponsum et sponsam», lásd fent *b)* alatt).

[4] Nászmise, amelynek szövegét *Martène* «Ordo»-ja nem közli (címét igen: «Benedicta sit s. Trinitas»), mindenesetre azért, mert az az e korban már megállapodott szöveggel birt a Sacramentariumban. Az alábbi (Ordo III.) lyrai Pontificale (XI. század) közli a nászmise-szöveget is, de már nem a «Sacr. Gregor.» szövegét, hanem a «Benedicta sit sancta Trinitas» misét, amelyben a «Sanctus»-tól fogva már egy mennyezetszerű lepel alatt álló jegyesek Domini» előtt a jegyesi áldást kapják.

[5] *Binterim* szerint (i. m. VI. k. II. r. 159. l.) a görögöknél a jegyesek már a templom kapujánál égő gyertyát kapnak és így vonulnak be a szintén égő gyertyát vivő papok kiséretében, amit thessalonikai Simeon a szüzességre, a tiszta lélek és a kegyelem fényességére magyaráz.

[6] Ez a jegyesek offertoriuma (oblatio-ja), áldozat-adománya a papság részére.

[7] Ez a «velatio» cselekvénye, amely — mint láttuk — a Sacr. Gregor. miséjében már nem említtetik (bár bizonyára abban is hallgatagon bennefoglaltatott), továbbá a «nuptialis benedictio». A «velatio» csak a benedictio alatt tart, míg az imént említett Ordo III. a velatio-t a «Sanctus»-nál kezdi.

[8] A vőlegény békecsókot kap a paptól és viszont ő ilyet ad a menyasszonynak.

Végre két más *jegyes-áldást* tartalmazó ima szövegét közli («Benedic Domine de coelis», «Deus Abraham, D. I., D. J. benedic adolescentes istos»), amelyek után hozzáteszi:

«*Missa sponsi et sponsae:* Benedicta sit sancta *Trinitas*».

(E szavakkal kezdődött ugyanis az egész ritust bezáró nászmise: de SS. Trinitate.)

c) A rennesi ritus, az egyház részvétele szempontjából, így jellemezhető:

α) A ritus a házasságkötésnek (sponsalia de praesenti) megtörténtét már feltételezi (a pap általi consensus-tudakolásnak tehát még nincsen házasságkötést előidéző jelentősége);

β) a házasságnak teljesítése még csak egyoldalú (traditio sponsae), még nem kétoldalú átvétel (copulatio), ezen egyoldalú átvételnek a kifejezője az «egy» gyűrű;

γ) a «traditio sponsae» és a vele kapcsolatos cselekvények a templom kapuja előtt, a templom szine előtt történnek;

δ) a pap a traditio-nál nemcsak jelen van, hanem cselekvő szerepet visz: ő megtudakolja a consensus-t (de ez inkább a leány szabadságának megállapítását célozza), ő szólítja fel a szülőket a traditio-ra, és a vőlegényt a dotatio-ra, a jegygyűrűt megáldja és a vőlegény által feladatja a menyasszony jobbkezére, jegyajándékot is adat neki, végre a traditio alkalmából a két jegyest — még mindig a templomon kívül állva — meg is áldja,[1] amely áldó ima már némi összeadást, copulatio-t is kifejezésre juttat («ipse vos coniungat»);

ε) megkülönböztetendő ettől a jegyeseknek a templomba való betérés után a nászmise alatt való megáldása.

3. A XI. századbeli *lyra*-i (Lyre, Franciaország) kolostori *Pontificale*-ban fennmaradt ritus (Martène: «Ordo III.»)[2] lényegében nem különbözik a rennesi ritustól, sőt úgy jellemezhető, hogy a lyrai Ordo a teljes «Textausgabe»-ja a rennesi Ordo-ban foglalt rubrikáknak.

[1] Ezt már klasszikusan megállapította ezen Ordo-ról *Kováts* Gy. (i. m. 16. l.), ki erre találóan idézi az ezen ritussal egykorú *Gratianus* dictum-át (ad c. 17. l. XXVIII. qu. 1.): «Horum quaedam sunt legitima, veluti quum *uxor a parentibus traditur, a sponso dotetur et a sacerdote benedicitur*». *Kováts* a rennesi ritusban levő áldásban az átadásnak megáldását és ezáltal az egyház hatalma alá vonását, az erre való első lépést látja.

[2] *Martène* i. m. II. k. 617—620. l.

a) Ezen tipusszámba menő «Ordo III.» így szól:

«*Benedictio super sponsum et sponsam.*

Ante omnia veniant ad ianuas ecclesiae sub testimonio plurimorum, qui thoro maritali coniungendi sunt: *et requiratur consensus* utriusque a sacerdote, et fiat recapitulatio *de dote* mulieris et *ponantur denarii* aliqui in medium pauperibus dividendi, et tunc demum *detur femina* a patre vel amicis suis, quam *vir recipiat* in fide Dei et sua sanam et infirmam, quamdiu vixerit, servandam, et *per manum dexteram teneat eam*, sacerdote inchoante hoc modo: Manda Deus etc. *Deinde benedicat annulum dicens:* Creator et conservator etc. Per. Oremus. Benedic Domine hunc annulum etc. Per Chr. D. *Hic accipiat sponsus annulum* et *una cum sacerdote in tribus digitis dextrae manus sponsae imponat, dicens* ad primum digitum: In nomine Patris. Ad secundum: Et Filii. Ad tertium: Et Spiritus Sancti. *Et sic imponat in uno digito sinistrae manus eundem annulum et ibi relinquat, ut eum deinde in sinistra ferat, ad differentiam gradus episcopalis, ubi annulus in signaculum integrae et plenae castitatis in dextra manu publice est portandus.* Et tunc dicat: Dominus vobiscum etc. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob sit vobiscum et *ipse vos coniungat* impleatque benedictionem suam in vobis. Qui vivit. Oremus. Benedicat vos etc. *Post haec introducantur in ecclesiam et prosternant se in medio ecclesiae dicente sacerdote:* Beati omnes etc. Oremus. Deus Abraham, D. I., D. Jacob, benedic adolescentes istos etc. Oremus. Respice Domine et benedic etc. Oremus. Respice, Domine propitius etc. Omnipotens Deus, qui primos parentes etc. Benedicat vos Dominus etc. *Post haec introductis illis in chorum ecclesiae ad dextram partem et statuta muliere ad dextram viri, incipiatur Missa de Sancta Trinitate:* Benedicta sit sancta Trinitas. *Kyrie eleison. Gloria* etc. Oratio: Omnipotens semp. Deus, qui dedisti etc. Deinde alia: Exaudi nos etc. *Epistola:* Nescitis, quia corpora etc. *Graduale:* Benedictus es Domine. *Evangelium:* Accesserunt ad Jesum Pharisaei etc. *Offertorium:* Benedictus sit Deus Pater. *Secreta:* Sanctifica etc. *Alia secreta: Adesto* etc. *Praefatio:* Qui cum unigenito. *Post Sanctus prosternant se in orationem et extento pallio super eos, quod teneant quattuor homines ad quattuor cornua et antequam dicatur: Pax Domini, faciat presbyter hanc orationem super illos:* Dom. vobiscum. Oremus. Propitiare Domine supplicationibus nostris etc. Oremus. Deus qui potestate virtutis tuae etc.»[1]

[1] A lyra-i Pontificale-nak nászmise alatti áldásimái («Propitiare etc.», «Deus qui potestate etc.») megegyeznek a mai «Missale Romanum»-ban, a

Posthaec sequatur: Pax Domini sit semper vobiscum et Agnus Dei. *Tunc surgant ab oratione et accipiat sponsus pacem a sacerdote et ferat ad sponsam osculans eam, et neminem alium, nec ipse, nec ipsa, sed clericus post ipsum a presbytero accipiens, ferat aliis sicut solitum est. Communio:* Benedicimus Deum. *Postcommunio:* Proficiat nobis. Deus omnipotens etc. *Post missam benedicatur panis et vinum in vasculo et gustent in nomine Domini. Benedictio:* Oremus. Benedic Domine istum panem etc. *Nocte vero, cum ad lectum pervenerint, accedat presbyter et benedicat thalamum dicens:* Benedic Domine thalamum istum etc. *Deinde faciat super eos benedictionem dicens:* Benedicat Deus corpora et animas vestras et det super vos benedictionem, sicut benedixit Abraham, Isaac et Jacob. Amen. Manus Domini sit super vos mittatque Angelum suum sanctum, qui custodiat vos omnibus diebus vitae vestrae. Amen.»

b) Ezen lyra-i ritus jellemző vonásai a következők:

α) A *consensus*-nak a pap által való *kitudakolását* a lyra-i Ordo emphatikusabban rendeli el («et requiratur consensus utriusque a sacerdote»).[1] Még azért nem lehet a feleknek a pap kérdésére megadott ezen kölcsönös consensus-kijelentésében már e korban (XI. század)[2] az egyházi nyilvánosság elé vont «sponsalia de praesenti»-t, házasságkötést látni; ezen feltevéshez egész másképen,

«Missa pro sponso et sponsa» szövegében foglalt nászáldási imákkal, csakis a végén tér el a lyra-i második ima a maitól és részben hibás is, helytelen másolás miatt, mert így szól:

«*Sit foecunda in sobole, sit probata et innocens* et ad optatam veniat *servitutem* (sic!), ut videat filios filiorum usque in tertiam et quartam generationem, et ad beatorum requiem atque ad coelestia regna perveniat. Per.»

A mai szöveg pedig így szól: «*Sit fecunda . . . et innocens et* ad beatorum requiem atque ad coelestia regna perveniat: et videant ambo *filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam generationem*, et ad optatam perveniant *senectutem*. Per eundem». (Világos, hogy a lyra-i «servitutem» szó a «senectutem» szónak hibás olvasásából ered.) A későbbi szövegek (így már: Martène «Ordo IV.»-a is) a mai szöveggel már rendszerint megegyeznek, így a többi közt a Pray-kódex miséjében levő áldás is.

[1] E szavak nagyon emlékeztetnek a «Ne temere» decretum art. IV. §. 3. szavaira: «*requirant* contrahentium *consensum*».

[2] A XI. században, a fenti állítás dacára, mégis akadunk már a consensus-tudakolásnak formulázott alakjára is. Így az 1099. év előtt szerkesztett *salisbury*-i *Manuale*-ban (Daniel, Codex liturg., III. k. 480. l.) a kérdezés és felelet így szól: (Dicat sacerdos ad virum cunctis audientibus in lingua materna sic:) M., *vis habere* hanc mulierem in sponsam, et eam diligere, honorare, tenere et custodire, sanam et infirmam, sicut sponsus debet sponsam. et omnes alias

a kérdésnek és feleletnek formula szerint való előfordulása szolgálhatna legfölebb alapul, de nem az ilyen általános kitudakolás, amelynek célja ugyan már több, mint a «vis-metus»-tól való mentességnek kitudakolása (így a rennesi ritusnál), de még mindig csakis arra szolgál, hogy a már megtörtént házasságkötés mostani végrehajtásánál (traditio) is kétségen kívül helyezze a felek consensus-ának ténylegességét. A házasságkötés a germán népek jogi felfogása szerint a leánynak a gyám által való «traditio»-ja, tehát egyoldalú ügylet útján ment végbe (a «Verlobung» annak csak előfeltétele); ezen «traditio»-t pedig úgy a rennesi, mint a lyra-i ritusok kifejezetten fölemlítik.

Mikor és ahol a templomi «consensus de praesenti» önállóan, mint a házasságkötés egyedüli vagy legalább legfőbb eleme, lesz szembetünővé a keresztény germán népeknél (a XII. századtól fogva), akkor és ott a consensus-tudakolásnak — mely ősgermán idők mennyegzői szertartásainak maradványa — már más a jelentősége: ekkor és itt t. i. a gyámi traditio már puszta formalitas vagy teljesen megszünt, és helyébe lépett a házasságkötésnek élőszóbeli, kölcsönös, kétoldalú ügyletként való fel-fogása, amely szerint a jegyesek maguk kötik consensus-kijelentés útján a házasságot; és ezóta lépett különösebb emfazissal előtérbe a consensus-tudakolás. És pedig mind határozottabb, a római stipulatio-ra emlékeztető formulázással (stipulatio-nál: spondesne? spondeo; a germán házasságkötésnél: visne? volo).

Ezen formulázott kérdezés is eleinte világi, menyegzői szertartás természetével bir, azért nem is a templomban, hanem a templomon kívül megy végbe; de már a középkor közepén «interrogator»-nak rendszerint a papot tartották leginkább alkalmasnak, mert az interrogator szerepe bizalmi és pedig hivatalos tanúi, közbiztonsági («testis auctorizabilis») szerep volt. Az «interrogator»-nak felkért pap eleinte szintén a templomon kívül végezte az «interrogator»-i ténykedést, később ezen funkció — mint az alábbi rituáléknál látni fogjuk — bevonult a templomba és liturgiai funkcióvá lett, amiben mindenesetre a XIII. századbeli schola sacramenta-

propter eam dimittere, et illi soli adhaerere, quamdiu vita utriusque vestrum duraverit? Respondeat vir: *Volo.*

Item dicat sacerdos ad mulierem hoc modo: N. *vis habere* hunc virum in sponsum et ei obedire et servire et eum diligere etc. . . . duraverit? Respondeat mulier: *Volo.* (V. ö. *Opet* i. m. 100. l. Ezen, Daniel-nél nem ilyen bőven idézett szövegnek Daniel-nél nem található részeit *Opet* után idéztük.)

lis felfogásának volt főrésze, mely szerint a «consensus de praesenti» (sponsalia de praesenti) által köttetvén meg a szentségi házasság, egyedül a pap lehet illetékes ezen «consensus»-nak kérdezés útján való előidézésére.[1]

Igy lett a germánjogi eredetű, a «*traditio sponsae*»-t kisérő kérdezésből a papi *consensus-párbeszéd*, majd ebből templomi, liturgiai funkció, és ma is az. Itt a jogfejlődés a XIII. században lezáratott. Csakis a «*Ne temere*» ment egy lépéssel tovább, amikor (art. IV. §. 3.) a plébános által való kérdezést («requirant excipiantque contrahentium consensum») a házasságkötés érvényességének feltételévé tette, vagyis mikor a «trienti forma» mellett a házasságkötés érvényességéhez elégséges plébánosi passziv jelenlétet («passiva assistentia») a jövőre elégtelennek jelentette ki és helyében a formulához nem kötött kérdezést, a «minimalis activa assistentia»-t tette a házasságkötésnél «testis auctorisabilis»-ként eljáró plébánosnak kötelességévé.

β) A lyra-i Pontificale-nak ritusára egyébként állanak a rennesi ritusra nézve fent (2. c. α—ε alatt) mondottak. Különösen fontos az, hogy bár a lyra-i ritusban a «traditio» még kifejezettebben fel van említve és cerimoniája elő van írva, de szintén tartalmaz «copulatio»-t is a «Deus Abr. etc. ipse *coniungat* vos etc.» imában. A lyra-i ritus szövege mégis bővebb levén, ezen, a rennesin túlmenő nász-szertartásokat és részleteket tartalmazza :

1. A hozomány átadása alkalmával a szegények alamizsnában («denarii aliqui») részesülnek ;

2. fölemlíttetik, hogy a *traditio*-nál a vőlegény megfogja a menyasszonynak jobbkezét ;

3. fölemlíttetik, hogy a gyűrűt — részletes cerimoniale mellett — a pap és a vőlegény együttesen teszik reá a menyasszony kezére (a pap vezette a gyűrűttartó vőlegény kezét) ;

4. a jegyesek az elgyűrűzés után a templomba lépve, először a templom közepén borúlnak le és újból áldást kapnak, majd a szentélybe vonulnak és ott, a nő a férfi jobbján állva, misét hallgatnak ;

5. a «velatio»-t illetőleg a két ritus közti különbségről már fent volt szó ;

6. mise után kenyér- és bor-szentelés, amelyeket a jegyesek megízlelnek ;

[1] Lásd mindezekről bővebben fent : 66—7. l. (*Opet* véleményének ismertetésénél), valamint : *Opet* i. m. 99—158. l.

7. a pap a nászéj beálltakor megáldja a thalamus-t és a jegyeseket.

4. A lyra-i ritus-nak szövegeivel sokban megegyezik és egykorúnak látszik a XIII. századbeli *Pray*-kódexben reánk maradt nászmise szövege, amelynek közzétevése és értékesítése *Kováts* Gy. érdeme.[1]

E szövegnek mise-textusa úgyszólván teljesen megegyezik a lyra-i miseszöveggel; lényegesebb eltérés csak az, hogy a nászmisének specifikus főrésze, a jegyeseknek a «Pater noster» után való megáldása (Benedictio super sponsum et sponsam... Deus qui potestate etc.») nem a mise szövegébe van beléfoglalva, hanem a miseszöveg után van laza kapcsolatban odajegyezve, amely után közöltetnek a többi nász-liturgiai szövegek is, és pedig ezen sorrendben:

a) először egy «Benedictio annuli» ima, majd a gyűrűnek a menyasszony kezére a pap által történő ráhelyezését kisérő formula («Anulo sue fidei et *sancte religionis* subarret - te dominus Jesus Christus. Amen»);[2]

[1] *Kováts* Gy., A házasságkötés, 21—22. l.

[2] Igen feltünő a *Pray*-kódex-nek (és az alább említendő XV. századbeli *pozsonyi* kódexnek) elgyűrűzési formulája, mert benne már nem a vőlegény az elgyűrűzés végrehajtója és a formula alanya, hanem végrehajtója a *pap* («dum mittis anulum in manu, dicas»), a formula alanya pedig Jézus. Egy XV. századbeli *pozsonyi* kódex formulája (M. SS. Capit. Pos. nr. 18.; *Kováts* i. m. 29. l.) így szól: «Annulo suae fidei et *sanctae spei* subarret te dominus vester Jesus Christus». Ezen formula azt mutatja, hogy a magyar házasságkötés, a Pray-kódex-szöveg korában, a házasságkötési aktust «*copulatio*»-nak és nem «*traditio*»-nak, a papot nemcsak a «traditio» ünnepélyességi tanújának, hanem «copulans»-nak tekinti, a nőt tehát egyenjogú és consensus-kijelentésre a férfival egyformán feljogosított félnek tekinti. Ez a felfogás a germán vidékeken csak a XII—XIII. században lesz túlnyomóvá és így rendszerint ujabb korra, ifjú alakulatra mutat. E szempontból a Pray-féle ritus későbbi korra mutat, mint *Kálmán* király törvénye (*Kováts*, i. m. 24. l., ellenkezőleg vélekedik), mely így szól: «De desponsatione coniugali placuit sanctae synodo, ut omnis coniugalis desponsatio, in conspectu Ecclesiae, praesente sacerdote, coram idoneis testibus, *aliquo signo subarrhationis, consensu utriusque fieret*; aliter non coniugium, sed fornicatio reputetur». Maga a csupán «egy» gyűrű használata a *Pray*-kódexben régi elem ugyan, de egymagában az egész miseszövegnek régisége mellett nem bizonyít (hisz a Rituale Romanumban ma is még csak egy gyűrű áldatik meg és adatik fel); de még kevésbé bizonyít az «egy» gyűrű a régiség ellen, mert az is tagadhatatlan, hogy a második gyűrű csak később jött (XIII. század) és csak szórványosan szokásba. (Erre érdekes példaképen idézi *Kováts*, i. m. 30., egy *pozsonyi* XIV. századbeli misekönyvnek — M. SS. 10. sz. — szövegét, amelyben az eredetileg

b) azután jön a jegyesek megáldása a rennesi ritus-ban előforduló és ott a templomon kívül elmondott három áldás-oratio és egy copulatio-fohász kiséretében :

(Oratio :) «Benedicat et custodiat vos etc.» Psalmus : «Beati omnes etc.»

(Copulatio :) «Ps. Beati. — Deus Abr., Deus I., D. Jac. ipse vos coniungat impleatque benedictione sua in vobis. Per Chr. D.»

(Oratio :) «Benedic Domine de coelis hanc convencionem etc.»

(Oratio :) «Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob benedic adolescenses istos etc.» ;

c) végre egy «Benedictio thalami» formula, amely azonos a fenti lyra-i ritus ilyen formulájával és ehhez egy áldó-oratio csatlakozik.

Kováts ezen formuláknak a miseszöveg után való hozzácsatolásából arra vél következtethetni,[1] hogy Magyarországban I. Kálmán törvénye folytán a régebben a templom előtt («in conspectu ecclesiae») végbement cselekvények (gyűrűmegáldás és gyűrűátadás, jegyesáldás) már bevonattak a templomba és egyházi házasságkötés jelentőségével ruháztattak fel.[2]

Megvallom, az igen érdekes és nagybecsű fejtegetések dacára sem tudok a Pray-féle szövegben mást látni, mint amit a *rennesi* vagy a *lyrai* ritus tartalmaz, sőt ezeknél annyival kevesebbet, mert

egy gyűrűre szóló ritust kétgyűrűs ritusra változtatta át egy ujabb kéz. Ez a XIV. századbeli pozsonyi szöveg azért is nevezetes, mert a nászmise alatti benedictio-nál a velatio-t is említi : «Ante quam dicatur pax domini, sponsus et sponsa prosternant sese ante altare sub velo. Et sacerdos conversus super eos dicat hanc orationem etc.») Az egy gyűrűnek használata viszont nem bizonyít sem a házasságkötésnek «traditio» jellege mellett, sem «copulatio» jellege ellen, hisz a római mai ritus egy gyűrű mellett is kopulál, de másrészt a két gyűrű mégis mindig azt bizonyítja, hogy a pap már nem a «traditio» tanúja, hanem «copulans». *Kováts* érdeme az is, hogy reámutatott a (i. m. 28. l.) «*copulare*» szónak olyan használatára, amelynél egy jelentése van a «*tradere*» szóval. Igy III. Endre királyról a zwetl-i annales-ek 1298. évhez ezt írják : «In eadem septimana . . . *copulavit* rex Ungarie *filiam suam* (Elisabetham) *filio Regis Bohemie* etc.»

[1] U. o. 23—26. l.

[2] A *Kováts* Gyula által (i. m. 29. l.) kivonatosan közölt pozsonyi XV. századbeli misekönyvnek (MSS. 18.) ritusára nézve elfogadhatóbbnak látszik, amennyire a kivonatból megállapítani tudom, az a feltevés, hogy az összeadási szertartás valóban már bevonult a templomba ; ezen korban ez már elég általános jelenség. De ott is csak a miseszöveghez csatolt utólagos függelékként szerepel a copulatio-ritus és a két gyűrű megáldása és feladása, tehát magából a miseszöveggel való ezen kapcsolatból biztosat itt sem lehet következtetni.

csonkán és kettészakítva nyujtja azt, amit a rennesi és főleg a lyra-i egészében, összefüggésben nyujt.

A Pray-féle kodex imaszövegeinek a nászmise-szöveghez függelékképen való csatolásából pedig egyáltalában nem vonható le azon következtetés, hogy az összeadás bevonult már a templomba és elvesztvén családi, ethnikus jellegét, egyházi ténykedéssé változott át. A kódexekben ugyanis az ilyen laza kapcsolatú, átmenetnélküli fel jegyzések igen gyakoriak. A cél is világos a jelen esetben. A miseszöveget (Missale-ben) önállóan és teljesen közölvén a szerző, jónak látta folytatólagosan odajegyezni azt is, ami szorosan nem is a Missale-ba, hanem az akkor már meglevő Pontificale, Rituale cimű könyvekbe való volt. És ennél a feljegyzésnél az mellékes, hogy a miseszöveg végéhez (és nem eléje) függesztetett.

Ami a Pray-féle szöveg korát illeti, az részben a *lyrai-nál* régibb és a *rennesivel* egykorú elemeket, részben pedig ujabb, valóban a XII—XIII. századra valló elemeket egyesít magában.

Régibb időre, a X—XI. századra vall az, hogy nincsen benne consensus-kitudakolásról szó. De ez, tekintettel a szövegnek gyér rubrikális anyagára, egymaga még nem bizonyít az egész szöveg régisége mellett, sőt a consensus-kitudakolás nemlétezése mellett sem. A szöveg, úgy látszik, csakis a liturgikus formulákat óhajtotta nyujtani; a consensus-tudakolásnak pedig sokáig nem volt még kész formulája, az csak (mint a rennesi és a lyrai ritusok mutatják) a rubrikális részben volt régebben fölemlítve.

Későbbi korra, a XII—XIII. századra vall pedig az, hogy a kódex-iró a nászmisét egészen elszakította a copulationalis ritus-tól és még ezenkívül kiszakította a miséből a nászáldást, ami pedig, mennél régibb időbe megyünk vissza, annál nagyobb szerepet (és mindig a misével szoros kapcsolatban) játszott, mert, mint láttuk, régebben csakis ebben állott a papnak liturgiai szerepe. Sőt ha az elgyűrűzésnek és a folytatólagos áldóimáknak a miseszöveg után való helyezése nem esetleges, hanem tervszerű beosztás eredménye, vagyis ha ezen cselekvények a nászmise után végeztettek, ebben épen a relative ujabb eredet bizonyítékát lehet látni.[1] Ilyen ujabb időből (XIV. század) származik a lyoni Rituale is, amely nem az elgyűrűzést, hanem a «sponsae traditio»-t a nászmise elvégzése utánra hagyja.[2]

[1] Lásd ennek bizonyítékát az alább (247. l.) ismertetendő *limoges*-i Rituale-ban.

[2] *Martène*, i. m. II. k. 630—631 l.

Ujabb korra mutat végre az, hogy a Pray-kódex szövegében nincs a «traditio sponsae» említve, vagy pláne formulázva, míg a «copulatio» formulázva előfordul.

Most már röviden foglaljuk össze a rákövetkező időkből reánk maradt Ritualek és a bennök foglalt házasságkötési liturgia méltatását.

5. A *párisi St. Victor* egyháznak XII. századbeli kézirású *Liber Ritualis*-a (Martène : «Ordo IV.»)[1] szerint : A hozomány-irat felolvasása, a *leány átadása* és az elgyűrűzés[2] (egy gyűrűvel, az elgyűrűzést formulával a vőlegény végzi) a mise előtt történik ; az elgyűrűzés formulája : «De isto anulo te sponso, et de isto auro te honoro et de ista dote te doto». A consensus-tudakolás csak az akadályoktól való mentességről való meggyőződést látszik célozni. Nászmise alatt nászáldás van (velum-ról nincs említés) ; mise után : «benedictio super potum» és «benedictio thalami». A mise előtti cselekvényeknél nincs felemlítve, vajjon azok a templomon kívül történnek-e? (Hihetőleg így.)

6. Az *arles*-i egyháznak XIII. századbeli kézirású *Pontificale*-ja[3] (Martène : «Ordo V.») a nászmiseszöveg előtt csak egy rövid «benedictio arrarum» imát közöl. A traditio ezen ritusban megvan még, de már *nem mint templomon kívüli ritus*, hanem a nászmise alatt, a velatio-val kapcsolatban történik és pedig így (a Rituale rubrikaszövege):

«Antequam dicatur Pax Domini, veniant illi, qui coniungendi sunt : accedant ad sacerdotem iuxta cancellos et veniant pater et mater puellae, aut aliquis de propinquis, apprehendentes manum puellae, *tradant eam sacerdoti*, deinde coniungat eos sacerdos, et statuat puellam ad sinistram viri, tunc velet eos sacerdos ita, virum super scapulas, puellam super caput, et ponat iugalem[4]

[1] *Martène* i. m. II. k., 620—623. l.

[2] A *leány átadását* a rubrika így kiséri : «Deinde *datur femina :* quae s puella est, detecta manu, si vidua, tecta». Ez hihetőleg onnét van, hogy a «traditio»-nál a «iugale velum»-ot (tela jugalis) használták, amelyet a nászmise alatti velatio alatt is használtak ; özvegyek pedig tudvalevőleg ezen «velatio»-ban nem részesülhettek. Ezen magyarázatot megerősíti Martène «Ordo V.»-a (Arles), ahol a traditio sponsae épen a nászmise keretében, a velatio-val kapcsolatban történik. Meg kell még jegyezni a St. Victor-féle ritusról, hogy a «traditio» kifejezett felemlítése mellett tartalmazza (az elgyűrűzés után) a copulatio-imát is, mely már a rennesi és a lyra-i ritusban is megvolt. («Deus Abraham . . . ipse vos coniungat etc.»)

[3] U. o. 624—625. l.

[4] Jugalis (tela) = nász-velum. V. ö. Bas. *Faber* Scr., Thesausus Erud., I. köt. 1313. l.

super humeros eorum, dicendo etc.» (Itt a nászáldás következik olyan szöveggel, mint a lyra-i kódex-nél.)

A copulatio-ima is eltolódott a mise utánra, amikor egy áldás után a házasok kezeit egybeadja. A rubrika így szól:

«Deinde accipiat sacerdos dextram viri et sinistram puellae et dicat: In nomine P. et F. et Sp. s. Deus Abraham, Deus I. et Deus J., ipse sit vobiscum: ipse vos coniungat impleatque benedictionem suam in vobis». Végre egy «Ordo thalami», amelynél a nászszobához vonuló pap végzi a thalamus megáldását. (Elgyűrűzés és consensus-tudakolás sehol említve sincsen. A mise előtti szertartásnál szintén nincs fölemlítve, hol történik? Hihetőleg a templomon kívül.)

7. Az *auxerre*-i egyház XIII. századbeli kézirású *Pontificale*-ja[1] (Martène: «Ordo VI.») érdekes rubrikákkal kiséri a liturgikus szöveget. Itt a középkori keresztény nász-liturgia már nagyobb teljességében áttekinthető: *a)* a templom előtti («ante valvas ecclesiae») gyűrűzés (vőlegény végzi) és copulatio; *b)* a templomi velatio és áldás; *c)* a nászszoba megáldása. (Traditio-t és consensus-kitudakolást ezen ritus sem említ.)

Az «Ordo» kezdetén a rubrika így szól:

«Incipit officium in benedictione sponsi et sponsae *ante portas* ecclesiae».

«Cum autem venerint *ante valvas ecclesiae*, sponsus et sponsa ibi stent, donec veniens sacerdos alba, stola et manipulo ornatus, anulum benedicat argenteum: quo benedicto et sponsae tradito, ut post in sequentibus, introducat eos in ecclesiam.»

Ezután közli a gyűrűszentelési imaszövegeket és leírja az elgyűrűzés szokásos szertartását (vőlegény végzi, formula-mondással), adja a copulatio-kijelentés szövegét («Deus Abraham etc. . . . *ipse vos coniungat*. . .) és egy áldóimát. Azután pedig így folytatja a rubrikát:

«Tunc introducat eos in ecclesiam, deinde celebratur missa . . . Cum autem dictum fuerit: *Libera nos quaesumus, Domine ab omnibus malis* etc., antequam dicatur: *Pax Domini*, sponsus et sponsa prostrati ante altare *palliis cooperiantur*. Sacerdos vero versa facie manuque super eos extensa dicat quasi legendo hoc, quod sequitur».

(Itt jön a velatio-val kapcsolatos nászáldás, majd a mise folytatása. Végül a pap a papi assistentia kiséretében a nászszobába vonulva, azt megáldja.)

[1] U. o. 625—627. l.

Az *auxerre*-i ritus már igazi copulatio-ritus (traditio nélkül), miért is a consensus-kitudakolás fel nem említése sem lényeges hiány, bár ezen hiány nemlétében a nő koordinált szerepe (copulatio-felfogás) emphatikusabb módon jutna kifejezésre.

8. A *rouen*-i egyháznak XIII. századbeli kézirású *Missale*-jában[1] (Martène : «Ordo VII.») már találkozunk a formulázott consensus-kitudakolással. És ami meglepő, ezen copulatio-felfogás dacára is még említve van a «puellae traditio» is, a közönséghez intézett felszólítás (esetleges akadályok bejelentése) eredménytelen elhangzása után.[2] Ezen felszólítás után fordul a pap a jegyesekhez, előbb a férfihoz, így :

«N., *veux-tu avoir* N. à femme et épouse, et la garder saine et enferme, et lui faire loyale partie de ton corps et de tes biens ; ne pour pire ne pour meilleure tu ne la changeras tous le tems de sa vie?

Tunc vir respondet : *Volo*, aut : Ouyl.

Postea dicat viro :

Que lui baille — tu?

Vir respondeat : Ma foy.

Tunc pari forma quaerat a muliere omnia et singula supradicta et respondeat mulier sicut vir. Tunc sacerdos det eam viro dicens, verbis latinis : *Et ego coniungo vos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen.* Deinde benedicatur anulus».

Ezután következik a gyűrűszentelés és föladás (vőlegény végzi formula-mondással),[3] majd több áldóima és utánuk a nászmise, alatta a nászáldás, melyet a rubrika e szavakkal kisér :

«Dicto *Pater noster* etc. usque ad fractionem, antequam faciat fractionem, prosternantur uterque ante altare et extendatur super eos *pallium*, si non fuerint alias coniugati, seu alter eorum fuerit coniugatus : quia in eo casu non fieret». Majd némi további utasítás és a nászáldás szövegének megjelölése után azt mondja : «Hic amoveatur pallium et sacerdos faciat fractionem etc.»

Mise után kenyér- és borszentelés. A ritust a «benedictio thalami» és a «benedictio potus» szentelése zárja be.

[1] *Martène* i. m. II. 627—629.

[2] «Et si tunc aliquod impedimentum non intervenerit, det eam marito.» (Martène II. 627. l.)

[3] A formula szerint a vőlegény a gyűrű mellett ezüst pénzdarabot is tartott kezében. A formula így szól : «N. de cest anel te espouse, et de mon corps te honoure et de *cet argent* to doue. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti».

A ritus nem említi a copulatio (consensus-tudakolás és elgyűrűzés) helyét.

9. A *lyon*-i egyháznak XIV. századbeli kézirású *Pontificale*-jában (Martène: «Ordo VIII.»)[1] ezek a fölemlítést érdemlő részletek:

a) A ritus a gyűrűszenteléssel kezdődik a templomon kívül («ante valvas ecclesiae»).

b) Következik a jelenlevő közönségnek a házasság elleni kifogások előadására (pap által való) felszólítása és a consensus-kitudakolás, formula szerint (régies francia nyelven).

c) Elgyűrűzés (vőlegény végzi), copulatio és áldó-ima.

d) Nászmise, alatta «Pax Domini» előtt velatio («sponsus et sponsa prostrati ante altare cooperiantur») és nász-áldás.

e) Mise után történik a «traditio sponsae», formula szerint.[2]

f) A nászéjjelen a nászház és nászszoba megáldása («Benedictio domus in nocte. Benedictio thalami in sero»).

10. A *párisi* egyháznak XIV. századbeli *Missale*-jában (Martène: «Ordo X.»)[3] egy relative archaikus formulára bukkanunk, mert nincs consensus-tudakolás (csakis egy, a templom kapuja előtt — «ante valvas ecclesiae» — történő, a házassági akadályok után tudakozódó bevezető kérdés), de megvan még a «traditio sponsae» is, bár már némileg változott, kopulációs alakban. Ez a «*traditio*» így van leírva:

«Quo audito (az akadályok fennforgását tagadó felelet!), *accipiat sacerdos manum dextram sponsae* et *ponat in dextra manu sponsi* et dicat ista verba nominando eos: Vous, Marie, et vous, Jehan, vous promettez, fianciez et *jurez* l'un l'autre, à garder lafoy et loyauté du mariage, et a garder l'un l'autre sain et enfers (sic!) a tous les jours de vos vies, si comme Dieu l'a etably et l'ecriture le temoigne, et sainte Eglise la garde». (Ez a feleletet be sem váró kérdés és *esküre* felhivás inkább kijelentés számba megy és így copulatio-természetű, mit az alatta kéz-kézben való gestus is eléggé kifejez; de a cselekvény megkezdése — «accipiat manum sponsae» — még a régibb «traditio» világos nyomát mutatja.)

A többi ritus ezen «Ordo»-ban az ismert tipus: elgyűrűzés

[1] *Martène*, i. m., II. k. 630—632.

[2] A *traditio* formulája így van bevezetve: «Hic moneat eos presbyter, ut triduo se custodiant a pollutione carnis, et *accipiens eam per manum reddat viro dicens: Accipe eam* in nomine P. et F. et Sp. S. Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob sit vobiscum, impleatque benedictionem suam in vobis. Amen.»

[3] *Martène* II. 635—637. l.

(vőlegény végzi, formula mellett), a pap copulatio-imája («Deus Abraham . . . ipse vos *coniungat* etc.»), nászmise (de SS. Trinitate), nászáldás és pedig *velatio* mellett («Antequam Pax Domini dicatur, sponsus et sponsa prostrati ante (!) *pallio cooperiantur*»), kenyér- és borszentelés, este pedig «benedictio thalami», amely cselekvényhez a hitveseket a pap vezeti kézenfogva a nászszobába.

11. Az *amiens*-i egyháznak régi (kora?) kéziratos «*Pontificale*»-jában[1] (Martène : «Ordo IX.») már a modern copulatio áll előttünk : a ritus már különvált a misétől (miséről nincs is említés téve). A főbb részletek ezek :

a) Egy rövid és esküvel is megerősítendő «sponsalia de futuro»-vonatkozó consensus-párbeszéd-formula. (Azután átmegy a házasságkötési ritus-ra e szavakkal : «Die nuptiarum, quando sunt *ante ostium templi*, dicit sacerdos etc.»)

b) Következik a közönséghez intézett formulaszerű felszólítás (lásd fent : 9. *b)* és a consensus-nak formulaszerű kitudakolása (régies francia nyelven). A consensus-kitudakolás után a pap összekapcsolja a jegyesek kezeit és a Szentháromság nevében kopulálja őket,[2] majd esküt tetet le velük.

c) Sor kerül a gyűrűszentelésre és (a vőlegény által) elgyűrűzésre. Az elgyűrűzésnél a vőlegény a gyűrű mellett 3 ezüst dénárt[3] (10 más dénár szétosztatik — szegények közt?) is tart kezében, mikor az elgyűrűzési formulát mondja : «Marie de cet anneau t'espouse et de cet argent te honnoure et de mon corps te doue».

d) Három ima (köztük az első a copulatio-ima : «Deus Abr. . . . ipse *coniungat* vos etc.») és a templomba vonulás után egy (nem szentmise alatti) áldásban (3 ima) részesülnek az új házasok.

e) Végül az egészet bezárja egy «benedictio thalami» és a vele kapcsolatos «benedictio vini» (a pap is megizleli és ő nyújtja a házasoknak.»)

Ezen amiens-i ritus már tipikus ősalakja a mai copulatio-ritusnak, mert : a traditio említve nincs, a copulatio a felek kezeinek összefűzésében jelképes kifejezést is nyer, van formulázott consensus-kijelentés, nincs a nászmisével kapcsolat. Ilyen alakban

[1] *Martène* i. m. II. 632—635. l.

[2] A szöveg így szól : «Et debet sacerdos manus viri et mulieris insimul iungere, dicendo : In nomine Patris es Filii et Spiritus Sancti Amen». (*Martène* II. 633.)

[3] Ez a 3 dénár melletti elgyűrűzés vonatkozást mutat a régi frank eljegyzési móddal. Lásd fent : 43. l.

vonulhatott át a copulatio-ritus mindinkább szélesedő földrajzi elterjedtségben a Missale-ból a Rituale-ba (Ponfificale-ba).

12. A *chalons*-i egyház régi *Rituale*-ja szerint[1] (Martène : «Ordo XI.») már az egész szertartás a templomban történik ; «traditio» említve nincs, nincs consensus-kérdezés sem ; copulatio-ima helyett van egy házassági hűségi igéret (melyet a felek egymásnak kezét fogva mondanak el), utána az elgyűrűzést (subarrhatio) a vőlegény végzi, ezt követi a nászmise («ut moris est»), velatio-ról nincs említés, a nászáldást a jegyesek «post communionem» kapják meg, utána szenteltvízzel is behintetnek (a fenti XIV. századbeli párisi Missale a templom kapujánál említ ilyen behintést) ; végén «benedictio thalami», kenyér- és borszentelés.

13. A *limoges*-i egyház régi *Rituale*-ja (Martène : «Ordo XII.»)[2] a szertartás helyéül vagy a templom kapuját («ad portam ecclesiae»), vagy az oltárt jelöli meg ; traditio nincs ; a copulatio még jobban kidomborodik, mint a chalons-inál : felek kezet adnak egymásnak (a vőlegény az ő kezében gyűrűt, ékszert és 13 dénárt tart), a pap pedig keresztalakban kezökre teszi a stólát és egy consensus-kérdést tesz hozzájuk, mire ők (igenlőleg : «Ouy, Sire») felelnek ; utána a vőlegény elgyűrűzi a leányt, formula mellett, a pap megteszi a copulatio-kijelentést,[3] azután két áldó-ima és szenteltvízzel való behintés után bevonulnak a templomba, ahol a jegyesek a szentmisét meghallgatják és mise után (sic !)[4] kapják meg a «benedictio nuptialis»-t. A nászszobának, kenyér- és bornak megszentelésére vonatkozó formulák zárják be ezen «Ordo»-t.

Tisztán copulatio-tartalommal (a traditio-nak említése nélkül) birnak a következő XIII. és XIV. «Ordo»-k is.

14. A *rheims*-i egyház régi *Manuale*-ja szerint (Martène : «Ordo XIII.»)[5] az összeadás a templom kapujánál történik és pedig ezen cselekvények kiséretében : a közönség az akadályok bejelentésére felszólíttatik, következik a «benedictio iocalium» ;[6] azután

[1] *Martène*, II. 637—639.

[2] *Martène* II. 639—643. l.

[3] Ezen copulatio-kijelentést a *Rituale* így vezeti be : «Et in forma ecclesiae dicit presbyter : *Desponso vos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen*».

[4] Ez emlékeztet a Pray-kódexre, ahol a «benedictio nuptialis» szövege szintén a teljes miseszöveg leközlése után következik. Ez megerősíti azon sejtelmünket, hogy a Pray-kódex nászmiséjének ezen alkata ujabb időre mutat.

[5] *Martène*, II. 643—645. l.

[6] Talán «jogalium» (jugalium), ami alatt a jegyajándékokat kell érteni.

a «localia» a menyasszony kezébe tétetvén és föléje a vőlegény keze és a pap stólája ráhelyeztetvén (a pap pedig mindkettőnek kezeit tartva), a felek egy *esküformulát* mondanak el a pap előmondása után, majd a pap a gyűrűt jobbkezében tartó vőlegényt a maga balkezével vezetve és formulát előmondva, a gyűrűt reáteteti a menyasszony középső ujjára, végül a pap ezt mondja (copulatio-kijelentés): «Desponso vos in *facie ecclesiae*». És csak ezután, meghintetvén szentelt vízzel, lépnek be a templomba, ahol a nászmise (De SS. Trinitate) tartatik meg.

15. A *lüttich*-i egyházmegyének 1553. évből származó *Rituale*-jában is (Marténe: «Ordo XIV.»)[1] az összeadás a templom bejáratánál történik és pedig így: consensus-tudakolás és elgyűrűzés után (a pap végzi: «Accipe annulum fidei matrimonialis in Christo Jesu. In nomine P. et F. et Sp. S.) pap a felek kezeit stólával körülnyalábolja és ezen copulatio-kijelentést teszi: «*In nomine Patris et Filii et Sp. S. inchoëtur mysterium*», majd nyomban egy *esküformulát* mond elő először a vőlegénynek, majd a menyasszonynak, végre megáldja őket és bevezeti a stóla nyujtása mellett az oltárhoz, ahol mise tartatik («benedictio nuptialis» nélkül).

Ezen utóbbi *Rituale*-kban, nevezetesen a *limoges*-i és a *rheims*-i ritusban, az 1614. évi Rituale Romanum-nak elemeit már mind fel lehet találni.

V. A fent 8. szám alatt ismertetett rouen-i «Ordo»-ban és a legutóbbi 3 «Ordo»-ban (13—15) már felismerhető az az elem, amely a XV—XVI. századbeli házassági liturgiának a megkülönböztető eleme és sajátsága és amely, bár változott jelentőséggel, még ma is a házassági liturgiában helyet foglal és ez: a papnak, mint közhatalmi összeadónak, «copulans»-nak előtérbelépése, aki már nem egy copulatio-fohásszal (copulatio in forma deprecativa), hanem egy közhatalmi copulatio-kijelentéssel (copulatio in forma declarativa) a már régebbről szokásban levő szimbolikus cselekvények kiséretében (kezek összeadása, stólával való átnyalábolás stb.) a házasság létrejöttét előidézi és kijelenti.

Hogy a házasságkötésnél a cselekvő rész nem a feleket, hanem a benedictio-nál eljáró papot (így a benedictio-elméletet valló[2] görögök és a latin egyházban minden időkben szórványosan meglevő felfogás, nevezetesen a Nagy Károly-féle kapitulárék joga[3] és még később is több nyugati

[1] *Martène*, II. 646—648. l.

[2] Lásd fent: 6. §. 5. pont. [3] *Opet* i. m. 85., 105. l.

theologus, mint: *Melchior Canus)*, vagy pedig a copulatio-kijelentést tevő papot (így a copulatio-elméletet követő nyugati theologusok és kánonisták szórványosan a XII. század óta, majd sűrűbben a XV. század óta, a trienti zsinaton is az atyák egyik csoportja)[1] illeti meg, ez a felfogás, mint iskolai vélemény, a XV. század óta mind több követőre talált. Ennek az iskolai felfogásnak reflexét kell látnunk a Rituale copulatio-formuláinak mindinkább való átalakulásában. Érdekes összehasonlítani e formulákat.

A *lyra*-i *Pontificale* (XI. század) Ordo-ja és egyéb régi Ordo-k még csak ezen deprekativ copulatio-formulát ismerik: «Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob sit vobiscum et ipse vos coniungat impleatque benedictionem suam in vobis. Qui vivit». (Igy a *Pray*-kódex nuptialis szövege is.)

A *rouen*-i Missale (XIII. század) copulatio-kijelentése így szól: «*Et ego coniungo vos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen*». (Lásd fent.)

A *limoges*-i *Rituale* copulatio-kijelentése csak így: «*Desponso vos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen*». (Lásd fent.)

A *rheims*-i Manuale copulatio-kijelentése ez: «*Desponso vos in facie ecclesiae*». (Lásd fent.)

A *mainz*-i 1513. évi *Agenda* copulatio-kijelentése: «Ideo matrimonium per vos contractum ratifico et *confirmo* in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti».[2]

A *mainz*-i 1551. évi Agendában pedig így: «Ideo matrimonium per vos contractum ratifico et *benedico* in nomine P. et F. et Sp. Sancti».[3]

A *lüttich*-i 1553. évi Rituale copulatio-kijelentése ez: «*In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti inchoëtur mysterium*». (Lásd fent.)

A «*Tametsi*» decretum által idézett *Rituale-szöveg* szerint: «*Ego vos in matrimonium coniungo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*».[4]

[1] Lásd fent: 6. §. 5. pont, 10. §. II. pont.

[2] *Daniel*, Codex Liturg., I. k. 264. l. 2. j.

[3] U. o. — A *münsteri* Rituale formulája pedig ez: «Et ego *matrimonium per vos contractum confirmo et ratifico* in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. (Id.: *Wernz* i. m. IV. köt. (I. kiad.) 306. l. 277. j.)

[4] A «Tametsi» (Conc. Trid. sess. XXIV. de ref. c. 1.) folytatólagosan hozzáteszi: «vel aliis utatur verbis, iuxta receptum uniuscuiusque provinciae ritum». Lásd fent: 11. §.

Az *augsburgi*-i 1587. évi *Rituale* szerint (miközben a jegyesek kezeit a pap egybefűzi és stólával körülnyalábolja) : «*Matrimonium inter vos contractum Deus confirmet et ego illud approbo* et in facie ecclesiae solenniso. In nomine sanctae et individuae Trinitatis».[1]

Az *esztergomi* 1596. évi (még Telegdy alatt készült) *Agenda* copulatio-kijelentése : [«Deinceps sacerdos dextras utriusque iungat et iunctas stola circumvolvat et hac forma verborum eos copulet :] *Ego vos in matrimonium coniungo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen*».[2] (Betűről-betüre megegyezik a «Tametsi» által idézett formulával.)

Pázmány Péter 1625. évi «*Rituale Strigoniense*»-jében a copulatio-formula ugyanolyan, mint a *Telegdy*-féle Agenda-ban.[3]

Az V. Pál által 1614-ben közzétett «Rituale Romanum»-ban a copulatio-formula a kisérő rubrika-szöveggel együtt így szól : [«Mutuo igitur contrahentium consensu intellecto, sacerdos jubeat eos invicem iungere dexteras, dicens :] *Ego coniungo vos in matrimonium. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* [Vel aliis utatur verbis iuxta receptum uniuscuiusque provinciae ritum : postea eos aspergat aqua benedicta».][4]

A *milano*-i 1645. évi «Rituale Ambrosianum»-ban (Martène : «Ordo XV.») ez a szöveg áll : [«Quibus consentientibus, Parochus dicit haec verba Evangelii : Quod Deus coniunxit, homo non separet. Interea sponsi genua flectunt et parochus dextera sua sponsi dexteram praehendit et ad significationem vinculi fideique coniugalis, imponit manui dexterae sponsae, summitatesque stolae in modum crucis imponit ambabus sponsorum manibus et aperte dicit :] *Ego authoritate sanctae matris Ecclesiae, qua fungor, coniungo vos in matrimonium.* [Ter signum crucis faciendo.] In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen».[5]

A *kalocsai* 1833. évi *Rituale*-ban a formula úgy szól, mint a «Rituale Romanum»-ban.[6]

Az *esztergomi* 1859. évi és 1907. évi «*Rituale Strigoniense*» szerint a copulatio-kijelentés a következő (a bevezető rubrika azonos

[1] *Daniel* i. m. I. k. 264. l.
[2] *Kováts* Gyula, A házasságkötés, 31. l.
[3] U. o.
[4] Rit. Rom. 1902. é. regensburgi 12-r. kiadás, 243. l.
[5] *Martène*, i. m. II. köt. 649. l.
[6] Rituale Romano-Colocense. Budae, 1833. 203. l.

az 1596. évi esztergomiéval:) «Jungo vos in matrimonium : In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen».[1]

A *trier*-i 1836. évi Rituale-ban így : [«Statimque Parochus partem stolae dexteram manibus illorum adhuc iunctis circumvolvat et dicat :] Et ego Matrimonium per vos contractum confirmo, ratifico et benedico, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen».[2]

A trienti zsinat óta ezen copulatio-kijelentés csakis formula, minden különösebb jelentőség nélkül, de mindenesetre érdekes formula, mert a régebben, főleg közvetetlenül a trienti zsinat előtt szélesen elterjedt iskolai véleményre (benedictio-, copulatio-elmélet) mutat vissza, amely képes volt a szivós konzervativizmussal őrzött régibb liturgiai formulákat (deprecativ-alak) lassan-lassan átváltoztatni.

És jellemző, hogy bár a trienti zsinat atyáinak többsége dezavuálta is a benedictio- (copulatio-) elméletet, az ezen elmélet irányzatát kifejező copulatio-kijelentési formula bennemaradt a «Rituale»-ben továbbra is, belekerült az 1614. évi «Rituale Romanum»-ba is. Sőt *Wernz*[3] is megjegyzi, hogy az egyes particularis Rituale-k (mint a mainzi, a münsteri és az augsburgi : «matrimonium per vos contractum») helyesebben kifejezik az egyháznak házasságkötési tanát, mint a «Rituale Romanum»-nak «Ego vos *coniungo*» szavai.

Ezen copulatio-kijelentés (még ha a münsteri reformált alakban is maradt meg) mindenesetre egy régebbi házasságszertartási és jogelméleti tipusnak (IV. tipus, az u. n. copulatio-tipus) a maradványa, ép úgy, mint a consensus-nak formula szerinti kitudakolása egy megelőző másik tipusnak, a «sponsalia de praesenti» tipusnak (III. tipus : «visne-volo», ad vocem : «spondesne-spondeo») maradéka,

[1] Rit. Strig., Budae, 1859. 230. l. ; Rit. Strig., Strigonii, 1907. 218. l.

[2] *Daniel*, Codex Lit., I. köt. 277. l. — Luther «Traubüchlein»-jában ezen szöveg olvasható : «[Darnach spreche er vor allen insgemein :] Weil denn Hans N. und Greta N. einander zur Ehe begehren, und solches hier öffentlich vor Gott und der Welt bekennen, darauf sie die Hände und Trauringe einander gegeben haben, *so spreche ich sie ehelich* zusammen, im Namen Gottes des Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes. Amen.» (Daniel i. m. II. köt. 319. l.) — Itt felemlítjük még az 1894 : XXXI. t. szerint (39. §.) a polgári tisztviselő is köteles a házasságkötési szándéknak a felek által az anyakönyvvezetőnek kérdésére tett kijelentése után egy copulatio-kijelentést tenni, amely az 1906. okt. 15. «Házassági Utasítás» 68. §-a szerint így szól : «Én tehát Önöket ezen egybehangzó kijelentésük alapján a törvény értelmében házastársaknak nyilvánítom.»

[3] *Wernz* i. m. IV. köt. 306. l. 277. j.

továbbá miképen a gyűrűadás a régi «traditio»-nak (II. tipus) a jele, a nászmise alatti benedictio (velatio) pedig a legrégibb, az ó-keresztény sacralis, mysterium-os tipusnak (I. tipus) az utolsó nyoma.

Ezt a négy tipust találjuk az egyház kezdetétől fogva a mai napig használatban volt liturgikus szövegekben kifejezve.

A trienti házasságkötési jog, valamint a «Ne temere»-féle jog nem tudott a liturgikus formulákon specifikus változást előidézni, sem specifikus új elemet azokba belévinni; talán azért, mert a trienti törvény a consensus-kijelentést (így rendesen !) csak külső kereteiben reformálta és vonta a nyilvánosság elé, de a consensus-kijelentés (kérdésre adott felelet alakjában) megvolt a régi sponsalia-elmélet és copulatio-elmélet behatása alatt álló Rituale-kban is már.

A «Ne temere»-ben ad valorem előírt kérdezés sem fog egyelőre változást előidézni azért, mert a kérdezés is már rég meg volt a középkor óta a liturgiában.

Így felfogva más oldaláról látjuk azt, hogy a trienti jog és a «Ne temere» joga a középkori házasságkötési jognak rituális fejlesztésére ösztönző irányzattal nem bir, hanem inkább, megjelölve és mintegy petrifikálva az egész ritus lényeges részét («forma substantialis»), egyszerűsítésre vezet, amint vezetett is már a «passiva assistentia» gyakorlatbahozatalánál.

Az ujabb Rituale-knak egymásközt az egyes cselekvények sorrendjére vonatkozó eltérések részletes felsorolásától itt eltekinthetünk, mert ezen eltérések nem tipikusak, hanem az újkori tipus keretén belüli esetleges eltolódások. A minket érdeklő főalakzatok szertartásrendje ez:

A «*Rituale Romanum*»-ban:

1. *Consensus-tudakolás* («Vis accipere etc.») *és kijelentés.* («Volo.»)
2. *Copulatio-kijelentés.* (Mint fent.)
3. *Benedictio annuli* (1 gyűrű !).
4. *Impositio annuli.* (A vőlegény teszi fel a gyűrűt a leány gyűrűs ujjára és a pap mondja a formulát: «In nomine P. et F. et Sp. S. Amen.»)
5. *Versiculi, Resp. et 1 oratio.*
6. *Missa nuptialis* (esetleg !) a Missale szerint.

Az 1907. évi «*Rit. Strigoniense*»-ben:

1. *Consensus-tudakolás és kijelentés.*

2. *Benedictio annulorum.* (2 gyűrű !)

3. *Impositio annulorum.*[1] (A pap teszi fel felcserélve a két gyűrűt a felek gyűrűs ujjára a Rit. Rom. formulájának mondása mellett.)

4. *Benedictio nubentium.* (Versiculi, Resp., 1 Psalmus, 5 orationes et quidem 3 benedictoriae.) — Mindkét oldalról második házasságnál ezen áldás helyett egyetlen oratio (Adesto Domine etc.) mondatik.

5. *Copulatio-kijelentés.* (Mint fent.)

6. *Juramentum sponsorum* («pro more in hac patria usitato»).[2]

[1] Az 1859. é. «Rit. Strig.»-ben a consensus-kitudakolás a «benedictio et impositio annulorum» és egy allocutio *után*, a copulatio-kijelentés pedig a «benedictio nubentium» végén történt; a ritus legelső aktusa pedig két rövid kérdés volt azirán t, szabad akaratból jött-e a fél házasságot kötni, továbbá egy, a jelenlevő közönséghez intézett kérdés (mint láttuk fent, ez is, mint az előbbi is, külföldi régi Rituale-kban is már megvolt), nem tud-e senki valamely akadályt a megkötni kívánt házasság ellen előhozni.

[2] Az eskü külföldön is megvolt régebben, sőt a mai copulatio-kijelentésben a felek által teljesített kézadás egy régi eskü-gestus-nak maradványa, amely gestus-t akkoriban a két jegyes esküvel kisérte. Lásd Martène-nál az ilyen eskü szövegét: Ordo X. (Martène i. m. II. 635. l.), Ordo XIII. (u. o. 644. l.), Ordo XIV. (u. o. 647. l.). Lásd ezen «Ordo»-kat fent.

III. RÉSZ.

A jegyesség- és házasságkötési formára vonatkozó reform keresztülvitele.

15. §. A «Ne temere» decretum kibocsátásának előmunkálatai.

I. A 12. §. I—IV. pontja alatt előadottakból eléggé világos, milyen kuszált dolog volt sok esetben annak megállapítása, fennállott-e az egyes esetben a trienti forma betartásának kötelezettsége, és ha ez nem tartatott be, vajjon a házasság érvényes volt-e, vagy érvénytelen. Láthatatlan belső elhatározás volt az, hogy valaki valahol a «domicilium»-ot megszerezni akarta-e, valamint az is, feladta-e már és mikor a «domicilium»-ot, és mégis ezen lelki elhatározástól függött az egyes esetben az, hogy intratridentin vagy extratridentin domiciliummal bir-e a fél, vagy pedig vagus-e?

Ezen belső bizonytalanság, valamint az «extratridentin» vagy «benedictinás» területek határainak bizonytalansága volt az oka annak, hogy a római Congregatio-k döntései a klandesztin házasságok érvényessége tekintetében gyakran ingadozóknak látszottak.

A helyes reform útja tehát ott mutatkozott, hogy a trienti forma mentességei és ágas-bogas kivételei szüntettessenek meg s így a házasságkötési jog egyesíttessék és lehetőleg a területi elv («locus regit actum») tolassék előtérbe, a «principium extensionis immunitatis» laza elve pedig egészen adassék fel.

A római Congregatio-nak, főleg a S. Congr. Concilii-nak, elég bő alkalmuk volt az elébük került házassági ügyekből folyólag a clandestinitas körüli bizonytalanságok tömkelegébe betekinteni. Fentebb több causa-t idéztünk (legkimagaslóbb *Wernz*-nek in «una Parisiensi» 1898-ban beadott votumának alapjául szol-

gáló causa), amelyekben a «votum consultoris» hosszú tanulmány és bizonyítás útján tudta csak bebizonyítani a szóbanlevő klandesztin házasság érvényességét vagy érvénytelenségét. Az «Acta S. Sedis» és az «Analecta Ecclesiastica» majd minden évfolyama per extensum közölt ilyen klandesztin «causa»-ban benyujtott «votum»-okat, amelyek valósággal határkövei voltak az «usus forensis» és a «praeiudicia curiae» folytonosan előrehaladó megerősödésének és tisztulásának, de a kétségeket elűzni nem voltak képesek és így ujabb esetben még mélyebb discussio-kat tettek szükségesekké.

Ilyen hírneves és a későbbi «Provida» és «Ne temere» reformoknak alapját megvető «votum»-ot adott P. *Pius a Langonio*, a S. C. C. consultora, 1905. évben a «*causa Wratislaviensis et aliarum (ecclesiarum)*» házassági ügyben.

Pius a Langonio előadván a quasi domicilium-ra nézve a kánonjognak ma uralkodó felfogását[1] és ennek folyamán utalván a kánonistáknak ez elmélet körül és a quasi-domicilium-ra vonatkozó pápai döntések magyarázata körül való eltéréseire, vitáira, arra tért rá, hogy jó volna a «domicilium»-ra vonatkozó kánonjogi disciplina megváltoztatása és pedig ezen okokból:

1. A domicilium-szerzés egy belső tényen («animus commorandi») fordul meg, ami a házasságkötésnél, mely külső és jogi ténynyel jön egyébként létre, tarthatatlan.

2. A kánonisták közt a domicilium elméletére és a domiciliumot tárgyaló Congregatio-határozatok értelmezésére vonatkozólag az ellenmondások nem szünnek meg soha.

3. A vatikáni zsinat idejében is már felmerültek (a fenti pont végén már idézett) ilyen kivánságok egyes német és francia püspökök részéről. (*Pius a Langonio* a vatikáni francia püspökök ezen javaslatát, t. i., hogy a «forma Trid.» csakis «quod liceitatem» irassék elő, ellenzi.)[2]

4. Az ujabb neves kánonisták a domicilium körül a reformot lehetségesnek (*Wernz*), sőt szükségesnek vélték.

[1] *Acta S. Sedis* 38. köt. 245—256., 305—320. l., 39. köt. 244—256., 305—520. l. — Ezen fejtegetések kapcsán biztosabbnak véli *Pius a Langonio* (vol. 38., p. 318.), ha a «domicilium in dioecesi»-t engedné meg a törvény a házasságkötéshez szükséges illetékesség alapjául, mintsem az «intentio manendi in parochia»-t; ő ugyanis a kánonjog kétségtelen tételéül (?) azt vallja, hogy az «animus»-nak több plébániából álló nagyobb helynél is mindig a plébániára kell vonatkoznia, amely «animus» pedig igen ritkán van meg.

[2] Acta S. S., vol. 39. p. 305—306.

5. Az ujabb időben tartott egyes partikuláris zsinatok és zsinaton kívüli intézkedések (Rauscher-féle instructio) a quasi-domicilium megszerzésére nézve az egyetemes egyházjog szabályaitól eltérően rendelkeznek (részben félévi egyszerű tartózkodást is elégségesnek vélnek a «quasi-domicilium» megszerveséhez,[1] részben egyhónapi egyszerű tartózkodást írnak elő és ezt vagy azonosítják[2] a «quasi-domicilium»-mal, vagy pedig a «quasi-domicilium»-on kívül, mint a «proprius parochus» jelleg 3-ik cimét ismerik, részben pedig — így az «Instructio Rauscheriana» 1856. év — az év jelentékeny (!?) részén át való tartózkodásra szándékot, vagy pedig hatheti egyszerű tartózkodást kiván meg),[3] valamint a római Szentszék is kivételesen intézkedett egyes egyházterületekre nézve a «quasi-domicilium»-ot illetőleg (lásd fent: 1886. évi május 6-iki engedmény az Északamerikai Egyesült Államok püspökeinek:[4] egyhavi tényleges tartózkodás elég a «quasi-domicilium»-hoz a «proprius parochus» jellegre a házasságkötésnél, — és a párisi egyházmegyének 1898. november 9 én[5] adott engedmény: hathónapi tényleges tartózkodás elég a «quasi-domicilium»-hoz a «proprius parochus» jellegre a házasságkötésnél) az általános szabálytól eltérően intézkedett.

Pius a Langonio nyomatékkal utalt arra, hogy az 5. pont alatt említett eltérések eseteiben, amelyek pedig az egész egyháznak tekintélyes részére terjednek ki, a «quasi-domicilium» meg-

[1] *Rheimsi* tartom. zsinat 1849. é. (Collectio Lacensis IV. köt. 126—127. has.), *roueni* zsinat, 1850. é. (u. o. 531. has.) stb.

[2] Synodus *Auscitana*, 1851. é. (Coll. Lac. 1191. has.); *Bourges*-i zsinat, 1854. é. (u. o. 1118. has.)

[3] A *Rauscher* biboros, bécsi érsek által 1856. évben kibocsátott «Instructio pro iudiciis eccles.»-nak (egész szövegét, latin és német nyelven lásd: Archiv. f. kath. Kirchenrecht, I. köt. LVIII.—CXXXV. l.) 40. §-ában a «quasi-domicilium» így van meghatározva: «Ubi quis duraturam figere sedem haud quidem intendit, verumtamen talem habitat in finem, ad quem assequendum *longior commoratio* requiritur, ibi quasi domicilium habet». Majd a 44. §-ban beszélvén azokról, akiknek a «verum domicilium»-jokon kívül más helyen is van házuk, így szól: «Casu quo quis extra locum domicilii veri in aliis adhuc parochiis domos eius usibus destinatas instructasque possideat, in illo tantum horum locorum quasi-domicilium habet, ubi vel quovis anno *per notabile tempus* (!) commorari solet, vel tempore, quo locum qua domicilium asserit, per sex ad minimum septimanas habitat».

[4] Acta S. S., vol. 38. p. 210. (1886. é. máj 6. declaratio közvetett idézése.)

[5] Acta S. S., vol. 31. p. 406.

állapításánál az «animus manendi per maiorem anni partem» mellőzésével a bizonyos ideig terjedő (6 hónap, 6 hét, 1 hónap) tényleges tartózkodás egymagában megszerzi a «quasi-domicilium»-ot,[1] aminek gyakorlatiasságát tagadásba venni nem lehet, és épen azért a «domicilium»-szerzésnek ezen gyakorlatias ujabb módjait más vidékekre is kiterjeszteni méltányosnak látszik.

Mindezek alapján *Pius a Langonio* ezen módosításokat hozta javaslatba:

a) A «quasi-domicilium» egyszerűbben és biztosabban bebizonyítható megszerzése végett mondassék ki, hogy a «quasi-domicilium»-ot meg lehet szerezni hathónapi vagy pedig egyhónapi egyszerű tartózkodással, valamint az, hogy «domicilium»-ot ne csak a plébániában és csak közvetve az egyházmegyében, hanem közvetlenül az egyházmegyében is lehessen szerezni, úgy t. i., hogy ha az «animus stabiliter manendi» a «dioecesis»-re nézve megvan, de nincs meg a «parochia»-ra nézve, megszereztessék a «verum domicilium in dioecesi», valamint úgy, ha a tényleges hathónapi vagy egyhónapi tartózkodás «in dioecesi» megvan, de nincs meg «in parochia», megszereztessék a «quasi-domicilium in dioecesi».

b) A «clandestinitas» egész jogának egyszerűsítése végett pedig ejtessék el a «proprius parochus»-nak «quoad validitatem matrimonii» egyedüli illetékessége és csak «quod liceitatem matrimonii» hagyassék meg, másfelől pedig intratridentin helyeken (!) minden plébános a maga plébániájában ruháztassék föl a «testis ex officio qualificatus» szerepével, aki előtt a maga területén kötött bármely házasság érvényes.[2]

II. Pius a Langonio-nak ezen korszakot alkotó «votum»-át

[1] Ezen vidékek jogát tekintetbe véve tehát, *Pius a Langonio* szerint (i. h. vol. 38. p. 255.) 4-féle cimen lehetett (1908. ápr. 18-ig) egyházjog értelmében a plébános «proprius parochus»: 1. verum domicilium; 2. quasi-domicilium, 3. commoratio semestralis, 4. commoratio mensilis.

[2] (Moderatio fieri posset:) «Secundo per aptiorem et simpliciorem ipsius clandestinitatis interpretationem, statuendo videlicet: *a)* quod in locis ubi viget caput *Tametsi*, parochus testis est ex officio qualificatus, in sensu Decreti, omnium omnino matrimoniorum, quae, ipso vel eius Delegato praesente, coram duobus tribusve testibus in paroecia sua coeteris servatis celebrantur; *b)* quod proinde *valida licitaque* sint matrimonia domiciliatorum et quasi domiciliatorum (in sensu legislationis hodiernae); illicita vero, non autem invalida matrimonia, quae ab advenis nondum sufficienter forsan quasi domiciliatis, in paroecia coram parocho (vel eius delegato) duobusque testibus contrahuntur». (Acta S. S., vol. 39. p. 320.)

és okait a S. C. C. 1905. május 20-án megszívlelésre méltónak találta, de a dolog fontossága miatt a reform művét hosszabb megfontolás tárgyává kivánta tenni és azért egyelőre ezen (fent már, a domicilium megszerzésénél említett) határozatot hozta :

«Pro gratia iuxta iuxta petita ab Emo Archiepiscopo Parisiensi, facto verbo cum Sanctissimo, *et ad mentem.*[1]

Ezen «ad mentem» záradékot az Acta S. Sedis szerkesztője (mindenesetre illetékes helyen szerzett értesülésre) így magyarázta :

«Mens praeterea est secreta, tamen nobis certo constat ipsam in eo summatim consistere : Ut tempore opportuno Apostolicum decretum edatur, quo *iurisprudentia de matrimoniis coram parocho celebrandis moderetur*».

Midőn azután 1907. évben a «Ne temere» decretum kibocsáttatott, az «Acta S. Sedis» a decretum szövege után folytatólagosan közzétett «*Relatio anteactorum*»-ban,[2] a legelején, az 1905. máj. 20-iki resolutio «ad mentem» záradékának hivatalos értelmezése egész részletességben, olasz nyelven, így van előadva :[3]

«Quae mens fuit :

1°. che si partecipi all' Emo Kopp la risoluzione data per Parigi, affinchè, se vuole, possa chiedere simile estensione per la sua diocesi ; 2°. che si chieda il voto di due canonisti onde preparare un decreto per modificare la legislazione matrimo-

Magyarul:

Mely fentartás ez volt :

1. hogy Kopp biborossal közöltessék a Páris részére adott határozat a célból, hogy, ha kivánja, ő is kérhessen hasonló kiterjesztést a maga egyházmegyéjére ; 2. hogy kéressék ki két kánonistának véleménye a célból, hogy a Tametsi-ben fog-

[1] Acta S. S., vol. 38. p. 210. — Ezen szavakkal a párisi érsek megkapta az 1886. évi északamerikai engedmény kiterjesztését Párisra (egyhavi tényleges tartózkodás elégséges a «quasi-domicilium» megszerzéséhez, házasságkötés céljára), a boroszlói püspök kérése azonban (ő az 1898. nov. 9. párisi engedményt kérte, t. i. hogy 6 havi tényleges tartózkodás elégséges cím a «quasi-domicilium» megszerzéséhez), mint az ujabb párisi engedmény által túlhaladottnak látszó, mellőztetett, illetőleg elintézése az «ad mentem» záradékban helyeztetett kilátásba.

[2] «Relatio actorum, quae praecesserunt decretum de sponsalibus et matrimonio.» Acta S. S., vol. 40. p. 531—575.

[3] Acta S. S., vol. 40. p. 531—532.

niale relativamente al capo *Tametsi* tenendo in vista queste basi :

a) che il parroco debba assistere al matrimonio, rogato e voluntariamente, di maniera che restino aboliti tutti i matrimonii fatti per sorpresa ;

b) che niun parroco debba assistere al matrimonio di non suoi parrocchiani ed anche de suoi parrocchiani che abbiano dimorato fuori di parrocchia tanto tempo da contrarre impedimento, senza che gli consti *ad tramitem iuris* dello stato libero dei contraenti ;

c) ferme queste due condizioni, ciascuno possa fare il matrimonio coram Ordinario loci aut parocho (quicunque sit) et duobus vel tribus testibus, come stabilisce il Tridentino ;

d) e questa legge sia estesa a tutti i cattolici di tutti i luoghi, anche dove non fu publicato il capo Tametsi in guisa che quindi innanzi i cattolici fra di loro non possano piu fare il matrimonio validamente che *coram Ordinario loci, aut parocho et duobus testibus.*

E si fissi un termine canonico da cui queste nuove disposizioni abbiano vigore per tutta Chiesa.»

lalt házassági törvényhozás módosítására egy decretum készíttessék elő, szem előtt tartva a következő alapelveket :

a) hogy a plébánosnak felkérés után és szabad akarattal kell jelen lennie a házasságkötésnél úgy, hogy érvénytelenek legyenek a meglepés útján kötött házasságok ;

b) hogy a plébános ne működjön közre a nem az ő híveinek házasságánál, valamint híveinek házasságánál is akkor, ha ezek házassági akadály keletkezésére alkalmul szolgáló hosszabb ideig a plébánián kívül tartózkodtak, ne működjön közre mindaddig, míg «ad tramitem iuris» meg nem bizonyosodik a felek szabad állapotáról ;

c) ezen két feltétel mellett mindenki köthessen házasságot coram Ordinario loci aut parocho (quicunque sit) et duobus vel tribus testibus, miként azt a Tridentinum előírja ;

d) és ezen törvény terjedjen ki minden ország összes katholikusaira, ott is, ahol nem lőn kihirdetve a Tametsi caput; úgy, hogy ezentúl a jövőben a katholikusok maguk között ne köthessenek többé érvényesen házasságot másképp, mint *coram Ordinario loci, aut parocho et duobus testibus.*

És egy kánoni határnapot kell kitűzni, amelytől fogva ezen új intézkedések az egész egyházra nézve hatályba lépjenek.

A S. C. C.-nak 1905. május 20. ülésén jelenlevő bibornokok magának a reformnak szükségessége iránt teljesen egyetértettek, de már a reform fenti *(a—d)* részletei iránt merültek fel ellenvélemények ;[1] és azért, dacára annak, hogy X. Pius pápa 1905. május 23-án jóváhagyta a S. C. C.-nek a reform tervezetére vonatkozó előleges megállapodásait (az «ad mentem» záradékban), mégis újból két kánonistának véleményét kérte ki a Congregatio, főleg azért, mert a házasságnál eljárni jogosított plébános *illetékességi* címére nézve, valamint a vegyes házasságokra nézve a S. C. C. tagjai közt eltérések mutatkoztak.

A S. Congr. Concilii által véleményadásra felszólított két kánonista volt: Augustus *Sili* «consultor» és Carolus *Lombardi* «defensor vinculi», kik közül az előbbi 1906. jan. 6-án adta be véleményét («votum Consultoris»),[2] az utóbbinak véleménye («votum Defensoris matrimonii»)[3] pedig hihetőleg szintén ezen időben nyujtatott be ; ezenkívül bekéretett még a S. C. C. secretarius-ának (De Lai, jelenleg már biboros és a S. C. Consistorialis secretariusa) véleménye is («votum Secretarii»).[4] Ezen három votum alapján kezdette meg a S. C. C. a «Tametsi» reformjáról 1906. február 17-én a tárgyalást, amelyben megegyeztek ezen alapelvek iránt :

a) A házasságkötési forma megváltoztattatik annyiban, hogy bármely erre «felkért» püspök vagy plébános és két tanu előtt köthető a házasság ;

b) a meglepés útján való házasságok érvénytelenek lesznek ;[5]

c) a katholikusok mindenütt az egész világon kötelezve lesznek a «forma Tridentina»-ra.

Azonban a további részletekre nézve a S. Congregatio megbizta a secretariust *(De Lai)*, hogy lépne érintkezésbe a kánonjog kodifikálására X. Pius pápa által kiküldött bizottság («Commissio Codicis ecclesiastici») secretariusával (ez akkor Franc. *Wernz* volt), annyival inkább, mert ott a kodifikáló bizottságban szintén ugyanezen időtájt került szóba a «Tametsi» reformja és ez alkalommal ott már tekintettel voltak azon tárgyalásokra is, amelyek nem sokkal előbb a S. Congregatio Inquisitionis-nál folytak a vegyes házasságokat illetőleg, közvetlenül a «Provida» constitutio (1906. jan. 18.) kibocsátása előtt.[6]

[1] U. o. 532. l.
[2] Ezen votumot lásd : Acta S. S. 40 köt. 533—541. l.
[3] U. o. 541—564. l.
[4] U. o. 564—566. l. [5] U. o. 567. l. [6] U. o.

Közben bocsáttatott ki ugyanis : 1906. január 18-án a «*Provida*» constitutio, amely (I. cikk) a Német Birodalom összes katholikusaira nézve, a katholikusoknak egymásközti házasságait illetőleg, ott is, ahol nem volt kihirdetve a «Tametsi», kötelezővé tette a «forma Tridentina»-t, amely továbbá (II. cikk) a vegyes házasságokat illetőleg az egész Német Birodalomra kiterjesztette a «Benedictina» kedvezményét és amely végre (III. cikk) az akatholikusoknak egymásközti házasságát az egész Német Birodalomban mentesítette a «forma Tridentina» alól.[1]

A «Provida» constitutio-nak ezen engedményei a S. C. C.-nek további tárgyalásaira befolyással voltak és így született meg az a *schema canonum*,[2] amely a S. C. C.-nak legközelebbi értekezletén, 1906. julius 14-én, tárgyalásra került,[3] amelyen azonban további módosítások szüksége merülvén fel, egy ujabb «schema canonum»[4] készíttetett és terjesztetett a S. C. C. 1907. január 26. ülése elé, amely szövegtől a későbbi «Ne temere» decretum, némely kevésbbé fontos, jórészt stiláris eltérésen kívül, főleg abban különbözött, hogy nem volt meg benne az eljegyzés érvényességi formájáról szóló cikk, amelyet a S. C. C. 1907. március 23. ülésén hoztak javaslatba.[5]

III. 1906. év folyamán tehát,egész 1907. március 23-ig összesen, öt decretum-tervezet jutott a Conc. Congregatio elé :

1. a «*votum consultoris*»-hoz mellékelt decretum-tervezet,
2. a «*votum defensoris*»-ban foglalt decretum-tervezet,
3. a «*votum secretarii*»-hoz mellékelt «schema canonum»,
4. az 1906. julius 14-én előterjesztett «*schema canonum*»,
5. az 1907. január 26-án előterjesztett «*schema canonum*».

Lássuk ezen tervezeteket a bennök foglalt fő jogi tételeket illetőleg egyenkint.

1. A «*votum consultoris*»-hoz (a consultor neve : Aug. *Sili)* mellékelt tervezet elvei.[6]

I. «*De forma matrimonii validi.*»

a) A házasság a «parochus vel ordinarius domicilii» előtt

[1] Acta S. S., vol. 39. p. 81—84.

[2] Acta S. S., vol. 40. 568—570.

[3] E tárgyaláson a kodifikáló-bizottság részéről *Vives y Tuto* biboros és a bizottság titkára *(F. Wernz)* vettek részt.

[4] U. o. 572—574. l.

[5] Acta S. S., vol. 40. p. 575.

[6] Acta S. S., vol. 40. p. 540—541.

(és 2 tanu előtt) bárhol is megköthető érvényesen és ők delegálhatnak is valamely más papot hivöknek bárhol való összeadására, míg a nem «parochus domicilii» plébános előtt csakis a saját területén köthető érvényes házasság (de előtte köthetik idegenek is és ő csak a saját területén való összeadásra adhat más papnak delegatio-t). A delegatio mindig irásban adandó.

b) A plébánosnak vagy püspöknek fel kell szólíttatniok a közreműködésre, különben a házasság érvénytelen, a meglepés útján való házasságok tehát szintén érvénytelenek.

II. «De forma matrimonii liciti.»

Nem az érvényesség terhe alatt, de kötelező : a szabad állapot bizonyítása, a kihirdetések, valamint az, hogy az összeadó plébános vagy az legyen, akinek plébániájában az egyik fél domiciliummal bir, vagy az, akinek plébániájában egy hónapig tényleg tartózkodik, de köthető a házasság az ilyen plébánosok bármelyikének püspöke előtt is, valamint a plébános vagy a püspök által felhatalmazott (licentia) más pap előtt, szükség esetén pedig bármely, az érvényes kötésre felhatalmazott pap előtt.

III. «Qui hoc decreto teneantur et quando obligare incipiat.»

A fenti szabályok csakis a tisztán katholikus és vegyes házasságokat kötelezik ; katholikusnak veendő mindaz, aki kath. módon lőn megkeresztelve, vagy a kath. egyházba visszatért.

2. A «*votum defensoris*»-ban (a defensor neve : Car. *Lombardi)* foglalt decretum-tervezet elvei :[1]

a) A házasság érvényesen megköthető bármely püspök vagy bármely plébános (és 2 tanu) előtt[2] és pedig rendszerint annak területén, de szükség esetén a maguk területén kívül is ; ha ilyen szükség esete nem áll fenn, az összeadás megengedett voltához kell a helybeli püspök vagy plébános engedélye.[3]

b) A házasságkötésnél való közreműködés csak akkor megengedett (licita assistentia) ha : α) az asszisztáló plébános a feleknek szabad állapotáról és minden más akadálytól való mentességéről meggyőződik, β) ha a kopuláló pap vagy a feleknek illetékes plébánosa (domicilium vagy quasi-domicilium alapján), vagy pedig az illetékes püspöktől vagy plébánostól «delegatio»-t eszközöl ki, amitől azonban halálveszedelem esetében eltekinteni lehet.[4]

[1] Acta S. S., vol. 40. p. 546—553.
[2] I. h. 546. l. «Pars dispositiva» 3. pont.
[3] U. o. «Pars disp.» 17. pont. [4] U. o.

c) A quasi-domicilium «in ordine ad matrimonium» megszereztetik egyfolytában egyhónapi (30 napi) tényleges tartózkodás által, tekintet nélkül a domicilium-szerző szándékra. Ha valaki az egyházmegyében tartózkodott egy hónapig, de egyetlen plébániában sem egy hónapig, akkor a püspök vagy delegáltja előtt «licite» megköthető a házasság.[1]

d) A püspök, illetőleg plébános csak felszólításra asszisztálhat a házasságkötésnél; «ex inopinato vel coram parocho invito» a házasságkötés érvénytelen.[2]

e) A kóborlók («vagi») bármely püspök vagy plébános előtt «licite» köthetnek házasságot («valide» úgyis mindenki köthet).[3]

f) A kiskorúak («filiifamilias») házasságai «licite» köthetők, akár a «voluntarium domicilium» («quasi-dom.») szerinti, akár pedig a «necessarium domicilium» (a szülők domiciliuma) szerinti plébános előtt.[4]

g) A házasságkötési forma kötelező mindenütt az egész világon a kath. egyházban megkeresztelt egyének egymásközti házasságára nézve, míg a kath. egyházon kívül megkeresztelt akatholikusok egymásközti házasságai klandesztin kötés mellett is érvényesek; épen így érvényesek «communicatio privilegii exemtionis»[5] folytán az ő, valamely katholikussal (kath. egyházban megkeresztelt egyénnel) kötött vegyes házasságaik is; és épen ezért, mint felesleges, hatályon kívül helyeztetik a «Declaratio Benedictina» minden későbbi kiterjesztése is.[6] Katholikus egyénnek egy meg nem keresztelt egyénnel «cultus disparitas» alól való felmentés mellett kötött házassága mindig «in facie Ecclesiae»

[1] U. o. 548. l. 6. pont. — *Lombardi* (a jegyzetben) példaként rámutat arra az anomaliára, hogy egy Milanóban egész életén át tartózkodó cseléd, ha folyton változtatva lakását, egy plébániában sem tartózkodott egyfolytában egy hónapig, akkor nemcsak nem köthetett a milanói plébánosok előtt házasságot, de a milanói érsek sem adhatott erre delegatiót, mert «domicilium in dioecesi»-t nem ismer a trienti házasságkötési jog.

[2] U. o. 8. pont.

[3] U. o. 9. pont.

[4] U. o. 10. pont.

[5] C. *Lombardi* egyébként a «communicatio exemtionis» teljes törlését még helyesebbnek vélte, sőt épen az ellenkezőjére kivánta volna átváltoztatni, így: «Pars, quae tenetur, trahit ad se partem, quae per se non tenetur». U. o. 559. l.

[6] U. o. 550—551. l. 12—14. pont.

kötendők, a meg nem keresztelt fél nem részeltetheti tehát a mentességben. a kath. felet.[1]

h) Missio-területeken a házasság érvényesen köthető a «vicarius apostolicus», valamint a «praefectus apostolicus» előtt, de az egyszerű missionáriusok előtt csak akkor, ha vagy plébánosok módjára állandó alkalmazásban vannak, vagy ha külön meghatalmazást kaptak a házassági összeadás végzésére.[2]

i) A megalkotandó házasságkötési reform-decretum a latin kath. egyház európai részeiben életbe fog lépni a decretum megjelenésétől számított 6 hónap alatt, a többi világrészekben pedig egy év mulva.[3]

j) A büntetések maradnak azok, melyek a «Tametsi»-ben vannak megállapítva.

3. A «*votum secretarii S. C. C.*»-hoz mellékelt tervezet («schema canonum») jogelvei ezek :

a) Katholikusok érvényesen köthetnek házasságot bármely püspök vagy plébános vagy ennek helyettese vagy delegáltja előtt és két tanu előtt, de csak az így kopuláló püspök vagy plébános területén belül.[4] A delegatio csak meghatározott egyénnek adható meg, de mindig csak a delegáló jogterületen belül történő copulatióra.[5]

b) Az asszisztáló püspököt vagy plébánost az assistentiára előre fel kell szólítani («debet esse rogatus») és őneki — az assistentia alkalmával, a házastársak consensusát kérdeznie és kitudakolnia kell.[6]

c) Az assistentiára való jogosítottság kezdetét veszi a javadalom vagy a hivatal (püspöki, plébánosi) birtokbavételétől, véget ér pedig, az attól való megfosztás esetén kívül, akkor, ha a püspök vagy pap nyilvános decretummal névszerint kiközösíttetik, vagy ha hivatalától felfüggesztetik.[7]

d) A «licita assistencia»-hoz (valamint más pap részére a «licentia» megadásának jogosultságához) azonban szükséges, hogy az összeadott feleknek legalább egyike az asszisztáló püspök vagy plébános területén domiciliummal birjon, vagy legalább is egy hónapig egyfolytában ténylegesen tartózkodott legyen ;[8] de ez utóbbi eset-

[1] U. o. 550. l. 13. pont.
[2] U. o. 552. l. 15. pont.
[3] U. o. 553. l. 19. pont.
[4] U. o. 564. l.. «Schema canonum», canon 1.
[5] U. o. canon 4.
[6] U. o. 565. l., canon 2.
[7] U. o. 565. l. canon 3.
[8] U. o. canon 5.

ben is kivánatos, hogy az ilyen copulatio csak ritkán történjék, és mindig a proprius parochus tudtával történjék a copulatio.[1] Kóborlóknak (vagi) megengedett összeadásához (licita copulatio) pedig püspöki engedély kell.[2]

e) Ha a házasságkötési forma (a területi püspök, plébános, vagy delegáltjuk és két tanu előtt) betartását «*impossibilitas generalis ac diuturna*» gátolná és ezen akadály miatt a házasság egy évig vagy félévig a püspök vagy plébános vagy delegáltjuk előtt előreláthatóan meg nem történhetnék, akkor a házasság megköthető csupán két tanú előtt is.[3] «*Impossibilitas particularis*» esetében, ha ez életveszedelemmel áll kapcsolatban, a házasság megköthető a gyóntatóatya, vagy pláne csakis egy tanú előtt.[4]

f) A fönti házasságkötési formát, ha csak valamely vidéken vagy országban pápai engedmény nem adatik, a katholikusok akkor is kötelesek betartani, ha akatholikussal kötnek házasságot, akár kaptak a «cultus disparitas», vagy «mixta religio» alól fölmentést, akár nem.[5]

g) A házasságkötési lényeges formán kivül betartandók a házasságkötésre vonatkozó liturgikus szertartások is *(solemnis benedictio)*, amelyek utólag is pótolhatók. A *vegyes házasságnál* azonban, még ha a szabályszerű fölmentés mellett köttetnek is, a liturgiai szertartások, általában szólva, mellőzendők *(passiva assistentia !)*, mégis a püspökök a helyi viszonyok kényszerűsége folytán a szertartásokat egyházmegyéikben megengedhetik is, kivéve mégis a nászmisét.[6]

h) A házasságkötés az asszisztáló plébános, vagy helyettese által bevezetendő a házasságkötési plébánia házassági anyakönyvébe, még akkor is, ha a kötés szükség esetén (can. 8. §. 1. 2.) nem történhetett a területi plébános (püspök), vagy delegáltja előtt; de bejegyzendő a házasságkötés ténye a feleknek keresztelési anyakönyvébe is.[7]

Ezen «schema canonum» a «Ne temere» decretummal anyagi szempontból a joganyag és a jogelvek tekintetében úgyszólván már teljesen azonos; a különbség mégis ez:

α) ezen schema még nem köti ki az erőszak és megfélemlítés

[1] U. o. canon 7.
[2] U. o. canon 6.
[3] U. o. 565. l., canon 8. §. 1.
[4] U. o. canon 8. §. 2.
[5] U. o. canon 9.
[6] U. o. canon 10. et 11.
[7] U. o. 566. l., canon 12. §. 1., 2., 3.

érvénytelenítő hatályát a plébánosi assistentiánál, sőt említést sem tesz erőszak és megfélemlítésről, hanem a «rogatus» jelleg és a kérdezés kikötésével beéri ;

β) míg ezen «schema canonum :» «a die adeptae possessionis beneficii aut officii» szavakkal jelöli meg az asszisztálási képesítettség kezdetét, addig a «Ne temere» «a die adeptae possessionis beneficii vel initi officii» szavakkal ;

γ) a «Ne temere»-ben már nincs kikötve az (mint volt e «schema»-ban), hogy az egyik fél egyhónapi tényleges tartózkodása alapján «licita assistentia»-ra feljogosított plébános (püspök) még mindig csak a «proprius parochus» tudtával és igy csak igen ritkán élhet ebbeli jogával ;

δ) e «schema canonum» (can. 8. §. 2.) a félnek halálveszedelme esetében («impossibilitas particularis)» egy pap, vagy akár egy világi tanú jelenlétével éri be ; «impossibilitas generalis» esetében (can. 8. §. 1.) pedig két tanu jelenlétével, míg a «Ne temere» : az előbbi esetben (artic. VII.) pap és két tanú jelenlétét, utóbbi esetben (artic. VIII.) csakis 2 tanú jelenlétét kivánja meg ;

ε) a «Ne temere» decretum hallgat a házassságkötés liturgiai részéről, úgy általában, mint a vegyes házasságokról szóló szakaszban is (art. XI.) ; míg a fenti schema a liturgiai részről is intézkedik és pedig a vegyes házasságokra úgy, hogy eltilt minden szertartást, hacsak a püspök a helyi okok mérlegelése után némi szertartást mégis meg nem enged (1858. é. Antonelli-instructio álláspontja);

ζ) több fogalmazási, formuláris eltérés ;

η) a «Ne temere»-ben meglevő, de a fenti schemában teljesen hiányzó joganyag ez : 1. az eljegyzési forma szabályozása («Ne temere» art. I.) ; 2. a «parochus» pontos megállapítása («Ne temere» art. II.) ; 3. a szabad állapot kipuhatolásának előírása (art. V. §. 1.) ; 4. a licentia kérése alól «gravis necessitas» esetében való mentesség kikötése (u. o. §. 3.) ; 5. a «parochus sponsae» jogának fenntartása (u. o. §. 5.) ; 6. büntető intézkedések (art. X.) ; 7. a tisztán akatholikus házasfelek mentességének kifejezett fölemlítése («Ne temere» azt. XI. §. 3.) ; 8. az «akatholikus» fogalom tartalmának megszorítása és a «katholikus» fogalmának kiszélesbítése (art. XI. §. 1.), amit először C. Lombardi indítványozott fent idézett véleményében («Pars disp.» punct. 12.).

Ebből világos, hogy *De Lai*-nak, a S. C. C. akkori secretáriusának, ki időközben már biborossá lett, oroszlánrésze van a «Ne temere»-nek kodifikációja, szövegének megállapítása körül.

4. Az 1906. jul. 14-én a S C. Concilii elé terjesztett újabb (a De Lai-félének átdolgozása, helyesebben elrontása !) «schema canonum»-nak[1] az imént tárgyalt «schema»-tól és a «Ne temere»-től való eltérései ezek :

a) A házasság érvényesen megköthető a nem «proprius parochus» (ordinarius) előtt, de ő előtte csak az ő plébániája (egyházmegyéje) területén köthető meg, míg a «proprius parochus» (ordinarius) előtt köthető az ő területén kívül is bárhol. (Ez a trienti «proprius parochus rendszernek [personális rendszer] galvanizálása lett volna, de életbeléptetve egyúttal a territoriális rendszert is.)[2]

b) A házassági assistentia megengedett voltához szükséges, hogy a feleknek legalább egyike az asszisztáló plébános (püspök) plébániájában (egyházmegyéjében) vagy verum domicilium-mal, vagy quasi-domiciliummal birjon ; csakis a kóborlóknál elég az egyszerű tartózkodás.[3] (Ez a *Sili-*, a *Lombardi-* és a *De Lai*-féle tervezetek egyik leggyakorlatibb újításától való elpártolást jelentette. A «Ne temere» az imént említett három régibb tervezet álláspontjára helyezkedett.)

c) A püspök vagy plébános a házasságkötésre vonatkozó *delegatio-t csak írásban* adhatja meg; a delegáló «proprius parochus» (domic., quasi-domicilium) bárhol való összeadásra delegálhat, míg a nem «proprius parochus» csakis a saját területén való assistentiára adhat delegatiot.[4]

d) Az assistentia érvényességéhez nem elég az, hogy «testis rogatus» legyen a plébános (püspök), hanem szükséges az ő szabad hozzájárulásuk is («debent esse rogati *nec contradicentes*»)[5] Ezen pontot illetőleg a schema a «Ne temere»-hez közelebb áll, mint a De Lai-féle.

e) Az «impossibilitas generalis» és az «impossibilitas particularis» eseteiben egyaránt szükséges, de elégséges is két tanu jelenléte ; az előbbi esetben nem egy év vagy félév, hanem az akadálynak előrelátható egyhavi időtartama elég ahhoz, hogy az «impossibilitas habendi parochum» meglegyen, míg az «impossibilitas particularis» mindig fennáll akkor, ha a felek bármelyike halálveszedelemben van és a házasságkötés sürgős.[6]

[1] U. o. 568—572. l.
[2] U. o. 568. l., «Schema canonum» canon 1. §. 2.
[3] U. o. 568—569. l., «Schema canonum» canon 2. §§. 1., 2.
[4] U. o. 569. l., canon 4.
[5] U. o. 570. l., canon 5.
[6] U. o. 570. l., canon 6. §§. 1., 2.

f) Míg a De Lai-féle schema szerint a *vegyes* házasságkötések is köteleztetnek a «forma substant. matrimonii» betartására, akár kaptak mixta religio vagy cultus disparitas alól disprensatiot, akár nem, hacsak külön pápai engedély némely vidékeket nem mentesit; addig ezen schema (1906. jul 14.) szerint a *vegyes házasok ugyan köteleztetnek a forma betartására*, de ha *mégsem tartanák be*, a házasság — kivéve az aposztatákat — *érvényes épen úgy, mint a tisztán akatholikusoknak egymásközti formátlan házasságai* is. De az imént említett kötelezettséget a tisztán akatholikusokra nézve már nem mondja ki a schema, a tisztán akatholikusokra nézve tehát a clandestinitas még tiltó akadály sem, míg a vegyes házasokra nézve csakis tiltó akadály, a tisztán katholikusokra nézve pedig bontó akadály.) Az aposztaták házasságkötés szempontjából katholikusoknak tekintendők.[1]

g) A házasságkötésnél használatos szertartásokra nézve a *De Lai-félével* megegyezik, de ennél annyival *többet is tartalmaz*, hogy a *vegyes házasságkötésekre* nézve kimondja, hogy *akár dispensatio mellett* köttetnek, akár nem, a *consensus-kijelentésnek kérdezés útján való kivevése meg van engedve.*[2]

5. A S. C. C.-nak 1906. jul. 14-iki ülésén a konzultorok többféle módosításokat indítványoztak az imént ismertetett schemához; ezen módosítási indítványok fontosabbjait az «Acta Sanctae Sedis» az előbb ismertetett schema szövege alatti jegyzetsorokban ismerteti.[3]

6. Az eddigi összes anyag figyelembevételével a S. C. Concilii secretariusa (De Lai) a S. C. C. 1907. jan. 26. ülése elé új «schema canonum«-ot terjesztett, amely sokban visszamegy a régibb De Lai-féle schemára és a végleges «Ne temere»-től már csak a következőkben különbözik:

a) Nincs még meg benne az *eljegyzésről* szóló articulus.

b) Az *assistentiára való jogosítottság kezdetére* nézve egyetért a *De Lai*-féle első schema-val[4] («votum secretarii»), tehát így: «a die adeptae possessionis beneficii aut officii» (míg a «Ne temere»: «a die adeptae possessionis beneficii vel *initi* officii»).

c) Az *activa assistentia mértékére* nézve a régebbi «votum

[1] U. o. 570—571. l., canon 7. §§. 1., 2., 3.
[2] U. o. 571—572., canon 8., 9., 10.
[3] U. o. 568—572. l. jegyzetek
[4] U. o. 573. l., canon 2.

secretarii» szövegét fogadja el («rogati requirant et excipiant consensum»),[1] nem írja tehát még elő (mint a «Ne temere») az «invitatus» jelleget sem, a «neque vi neque metu gravi constricti excipiant» esetét.

d) A nem «proprius parochus» (domicilium vagy egyhavi tényleges tartózkodás) részére szükséges és kérhető licentiát nem említi ezen schema (pedig a régibb «votum secretarii»-ban már benne volt.)

e) A vagus-okra nézve csak a püspök személyes engedélyét írja elő,[2] a püspök állandó delegáltjának engedélye («a Ne temere» ezt már felvette) még nem említtetik fel.

f) Az «impossibilitas particularis» esetére (halálveszedelem), némi változtatással, felujítja[3] a régibb De Lai-féle 8. kánon 2. §-át: a házasságkötés az egyszerű gyóntató és egy más tanu előtt érvényes, de hozzáteszi ezen új (1907. jan. 26.) schema, hogy a confessarius köteles kérdést tenni a felekhez.[4] (A «Ne temere» szerint ily esetben a házasság megköthető: «coram quolibet sacerdote et duobus testibus».)

g) Az «impossibilitas generalis» esetére felujítja[5] a régibb «De Lai»-féle 8. kánon 1. §-át, mégis azon módosítással, hogy az «impossibilitas» akkor áll fenn, ha a házasságkötéshez a plébános assistentiája előreláthatólag féléven belül nem volna remélhető. (A «Ne temere» szerint a plébánosnak a házasságkötést megelőző, egyhavi tényleges távolléte kivántatik.)

h) A házasságkötéssel kapcsolatos liturgiára nézve, nevezetesen a vegyes házasságoknál, felujítja[6] a régi «De Lai»-féle formula (can. 10., 11.) intézkedéseit. (A «Ne temere»-ben a liturgia sem általában, sem a vegyes házasságokra nézve nem említtetik.)

i) A tisztán akatholikusok házasságainak a clandestinitas bontó akadálya alól való mentesítését ezen schema épen úgy nem említi, mint a fenti «De Lai»-féle régibb schema (votum secretarii), míg a «Ne temere» kifejezetten mentesíti a tisztán akatholikusok házasságait.

[1] U. o. canon 3.

[2] U. o. 573. l., canon 7.

[3] U. o. canon 9.

[4] Ezt a «Ne temere»-be nem vették át, mindenesetre azért, mert magától értetődőnek találták, hogy a «Ne temere» szerint halálveszedelem esetén a feleket összeadó pap («coram quolibet sacerdote et duobus testibus») köteles betartani a plébános által «ad validitatem» betartandókat.

[5] U. o. 574. l., canon 10.

[6] U. o. canon 11., 12.

7. Az imént említett schema canonum újból átdolgozva 1907. márc. 23-án a S. C. C. elé terjesztetett és ekkor illesztették belé az *eljegyzésre* vonatkozó részt (art. I.),[1] valamint a vagus-ok összeadásánál a püspök állandó delegáltjának felemlítését (art. V. §. 4.).[2] Ezen két kiegészítés után tartalmilag, anyagilag már a «Ne temere» joganyaga együtt volt, de még némi formai simítás, a szakaszok más elhelyezése volt ahhoz szükséges, hogy a «Ne temere» elkészülhetett úgy, amint 1907. aug. 2-án kibocsáttatott és az «Acta S. Sedis» 1907. szeptemberi füzetében közzététetett.

16. §. A «Provida» constitutio és a «Ne temere» decretum jellege, területi hatályköre és hatályba lépésének időpontja.

I. Az 1907. augusztus 2-án kelt és az «Acta S. Sedis» 1907. évi szeptember havi füzetében (vol. 40. pag. 525—530.) első izben közzétett «*Ne temere*» decretum, jogi jellegét tekintve, az egész latin egyházat[3] kötelező, általános egyházi törvény jellegével bir és, részletesebben is, formáját vizsgálva : «decretum generale Congre-

[1] U. o. 575. l. Az eljegyzésre vonatkozó *első szövegezés* így szólt : «Ea tantum sponsalia habentur valida et canonicos sortiuntur effectus, quae contracta fuerint per scripturam subsignatam tum a partibus (si scribere sciant), tum a parocho aut a sacerdote, qui loco parochi est, vel a duobus testibus aetate maioribus ac fide dignis. Quod si utraque vel alterutra pars scribere nesciat, id in ipsa scriptura adnotetur».

[2] A «vagus»-okra vonatkozó pótindítvány szerint a vonatkozó szakasz így nézett volna ki : «Vagorum matrimonia iungere parocho ne liceat, nisi prius rem ad Ordinarium detulerit vel ad Vicarium foraneum aut ad alium sacerdotem, qui in dioecesibus praesertim amplioribus, pro unoquoque locorum confinio seu Districtu, erit ad hunc finem ab Ordinario stabiliter constituendus, ab eoque adsistendi licentiam impetraverit». Acta S. Sedis, vol. 40. (1907.) 575. l.

[3] Hogy a «Ne temere» decretum a keleti ritusbeli katholikusokat nem kötelezi, azt expresse kimondotta a S. Congregatio Concilii az 1908. febr. 1-én hozott resolutio-jának 1. pontjában. (Dub. I. : «An decreto Ne temere adstringantur etiam catholici ritus orientalis». Resp. : «Negative».) *Acta S. S.* 1908. febr. füz. 108—109. l. —De viszont az 1908. márc. 28. resolutio 1. pontjában azt mondotta ki a Congregatio, hogy a latin katholikust egy keleti ritusbeli katholikussal való házasságkötésénél is kötelezi a trienti forma (helyesebben most már : a «Ne temere»-féle forma). Ez utóbbi határozat így szól : «Dub. I. Utrum validum sit matrimonium contractum a catholico ritus latini cum catholico ritus orientalis, non servata forma a decreto Ne temere statuta?» Resp .: «Negative» (*Acta S. S.* 1908. ápr. füz. 287—288. l.)

gationis» jellegű egyházi törvény, amelyet a S. Congregatio Concilii, X. Pius pápának külön előzetes felszólítására és meghagyásából[1] («de mandato speciali SS. D. N. Pii PP. X.») és a pápa által erre külön felhivott kodifikacionális biborosi bizottságnak és e bizottság mellett az új kódexen dolgozó kánonista-consultának közreműködésével,[2] adott ki.

A római «Congregatio»-k önálló törvényhozói joggal a maguk ügykörében nem birtak ugyan eddig sem és nem birnak a római Curiának legujabb szervezete («Sapienti Consilio» bulla, 1908. jun. 29., hatályba lépett : 1908. nov. 3.) szerint sem, de a pápák az ő törvényhozói jogukat sok esetben nem személyesen, «constitutio»-k és «motu proprio»-k alakjában, hanem a curiai «Congregatio»-k útján gyakorolják, úgy hogy külön megbizást adnak valamely Congregatio-nak arra, hogy az a saját ügykörében egy törvényt dolgozzon ki s a külön pápai megbizást és megerősítést felemlítve «decretum» («decr. generale», nem : «decr. particulare») néven kibocsáthassa és mint kötelező törvényt kihirdethesse.

Ilyen természetű megbizás alapján bocsátotta ki a S. Congregatio Concilii a «Ne temere» decretumot, mert akkor még (1907. év aug. 2.) a házassági ügyek a S. Congregatio Concilii illetékessége körébe tartoztak, azóta azonban («Sapienti consilio» bulla folytán 1908. nov. 3. óta) a «S. Congr. de disciplina Sacramentorum»-nak ügykörébe utalták át azokat.

A pápai törvényhozói hatalom gyakorlásának egyik más neme az, ha a Congregatio-k a maguk ügykörében valamely homályos törvénynek a törvényszöveget kitágító vagy megszorító értelmezést adnak («interpretatio legis» vagy «declaratio dubiorum exten-

[1] Lásd a decretum bevezető részének 6-ik bekezdését («SSmus D. N. Pius PP. X.... commisit S. Congregationi Concilii, ut de hac re videret, et quae opportuna aestimaret, sibi proponeret»), 7-ik bekezdését («Omnium autem sententiis obtentis, SSmus Dominus S. Congregationi mandavit, ut decretum ederet» etc.) és a decretum záradékának utolsó mondatát : «Praesentibus valituris de mandato speciali SSmi D. N. Pii X., contrariis quibuslibet etiam peculiari mentione dignis minime obstantibus. Datum etc.»

[2] A decretum kibocsátásának ezen közvetlen előzményeiről és szövegtervezeteiről — melyekről fentebb a 15. §-ban részletesen foglalkoztunk — kimerítő közlést között hozott az «*Acta S. Sedis*» 1908. évi szept. havi füzetében (531—575. l.), a decretum végleges szövegének közlése alkalmából, e cím alatt : «Relatio actorum, quae praecesserunt Decretum de sponsalibus et matrimonio». Röviden jelzi e tárgyalásokat a decretum is a bevezés 7-ik bekezdésének első mondatában. («Voluit etiam votum audire» etc.)

siva» vagy «restrictiva»), nemkülönben akkor is, ha a törvény által előre nem látott esetekben az egyébként világos törvénynek szövegéből részletesebb szabályt vezetnek le és így döntik el a hozzájuk közigazgatási uton felterjesztett vitás kérdéseket («resolutio», «decisio»). Ezen utóbbi kétnemű döntések (declarationes, resolutiones extensivae aut restrictivae), mivel a törvény szövegén túlmennek, a kérdésttevő feleken kívül az egész egyházra csakis úgy kötelezők, ha a pápa által utólag külön jóváhagyatnak (amit az ily határozatok kihirdetésénél rendszerint e szavak mutatnak : «facto verbo cum SSmo») és kihirdettetnek, ami épen azért szükséges, mert általuk a Congregatio novellaris törvényalkotást, törvénymódosítást végez.

A «Ne temere» decretum általános egyházi törvény lévén, a decretumnak kihirdetése a kánonjog szerint megkivánt feltétele volt annak, hogy e decretum «pro urbe et orbe» hatályba lépjen.

Az addigi kánonjog (1909. jan. 1-ig, amióta a pápai törvények kihirdetésére nézve új módozat lőn előírva), a pápai törvények kihirdetésére kötelező formát és módot nem írt elő, a gyakorlat mégis a törvények legtöbbjénél az volt, hogy a kihirdetés csupán Rómában történjék («urbi»), úgy mégis, hogy az az egész világnak szóljon («ubi et orbi»). Az «urbi» kihirdetés úgy történt, hogy az új törvények a római egyház hivatali hirdetményeinek rendes helyein kifüggesztettek.[1] Ilyen helyek voltak régebben : a római virág és gyümölcspiac, az ú. n. «Campo di fiori» («in acie Campi Florae»), valamint az apostolfejedelmek bazilikáinak kapui, ujabban azonban a pápai kancellária épülete és az egyes Congregatio-k titkári hivatalainak előcsarnokai, nevezetesen azonban az előbbi, a római «Cancellaria»-épület, amelyben a legfontosabb Congregatio-k hivatalai vannak jelenleg is elhelyezve.

De némely esetben a pápa vagy a Congregatio más módokat is írhatott elő a kihirdetésre, mint például a trienti zsinat a «Tametsi» decretumra (c. 1. sess. XXIV. de ref. matr.) azt írta elő, hogy az plébániánként hirdettessék ki és csak ilyen kihirdetés után 30 napra lépjen az egyes plébániákban hatályba.

A «Ne temere» decretum kihirdetése szintén rendkívüli módon történt. Ezt maga a decretum szövege a záradék első és második bekezdésében így fejezi ki :

«Praesens decretum legitime publicatum et promulgatum

[1] F. *Wernz*, Jus decretalium I. köt. (II. kiad.) 100. pont (61. j.) 118. l. («ex aedibus S. Cancellariae»).

habeatur *per eius transmissionem* ad locorum Ordinarios : et quae in eo disposita sunt, ubique vim legis habere accipiant a die solemni Paschae Resurrectionis D. N. J. C. proximi anni 1908.»

«Interim vero omnes locorum Ordinarii curent hoc decretum quamprimum in vulgus edi et in singulis suarum dioecesum parochialibus ecclesiis explicari, ut ab omnibus rite cognoscatur.»

E szöveg három lényeges dolgot tartalmaz :

1. A *kihirdetés módjára* nézve azt írja elő, hogy már maga a *decretum szövegének* a püspökökhöz való *átküldése*, a püspökök kezeihez való juttatása teljessé teszi a decretum kihirdetésének tényálladékát ; kifüggesztés vagy nyilvános hivatali közzétevés sem Rómában, sem a püspöki székhelyeken vagy plébániákon nem kell.

2. A *hatálybalépés időpontját* is meghatározza a decretum : 1908. évi husvét vasárnapja, vagyis : 1908. április 19-ike (április 18. és 19-ike közti éjfél utáni első perctől kezdődő időszak) ; ennélfogva tehát a «Ne temere» decretumnál a vacatio legis 1907. évi augusztustól 1908. április 18-ig tartott.

A kánonjog a kihirdetés ideje és a hatálybalépés ideje közti időközt «vacatio legis»-nek nevezi ; nincsen ilyen «vacatio legis» akkor, ha a hatálybalépésre nézve a törvény külön időpontot meg nem állapít, ilyen esetben ugyanis a kihirdetés (kifüggesztés, kikiáltás, felolvasás, körlevéli közlés, átküldés) napján lép hatályba a törvény, vagyis a kihirdetés és hatálybalépés egybeesnek.[1]

3. Kivánja még a pápa a decretum-nak a hivő nép előtt való megismertetését is.[2]

II. Az 1906. január 18-án kelt «*Provida*» constitutio,[3] jogi jel-

[1] *Wernz* i. h. 101. p. 119. l.

[2] A dolog teljessége kedvéért megjegyzem, hogy X. Pius pápa az ő «Promulgandi pontificias Constitutiones» constitutio-jában (1908. szept. 29.) a pápai törvények és törvényjellegű decretumok kihirdetésére a jövőre nézve (1909. jan. 1-től kezdődőleg) kötelező formát írt elő és pedig azt, hogy a jövőben a pápai törvények («Volumus constitutiones pontificias, leges, decreta, aliaque tum Romanorum Pontificum tum sacrarum Congregationum et Officiorum scita» etc.) az 1909. jan. 1-én meginduló, «*Acta Apostolicae Sedis, Commentarium Officiale*» című pápai hivatalos folyóiratban való közlés útján fognak kihirdettetni és e közzététel lesz az egyetlen, törvényszerű módja a törvénykihirdetésnek, hacsak a Szentszék egyes esetben másképp nem intézkedik. A «Promulgandi» const. szövegét lásd : Acta Ap. S., 1909. évf. I. füz. 5—6. l.

[3] Szövegét a Szentszék közölte az *Acta S. Sedis* 1906. évi április havi füzetében (vol. 39. pag. 81—84.)

legét tekintve, nem más, mint egy, X. Pius pápa által (a S. Congregatio Inquisitionis kebelében a németországi püspököknek XIII. Leo pápa alatt Rómába küldött, a vegyes házasságokra nézve a clandestinitas eltörlését kivánó, felterjesztése felett történt tárgyalások után),[1] bulla formájában kibocsátott partikuláris[2] és singuláris törvény, amely csupán a Német Birodalmat[3] illeti és abban a latin szertartású katholikusokat,[4] és amely a Német Birodalomban már 1906. évben megvalósította a házasságkötési jognak azon egyöntetűségét (a tisztán katholikusok házasságait illetőleg), amelyet az egész latin egyházra csakis 1908. évben teremtett meg a «Ne temere» decretum, csupán a vegyes házasságokra nézve teremtett ellenkező irányban egyöntetűséget a «Provida» Németországra nézve (klandesztin vegyes házasságok érvényesek a Német Birodalom minden részében), mintsem a

[1] Vesd össze a «Provida» 2-ik bekezdését, továbbá: «Relatio actorum», Acta S. S., vol. 40. p. 567.

[2] A «Provida» főleg a S. C. C. 1908. márc. 28. határozata (ad dub. III.) óta mondható «singularis» (personalis) törvénynek is, mert azóta már csak Németországban született vegyes vallású házasokra vonatkozik, kiknek tehátszemélyes «privilegiumszerű» mentességet (*Scherer*, Kirchenrecht, I. k. 166. l. 2. j.) ada clandestinitas bontó akadálya alól; addig csakis «particularis» törvény jellegével birt, amely a Németország «területének» házasságait szabályozta; «particularis» még ma is a «Provida» annyiban, amennyiben a született németek is csak Németország területén köthetnek érvényesen klandesztin vegyes házasságot. Lásd a S. C. C. márc. 28. (ad III.) és a S. C. de disc. Sacr. 1909. jun. 18. határozatait alább a Függelékben, XI. 2. és 6. alatt.

[3] Hogy a «Provida» csakis a Német Birodalmat (Deutsches-Reich) illeti, azt *a constitutio több helyén kimondja a pápa:* «In universo hodierno Imperio Germaniae» (art. I.); «in quibusvis Imperii Germanici provinciis et locis» (art. II.); «praecipimus Imperii Germanici Ordinariis» (art. IV.). A «Provida»-ban foglalt egyöntetű rendezés alkalmi oka egyes németországi püspököknek XIII. Leo pápához intézett kérése volt, amelyet a pápa által felhivott többi püspök is utólag magáévá tett. A «Provida» kibocsátása előtt a pápa meghallgatta a «S. Congr. Inquisitionis»-nak (vegyes házasságokra illetékes hatóság) véleményét. Lásd ennek felemlítését a constitutio bevezetésében. A «Provida»-nak németországi kommentatorai (*Leitner*, V. kiad. 65. l.; *Knecht*, 33. l.; *Arndt*, 29. l.) abban megegyeznek, hogy az «Imperium Germaniae» alatt a német *gyarmatok nem* értendők, *de beleértendő Elsass-Lotharingia* (1871 óta a birodalom része) és *Helgoland* sziget (1890 óta).

[4] Ezt ugyan sem a törvény, sem a rá vonatkozó határozatok nem mondják ki, de egész biztossággal következtethető abból, hogy a «Provida» épen úgy, mint a «Ne temere» decretum, a trienti «Tametsi» decretum által teremtett jogot módosítják, a «Tametsi» pedig (mint általában a keletieket fel nem említő zsinati vagy pápai disciplináris törvények) csupán a latin egyházat kötelezte, és így annak módosítása sem kötelezi a keleti ritusbeli katholikusokat.

«Ne temere» az egész latin egyház egyéb részeiben (a klandesztin vegyes házasságok érvénytelenek mindenütt, még a régi «Benedictina» helyeken is, — legalább is az 1908. febr. 1. resolutio szerint.)

A «Provida» constitutio nem lévén általános egyházi törvény, annak «urbi et orbi» kihirdetése nem volt szükséges, nem is lőn tehát «urbi et orbi» kihirdetve, hanem mint privilegiális ügylevél át lőn küldve a singularis jogban részesített ország püspökeihez, a német püspökökhöz, akiknek a pápa magában a constitutio-ban kötelességökké tette, hogy ezen ügylevelet körleveleikben vagy más alkalmas módon közöljék 1906. évi husvét napjáig (1906. ápril. 15.) papjaikkal és hiveikkel. Ezt a constitutio IV. pontja írja elő, így:

«IV. Ut demum Decretum hoc Nostrum[1] ad publicam notitiam perveniat, praecipimus Imperii Germanici Ordinariis, ut illud per ephemerides dioecesanas aliosque opportuniores modos ante diem Paschae anni currentis cum clero populoque fideli communicent».[2]

Ezen szövegben meg van állapítva a hatályba lépés ideje. Feltételezve már most azt, hogy a németországi püspökök még 1906. évi január végén megkapták a «Provida» hiteles szövegű példányát, a «vacatio legis» 1906. február hótól 1906. április 15-ig terjedt.

A «Provida» constitutio teljes hatálya azonban csakis 1906. április 15-től 1908. április 18 ig (bezárólag) terjedt. 1908. április 19-én ugyanis az egész latin egyházban, a Német Birodalmat sem véve ki, életbelépett a «Ne temere» decretum, amelyben bennefoglaltatván a «Provida» I. és III. articulusainak megfelelő házasságkötési reformok («Ne temere» XI. art. 1. és 3. §§-ai), eoipso hatályon kívül lőnek helyezve a «Provida»-nak imént idézett cikkelyei (I., III.) és csakis a II. articulusnak (mely szerint klandesztin vegyes házasságok érvényesek) hatálya maradt fenn tovább is (az 1908. febr. 1. resolutio folytán) a Német-Birodalomban, ellentétben a latin katholikus egyház többi részeivel, amelyekre nézve a klandesztin vegyes házasságoknak általános érvénytelensége decretáltatott (XI. art. 2. §. és az 1908. febr. 1. resolutio 4. pontja: resp. ad dub. IV.).

De a «Provida» II. articulusa is módosítást szenvedett a

[1] A pápa a constitutio-t ime «decretum»-nak nevezi, valósággal tehát epistola decretalis-szal, ügylevéllel van dolgunk, melyet ünnepélyes, bulla-alakban bocsátott ki a pápa.

[2] *Acta S. S.*, vol. 39. pag. 84.

«Ne temere» decretum folytán, amennyiben a vegyes házasságot kötő, «katholikus» és «akatholikus» egyén fogalmi tartalma és köre a «Ne temere» szerint (XI. art. 1. §.) speciális értelemben veendők.

17. §. A «Provida» constitutio és a «Ne temere» belső felosztása, alapeszméje és bennök végrehajtott reformnak tételekbe való foglalása.

I. 1. A «Ne temere» decretum bevezetésből (8 bekezdés), intézkedő részből (I—XI. articulusok) és záradékból (3 bekezdés) áll.

A *bevezetés* elbeszélő módon (narratio) ismerteti a decretum házasságjogi reformcselekvényének dologi és alkalmi indítóokait és a decretum megszerkesztésének előstádiumait, melyekről fentebb már volt szó.

Az *intézkedő rész* külön-külön felirással két fejezetre oszlik:

Az I. fejezet cime: «*De sponsalibus*» és áll két cikkelyből (articuli I—II.).

A II. fejezet cime: «*De matrimonio*» és áll 9 cikkelyből (articuli III. XI.); némely terjedelmesebb cikkely (IV., V., IX., XI.) ismét szakaszokra (§) van felosztva.

Az intézkedő rész articulusai törvényszövegbe öntve tartalmazzák az eljegyzés megkötésének és a házasságkötésnek új, az egész latin kath. egyházra nézve egységes és egyöntetű jog anyagát.

A *záradék* áll 3 bekezdésből, melyeknek tartalmáról már fent volt szó.

2. A «Provida» constitutio is hasonlóképen oszlik fel és pedig:

A *bevezetés*, mely bekezdésből áll, elbeszélő módon ismerteti a constitutio-ban foglalt házasságkötési egyöntetű rendezésnek dologi és alkalmi indítóokait és fölemlíti a decretum szerkesztéséhez közreműködő Inquisitio-Congregatio-t.

Az *intézkedő részt* a constitutio I. II. és III. cikkelyei képezik és ezekben van a törvényszöveg, amely a házasságkötési jogot Németországra nézve egyöntetűen megállapítja.

A *záradékot* a constitutio IV. cikkelye alkotja, melyet fentebb már ismertettünk.

II. A «Ne temere» decretumnak úgy, mint a «Provida» constitutio-nak alapeszméje és irányzata az, hogy megteremtse a házasságkötési jog biztosságát és egyöntetűségét; a «Ne

temere» ezenkivül még az eljegyzések biztosságát is előmozdítani kivánja.[1]

Az ezen alapeszméből folyólag a két pápai ügylevélben végrehajtott reformok jogi tételekbe így foglalhatók:

1. A különféle házasságkötési joggal biró területek (tiszta extratridentin területek, benedictinás területek, tiszta intratridentin területek és szimultán intra- és extratridentin területek) megszüntettetnek. E reformot szolgálta már a «*Provida*» (a Német-Birodalomra), ezt szolgálja a «*Ne temere*» is az egész latin kath. egyházra, mégis azon különbséggel, hogy míg a «Provida» a benedictinás területek kiváltságát az egész Német Birodalomra kiterjesztette, addig a «Ne temere» a «Benedictina» kiváltságát mindenütt, kivéve a Német Birodalmat, megszüntette (legalább is az 1908. febr. 1. resolutio szerint).

2. A házasságkötés nyilvánossága a katholikusokra nézve általános hatállyal bontó akadállyá (impedimentum clandestinitatis) tétetik. E reformot is, mely tartalmilag (de csak részben) azonos az 1. alattival, szolgálja úgy a «*Provida*» (art. I.), mint a «*Ne temere*» (art. XI. §. 1.).

3. A tisztán akatholikusok házasságai a házasságkötés nyilvánosságára és a clandestinitas bontó akadályára vonatkozó egyházi törvény alól mentesíttetnek. E reformot is, mely tartalmilag (bár szintén csak részben) azonos az 1. alattival, szolgálják úgy a «*Provida*» (art. III.), mint a «*Ne temere*» (art. XI. §. 3.).

4. A Németországon kívüli vegyes házasságok érvényességének általánosan kötelező feltételévé (imped. dirimens clandestinitatis) tétetik a házasságkötés nyilvánossága és pedig már nem a trienti «Tametsi», hanem a «Ne temere» decretum által előírt forma kötelező betartása mellett. E reformok megteremti a «Ne temere» decretum (art. XI. §. 2.).

5. Ezzel szemben a «Provida» folytán (art. II.) 1908 április után is a német-birodalmi vegyes házasságok továbbra is mentesek a nyilvánossági forma betartása és a clendestinitas tekintetében. De úgy a 3., mint a 4. és az 5. pontot illetőleg (1908 ápr. 19. óta) csak az tekintetik akatholikusnak, aki nem lőn a kath. egyházban megkeresztelve, sem abba valamikor nem lépett be.

6. A házasságkötési forma alakszerűségei a jogbiztosság céljából átalakíttatnak és pedig:

[1] Cas. Card. Gennari i. m. V. kiad. 11—16. l.

A) Szigorító irányban:

a) A plébános (püspök) házasságkötési joghatóságának kezdete, valamint a plébános (püspök) vagy helyettes joghatóságának megszünése (excommunicatio, suspensio) tekintetében. E reformot tartalmazza a «Ne temere» decretum IV. articulusának 1. §-a.

b) A terület plébánosának egyszerű szenvedőleges jelenléte (passiva assistentia) már sohasem elégséges a házasság érvényességéhez, hanem az érvényességhez megkivánt minimális közreműködés abban áll, hogy a plébánosnak külön meghivás és felszólítás alapján, menten mindenféle erőszaktól és félelemtől, kérdezés útján kell előidéznie és átvennie a felek consensus-kijelentését. E reformot kimondotta a «Ne temere» IV. art. 3. §-a.

B) Enyhítő irányban:

a) A «parochus proprius» jelenlétének az érvényes házasságkötéshez való kizárólagos szükségességének helyébe lép a területi plébános jelenlétének szükségessége vagyis a területi elv, melyet az állami jogok a házasságkötésnél már előbb elfogadtak. E reformot kimondja a «Ne temere» decretum IV. art. 2. §-a. Ezen reform folytán a plébános (és a püspök) az ő területén az egyetemes egyház házasságkötő közegévé lett, aki előtt köthetnek idegenek is érvényes házasságot és csakis ő előtte köttetik érvényes házasság a plébánia területén.

b) Az egyik fél életveszélye esetében (necessitas particularis), valamint a területi plébánosnak egyhavi tettleges távolléte vagy megközelíthetetlensége (necessitas generalis) eseteire a házasságkötésnél közreműködő hivatali személy minősége vagy jelenléte tekintetében engedmény adatik: az előbbeni esetben bármely pap és két tanu előtt, az utóbbi esetben csakis két tanu előtt köthető meg érvényesen és megengedett módon a házasság. Ez a reform van végrehajtva a «Ne temere» decretum VII. articulusában («imminente mortis periculo»), és VIII. articulusában («parochus haberi non potest»).

6. Ezenkívül a «Ne temere» decretum a trienti házasságkötési joggal szemben többrendbeli, a házasságkötés megengedettségéhez (liceitas) szükséges, vagy a törvény végrehajtását biztosítani kivánó törvénymódosítást és új intézkedést tartalmaz az V—VI. IX—X. articulusokban és pedig:

a) a szabad állapotról minden esetben meg kell győződni (V. art. 1. §.);

b) a «licita assistentia»-hoz a területi plébánosnak (püspöknek) szüksége van arra, hogy a felek egyike vagy rendes lakó-

hellyel biró (verum domicilium) hive legyen, vagy legalább egy hónapja lakjon a plébánia területén, ellenesetben — súlyos szükség esetén kívül — az illetékes püspök vagy plébános engedelme szükséges (art. 2—3. §§.).

c) a «vagus»-ok összeadásához — szükség esetén kívül — a püspök engedélye kell (V. art. 4. §.);

d) a «parochus sponsae»-nek rendszerint elsőbbségi joga van a copulatiohoz (V. art. 5. §.);

e) a delegatio ügye szabályoztatik (VI. art.);

f) a házasságkötés a területi plébános házassági anyakönyvébe és a felek keresztelési anyakönyvébe bevezetendő (IX. art. 1—3 §.);

g) büntető intézkedések (X. art.).

7. Az eljegyzés érvényességének feltételévé tétetik az eljegyzés nyilvánossága és szabályszerüen kiállított irásba foglaltsága. E reformot megteremti a «Ne temere» decretum I. articulusa.

A decretum részletesebb tárgyalása ezen munka feladatán kivül esik.

18. §. A «Ne temere» óta felmerült főbb házasságkötési jogtörténeti adatok.

I. A «Ne temere» decretum (1907. aug. 2.) kibocsátását közvetlenül követő néhány hónapon át a decretum-ban foglalt reform nem keltett különös figyelmet. Az egyházi folyóiratok a decretum szövegét csupán 1907. év vége felé vagy 1908. év elején kezdették közölni.[1] A püspöki körlevelekben is csak 1907. év vége felé, sőt nagyobbára csupán 1908. év elején tétetett közzé a decretum szövege: így például hazánkban az esztergomi érseki körlevelekben az 1908. évi II. számú körlevélben,[2] hosszabb kommentár kiséretében.

II. A magyar püspökök az ő körleveleikben egyértelmüleg úgy magyarázták[3] a decretum-nak a vegyes házasságokra vonat-

[1] Igy: A linzi «*Theol. prakt. Quartalschrift*» az 1907. é. IV. füzetében, 893—897. l.; az «*Archiv für kath. Kirchenrecht*» az 1908. évf. I. füzetében, 146—150. l.; az «*Egyházi Közlöny*» az 1907. é. aug. 30. számban, 545—547. l.; a «*Havi Közlöny*» az 1907. é. októberi számában 1029—1034. hasábon.

[2] Circulares litt. dioec. a. 1907. ad clerum Archid. Strig. dimisae, 7—10. l. — 1907. évben közölték már a decretum szövegét: a kalocsai érsek, a pécsi püspök stb.

[3] Lásd: esztergomi 1908. é. körlevelek, 15. l.; kalocsai 1908. é. körlevelek, 49. l.

kozó szakaszát (XI. §. 2.)[1], hogy abban a klandesztin vegyes házasságok általában és elvben érvényteleneknek mondatnak,[2] mégis hatályban maradnak az ellenkező engedmények is (a «Benedictina» és kiterjesztései) és ennélfogva ezen engedmények hatálykörében érvényesek lesznek a vegyes házasságok továbbra is.[3]

Magyarországon kívül a püspökök és a theológusok véleményeikben megoszoltak e pont körül: némelyek a «Benedictina» kedvezményét és összes kiterjesztéseit fennállóknak tekintették továbbra is[4], míg mások az összes engedmények hatályon kívül helyezését és csak esetleges jövő engedmények lehetőségét olvasták ki az art. XI. §. 2. utolsó szavaiból, vagy azt (az általános hatálytalanítást) legalább is kívánatosnak tartották és a decretum-nak ilyen (megszigorító, megszorító értelemben való) magyarázatát sürgették;[5] ismét mások pedig csak a Németországra 1906. évben a «Provida» constitutio-ban megadott engedményt látták olyan természetűnek, amelyre a «nisi ... aliter a S. S. sit statutum» szókkal megjelölt kivétel vonatkoztatható.[6]

A Congregatio Concilii az ő 1908. é. febr. 1-én (ad IV.) hozott resolutio-jában[7] az utóbbi vélemény mellett döntött, de, hogy

[1] «Vigent quoque pro iisdem de quibus supra catholicis, si cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis, etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, sponsalia vel matrimonium contrahunt; *nisi pro aliquo particulari loco aut regione aliter a S. Sede sit statutum.*»

[2] Az imént idézett szövegnek első (*nem* kurziv betükkel szedett) részében.

[3] Az imént idézett szövegnek végső (*kursiv* betükkel szedett) részében.

[4] Igy a columba-i (Ceylon) érsek (Acta S. S. 41. köt. 106. l.). Lásd: B. *Pompili* consultor 1908. évi «Votum»-át, Acta S. S. vol. 41. pag. 101. — *Pompili* maga csakis a Németországra (1906. jan. 18.), Irlandra és Magyarországra nézve adott kivételeket volt hajlandó a «Ne temere» «nisi aliter sit statutum» szavai alatt érteni. (Acta S. S. i. h. 97. l.)

[5] Igy a roermond-i (Hollandia) püspök.

[6] Igy a kalkutta-i érsek. (Acta S. S. i. h. 98. l.)

[7] Dubium IV.: «An sub art. XI. §. 2., in exceptione enunciata illis verbis «nisi pro aliquo particulari loco aut regione aliter a S. Sede sit statutum» comprehendatur tantummodo constitutio *Provida* Pii PP. X.; an potius comprehendantur quoque constitutio Benedictina et cetera eiusmodi indulta impedimentum clandestinitatis respicientia?»

Resp. ad IV.: «Comprehendi tantummodo constitutionem *Provida;* non autem comprehendi alia quaecunque decreta, *facto verbo cum SSmo;* et ad mentem». (Acta S. S., vol. 41., pag. 108, 110.) — Az egész resolutio szövegét lásd alább a Függelék-ben: XI. 1. sz. alatt.

ezen magyarázatot a Congregatio maga is a hozott törvény («Ne temere») módosításának («interpretatio non comprehensiva», sed «restrictiva») látta, azt kifejezte azáltal, hogy külön pápai jóváhagyást kért («facto verbo cum Ssmo») a magyarázathoz, amely jóváhagyásra a csupán «comprehensiva interpretatio» nem szorul, hanem csak az «interpretatio extensiva», vagy, ami ezzel egyértékes és a jelen esetben fenforog: az «interpretatio restrictiva».[1]

A «Ne temere» decretum XI. art. 2. §-ának ilyen megszorító értelmezésével csak némileg lőn azon rés kitöltve, amelyet a decretum-nak egyik főelvén, t. i. hogy a házasságkötési jog tekintetében az egész világra jogegység teremtessék a katholikusokat illetőleg, az azelőtt adott engedmények ütöttek.

Épen azért a «Ne temere» decretum abszolut egységesítő célzatának szóvivői, hivatkozva az «ad mentem» záradékra (Gennari), az 1908. febr. 1. (ad IV.) határozatban, illetőleg a németországi «Provida»-kedvezménynek meghagyásában, csak ideiglenes intézkedést láttak,[2] amelyet a pápa bizonyos idő mulva vissza fog majd vonni és a vegyes házasságkötés jogára nézve az egységet teljessé tenni.

Ezen sejtelem azonban nem vált valóra, sőt a «Provida» kedvezményét 1909. évi febr. 27-én megkapta Magyarország is és pedig egy még későbbi törvénymagyarázat (1909. jún. 18.)[3] szerint oly értelemben, hogy a magyar születésű és Magyarországon házasságot kötő vegyes házasok egymásközti klandesztin frigyei érvényesek lesznek épen úgy, mint a németországi születésű és Németországban házasságot kötő házasok egymásközti klandesztin frigyei.[4]

[1] Nem helyes tehát *Ojetti*-nek abbeli felfogása (In ius antepianum et Pianum etc. commentarii, Roma-Pustet, 1908. 159. l.), hogy a «facto verbo cum Smo» azért volt szükséges, mert a «Ne temere» decretum némely országnak privilegiumát (Benedictina) hatályon kívül helyezte. Ha már a decretum szövege tette volna ezt, akkor az 1901. febr. 1. resol.-ban csak «comprehensiva interpretatio»-val volna dolgunk és felesleges lett volna a külön pápai jóváhagyás.

[2] Igy: *Ferreres* (Los esponsales y el matrimonio, ed. 2. pag. 205. in nota, id.: Acta S. Sedis, vol. 41. p. 289. not. i.); C. *Gennari*, Breve commento, IV. kiad., 47. l. V. ö. *Arndt*, Die Eheschliessung nach neuerem Recht (Trier, 1908.), 32 .l.

[3] Lásd az 1909. jún. 18. resolutio szövegét alább a Függelék-ben: XI. 6. sz. alatt.

[4] A kedvezménynek személyi és «territorialis» korlátozottságát a Con-

Ezen, Magyarországra megadott engedményt hazánkban a társadalom, a sajtó és politika mezején lefolyt zajos viták előzték meg, amelyeket — azon a cimen, hogy a pápa a klandesztin vegyes házasságokat érvényteleneknek bélyegezte meg — a protestánsok támasztottak a társadalomban, a sajtóban, a törvényhatóságokban, az autonomiai gyülekezetekben és a parlamentben. Ezen viták és a kath. egyház ellen való támadások indították a püspöki kart arra, hogy 1908. évben először egy, a klandesztin házasságok az 1908. éven át való konvalidálására vonatkozó engedélyt eszközöltek ki a pápától,[1] majd ennek újabban egy évre (1909.) való engedélyezése után, a hercegprimás útján azt kérték a pápától, hogy a «Provida» kedvezménye Magyarországra is egy 1909. febr. 27. decretum-mal[2] kiterjesztessék.

Az említett vitáknak részletes ismertetése a vegyes házasságok külön jogtörténetébe tartozik.[3]

III. A «Ne temere» által a házasságkötési jog terén elérni kívánt jogegységen, a fenti engedményeken kívül (vegyes házasságok partikuláris mentessége a «forma substantialis» alól), rést ütő még más két alapvető, elvi döntést tartalmaznak a Congregatio-knak 1908. évi határozatai és pedig:

1. A keleti ritusú egyesült egyházaknak hivei az egymásközt kötött házasságaikat illetőleg mentesek a «Ne temere» szerinti házasságkötési forma alól;[4] de latinszertartású katholi-

gregatio Concilii Németországra nézve kimondotta 1908. márc. 28. resolutio-jában (ad III.). Lásd alább a Függelék-ben: XI. 2. De az 1909. jun. 18. resolutio azt is kimondotta, hogy a német-birodalmi kedvezménnyel biró házas vagy házasok nem élhetnek e kedvezménnyel Magyarország területén és viszont.

[1] Lásd ezen engedélyt alább a Függelék-ben IX. sz. alatt.

[2] A S. Congr. Sacr.-nak 1909. február 27. decretum-át lásd alább a Függelék-ben X. sz. alatt.

[3] Ezen vitákra és az azzal kapcsolatban a «passiva assistentia» megadására és annak módjaira vonatkozó egyes adatokat lásd cikkeimben: Religio 1908. é. 12. sz. («A passiva assistentia»-ról, 194. l.), 13. sz. («A klandesztin vegyes házasságok érvényessége», 206. l.), 16. sz. («A ‚Ne temere' decretum újabb magyarázata és a «passiva assistentia», 262. l.), 41. sz. («Az egyházi házasságkötés nyilvánossága» stb.) 661. l., 1909. 2—3. sz. («A ‚Ne temere' decretum kihatásai a hazai felekezetekre és a társadalomra», 17. l.); továbbá: Egyházi Közlöny 1908. é. 42 és 44. sz. («Vegyes házasság kötése «passiva assistentia» mellett», 645., 671. l.), 47. sz. («Roma locuta» 714. l.).

[4] Ezt kimondotta a Congregatio Concilii az 1908. febr. 1. resolutio I. pontjában. Lásd az egész resolutio szövegét alább a Függelék-ben: XI. 1. sz. alatt.

kussal való házasságaik csakis e forma betartása mellett érvényesek.[1]

2. A házasságkötési illetékesség tekintetében a decretum-ban kimondott területiség elve alól kivételnek helye van az olyan plébánosokat illetőleg, kiknek nem területi alapon, hanem személyi alapon (katonai plébánosok stb.) van joghatóságuk hiveik felett.[2]

Az alábbi «Függelék»-ben közölt egyéb határozatok fölemlítése és részletes előadása már meghaladja a jogtörténet keretét és a tételes tárgyaláshoz tartozik.

[1] Ezt kimondotta a Congregatio Concilii az 1908. márc. 28. resolutio I. pontjában. Lásd a resolutio egész szövegét alább a Függelék-ben XI. 2. sz. alatt.

[2] Ezt kimondotta a Congregatio Concilii az 1908. febr. 1. határozatában (ad VII—X.). Lásd alább a Függelék-ben : XI. 1.

I.

va
co
pe
ti
tu
su
ve
de
v
d

q
e
e

FÜGGELÉK.

I. III. Sándor pápa «Licet praeter solitum» decretalisa (a salernói érsekhez, a házasságkötés formájáról).[1]

Alexander III. Salernitano Archiepiscopo.

Licet praeter solitum [et amplius solito, multis simus et variis negotiis praepediti, ita quod non sit nobis facile aliquorum consultationibus respondere, illa tamen speciali gratia, quam ad personam tuam habemus et caritate cogimur fraterna, quid sentiamus de his, super quibus consuluit nos prudentia tua, tibi, quantumcunque aliis simus intenti, praesentibus literis aperire. Consuluisti nos siquidem, utrum, si inter virum et mulierem, praestito vel non praestito sacramento, legitimus consensus intervenerit de praesenti, carnali copula non secuta, liceat mulieri alii nubere: vel si nupserit alii, et carnalis fuerit copula subsecuta, an ab ipso debeat separari.

Super hoc autem] Consultationi tuae taliter respondemus, quod si inter virum et mulierem legitimus consensus [sub ea solennitate, quae fieri solet, praesente scilicet sacerdote, aut etiam notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc observatur,

[1] c. 3. X. IV. 4. de sponsa duorum; c. 2. X. III. 32. de conv. coniug. E két helyre osztotta el Pennaforte Raymund a «Licet praeter solitum» decretalis-t és pedig a fenti szöveg két első bekezdését (1. «Licet», 2. «Super hoc») a c. 3. de sponsa duorum-ba, a «Verum post illum» bekezdést pedig a c. 2. de conv. coniug.-ba. V. ö.: *Corpus Juris Canonici*, editio *Friedberg*, II. köt. 680—1. és 579. has.; Sev. *Binius*, Concilia, tom. III. part. II. (Coloniae 1618), 580. és 578. l. *Binius* e helyen kézirat után közli az «Appendix Concilii Lateran. III.» című decretalis-gyüjteményt, amelyben a fenti «Licet praeter sol.» decretalis is (és pedig szintén már a fenti két részre felosztva) bennefoglaltatik. Fenti közlés *Friedberg* nyomán történik azért, mert Friedberg (az ő elve visszaállítani a IX. Gergely-féle collectio-nak kódex-hű szövegét) e decretalis-gyüjtemény anyagának jogtörténeti tárgyalásához a leghivebb szöveget szolgáltatja. A szegletes zárójelek közt levő szövegrészt IX. Gergely nem vette fel gyüjteményének jelzett caput-jaiba. A decretalis méltatását és magyarázatát lásd fent, a 8. §-ban, 88. és köv. l.

coram idoneis testibus] interveniat de praesenti, ita quod unus alterum in suo[1] mutuo consensu verbis consuetis expresse recipiat utroque dicente : Ego te accipio in meam, et ego te accipio in meum : sive sit iuramentum interpositum, sive non, non licet mulieri alii nubere. Et si nupserit, etiamsi carnalis copula sit secuta, ab eo separari debet, et ut ad primum redeat, ecclesiastica districtione compelli, quamvis alii aliter sentiant, et aliter etiam a quibusdam praedecessoribus nostris sit aliquando iudicatum.

Verum post [illum] consensum legitimum de praesenti, licitum est alteri, altero etiam repugnante eligere monasterium : sicut [etiam] sancti quidam de nuptiis vocati fuerunt, dummodo carnalis commixtio non intervenerit inter eos, et alteri remanenti, si commonitus continentiam servare noluerit, licitum est ad secunda vota transire, quia, quum non fuissent una caro simul effecti, satis potest unus ad Deum transire et alter in saeculo remanere.

II. **III. Ince pápa «Quum inhibitio» decretalisa és egyben a IV. lateráni zsinat 51. kánonja** (a klandesztin házasságok eltiltásáról és a házasságnak kötelező templomi nyilvános kihirdetésének elrendeléséről).[2]

Innocentius III. in concilio generali.

Quum inhibitio copulae coniugalis sit in ultimis tribus gradibus revocata, eam in aliis volumus districte servari. Unde praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerendo, clandestina coniugia penitus inhibemus, prohibentes etiam, ne quis sacerdos talibus interesse praesumat. Quare specialem quorundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statuimus, ut, quum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur, competenti termino praefinito, ut infra illum, qui voluerit et valuerit, legitimum impedimentum opponat,

[1] Igy *Friedberg* ; dacára, hogy ő is felemlíti, miszerint némely kódexek és gyüjtemények (Mon. 6904, Collectio Bamb., Hasso.-Cassel., továbbá IX. Gergely decretalisainak Ant. Augustinus-féle 1609. é. párisi kiadása) «*suum*»-ot, az «Appendix Conc. Lat. III.»-nak Mansi-féle kiadása (Concil. t. XXII.) pedig «suam»-ot olvastak. (Binius is i. h. «suam»-ot másolt az általa használt «Appendix»-kódexből.)

[2] c. 3. X. IV. 3. de cland. desponsatione. Közlés a Friedberg-féle C. J.C. szöveg után. V. ö. Binius, Concilia, t. III. p. II., 692. l. E decretalis méltatását és magyarázatát lásd fent, a 8. §-ban, 94. és köv. l.

et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquod impedimentum obsistat. Quum autem apparuerit probabilis coniectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec, quid fieri debeat super eo, manifestis constiterit documentis. §. 1. Si quis vero huiusmodi clandestina vel interdicta coniugia inire praesumpserit in gradu prohibito, etiam ignoranter, soboles de tali coniunctione suscepta prorsus illegitima censeatur, de parentum ignorantia nullum habitura subsidium, quum illi taliter contrahendo non expertes scientiae, vel saltem affectatores ignorantiae videantur. Pari modo proles illegitima censeatur, si ambo parentes, impedimentum scientes legitimum, praeter omne interdictum, etiam in conspectu ecclesiae contrahere praesumpserunt. §. 2. Sane, si parochialis sacerdos tales coniunctiones prohibere contempserit, aut quilibet etiam regularis, qui eis praesumpserit interesse, per triennium ab officio suspendatur, gravius puniendus, si culpae qualitas postulaverit. Sed [et] his, qui taliter praesumpserint etiam in gradu prohibito copulari, condigna poenitentia iniungatur. Si quis autem ad impediendam legitimam copulam malitiose impedimentum obiecerit, canonicam non effugiet ultionem.

III. **A trienti zsinat «Tametsi» caput-ja** (a klandesztin házasságoknak isteni jogon való érvényességéről, ezentúl azonban az előírt nyilvánossági forma mellőzése esetében emberi jogon való érvénytelenségéről, valamint a házasság kihirdetéséről és a házasságkötést követő egyéb lelkészi tényekedésekről).[1]

Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et vera esse matrimonia, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit, et proinde iure damnandi sunt illi, ut eos sancta synodus anathemate damnat, qui ea vera ac rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia a filiis familias sine consensu parentum contracta irrita esse, et parentes ea rata

[1] Aem. L. Richter, Canones et decreta Conc. Tridentini (Lipsiae, 1853) 216—8. l.; Joa. Th. *Ghilardi*, Canones et decreta C. Trid. (Monteregali 1869), 319—321. l. Mindakét mű az 1834. évi római kiadásnak szövegét ismétli meg, hozzácsatolva a Conc. decretumaihoz a rájuk vonatkozó S. Congr. Conc. határozatokat is. V. ö. Binius, i. m. IX. köt. 332. l. — Fenti közlés Richter után történik. — A «Tametsi» caput méltatását és magyarázatát lásd fent, a 10—12. §-okban, 106—207. l.

vel irrita facere posse: nihilominus sancta Dei ecclesia ex iustissimis causis illa semper detestata est atque prohibuit.

Verum, quum sancta synodus animadvertat, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam iam non prodesse, et gravia peccata perpendat, quae ex eisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim vero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta, cum alia palam contrahunt, et cum ea in perpetuo adulterio vivunt, cui malo quum ab ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit, nisi efficacius aliquod remedium adhibeatur, idcirco sacri Lateranensis Concilii sub Innocentio III. celebrati vestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parocho tribus continuis diebus festivis in ecclesia inter missarum solennia publice denuncietur, inter quos matrimonium sit contrahendum; quibus denunciationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiae procedatur, ubi parochus, viro et muliere interrogatis et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat: Ego vos in matrimonium coniungo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, vel aliis utatur verbis, iuxta receptum uniuscuiusque provinciae ritum. Quod si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denunciationes, tunc vel una tantum denunciatio fiat, vel saltem parocho et duobus vel tribus testibus praesentibus matrimonium celebretur[1]; deinde ante illius consummationem denunciationes in ecclesia fiant, ut, si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegantur, nisi ordinarius ipse expedire iudicaverit, ut praedictae denunciationes remittantur, quod illius prudentiae et iudicio sancta synodus relinquit. *Qui aliter, quam praesente parocho, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat.* Insuper parochum vel alium sacerdotem, qui cum minore testium numero, et testes, qui

[1] *Richter* és *Ghilardi* a «celebretur» szó után pontot tesznek és a «deinde»vel új mondatot kezdenek, míg *Binius* (i. h.) pontosvesszőt tesz, és a «deinde» szót kis betüvel írja. *Binius* pontozását helyesebbnek látom.

sine parocho vel sacerdote huiusmodi contractui interfuerint, necnon ipsos contrahentes graviter arbitrio ordinarii puniri praecipit.

Praeterea eadem sancta synodus hortatur, ut coniuges ante benedictionem sacerdotalem in templo suscipiendam in eadem domo non cohabitent, statuitque benedictionem a proprio parocho fieri, neque a quoquam, nisi ab ipso parocho vel ab Ordinario, licentiam ad praedictum benedictionem faciendam alii sacerdoti concedi posse ; quacunque consuetudine, etiam immemorabili, quae potius corruptela dicenda est, vel privilegio non obstante. Quod si quis parochus, vel alius sacerdos, sive regularis sive saecularis sit, etiam si id sibi ex privilegio vel immemorabili consuetudine licere contendat, alterius parochiae sponsos sine illorum parochi licentia matrimonio coniungere aut benedicere ausus fuerit, ipso iure tamdiu suspensus maneat, quamdiu ab Ordinario eius parochi, qui matrimonio interesse debebat, seu a quo benedictio suscipienda erat, absolvatur.

Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligenter apud se custodiat.

Postremo sancta synodus coniuges hortatur, ut antequam contrahant, vel saltem triduo ante matrimonii consummationem, sua peccata diligenter confiteantur, et ad sanctissimum eucharistiae sacramentum pie accedant. Si quae provinciae aliis ultra praedictas laudabilibus consuetudinibus et caeremoniis hac in re utantur, eas omnino retineri sancta synodus vehementer optat.

Ne vero haec tam salubria praecepta quemquam lateant, ordinariis omnibus praecipit, ut quum primum potuerint, curent hoc decretum populo publicari ac explicari in singulis suarum dioecesum parochialibus ecclesiis, idque in primo anno quam saepissime fiat, deinde vero quoties expedire viderint. Decernit insuper, ut huiusmodi decretum in unaquaque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat, a die primae publicationis in eadem parochia factae numerandos.

IV. A S. Congr. Concilii-nak XIV. Benedek pápa megbizásából 1741 nov. 4-én kiadott «Matrimonia» kezdetű «Declaratio»-ja a hollandiai püspökökhöz.[1]

Declaratio

cum *instructione*, super dubiis respicientibus matrimonia in Hollandia et Belgio contracta et contrahenda.

Matrimonia, quae in locis Foederatorum Ordinum dominio in Belgio subiectis iniri solent, sive inter haereticos ex utraque parte, sive inter haereticum ex una parte Virum et Catholicam Foeminam ex alia, aut viceversa, non servata forma a Sacro Tridentino Concilio praescripta, utrum valida habenda sint, nec ne, diu multumque disceptatum est, animis hominum ac sententiis in diversa distractis : Id quod satis uberem anxietatis ac periculorum sementem per multos annos subministravit, quum praesertim Episcopi, Parochi atque illarum Regionum Missionarii, nihil certi hac super re haberent, nihil vero inconsulta Sancta Sede auderent statuere ac declarare. Cum autem, proxime evolutis annis, in tam ancipiti gravique causa Apostolicae Sedis iudicium vehementius exposceretur, urgeretque id imprimis vigilantissimus Iprensis Episcopus, dum pro debito Officii sui et sua erga Beati Petri Cathedram observantia, de Ecclesiae sibi concreditae statu ad Romanum Pontificem referebat, ponendumque omnino esse tam prolixae dubitationi finem, gravissimis verbis ac rationibus persuaderet. Clemens XII. id temporis Romanus Pontifex, qui rei gravitatem, quantum oportebat, aestimaret, Sacrae Congregationi Eminentiss. Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum in mandatis dedit, ut de tota controversia diligenter more suo cognosceret. In re itaque tanti momenti volens eadem Sacra

[1] Benedicti Pp. XIV. Bullarium, Romae 1760, I. köt. 39—40. l. — Ezen «Declaratio»-t egyszerűen «*Benedictinná*»-nak (declaratio Benedictina) is szokás nevezni, mert XIV. Benedek pápának legfeltünőbb decretalisa és pedig azért, mert ebben a *trienti forma kötelező erejét Hollandiára* («loci foederatorum ordinum dominio in Belgio subiecti« alatt az 1579. évi utrecht-i unioban egyesült hét protestáns tartományt kell érteni: a mai Hollandia) nézve felfüggesztette, minek folytán a Hollandiában a protestáns lelkész előtt vagy mindenféle lelkész nélkül kötött vegyes házasságok (és a doctrina magyarázata szerint, a tisztán protestáns házasságok is) a katholikus egyház előtt is érvényes házasságok lehettek. Ezen «declaratio»-nak méltatását lásd fennt : 12. §. l.

Congregatio quam accuratissime procedere, commissae sibi cognitionis initium ab exquisitis aliorum quoque Belgii Episcoporum Relationibus atque sententiis, quas desuper explorare sategit, petendum duxit, eodemque tempore audire voluit praestantes aliquot huius Almae Urbis Theologos, quibus iniunxit, ut rem totam ea, qua decet, maturitate discuterent, suamque opinionem proferrent.

§. 1. At dum haec maxime agerentur, supersedendum per aliquot menses fuit ab istiusmodi Causae expeditione, propter viduitatem, quae intercidit Romanae Ecclesiae, donec ad Summum Pontificatum feliciter evectus Sanctissimus D. N. Benedictus XIV. inter primas regiminis sui curas, Causae huius cognitionem repeti iussit a memorata Sacra Congregatione Concilii, quam voluit coram se haberi, ut, auditis Eminentissimorum Patrum Sententiis, ipse demum, quid hac de re tenendum foret, supremo suo pronunciaret oraculo. Cum igitur Congregatio praefata sub die 13. Maji currentis anni 1741. coram Sanctitate sua fuerit habita, idem Sanctissimus D. N. spatio aliquo temporis ad rem secum expendendam accepto, hanc nuper Declarationem et Instructionem exarari praecepit, qua, veluti certa regula ac norma, omnes Belgii Antistites, Parochi earumque regionum Missionarii, et Vicarii Apostolici deinceps in huiusmodi negotiis uti debeant.

§. 2. Primo scilicet, *quod attinet ad Matrimonia ab Haereticis inter se in locis Foederatorum Ordinum dominio subjectis celebrata, non servata forma per Tridentinum praescripta*, licet Sanctitas Sua non ignorat, alias in casibus quibusdam particularibus, et attentis tunc expositis circumstantiis, Sacram Congregationem Concilii pro eorum invaliditate respondisse; aeque tamen compertum habens nihil adhuc generatim et universe super eiusmodi Matrimoniis fuisse ab Apostolica Sede definitum et alioquin oportere omnino ad consulendum universis Fidelibus in iis locis degentibus, et plura avertenda gravissima incommoda, quid generaliter de hisce matrimoniis sentiendum sit, declarare; negotio mature perpenso, omnibusque rationum momentis hinc indeque sedulo libratis, *declaravit statuitque, Matrimonia in dictis Foederatis Belgii Provinciis inter Haereticos usquemodo contracta, quaeque imposterum contrahentur, etiamsi forma a Tridentino praescripta non fuerit in iis celebrandis servata, dummodo aliud non obstiterit canonicum impedimentum, pro validis habenda esse.* Adeoque si

contingat, utrumque Coniugem ad Catholicae Ecclesiae sinum se recipere, eodem, quo antea, coniugali vinculo ipsos omnino teneri, etiamsi mutuus consensus coram Parocho Catholico ab eis non renovetur. Sin autem unus tantum ex coniugibus, sive Masculus, sive Foemina, convertatur, neutrum posse, quamdiu alter superstes erit, ad alias nuptias transire.

§. 3. *Quod vero spectat ad ea coniugia, quae pariter in iisdem Foederatis Belgii Provinciis, absque forma a Tridentino statuta, contrahuntur a Catholicis cum Haereticis, sive Catholicus Vir Haereticam Foeminam in Matrimonium ducat, sive Catholica Foemina Haeretico Viro nubat, dolens imprimis quam maxime Sanctitas Sua, eos esse inter Catholicos, qui insano amore turpiter dementati ab hisce detestabilibus Connubiis, quae S. Mater Ecclesia perpetuo damnavit atque interdixit, ex animo non abhorrent, et prorsus sibi abstinendum non ducunt*, laudansque magnopere zelum illorum Antistitum, qui severioribus propositis spiritualibus poenis Catholicos coërcere student, ne sacrilego hoc vinculo sese haereticis coniungant; *Episcopos omnes*, Vicarios Apostolicos, Parochos, Missionarios, et alios, quoscumque Dei et Ecclesiae fideles Ministros in iis Partibus degentes serio, graviterque *hortatur et monet, ut Catholicos utriusque sexus ab huiusmodi nuptiis in propriarum animarum perniciem ineundis, quantum possint, absterreant easdemque nuptias omni meliori modo intervertere, atque efficaciter impedire satagant. At, si forte aliquod huius generis matrimonium, Tridentini forma non servata, ibidem contractum iam sit, aut imposterum (quod Deus avertat) contrahi contingat, declarat Sanctitas Sua, Matrimonium huiusmodi, alio non concurrente canonico impedimento, validum habendum esse, et neutrum ex coniugibus, donec alter eorum supervixerit, ullatenus posse, sub obtentu dictae formae non servatae, novum matrimonium inire.* Id vero debere sibi potissime in animum inducere Coniugem Catholicum, sive Virum, sive Foeminam, ut pro gavissimo scelere, quod admisit, poenitentiam agat ac veniam a Deo precetur, coneturque pro viribus alterum coniugem a vera Fide deerrantem ad gremium Catholicae Ecclesiae pertrahere, eiusque Animam lucrari, quod porro ad veniam de patrato crimine impetrandam opportunissimum foret, sciens de cetero, ut mox dictum est, se istius matrimonii vinculo perpetuo ligatum iri.

§. 4. Ad haec declarat Sanctitas Sua, ut quidquid hactenus sanctitum dictumque est de matrimoniis sive ab haereticis inter

se, sive inter Catholicos et Haereticos initis in locis foederatorum Ordinum dominio in Belgio subjectis, sancitum dictumque intelligatur etiam, de similibus matrimoniis extra fines Dominii eorumdem Foederatorum Ordinum contractis ab iis, qui addicti sunt Legionibus, seu Militaribus Copiis, quae ab iisdem Foederatis Ordinibus transmitti solent ad custodiendas muniendasque Arces conterminas, vulgo dictas di Barriera, ita quidem ut matrimonia ibi praeter Tridentini formam, sive inter haereticos utrinque, sive inter Catholicos et Haereticos inita, valorem suum obtineant, dummodo uterque coniux ad easdem Copias sive Legiones pertineat. Et hanc declarationem vult Sanctitas Sua complecti etiam Civitatem Mosae Traiectentis, a Republica Foederatorum Ordinum quamvis non iure dominii, sed tantum oppignorationis ut aiunt nomine possessam.

§. 5. Tandem circa coniugia, quae contrahuntur vel in regionibus Principum Catholicorum ab iis, qui in provinciis foederatis domicilium habent, vel in Foederatis Provinciis ab habentibus domicilium in Regionibus Catholicorum Principum, nihil Sanctitas Sua de novo decernendum aut declarandum esse duxit; volens, ut de iis, iuxta canonica iuris communis principia, probatasque in similibus casibus alias editas a Sacra Congregatione Concilii resolutiones, ubi disputatio contingat, decidatur. Et ita declaravit, statuitque, ac ab omnibus imposterum servari praecepit. Dei 4. Novembris 1741.

A. Card. Gentili, S. C. Concilii Praefectus.
C. A. Arch. Philippen., Secretarius.

V. A Lambruschini pápai bib. államtitkár által XVI. Gergely pápa megbizásából a magyar püspöki karhoz intézett, 1841. április 30-án kelt instructio[1] (mely Magyarországra kiterjeszti a «Benedictiná»-t, vagyis hazánkra nézve is a vegyes házasságokra nézve felfüggeszti a trienti formát).

Instructio *Cardinalis Lambruschini* ad Primatem, Archiepiscopos et Episcopos in Hungariae Regno.

Memores officii, quo assidue tenentur advigilare, ut catholicae fidei puritas et sacrae disciplinae integritas nihil unquam

[1] Roskományi, De matrimoniis mixtis, II. k. 817—20. l. Ezen instructionak a «forma Trid.» szempontjából való jelentőségét lásd fent: 11. §. 154. l., 12. §. 175—178, 190, l.

detrimenti capiat, Hungarici Regni antistites ubi primum animadverterunt, invectam illic praxim benedicendi ac religiosis ritibus honestandi matrimonia, quae Catholicos inter et Acatholicos, nulla praevia Ecclesiae dispensatione neglectisque necessariis Cautionibus iniri consveverant, utpote sanctissimis Religionis nostrae principiis et Canonum Statutis repugnantem, diutius citra grave piaculum tolerari non posse, omnem unanimiter curam atque operam impendere non distulerunt ad opportuna tanto huic malo remedia comparanda. At sicuti laetandum ipsis fuit de fideli Parochorum et reliqui Cleri studio in pastoralibus documentis monitisque perficiendis ; ita pariter praesenserunt, quot quantisque difficultatibus ac molestiis sese atque illos his de causis obiicerent. Eiusmodi namque praesunt dioecesibus, ubi Acatholicorum pars Catholicorum saepe numerum exaequat et nonnunquam etiam excedit : atque adeo tales inibi leges vigent, quae, ratione inductae pridem utrinque civilium iurium aequalitatis et consilio tuendae publicae pacis ac quietis, libertatem mixtas nuptias ineundi fovent, proindeque cum canonicis ea de re sanctionibus conciliari minime possunt. Nec reapse multum abfuit, ut in maximas redigerentur angustias ; cum ex una parte nequirent Dei Ecclesiaeque causam prodere, ex altera vero violatae legis patriae perturbatique inde ordinis tam ipsi, quam inferiores sacrorum ministri insimularentur. In hac difficili conditione positi eoque insuper spectantes, ut imminentia Catholicae Religioni graviora incommoda prudenter averterent, subditumque sibi Clerum adversariorum iurgiis ac vexationibus eriperent, nec non iis potissimum ex leviori sexu prospicerent, quae ob negatam omnino illicitis suis nuptiis Catholici Sacerdotis praesentiam a fide facile essent defecturae, in sententiam devenerunt tolerandi ex praesumto sedis Apostolicae assensu, ut Parochi iisdem nuptiis, siquidem absque maioris mali periculo interverti non possent, passive tantum exclusisque penitus sacris ritibus adessent. Mox autem re ad ipsam Sanctam Sedem obsequentissime delata, fusiusque expositis angustiis, quae ex ingravescentibus in dies impedimentis Clero videntur impendere ; tum per literas ad S. S. Dominum nostrum Gregorium PP. XVI.-um communi nomine datas, tum per legatum huc votorum suorum interpretem Episcopum Csanadiensem, initi ab se consilii ratihabitionem simulque opportunum super universo hoc negotio Apostolicae auctoritatis auxilium atque adjumentum magna cum animi sollicitudine implorarunt.

Porro Sanctitas Sua, singulis matura consideratione perpensis, auditoque suffragio Emorum S. R. E. Cardinalium ex S. Congregatione extraordinariis Ecclesiae negotiis praeposita, summopere studens, salvis Catholicae doctrinae principiis, unde nec minimum deflectere fas est, quantum pro supremi Apostolatus munere possit, subvenire postulantium eorum Antistitum angustiis, et molestas, quibus premuntur, difficultates minuere, maxime vero tristiora in Religionem et Ecclesiam mala praecavere, primum quidem debitas rependit laudes alacri ipsorum zelo in illicita, de qua dictum est, praxi tollenda, eosque vehementius excitavit ad firmiorem usque in salutari proposito constantiam ; deinde susceptam per eosdem tolerantiae rationem ratam censuit habendam. Hinc rescribens ad memoratas nuper literas tolerari posse declaravit, ut quoties ex temporum, locorum ac personarum conditione matrimonium Acatholici viri cum Catholica muliere, et vicissim, omissis licet necessariis cautionibus, sine graviori discrimine nequeat impediri, atque insuper Ecclesiae utilitati communique bono expedire videatur, si illud, quantumvis vetitum et illicitum coram catholico Parocho potius, quam coram ministro Acatholico, ad quem partes facile confugerent, contrahatur ; idem Catholicus Parochus, aliusve Sacerdos eius vice fungens, matrimonio ipsi materiali tantum praesentia, nullo adhibito ecclesiastico ritu, intersit, perinde acsi partes unice agat meri testis, ut aiunt, qualificati seu auctorisabilis : ita scilicet, ut utriusque coniugis audito consensu deinceps pro suo officio actum valide gestum in Matrimoniorum librum valeat referre. Quibus tamen in circumstantiis apposite subdidit, non in pari, imo maiori etiam conatu ac studio ab Episcopis et Parochis elaborandum fore, ut a Catholica parte perversionis periculum quoad fieri poterit amoveatur, ut universae prolis educationi, quo meliori liceat modo, cautum sit, utque catholicae Religioni adhaerens coniux serio admoneatur, de obligatione curandi pro viribus conversionem Acatholici coniugis, quippe quod ad patratorum criminum veniam a Deo facilius impetrandam apprime conducat.

Permotus praeterea Ssmus Dominus noster iis, quae in praenunciatis literis per Hungaricos Antistites addebantur, quaeque ex ipsorum sensu uberius expressit Episcopus Csanádiensis, tali nempe providentiae forma haud satis mederi multiplici regionum necessitati, nec auferri suarum et cleri anxietatum causas, habita praesertim ratione nuptiarum, quas ob denegatam etiam ex defectu

Cautionum Catholici Parochi benedictionem coram acatholico ministro iniri contingat; alia nonnulla pari benignitate decrevit super mixtis connubiis in Hungariae Regno et Magno Transsylvaniae Ducatu indulgenda seu toleranda.

Itaque praesenti Instructione Primati, Archi-Episcopis et Episcopis eiusdam Regni pontificio nomine significatur: si recensitae superius circumstantiae in re, de qua agitur, intercesserint, pati ipsos ulterius posse, ut a Parocho Catholico tum consvetae proclamationes fiant, omni tamen praetermissa mentione circa religionem illorum, qui nuptias sint contracturi, tum etiam de peractis hisce proclamationibus literae mere testimoniales concedantur, in quibus (dummodo nullum adsit dirimens impedimentum) unice enuncietur, nil aliud, praeter Ecclesiae vetitum ob mixtae religionis impedimentum, conciliando matrimonio obstare, nullo prorsus addito verbo, unde consensus aut adprobationis vel levis suspicio sit oritura.

Quod autem adtinet ad connubiorum istorum coram acatholico ministro, seu non servata Concilii Tridentini forma, celebrationem, erit omnino Sacrorum Praesulum ac Parochorum studiosissime instare atque in charitate Dei et patientia Christi partem catholicam hortari ac monere, ut illam nimirum ab tanti scandali turpitudine, quantum possint, absterreant. Siquidem vero huiusmodi ipsorum monitis atque hortamentis nihil, quod absit, proficientibus, *mixta matrimonia ea ratione fuerint inita*; inspectis tam praeteritis, quam praesentibus locorum, de quibus sermo est, peculiaribus circumstantiis, *erunt ab Episcopis et Parochis prudenter dissimulanda et quamvis illicita, pro validis habenda; nisi tamen canonicum aliunde officiat dirimens impedimentum*, seu in nuptiarum celebratione appositae fuerint conditiones substantiae matrimonii ex catholica doctrina repugnantes.

Ceterum quocunque demum modo mixta haec matrimonia citra Ecclesiae dispensationem et necessarias cautiones, sive per passivam Parochi Catholici praesentiam, sive coram acatholico ministro contracta fuerint, illud Episcopis et Parochis Sanctitas Sua magnopere commendat, ut omni pastorali sollicitudine catholicum coniugem ad patratae culpae detestationem congruamque poenitentiam opportune conentur excitare, eumque solerter adducant ad obligationes implendas, quibus gravissime tenetur, illam praesertim, quae est de catholica universae prolis educatione impense curanda. Quae si ex voto contingant, adeoque constet, eum revera resipuisse paratumque esse ad opportunam, quoad

valuerit, scandali reparationem ; tum sane poterit ipse Sacramentorum Ecclesiae particeps fieri, quemadmodum respondens die 13-a Iulii 1782-o. Archiepiscopo Mechliniensi sanctae memoriae Pius VI.-us in rem adnotavit.

Datum Romae die 30. Apr. Anno Dom. MDCCCXLI.

A. Card. Lambruschini.

VI. S. Congr. Inquisitionisnak 1897. aug. 18. határozata,[1] mely az esztergomi érseki helynök kérdésére a csupán polgárilag megkötött vegyes és teljesen akath. házasságok érvényességét mondja ki az 1841. évi engedmény folytán.

Emo ac Rmo Dno Claudio Cardinali Vaszary Archiepiscopo Strigoniensi.

Eme ac Rme Princeps, Dne Obme.

Dubiis a Rmo Dno Mylasen. Episcopo, Eminentiae Tuae Auxiliaris et Vicario Generali, circa mixta connubia Aplicae Sedi nuper propositis, videlicet :

1. Utrum matrimonia mixta coram civili magistratu contracta et nullo haereticorum ritu lustrata pro validis in Hungaria habenda sint ; et siquidem affirmative, 2. utrum proles ex similibus matrimoniis ortum ducentes pro legitimis censendae sint atque libro parochiali baptisatorum qua tales scribendae.

Suprema Congregatio S. R. et U. Inquisitionis, fer. IV. die 18. labentis mensis Augusti, ad utrumque respondit affirmative, additis in libro parochiali notitiis de personis parentum deque forma matrimonii illorum. Iam vero S. Congregatio ea, quae sequuntur, in rem notanda esse censuit, et Curiae Strigonensi significanda :

1. Nihil momenti habet in matrimonii celebratione haeretici ministri assistentia, quem Catholica Ecclesia prorsus excludit, quippe quum hi, qui eius operam exquirunt et admittunt, eo ipso haeresim istiusque ministros, qua tales, favore et honore prosequantur, aliud exinde patrent peccatum, cum ipsis communicando in divinis et excommunicationem incurrant, prout S. eadem Congregatio declaravit decreto dato fer. IV. die 11. Maji 1892.

2. Illud igitur admonitos esse S. Congregatio vult, quotquot per Hungariam fideles, nullo demum fundamento innixi, contra-

[1] Circulares a. 1903. ad clerum A.-Dioec. Strigoniensis etc. dimissae, 141. l. — V. ö. cikkemet : Havi Közlöny, 1903. évf. 645—647. l.

riam sententiam tenere videntur; insuper foveri iubet christiani populi horrorem erga civile tantum foedus, simulque populum doceri, ex Apostolica dispensatione matrimonia coram publico magistratu in Hungaria valide contrahi, quum clandestinitatis impedimentum tam pro haereticis, quam inter catholicum et acatholicum ab Ecclesia demptum fuerit.

3. Quod vero huiusmodi clandestina coniugia valida sint, quamvis absque legitima venia, vel quod etiam deterius esset, praeter iustas cautelas aut contra interpositas sponsiones ineantur, non idcirco tamquam honesta habenda sunt; imo ea procul dubio illicita facit etiam negligentia rituum ab Innocentio Papa III., et in ipso Capite «Tametsi» Tridentinae Synodi praescriptorum.

4. Notitiae circa parentum personas et matrimonii formam librorum parochialium adnotamentis idcirco inscribi mandantur, quia necessaria sunt ad effectus canonicos, qui prolem respiciunt ab haereticis coniugibus ortam.

Haec omnia a Summo Pontifice rite probata, Eminentiae Tuae per me nuncianda erant; Tuasque manus humillime deosculatus, venerationis meae sensa iterum testor ex animo.

Datum *Romae*, e Secretaria Status 31. Augusti 1897.

M. Card. Rampolla m. p.

VII. **Az 1906 jan. 18-án kelt «Provida» constitutio** (a vegyes házasságoknak és a tisztán akatholikus házasságoknak a Német-Birodalom területén a «forma Tridentina» alól való általános felmentéséről, a tisztán katholikus házasságoknak pedig e formához való általános kötöttségéről) [1]

Decretum

Quo ad totum Germaniam extenditur lex Tridentina de clandestinitate, nec non declaratio Benedictina ad Hollandos.

Pius Episcopus Servus Servorum Dei.

Ad perpetuam rei memoriam.

Provida sapientique cura quavis aetate Sancta Ecclesia legibus latis ea disposuit, quae ad christianorum connubiorum firmitatem et sanctitatem pertinerent. In quibus illa eminentem locum habet, qua Sancta Synodus Tridentina clandestinorum

[1] Acta S. Sedis, vol. 39., 81—4. l. Ezen constitutio méltatását lásd fent: 14—15. §§., 231—248 l..

matrimoniorum pestem abolere et ex populo christiano extirpare contendit. Magnam ex hoc decreto Tridentino utilitatem in universam rempublicam christianam promanasse et hodie quoque promanare, apud omnes in confesso est. Nihilominus, ut sunt res humanae, contigit alicubi, et praesertim in imperio Germanico propter lamentabilem maximamque in religione divisionem et catholicorum cum haereticis permixtionem, in dies augescentem, ut cum praedictae legis observantia incommoda etiam quaedam nec levia coniungerentur. Nimirum cum ex voluntate Concilii caput *Tametsi* non antea in singulis paroeciis vim obligandi habere coeperit, quam in illis rite esset promulgatum, et cum haec ipsa promulgatio an facta sit, multis in locis dubitetur, incertum quoque non raro sit, an lex Concilii obliget etiam acatholicos uno aliove in loco morantes, maxima inde et molestissima im plurimis Imperii Germaniae locis nata est iuris diversitas et dissimilitudo, plurimaeque et spinosae exortae sunt questiones, quae in iudicibus quidem persaepe perplexitatem, in populo fideli quandam legis irreverentiam, in acatholicis perpetuas cierent querelas et criminationes. Non omisit quidem Sedes Apostolica pro nonnullis Germaniae dioecesibus opportunas edere dispositiones et declarationes, quae tamen iuris discrepantiam minime sustulerunt.

Atque haec moverunt complures Germaniae eppos, ut iterum iterumque Sedem apostolicam adirent communibus precibus huic rerum conditioni remedium petentes. Quorum preces decessor noster f. r. Leo XIII. benigne excipiens praecepit, ut ceterorum quoque Germaniae Praesulum vota exquirerentur. Quibus acceptis et toto negotio in suprema Congregatione Sacrae Romanae et Universalis Inquisitionis mature discusso Nostrum esse officium intelleximus praesenti rerum statui efficax et universale levamen afferre. Itaque ex certa scientia et plenitudine Nostrae potestatis, ut consulamus sanctitati firmitatique matrimonii, disciplinae unitati et constantiae, certitudini iuris, faciliori reconciliationi poenitentium, ipsi quoque paci et tranquilitati publicae, declaramus, decernimus ac mandamus:

I. In universo hodierno Imperio Germaniae caput *Tametsi* Concilii Tridentini quamvis in pluribus locis, sive per expressam publicationem sive per legitimam observantiam, nondum fuerit certo promulgatum et inductum, tamen inde a die festo Paschae (idest a die 15. Aprilis) huius anni millesimi nongentisimi sexti omnes catholicos etiam hucusque immunes a forma Tridentina servanda,

ita adstringat, ut inter se non aliter, quam coram parocho et duobus testibus vel tribus validum matrimonium celebrare possint.

II. Matrimonia mixta quae a catholicis cum haereticis vel schismaticis contrahuntur, graviter sunt manentque prohibita, nisi accedente iusta gravique causa canonica datis integre, formiter, utrimque legitimis cautionibus per partem catholicam dispensatio super impedimento mixtae religionis rite fuerit obtenta. Quae quidem matrimonia, dispensatione licet impetrata, omnino in facie ecclesiae coram parocho ac duobus vel tribus testibus celebranda sunt, adeo ut graviter delinquant, qui coram ministro vel coram solo civili magistratu vel alio quolibet modo clandestino contrahunt. Imo si qui catholici in matrimoniis istis mixtis celebrandis ministri acatholici operam exquirunt vel admittunt, aliud patrant delictum et canonicis censuris subiacent.

Nihilominus matrimonia mixta in quibusvis Imperii Germanici provinciis et locis, etiam in iis, quae iuxta Romanarum Congregationum decisiones vi irritanti capitis *Tametsi* certo hucusque subiecta fuerunt, non servata forma Tridentina iam contracta vel (quod Deus avertat) in posterum contrahenda, dummodo nec aliud obstet canonicum impedimentum, nec sententia nullitatis propter impedimentum clandestinitatis ante diem festum Paschae huius anni legitime lata fuerit, et mutuus coniugum consensus usque ad dictam diem perseveraverit, pro validis omnino haberi volumus, idque expresse declaramus, definimus atque decernimus.

III. Ut autem iudicibus ecclesiasticis tuta norma praesto sit, hoc idem iisdemque sub conditionibus et restrictionibus declaramus, statuimus ac decernimus de matrimoniis acatholicorum, sive haereticorum, sive schismaticorum, inter se iisdem regionibus non servata forma Tridentina hucusque contractis vel in posterum contrahendis ; ita ut si alter vel uterque acatholicorum coniugum ad fidem catholicam convertatur, vel in foro ecclesiastico controversia incidat de validitate matrimonii duorum acatholicorum cum quaestione validitatis matrimonii ab aliquo catholico contracti vel contrahendi connexa, eadem matrimonia, ceteris paribus, pro omnino validis pariter habenda sint.

IV. Ut demum decretum hoc Nostrum ad publicam notitiam perveniat, praecipimus Imperii Germanici Ordinariis, ut illud per ephemerides dioecesanas aliosque opportuniores modos ante diem Paschae anni currentis cum clero populoque fideli communicent.

Datum Romae apud S. Petrum, die XVIII. Januarii MDCCCCVI, Pontificatus nostri Anno Tertio.

Pius PP. X.

VIII. **A S. Congr. Conc.-nak 1907 aug. 2-án kelt «Ne temere» kezdetű decretuma** (a jegyesség- és a házasságkötés nyilvánossági formájáról).[1]

Decretum

de sponsalibus et matrimonio iussu et auctoritate SS. D. N. Pii Papae X. a S. Congregatione Concilii editum.[2]

Ne temere inirentur clandestina coniugia, quae Dei Ecclesia iustissimis de causis semper detestata est atque prohibuit, provide cavit Tridentinum Concilium, *cap. 1. Sess. XXIV. de reform. matrim.* edicens : «Qui aliter quam praesente parocho vel alio sacerdote de ipsius parochi seu Ordinarii licentia et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos Sancta Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit».

Sed cum idem Sacrum Concilium praecepisset, ut tale decretum publicaretur in singulis paroeciis, nec vim haberet nisi iis in locis ubi esset promulgatum ; accidit ut plura loca, in quibus publicatio illa facta non fuit, beneficio tridentinae legis caruerint, hodieque careant, et haesitationibus atque incommodis veteris disciplinae adhuc obnoxia maneant.

Verum nec ubi viguit nova lex, sublata est omnis difficultas. Saepe namque gravis exstitit dubitatio in decernenda persona parochi, quo praesente matrimonium sit contrahendum. Statuit quidem canonica disciplina, proprium parochum eum intelligi debere, cuius in paroecia domicilium sit, aut quasi domicilium alterutrius contrahentis. Verum quia nonnunquam difficile est iudicare, certone constet de quasidomicilio, haud pauca matrimonia fuerunt obiecta periculo ne nulla essent : multa quoque, sive inscitia hominum sive fraude, illegitima prorsus atque irrita deprehensa sunt.

Haec dudum deplorata, eo crebrius accidere nostra aetate videmus, quo facilius ac celerius commeatus cum gentibus, etiam disiunctissimis, perficiuntur. Quamobrem sapientibus viris ac doctissimis visum est expedire, ut mutatio aliqua induceretur in iure circa formam celebrandi connubii. Complures etiam sacrorum

[1] *Acta S. Sedis*, vol. 40. (1907. é.), 525—30. l.

[2] E decretum méltatását lásd fent 132—133., 139., 142., 195., 199—207., 223—48. l.

Antistites omni ex parte terrarum, praesertim e celebrioribus civitatibus, ubi gravior appareret necessitas, supplices ad id preces Apostolicae Sedi admoverunt.

Flagitatum simul est ab Episcopis, tum Europae plerisque, tum aliarum regionum, ut incommodis occurreretur, quae ex sponsalibus, idest mutuis promissionibus futuri matrimonii, privatim initis, derivantur. Docuit enim experientia satis, quae secum pericula ferant eiusmodi sponsalia : primum quidem incitamenta peccandi causamque cur inexpertae puellae decipiantur ; postea dissidia ac lites inextricabiles.

His rerum adiunctis permotus SSmus D. N. Pius PP. X. pro ea quam gerit omnium Ecclesiarum sollicitudine, cupiens ad memorata damna et pericula removenda temperatione aliqua uti, commisit S. Congregationi Concilii, ut de hac re videret, et quae opportuna aestimaret, Sibi proponeret.

Voluit etiam votum audire Consilii ad ius canonicum in unum redigendum constituti, nec non Emorum Cardinalium, qui pro eodem codice parando speciali commissione delecti sunt : a quibus, quemadmodum et a S. Congregatione Concilii, conventus in eum finem saepius habiti sunt. Omnium autem sententiis obtentis, SSmus Dominus S. Congregationi Concilii mandavit, ut decretum ederet quo leges a Se, ex certa scientia et matura deliberatione probatae, continerentur, quibus sponsalium et matrimonii disciplina in posterum regeretur, eorumque celebratio expedita, certa atque ordinata fieret.

In executionem itaque Apostolici mandati S. Concilii Congregatio praesentibus litteris constituit atque decernit ea quae sequuntur.

De sponsalibus.

I. — Ea tantum sponsalia habentur valida et canonicos sortiuntur effectus, quae contracta fuerint per scripturam subsignatam a partibus et vel a parocho, aut loci Ordinario, vel saltem a duobus testibus.

Quod si utraque vel alterutra pars scribere nesciat, id in ipsa scriptura adnotetur; et alius testis addatur, qui cum parocho, aut loci Ordinario, vel duobus testibus, de quibus supra, scripturam subsignet.

II. — Nomine parochi hic et in sequentibus articulis venit non solum, qui legitime praeest paroeciae canonice erectae ; sed in regionibus, ubi paroeciae canonice erectae non sunt, etiam sacer-

dos cui in aliquo definito territorio cura animarum legitime commissa est, et parocho aequiparatur; et in missionibus, ubi territoria necdum perfecte divisa sunt, omnis sacerdos a missionis Moderatore ad animarum curam in aliqua statione universaliter deputatus.

De matrimonio.

III. — Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram parocho vel loci Ordinario vel sacerdote ab alterutro delegato, et duobus saltem testibus, iuxta tamen regulas in sequentibus articulis expressas, et salvis exceptionibus quae infra n. VII et VIII ponuntur.

IV. — Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adsistunt,

§ 1.° a die tantummodo adeptae possessionis beneficii vel initi officii, nisi publico decreto nominatim fuerint excommunicati vel ab officio suspensi;

§ 2.° intra limites dumtaxat sui territorii: in quo matrimoniis nedum suorum subditorum, sed etiam non subditorum valide adsistunt;

§ 3.° dummodo invitati ac rogati, et neque vi neque metu gravi constricti *requirant excipiantque* contrahentium consensum.

V. — Licite autem adsistunt,

§ 1.° constito sibi legitime de libero statu contrahentium servatis de iure servandis;

§ 2.° constito insuper de domicilio, vel saltem de menstrua commoratione alterutrius contrahentis in loco matrimonii;

§ 3.° quod si deficiat, ut parochus et loci Ordinarius licite matrimonio adsint, indigent licentia parochi vel Ordinarii proprii alterutrius contrahentis, nisi gravis intercedat necessitas, quae ab ea excuset.

§ 4.° Quoad *vagos*, extra casum necessitatis parocho ne liceat eorum matrimoniis adsistere, nisi re ad Ordinarium vel ad sacerdotem ab eo delegatum delata, licentiam adsistendi impetraverit.

§ 5.° In quolibet autem casu pro regula habeatur, ut matrimonium coram sponsae parocho celebretur, nisi aliqua iusta causa excuset.

VI. — Parochus et loci Ordinarius licentiam concedere possunt alii sacerdoti determinato ac certo, ut matrimoniis intra limites sui territorii adsistat.

Delegatus autem, ut valide et licite adsistat, servare tenetur limites mandati, et regulas pro parocho et loci Ordinario n. IV et V superius statutas.

VII. — Imminente mortis periculo, ubi parochus, vel loci Ordinarius, vel sacerdos ab alterutro delegatus, haberi nequeat, ad consulendum conscientiae et (si casus ferat) legitimationi prolis, matrimonium contrahi valide ac licite potest coram quolibet sacerdote et duobus testibus.

VIII. — Si contingat, ut in aliqua regione parochus locive Ordinarius, aut sacerdos ab eis delegatus, coram quo matrimonium celebrari queat, haberi non possit, eaque rerum conditio a mense iam perseveret, matrimonium valide ac licite iniri potest emisso a sponsis formali consensu coram duobus testibus.

IX. — §. 1.º Celebrato matrimonio, parochus, vel qui eius vices gerit, statim describat in libro matrimoniorum nomina coniugum ac testium, locum et diem celebrati matrimonii, atque alia, iuxta modum in libris ritualibus vel a proprio Ordinario praescriptum; idque licet alius sacerdos vel a se vel ab Ordinario delegatus matrimonio adstiterit.

§ 2.º Praeterea parochus in libro quoque baptizatorum adnotet, coniugem tali die in sua parochia matrimonium contraxisse. Quod si coniux alibi baptizatus fuerit, matrimonii parochus notitiam initi contractus ad parochum baptismi sive per se, sive per curiam episcopalem transmittat, ut matrimonium in baptismi librum referatur.

§ 3.º Quoties matrimonium ad normam n. VII aut VIII contrahitur, sacerdos in priori casu, testes in altero, tenentur in solidum cum contrahentibus curare, ut initum coniugium in praescriptis libris quam primum adnotetur.

X. — Parochi, qui heic hactenus praescripta violaverint, ab Ordinariis pro modo et gravitate culpae puniantur. Et insuper si alicuius matrimonio adstiterint contra praescriptum § 2-i et 3-i num. V, emolumenta *stolae* sua ne faciant, sed proprio contrahentium parocho remittant.

XI. — § 1.º Statutis superius legibus tenentur omnes in catholica Ecclesia baptizati et ad eam ex haeresi aut schismate conversi (licet sive hi, sive illi ab eadem postea defecerint), quoties inter se sponsalia vel matrimonium ineant.

§ 2.º Vigent quoque pro iisdem de quibus supra catholicis, si cum acatholicis sive baptizatis, sive non baptizatis, etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, sponsalia vel matrimonium contrahunt; nisi pro aliquo particulari loco aut regione aliter a S. Sede sit statutum.

§ 3.º Acatholici sive baptizati sive non baptizati, si inter se contrahunt, nullibi ligantur ad catholicam sponsalium vel matrimonii formam servandam.

Praesens decretum legitime publicatum et promulgatum habeatur per eius transmissionem ad locorum Ordinarios : et quae in eo disposita sunt, ubique vim legis habere incipiant a die solemni Paschae Resurrectionis D. N. I. C. proximi anni 1908.

Interim vero omnes locorum Ordinarii curent hoc decretum quamprimum in vulgus edi, et in singulis suarum dioecesum parochialibus ecclesiis explicari, ut ab omnibus rite cognoscatur.

Praesentibus valituris de mandato speciali SSmi D. N. PP. Pii X., contrariis quibuslibet etiam peculiari mentione dignis minime obstantibus.

Datum Romae die 2-a mensis Augusti anni 1907.

Vincentius Card. Ep. Praenest., Praefectus.
C. De Lai, Secretarius.

IX. A S. Congr. Concilii által 1908. ápr. 8-ikán a magyar püspököknek félévre megadott engedély[1] (a «Ne temere»-féle forma be nem tartása miatt netán érvénytelen házasságoknak convalidatio-jára).

Strigoniensi Emmo Cardinalis Archiepiscopo.

Emme ac Rme Dne sui obsme.

Relatis SSmo Dno Nostro ab infrascripto Card. Praefecto precibus, quibus Episcopus Auxiliaris Strigoniensis, nomine Eminentiae Vestrae Rmae, postulabat applicationem articuli XI. decreti «Ne temere» huius S. Congregationis, in Hungaria ad annum prorogari : Sanctitas Sua haud opportunum censuit prorogationem *absolute* concedere, et hanc in vulgus edi, sed tantum facultatem Episcopis ad sex menses indulgere dignata est, ut dispensando in casibus particularibus, executionem praefati articuli non urgeant, facta singulis vicibus annotatione dispensationis in regestris Curiae et servatis reliquis de iure servandis.

Haec pro meo munere : dum Eminentiae V. manus humillime deosculor.

E. V. Rmae. — Romae 1. Apr. 1908.
humillime add. s. etc.

Vinc. Card. Ep. Praenest., Praefectus.
B. Pompili, Secretarius.

[1] Az eredeti után. — V. ö. fent : 18. §. 281. l. — Az engedélyt a pápa később 1908. év végéig meghosszabbította.

X. **A Sacr. Congr. de Sacr.-nak 1909. febr. 27. decretuma**[1] (a «Provida»-nak Magyarországra való kiterjesztéséről és az ezen kiterjesztés előtt a «Ne temere» szerinti forma elhanyagolása miatt netán érvénytelenül kötött vegyes házasságok sanatio in radice-jéről).

Sacra Congregatio de Sacramentis.

Roma. 27. Febr. 1909. Num. protoc. 833/1908.

InCongregationeGenerali habita in Palatio ApostolicoVaticano die 19. Februarii 1909. proposita fuit quaestio «Romana et aliarum — Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio» relate ad petitionem Antistitum Hungariae quoad matrimonia mixta.

EE. ac RR. PP. re mature perpensa, dubio : An et quomodo providendum sit in casu, responderunt: «attentis pecularibus circumstantiis in casu concurrentibus, supplicandum Ssmo, ut pro nunc quoad matrimonia mixta extendere dignetur regno Hungariae Constitutionem «Provida» pro Germania latam die 18. Januarii 1906., servatis declarationibus a S.C. Concilii die 1. Februari et die 28. Martii 1908. desuper datis.»

Ex audientia Ssmi diei 23. Februarii 1909. : Ssmus audita relatione facta a R. P. D. Secretario, Emorum Patrum voto in omnibus benigne annuere dignatus est : et insuper coniugia mixta post publicationem Decreti «Ne temere» in regno Hungariae hucusque contracta, non servata eiusdem Decreti forma, dummodo nullum aliud dirimens impedimentum obstet, pro validis habenda esse voluit, idque expresse declaravit et decrevit.

L. S. *D. Card Ferrata*, Praefectus.
Ph. Giustini, Secretarius.

XI. A «Ne temere» decretumot magyarázó vagy módosító ujabb (1908—1911. évi) Congregatio-decretumok.

1. A S. Congr. Conc.-nak 1908 febr. 1. resolutioja.[2]

Romana et aliarum. Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio.

Decretum *Ne temere* iussu et auctoritate ipsius Sum. Pficis a S. C. Concilii die 2. Aug. 1907. editum, quo disciplina tridentina

[1] Circulares a. 1909. ad clerum A.-Dioec. Strigoniensis etc. dimissae, 76. l. Lásd ez ezen decretum-ban megadott engedménynek hatálykörére nézve a S.C. Sacr.-nak 1909. jun. 18. resolutio-ját e függelékben fent XII. 6. alatt. — V. ö. még fent 18. §. 281. l.

[2] Acta S. Sedis, vol. 41., 80. 108—111. l.

circa sponsalia et matrimonia in quibuadam immutata est, perfecta obedientia summaque cum laetitia ubique exceptum fuit. Plures enim exstant gratulatoriae et gratiarum actionis litterae, quae ab Ordinariis locorum in primis ad hanc praesertim S. Congregationem missae sunt, sive proprio nomine, sive nomine personarum etiam moralium. Ipsae ephemerides nedum sollicitae fuerunt novissimum decretum typis edere, sed commentariis quandoque illustrare curarunt.

Verum quum discussiones quoque excitatae fuerint in aliquibus ipsius decreti articulis interpretandis, hinc nonnulli Sacrorum Antistites ad eas sopiendas, praesertim vero ut in re tam gravis momenti tutam normam sequendam haberent, ad hunc S. O. (sic !) vel directe vel per S. C. de Propaganda fide suppliciter recursum fecerunt pro authentica quorundam articulorum interpretatione. Accepta dubia statim uni ex Consultoribus remissae sunt, ut super iis mentem suam panderet : quod ipse peculiari sollertia et diligentia executus est.

Dubia. I. An decreto *Ne temere* adstringantur etiam catholici ritus orientalis. Et quatenus negative :

II. Utrum ad eosdem decretum extendere expediat. Et quatenus saltem pro aliquo loco decretum non fuerit extensum :

III. Utrum validum sit matrimonium contractum a catholico ritus latini cum catholico ritus orientalis, non servata forma ab eodem decreto statuta.

IV. An sub art. XI. §. 2. in exceptione enunciata illis verbis : «*nisi pro aliquo loco particulari aut regione aliter a S. Sede sit statutum*» comprehendatur tantummodo Constitutio *Provida* Pii PP. X., an potius comprehendantur quoque Constitutio Benedictina et cetera huiusmodi indulta impedimentum clandestinitatis respicientia.

V. Nun in imperio Germaniae catholici, qui ad sectam haereticam vel schismaticam transierunt, vel conversi ad fidem catholicam ab ea postea defecerunt, etiam in iuvenili vel infantili aetate, ad valide cum persona catholica contrahendum adhibere debeant formam in decreto *Ne temere* statutam, ita sc. ut contrahere debeant coram parocho et duobus saltem testibus. Et quatenus affirmative :

VI. An attentis peculiaribus circumstantiis in imperio Germaniae existentibus, opportuna dispensatione provideri oporteat.

VII. Ubinam et quomodo cappellani castrenses, vel parochi nullum absolute territorium nec cumulative cum alio parocho habentes, at iurisdictionem directe exercentes in personas aut familias, adeo ut has personas sequantur quocumque se conferant, valide matrimoniis suorum subditorum adsistere valeant.

VIII. Ubinam et quomodo parochi, qui territorium exclusive proprium non habentes, cumulative territorium cum alio vel aliis parochis retinent, matrimoniis adsistere valeant.

IX. Ubinam et quomodo parochus, qui in territorio aliis parochis assignato nonnullas personas vel familias sibi subditas habet, matrimoniis adsistere valeat.

X. Num cappellani seu rectores piorum cuiusvis generis locorum a parochiali iurisdictione exemptorum, adsistere valide possint matrimoniis absque parochi vel Ordinarii delegatione.

XI. An a decreto Ne temere abolita sit lex vel consuetudo in nonnullis dioecesibus vigens, vi cuius a Curia episcopali peragenda sunt acta, quibus constet de statu libero contrahentium, et dein venia fiat parochis adsistendi matrimoniis.

XII. An et quousque expediat prorogare executionem decreti Ne temere pro nonnullis locis iuxta Ordinariorum petitiones.

Resolutiones. Et eadem S. Congregatio Concilii in plenario conventu die 25. Jan. 1907. habita, definitivam solutionem differendam esse censuit. Verum in subsequentibus comitiis diei 1. Febr. eiusdem anni, iisdem dubiis iterum ad trutinam vocatis et sedulo perpensis, authentice respondit prout sequitur:

Ad I. *Negative.*

Ad II. Ad S. Congregationem de Propaganda Fide.

Ad III. Dilata, et exquiratur votum duorum Consultorum, qui prae oculis habeant leges hac de re vigentes quoad Orientales.

Ad IV. Comprehendi tantummodo Constitutionem *Provida*; non autem comprehendi alia quaecunque decreta, facto verbo cum Ssmo; et ad mentem.

Ad V. *Affirmative.*

Ad VI. Negative, ideoque servetur decretum Ne temere.

Ad VII. Quoad cappellanos castrenses aliosque parochos, de quibus in dubio, nihil esse immutatum.

Ad VIII. Affirmative in territorio cumulative habito.

Ad IX. Affirmative, quoad subditos suos tantum, ubique in dicto territorio, facto verbo cum Ssmo.

Ad X. Affirmative pro personis sibi creditis, in loco tamen,

ubi iurisdictionem exercent, dummodo constet ipsis commissam fuisse plenam potestatem parochialem.

Ad XI. Servetur solitum.

Ad XII. Ad Emmum Praefectum cum Ssmo.

2. A S. C. C. 1908 március 28. resolutioja.[1]

Romana et aliarum. Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio.

In plenariis comitiis ab hac S. C. Concilii habitis die 1. Febr. 1908. proposita fuerunt, inter alia dirimenda 12 dubia decretum *Ne temere* respicientia. Resolutiones autem et declarationes ab Emmis Patribus editas, in audientia die 4 eiusdem mensis Febr. Emmo Card. Praefecto concessa, Ssmus Dominus Noster ratas habere et confirmare benigne dignatus est easque vulgari mandavit, contrariis quibuscunque non obstantibus.

Interim quum ad tertium propositum dubium, nempe utrum validum sit matrimonium contractum a catholico ritus latini cum catholico ritus orientalis, non servata forma a decreto *Ne temere* statuta : responsum prodierit : Dilata et exquiratur votum duorum consultorum, qui prae oculis habeant leges hac de re vigentes apud Orientales; huiusmodi votum a duobus Consultoribus expostulatum fuit et tertium additum super aliis eadem in materia dubiis ad hanc S. C. oblatis.

Dubium. I. Utrum validum sit matrimonium a catholico ritus latini cum catholico ritus orientalis, non servata forma a decreto *Ne temere* statuta.

II. An in art. XI. § 2. eiusdem decreti sub nomine acatholicorum comprehendantur etiam schismatici et haeretici rituum orientalium.

III. Num exceptio, per Const. *Provida* in Germania inducta, censenda sit uti mere localis aut etiam personalis.

IV. An Ordinarii et parochi nedum explicite sed etiam implicite «invitati ac rogati», dummodo tamen «neque vi neque gravi metu constricti requirant excipiantque contrahentium consensum», valide matrimoniis assistere possint.

V. An ad licitam matrimonii celebrationem habenda sit ratio dumtaxat menstruae commorationis aut etiam quasidomicilii.

[1] Acta S. Sedis, vol. 41., 251—2., 287—9. l.

VI. Utrum sponsalia, praeterquam coram Ordinario aut parocho, celebrari valeant etiam coram ab alterutro delegato.

VII. Utrum sponsalia celebrari possint dumtaxat coram Ordinario vel parocho domicilii aut menstruae commorationis, an etiam coram quolibet Ordinario aut parocho.

Resolutiones. Quibus dubiis in generali Congregatione diei 28. Martii 1908. propositis Emma Patres S. C. Concilii omnibus sedulo perpensis, respondendum mandarunt :

Ad I. Negative.

Ad II. Affirmative.

Ad III. Exceptionem valere tantummodo pro natis in Germania ibidem matrimonium contrahentibus, facto verbo cum Ssmo ; *et ad mentem.*

Ad IV. Affirmative.

Ad V. Affirmative ad primam partem, negative ad secundam.

Ad VI. Negative.

Ad VII. Posse celebrari coram quolibet Ordinario aut parocho, dummodo, intra limites territorii eiusdem Ordinarii vel parochi.

Die autem 30. dicti mensis Martii Ssmus Dnus Noster audita relatione infrascripti Secretarii S. C. Concilii, supra relatas Emmorum Patrum resolutiones ratas habuit et approbavit, quibuslibet in contrarium minime obstantibus.

Vincentius, Card Ep. Praenest., Praefectus.

B. Pompili, Secretarius.

3. A S. C. C. 1908 július 27. decretuma.[1]

Romana et aliarum. Dubia circa decretum de sponsalibus e matrimonio.

Ex pluribus dubiis, quae ad hanc S. C. postremis hisce temporibus pervenerunt, nonnisi infrascripta hodie proponuntur in plenariis comitiis, quum cetera vel facili negotio solvi possunt, vel potius inter cavillationes sint accensenda. Praeterea heic adnexa adhibentur vota, quae, propter rei gravitatem, a duobus Consultoribus exarata fuerunt.

Dubia. I. Utrum ad valida ineunda sponsalia partes teneantur subsignare scripturam unico contextu cum parocho seu Ordinario aut cum duobus testibus ; an potius sufficiat, ut scriptura, ab una

[1] Acta S. Sedis, vol. 41., 510—12. l.

parte cum parocho vel cum duobus testibus subsignata, remittatur ad alteram partem, quae vicissim cum parocho vel cum duobus testibus subscribat.

II. An ad sponsalium validitatem in scriptura sit apponenda data, seu adscriptio diei, mensis et anni.

III. An vi decreti *Ne temere* etiam ad matrimonia mixta valide contrahenda, ab Ordinario vel a parocho exquirendus et excipiendus sit contrahentium consensus.

IV. Utrum ad valide et licite matrimoniis adsistendum, ad tramitem art. VI. decreti, requiratur semper delegatio specialis, an vero sufficiat generalis.

V. An in locis dissitis, ad quae missionarius singulis mensibus non venit, in quibus tamen, si peteretur, haberi posset, et vel ad eum vel ad alium missionarium, qui sit parochus in sensu decreti, absque gravi incommodo possent accedere sponsi, matrimonia contracta sine missionarii seu parochi praesentia retinenda sint ut valida.

VI. Utrum ratione momentanei, inopinati et fidelibus prorsus incogniti transitus per aliquem locum, a quo iam a mense missionarius abest, interrumpi dicenda sit illa conditio, de qua in art. VIII. decreti.

VII. An et quomodo annuendum sit petitionibus Ordinariorum Sinensium, qui ob peculiares illius regionis conditiones postularunt: 1-o exemptionem a praescriptionibus decreti in sponsalibus ineundis ; 2-o dispensationem a praesentia parochi et quandoque etiam testium, sive in matrimoniis dispensatione contrahendis a baptisatis cum non baptisatis, sive in matrimoniis inter catholicos, qui sub paganorum potestate sunt constituti.

VIII. Utrum subditi dioeceses Damaensis, in dioecesi tamen Bombayensi commorantes, et e converso subditi dioeceseos Bombayensis degentes in dioecesi Damaensi, ut validum et licitum ineant matrimonium, teneantur se sistere dumtaxat coram parocho personali vel possint etiam coram parocho territorii.

IX. An et quomodo providere expediat casui, quo parochi a lege civili graviter prohibeantur, quominus matrimoniis fidelium adsistant, nisi praemissa caeremonia civili, quae praemitti nequeat, et tamen pro animarum salute omnino urgeat matrimonii celebratio.

Resolutiones. Et Emmi Patres S. C. Concilii in plenariis comitiis diei 27. Julii 1908. respondendum censuerunt :

Ad I. Affirmative ad primam partem, negative ad secundam.

Ad II. Affirmative.

Ad III. Affirmative, servatis ad liceitatem quoad reliqua praescriptionibus et instructionibus S. Sedis.

Ad IV. Quoad delegationem nihil esse immutatum, excepta necessitate eam faciendi sacerdoti determinato et certo, ac restrictam ad territorium delegantis.

Ad V. Negative.

Ad VI. Negative.

Ad VII. Quoad primam partem negative. Quoad secundam, concendendum esse iisdem Ordinariis facultatem dispensandi a forma substantiali matrimonii pro casibus tantum verae necessitatis, cum potestate hanc facultatem etiam habitualiter subdelegandi missionum rectoribus ; facto verbo cum Ssmo.

Ad VIII. Dilata.

Ad IX. Non esse interloquendum.

Eadem autem die Sssmus Dnus Noster Pius PP. X. audita relatione infrascripti Secretarii, supra recensitas resolutiones ratas habere et approbare dignatus est, contrariis non obstantibus quibuscunque.

Vincentius, Card. Episc. Praenest., Praefectus.
B. Pompili, Secretarius.

4. A S. C. Congr. Conc.-nak 1908. évben kiadott,
az olmützi h.-érsekhez a «Ne temere» decretum IV. art. 1. §-ának magyarázatára nézve küldött rescriptum-a.[1]

A) *Az olmützi herceg-érseknek a «Ne temere» decretum IV. art. 1. §. «dies adeptae possessionis beneficii» szavaihoz a pápától törvénymagyarázatot kérő felterjesztése.*

Beatissime Pater !

Decretum de sponsalibus et matrimonio iussu et auctoritate Sanctitatis Vestrae a S. Congregatione Concilii 2. Augusti 1907. editum articulo IV. §. 1. statuit, parochum et loci ordinarium valide matrimonio adsistere a die tantummodo *adeptae* possessionis beneficii vel initi officii. Jam de sensu vocabuli «adeptae» non eadem est curiarum episcopalium, imo nec in eadem provincia ecclesiastica, opinio.

In archidioecesi Olomucensi inde ab antiquis temporibus in

[1] Archiv für Kath. Kirchenrecht, 89. köt. (1909. é.), 327—329. l.

parochiarum provisione hic est modus procedendi. Servatis servandis patronus personam sibi gratam praesentat, Episcopus beneficium ei confert, idque *duplici* actu perficitur. Parochus in beneficium instituendus invitatur ad *investituram*, quae de regula a Vicario generali peragitur et quidem ita : Instituendus genuflexus recitat professionem fidei Tridentino-Vaticanam eaque finita addit iuramentum :

«Praeterea ego N. N. spondeo, voveo ac juro Rsmo ac Celssmo Principi ac Dno Dno N. N., Dei et sedis Apostolicae gratia Archiepiscopo Olomucensi, omnibusque eius successoribus archiepiscopatum legitime intrantibus, necnon eius Vicario in spiritualibus generali et officiali, totique archiepiscopali Consistorio veram obedientiam et in officio pastorali mihi credito fidelitatem et diligentiam. Item spondeo, voveo ad juro, me in Romanae Ecclesiae obedientia permansurum, in beneficio ecclesiastico mihi commisso nihil alienaturum neque permissurum, ut aliquid a quocunque abalienetur, nisi de expresso consensu meorum superiorum. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Evangelia. Amen.»

Dein Vicarius Generalis accipit biretum, capiti instituendi imponit et dicit : «Ego N. N., Vicarius Generalis, investio te, N. N., in parochiam N. et do tibi potestatem verbum Dei annuntiandi, sacramenta conficiendi aliaque munia parochialia exercendi et administrandi, fructusque ex iis provenientes in tuam ac praefatae N. ecclesiae utilitatem percipiendi. Idque in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.»

Die huiusce functionis investitura dictae vel alio aliquo die non multum distante et in ipsa investitura ad computus faciliores reddendos enunciato, e. gr. 1-a die mensis N. N., cessant proventus, quibus ita investitus hucusque ex beneficio aliquo ecclesiastico fruebatur et acquiruntur fructus ex beneficio parochiali, ad quod investitus est,[1] ipseque obligatur applicare Missam pro parochianis, et quam primum fieri potest, domicilium suum in parochiam suam transfert.

Postea aliquando decanus foraneus vel alius sacerdos ab Episcopo deputatus investitum solenniter inducit in ecclesiam parochialem eique libros parochiales et peculium ecclesiae ac beneficii tradit, qui actus *installatio* vocatur.

Quum in hoc dissensu de ipso sacramenti valore agatur,

[1] Az«Archiv»-ban az «est» helyett (nyilvánvaló tévedésből)«et»szócska áll.

placeat Sanctitati Vestrae decernere, quaenam Olomucii ex hisce duabus diebus sit illa dies *adeptae* possessionis beneficii, num dies investiturae supra dictae, an dies installationis item supra dictae.

Qui ad pedes Sanctitatis Nestrae prostratus in eorundem osculo emorior.

Olomucii die 2. Martii 1908.

† *Franciscus Salesius*, Archiepiscopus.

B) *A S. Congregatio Concilii válasza* (rescriptum) :

Perillustris ac Rssme Domine uti Frater !

Relatis in S. Congregatione Concilii iis, quae sunt deducta circa dubia quoad beneficii possessionem relate ad decretum «Ne temere» art. IV. paragr. 1. eadem S. Congregatio rescribendum censuit :

«Nomine possessionis hic intelligi illum actum, qui, sive institutio corporalis, sive inthronizatio, sive installatio, sive aliter nuncupetur, tamen semper id efficit, ut institutus in beneficium exinde adipiscatur liberum exercitium potestatis, suo officio adnexae.»[1]

Idque pro meo munere dum Tibi notum facio, obsequenti animo me profiteor

A. T. Rssmae

ut fr. stud.

† *Vincentius*, *Card Ep. Praenest.*, Praefectus.

B. Pompili, Secretarius.

Olomucen. Rssmo Archiepiscopo.

5. A S. Congr. Sacr.-nak 1909 május 14. decretuma.[2]

S. Congregatio de Sacramentis.

Parmen et aliarum.

De facultate dispensandi ab impedimentis matrimonialibus imminente mortis periculo.

[1] Az érsek közzétévén a rescriptumot, ezen megjegyzést teszi reá a körlevélben : «Ex hoc Rescripto patet, nomine possessionis apud nos intelligi *investituram*».

[2] Acta Ap. Sedis, vol. I., 468—9. l.

Ante editum decretum *Ne temere* diei 2. mensis Aug. a. 1907. de sponsalibus et matrimonio, satis iam fuerat eorum necessitati provisum, qui miserrime in concubinatu viventes iidemque in gravissimo mortis periculo constituti, impedimento aliquo matrimonium dirimente prohiberentur, quominus rite nuptias inirent. Nam per litteras S. Officii datas die 20. mensis Febr. a. 1888. et per secutam declarationem die 9. mensis Jan. 1889., facultas ordinariis concedebatur, quae parochis etiam subdelegari habitualiter posset, dispensandi in iis adiunctis ab impedimentis quoque publicis matrimonium ecclesiastico iure dirimentibus, excepto sacro presbyteratus ordine et affinitate lineae rectae ex copula licita proveniente.

Cum autem in art. VII. praefati decreti *Ne temere* sancitum fuerit: «imminente mortis periculo, ubi parochus vel loci ordinarius vel sacerdos ab alterutro delegatus haberi nequeat, ad consulendum conscientiae et (et si casus ferat) legitimationi prolis, matrimonium contrahi valide et licite posse coram quolibet sacerdote et duobus testibus»; Ordinarius Parmensis ac plerique aliorum locorum Ordinarii a S. C. de disciplina sacramentorum postularunt, ut etiam hoc in casu, animarum saluti consuleretur, si forte dirimens aliquod impedimentum obstaret quominus matrimonium rite contraheretur.

Re mature perpensa in Congr. generali diei 7. mensis Maii a. 1909. et relatis omnibus Ssmo D. N. Pio divina providentia PP.X., in audientia habita ab infrascripto eiusdem S. C. a secretis die 9. m. Maii a. 1909. Sanctitas sua benigne excipiens votum Emmorum Patrum, declarare dignata est ac decernere, quemlibet sacerdotem, qui ad normam art. VII. decreti *Ne temere*, imminente mortis periculo, ubi parochus vel loci Ordinarius vel sacerdos ab alterutro delegatus haberi nequeat, coram duobus testibus matrimonio adsistere valide et licite potest, in iisdem rerum adiunctis dispensare quoque posse super impedimentis omnibus etiam publicis matrimonium iure ecclesiastico dirimentibus, exceptis sacro presbyteratus ordine et affinitate lineae rectae ex copula licita.

Datum Romae ex aedibus eiusdem S. C. die 14. mensis Maii a. 1909.

D. Card Ferrata, Praefectus.
Ph. Giustini, a secretis.

6. A S. Congr. Sacr.-nak 1909 jun. 18. resolutioja.[1]

Romana et aliarum. Dubia circa decretum de sponsalibus et matrimonio.

In plenariis comitiis a S. Congregatione de disciplina Sacramentorum habita, die 18. Junii a. 1909. sequentia proposita fuerunt dirimenda dubia, nimirum:

I. Num responsum S. Congr. Conc. diei 28. Martii 1908. ad. II.: «Exceptionem valere tantummodo pro natis in Germania ibique matrimonium contrahentibus», ita sit intelligendum, ut in quovis casu ambo coniuges debeant esse nati in Germania, seu respective in regno Hungariae.

II. An, post extensionem constitutionis *Provida* ad regnum Hungariae,[2] Germaniam et inter Hungariam, quoad validitatem clandestinorum mixtorum matrimoniorum, reciproca relatio habeatur, ita ut duo coniuges nati ambo in Germania matrimonium mixtum clandestinum valide ineant etiam in regno Hungariae, et viceversa, nati ambo in regno Hungariae valide contrahant clandestino quoque modo in Germania.

III. Num saltem natus in Germania cum nato in regno Hungariae mixtum matrimonium valide ineat sive in Germania sive in regno Hungariae.

Et Emmi Patres ad huiusmodi dubia ita respondendum censuerunt:

Ad I. Affirmative.
Ad II. Negative.
Ad III. Negative.

L. † S. *D. Card Ferrata*, Praefectus.
Ph. Giustini, Secretarius.

7. A S. Congregatio Sacr.-nak 1909 aug. 16. declaratioja[3] (mellyel a fenti 1909. május 14-iki decretumban az életveszélyben forgó «concubinarius»-oknak a S. C. Inquis. 1889. jan. 9-iki decretumában foglalt házassági akadályok alól való dispenzálására adott hatalmat az ily életveszély esetében a «Ne temere» VII. art. szerint

[1] Acta Ap. Sedis, vol. I., 516—7. l.

[2] Lásd e kiterjesztést kimondó 1909. febr. 27. decretum-ot fent a X. sz. alatt.

[3] Acta Ap. Sedis, vol. I. (1909.), 656. l.

eljáró áldozópapnak megadja a concubinatus fenn nem forgása esetére is).

S. Congregatio de Sacramentis.

Venetiarum

de facultate dispensandi ab impedimentis matrimonialibus imminente mortis periculo.

In plenario coetu a S. Congregatione de disciplina Sacramentorum habito die 13. mensis Augusti anno 1909., dirimendum propositum est dubium : «utrum facultas dispensandi ab impedimentis matrimonialibus imminente mortis periculo in casu articuli VII. decreti «Ne temere», facta per decretum huius S. Congregationis diei 14. Maii 1909., valeat dumtaxat pro concubinariis ; an etiamsi non agatur de concubinariis, sed alia adsit causa ad consulendum conscientiae et (si casus ferat) legitimationi prolis?» Cui dubio Emmi Patres responderunt : «*Negative* ad primam partem, *affirmative* ad secundam».

Die autem 15. praefati mensis et anni Ssmus D. N. Pius Papa X., audita relatione R. P. D. Secretarii eiusdem S. Congregationis, supra relatam Emmorum Patrum declarationem ratam habere et confirmare dignatus est.

Datum Romae ex aedibus eiusdem S. Congregationis, die 16. mensis Augusti anno 1909.

L. † S. *D. Card. Ferrata*, Praefectus.

Ph. Giustini, Secretarius.

8. A S. Congr. Consist.-nak 1910 jan. 21. resolutioja[1]

(a S. C. Inquis-nak a vegyes házasságok körüli — a «Ne temere» XI. 2. 3. sértetlensége mellett — törvénymagyarázatok v. felmentvények megadására való egyedüli illetékességéről).

S. Congregatio Consistorialis.

Circa competentiam relate ad matrimonia mixta.

S. Congr. S. Officii litteris diei 27. Martii 1909. a S. Congregatione Consistoriali formalem declarationem petiit circa competentiam relate ad matrimonia mixta. Itaque proposito dubio in terminis ab Adsessore S. Officii statutis, hoc est : «quale

[1] Acta A. S., vol. II. (1910.), 56. l. —A vol. II. indexében (990. l.) ezen resolutio dátumául 1910. jan. 21. van adva, de a közölt szövegben e dátumnak nyoma nincsen ; hihetőleg tévedésből maradt el a Card. aláírása előtt.

sia la competenza del S. Officio in fatto di matrimonii misti, sia tra battezzati e non battezzati, sia tra cattolici ed acattolici, tanto dal lato pratico, ossia per la concessione delle dispense, quanto dal lato teorico, ossia per la risoluzione dei dubbi che possono sorgere su tale materia, anche nei riguardi del recente decreto *Ne temere*», Emmi Patres, perpensis consultorum votis et re mature considerata, respondendum censeerunt : «Competentiam S. Officii se extendere ad omnia, quae sive directe sive indirecte, in iure aut in facto se referunt ad privilegium Paulinum et ad praefatas dispensationes. Et ad mentem, quae est : supplicandum Ssmum, ut statuat ac decernat, ut quaelibet quaestio circa praefata matrimonia deferatur S. Congregationi S. Officii, salva huic S. Congregationi potestate, si ita censeat et casus ferat, quaestionem ipsam remittendi ad aliud S. Sedis officium».[1]

Ssmus audita relatione infrascripti Cardinalis Secretarii, resolutionem ratam habuit et confirmavit, mandavitque, ut in posterum quaelibet quaestio circa matrimonia mixta deferatur S. Congregationi S. Officii iuxta petita, sub lege tamen, ut firma semper et in omnibus maneat dispositio decreti *Ne temere* in art. XI. n. 2. et 3. statuta.

L. † S. *C. Card. De Lai*, *S. C. Consistorialis* Secretarius.
Scipio Tecchi, S. C. C. Adsessor.

9. A S. C. Sacr.-nak 1910 március 12. resolutioja.[2]

Romana at Aliarum.
Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio.

In plenariis comitiis a S. Congregatione de disciplina Sacramentorum habitis die 12. Martii 1910 sequentia proposita dirimenda dubia fuerunt, nimirum :

I. Quid intelligendum sit nomine «regionis», seu in qua distantia debeant versari contrahentes a loco, in quo est sacerdos competens ad assistendum matrimonio, ut hoc possit valide et licite iniri coram solis testibus ad normam art. VIII. decr. *Ne temere.*

II. Accidit non raro, ut ob sacerdotum inopiam plures paroeciae ab uno tantum parocho regantur, qui easdem omnes singulis

[1] A missioterületeken a S. C. de Propaganda Fide «pro negotiis rituum orient». osztályának is van joga adni felmentvényt «in impedimento mixtae rel.» L. a S.C.Cons. 1908. nov. 12. resolutio-ját (ad IV) ; Acta A.S., vol. I., 149—150. l.

[2] Acta Ap. Sedis, vol. II., 193—6. l.

mensibus invisere nequit. Sunt pariter quaedam amplae paroeciae, vicos etiam cum sacello publico valde dissitos continentes, qui infra mensem, tum ob viarum asperitatem, tum ob fluminum impetum lustrari a parocho nequeunt omnino, nec parochus a fidelibus adiri potest. Quaeritur : *a)* Possintne fideles paroeciarum in primo casu, elapso mense quin parochus advenerit, valide ac licite matrimonium contrahere coram duobus testibus tantum, iuxta art. VIII. ; *b)* Quilibet vicus in secundo casu possitne tanquam «regio» haberi, ita ut ibi degentes facultate praefati art. VIII. uti valeant.

III. Utrum valide matrimonium coram solis testibus ineat, qui in «regionem», de qua art. VIII., in fraudem legis se conferat.

IV. An possint adhiberi, ut testes, mali christiani atque adeo pagani in ordine ad observandas praescriptiones art. I., III., VII. et VIII.

V. Quoad menstruam commorationem et vagos quaeritur: *a)* Utrum commoratio menstrua, de qua in art. V. § 2. sit accipienda sensu relativo, i. e. quoad eos qui alibi habent domicilium aut quasi-domicilium, an sensu absoluto, seu quoad illos qui nullibi praedictum domicilium aut quasi-domicilium habent ; *b*) Utrum parochus vel Ordinarius proprius, de quo eodem art. V. § 3., sit parochus vel Ordinarius commorationis menstruae sensu absoluto acceptae ; *c)* Utrum nomine vagorum, de quibus art. V. § 4., ii omnes veniant, qui destituuntur domicilio et quasi-domicilio, an ii tantum, qui domicilio et quasi-domicilio destituti, praeterea nullibi habent parochum vel Ordinarium commoratione saltem menstrua acquisitum.

VI. Accidit ut parochorum coadiutores ab Episcopis nominentur, et quidem ex iure particulari facultate assistendi coniugiis non sint instructi ; tamen usuvenit, ut ab incepto officii exercitio, parochis non contradicentibus, sed irrequisita eorum licentia, matrimoniis adsistant, in libris etiam matrimoniorum adhibentes solam suiipsius subscriptionem ; imo praesertim in maioribus paroeciis semper vel fere semper matrimoniis adsistant. Quaeritur in casu : *a)* An matrimonia hucusque coram coadiutoribus inita, tacentibus parochis, sint valida ; *b)* Quatenus affirmative, an licite coadiutores se gerant in assistentia connubiis praestanda ab incepto officii exercitio, absque expressa parochorum delegatione ; *c)* Utrum tolerari possit mos, ut coadiutores omnibus vel fere omnibus matrimoniis in paroecia adsistant, an potius parochi

urgeri debeant ad hanc assistentiam ut plurimum et ordinarie per se ipsos explendam, nisi legitima et gravi causa, onerata ipsorum conscientia, impediti fuerint, quo in casu deputationem coadiutoribus conferant et ita solitis verbis connubia in libris matrimoniorum describantur.

VII. Utrum per art. I. decreti maneat abrogatum ius speciale ante illud decretum in Hispania vigens, et ad Americam Latinam extensum, vi cuius ad valorem sponsalium requirebatur scriptura publica a notario subscripta.

VIII. Utrum ecclesiae regulares exemptae ad tenorem decreti existimari possint et valeant tanquam territorium parochi seu Ordinarii, in quorum territoriali districtu sunt sitae, ad effectum assistentiae matrimonii.

IX. An et quomodo annuendum sit petitionibus quorundam Ordinariorum, nimirum : 1-o Episcopi Rosensis postulantis dispensationem ab obligatione imposita per art. IX. § 2. adnotandi in libro baptisatorum coniuges tali die in sua paroecia matrimonium contraxisse ; 2-o Vicarii Apostolici Kiam-Si Orientalis postulantis dispensationem non solum ab obligatione adnotandi matrimonium contractum in libro baptisatorum, sed etiam in libro matrimoniorum ; 3-o quorundam Ordinariorum Sinensium, qui quaerunt : Utrum responsum S. C. C. diei 27 Julii 1908, ad VII., restringatur ad solos duos casus tunc in quaesito proposito ; et, quatenus affirmative, postulant, ut responsum extendatur ad alios casus verae necessitatis ; 4-o. Episcopi Mangalorensis, qui postulat, ut sibi facultas detur permittendi, ut matrimonium celebratum in libro matrimoniorum describi possit a Sacerdote, qui ex delegatione parochi matrimonio adstitit, quando parochus sit absens.

Et Emmi Patres ad huiusmodi dubia ita respondendum censuerunt :

R. Ad I. Matrimonium potest valide et licite contrahi coram solis testibus sine praesentia Sacerdotis competentis ad assistendum semper, ac, elapso iam mense, Sacerdos competens absque gravi incommodo haberi vel adiri nequeat.

Ad II. Provisum in primo.

Ad III. Affirmative.

Ad IV. Quoad qualitates testium a decreto Ne temere nihil esse immutatum.

Quoad V. Ad *a* et *b* Provisum per responsum ad quintum datum a S. C. Concilii die 28. Martii 1908.

Ad *c* : Nomine vagorum, de quibus art. V, § 4, veniunt omnes et soli, qui nullibi habent parochum vel Ordinarium proprium ratione domicilii vel menstruae commorationis.

Quoad VI. Ad *a* : acquiescant, facto verbo cum Ssmo ; ad *b* : serventur de iure servanda ; ad *c* : quoad assistentiam matrimoniis a parochis personaliter praestandam Archiepiscopus pro suo iure urgeat, si quae sunt de ea re leges Concilii Provincialis. Quoad descriptionem matrimonii celebrati servetur art. IX. decreti Ne temere et praescriptum Ritualis Romani.

Ad VII. Affirmative.

Ad VIII. Affirmative.

Quoad IX. Ad 1.-um. Non expedire et ad mentem. Mens est, ut Ordinarius aliique ipsius cooperatores, quantum in Domino possunt, satagant illam perniciosam superstitionem ab animis fidelium avertere, qua ab usurpandis Sanctorum nominibus in baptismo receptis deterrentur. Doceant ipsos frequenter, idcirco nomina eis imponi Sanctorum, ut eorum exemplis ad pie vivendum excitentur et patrociniis protegantur. Parochis vero aliisque curae animarum praepositis sacerdotibus commendent, ut quamdiu illa perniciosa superstitio eradicari non possit, omni, qua valeant, diligentia libros parochiales conscribant, etiam adhibita opera aliorum, quorum industria ea in re iuvari posse credant. Quodsi in casu particulari verum nomen coniugati scire non poterunt, stante morali impossibilitate legem observandi, ea non obligantur.

Ad 2. Non expedire quoad utrumque et ad mentem. Mens est : Ordinarios curare debere, ut a Missionariis regesta celebratorum matrimoniorum diligenter conficiantur et conserventur, eisque pro suo prudenti arbitrio praescribere cautiones ad vitanda incommoda exposita, adhibitis etiam, si opus fuerit, signis conventionalibus.

Ad 3. Quoad 1.-um : Negative; quoad 2.-um : Provisum in primo.

Ad 4. Pro gratia prudenti arbitrio et conscientiae Eppi.

Die autem 13. eiusdem mensis et anni Ssmus Dnus Noster, audita relatione infrascripti Secretarii, supra relatas resolutiones ratas habere et approbare dignatus est.

L. † S. *D. Card. Ferrata*, Praefectus.
Ph. Giustini, Secretarius.

10. A S. Congr. Sacr.-nak 1911 márc. 6. instructioja.[1]

Instructio ad Ordinarios circa statum liberum ac denunciationem initi matrimonii.

Perlatum haud semel est ad hanc S. Cong. de disciplina Sacramentorum, in quibusdam regionibus parochos matrimoniis adsistere, praesertim advenarum, non comprobato rite ac legitime statu libero contrahentium, eiusque rei causa non defuisse, qui alteras nuptias attentare sint ausi.

Haud pauci praeterea Ordinarii conquesti sunt, initorum notitiam connubiorum, quae vi decreti Ne temere, editi a S. C. Conc. die II. Aug. 1907., transmittenda est ad parochum baptismi coniugum, saepe omni fidei testimonio esse destitutam debitisque indiciis carere.

Ad haec incommoda removenda Emmi Patres huius S. Congregationis in generali conventu habito in aedibus Vaticanis dieVII. mensis Febr. 1911. praescribenda censuerunt ea, quae sequuntur:

I. In memoriam redigatur parochorum haud licere ipsis adesse matrimonio, nisi constito sibi legitime de libero statu contrahentium, servatis de iure servandis (Cfr. Decr. Ne temere, n. V. § 2.); iidemque praesertim moneantur, ne omittant baptismi testimonium a contrahentibus exigere, si hic alia in paroecia fuerit illis collatus.

II. Ut autem, quae n. IX, § 2 memorati Decreti praescripta sunt, rite serventur, celebrati matrimonii denuntiatio, ad baptismi parochum transmittenda, coniugum eorumque parentum nomina et agnomina descripta secumferat, aetatem contrahentium, locum diemque nuptiarum, testium qui interfuerunt nomina et agnomina, habeatque parochi subscriptum nomen cum adiecto parochiali sigillo. Inscriptio autem accurata indicet paroeciam, dioecesim, oppidum seu locum baptismi coniugum, et ea quae ad scripta per publicos portitores tuto transmittenda pertinent.

III. Si forte accidat, ut, adhibitis etiam cautelis, de quibus n. I, baptismi parochus, in recipienda denuntiatione matrimonii comperiat alterutrum contrahentium aliis nuptiis iam esse alligatum, rem quantocius significabit parocho attentati matrimonii.

IV. Ordinarii sedulo advigilent, ut haec praescripta religiose

[1] Acta Ap. Sedis, vol. III. (1911.), 102—3. l.

serventur, et transgressores, si quos invenerint, curent ad officium revocare, adhibitis etiam, ubi sit opus, canonicis poenis.

Ex Aedibus eiusdem S. C. die 6. Martii 1911.

L. † S. *D. Card. Ferrata*, Praefectus.
Ph. Giustini, Secretarius.

11. Az Inquisitio-Congregationak 1911 márc. 31. decretuma (melyben az akath. szülőktől származó, de catholice megkeresztelt, és akatholikus vagy teljesen vallástalan nevelésben részesült egyén által akatholikus vagy meg nem keresztelt egyénnel kötött házasságnak érvényessége tekintetében szabályadástól tartózkodva, a Congregatio-hoz esetről-esetre való folyamodást írja elő).[1]

De matrimoniis eorum, qui a genitoribus acatholicis vel infidelibus nati, sed in Ecclesia Catholica baptizati, ab infantili aetate in haeresi vel infidelitate aut sine ulla religione adoleverunt.

Decretum.

Cum decreti «Ne temere» per Sacram Congregationem Concilii die 2. Augusti 1907. editi articulo XI. §. 1. expresse edicatur novis circa formam sponsalium et matrimonii statutis legibus *teneri omnes in Catholica Ecclesia baptizatos et ad eam ex haeresi aut schismate conversos (licet sive hi sive illi ab eadem postea defecerint) quoties inter se sponsalia vel matrimonium ineant*; quaesitum est: Quid dicendum de matrimoniis eorum, qui a genitoribus acatholicis vel infidelibus nati, sed in Ecclesia Catholica baptizati, postea, ab infantili aetate, in haeresi seu infidelitate vel sine ulla religione adoleverunt, quoties cum parte acatholica vel infideli contraxerint?

Re in plenario conventu Supremae Sacrae Congregationis Sancti Officii habito feria IV. die 15. labentis mensis mature perpensa, Emmi ac Rmi DD. Cardinales Inquisitores Generales cespondendum decreverunt: *Recurrendum esse in singulis casibus.*

Die vero sequenti SSmus D. N. D. Pius divina providentia PP. X. in solita audientia R. P. D. Adsessori huius eiusdem Supremae Sacrae Congregationis impertita, relatam Sibi Emmorum Patrum resolutionem adprobare et confirmare dignatus est.

Datum Romae, ex Aedibus S. Officii, die 31. Martii 1911.

L. † S. *Aloisius Castellano*, S. R. et U. I. Notarius.

[1] Acta Ap. Sedis, vol. III., (1911.), 163—4. l.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.*

Lap

Aargau kanton és a trienti forma 173
Abaelard 83
achasius 43
«Acta Ap. Sedis» (kánoni törvénytár) 273
actio ex sponsu 18, 210
activa assistentia 195—6, 201, 204, 205, 264, 268, 309, 311
«actualis commoratio» cimén copulatio-illetékesség 160—3, 256—9, 263—4, 279, 303
«ad mentem» záradék 258, 281, 310
«ad portam ecclesiae» copulatio 247
Afrika és a trienti forma 172
Agenda 229
agnát-család 26
akatholikusok klandesztin házasságai és a «forma Tridentina» 159, 167, 199
akatholikusoknak klandesztin házasságai és a «Ne temere» 259, 261, 269, 277, 291, 300, 304, 309—10
akatholikus szülőknek catholice megkeresztelt, de acatholice felnevelt gyermekei és a «Ne temere» forma 323
«akatholikus» a «Ne temere» meghatározása szerint 262—3, 266, 268, 304, 307
Albani-féle instructio 204
áldozópapi rend, mint házassági akadály, a halálos ágyon 315, 317
Alexandriai Kelemen 99
Algir és a trienti forma 174
allatura uxorea 11

Lap

S. Alphonsus de Lig. 165
S. Ambrosius 15, 37, 50, 53, 65, 78, 82, 83
amiens-i Pontificale ... 212, 230, 246
Andrássy A. br. rozsnyói püspök 199, 203
Angelini házaspár pere 195
Angilrammi capitula 73
Angolország és a trienti forma 169, 170, 187
Anhalt és a trienti forma 171
annulus pronubus 16, 39, 42, 51, 54, 68, 71, 138, 208, 228, 231
Ansbach grófság és a trienti forma 169
S. Anselmus Cant. 56
«ante ostium templi» copulatio 246
«ante valvas eccles.» copulatio 243, 245
antefactum 40, 43
antidos 17
antiochiai sz. Ignác 49, 51
Antiphonarius (liber) 224
anyakönyvelésre átküldendő ház. adatok pontos és biztos átküldése 322
Aphrodite 12
Apollo 12
Appenzell és a trienti forma ... 173
«*aqua et igni accipere*» ... 21, 30, 32
aquinoi sz. Tamás 83, 93, 96—7, 98, 110
arles-i Pontificale ... ... 230—1, 242
arrha a rómaiaknál ... 16, 17, 209
arrha a germánoknál ... 40, 44, 54
arrha a keresztényeknél a középkorban 54

* Az ókori (zsidó, latin, germán) és a középkori műszavak kurziv betűvel vannak szedve, míg az idézett ujabb művek szerzőinek nevei vastagított betűvel. A szerzők neveinél látható lapszám részint a szóban levő mű első alkalommal való idézésének helyét, részben az esetleg feltünőbb későbbi vélemények és vélemény-eltéréseik helyét mutatja.

Lap

arrhae (dotes) a középkori házassági liturgiában 231, 242
Artemis 12
arûšāh ... ... 5—7
«assistentia»-ra (pléb.) jog kezdete 264, 266, 268, 278, 303, 312—4
«assistentia»-ra (pléb.) való jog megszünése
{ a «*Tametsi*» idejében ... 143
{ a «Ne temere» szerint 264, 278, 303
atheni menyegzői szokások 12
auch-i (1851. é.) zsinat (syn. Auxitana) 256
augsburgi Rituale ... ... 250—1
augures (augurium) 30
S. Augustinus 38, 55, 65, 68, 78, 82
auspices (auspicium) 30, 52
Aussteuer (stiure, histiur, heimstiur) 43
Ausztrália és a trienti forma ... 172
Ausztria és a trienti forma 169, 204
auxerre-i Pontificale 230, 243
Ázsia és a trienti forma 172

Basal 4, 5, 6
Baden nagyhercegség és a trienti forma 173
Bajorország és a trienti forma 169, 204
Baltimore és a trienti forma ... 174
Baluzius 68
Basel és a trienti forma ... 173, 177
basium 16
bécsi érseki megyében a «passiva assistentia» módja 205
Belgium és a trienti forma 170, 175
Bellosillo Ferd. theologus a trienti zsinaton 112
XIV. Benedek pápa 154, 168
«Benedictina declaratio» 154, 168—71, 175, 190, 192, 200, 261, 263, 277, 280—1, 290, 293, 304, 307
«benedictio nuptialis» a latin egyházban 39, 49, 56, 60, 64, 70, 76, 80, 119, 131, 149, 225, 233, 240, 242, 243, 251, 265

Lap

benedictio nuptialis (euchologia) a görög egyházban ... 102, 104—5
benedictio-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg 63, 67, 97, 110—1, 113, 197, 248, 251
benedictio annuli 231, 233, 235, 239, 244—6, 252—3
benedictio arrharum 242
benedictio panis et vini 237, 244, 246, 247
benedictio thalami 53, 56, 236, 242—4, 246—7
Benedictus Levita 54, 69, 73
benediktinás területek 175, 188, 200, 277, 307
beneficiatusok domiciliuma 159
Bengalia és a trienti forma ... 177
Bern és a trienti forma 173
Bernetti-féle instructio ... 205—6
bethûlāh 4
bigamia successiva 92
bigamia esetében a ház. anyakönyvelésére felszólított keresztelési plébános eljárása 322
A. Billauer 4
Binterim 50
Binius 68
Bod Péter 133
Boehmer 130, 141
Boëthius 28
bolognai iskola (copula-elmélet) 59, 60, 77, 87
Bombay és a trienti forma 177
Bombay érseki megye és a «Ne temere» 311
Bombay és Damao egyházmegyék viszonossága a copulatio-jogot illetőleg ... ... 311—2
Boroszló egyházmegye és a trienti forma 161, 163, 173, 177, 255, 258
Bosznia és a trienti forma 174, 177
bourges-i (1854. évi) zsinat 256
Braga érseke és az eljegyzések nyilvánossága 216
Brandenburg és a trienti forma ... 173
Brandileone 61
brautgabe (prutigepa) 39

Lap

Bréma és a trienti forma ... 171
Brentius ... 113
B. **Brissonius** ... 15
brixeni (1603. évi) zsinat ... 218
Brunhilda és Merovech házasságkötése ... 67
Brunsvick hercegség és a trienti forma ... 171
brutmiete ... 40
Bucer Márton ... 113
Bukovina és a trienti forma ... 169
Bulgária és a trienti forma ... 174
bulla (a rómaiaknál az ókorban) 29
Burchardus ... 55

Caietanus ... 97
Calcutta és a trienti forma ... 177
I. Calixtus pápa ... 74
cambray-i Manuale ... 212
cambray-i (1310. évi) zsinat ... 216
camilli (camillae) ... 24, 30, 31
Canada és a trienti forma ... 170, 177
capitulárék (frank) joga 54, 56, 75, 248
Carpzov ... 130, 141
Carrière ... 181
Castaneo János rossanoi érsek a trienti zsinaton ... 113
Catullus ... 31
cautio rei uxoriae ... 17
Ceres istennő 21, 29, 30, 31, 32, 44
chalons-i Rituale ... 211, 247
champeaux-i Vilmos ... 83
Chicago és a trienti forma ... 172
Chilperich frank király ... 67
China és a trienti forma ... 172
China és a «Ne temere» 311—2, 320—1
S. Chrysostomus 52, 54, 72, 78, 99
Cincinnati és a trienti forma ... 172
cingulum ... 29
clandestinitas, mint ház. akadály (tiltó, bontó) 58, 67, 69, 76, 84, 87, 89, 90, 94, 95, 98—9, 106, 112—3, 125, 128, 137, 189, 198, 257, 262—70, 277
clandestinitas, mint az eljegyzés akadálya ... 117, 122, 124, 208

Lap

Clementinae homiliae ... 50
Cleve és a trienti forma ... 173, 177
Cochinchina és a trienti forma ... 172
III. Coelestin pápa ... 87
coëmtio ... 19, 21, 22, 51
coëmtio fiduciaria ... 25
colus et lana ... 31
commendatio ... 40
communicatio privilegii exemtionis a forma Trid. 154, 176, 188, 263, 304, 309—10, 316
Concina ... 64
concubina ... 16
Concubinarius haldoklók dispenzálása ház. akadályok alól 315, 317
Concubinatusban nem levők dispenzálása ház. akadályok alól halálos ágyon ... 317
confarreatio ... 19, 51, 56
coniugium initiatum ... 63, 77
conluctatio manuum ... 30, 39, 52
connubium ... 24
Consalvi bib. ... 218
consensus nuptialis ... 28, 35
cosensus de praesenti 48, 63, 65, 67, 84, 106, 119, 140
consensus-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg 65, 97, 110, 111
consensus praesumtus ... 65
« simulatus ... 65
« tacitus ... 65
consensus-tudakolás a házasságkötésnél 66, 196, 205, 232, 235—6, 238, 243—4, 245—6, 252, 268
Constitutiones Apostolorum ... 50
consummatum matrimonium 45, 59, 76, 80—1, 86
conventio in manum ... 23
copula házasságkötési jelentősége az ókorban ... 8, 25, 35, 37, 44—5
copula-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg 53, 62—3, 82—3
copula házasságkötési jelentősége a keresztény házasságkötés körül 60, 62, 65, 76, 80—1, 84—5, 107, 138, 285

Lap

copula hatása a jegyességre 60, 65, 80—1, 107, 138
copulatio az ókorban ... 30, 39, 52
copulatio (világi, gyámi) a keresztényeknél a középkorban 55—6, 60, 108, 140, 228
copulatio (papi) a ker. középkorban 56, 60, 108, 135, 140, 149, 228, 235, 244—53
copulatio-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg 63, 97, 110—1, 113, 197, 248, 251
copulatio in forma deprecativa ... 248
« « « declarativa 248—53
copulatio-s tipusa a házasságköt. liturgiának 251
copulatio a görög egyházban ... 99
corona (nuptialis)... ... 29, 52, 71—2
coronatio... 14, 52—3, 56, 64, 71, 99
csupán polgárilag kötött vegyes házasság érvényessége Magyarországban ... ... 132—3, 297
cultrarius 30
cultus disparitas akadálya 188, 263
curia (Romana)... 20

Dalmácia és a trienti forma 177, 204
Damao indiai egyházmegye és a «Ne temere» 311
Dánia és a trienti forma 171
A. Daniel 135
Decretum pro Armenis ... 97, 114
defensor ecclesiae előtti házasságkötés... ... ... 38, 99
De Lai ... ... 260, 266—7
Dél-Amerika és a trienti forma ... 170
Dél-Amerika és az eljegyzés formája... ... 208, 221, 223, 320—1
delegatio (licentia) alapján való papi assistentia a házasságkötésnél 137, 149, 267, 279, 303, 311
delegatio (licentia) alapján való jog a házasok megáldására ... 149
delegatio alapján való assistentia az eljegyzésnél 310
delegatio generalis et d. specialis 311

Lap

Delgado J. a trienti zsinaton 95, 120
De Lugo 138
«desponsatio legalis» (középkori «sponsalia de futuro») 53, 60—1, 69, 71, 77, 81, 83—6, 89, 106, 130, 207, 209
desponsatio (Verlobung) a germán népeknél 9, 40, 42, 54, 58, 66, 69, 77, 108, 121, 128, 130, 237
«desponsatio canonica» (középkori «sponsalia de praes.») 59—63, 69, 71, 81—5, 89, 96, 106, 130, 139, 208, 238, 251, 286
desponsatio-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg ... 57
«desponsatio per solidum et denarium» ... ... 43, 238, 246—7
destinata... 16
Deusdedit herceg 68
dextrarum iunctio... ... 30, 39, 52
Didacus de Payva a trienti zsinaton... ... ... 95, 110
W. Dieckhoff 36, 45, 61
Dietikon város és a trienti forma 170
diffarreatio... 22
dispenzáció a clandestinitas és egyéb ház. akadályok alól halálos ágyon 198
dispenzáló joga a «Ne temere» VII. art.-a alapján kopuláló papnak 304, 315, 317
domicilium verum 148, 150, 156, 254, 257, 262, 279
domicilium necessarium 158
« voluntarium 159
« «in dioecesi» 157, 255, 257
domum deductio (a rómaiaknál)... 35
domum deductio a germánoknál (*brutleite*, Heimführung) 41
donatio propter nuptias ... 17, 209
dos (római jogi) 11, 16, 19, 43, 54, 71
dos (germánjogi) 40, 54, 71
dotalitium 11, 40, 232
dotatio... ... ... 54, 69, 71
dotes (arrhae) 231
Draskovich György pécsi püspök a trienti zsinaton 111

Lap
Drávamellék és a trienti forma 173
L. **Duchesne** 225
Dunántúl és a trienti forma ... 169
Duns Scotus János... 97
Dunte protest. theol. 131
M. Duschak 4

Eben Haëser 6
ecclesiae cisalpina (Gallicana) házasságkötési tana 59, 63, 77, 83, 87
ecclesia transalpina házasságkötési tana 59, 63, 77, 83
egyhónapi tartózkodás, mint illetékességi cím a copulatio-ra 161, 256, 263, 309—10, 319—20
egyenesági törv. sógorság, mint indispenzábilis akadály a halálos ágyon 315, 317
Ehe (êwa, êa) 41
Ehelichung *(kihileich, hirat,* hochzeit) 41
elgyűrüzés 16, 39, 42, 51, 54, 68, 71, 138, 209, 228, 231, 235, 238, 242, 244—5, 246—7, 252—3
eljegyzés a zsidóknál 3, 5
« a görögöknél... ... 10, 11
« a rómaiaknál 14, 51—2, 54 209
« a germánoknál 9, 40, 42, 54, 58—60, 66, 69, 77, 108, 121, 128, 130, 237
eljegyzés az ókori kereszténeknél 51, 53
« a görög egyházban ... 98
eljegyzés megáldása a latin egyházban ... 81—3, 89, 210, 211, 246
eljegyzés megáldása a görög egyházban 101, 210
eljegyzés nyilvánossági formája a latin egyházban 117, 122, 124, 211—2, 216, 246, 270, 276, 279, 302, 310
eljegyzésnél való papi assistentia plébánosi delegatio alapján ... 310
eljegyzésnél való assistentiára illetékes plébános ... 302, 310

Lap
eljegyzési okirat aláirásainak egyidejűsége ... ... 310—1
eljegyzési okirat keltezése... ... 311
Elsass-Lotharingia és a Provida 274
III. Endre király leányának házasságkötése 240
Th. **Engert** 3
Epistolarium 224
Erasmus... 113
Erdély és a trienti forma 173
ermland-i püspökség és a trienti forma 173, 176
ērûšîn 5, 6, 8
Erzsébet angol királynő 173
eskü az eljegyzésnél és a házasságkötésnél 58, 74, 82, 139, 209, 245—6 248, 253, 285
Esmein 83
Estius 64
Északamerikai Egyesült-Államok és a trienti forma 160—1, 172, 177, 187, 256
esztergomi (1560. é.) zsinat... ... 121
« (1596. é.) Agenda ... 250
« (1625. é.) Rituale ... 250
« (1859. é.) « ... 250
« (1907. é.) « ... 250
Evangeliarium 224
exenium 44
extratridentin területek 170, 200, 277
Eystettensis Instructio Pastoralis 218

Faces (nuptiales) 12, 31, 53
facta concludentia ... 48, 65, 84, 138
far 20
Feije 184
Fejér György 64
feleség domiciliuma 158
Felső-Magyarország és a tr. forma 169
felszabadított rabszolgák házasságkötése a rómaiaknál 18
I. Ferdinánd császár és a trienti zsinat 110
Fernandez Péter theol. a trienti zsinaton 111
G. B. **Ferreres** 219, 281

Lap

fescennini versus (nuptiales fescennini) ... 31, 51, 53
festuca (Halm) a germán jogban 42, 54
fingerlîn (Fingerling, jegygyűrű) ... 42
flamen (flaminica) ... 27—8
flamen dialis ... 20, 24, 27
flaminica dialis ... 29
flammeum ... 20, 29
flórenci egyes. zsinat 97, 114, 129, 154
flórenci (1517. é.) zsinat ... 215
foglyok domicilium-a ... 159
foramunto (Vormund) ... 39
forisprecha (Fürsprecher, intercessor) ... 40, 61, 67
forma (substantialis) Tridentina 1, 9, 46, 49, 62—3, 117, 119, 123, 134, 137, 143, 146, 155—207, 254, 277—8, 287—9, 290, 296, 298—9, 301—2
«forma sacramentalis» a házasság szentségénél 64, 97, 114—5, 137
«forma sacramentalis» a görög házasságjog szerint ... 105
«forma Tridentina» hatálya a keleti egyházakra nézve ... 154
«forma Tridentina» hatálya az akatholikusokra nézve 154, 167, 199
Franciaország és a trienti forma 169, 170
frankok házasságkötései ... 61
Freiburg kanton és a trienti forma 173
J. **Freisen** ... 3, 45, 55, 62
Freyr (Fricconi) isten ... 44
Fro isten ... 44
E. **Friedberg** ... 34, 45, 67, 87
Friedelehe ... 42
Fulbertus ... 83
F. **Funk** ... 50, 56

Gaius ... 19, 22, 25, 27
Galicia és a «passiva assistentia» 204
Gallicana Liturgia ... 227
gallikán elmélet a házasság lényege (contractus) és a szentség közti viszonyt illetőleg 62, 64
gallikán egyház (eccl. cisalpina) házasságk. tana 59, 62—3, 77, 83, 87

Lap

gāreš ... 5
P. **Gasparri** ... 165, 181, 205
«gekorener Vormund» ... 58, 61, 67
Gelasianum Sacramentarium ... 226
Geleji Katona István ... 133
Genf és a trienti forma ... 173
Genf-i egyházmegye és az eljegyzés nyilvánossága ... 217
Georgia és a trienti forma 174, 176
gerade (rade, rhedo, malahereda) 43
germán házassögkötési jog és mennyegző-szokások ... 39—47
I. Gergely pápa ... 87
IX. Gergely ... 83, 88, 91, 93, 98
geţ ... 5, 7
Gibraltar és a trienti forma ... 169
Glarus kanton és a trienti forma 173
görög házasságkötési jog és mennyegzői szokások ... 9—13
Görögország és a trienti forma ... 171
E. **Götzinger** ... 41
Gratianus ... 59, 62, 73, 77, 98, 121
Graubünden és a trienti forma ... 173
Gregorianum Sacramentarium ... 228
Gretna — Green kovácsa előtti házasságkötések ... 62
J. **Grimm** ... 41
Gropper ... 111
Guilelmus Parisiensis ... 63
Guise Károly bibornok és a trienti zsinat 62, 70, 95, 109, 111, 116, 122, 191
gyertyák (égők) használata a nászmiséhez való bevonulásnál ... 233
gyűrű-adás a házasságkötésnél 16, 39, 42, 51, 54, 68, 71, 138, 209, 228, 231, 235, 238, 242, 244—5, 246—7, 252—3
gyűrűcsere ... 54, 239, 253

Hallgatólagos felhatalmaztatása a káplánnak a copulatio-ra 319, 321
Hamburg és a trienti forma ... 171
Hannover és a « « ... 171
haruspices (haruspicium) ... 30
hasta caelibaris ... 29

Lap

ḥathunnāh 4
házas nő névváltozása a rómaiaknál 21
házasságkötés a zsidóknál... 4, 7
« a görögöknél 10, 11, 13
« a rómaiaknál 19, 27, 33, 35, 38
« a germánoknál 40, 43, 45
« az ősmagyaroknál 47
« a keresztényeknél az ókorban ... ... 49—53
házasságkötés a keresztényeknél a középkorban... ... ... 53—68
házasságkötés a görög egyházban 98—106, 249
házasságkötés a protestánsoknál 109, 113, 129, 130—3, 135, 141, 251
házasság elanyakönyvelése a «Ne temere» előtt ... ... 124—5, 149
házasság elanyakönyvelése a «Ne temere» szerint 265, 279, 304, 320—2
ház. felbonthatatlansága ... 86—7, 91
ház. kihirdetése 51, 97, 118—9, 134, 286, 288
házasság megkötése levél vagy izenetváltás útján 138
házassági liturgia a latin egyházban ... ... 223—53
házassági liturgia a görög egyházsan 103, 105
házasságok felbontása 81, 92
Helgoland sziget és a *Provida* 274
II. Henrik Francia király és a titkos eljegyzések 110
Herrmann von Wied kölni érsek 64
Hessen és a trienti forma 173
hierologia 64, 99
S. Hieronymus 78
Himerius tarracona-i püspök 50, 68
Hincmarus Rhemensis 56, 62, 68, 79, 82, 228
P. **Hinschius** 69
Holda istennő 44
Hollandia és a trienti forma 173, 176, 190, 290

Lap

Horvátország és a trienti forma 169
F. és A. **Hotmanus**... 15
hozomány 11, 43, 54, 232
W. **Hörmann** ... ... 9, 61—2, 67
Hugo a S. Victore 63, 79, 83, 85, 109
ḥuppāh 7, 8, 56
Hymen isten 31

Implicita delegatio ad assistentiam data cooperatori 319, 321
implicite «invitatus et rogatus» testis 309
impossibilitas generalis (communis) observandi formam matrimon. 197—9, 265, 267, 269, 278, 304, 311
impossibilitas particularis observandi formam matrim. 197—9, 265, 267, 269, 278, 304, 315, 317
impotentia (mint ház. felbontási ok) 80
inartikulált helyek (Magyarországon) 203
I. Ince pápa és a házasság felbonthatatlansága 87
II. Ince pápa és a házasság felbonthatatlansága 87
III. Ince pápa 87, 93, 97, 111, 113, 286
incestus (mint ház. felb. ok) ... 80
India Bombay, Damao, Mangalore) és a «Ne temere» 311—2, 320—1
«individua vitae consuetudo» (mint «factum concludens») ... 65, 84—5
«individui actus» elve 154, 176, 188, 263
«in facie ecclesiae» (traditio, copulatio) 57, 60, 108, 135, 232, 240, 242—3, 245
«in fraudem legis» házasságkötés elbirálása a «Tametsi»-jog korában 186, 191
«in fraudem legis» kötés elbirálása a «Ne temere» szerint... 319—320
Inquisitio-Congregatio egyedüli illetékessége a «mixta matrimonia-ra» ... ... 317—8
intercessor 40, 61, 67
interrogator 66, 237

Lap

intézeti plébánosok («piorum locorum parochi») házasság-összeadói illetékessége 308
«intratridentin» területek ... 168, 277
«investitura parochialis» (institutio corporalis) jelentősége az assistentia-ra való jog kezdetét illetőleg 264, 266, 268, 278, 312—4
Irland és a trienti forma 169—70, 173, 177
îš 6
iššāh ... ... 4—7
S. Isidorus 31, 54, 56, 83
Ivo Carnot. 55, 83

Japán és a trienti forma ... 172, 197
VIII. János pápa 68
Jáva sziget és a trienti forma 172
jegyesi csók a rómaiaknál (osculum) 16
jegyesség-kötési forma a latin egyházban 117, 122, 124, 211—2, 216, 246, 270, 276, 279, 302, 310
jegygyűrű 16, 39, 42, 51, 54, 68, 71, 138, 208, 228, 231
jelek által kötött házasság 48, 65, 85, 93, 138
IV. Jenő pápa 97, 114, 129
Jesualdus de Luca a Bronte ... 64
Joannes Faventinus 80
iocalia (iugalia) 248
II. József császár és a vegyes házasságok 203
Judith király-leány házasságkötése 68, 228, 231
iugale velum (iugalis tela) 242
Juno pronuba (Hera Gamelios) 11, 30, 52
Jupiter Farreus 20
iusta materfamilias 24, 26
I. Justinianus császár 15, 38, 83
Juvenalis 16

Kābin (perzsa szó: vételár) ... 47
kalocsai Rituale 250

Lap

Kálmán király II. decretuma 55, 239, 240
Kálvin János felfogása a házasságkötésről 113, 129
kánonjogot kodifikáló bizottság 260, 271
O. **Karlowa** 14, 36
IV. Károly spanyol király és az eljegyzés 219
«katholikus» a «Ne temere» meghatározása szerint 262—3, 266, 304, 307
katonai plébánosok asszisztálási joga a «Ne temere» után 283, 308
Kebsehe 42
III. Kelemen pápa és a klandesztin házasságok ... ... 112—3
VII. Kelemen pápa és a ház. felbonthatatlansága 87
Kelet-India és a trienti forma ... 177
Keleti Kiam-Si és házasságkötés elanyakönyvelése ... ... 320—1
Keleti ritusú katholikusok és a «Ne temere» 270, 274, 282, 307, 309
Keleti ritusú szakadárok és eretnekek kötelezettsége a «Ne temere» szerinti házasságkötési formára 309
kᵉniššāh 7
kérdezés a consensus után 66, 196, 205, 232, 235—6, 238, 243—4, 245—6, 252, 268
kérdezés a vegyes házasság-kötésénél ... ... 196, 204—5, 268, 311
kérdezés (a közönségnél) ház. akadályok után 245, 247
kereszteletleneknek mentessége a ház. akadályok alól 189, 263
keresztelt anyakönyvébe való bevezetése a házasságkötésnek 265, 274, 304, 320—2
kᵉthûbāh 5, 7, 8
Király J. 54
kiskoruak házasságkötése 95, 109, 112, 117, 121, 124, 128, 191
kiskorúak domicilium-a 158

Lap

kiközösítés vegyes házasság tiltott kötéseért 297
klandesztin házasságok 58, 67, 69, 84, 87, 89—90, 95, 98—9, 106, 112, 128, 208, 254, 285, 286, 287
klandesztin vegyes házasságok 168, 200, 263, 265—6, 268, 274, 277, 290, 293, 297, 300, 306
klandesztin eljegyzések 117, 208, 270, 279, 302, 320
kóborlók (vagi) házasságkötései 156, 163, 263, 265—6, 268, 274, 277, 292, 300, 304, 319, 321
Kokas J. 133
kognát-család 26
I. Komnenos Alexios császár 101—2
Konstantinápoly és a trienti forma 177
II. Kopasz Károly frank király 18, 228, 231
Kopp boroszlói püspök és a trienti forma 161, 163, 258
Kováts Gy. ... 34, 45, 62, 71, 240
kölni (1536. é.) zsinat 64, 111
kölni egyházmegye és a trienti forma 173, 176, 186, 204
kölni egyházmegye és az eljegyzés nyilvánossága 216
Közép-Amerika és a trienti forma 170
« « és az eljegyzés formája ... ... 208, 221, 223, 320—1
Krakkó város és a passiva assistentia» 204
F. X. **Kraus** 51
Kulm egyházmegye és a trienti forma 177
Kumulativ területtel biró plébánosok asszisztálási joga 308
J. **Kutschker** 202

«Laienkopulation» 61, 66
lakóhelynélküliek házassága 156, 163 (és a többi szám fent: «kóborlók» alatt)
Lambertini Prosper 190
lambeth-i (1330. é.) zsinat 215

Lap

Lambruschini-féle instructio 133, 176, 204—5, 293
langobardok házasságkötése 61, 66
Langonio Pius konzultor ... 156, 255
lares 31, 32
IV. lateráni zsinat 94
Latin-amerikai (Róma 1899. é.) zsinat 221
laünegild (Lohngeld, *widergift*) 40, 44 54
Launoy 64
F. **Laurin** 156
Lausanne kanton és a trienti forma 173
laussanne-i megye és az eljegyzés nyilvánossága 216
Laynez S J. ... ... 112—3, 125, 171
leánykérés 3, 4, 11, 40, 47, 53, 69
Ch. **Lécrivain** 10
Leitner 184
VI. (Bölcs) Leo császár 64
I. Leo pápa ... ... 38, 78—9, 82, 87
IV. Leo pápa és a házasság felbonthatatlansága 87
XIII. Leo pápa és az eljegyzés «consummatio»-ja 60, 65
XIII. Leo pápa és a ház. felbonthatatlansága 87
F. **Leonhard** 34
Leonianum Sacramentarium 96, 225
Lex Julia 15
Lex Canuleia 24
Liechtenstein fejedelemség és a trienti forma 169
Libri Pontificales, Libri Rituales 229
libūm farreūm (libatio) ... 21, 30
«Licet praeter solitum decretalis» (III. Sándor) 88, 285
«licita assistentia» a házasságkötésnél ... 262, 264, 267, 278, 303
ligamen akadálya 63, 92
Limburg egyházmegye és a tr. f. 171
limoges-i Rituale 247, 249
Lippe-Detmold fej.-ség és a tr. f. 171
II. Lipót király 203
«locus regit actum» elv (területiség elve) 144, 166, 180, 182, 255, 267 278

Lap

E. **Loening** 45, 61
Loki isten 44
Lombardi C. (defensor vinc.) 125, 260, 263, 267
Lonovics csanádi püspök... ... 295
Lord Hardwicke's Act 62
Luther Márton felfogása a házasságkötésről 109, 113, 129, 135, 141, 251
Luzern kanton és a trienti forma 173
Luxemburg nagyhercegség és a trienti forma 170
lüttichi- Rituale ... ... 212, 248—9
lüttichi (lodi-i? 1330? 1287?) zsinat 215
lyon-i Pontificale 57, 230, 241, 245
lyra-i « 56—7, 230, 234, 242, 249

Mac Laughlin 3
Madruzzi biboros, trienti püspök 112—3, 116
Magyarország és a trienti forma 132—3, 169, 173, 175, 176, 202, 293, 297
Magyar (régibb) protestantizmus házasságkötési felfogása ... 132—3
Magyarország és a «passiva assistentia 202, 204
Magyar polgári házasságkötésnél használatos összeadási formula 251
Magyarország és a «Ne temere» 279—82, 305—6, 316
Magyarország és a «Provida» 281, 306, 316
Magyarország és a Német-Birodalom közti házasságkötési kölcsönösség 316
Mainz egyházmegye és a trienti forma 173
mainzi Agenda 249, 251
Maldonatus 64
mallum (mahal) 9, 40, 61
Malta sziget és a trienti forma 169, 178
Mangalore indiai egyházmegye és a házasságkötés anyakönyvelése 320—1

Lap

mancipatio 22
manus-hatalom 16, 17
manus-házasságok 19
Manuale 229
maritus 16, 26, 31, 53, 107
Mars Picumnus ... ... 21, 30—1
E. **Martène** 56, 211
materia sacramenti matrimonii a latin egyházban ... 64, 97, 114, 137
materia sacramenti matr. a görög egyházban ... ... 104—5
materfamilias 20, 23, 26, 31
matrimonium 18, 28, 107
matrimonium iustum (legitimum, matr. iuris civilis)... 21, 24, 26—7
matrimonium iuris gentium... 24, 26
matrimonium consummatum 45, 59, 76, 80—1, 86
matrimonium non consummatum 280
matrimonia «ex improviso» 147, 195, 206, 260
maynooth-i (1877. é.) zsinat ... 160
Mecklenburg-Schwerin nagyhercegség és a trienti forma ... 171
Mecklenburg-Strelitz nagyhercegség és a trienti forma 171
Melchior Canus ... 63, 97, 197, 249
menyasszonyi fátyol 4, 8, 10, 17, 20, 29, 44, 50, 52
menyasszonyi koszorú 7, 12, 14, 29, 44, 52
menyegző a zsidóknál 4, 7
« a görögöknél ...10, 11, 12
« a rómaiaknál 22, 24, 26, 29
« a germánoknál ... 41, 44
« a régi keresztényeknél 52—53
Merovech 69
A. **Merx**... 5
meta 40, 42, 43
J. D. **Michaelis** 3, 8
I. Miklós pápa 38, 54—6, 67, 71—2, 82, 87, 99, 211, 228
Mikler K. 132
milano-i Rituale 249, 251
N. **Milasch** 34, 99

Lap

minister sacramenti matrimonii a latin egyházban... 64, 97, 114, 137
minister sacr. matrim. a görög egyházban ... ... 104—5
missa nuptialis 39, 49, 70, 72, 202 223—48, 252
Missale plenarium 225
Mitgift 10, 11, 43, 232
mixta religio, mint ház. akadály 200
Modestinus 28
mōhar 3, 4
mola salsa... 20
Moldvaország és a trienti forma 174
monogamia... 49
montanisták 49
Montbeliard fejedelemség és a trienti forma 169
Morcattus Péter 95, 110
morganatikus házasság... 42
morgincaph (Morgengabe) 10, 40, 42, 43
mulier vesticeps 29
mundium (munt) 39, 41, 44, 62, 66
mundoaldus (muntewalt) 39, 108, 121
mundr... 40
munera sponsalitia 17
muntschatz (mahlschatz) 10, 40, 54
I. **Müller** 9
münsteri egyházmegye és a trienti forma 173, 176, 204
münster-i Rituale 249, 251
mysterium a házasságban 79
mysterium-os tipusa a házasságkötésnek 252

Napoléon (I.) 168, 175, 191
Napoléon Jeromos ... 168, 175, 190
násznagy a görögöknél 12
násznagy a germánoknál *(sverdhouder)* 44
Natalis Alexander 64
Nazianzi Sz. Gergely 99
Necessitas generalis (communis) observandi formam matrimon. 197—9, 265, 267, 269, 278, 304, 311
Necessitas particularis observandi formam matr. 197—9, 265, 267, 278, 304, 315, 317
némák házasságkötésének módja 48, 65, 85, 93, 138
Német-Birodalom és a tr. forma 170, 177, 201—2, 261, 274—6, 280, 298, 307, 310, 316
«Ne temere» decretum 1, 49, 125, 139, 142, 147, 153, 154, 166, 179, 189, 199, 201, 206, 208, 223, 238, 258, 270—9, 279—83, 301, 303—5, 306—25
«Ne temere» decretum előmunkálatai ... ... 258—71
New-Orléans és a trienti forma ... 172
Nicolaus de Briis a trienti zsinaton ... ... 95, 109—11
niššûîn 5
Norvégia és a trienti forma... ... 170
«notarius» előtti házasságkötés a középkorban ... 88, 96, 125, 285
nuptiae (római jogi) ... 20, 39, 56
Nuytz 64
Nürnberg város és a tr. forma ... 169
nyitrai (1494. é.) zsinat 216

Oblationes (nászmise alatt) 72, 243
Oceána és a trienti forma 172
B. **Ojetti** 205, 220, 281
Oldenburg nagyhercegség és a trienti forma... 171
Olaszország és a trienti forma 169
olmützi érsekhez küldött S. C. C. rescriptum 314
O. **Opet** 65, 237
Optatus Milevit. 31
ōrāšāh (arûšāh) ... ... 4—7
orator ... ... 40—1, 67
II. Orbán pápa 87
Ordinarium 229
Ordines Romani 229
Ordo Romanus vulgatus 229
Orosz-Lengyelország és a tr. forma 176
Oroszország és a tr. forma 171, 174, 176
osculum (jegyesi csók) 16, 209

Lap

«osculum pacis» a nászmise alatt 233
Osztrák Örökös Tartományok és a trienti forma ... 169

Örökbefogadás a germánoknál ... 40
özvegyek összeadásánál szokásos házassági liturgia ... 67, 242

Pacta (= sponsa) ... 16
pactum dotis ... 71
Paderborn egyházmegye és a tr. forma ... 176, 204
paderborni (1867. é.) zsinat ... 218
Palaestina és a trienti forma ... 174
Pallavicino Sforza ... 114
J. Papp-Szilágyi ... 99
Pappenheim grófság és a tr. forma 169
parapherna ... 17
párisi iskola tana a házasságlétesítő cselekvényről 59, 63, 77, 87
párisi egyházmegye és a trienti forma ... 161—2, 184, 255—6
párisi Missale ... 57, 230, 245
párisi St. Victor-féle Missale 230, 242
«parochus proprius» a Tametsi decretum szerint 142—8, 155, 256, 261, 267, 278, 288
parochus territorialis ... 278, 303
« personalis ... 283, 308
II. Paschalis pápa és a házasság felbonthatatlansága ... 87
passiva assistentia 147—8, 195, 201, 204—7, 264—5, 278, 295, 309, 311
paterfamilias ... 18, 20, 23
patriciusok házasságkötése 21, 24
patrimi et matrimi (patrimae et matrimae) ... 24, 31
Patterson Erzsébetnek Napol. Jer.-sal való házassága 168, 174, 190
Paucapalea ... 80
S. Paulinus ... 50, 53
Paulus (iurisconsultus) ... 36
Pázmány P. Rituale-ja ... 250
Peking és a trienti forma ... 197
penates ... 32
«peregrinus»-ok és a tr. forma 182

Lap

perûthāh ... 6
S. Petrus Chrysologus ... 53
Petrus Lombardus 59, 63, 77, 83, 85, 98
Petrus Paludanus ... 63
VI. Pius pápa ... 297
VII. Pius pápa ... 87, 168, 175, 190
pillägäš ... 7
plasenciai megye és az eljegyzési forma ... 220
Plautus ... 14—5
plebejusok házasságkötése ... 24
plébánosnak személyi joga a ház. elanyakönyvelésénél ... 320—1
plébános elsődleges kötelezettsége a ház. assistentia személyes teljesítésére ... 319, 321
pogányok hatalma alatt álló chinai jegyeseknek szükség esetén való felmentése a «Ne temere» szerinti forma alól ... 311—2, 320—1
polgári házasság egyházjogi értékelése ... 132—3, 297
polgári kötés prioritását biztosító büntetések és a Szentszék ... 311
Pomeránia és a trienti forma ... 173
B. Pompili ... 280
Pomponius ... 37
Pondichery és a trienti forma ... 177
pontifex maximus ... 20
Pontificale ... 229
pŏpa ... 30
Poroszország és a tr. forma 170—3
Porosz-Rajnai-Tartomány és a tr. forma ... 173, 176
Portugália és a trienti forma 169, 170
«possessio adepta beneficii» a «Ne temere» szerint 264, 266, 268, 278, 303, 312—4
pozsonyi kódexek (?) ... 239
praesentia physica (parochi) 146, 195, 206
praesentia moralis, materialis («testis adhibitus») ... 146, 195, 206
praesentia formalis («testis rogatus») ... 146, 195, 206
Praetextatus rouen-i püspök ... 67

Lap

prágai (1605. é.) zsinat 215
Pray-kódex 54, 56, 239, 247
pretium 40
pronuba (mulier) ... ... 30—1, 52
Propaganda «in mixtis» dispenzálási joga missio-területeken 318
protestánsok házasságköt. tana és joga 109, 112—3, 129, 132—3, 141
protestánsok (magyarok) és a «Ne temere» 282
«Provida» constitutio 170, 177, 201, 260, 273—83, 298, 306—7, 310
«Provida» kiterjesztése Magyarországra 280, 306
Pseudo-Arelatense Cons. ... 73, 75
Pseudo-Chrysostomus 38, 54, 65, 79, 82
Pseudo-Eleutherus 73
Pseudo-Evaristus 53—6, 69, 73, 95, 111, 113, 211
Pseudo-Hieronymus 53
Pseudo-Hormisdas 73, 75
Pseudo-Leo 54, 56, 239, 247
psychikusok (katholikusok) 49
publicae nuptiae 76
puella investis 29
putativum matrimonium ... 94, 287

Quasi-domicilium 143, 156, 254, 257, 262, 279, 303, 309—10
Quebec és a trienti forma 197
Quebec egyházmegye és az eljegyzési forma 217
«Quum inhibitio» decr. (III. Ince) 94, 127, 195, 286

Rabbi Abba 4
rabszolgák házasságkötése a rómaiaknál 18
rabszolgák domiciliuma 159
raptus mulieris, mint ház. felbontási ok 76, 80
Aauscher-féle ház. instructio ... 257
ravennai (1855. é.) zsinat 218
regalisták 64

Lap

«regio» szó értelme a «Ne temere» VIII. art.-ban 304, 318, 319, 320
F. **Reiner** 79, 92
reipus 43
remancipatio 25
rennes-i Missale 56—7, 230, 232, 241
reparius 43
repotia 32
res uxoria 17
reticulum 29, 52
retrodonum 40, 44
Reuss fejedelemség és a tr. forma 171
Rheinau város és a tr. forma ... 170
rheims-i Manuale 212, 249
rheims-i (1849. é.) tart. zsinat ... 256
A. **Rich** 29
F. Richardot arrasi püspök a tr. zsinaton 123
ring 39
Rituale 229
Rituale Romanum 217, 239, 248, 251—2
Rituale Gallicanum 227
Rolandus (III. Sándor) 80, 87
római Congregatio-k törvényhozó joga 271
rómaiak házasságkötési joga és meny. szokásai ... ... 14—30
Románia és a trienti forma ... 174
Romanus ravennai érsek 68
Rosean egyházmegye (St. Domingo szigetén, ep. Rosensis) és a «Ne temere» ... ... 320—1
A. **Roskoványi** 202
A. **Rossbach** 14
M. **Rosset** 64, 184
Roszner E. br. 107
E. **Rozière** 210
rozmaring 44
rögtönzött cons.-kijelentés 147, 195, 206, 260
Ruardus Tapperus löweni theol. 115
Rufiam decretista 80

Saalschütz (J. L.) 3
Sacramentarium-ok házassági liturgiája 66, 224

Lap

Sachsen-Weimar n. h. és a trienti forma ... 171
Sachsen-Meiningen n. h. és a trienti forma ... 171
Sachsen-Koburg-Gotha n. h. és a trienti forma ... 171
Sachsen-Altenburg és a trienti forma ... 171
Saint-Louis és a trienti forma 172
Salbeck szepesi püspök ... 203
salisburg-i Manuale ... 236
Th. **Sanchez** ... 138, 165
San-Francisco és a trienti forma 172
III. Sándor pápa házasságkötési törvényhozása 59, 60, 62—3, 65, 83—4, 87, 96, 98, 106, 285
Sankt-Gallen kanton és a trienti forma ... 173
Santa-Fé és a trienti forma ... 172
«Sapienti consilio» bulla ... 271
P. **Sarpi** (Soave) ... 123
Scaevola ... 36—7
Schaffhausen és a trienti forma 173
Schaumburg-Lippe fej.-ség és a trienti forma ... 171
R. **Scherer** ... 36, 45, 65, 181, 207
A. **Scheurl** ... 34, 45, 62
J. **Schnitzer** ... 64
G. F. **Schoemann** ... 12
R. **Schroeder** ... 10
Fr. **Schulte** ... 40, 77
Schwarzburg-Rudolstadt fej.-ség és a trienti forma ... 171
Schwarzburg - Sondershausen fej.-ség és a trienti forma ... 171
Schweiz és a trienti forma 170, 173
schwertmagen ... 41
Schwyz kanton és a trienti forma 170
«scriptura privata» (ház. matrikula) 125
ascriptura putlica (ház. matricula) ... 125
E. **Sehling** ... 36, 65, 82
Servius Maluginensis ... 27
sex crines ... 29
Sicardus Cremonensis ... 59, 80
šiddûkhîn ... 4
Sidonius ... 53

Lap

Sili A. (konzultor) ... 260, 267
Simon de Bisiniano ... 80
Simon Vigorius a trienti zsinaton 63, 109—11
Sippe ... 40, 43
Siricius pápa ... 50, 68, 78
šitrē ērûšîn ... 5
skandinávok házasságkötése ... 61
R. **Sohm** ... 14, 34, 45, 57, 67, 209
Spanyolország és a trienti forma 169, 170
Spanyolország és a jegyességi forma ... 208, 219, 223, 320—1
sperata (= sponsa) ... 16
spina alba (= galagonya) ... 31, 32
sponsalia (római jogi) ... 14, 49—51
sponsalia de futuro (keresztény középkori) 53, 60, 69, 71, 77, 81, 83—6, 89, 106, 130, 207, 209
sponsalia a germánoknál (Verlobung) 9, 40, 42, 54, 58—9, 66, 69, 77, 108, 121, 128, 130, 237
sponsalia «per solidum et denarium» (= per legem salicam) 43, 238. 246—7
sponsalia de praesenti (középkori) 59—63, 69, 71, 81—5, 89, 96, 106, 130, 139, 208, 238, 286
sponsalia-elmélet a házasság-létesitő cselekvényt illetőleg ... 63
sponsaliás (despenzátiós) tipusa a házasságkötési liturgiának ... 250
«sponsae parochus» előjoga az összeadásnál a «Ne temere» szerint ... 266, 279, 303
sponsio (sponsus, sponsa) 15, 196, 209, 237
springsfieldi kovács előtti házasságkötések ... 62
«status liber» bizonyítása 278, 308, 322
Statuta Ecclesiae Antiqua ... 56, 73
stipulatio a római jogban 14, 196, 208, 257
stipulatio a germán jogban ... 42
Ch. **Stubbe** ... 3
suavium ... 16

Lap

subarrhatio (elgyürüzés) 16, 51, 54—5, 71, 231, 239, 242—8, 252—3
Summa Coloniensis 82
Summa Parisiensis 81
Sutschu (Chiná-ban) és a trienti forma 197
süketek házasságkötése 65
Synesius cyrene-i püspök 68
Syrus Sinaiticus Codex 5
szabad házasságok a rómaiaknál 19, 27, 65
szakadárok klandesztin kötései 309—10
Szász Királyság és a trienti forma 171
személyi hatálya a trienti formának 142, 144, 166, 179, 255, 267, 283
személyi jogi (nem «territorialis») plébánosok asszisztálása 283, 311
Szent-Háromság-mise, mint nászmiseszöveg 233, 235, 248
Szent József és a B. Szüz közti házasság természete ... 5, 7, 78
Szentmiklósi M. 34
szentségek felvétele a házasságkötés alkalmából 120, 150
szentségi lényege a házasságnak 1, 79, 83, 84, 86, 97, 99, 104—5
szepesi egyházmegye és a «passiva assistentia» 203
szepesi (1460. é.) zsinat 216
Szerbia és a trienti forma 174
szerzetesi fogadalom házasságbontó ereje 81, 286
szerzetesek domiciliuma 159
szerzetesek templomai és a territorialis plébános copul. joga 320—1
szerződési alak az eljegyzés megkötésénél ... 225, 270, 302, 310—1
szir maroniták és a trienti forma 174
szülői beleegyezés az eljegyzéshez és a házassághoz a rómaiaknál 18, 32, 124
szülői beleegyezés az eljegyzéshez és a házassághoz a középkorban 95, 109, 110, 112—3, 117, 121, 128

Lap

Tabea (A.)... 205
Tabulae dotis... ... ... 16, 51
Talassus isten 41
talmudi házasságkötési jog ... 4
«Tametsi» (c. 1. sess. XXIV. de ref. matr. Conc. Trid.) 1, 49, 62, 106, 111, 117, 126—7, 141, 155, 208, 216, 238, 249, 252, 261, 274, 287, 298
«Tametsi» abrogatio-ja 170
«Tametsi» kihirdetése 125—7, 151, 167, 200
«Tametsi» kétféle kötelező ereje 127
«Tametsi» observantia-ja 126—7, 152
«Tametsi» («personalis» vagy pedig territoralis») felfogása 143—4, 147
«Tametsi» és a «Ne temere» összehasonlitása 49, 125, 139, 142, 153, 166—7, 179, 199, 201, 206, 208, 252, 258, 261, 274
tanuk az eljegyzésnél 15, 209
tanuk tulajdonságai a «Ne temere» szerinti házasságkötésnél 304, 319—321
Tellus (Ceres) istennő ... 21, 30—1
Tertullianus ... 49, 52, 70, 121, 208
területiség elve a trienti és a X. Pius féle házasságkötési jogban 142, 144, 166, 180, 255, 267, 278, 283, 303
területi plébánosok a «Ne temere» szerint 278, 303
Tessin (Ticino) kanton és a trienti forma 170
«testis adhibitus»... ... 146, 195, 206
«testis rogatus» 146, 195, 206, 259, 260, 264, 267, 269
«testis authorisabilis» 206, 278, 295, 309
«testis invitatus et rogatus» 278, 303
A. Theiner 64
I. Theodorius császár 28
II. Theodosius császár 33
Theophilus patriarcha 68
thing 40, 61
Thonar (Thor) isten 44
Thurgau kanton és a tr. forma ... 173

Lap

Timon Á. ... 47
tirocinium fori ... 29
toga praetexta ... 29
toga pura ... 29
Toletus ... 64
Tonquin és a trienti forma 172, 197
toursi Hildebert ... 63
tours-i sz. Gergely ... 67
tömjénáldozat a római házasságkötésnél ... 20, 30
Törökország és a tr. forma 171, 174
törvények kihirdetése a «Promulgandi» (1908. szept. 29.) bulla szerint ... 272—3
traditio a keresztény ókorban ... 52
traditio (gyámi = tr. legalis) a ker. középkorban 55, 60, 66—7, 70, 232, 237
traditio (Trauung) a germánjogban 40—3, 58, 66
traditio cartae a germánjogban ... 43
traditio (papi = trad. canonica) a ker. középkorban 55, 60, 67, 70, 108, 135, 139, 228, 232, 235, 238, 242, 244, 245, 251
traditio-elmélet a házasságlétesítő cselekvényt illetőleg ... 61
traditió-s tipusa a házasságkötési liturgiának ... 252
«Trauung» a lutheránusoknál ... 130
trienti zsinat 1, 49, 62, 106—28, 155, 216, 252, 287
trieri egyházmegye és a tr. forma 173, 176, 204
trieri Rituale ... 251
Trinité sziget és a trienti forma 177
Tripolis és a trienti forma ... 174
Trullanum Conc. ... 101
tunica recta ... 29, 52
tunicula ... 29
Tunis és a trienti forma ... 174

«Ubi tu Gaius, ego Gaia» ... 21, 24, 31—2
Ulpianus ... 15, 28, 37
Unterwalden kanton és a trienti forma ... 170
Urania istennő ... 12
Uri kanton és a trienti forma ... 170
usus ... 19, 25
utrecht-i (1865. é.) zsinat ... 207, 218
uxor (unxor) ... 16, 26, 31, 53, 107

Vacatio legis ... 273
«Vagus»-ok és a tr. forma 156, 163, 182, 193
«vagus»-ok és a «Ne temere» 156, 163, 263, 265—6, 268, 274, 277, 292, 300, 304, 319, 321
válás a rómaiaknál ... 22, 25, 38
valenciai megye és az eljegyzés formája ... 216
III. Valentinián császár ... 38
Van de Burgt ... 188
vatikáni zsinat házasság-formai postulatumai ... 166, 255
Vécsey T. ... 14, 34, 209
vegyes házasságok csupán polgári megkötése ... 133
vegyes ház. klandesztin megkötése 133, 168, 200, 263, 265—6, 268, 274, 277, 292, 300, 304
«vegyes területek» (a tr. forma hatályát illetőleg) ... 172
vegyes házasságok megkötésének liturgiája 147—8, 195, 201, 204, 268—9
vegyes házasságok körül joghatóság iránti illetékesség kérdése 317—8
velamen ... 52, 56, 72, 99
velatio 39, 50, 52, 55, 67, 72, 225, 233, 235, 238, 242—3, 245—6, 251
«verbenae herbaeque» (= koszorú) 29
Fr. Vering ... 99
Verlobung 9, 40, 42, 58, 66 69, 77, 121, 128, 237
vérrokonság akadálya ... 95
Vesta istennő ... 31
veszprémi (1515. é.) zsinat ... 216
vicissitudo (launegild) ... 40, 44
St. Victor-kolostor Missale-ja 230, 242
világi «copulator»-ok ... 61, 66

Lap

vittae laneae 29, 31, 39
vittae (= corona) ... 52, 56, 71, 99
Vives y Tuto bibornok 261
volumen dotis 51

Waldeck fejedelemség és a tr. forma 171
Wallis kanton és a tr. forma ... 170
weib kaufen 41
Weissenburg város és a tr. forma 169
F. **Wernz** 36, 65, 184, 196, 254, 260
Wessenberg püsp. admin. és az eljegyzés nyilvánossága 218
E. **Westermarck** 10

Lap

wette (wadiatio) 42, 54
widergift (launegild, retrodonum) 40, 44
Winkelehe 129
wittum 10. 40, 41, 42, 43, 54
Württemberg és a tr. forma 169, 173

Zeus Teleios 12
J. **Zhismann** 38, 64, 99
H. **Zschokke** 3
zsidók házasságkötési joga és menyegzői szokásai ... ... 3—8
Zug kanton és a trienti forma ... 173
Zürich kanton és a trienti forma 170

GÖRÖG BETŰS SZAVAK KÜLÖN TÁRGYMUTATÓJA.

ἀκολουθία τοῦ ἀῤῥαβῶνος 102
« « στεφανώματος ... 102

γαμηλιών (ὁ) 11
γάμος (ὁ) 10

δᾳδες νυμφικαί (αἱ) 12
δῶρα (τά) 10, 18

ἐγγύη (ἡ) 11
ἔδνα (τά) 10
ἔκδικος (ὁ) 38, 99
ἐπιγαμια (ἡ) 11
ἐπιθαλάμιος (ὁ) 12
εὐχολογία (ἡ) 99

Ἥρα γαμήλιος 11, 52

θάλαμος (ὁ) 13
θεοὶ γαμήλιοι (οἱ) 12

καταχύσματα (τά) 18
κύριος 11

λαθρογαμία (ἡ) 99

μνηστεία (ἡ) 101

νύμφη (ἡ) 10
νύμφιος (ὁ) 10

πάλλαξ (παλλακή, ἡ) 7, 13
παρανύμφος (ὁ) 12
πλακοῦς γαμικός (ὁ) 12
προγαμία (ἡ) 12
προτέλεια (ἡ) 12
προίξ (ἡ) 11
προμνήστριαι (αἱ) 11

στεφάνωμα (τό) ... 14, 52, 56, 64—5

τέλος (τό) 12

ὑμέναιος (ὁ) 12

φέρνη (ἡ) 11
φρατρία (ἡ) 18

SAJTÓHIBÁK:

41. lap 9. jegyzet 2. sorában: *kaunfen*, e helyett: *kaufen*.
75. « 4. « 2. « *claudestina*, e. h.: *clandestina*.
83. « 4. « 5. « *De scaram. Chr.*, e. h.: *De sacram. Chr.*

HELYREIGAZÍTÁS:

A 157—58. lapon a *verum domicilium* és a *quasidomicilium* meghatározásánál tollban maradt annak kidomborítása, hogy a domicilium-szerző *intentio*-nak rendszerint a *plébániára kell vonatkoznia*. A szövegben (157—58. l.) említett «in loco domicilii» alatt tehát a *parochia* értendő; és csakis többplébániára felosztott városokra nézve tekinthető (gyakorlati okokból) elfogadhatónak azon felfogás, hogy az intentio-nak nem kell a plébániára vonatkoznia (l. 157. l. 3. j.).

OR. SZ. SZÉCHENYI KÖNYV-TÁR

210589

HANUY

A
jegyesség
és
házasság-
kötési
kifejlődése...